

**TÜRKİYE'DE YAŞLI YOKSULLUĞUNUN GÖRÜNÜMÜ VE YAŞLILIK  
AYLIKLARININ YAŞLI YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDEKİ ROLÜ**

**Hasan ASLAN**

**Aralık 2024  
DENİZLİ**

**TÜRKİYE'DE YAŞLI YOKSULLUĞUNUN GÖRÜNÜMÜ VE  
YAŞLILIK AYLIKLARININ YAŞLI YOKSULLUĞUNU  
ÖNLEMEDEKİ ROLÜ**

**Pamukkale Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Doktora Tezi**

**Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı**

**Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı**

**Hasan Aslan**

**Danışman: Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ**

**Aralık 2024**

**DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Hasan ASLAN

## ÖN SÖZ

Bugün, 21 Ekim 2023. Tezim henüz tamamlanmamış olmakla birlikte ön sözü şimdi yazmaya başlamak istedim ve ara sıra yazmaya devam edeceğim. Tezlerimiz bilimsel çalışmalar olsa da tezlerin ön sözleri, birazcık edebi ama gerçekçi minnetlere ayrılabilir diye düşünüyorum. Dolayısıyla basit bir teşekkür metni yazmanın adil olmadığı fikrine sahibim. Bu yüzden birazcık şu ana kadarki süreçten bahsetmeyi arzuluyorum...

Bugün, profesyonel çalışma hayatımın onuncu yılına yaklaşmış durumdayım. Profesyonel çalışma hayatımın tamamında ve tabii öncesinde de akademik bir ailem oluştu diyebilirim. Bu aile, uzun yıllardır profesyonel bir aile olmakla birlikte gerçek anlamda da abla, abi, ... kısaca sonradan *edinilmiş* yuvamı ifade ediyor. Bu yuvanın anlamı tez danışmanlığından ibaret değil... Yusuf Alper hocamın tez izleme komitelerimin bir tanesinde "*puzzle parçalarını bulmuşsun, ama bu dağınık parçaları toplayıp kurman gerekiyor*" demesine benzer bir yuvadan bahsediyorum. Yuvam, bendeki bölük pörçük puzzle parçalarını birleştiren bir aile oldu...

Bu yuva, lisans sıralarındayken Kamil Orhan hocamın danışmanlığıyla başladı. O zamanki genç halimizi anlayan, öğretmenlik yanında abilik de yapan Kamil hocam benim her zaman arkamda durdu, bazen birileri bir şey sorduğunda "*bu konuda Hasan'a güvenebilirim*" derdi ve asla "*beni yarı yolda bıraktın*" demezdi; bazense mezuniyet sonrasında şu an yürüttüğüm meslek hiç aklımda olmamasına rağmen "*sende akademisyen kumaşı var, yüksek lisansı bir denesen keşke*" demişti. Maliye Bakanlığı'ndaki görevime başladıktan bir süre sonra akademiye yönelmemi sağlayan şeylerin başında Kamil hocamın önerisi bulunmaktaydı. Bu yoldaki *B Planımın* mimarlarından olarak Kamil hocama çok teşekkür ediyorum...

Yine lisans sıralarındayken birçok öğrencinin korkuyla bahsettiği, benimse büyük bir keyifle, -190 cm boyuma rağmen- en ön sıralarda oturarak derslerini dinlediğim Handan Kumaş ve Atalay Çağlar hocalarım da Hasan Aslan'ın oluşmasında belki farkında olarak belki de farkında olmadan bir sürü katkılar sundular. Handan hocam bana disiplini, düzenli çalışmayı, etik ilkeleri gösterirken; öğrenci-öğretmen ilişkisinin nasıl olması gerektiğini öğretti. Ancak bu ilişkiyi yürütürken de soğuk, tepeden bakan değil; yol gösterici, sıcakkanlı, kendine hastı. Handan Hocam, Maliye Bakanlığı'ndaki mesleğimi bırakıp akademiye girişimde bilim sınavında rakiplerimi geçmemi sağlayan Çalışma Ekonomisi derslerine ait bilgileriyle de önemli faydalar sundu. Bilim sınavı sonunda rakiplerimin "*'geriye kıvrımlı işgücü arz eğrisini çizip eğri üzerindeki gelir ve ikame etkilerini açıklayın.'* sorusunu yaptınız mı" sorusuna şaşkınlıkla *'onu yapmadınız mı'* diye cevap vermiştim. Çünkü diğer sorulara nazaran çok daha net ve cevabı belli bir soruydu. Sınav sonrası tartışmalarımızda rakiplerimi bu soruya verdiğim cevapla rahatça geçeceğimi anlamış ve sonuçlar açıklanınca da yanılmadığımı görmüştüm. Atalay hocamsa hiç beceremediğim derslerin -Matematik, İstatistik- altından düzenli çalışarak kalkabileceğimi daha birinci sınıftayken bana öğretmişti. Beceremediğim derslerle birlikte sevdiğim derslerde de aynı yol ve azimle çalışmaya başlamış ve korktuğum her şeyi de yapabileceğimi görmüştüm. Hatta en yakın arkadaşlarım bunları yapabildiğimi görünce tekrar ÖSS'ye hazırlanmamı, daha iyi (!) bir bölüm kazanabileceğimi söylemişlerdi. Ancak ben hem bölümümden hem de hocalarımdan oldukça memnundum ve bu yolda devam edecektim... Handan ve Atalay hocalarıma da puzzle parçalarıma yaptıkları katkılardan dolayı çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans mülakatına girdiğim zamansa daha önce hiçbir dersini almadığım Hacer Simay Karaalp Orhan ve Çağla Ünlütürk Ulutaş hocalarımla tanışma imkanı bulmuştum. Beni kurak yaz sıcaklığında boğmasına rağmen takım elbisemle geldiğim

yüksek lisans mülakatında Çağla hocam beni rahatlatmak için espriler yapmış ve heyecanımı azaltmıştı. Onun empati yeteneği, benim uzun süren yüksek lisans serüvenimde kronik hale gelen ve hala peşimizi bırakmayan sağlık ve ekonomik sorunlarımda da yanımdaydı. Tek tek anlatırsam saatlerce sürebilecek şeylerden bahsediyorum. Ancak Çağla hocam; benimle dertlendi, hem iyi günümde hem kötü günümde hep benim yanımda oldu, yapılması gereken bir şeyde beni zorlamayacak şekilde daha ben akıl edemeden yönlendirmelerde bulundu. Ancak tabii ki onu kıymetli kılan şey, yalnızca büyük, muazzam bir empati gücü olması değildi. Çağla hocam, bana sosyal politikanın topluma dokunan kısmını öğretti. İlk saha tecrübelerimi onun gözetiminde ve bilgilendirmeleriyle gerçekleştirdim. Hocam bilmez, ama sosyal yardım projesinde kazandığım cep harçlıklarımı biriktirerek Maliye Bakanlığı'na atandığımda takım elbiselerimi kendim alabildim. Yüksek lisans seminerimde hazırladığım çalışmayla ilk akademik yayınamı yapmamı da Çağla hocam sağladı. Yüksek lisans tezimin her ama her aşamasında disiplinli bir şekilde son ana kadar benimle birlikte çalıştı. Bana kaynak taraması dahi yapıp bunları temin etti. Yüksek lisans seminerimi makaleye çevirdiğimizde yeterli bilinç seviyesinde olmasam da yüksek lisans tezimden yayın yaparken hazırladığımız makaleyi baştan sona inceleyip düzeltmeler yapmasına ve adını yayınamıza yazmış olmama rağmen *“bu senin çalışman, senin emeğin... adımın olması doğru değil”* diyerek adını silmişti. Tez savunmamda kendisi çay demledi, jüriye ikram etti. O an için küçük bir şey gibi gözükse de kocaman bir şey olduğunu mezuniyetimden ve özellikle akademiye başladıktan sonra fark ettim. Aslında Çağla hocam olmasa ne seminerim ne yayınam ne tezim ne tez yayınam ne de Öğr. Gör. Hasan Aslan olurdu. Benim tezimde ve çalışmalarım da benden daha fazla emeği vardı belki de. Şu an geriye bakıp düşündüğümde Çağla hocamla tanıştıktan sonra tek bir konuda pişmanlık duyduğumu fark ettim. O da okulu erken bitirip mesleğe atılma çabasına girmek yerine lisanstayken de ondan dersler alabilmektir... Çağla hocam, benim için çok büyük bir şanstı, ona da kocaman bir içtenlikle teşekkür ediyorum, ayağına taş değmesin, attığı taş kolunu yormasın.

Hiçbir dersini alma imkanım olmasa da her zaman destekleriyle yanımda olan Nagihan Durusoy Öztepe hocamdan da bahsetmem gerek. İlk olarak yüksek lisans seminerim döneminde yazdığı kitabından faydalanmak için yanına gittiğimde hiç tanışmamış olmamıza rağmen yıllardır tanışan insanlar gibi ilgiyle karşılamış ve kitabını ödünç vermişti Nagihan hocam. Zaman içerisinde Nagihan hocamı daha iyi tanımaya başladım. Akademiye geçtiğim zaman Çağla hocam ve Oğuz hocamla birlikte her zaman beni destekledi, Üniversitemde düzenlemeye çalıştığım sempozyuma gözü kapalı bir şekilde destek verdi, en baştan son ana kadar yanımda oldu. Seminer savunmalarım da, doktora yeterliliğim de, doktora tezimin her anında Nagihan hocamla birlikteydik. Hocalarımda tamamında gördüğüm ilgiyi Nagihan hocam da gösterdi. Ancak onu farklı kılan şeylerin başında objektif ve açık bir şekilde eleştiriler yapması geliyordu. Bu eleştiriler yıkıcı değil, ancak gerçekçiydi ve her seferinde de hatalarım ve eksiklerim üzerine tecrübe paylaşımlarına ve önerilere dayanmaktaydı. Sempozyumumuzun kaydını izleyen Annem *“ne güzel bir hocan var”* demişti Nagihan hocam için. Ne güzel bir hocam var. Akademik gelişimime olan katkıları ve faydalı yönlendirmelerinden dolayı Nagihan hocama da teşekkür ederim.

Pamukkale Üniversitesi'nden öğrendiklerim ve kazandıklarım doktora eğitimim sürecinde de devam etti. Çok geç olsa da doktora Aslıcan Kalfa Topateş ve Hakan Topateş hocalarımla tanıştım, onlardan dersler aldım. Yepyeni bilgiler edindim. Bölümümün disiplinler arası niteliğinde en eksik olduğumu düşündüğüm alanlarda bana çok güzel katkılar sundular. Alanımıza bütüncül bir perspektifle bakmamı sağladılar. Yüksek lisans tezimle aldığım ödül için gelip beni tebrik ettiler, sorumluluk hissimi

birazcık kenara bırakıp keyiflenmemi telkin edip rahatlamamı sağladılar. Aslı ve Hakan hocalarıma da bana kattıkları için çok teşekkür ederim.

Yine doktora Göktan Görmezöz'le (Göktan abimle) tanıştım. Hemen hemen tüm derslerde birlikteydik. Hatta bazı derslerde yalnızca ikimiz ve derslerimizin sorumlusu hocalarımız vardı. Göktan abim, eşi ve bıcı bıcı çocukları olmasına rağmen şehir dışından gelerek yoğun iş temposuna rağmen büyük bir özveriyle lisansüstü eğitimine devam ediyordu, sabrıyla kendisini hep örnek aldım. Her zaman yanımda oldu. Her zaman birbirimizi desteklemeye özen gösterdik. Denizli'ye geldiğimizde birlikte konakladık; ödevlerimizde birlikte çalıştık, anlamadığım konuları bana anlattı, beni evinde ağırladı... Özellikle içinde bulunduğumuz çağda "Bilgi güçtür", ama Göktan abi, bana sahip olduğu ve öğrenmemizi kolaylaştırıcı olan hiçbir konuda bilgisini sakınmadı. İyi zamanda olduğu kadar kötü zamanda da yanımdaydı. Azminden, sabrından dolayı Göktan abimi tebrik eder, birlikte geçirdiğimiz vakitler için kendisine teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisansla tanıştığımız Dilek Demir'den de bahsetmem şart. Dilek, Göktan abim gibi, lisansüstü eğitim hayatımın her döneminde benimle beraberdi. Sınavlara, seminerlere beraber çalıştık, beraber hazırlandık. Kayıplarımızda dertleştik, birlikte dik durmaya çalıştık. Kazandığımızda birlikte kutladık, kutlayacağız. Tüm yardımları ve destekleri için Dilek'e ve anneciğine kocaman teşekkür ederim.

Lisans eğitiminde tanıştığımız Nursel Durmaz Bodur hocamdan da bahsetmem şart. Yüksek lisans okurken; akademik camiaya girmiş genç bir hoca olduğu için gelecek planlarımla ilgili çeşitli konularda sorduğum hiçbir soruyu geri çevirmedi Nursel hocam. Doktora tezimin saha çalışması kısmında ise yoğun çalışma temposuna rağmen başta bu verilerin temin edilmesi ve analize hazırlanması konusunda muazzam bir destek verdi. Daha önce hiç çalışmadığım veri setleri üzerine çalıştığım için sudan çıkmış balık gibiydim. Nursel hocam, veriyi nasıl temin edeceğimi bana aktardı; ancak asıl desteği sabah-akşam-gece demeden müsait olduğu anlarda verilerin analize hazırlanması konusunda; hatta kontrol etmem ve hızlanmam için kendisinin daha önce hazırlamış olduğu verileri de bana temin ederek verdi. Tüm bu süreçte Nursel hocamla çoğunlukla dertleştik, ancak en nihayetinde gülüştük. Akademik başarılarının daim olacağından adım gibi emin olduğum hocama ve belki ailesine ayırabileceği birkaç saatini bana ayırdığı için eşi Okan Bodur hocama da teşekkürlerimi sunuyorum.

Oğuz Karadeniz hocam... Doktora tezinde birlikte çalıştığım, öğretim görevlisi olduğumda benden daha fazla sevinen, bana benden daha fazla güvenen Oğuz hocam... Onunla da ilişkimiz lisans dönemimize dayanıyor. Lisans döneminde, benim mesleki kariyer planıma daha uygun olduğunu düşündüğüm için, Oğuz hocamın bürokrasi geçmişi çok dikkatimi çekiyordu. Özellikle İş Hukuku derslerinden büyük keyif alıyor ve İş Müfettişi olmayı arzu ediyordum. Oğuz hocamın bu kararı vermemde etkisi çoktu. Meşhur sosyal güvenlikçilerin bölümümüz etkinliklerine davet edilmesi, SGK müfettişlerinin derslerimize katılması gibi konularda Oğuz hocamın katkısı çoktu. Yüksek lisans semineri savunmamda ise Çağla hocam ve Türkmen Taşer Akbaş hocamla birlikte jürimdeydi. Seminer savunmaları sırayla yapıyordu, savunma sırası bana geldiğinde çalışmamızın özgün yanı dolayısıyla bunu makaleye dönüştürme fikrini Oğuz hocam dile getirdi ve bu bildirim hem beni gururlandırmıştı hem de Çağla hocama karşı iyi bir iş çıkardığımı düşündürmüştü. Çağla hocamla birlikte de seminerimi makaleye çevirmiş ve yayımlatmıştık. Doktora dönemine geldiğimde ise danışmanlığım Oğuz hocamdaydı. Akademiye başladığımda; Oğuz hocam ve eşi Hülya hocam yeni işyerime kadar geldiler, bölüm başkanlığım ve sonrasındaki süreçlerin tamamında programımın en güzel şekilde mezun vermesi için programımıza dair görüşlerini her seferinde açık ve uzun uzun bildirdi, gerekli yönlendirmelerde bulundu. Yeni mesleğimdeki bilgisizliğime tecrübeleriyle, bağlantıların önemini de aktararak katkı sağladı. Hiç cesaret

edemeyeceğim konularda da çok basitmişçesine ve bana duyduğu büyük bir güvenle arkamda durdu. Cesaretimin kırıldığı anlarda beni hep destekleyip başarabileceğimi telkin etti. *“Bizden daha iyi olmazsan biz elimizden geleni yapmamışızdır”* diyerek büyük bir sorumluluğum ve gücüm olduğunu bana hatırlattı. Doktora tezime hazırlanırken yeri geldiğinde ailesine ayıracağı vakitlerden feragat edip saatlerce, geç saatlere kadar bilgisayar başında çalıştık yeri geldiğinde otagara kadar bıraktı. İsveç’e gittiğimizde, ki Oğuz hocam olmasa asla cesaret edemeyeceğim şeylerden birisiydi, soğuk soğuk terlerken özgüvenimi tazeledi, muazzam bir tecrübeydi. Son bir iki yıldır kötü, çok kötü günlerim oldu. Hocam hep yanımdaydı, elinden gelse çok şey yapacağını biliyordum... Enerjisine, zihnine hayran olduğum hocama; verdiği tüm destekler ve bana duyduğu güvenden dolayı çok teşekkür ederim.

Hasanaslanlardanbiri’nin akademiye dönük dağınık parçaları yalnızca Pamukkale Üniversitesindeki yuvamla kısıtlayamam. Pamukkale Üniversitesindeki hocalarımdan edindiğim bilgilerden sonra kendimi bilimsel açıdan geliştirmek ve objektif bir bakış açısına sahip olabilmek adına alanımızda faaliyet gösteren herkesten bir bilgi, bir tecrübe, bir yapıcı eleştiri almaya çalıştım. Bunun için tarihsel sırayla gidersem ilk olarak Selmin Kaşka hocamdan bahsetmek istiyorum. Selmin hocam, yüksek lisans tez jürimdeydi. Tez savunmasındayken hem Handan hocamın hem de Selmin hocamın 200 sayfalık tezin tamamını okuduğunu anlamıştım. Handan hocamın eleştiriler yapmasını biliyor ve bekliyordum; Selmin hocam da tezimde kullandığım anlatım dilinden kavramlara kadar birçok konuda yapıcı eleştiriler yapmıştı. Öte yandan İstanbul’dan Denizli’ye geldiğinde bir komşusunun Selmin hocayı arayıp evini su basmış olduğu bilgisini vermesine rağmen hiçbir şekilde dikkati dağılmadan bana ve tezime odaklanmıştı. Tezimin en iyi hale gelebilmesinde tez jürimin açık ve yapıcı eleştirileri olmasaydı ertesini yıl Ahmet Makal hocamın öncülüğünde Mülkiyeliler Birliği tarafından düzenlenen Cahit Talas Sosyal Politika Ödülleri töreninde övgüye değer tez ödülü alamazdım. Konu bu ödüle gelmişken o dönem jüride yer alan heyetin de bana katkılarından bahsetmem gerekiyor. Cahit Talas Sosyal Politika Ödülleri başvuruyu yapmam konusunda da her zaman olduğu gibi Çağla Hocam önyak olmuştu. Cahit Talas Sosyal Politika ödülüne başvururken bir başvuru dilekçesi doldurmam gerekiyordu. Başvuru dilekçesinde yukarıda bahsettiğim saiklerle hareket ettim ve içtenlikle bu başvurumda önemli olan şeyin ödül almak olmadığı, akademik gelişimim için kıymetli jüriden yapıcı bir eleştiri almak istediğimi yazmıştım. Başvurumu yaptığımı unuttuğum bir tarihte Ahmet Makal hocamın şahsi cep telefonu ile beni arayarak tebrik edip ödüle layık bir tez yazdığımı söylemesiyle ödül alacağımı öğrenmiştim. Dediğim gibi ödül almak yerine temel saikim hocalarımdan eleştiriler almaktı ve ödül töreni gününde ne mutlu bana ki iki güzel şey gerçekleşti. Birincisi aldığım ödülü açıklayan Denizcan Kutlu hocamın açıklaması ikincisi ise kokteylde jüri heyetinden Ömer Zühtü Altan hocamın benimle yalnız konuşmak istemesiydi. Denizcan Kutlu hocam, ödülü alma gerekçemi açıklarken yalnızca tezimi övmedi; aksine tezindeki eksiklikleri de açıkça vurguladı. Bunları dinlerken başvuru dilekçemin o kadar tez okuması içerisinde kıymetli jüri tarafından okunup dikkate alınıp ödül açıklaması yapılırken talebime karşılık verilmesiydi. Ödül töreninden sonra düzenlenen kokteylde ise hocalarımızla ve arkadaşlarımızla konuşurken Ömer Zühtü Altan hoca yanıma gelerek; çok incelikli bir şekilde bana isimle hitap edip yalnız konuşmak için konuştuğumuz kişilerden izin istedi, evet, o kadar donanımlı birikimli kıymetli hocalardan birisi, alandaki yeni yetme bir öğrenci ve arkadaşlarının yanında bu kadar incedi. Daha da güzeli baş başa konuştuğumuzda Ömer hocam, tezimin tümüne hakim şekilde bilgiler verip veri toplama süreci hakkında sorular sorup *“başvuru dilekçemde yazdığım gibi”* gayet yapıcı eleştiriler sundu ve bu eleştirilerini başkalarının yanında yapmak yerine çok şık ve incelikli bir şekilde yalnız yapmayı istemişti. Ömer hocama ve

tezimi okuyup dilekçemi dikkate alarak eleştirilerini sunan jüri heyetine çok teşekkür ederim.

Doktora dönemine geldiğimde de kendi yuvam dışındaki hocalardan eleştiriler almaya devam ettim. Öncelikle doktoranın en sancılı süreçlerinden birisi olan yeterlilik sınavına yuvam dışında katılan jüri üyeleri; Hatice Erol ve Sema Oğlak hocalarımdan kıymetli geribildirimler aldım. Yeterlilik sınavına çok iyi hazırlanmaya çalışmışım, ancak gene de çok heyecanlıydım. Bu heyecanımın sebebi yukarıda yazdıklarımın anlaşılabilir diye düşünüyorum. Heyecanlıydım, çünkü yuvam dışındaki hocalarım da bana sorular soracak ve cevaplayamaz veya hatalı cevaplırsam diye yuvamdaki hocalarıma karşı sorumluluklarımı yerine getirememiş sayacaktım kendimi. Yazılı sınavım çok güzel geçse de sözlü sınav için beklerken; heyecanım soğuk terlemenin eşlik ettiği bir strese dönmüştü. Ancak sözlü mülakatta da iki tur boyunca gelen sorulara başlangıçtaki bir tökezleme dışında gayet verimli cevaplar verebilmişim. İkinci turda sıra kendisine geldiğinde Hatice hocam, Oğuz hocama “*hocam ben başka bir soru sorulması gerektiğini düşünmüyorum*” diyerek gülümsedi ve hiç tanışmadığım hocam, beni kocaman gururlandırdı. Yeterliliği oybirliğiyle geçtiğimi bana açıkladıklarında bu yazdıklarımı hocalarıma da açıkladım. Yine Sema hocam, yeterlilikten ayrı olarak kendi üniversitemde yapmayı arzu ettiğim sempozyuma davet ettiğimde hemen kabul etti ve çok güzel bir sunuşla sempozyumumuza, öğrencilerimize ve alandakilere ciddi katkılar sundu. Hatice hocama ve Sema hocama çok teşekkür ediyorum.

Doktorada tez aşamasına geçtiğimde de tez izleme komitesinde Oğuz ve Nagihan hocalarımla birlikte yer alan ve bu süreçte tanışma imkanı bulduğum Yusuf Alper hocamla tezimi ilmek ilmek dokuduk. Yusuf hocam, alandaki donanımı ile birlikte geçmişteki deneyimleri ile her anda yönlendirici oldu. Bölümü ve Türk Metal Sendikası ortaklığıyla yıllardır düzenlemeye devam ettikleri AkadEmek etkinliklerinden birisinde Ereğli’ye geldiklerinde; mide rahatsızlığı geçirmesine ve çekilmez bir ağrı yaşadığı dışarıdan açıkça anlaşılmasına; dinlenmesi ve tezimin sağlıktan önemli olmadığını kastederek ısrarla sonra bakabileceğimizi söylememe rağmen “*bu önemli*” diyerek tezimi baştan sona dinleyip gelişimim hakkında Oğuz hocamla birlikte fikirlerini sunmuştu. Yusuf hocamın bu özverisi ve bilim sevgisinin, yorgunluk ve sağlık sorununun üstünde olduğunu gördüm. Bazen en ufak şeylerden dolayı her şeye ara vermeyi isteyen benim gibi gençlere kıyasla imrenilecek bir ilgiydi Yusuf hocamınki. Tezime, akademik gelişimime, bölümümün etkinliğine bulunduğu katkılardan dolayı naif, enerjik, akla düşünce gülümseten Yusuf hocama çok teşekkür ederim.

Diğer bir teşekkürü de bilgisayar programlarındaki deneyimi ve tecrübesiyle bilgilerinden faydalandığım Bayram Akgül hocama borçluyum. Ne zaman arasam büyük bir özveriyle yardımcı olmaya çalışan hocama ve ailesine çok teşekkür ederim.

Son olarak Akademik Sosyal Güvenlik Platformu Çalıştayında tanışma ve fikirlerini alma fırsatı bulduğum Oğuz hocamın hocası Ali Nazım Sözer hocama, Kadir Arıcı hocama, Mahmut Kabakçı hocama, kurum daire başkanları Murat Özdamar’a, Erdoğan Üvedi’ye; yine TÜİK’ten veri temininde katkıları olan Mehmet Zahmakıran hocama ve tabii ki TÜİK personeline teşekkürü bir borç biliyorum.

Akademi dışında da elbette her zaman destekçim olan kimseler vardı. Bunların başında ailem ve arkadaşlarım vardı... Lisans döneminde annemin kanser hastalığına yakalanması sonrası sorumluluklarımın bilincine vararak ve atanmam gerektiği için çalışarak, çok çalışarak yakınlarımdan feragat etmişim. Yüksek lisans yaparken de Hopa Vergi Dairesinde çalışıyordum, profesyonel iş hayatına yeni girdiğim için; yüksek lisans seminerimi savunmak adına mazeret izni almışım; tezimin saha çalışmasını yapmak içinse yıllık izinlerimi bitiriyordum. Aileme ve sevdiklerime kolayca vakit ayıramıyordum. Benzer süreç doktorada da devam etti ve hatta katlandı diyebilirim.



İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı'nda çalışırken başladığım doktora eğitiminde gene haftada bir Denizli'ye giderek yıllık izinlerimi kullanıyordum. 2019 yılında Bartın Üniversitesi'nde işe başladığımda da ders dönemim devam ediyordu. 2020'de ise malum Covid-19 pandemisi ve anne ve babamın riskli grupta yer alması gibi sebepler de bu feragatleri perçinledi. Benim feragatlerimde annem ve babamın yanında olmadığım zamanlarda ablam ve eşi Turgay onların yanındaydı. Süreğen hale gelen sağlık sorunlarımızda özellikle son birkaç yılda büyük yükü onlar çektiler. Annemin düzenli bir şekilde hastaneye götürülmesi, kontrollerinin aksatılmaması... gibi tüm konularda emekleri tartışılmazdır. Babama, ablama, Turgay'a ve henüz doğmamış bebekleri Toprak'a içtenlikle teşekkür ederim.

Tezimin yazım süreçlerinin sonlarına yaklaşısam da feragatlerim devam ediyor. Son zamanlarda bu feragatleri iş ve ev arkadaşım, dostum, eşim Merve'den ettim. Eşim, arkamda sınımsız durup eğilmemem için çok çaba sarf etti, ediyor. Evde, işte, dışarıda yapamadıklarımı tamamlamama yardım etti. Başarmam için var gücüyle destekledi. Yeri geldiğinde oturduğumuz yerde uyukladık, yeri geldiğinde "ben hallederim, sen yazmana bak" dedi. Aramızda bir süredir sürekli "*senin tezin bitsin de sonra bakarız*", "*tezim bitince bakalım*" cümlelerini kuruyorduk ve tahminen tez bitince de bu cümleleri artık espriyle karışık kurmaya devam edeceğiz ve masa başında oturmaktan aldığımız kiloları vereceğiz, söz. Son zamanlarda 7/24 kahrımı çeken eşime teşekkür ederim.

Son olarak elbette Annem... 58 yaşında henüz "*yaşlanmadan*" bizleri bırakan ve melek olan annem. Bu tezin bittiğini görmeni çok istiyordum annem. Yüksek lisans mülakatında veya Maliye Bakanlığına atandığım zaman takım elbise giydiğimde duyduğun gururu, "doktor" olarak da göstermek isterdim annem. "*Hasan ders çalışıyor babam, bacım, gardaşım*" diyerek yıllardır kol kanat germiştin oğluna. Roman okumaktan sıkılırdın da parçası olduğum akademik çalışmalarını büyük keyifle okur, etkinliklerimizi ilgiyle izler de yorumlar yapardın annem. Ama annem, bazen mutlu bir şeyler bazen hüznünlü bir şeyler paylaşmak isterken telefona bakıyorum, sana yazmak, seni aramak istiyorum. Sonradan fark ediyorum bizleri bıraktığımı. Senin ardından, önce arkadaşım Dilek'in babası, onun hemen ardından da Gökten abinin babası bizleri yarı yolda bıraktılar. Son bir yılda o kadar çok şey kaybettik ki annem, bir ömür boyu en büyüğü oldun... Biliyorum, söyleyeceğim şey belki biraz bencillik olacak annem... Olduğun yeri güzelleştirdiğinden, yeşillendirdiğinden eminim, ama burada artık birçoğumuz yarım kaldık ve kalacağız anacığım, çok üzüldük, çok özledik, hep kalbimdesin. Kazandığım ve kazanacağım her şeydeki desteklerin; kaybedeceğim tüm savaşlarım için de yanımda olmaya çabalayacağın için sana kocaman minnet borçluyum annem.

*"Yoksulluk içinde yaşayanlar ile diğerleri arasındaki fark, nadiren kendileri adına etkili bir şekilde konuşma veya haklarını koruma araçlarına sahip olmalarıdır."*

Bruno Tardieu

*"...Mazide muktedirken bütün kudretiyle çalışmış olanlara karşı minnet hissi duymayan bir milletin, istikbale güvenle bakmaya hakkı yoktur."*

Mustafa Kemal Atatürk

## ÖZET

### TÜRKİYE'DE YAŞLI YOKSULLUĞUNUN GÖRÜNÜMÜ VE YAŞLILIK AYLIKLARININ YAŞLI YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDEKİ ROLÜ

ASLAN, Hasan

Doktora Tezi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ

Aralık 2024, XIX+358 Sayfa

Yaşlılık aylıkları yaşlı yoksulluğuyla mücadelenin en önemli araçlarından biridir. Türkiye'de de yaşlıların gelir güvenliği için primli ve primsiz mekanizmalarla yaşlılık aylıkları bağlanmaktadır. Öte yandan 1980'lerden bu yana yaşanan neoliberal dönüşüm, refah devletinin yaşlılar için sosyal koruma mekanizmalarını Türkiye'de de etkilemiştir. Reformlar ile primli rejimde daha geç yaşlarda daha düşük yaşlılık aylıkları vermeye yönelik politikalar izlenmiştir. Primsiz rejimdeyse, primli rejimden fayda sağlayamayan 65 yaş ve üstü muhtaç yaşlılara düşük düzeyde gelir koruması sağlanmaktadır.

Nicel tasarımın kullanıldığı bu çalışmada TÜİK'ten temin edilen GYKA mikro veri setleriyle Türkiye'de 2005-2022 yılları arasında yaşlıların gelir yoksulluğu düzeyleri ve yoksulluklarının görünümü ile yaşlılık aylıklarının yaşlı yoksulluğunu azaltıcı rolünü tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada yaşlı yoksulluk oranları, tüm yıllarda genel yoksulluk oranlarından düşük olarak bulgulanmıştır. Ancak yaşlı yoksulluğu son 3 yılda %11,4'ten %17,6'ya ulaşarak genel yoksulluk oranına (%21,3) yaklaşmıştır. Genel olarak yaş grubu büyük olanların küçük olanlara, kadınların erkeklere, kırsalda yaşayanların kentlerde yaşayanlara, eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara, kayıtdışı çalışanların kayıtlı çalışanlara göre yoksulluk oranları daha yüksektir. Öte yandan yaşlılık aylıklarının yaşlıların bulunduğu hanelerin gelirleri içindeki payı her geçen yıl artmaktadır. Primli ve primsiz sistemden yaşlılık aylığı transferi yapılmadan önceki yoksulluk oranlarıyla yapıldıktan sonra ölçülen yoksulluk oranları arasında önemli farklılıklar (transferler ile %13,2-%35 arasında azalış) bulunmuştur. Yaşlılık aylıkları yaşlı yoksulluğunu azaltmada oldukça etkili olsa da 2021-2022 yıllarında yaşlı yoksulluğunda önemli artışlar ve aylıklarda diğer ekonomik göstergelere göre ciddi düşüşler tespit edilmiştir. Türkiye refah rejiminden ve toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan nedenlerle yaşlılık aylıkları özellikle erkekler açısından yoksulluğu azaltıcı rol üstlenmektedir. Öte yandan reformlar dolayısıyla genç kohortlarda emekli aylıkları düşmektedir.

Hızla yaşlanan Türkiye'de sosyal güvenlik politikalarının çağdaş modellerle gözden geçirilmesine ve tazmin edici değil, önleyici politikaların üretilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

**Anahtar Sözcükler:** Yaşlı Yoksulluğu, Yaşlılık Aylıkları, Emeklilik Reformları, Yoksullukla Mücadele

## ABSTRACT

### THE OUTLOOK ON ELDERLY POVERTY IN TÜRKİYE AND THE ROLE OF OLD-AGE PENSIONS IN ELDERLY POVERTY PREVENTION

ASLAN, Hasan

Doctoral Thesis

Labour Economics and Industrial Relations Department

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ

December 2024, XIX+358 Pages

**Old-age pensions are one of the most important tools for combating elderly poverty. In Türkiye, old-age pensions are provided through contributory and non-contributory mechanisms for the income security of the elderly. On the other hand, the neoliberal transformation since the 1980s has also affected the welfare state's social protection mechanisms for the elderly in Türkiye. With the reforms, policies were pursued to provide lower old-age pensions at later ages in the contributory regime. In the non-contributory regime, low level income protection is provided to the needy elderly aged 65 and over who cannot benefit from the contributory regime.**

**Using a quantitative design, this study aims to determine the income poverty levels and poverty outlook of the elderly in Türkiye between 2005 and 2022 and the poverty alleviating role of old-age pensions on the elderly with the Income and Living Conditions micro datasets obtained from TurkStat. The study revealed that elderly poverty rates were lower than the overall poverty rates in all years. However, elderly poverty has increased from 11.4% to 17.6% in the last 3 years, approaching the overall poverty rate (21.3%). In general, poverty rates are higher for older people than younger people, for women than men, for those living in rural areas than in urban areas, for those with higher levels of education than those with lower levels of education, and for unregistered workers than registered workers. On the other hand, the share of old-age pensions in the income of households with elderly people is increasing every year. Significant differences (13.2%-35% decrease with transfers) were found between poverty rates before and after transfers of old-age pensions from the contributory and non-contributory systems. Although old-age pensions are highly effective in reducing elderly poverty, significant increases in elderly poverty and significant decreases in pensions relative to other economic indicators were found in 2021-2022. For reasons stemming from Türkiye's welfare regime and gender roles, old-age pensions play a poverty-reducing role, especially for men. On the other hand, pensions are decreasing for younger cohorts due to the reforms.**

**In Türkiye, which is rapidly aging, there is a need to revise social security policies with modern models and to produce preventive rather than compensatory policies.**

**Keywords:** Elderly Poverty, Old-Age Pensions, Pension Reforms, Poverty Eradication

## İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ .....	i
ÖZET.....	vii
ABSTRACT .....	viii
İÇİNDEKİLER .....	ix
TABLolar DİZİNİ .....	xii
GRAFİKLER DİZİNİ .....	xv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xviii
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### YAŞLILIK VE YOKSULLUK: TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Yaşlılık.....	8
1.1.1. Dünyada Yaşlı Nüfus Artışının Görünümü.....	10
1.1.2. Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Görünümü ve Yaşlı Nüfus Artışının Nedenleri .....	13
1.2. Yoksulluk.....	21
1.2.1. Yoksulluk Türleri ve Yoksulluğun Ölçülmesi .....	22
1.2.2. Yaşlı Yoksulluğu .....	28
1.2.2.1. Yaşlı Yoksulluğunun Nedenleri .....	31
1.2.2.1.1. Sağlık Durumunda Yaşanan Değişmeler .....	35
1.2.2.1.2. Ekonomik Nedenler .....	36
1.2.2.1.3. Vatandaşlık ve Yerleşim Yeriine Bağlı Nedenler .....	38
1.2.2.1.4. Toplumsal Nedenler.....	39
1.2.2.1.5. İşgücü Piyasasından Kaynaklanan Nedenler.....	43
1.2.2.1.6. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler .....	46
1.2.2.1.7. Yoksulluk Nedenlerinin Kesişimselliği .....	50
1.2.2.1.8. Yaşam Seyrinde Karşılaşılan Kümülatif Avantaj/Dezavantajlar .....	52
1.2.2.2. Yaşlı Yoksulluğunun Görünümü.....	57
1.2.2.2.1. Yaşlı Yoksulluğunun Demografik Göstergeleri .....	59
1.2.2.2.2. Yaşlı Yoksulluğunun Sosyoekonomik Göstergeleri.....	62
1.2.2.3. Yaşlı Yoksulluğu ve Türkiye.....	63

### İKİNCİ BÖLÜM

#### YAŞLI YOKSULLUĞUYLA MÜCADELE ARAÇLARI

2.1. Yaşlı Yoksulluğuna Karşı Mücadele Yolları.....	67
2.1.1. Sosyal Güvenlik Politikaları.....	69
2.1.1.1. Emekli Aylıkları.....	72
2.1.1.1.1. Ülke Örneklerinde Emekli Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu .....	74
2.1.1.1.2. Karşılaştırmalı Araştırmalarda Emekli Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu .....	76
2.1.1.1.3. Türkiye’yi Kapsayan Çalışmalarda Emekli Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu .....	79
2.1.1.2. Sosyal Emeklilik: Primsiz Rejim .....	81
2.1.1.3. Temel Gelir .....	86
2.1.1.4. Bakım Sigortası .....	87
2.1.1.5. Şartlı Sosyal Yardımlar .....	88
2.1.1.6. Bireysel Emeklilik .....	89
2.1.2. Aktif Yaşlanma ve Emek Piyasası Politikaları .....	92
2.1.3. Konut Politikaları .....	96

2.2. Refah Devleti Modellerinde Yaşlıların Korunması ve Neoliberal Dönüşümün Yaşlıların Korunmasına Yansıması .....	97
2.3. Türkiye’de Yaşlıların Korunması ve Neoliberal Dönüşümün Yaşlıların Korunmasına Yansıması .....	103
2.4. Uluslararası Kuruluşların Politika Belgelerinde Yaşlı Yoksulluğuyla Mücadele Araçları .....	111
2.4.1. Beş Katmanlı Emeklilik Modeli.....	111
2.4.2. 202 Sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararı .....	115

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

### **TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE YAŞLILARIN KORUNMASI**

3.1. Türkiye’de Yaşlılık Sigortası.....	119
3.1.1. Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	119
3.1.1.1. İşçilerin Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları.....	121
3.1.1.1.1. 4447 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	124
3.1.1.1.2. 5510 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	127
3.1.1.2. Bağımsız Çalışanların Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	130
3.1.1.2.1. 4447 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	131
3.1.1.2.2. 5510 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	134
3.1.1.3. Kamu Görevlilerinin Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları.....	136
3.1.1.3.1. 4447 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	140
3.1.1.3.2. 5510 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları .....	142
3.1.2. Yaşlılık Aylığının Hesaplanması ve Aylık Miktarına Etki Eden Parametreler	144
3.1.2.1. Beklenen Hak Sahibi 4/1-A’lıların Yaşlılık Aylığının Hesaplanması .....	146
3.1.2.2. Beklenen Hak Sahibi 4/1-B’lilerin Yaşlılık Aylığının Hesaplanması.....	150
3.1.2.3. Beklenen Hak Sahibi 4/1-C’lilerin Yaşlılık Aylığının Hesaplanması.....	152
3.1.2.4. Yeni Hak Sahiplerinin Yaşlılık Aylığının Hesaplanması .....	156
3.1.2.4.1. Aylık Bağlama Oranı .....	157
3.1.2.4.2. Ortalama Aylık Kazanç.....	160
3.1.2.4.3. Ödenen/Bildirilen MYÖ Primleri.....	161
3.1.2.4.4. Prime Esas Kazancın Alt ve Üst Sınırları.....	161
3.1.2.4.5. Güncelleme Katsayısı.....	162
3.1.2.5. Sigortalılık Başlangıcı .....	163
3.1.2.6. Aylık Miktarının Yeniden Düzenlenmesi .....	164
3.1.2.7. Diğer Düzenlemeler .....	170
3.2. Türk Sosyal Yardım Sisteminde Yaşlıların Korunması.....	171
3.2.1. 65 Yaş Aylığı Uygulaması .....	172
3.2.2. Harçlık Uygulaması.....	174

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

### **TÜRKİYE’DE YAŞLI YOKSULLUĞUNUN GÖRÜNÜMÜ VE YAŞLILIK AYLIKLARININ YAŞLI YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDEKİ ROLÜ**

4.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Özgün Yanları .....	177
4.2. Araştırmanın Evreni, Örnekleme ve Verilerin Temini .....	184
4.3. Araştırmanın Yöntemi, Tekniği, Birimi .....	187
4.4. Araştırmanın Kısıtları.....	196

4.5. Araştırmanın Bulguları.....	199
4.5.1. Türkiye'nin Demografik Yapısındaki Değişim: Yaşlı Nüfusun Görünümü ...	200
4.5.2. Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu .....	206
4.5.2.1. Yaşlı Yoksulluğunun Seyri.....	207
4.5.2.2. Demografik Göstergelere Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	210
4.5.2.2.1. Yaş Gruplarına Göre Yaşlıların ve Yaşlı Adaylarının Yoksulluğu .....	210
4.5.2.2.2. Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	213
4.5.2.2.3. Yerleşim Yeri (Kır-Kent) Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	216
4.5.2.2.4. Eğitim Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	218
4.5.2.2.5. Medeni Duruma Göre Yaşlı Yoksulluğu.....	219
4.5.2.2.6. Kohortlara Göre Yaşlı Yoksulluğu.....	221
4.5.2.2.7. Hane Yapısına Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	224
4.5.2.3. Sosyo-ekonomik Göstergelere Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	228
4.5.2.3.1. Esas Faaliyet Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu.....	228
4.5.2.3.2. İş Arama Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	231
4.5.2.3.3. Esas İşteki Sigortalılık Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu.....	234
4.5.2.3.4. Esas İşteki Haftalık Çalışma Saatine Göre Yaşlı Yoksulluğu.....	236
4.5.2.3.5. Düzenli Bir İşe Başlama Yaşına Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	240
4.5.2.3.6. Konut Sahipliği Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	245
4.5.2.3.7. İkamet Edilen Bölgeye (İBBS-1) Göre Yaşlı Yoksulluğu .....	249
4.5.3. Yaşlılık Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu .....	255
4.5.3.1. Yaşlılık Aylığından Faydalananların Yıllara Göre Seyri .....	255
4.5.3.2. Yaşlılık Aylıklarının Hane Geliri İçerisindeki Payı .....	259
4.5.3.3. Yaşlılık Aylığından Faydalananların ve Faydalanmayanların Yıllara Göre Yoksulluklarının Seyri.....	262
4.5.3.3.1. Transfer Öncesinde Yaşlıların Yıllara Göre Yoksulluklarının Seyri.....	263
4.5.3.3.1.1. Transfer Sonrasında ve Öncesinde Yoksulluk Sınırlarının Seyri .....	263
4.5.3.3.1.2. Transfer Öncesinde Yaşlı Yoksulluğunun Seyri .....	264
4.5.3.3.2. Transfer Sonrasında Yaşlıların Yıllara Göre Yoksulluklarının Seyri.....	268
4.5.3.3.2.1. Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardım Sistemlerinden Yaşlılık Aylığı Alan veya Almayan Yaşlıların Yoksulluklarının Seyri .....	268
4.5.3.3.2.2. Sosyal Sigorta Sisteminden Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlıların Yoksulluklarının Seyri.....	273
4.5.3.3.3. Bayram İkramiyeleri ve Taban Aylıkların Medyan Emekli Aylıkları ve Yoksulluk Sınırlarıyla Karşılaştırılması .....	281
4.5.3.4. Emekli Aylıklarının Çeşitli Ekonomik Göstergelere Göre Değişimi .....	284
4.5.3.4.1. Düzeltilmiş Emekli Aylıklarının Döviz Kuruna, GSYİH ve TÜFE'ye Göre Değişimi .....	288
4.5.3.4.2. Düzeltilmiş Emekli Aylıklarının Asgari Ücrete Göre Değişimi .....	293
4.5.3.4.3. Düzeltilmiş Emekli Aylıklarının Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücrete Göre Değişimi .....	296
4.5.3.4.4. Emekli Aylıklarının Kohortlara Göre Değişiminin Seyri.....	297
4.6. Tartışma ve Bir Model Önerisi.....	301
SONUÇ .....	313
KAYNAKLAR.....	326
EKLER.....	355
ÖZ GEÇMİŞ .....	357

## TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Türkiye’de Çocuk, Aktif ve Yaşlı Nüfus Oranları (2024-2100).....	14
Tablo 2. Yaşlı Yoksulluğunun Temel Nedenleri .....	34
Tablo 3. Yaşlı Yoksulluğunun Genel Görünümü.....	58
Tablo 4. Avrupa Ülkelerinde Yoksulluk Riski ve Sosyal Dışlanma Oranları ve Kamu Emeklilik Harcamaları (2015, 2021, %) .....	70
Tablo 5. Beş Katmanlı Emeklilik Sistemi .....	114
Tablo 6. Sigortalı Grubuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartlarıyla İlgili Temel Mevzuat.....	120
Tablo 7. 1999 Reformundan Önce Hizmet Akdiyle Çalışanların Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları.....	122
Tablo 8. 4447 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	125
Tablo 9. 4759 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	126
Tablo 10. 4759 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	126
Tablo 11. 5510 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	127
Tablo 12. 5510 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	128
Tablo 13. 1999 Reformundan Önce Bağımsız Çalışanların Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları.....	130
Tablo 14. 4447 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	132
Tablo 15. 4759 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	133
Tablo 16. 4447 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	133
Tablo 17. 5510 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	134
Tablo 18. 1999 Reformundan Önce Kamu Görevlilerinin Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları.....	137
Tablo 19. 4447 Sayılı Kanuna Göre Kamu Görevlilerinde Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	140
Tablo 20. 4759 Sayılı Kanuna Göre Kamu Görevlilerinde Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	141
Tablo 21. 4759 Sayılı Kanuna Göre Kamu Görevlilerinde Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi .....	142
Tablo 22. Kurucu Kanunlarda Aylık Hesaplama Yöntemleri.....	145

Tablo 23. 2008 Öncesi Sigortalılık Başlangıcı Olan Hizmet Akdiyle Çalışanların Yaşlılık Aylığının Hesaplanması .....	147
Tablo 24. 2008 Öncesi Sigorta Girişi Olan Bağımsız Çalışanların Yaşlılık Aylığının Hesaplanması .....	150
Tablo 25. ABO'nun Çeşitli Mevzuatlardaki Farklılıkları .....	158
Tablo 26. 4447 ve 5510 sayılı Kanunlara Göre ABO'nun Değişimi .....	160
Tablo 27. 5510 Sayılı Kanuna Göre SPEK Alt ve Üst Sınırları.....	162
Tablo 28. Aylıklara Dönük Yapılan Çeşitli Ayarlamalar .....	165
Tablo 29. Gelir ve Aylık Alanlara Ödenen Bayram İkramiyeleri.....	168
Tablo 30. 5510 s. Kanuna Göre Asgari Aylık Miktarları .....	169
Tablo 31. Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus Tahmini ve Gerçekleşen Nüfus Değerleri (2023).....	181
Tablo 32. Araştırmanın Örnekleme (Hane).....	185
Tablo 33. Kullanılabilir Hane Gelirinin Bileşenleri.....	195
Tablo 34. Türkiye’de Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfus Sıklığı ve Oranı (2005-2022).....	201
Tablo 35. Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Ortanca Gelir ve Yoksulluk Sınırları (2005-2022, TL) .....	207
Tablo 36. Genel Nüfus ve Yaşlı Nüfusun Yoksulluk Oranları (2005-2022) .....	208
Tablo 37. Kır veya Kentte Yaşayan Yaşlıların Yüzdesi (2005-2012).....	217
Tablo 38. Yaşlıların Eğitim Durumlarına Göre Oranları (2005-2022).....	218
Tablo 39. Yaşlıların Medeni Durumlarına Göre Oranları (2005-2022) .....	220
Tablo 40. Yaşlıların Esas Faaliyet Durumuna Göre Oranları (2005-2022).....	229
Tablo 41. İş Arama Durumlarına Göre Yaşlı Sayıları (2005-2022) .....	232
Tablo 42. Sigortalılık Durumlarına Göre Yaşlı Sayıları (2005-2022).....	235
Tablo 43. Yıllara Göre Bölgesel Yoksulluk Oranları (Genel Nüfus, 2005-2022).....	251
Tablo 44. Yıllara Göre Bölgesel Yoksulluk Oranları (Yaşlı Nüfus, 2005-2022) .....	252
Tablo 45. Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alan ve Almayan Bireylerin Sayısı ve Oranları (2005-2022).....	257
Tablo 46. Türkiye’de Yaşlılık Aylıkları Transferi Sonrasında ve Öncesinde Yoksulluk Sınırları (2005-2022) .....	264
Tablo 47. Yaşlılık Aylığı Durumuna Göre Yoksul Yaşlıların Sayısı (2005-2022).....	269
Tablo 48. Cinsiyete ve Yaşlılık Aylığı Durumuna Göre Yoksul Yaşlıların Sayısı (2005-2022) .....	271
Tablo 49. 65 Yaş Aylığı Alan Yaşlı Sayısı (2005-2022) .....	273
Tablo 50. Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığından Ayrıştırılacak Olan Yıllık Gelir Tutarları (2005-2022, TL).....	275
Tablo 51. Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardım Ayrıştırmasından Etkilenen Kişi Sayısı ...	276



Tablo 52. Düzeltilmemiş ve Düzeltilmiş Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlı Yoksulların Sayısı (2005-2022).....	277
Tablo 53. Yoksulluk Sınırı ve 65 Yaş Aylıklarının Yıllık Tutarlarının Karşılaştırılması (2005-2022, TL).....	278
Tablo 54. Taban Aylık Alan Yaşlıların Yaşlılık Aylığının Yıllık Tutarlarının Medyan ve Ortalama Emekli Aylıklarıyla Karşılaştırılması (2019-2022).....	282
Tablo 55. Yoksulluk Sınırı ve Taban Aylıkların Yıllık Tutarlarının Karşılaştırılması (2019-2022, TL) .....	283
Tablo 56. Yaşlılık Aylıklarının Ortanca ve Ortalama Değerlerinin Tespitinde Kullanılan Tanımlamalar .....	285
Tablo 57. Yıllara Göre Yaşlılık Aylıklarının Yıllık Tutarlarının Medyan Değerleri (2005-2022) .....	286
Tablo 58. Düzeltilmiş Medyan ve Ortalama Yaşlılık Aylıkları ile Ortalama Döviz Kurlarının Karşılaştırılması (2005-2022) .....	289
Tablo 59. Düzeltilmiş Ortanca Yaşlılık Aylıklarına Göre Satın Alınabilecek Ortalama Dolar Miktarının Değişimi, Cari Fiyatlarla Kişi başı GSYİH ve TÜFE Değişimi (2005, 2020, 2022, %).....	292
Tablo 60. Ortanca Düzeltilmiş Yaşlılık Aylıklarının Net Asgari Ücret Karşısındaki Değişimi (2005-2022).....	294
Tablo 61. 5510 Sayılı Kanuna Göre En Düşük Yaşlılık Aylıkları ile Net Asgari Ücretin Yıllık Tutarları (2019-2024) .....	295

## GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. 60 Yaş ve Üzerindeki Nüfus Oranının %10'dan %20'ye Artışı İçin Gerekli veya Beklenen Süre .....	12
Grafik 2. Yıllara Göre Toplam Doğurganlık Hızı (2000-2025) .....	17
Grafik 3. Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (2000-2025).....	18
Grafik 4. Yıllara Göre Demografik Göstergeler (2000-2025) .....	19
Grafik 5. Yıllara Göre Nüfusun Yaşlanma ve Yaşlı Bağımlılığı Trendi (%).....	20
Grafik 6. Yaşlılar Arasında Yoksulluk Oranları ve Kamu Emeklilik Harcamaları .....	78
Grafik 7. Türkiye'nin Nüfus Piramitleri (2000, 2023, 2040, 2080).....	179
Grafik 8. Türkiye'nin 2023 Yılına Ait Nüfus Piramitleri.....	180
Grafik 9. Yaşlı Nüfusun Sıklığı (2005-2022) .....	202
Grafik 10. Cinsiyete Göre Genel Nüfus İçerisinde Yaşlı Nüfus Oranı (2005-2022) ....	202
Grafik 11. Yaşlı Nüfus İçerisinde Kadın Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı (2005-2022) ..	203
Grafik 12. Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Genel Nüfus).....	204
Grafik 13. Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Yaşlı Nüfus).....	204
Grafik 14. Cinsiyete Göre Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Genel Nüfus).....	205
Grafik 15. Cinsiyete Göre Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Yaşlı Nüfus).....	206
Grafik 16. Yoksulluk Oranlarının Seyri (2005-2022) .....	209
Grafik 17. Yaş Gruplarına Göre Yaşlı Adayları ve Yaşlıların Genel Nüfus İçindeki Payı (2005-2022).....	211
Grafik 18. Yıllara Göre Yaşlı Adayları ve Yaşlıların Yoksulluk Oranları (2005-2022)	212
Grafik 19. Yıllara Göre Yaşlıların Yoksulluk Oranları (2005-2022).....	213
Grafik 20. Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre Yaşlı Yoksulluğunun Seyri (2010-2022) .....	215
Grafik 21. Kır veya Kentte Yaşayan Yaşlıların Yoksulluk Oranı (2005-2012) .....	217
Grafik 22. Yaşlıların Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022) .....	219
Grafik 23. Yaşlıların Medeni Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022).....	221
Grafik 24. Kohortlara Göre Yaşlı Sayısı (2010-2022) .....	222
Grafik 25. Kohortlara Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranı (2010-2022).....	223
Grafik 26. Hane Yapılarının Dönüşümü (2005-2022).....	226
Grafik 27. Hane Yapılarına Göre Genel Yoksulluk ve Yaşlı Yoksulluk Oranlarındaki Değişim .....	227
Grafik 28. Yaşlıların Esas Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022)	230
Grafik 29. İş Arama Durumlarına Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2005-2022) .....	233
Grafik 30. Sigortalılık Durumlarına Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2005-2022).....	236
Grafik 31. Haftalık Çalışma Süresine Göre Çalışan Yaşlı Sayısı (2005-2022).....	238

Grafik 32. Haftalık Çalışma Süresine Göre Ortanca ve Ortalama Çalışma Bilgileri (2005-2022) .....	239
Grafik 33. Yaşlıların Haftalık Çalışma Süresine Göre Yoksulluk Oranı (2005-2022)..	240
Grafik 34. İlk Düzenli İşe Başlama Yaşı Seyri (2005-2019, Genel Nüfus) .....	241
Grafik 35. İlk Düzenli İşe Başlama Yaş Grubu Seyri (2005-2019, Genel Nüfus) .....	242
Grafik 36. İlk Düzenli İşe Başlama Yaş Grubuna Göre Yoksulluk Oranlarının Seyri (2005-2019, Genel Nüfus) .....	243
Grafik 37. İlk Düzenli İşe Başlama Yaş Grubuna Göre Yoksulluk Oranlarının Seyri (2005-2019, Yaşlı Nüfus).....	244
Grafik 38. En Çok Harcama Yapılan Üç Tüketim Malının Yıllara Göre Tüketim Harcamaları İçindeki Payları (2002-2022) .....	246
Grafik 39. Konut Mülkiyetine Göre Yaşlıların Oranları (2005-2022) .....	247
Grafik 40. Konut Mülkiyetine Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2005-2022) .....	249
Grafik 41. Yıllara Göre Yoksulluğun Bölgesel Değişimi (Genel Nüfus ve Yaşlı Nüfus, 2005-2022).....	253
Grafik 42. Genel Nüfusa ve Yaşlı Nüfusa Ait Yoksulluk Haritaları (2005, 2020 ve 2022, İBBS-1).....	254
Grafik 43. Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alanların Oranı (2005-2022) .....	258
Grafik 44. Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alanların Ortalama ve Ortanca Yaşı (2010-2022) .....	259
Grafik 45. Toplam Kullanılabilir Hane Geliri İçerisinde Toplam Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylıklarının Payı (Genel Nüfus, 2005-2022).....	260
Grafik 46. Toplam Kullanılabilir Hane Geliri İçerisinde Toplam Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylıklarının Payı (Yaşlı Fert Bulunan Haneler, 2005-2022) .....	261
Grafik 47. Transfer Öncesinde ve Sonrasında Yaşlı Yoksulluk Oranları (2005-2022) .....	265
Grafik 48. Transfer Öncesinde ve Sonrasında Cinsiyete Göre Yaşlı Yoksulluk Oranları (2005-2022).....	266
Grafik 49. Emekli Aylığı Alan veya Almayan Yaşlıların Yıllara Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022).....	270
Grafik 50. Türkiye’de Cinsiyete ve Emekli Aylığı Durumuna Göre Yoksul Yaşlıların Sayısı (2005-2022).....	272
Grafik 51. Düzeltilmemiş ve Düzeltilmiş Aylıklara Göre Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlı Yoksulların Oranları (2005-2022).....	279
Grafik 52. Düzeltilmemiş ve Düzeltilmiş Aylıklara ve Cinsiyete Göre Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlı Yoksulların Oranları (2005-2022).....	280
Grafik 53. Düzeltilmiş ve Düzeltilmemiş Yaşlılık Aylıklarının Birbirine Göre Oranları (2005-2022).....	287
Grafik 54. Düzeltilmiş Medyan ve Ortalama Yaşlılık aylıklarına Göre Satın Alınabilecek Ortalama Döviz Miktarı (2005-2022).....	290

Grafik 55. Düzeltmiş Ortanca Yaşlılık Aylıklarının Net Asgari Ücret Karşısındaki Seyri (2005-2022, TL, Yıllık).....	295
Grafik 56. Yaşlılık Aylıkları, Net Asgari Ücret ve Yoksulluk Sınırının Seyri Yıllara Göre Seyri (2005-2022, Yıllık, TL) .....	296
Grafik 57. Kohortlara Göre Ortalama ve Ortanca Emekli Aylıkları (2010-2022, Yıllık, TL) .....	298
Grafik 58. Kohortlara Göre Emekli Aylıklarının Diğer Ekonomik Göstergelere Kıyasla Değişimi (2010-2022).....	300

## SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABO	Aylık bağlama oranı
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
AYM	Anayasa Mahkemesi
BAĞKUR	Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSK-AR	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi
Dolar	ABD Doları
E.	esas
EIGE	Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
EYT	Emeklilikte yaşa takılanlar
FHS	Fiili hizmet süresi
geç.	geçici
GNS	Genel Nüfus Sayım
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İHS	İtibari hizmet süresi
İBBS-1	Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması-1
K.	Karar
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
m.	Madde
MISSOC	Sosyal Koruma Üzerine Karşılıklı Bilgi Sistemi (Mutual Information System on Social Protection)
MYÖ	Malullük, yaşlılık, ölüm
no	Numara
OAK	Ortalama aylık kazanç

OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OYK	Ortalama yıllık kazanç
örn.	örneğin
PEK/SPEK	Sigorta primine esas kazanç
PÖGS	Prim ödeme gün sayısı
RG	Resmi Gazete
SAGP	Satın alma gücü paritesi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
s.	sayılı
SSGSSK	Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TCES	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği
UN	Birleşmiş Milletler
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UVSK	Uzun vadeli sigorta kolları
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
Yön.	Yönetmelik
YTL	Yeni Türk Lirası

## GİRİŞ

Yaşlılık dönemi, bireylerin yaşlanma süreçlerinin son aşaması olup aynı zamanda da gençlik dönemlerine nazaran “çalışarak gelir elde edebilme güçlerinin” oldukça azaldığı veya tamamen sona erdiği bir periyottur. Bu dönemde bireyler, mikro ve makro düzeyde çeşitli sebeplerle veya bu sebeplerin kümülatif bir birikimi ile yoksulluğa sürüklenebilmekte veya var olan yoksullukları yaşlılığın getirdiği dezavantajlarla perçinlenebilmektedir. Bundan dolayı refah devleti, yaşlıların bu çalışma gücünün düşüşü sonucu yaşanabilecek gelir kayıplarını ve gider artışlarını çeşitli sosyal harcamalarla - bazen sosyal sigortalar yoluyla karşılıklı, bazen sosyal yardımlar yoluyla karşılıksız, bazen de bu ikisinin karması yoluyla- telafi etmektedir. Bahsi geçen mekanizmalar, sosyal devlet ilkesiyle yaşlıların dezavantajlı dönemlerinde yoksulluğa düşmelerini engelleme amacı taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da 60. maddesi ile herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu, devletin bu güvenliği sağlamak üzere gerekli tedbirleri alıp teşkilatları kuracağını düzenlemiştir. Bu genel kuralın dışında 61. maddenin 3. fıkrasında yaşlıların devletçe korunacağı, onlara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar bakımından kanun düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Yine Anayasanın 10. maddesinin 3. fıkrası uyarınca dezavantajlı gruplar içerisinde sayılan yaşlılar için alınacak tedbirlerin “*eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği*” belirtilmiştir.\*

Anayasanın ilgili hükümleri, hem sosyal sigortalar hem de sosyal yardımlar bakımından devlete çeşitli görevler yüklemiştir. Bireylerin işgücü piyasasında buldukları dönemlerde elde ettikleri kazançlara ve bildirdikleri (veya ödedikleri) sigorta primlerine bağlı olarak işleyen Bismarkyen sosyal sigorta sistemi, yaşlılık dönemlerinde nimet-külfet dengesi içerisinde “yaşlılık aylıkları” ile gelir güvencesi sağlamaktadır. Türk sosyal sigorta mevzuatı uyarınca farklı sigortalı gruplarına göre

---

\* Bu çalışma, 2020 yılı başında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisinin devam ettiği süreçte, danışman hocam Prof. Dr. Oğuz Karadeniz ile birlikte yaşadığımız “*Ya pandemi kısıtları devam ederse? Ya evden çıkamazsak?*” gibi kaygılı sorular eşliğinde ortaya çıkmıştır. Doktora eğitimimin son ders döneminde, 13 Mart 2020 günü işten çıkıp otobüsle Denizli’ye doğru yola çıkmışken, haftanın yorgunluğu ile uyuyakalmış ve 2-3 saat sonra Ankara’da gözlerimi açmışım. AŞTİ’ye girerken elime aldığım telefonumda yüzlerce mesajla haberdar olmuşum: “*YÖK Başkanı, üniversitelerin yüz yüze eğitime üç hafta ara verilerek kapatıldığı...*” açıklamıştı ben uyuklarken. Kısa bir süre sonra önce yaşlılara, ardından genç ve çocuklara dönük sokağa çıkma kısıtlamaları, yaklaşık bir ay sonra ilk başta bazı şehirlerde olmak üzere tüm nüfusa genişletilerek uygulanmış; sonra da tüm şehirlerde uygulanan bir yasağa dönüşmüştü. İşte tüm bu süreçlerin etkisi altındayken dünyada ikinci dalga pandeminin konuşulduğu bir dönemde tez önerisi vermem gerekmişti. Bundan dolayı sahaya bizzat çıkmak yerine, Türkiye İstatistik Kurumundan veri seti alarak “tedbirli” bir şekilde çalışmamız gerektiğini anlamıştık. Ham veri üzerinden çalışma imkanı bulmam da bu şekilde söz konusu oldu. Böylelikle toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir sağlık krizinin; bilimsel bilginin yolunu, yönünü ve hatta ona erişimde kullanılacak yöntemini de değiştirebileceğini deneyimlemiş olduk.

uygulanmakta olan sosyal sigorta sistemi, 2006 reformu sonrası hem kurumsal açıdan hem de haklar bakımından tek çatı altında birleştirilmiştir. Reform ile yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa (SSGSSK) göre ilk defa sigortalı olan bir kişinin yaşlılık aylığı, sigortalı olarak çalıştığı süreyle (aylık bağlama oranı) ve bildirdiği/ödediği kazançla (ortalama aylık kazanç) doğrudan ilişkilidir. 1999 reformunun devamı olan 2006 reformuna göre yüksek kazanç ve uzun prim bildirim sürelerinin birlikte var olması ile yaşlılık dönemlerinde (aksi durumlara nazaran) daha iyi bir gelir güvencesi sağlanması muhtemeldir. Bu politikaların uygulanmasında neoliberal politikaların etkisi söz konusudur. Dünyada yaygınlaşan neoliberal düşünceler, 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de de etkili olmaya başlamış, 1990’lı yıllardan itibaren de emeklilik sistemlerimizde ulusal ve uluslararası kuruluşların raporları ile parametrik ve paradigmatik yönden değişiklikler yaratılmasına sebep olmuştur (Gökbayrak, 2010a, Alper, vd. 2015). Öte yandan uzun süreler çalışma ve düşük aylık bağlama oranları ile ilişkilendirilebilecek reformların yanında bu reformlarla örtüşmeyen uygulamalar da söz konusu olmuştur. Türkiye’de emeklilik sistemi, 1969 yılından itibaren çeşitli yasalarla yaş şartsız erken emeklilik uygulamaları ile çok erken yaşlarda yaşlılık aylığı bağlanmasını sağlamıştır. Bunun son örneği 2023 yılında çıkarılan 7438 sayılı yasadır. Bu yasayla bozulan aktüeryal dengeyi kurmaya çalışan 1999 ve 2006 reformlarının amaçlarının aksine tekrar yaş şartsız emeklilik uygulaması yürürlüğe girmiştir. Erken yaşta emekli olan fertlerin düşük prim bildirimleri, yoksulluk riski taşımalarını da beraberinde getirmiştir. Hem düşük emekli aylıkları hem sistem üzerindeki mali baskı ikili bir sorun yaratmıştır.

Öte yandan sosyal sigorta sistemi, kamu düzenini ilgilendiren “zorunlu” bir sistem olarak kabul edilse de fiilen ve/veya yasal olarak herkesi kapsamına almamaktadır. Gelir elde eden bazı kişiler, uzun süreler boyunca çalışsalar da yasal engeller dolayısıyla yaşlılık dönemlerinde sosyal sigorta sisteminden faydalanamazlar. Kanuna göre bu kişiler hiçbir sigorta kolunun uygulanmadığı “sigortalı sayılmayanlar” veya bazı sigorta kollarının uygulanmadığı “kısmi sigortalılar” olarak tanımlanırlar. 5510 sayılı kanuna göre örneğin çıraklar ve stajyerler kısmi sigortalı olarak; düşük gelirli olduğunu tevsik eden bağımsız çalışanlar ve çiftçiler, tarım ve orman işlerinde süreksiz çalışanlar, konut içinde aile üyeleriyle yapılan işlerde çalışanlar ise sigortalı sayılmayanlar olarak sayılmışlardır. Bu kişiler hakkında bu çalışma dönemlerine ilişkin yaşlılık sigortası uygulanmaz. Türkiye’de sosyal sigortalar sisteminin tarım sektöründe çalışanlar için geç



kurulması ve bu yasaların koruma düzeylerinin düşüklüğü de bu hukuki süreçlerin bir sonucudur. Hukuki olarak kapsam dışında olan kişiler dışında ayrıca eksik gün bildirimleriyle, düşük ücret bildirimleriyle veya tamamen kayıt dışı olarak çalışan kimseler de bu süreleri tespit edilemediği takdirde fiilen yaşlılık sigortası kapsamına eksik giren veya hiç giremeyen kişileri ifade eder. Sosyal güvenlik bilincinin oluşmadığı ve/veya sosyal güvenliğin maliyetli olduğu bir toplumda bireyler bilerek veya bilmeyerek kayıt dışı çalışabilmekte, çalıştırılabilmektedir. Yine düşük kazanç elde eden bağımsız çalışanların prim ödeme güçleri de fiilen kapsam dışında kalmalarına sebebiyet verebilmektedir.

Sosyal sigorta sisteminin dışında kalan kişiler, geleneksel bakış açısıyla muhtaçlık durumlarına göre sosyal güvenliğin primsiz katmanı olan sosyal yardım sistemiyle gelir koruması alırlar. Bu bağlamda geleneksel sosyal yardım sistemi, genellikle gelir yoksulluğuyla birlikte gelir elde etme girişiminde bulunulmasına rağmen bu fırsata erişemeyen veya gelir elde etme gücü olmayacak düzeyde engeli olan kişileri “muhtaç” olarak tanımlamaktadır. Geleneksel yaklaşımda sosyal yardımlar, bu muhtaçlıkla birlikte var olurken çağdaş yaklaşımlarda muhtaçlık söz konusu olmadan bazı temel şartların (örneğin yaşın doldurulması, ikamet edilmesi, vatandaş olunması, vb.) varlığı ile yardımlar yapılır. Örneğin yaşlılar açısından evrensel (sosyal) emeklilik gibi uygulamalar, tüm fertler için temel gelir gibi uygulamalar muhtaçlıkla ilişkilendirilmeden sağlanmaktadır. Geleneksel sosyal yardımlarda çoğunlukla muhtaç kişinin belirlenmesi (hedefleme) amacıyla gelir tespiti yapılması gerekirken çağdaş yardım uygulamalarında evrensellik (kapsayıcılık) ilkesi baskındır.

Türkiye’de sosyal sigorta sistemi dışında kalan veya bu sistemin dışında kalmamakla birlikte yaşlı bireyin eşiyle birlikte elde ettiği aktif ve pasif kazanç toplamı düşükse en temel düzenleme olan 2022 sayılı kanun kapsamında “65 yaş aylığı” verilmektedir. Bu yasa uyarınca 65 yaşını doldurmuş olan yaşlılar, başvuru sonrası ön inceleme ve ardından muhtaçlık durumunun tespiti amacıyla yapılan sosyal inceleme sonucunda 65 yaş aylığına hak kazanmaktadır. Burada çalışma hayatı geçmişinin önemi bulunmamakta, yaşlı bireyin eşiyle birlikte elde ettiği gelir düzeyi önem kazanmaktadır. Sosyal inceleme yoluyla kişinin yoksul olup olmadığı belirlenip sosyal yardımın öznesi için doğru bir hedefleme yapılmaya çalışılmaktadır.

Literatür incelendiğinde yaşlı yoksulluğuyla mücadelede sosyal güvenlik tekniklerine verilen önem göze çarpmaktadır. Burada da bireyin çalışma esasına dayanan

sosyal sigortacılık sistemi ile çalışma esasına dayanmayan karşılıksız sosyal yardım teknikleri çalışılan konuların başında gelmektedir.

Sosyal sigortalar sistemlerine dayanan ampirik çalışmalarda, emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğunu azaltmada etkili olduğu (Agblobi vd., 2020, Ha, 2023, Kuitto vd., 2023, Barardehi vd., 2024); emeklilik politikalarında ise yaşlılık sigortasının kapsamının ve fayda düzeylerinin belirleyici olduğu (Kangas ve Palme, 2000), kamu emeklilik sistemlerinin yokluğunun (yani transfer öncesi durumun) yaşlı yoksulluğunu doğrudan etkilediği (Kidd ve Whitehouse, 2009, Jiang, 2017), ancak emeklilik sisteminin işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla kadınlara nazaran erkekleri daha iyi koruduğu (Lesodek, 2019) bulgulanmıştır. Yine Been vd.nin (2017) çalışmasındaki özel emeklilik sistemlerinin, kamu emeklilik sistemlerine nazaran gelir eşitsizliğini artırıp yoksulluğu azaltmada başarısız olduğu tespiti de sosyal sigortalar açısından önemli bulgular arasındadır.

Sosyal yardım sistemlerine dayanan ampirik çalışmalarda ise ya hedeflemeli ya da evrensel nitelikli “*sosyal emeklilik*” uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalarda; evrensel modelin yaşlı yoksulluğunu ve gelir eşitsizliğini azalttığı (Wagana, 2024), evrensel modelin hedeflemeli modellere nazaran yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmada daha etkili olduğu (Korpi ve Palme, 1998), hedeflemeli modelin aşırı (mutlak) yoksulluğu azaltmada etkili olduğu (Avila-parra vd., 2022), düşük fayda düzeylerinin yoksulluğu azaltmada genellikle zayıf olduğu (Chomik vd., 2024), fayda düzeyi artırılmış sosyal emeklilik uygulamasının yoksulluğu azaltmakla birlikte tüketimi de artırdığı (Lee vd. 2019), sosyal emeklilik uygulamasının aile içi transferleri azalttığı (Zhu, vd. 2023) bulgulanmıştır.

Bu çalışmanın temel sorusu “*Yaşlıların sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla elde ettikleri gelir, yoksulluk sınırının üzerinde bir yaşam standardı sağlamaya yeterli midir ve sosyal güvenlik reformları bu standardı etkileyecek midir?*”. Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye’de yaşlıların görece gelir yoksulluğu ile sosyal güvenlik sisteminin yaşlılık sigortası ve yardımları üzerine çalışılmıştır. Araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) temin edilen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) mikro veri setlerinden faydalanarak 2005-2022 yılları arasındaki yaşlı yoksulluğu sorunu ele alınmıştır. TÜİK verilerine göre 65 yaş ve üzeri nüfusun (yaşlı) yoksulluğu sorunu, Türkiye’de çocuk yoksulluğu veya genel yoksulluk gibi sorunlara nazaran daha düşük oranlarda gözlemlenmektedir. Ancak çalışmanın önemini içeren ve toplumu ilgilendiren

dört önemli neden bulunmaktadır. Bunlardan **ilki**, Türkiye'nin kurumsal veya akademik projeksiyonlarda öngörülenden bile hızlı yaşlanması ve yakın gelecekte yaşlılık ve buna bağlı gelir güvenliği, sağlık, yalnızlık, vb. çeşitli boyutlarda sorunların büyük önem arz edecek olmasıdır. Yaklaştığı görülmekte olan bir soruna karşı öngörülemeyen sorunlara nazaran daha kolay tedbir alınabileceği tahmin edilebilir. Çalışmayı gerekli kılan **ikinci** önemli unsur, yaşlılık kavramının kendisiyle alakalıdır. Yaşlılık, genel olarak bireyin çalışma gücünün gençliğindeki çalışma gücüne nazaran düşüş gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde hem fizyolojik hem bilişsel duraklama veya gerileme bireyin çalışma gücünü azaltabilmektedir. Bu dönemi, “yaşam döngüsü” içerisinde gençlik ve yetişkinlik döneminden ayıran en önemli farklardan birisi budur. Artık yaşlanma sürecinin son aşamasında bulunan yaşlı bir bireyin kol gücüyle veya zihin gücüyle kendisini yoksulluktan kurtarabilme gücü, bir genç veya yetişkine nazaran çok daha zordur. Dolayısıyla birey açısından düşünüldüğünde yaşlı olan her bireyin yaşlılık dönemlerinde yoksullukları mevcutsa bundan “tek başlarına” kurtulabilmeleri de mümkün olmayabilir.

**Üçüncüsü**, Türkiye’de 1999 ve 2006 yıllarında yapılan sosyal güvenlik reformlarının yaşlılık aylıklarının düzeyini olumsuz yönde etkileyecek şekilde düzenlenmesidir. Bu durum, ilerleyen dönemlerde emekli olan yaşlıların yoksullukla daha fazla mücadele etmeleriyle sonuçlanacaktır. Özellikle aylık hesaplama parametrelerinde yapılan değişiklikler (aylık bağlama oranının düşürülmesi, ortalama aylık kazancın güncellenmesinde büyümeden alınan payın düşürülmesi, vb.) kamuoyunda “geçim derdi” adı altında yoksulluk tanımlamalarını artıracaktır. **Sonuncusu** uluslararası raporlarda Türkiye'nin yaşlı yoksulluğunda olumsuz göstergelere sahip olmasıdır. OECD'nin raporunda (2021: 188) Türkiye, OECD ülkeleri arasında yaşlı *yoksulluk derinliği*<sup>1</sup> bakımından 2018 yılı verileriyle Meksika, ABD, Güney Kore ve İzlanda'nın ardından en olumsuz göstergeye sahip ülkedir. Bu beş ülkede görece yoksul olan 66 yaş ve üzerindeki ortalama geliri, görece yoksulluk sınırı gelirinin %65'inden azdır. Benzer yoksulluk derinliği 2020 yılı göstergelerini içeren 2023 raporunda da kendisini göstermektedir. Yaşlılara dönük yoksulluk derinliğinin en yüksek olduğu üç ülke İzlanda, Türkiye ve ABD'dir. Bu üç ülkede görece yoksul olan 66 yaş ve üstü kişilerin ortalama gelirinin,

---

<sup>1</sup> Yoksulluk derinliği (poverty depth), OECD'nin yoksulların ortalama gelirini; tanımlanan görece yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak ifade ettiği bir kavramdır. Buradaki görece yoksulluk eşiği ise medyan harcanabilir eşdeğer hane halkı gelirinin %50'sidir. Yoksulluk derinliği, bu eşiğin bir yüzdesi olarak ifade edilir (OECD, 2021: 188). Yoksulların ortalama geliri ile yine medyan gelirin %50'si üzerinden belirlenen yoksulluk sınırı arasındaki fark ile yoksulluk derinliği ölçülmektedir (OECD, 2023: 200).

toplam nüfusun ortalama gelirinin yaklaşık üçte birinden (%65\*%50) daha az olduğu anlaşılmaktadır (OECD, 2023: 200).

Yaşlı yoksulluğu sorununun ve yaşlı yoksulluğuyla mücadelede kullanılan en önemli araçlardan birisi olan sosyal güvenlik (sigorta ve yardım) sisteminin ele alındığı bu çalışmada iki temel amaç bulunmaktadır. 65 yaş ve üzeri nüfusun yaşlı olarak tanımlandığı bu **çalışmanın ilk amacı**, Türkiye’deki yaşlı yoksulluğunun yıllara göre seyrini tespit etmek ve demografik ve sosyoekonomik değişkenlere göre bu seyrin genel nüfusa kıyasla karşılaştırmasını yapmaktır. Bu amaçlarla Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK, 2022a) GYKA mikro veri setlerinden temin edilen ve literatürde yoksullukla ilişkilendirilen fert verileri (yaş, cinsiyet, faaliyet durumu, medeni durum, eğitim durumu, iş arama durumu, çalışma saati, kayıtlı çalışma durumu, ilk düzenli işte çalışmaya başlanan yıl) ve hane verileri (oturulan konutun bulunduğu yer kır-kent, İBBS-1 bölge düzeyi, oturulan konutun mülkiyet durumu) ile yaşlı nüfustaki yoksulluk düzeyleri tespit edilmektedir. **İkinci amaç** ise yaşlıların, aktif nüfusa dahil oldukları dönemlerde yatırmış oldukları sosyal sigorta primlerinin yaşlılık dönemlerinde aldıkları faydalar bakımından yaşlı yoksulluğunu engelleyip engellemediğini, yani gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunun ne düzeyde çalıştığını ve bunun trendini bulgulamaktır. Çünkü sosyal güvenlik mekanizmasının artık yaşlı olan fertler açısından anlamı, kendilerini yoksulluğa sürüklemeyen bir gelire sahip olarak insan onuruna uygun düzgün bir yaşam sürmektir. Bu bağlamda, (i) yaşlılık aylıklarının toplam hane gelirleri içerisindeki değişimi, (ii) yaşlılık aylıklarının olmadığı (transfer öncesi) hipotetik bir ortamda yaşlı yoksulluğunun transfer sonrasına göre farkı, (iii) (hem sosyal sigorta hem de sosyal yardım düzeyinde) yaşlılık aylığı alanların almayanlara göre yoksulluk oranlarının trendleri ve (iv) ortalama veya ortanca yaşlılık aylıklarının çeşitli ekonomik göstergeler (döviz ve asgari ücret) karşısındaki konumu tespit edilmektedir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da kimi sınırlılıkları bulunmaktadır. Yaşlılık ve yaşlılığın bireye getirdiği sorunlar, birey, toplum ve devlet açısından çok çeşitli sorunları içerebilmektedir. Bu bağlamda yaşlılık veya yaşlanmaya ilişkin sorunların tamamı çalışmada ele alınamamış, ancak söz konusu sorunlara ilgili bölümlerde değinilmiştir. Örneğin yaşlılığın birey üzerindeki psikolojik etkileri ve sosyolojik etkileri; yine literatürde sıkça ele alınan “aile ve devlet üzerindeki bakım sorumluluğu” bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Benzer şekilde çalışmanın kapsamı dolayısıyla “ölüm

hızı ve doğurganlık hızının azalması dolayısıyla nüfusun kendini yenilemesi” ve “çalışma yaşamında yaşanan değişim, dönüşümler”den yalnızca veri olarak bahsedilmiştir.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç dört bölüm olarak tasarlanmıştır. **Birinci bölümde** yaşlılık ve yoksulluk kavramlarına ayrılmış olup bölümde yaşlı yoksulluğu sorunu yaşam döngüsü perspektifinden kümülatif avantaj/dezavantaj kuramıyla ve ampirik araştırmalarla açıklanmaktadır. Çalışmanın **ikinci bölümünde** yaşlı yoksulluğuyla mücadele araçları ele alınmıştır. Bölümde, yaşlılar açısından gelir güvenliğini sağlayan başta sosyal güvenlik politikaları olmak üzere yaşlı yoksulluğuyla mücadele yöntemleri ve bunların ampirik sonuçlarına değinilmektedir. Ayrıca neoliberal dönüşüm süreçlerinin refah devletinin yaşlıların korunması üzerine etkileri aktarılmaktadır. **Üçüncü bölüm**, Türkiye’de yaşlıların gelir güvenliğini koruyan sosyal sigorta ve sosyal yardım mevzuatına ayrılmıştır. Primli (sosyal sigorta) sistemde 5510 sayılı kanun ve öncesindeki temel düzenlemeler; primsiz (sosyal yardım) sistemde ise 2022 sayılı kanun ve 2828 sayılı kanun hükümleri ele alınmaktadır. Çalışmanın **dördüncü bölümünde** TÜİK’in 2024 yılına kadar yayınlamış olduğu 2006-2023 arasındaki 18 yıla ait bütün GYKA mikro veri setleri ile 2005-2022 yılları arasında yaşlı yoksulluğu ve bu yoksullukla mücadelede yaşlılık sigortası ve/veya yaşlılık yardımları üzerine yapılan saha çalışmasının bulguları ele alınmış ve sosyal sigorta ve sosyal yardım sistemi ile asgari ve azami bir koruma sistemi kurulmasına dönük bir model tartışması yapılmıştır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### YAŞLILIK VE YOKSULLUK: TEMEL KAVRAMLAR

Yoksulluk, toplumun genelini ilgilendiren bir konu olmakla birlikte toplum içerisinde başkaca dezavantajları bulunan kesimler açısından daha önemli bir sorun alanı teşkil etmektedir. Bunlardan birisi genellikle işgücü piyasasından çekilmiş bulunan yaşlılardır. Bu çalışmada yaşlı yoksulluğu ve yaşlı yoksulluğu üzerinde yaşlılık aylıklarının rolü üzerine çalışıldığı için yaşlılık ve yoksulluk olgularına ait kavramsal altyapıyı oluşturmak gerekmektedir. Bu amaçlarla birinci bölümde yaşlılık, yoksulluk, yaşlı yoksulluğu, bu yoksulluğun nedenleri ve görünümüne değinilmiş; yoksulluk ile benzer anlam taşıyan ilişkili kavramlar ele alınmış ve son olarak Türkiye’de yaşlı yoksulluğu üzerine yapılan çalışmalar özetlenmiştir.

#### 1.1. Yaşlılık

Yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramları birbirleriyle ilişkili olsa da farklı kavramlardır. Türk Dil Kurumuna (2024) göre *yaş*, “doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman”ı ifade etmektedir. *Yaşlanma* ise yaşın aksine dinamik bir kavram olup bir sürece gönderme yapmaktadır. Bireyler, her geçen gün bir önceki güne nazaran yaşlanmaktadır. *Yaşlılık* ise yaşlanma sürecinin belli bir dönemini ifade etmektedir. Bu dönem yaşlanma sürecinin son basamağıdır.

Sosyokültürel açıdan değişen bir olgu olmakla birlikte yaşlılık araştırmalarında yaşlılığı tanımlarken genellikle “kronolojik yaş” temel alınmaktadır. Bu yaş sınırı, ülke, bölge ya da nüfusun özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir (Yalçın ve Özdemir Ocaklı, 2021: 177). Çünkü yaşlılık dönemi; emeklilik yaşıyla, zihinsel ve bilişsel gerilemenin yaşanmaya başladığı yaşla, vb. ile ilişkilendirilmekte ve genellikle bir bireyin ne zaman yaşlı sayıldığı konusunda ortak bir fikir bulunmamaktadır (Palmore, 1999: 47-48). Kimi çalışmalarda (World Health Organization, 2015) yaşlı bireyi tanımlarken 60 yaşın doldurulması dikkate alınırken; bu tez çalışmasında da kabul edildiği gibi kimi çalışmalarda (United Nations, 2019) ise 65 yaşın doldurulması dikkate alınmaktadır. 65 yaş, bireyin emekliye ayrılması ile, bazı bireylerin sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleriyle özel olarak korunulmaya ihtiyaç duyduğu bir dönemin başlangıcı olarak da kabul edildiğinden yaşlı ve yaşlılık tanımlamasında sıkça kullanılır (Altan ve Şişman, 2003: 5).

Yaşlılık, bireyin daha önce bulunduğu bazı aktivitelere eskisi kadar iyi katılmadığı ve bireyin vücut direncinin düşük olması sebebiyle hastalıklara daha yatkın

olduğu bir dönem olarak düşünülebilir. Bu dönem, yaşamın çocukluk, gençlik ve yetişkinlik gibi bir dönemi olarak değerlendirilmektedir (Kocabaş, 2021: 78). Yaşlılık, hayatta kalıp yaşam döngüsünün diğer aşamalarından geçenler için insan ömrünün aşamasındaki kritik bir dönemdir (Bambeni, 2022).

Öte yandan yaşlanma insanlığın tüm zamanlarında var olmakla birlikte sosyal sorun olarak kabul edilişi oldukça yenidir. Genel olarak bu sosyal sorunun sanayileşme-kentleşme ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal değişmelerin bir ürünü olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde kırsaldan kentlere yaşanan göçler dolayısıyla kentlerde nüfus yoğunlaşması yaşanırken geleneksel aile yapısı köklü değişikliklere uğramış; çekirdek aileler egemen hane yapısı olmuş, sosyal güvenlik sağlamada ailenin rolü azalmıştır (Altan ve Şişman, 2003). Yalnız kalan yaşlı veya yaşlı bireyler açısından sorun; sağlıkla, bakımla, sosyoekonomik durumla, sosyolojik ve psikolojik sonuçlarla ilişkilendirilirken; toplum veya devlet açısından demografik dönüşümle mücadele, yaşlanmanın makro ekonomik sonuçlarını önleme gibi politikalarla ilişkilendirilmektedir.

Yaşlanan bireylerin aile ve toplumsal yaşam içerisindeki sosyal rolleri değişmekte (Kalınkara, 2016, Gençtürk, 2021a); sağlıklarındaki gerileme dolayısıyla yaşam kaliteleri düşmekte (Gökçe Kutsal, 2016); sosyal izolasyon ve yalnızlık gibi problemlerle ilgili olarak sosyolojik ve psikolojik sorunlar yaşayabilmekte (Görgün-Baran, 2016, Gençtürk, 2021b) ve yaşlanma ile birlikte bakıma muhtaçlık ortaya çıkabilmektedir (Seyyar ve Oğlak, 2005). Yine nüfusun yaşlanmasının getirdiği sorunların başında yaşlıların yaşam kalitesi, gelir eşitsizliği, yoksulluk ve emeklilerin hanelerinin finansal güvenliği gelmektedir (Szymańska, 2024: 4-5).

Öte yandan yaşlılık dönemi, yalnızca yaşla değil, aynı zamanda genellikle emeklilik ile de ilişkilendirilmekte ve çalışma hayatından çekilen bireylerde bu dönem sosyal güvenlik bakımından artık aktif değil, pasif bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu pasif dönemde yaşlılar, ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen yaşam döngüleri boyunca bireyin kazanımlarının bir sonucu olarak yaşlılık aylıkları ile hayatlarını devam ettirmektedir. Öte yandan emeklilik dönemi Ceylan'ın (2015: 73) belirttiği gibi emeklilik, işgücü piyasasından özgürleşmeyi ve boş zaman imkanı ve ekonomik kaynağı sağlasa da yalnızlık, bağımlılık ve gelir kayıplarına da sebebiyet verebilecek sosyoekonomik sorunları doğurabilmektedir.

Yaşlılığın birey üzerinde ve yaşlanan nüfus artışının ise toplum üzerinde birçok sonucu bulunmaktadır. Örneğin yaşlılığın getirdiği bir sonuç toplumsal cinsiyet rollerine ilişkindir. Dünyanın genelinde doğumda beklenen yaşam süresinde kadınların erkeklerden daha uzun yaşadığı bilinmektedir (Kinsella, 2000: 548) ve bu bağlamda yaşlanmanın “*kadın yüzü*”nden bahsedilmektedir. Sayılar açısından cinsiyet farklılıkları en çok ileri yaş gruplarında belirgindir, bu da kadınların yaşlanmayla daha fazla ilgileneceği anlamına gelmektedir (Samorodov, 1999: 3). Feminist Gerontoloji’de kadınların erkeklerden daha uzun yaşaması olarak ifade edilen *yaşlılığın kadınlaşması* kavramı biyolojik olarak olumlu gözükse de kadın olarak yaşamanın getirdiği dezavantajlarla pek çok sorunu beraberinde taşımaktadır (Artan ve Irmak, 2018). Kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumları (toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla kesikli kariyerler, düşük ücretler, atipik işlerde istihdam, cam tavan, ayrımcılık, vb.) bu sorunların temelini oluşturmaktadır.

### 1.1.1. Dünyada Yaşlı Nüfus Artışının Görünümü

Moderniteye geçiş; yaşamın sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerinde önemli değişiklikler ile bilim ve teknolojiye ilerlemeler getirmiştir. Özellikle sağlık ve iyilik hali (refah); tıp ve sağlık bilimlerindeki araştırmalarla iyileştirilmiştir. Bunların sosyal faydaları, birçok bulaşıcı hastalığın ortadan kaldırılması ve buna bağlı olarak yaşam beklentisinde iyileşmeleri ifade etmektedir. Bu, tüm toplumlarda nüfusun yaşlanmasında ve yaşlı insanların sayısında artış anlamına gelmektedir (Plange ve Alam, 2024: 1). Nüfusun yaşlanması; kadının istihdamdaki payının artması, kentleşmenin artış göstermesi, yaşam koşullarının ve sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle beklenen yaşam süresinin uzaması gibi sebeplerle özellikle gelişmiş refah toplumlarında ortaya çıkan sosyal bir olgu (Ceylan, 2015: 11) olsa da basitçe bir toplumun yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarından; düşük doğurganlık ve ölüm oranlarına geçiş süreci hem küresel kuzey hem de küresel güney ülkelerinde gözlemlenmektedir. Her iki durumda da yaşam beklentisi artmıştır ve artmaya devam etmektedir (Plange, 2024: 2).

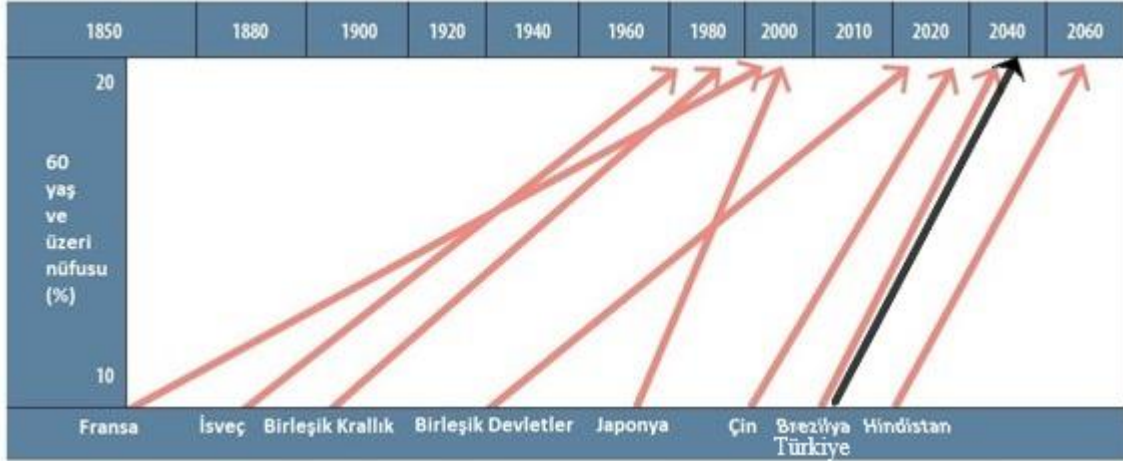
Küresel nüfusun yaşam beklentisi, 2000-2019 yılları arasında 66,8’den 73,4’e yükselerek 6 yıldan fazla uzamıştır. Öte yandan küresel düzeyde sağlıklı yaşam beklentisi ise 58,3’ten 63,7’ye çıkarak 5,4 yıl uzamıştır (World Health Organization, 2021a). Yine Dünya Sağlık Örgütü’nün tahminlerine göre dünyadaki 60 yaş üstü yaşlı nüfus, 2050 yılında ikiye katlanacaktır. Aynı zamanda beklenen yaşam süresinin uzaması yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, en yoksul ülkelerde de söz konusudur (World Health



Organization, 2015). 2050 yılı geldiğinde dünya nüfusundaki 65 yaş ve üzerindeki bireyler, her altı kişiden birisini (%16) oluşturacaktır. Bu sayı 1990 verisi ile %6 iken 2019 verisi ile %9'dur. Nüfusun yaşlanması, sürdürülebilir kalkınma üzerinde devam eden ve kalıcı etkileri olan *nüfus artışı*, *uluslararası göç* ve *kentleşme* ile birlikte dört küresel demografik "mega eğilimden" biri olarak kabul edilmektedir (United Nations, 2019: 2-3).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre nüfusun yaşlanmasının iki temel itici gücü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, *artan yaşam beklentisi* iken diğeri *düşen doğurganlık oranlarıdır*. İnsanlar dünyanın her yerinde ortalama olarak daha uzun yaşamaktadır. Bu küresel artışın küçük bir kısmı, insanların daha ileri yaşlardaki hayatta kalma oranlarının artmasından kaynaklansa da çoğunlukla daha genç yaşlarda daha iyi hayatta kalma durumuyla ilişkilidir. Bu, son 50 yılda küresel olarak meydana gelen tarihsel olarak eş görülmemiş sosyoekonomik gelişmeye eşlik etmiştir. Bir ülkenin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile yaşam boyunca ölüm kalıpları (ölümde yaş dağılımı ve ölüm nedeni) arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin kaynakların düşük olduğu ülkelerde ölüm en yaygın olarak erken çocukluk döneminde meydana gelmektedir. Daha sonra ölümler yaşamın geri kalanına eşit olarak yayılsa da ülkeler geliştikçe, daha iyi halk sağlığı, daha fazla insanın çocukluktan sağ çıkması anlamına gelir ve ölüm örüntüsü, insanların yetişkin olarak ölme olasılığının daha yüksek olduğu bir duruma dönüşmektedir. Son 100 yılda dünya çapında görülen yaşam beklentisindeki artışların çoğu, genç yaşlarda azalan ölüm oranıyla ilişkili olsa da özellikle ileri yaşlarda hayatta kalmanın artması yüksek gelirli ülkelerde yaşam beklentisinin artmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu artış, daha iyi sağlık hizmetleri, halk sağlığı girişimleri ve insanların yaşamları boyunca daha önceki yaşamlarındaki farklılıkların bir karışımını yansıtabilir. Nüfusun yaşlanmasının ikinci nedeni olan düşen doğurganlık oranları ise muhtemelen, ebeveynlerin çocuklarının artık hayatta kalma olasılıklarının geçmişte olduğundan daha fazla olduğunu fark etmelerinden, doğum kontrolüne erişimin artmasından ve cinsiyet normlarının değişmesinden kaynaklanmış olabilir. Doğurganlık oranlarındaki düşüşlerin istisnası, daha yavaş bir düşüşün gözlemlendiği ve doğurganlık oranlarının genellikle kadın başına 4 doğumdan fazla kaldığı Afrika ve benzeri bir şekilde Orta Doğu'dur. Doğurganlıktaki düşüş genellikle çocuk ölümlerindeki düşüşün gerisinde kaldığından, bu durum genellikle genç yaşlarda nüfus artışına neden olmuştur. Bu artış birçok yüksek gelirli ülkede, İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra meydana

gelmiş ve nüfusun bu kesimine yaygın olarak doğum oranlarının hızlı artışından kaynaklı *baby-boomer* denmektedir. En nihayetinde nüfusun üyeleri daha ileri yaşlara doğru ilerledikçe, özellikle düşük yetişkin ölüm oranı ve devam eden düşük doğurganlık ile birleştiğinde, nüfusun yaşlanması geçici olarak hızlanmıştır (World Health Organization, 2015).



**Grafik 1.** 60 Yaş ve Üzerindeki Nüfus Oranının %10'dan %20'ye Artışı İçin Gerekli veya Beklenen Süre

**Kaynak:** World Health Organization (2015: 45) şekli ile TÜİK ADNKS verilerinin (2024a) ve TÜİK nüfus projeksiyon verisindeki 2040 yılı verilerinin (2018a) birleştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Bir ülkenin yaşlı nüfusunun iki katına çıkması için geçen süre *yaşlanma hızı* olarak ifade edilmektedir; 20. Yüzyıl sonlarında yapılan bir çalışmada gelişmiş batı ülkelerinin uzun yıllara yayılan yaşlanma süreçlerinin; gelişmekte olan ülkelerin (%7'den %14'e artacak olan) yaşlanma sürecinin 21. Yüzyılın ilk veya ikinci on yılına sıkışacağı belirtilmiştir (Kinsella ve Gist, 1995: 5). Benzer tahminler Dünya Sağlık Örgütü tarafından da yapılmıştır. 60 yaş ve üzeri nüfusun payının %10'dan %20'ye çıkması için gereken süre Fransa'da 150 yıl iken; Brezilya, Çin, Hindistan gibi ülkelerde yaşlı nüfus oranının ikiye katlanması için gereken süre 20 yıldan biraz fazla sürecektir (Grafik 1) (World Health Organization, 2015: 43). TÜİK'in ADNKS verilerine göre (TÜİK, 2024a) Türkiye'de 60 yaş ve üstü nüfusun genel nüfusa oranı 2015 yılında %10'a ulaşmış; yine TÜİK'in 2018 yılında yaptığı Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri projeksiyonunda (TÜİK, 2018a) ise Türkiye'de 60 yaş ve üstü nüfus oranı 2040 yılında %22,29'a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Buna göre Türkiye'nin yaşlanma hızı, Brezilya ile benzer bir eğilimdedir (Grafik 1). Tahminlere göre 25 yıldan kısa bir sürede yaşlı nüfus oranı iki katına çıkacaktır. Öte yandan 2018 projeksiyonunda 2023 yılı nüfus

tahminlerine göre ülke nüfusu 86 907 367; 60 yaş ve üstü nüfus 12 910 474 kişi olup 60 yaş ve üzeri nüfus oranı, %14,86 hesaplanmıştır. 2023 ADNKS verileri (TÜİK, 2024a) ile karşılaştırma yapıldığında ülke nüfusu 85 372 377; 60 yaş ve üstü nüfus 12 758 616 kişi olarak tahminlerin altında gerçekleşmiştir. Ancak 60 yaş ve üzeri nüfusun oranı %14,94 olup 2018 tahminlerinin üzerindedir. 2040 yılı projeksiyonundaki verilerde de benzer hata payları olursa Türkiye'nin yaşlı oranı daha erken bir tarihte iki katına ulaşabilir.

Yaşlanma, yalnızca yaşlılar için bir sosyal sorun değildir. Samorodov'a (1999: 4) göre yaşlanmanın bir sonucu olarak, ekonomik olarak aktif nüfusun taşıdığı mali yük artmaktadır. Hızla yaşlanan gelişmekte olan ülkelerde; Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkan sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri maliyetleri ve nesiller arası eşitlik ile ilgili genellikle kırılğan sorunlarla karşı karşıya kalacaktır (Kinsella ve Gist, 1995: 5). Arun'a (2016: 29) göre toplumsal yaşlanma ülkeler açısından sorun olmamakla birlikte ülkelerin bu demografik dönüşüme hazır olması gerekir. Türkiye benzeri süreci yaşayan gelişmekte olan ülkeler gibi *zenginleşmeden yaşlanmaktadır* (Arun, 2016: 31).

### 1.1.2. Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Görünümü ve Yaşlı Nüfus Artışının Nedenleri

Yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki payının ve beklenen yaşam süresinin artması, bağımlı nüfusun artmakta olduğu anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %10'u geçmesi nüfusun yaşlanmasının bir göstergesi olarak kullanılmaktadır (TÜİK, 2021a). Türkiye'de 2007-2019 yılları arasına bakıldığında yaşa bağlı bağımlılık oranı %50,4'ten, %47,5'e düşük oranlarla gerileme göstermiş olsa da yaşlı bağımlılık oranının %10,7'den %13,4'e ulaştığı görülmektedir (TÜİK, 2020a). Genel bağımlılık oranının düşme sebepleri, 2007'deki 0-14 yaş nüfusun yetişkinliğe ulaşması ve bu nüfusu ikame edecek kadar doğum gerçekleşmemesidir denebilir. Çocuk bağımlılık oranı düşerken, yaşlı bağımlılık oranı artmaktadır.<sup>2</sup>

Birleşmiş Milletlerin tahminlerine göre 2019 yılında Türkiye'deki 65 yaş ve üzerindeki yaşlı oranı %8,7 iken 2050'de bu oran %20,9 olacaktır. Aynı yıllarda 65 yaş ve üzeri nüfusun 20-64 yaş arasındaki nüfusa oranıyla hesaplanan yaşlı bağımlılık

<sup>2</sup> TÜİK (2020b) metaverisine göre toplam yaş bağımlılık oranı, "15-64" yaş grubundaki her 100 kişi için "0-14" ve "65 ve daha yukarı" yaş gruplarındaki kişi sayısıdır. Tanımdan anlaşıldığı üzere bu oran, iki bileşenden oluşmaktadır: (a) çocuk bağımlılık oranı: "15-64" yaş grubundaki her 100 kişi için "0-14" yaş grubundaki kişi sayısını, (b) yaşlı bağımlılık oranı: "15-64" yaş grubundaki her 100 kişi için "65 ve daha yukarı" yaş grubundaki kişi sayısını ifade etmektedir.

oranı %14,8'den %37'ye yükselecektir. 2050 yılında 65 yaş ve üzerindeki nüfus 20 268 000 kişi olacaktır (United Nations, 2020: 47).

TÜİK'in daha yakın tarihli ayrı bir projeksiyonundaysa (2023a) 2024, 2030, 2050, 2075 ve 2100 yıllarına ait üç ana senaryo üzerinden nüfus yapısı tahminlenmiştir (Tablo 1). Bu projeksiyonları, TÜİK'in 2018 projeksiyonundan ayıran temel hususlar uluslararası göç ve doğurganlık seyirlerine göre senaryolara dayanmasıdır. Buna göre (i) ana senaryo nüfus projeksiyonlarında kullanılan temel senaryoyu, (ii) düşük senaryo ana senaryoya göre uluslararası net göç ve doğurganlık hızının düşük olduğu senaryoyu, (iii) yüksek senaryoysa ana senaryoya göre uluslararası net göç ve doğurganlık hızının yüksek olduğu senaryoyu ifade etmektedir.

**Tablo 1.** Türkiye'de Çocuk, Aktif ve Yaşlı Nüfus Oranları (2024-2100)

Yaş Grubu	Senaryo	2024	2030	2050	2075	2100
Çocuk Nüfus (0-14 Yaş)	Ana Senaryo	20,9	17,6	15,1	12,4	11,8
	Düşük Senaryo	20,9	17,4	12,9	9,2	7,9
	Yüksek Senaryo	20,9	17,8	16,6	15,3	15,3
Aktif Nüfus (15-64 Yaş)	Ana Senaryo	68,5	68,9	61,9	55,9	54,6
	Düşük Senaryo	68,5	69,1	63,2	55,0	49,3
	Yüksek Senaryo	68,5	68,8	61,2	55,9	56,5
Yaşlı Nüfus (65+ Yaş)	Ana Senaryo	10,6	13,5	23,1	31,7	33,6
	Düşük Senaryo	10,6	13,5	24,0	35,8	42,8
	Yüksek Senaryo	10,6	13,4	22,2	28,9	28,2

**Kaynak:** TÜİK Nüfus Projeksiyonları, 2023-2100 verilerinden (2023a) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Projeksiyonlara göre 2024 yılında %10,6 olan 65 yaş ve üstü nüfusun oranı 2050 yılında sırasıyla %23,1, %24 ve %22,2 şeklinde tahminlenmiştir. 2100 yılında ise bu oran, %33,6, %42,8 ve %28,2'dir. Projeksiyonlarda yaşlı nüfusun artışına aktif nüfusun (15-64 yaş) ve çocuk nüfusun (14 yaş ve altı) azalışı eşlik etmiştir. Buna göre 2024 yılında %20,9 olan çocuk nüfusun oranı 2050'de senaryolara göre sırasıyla %15,1, %12,9 ve %16,6'dır. 2100 yılı geldiğinde %11,8, %7,9 ve %15,3'tür. 2024'te %68,5 olan aktif nüfus oranıysa 2050'de %61,9, %63,2 ve %61,2'dir. 2100 yılında oran daha da gerileyerek %54,6, %49,3 ve %56,5'e ulaşmıştır (Tablo 1).

TÜİK'in (2023) 2050 öngörüsü, tüm senaryolarda Birleşmiş Milletlerin senaryosuna nazaran daha yüksek yaşlılık oranlarına işaret ettiğini göstermektedir. Bu öngörüler çok uzun olmayan bir gelecekte Türkiye'de yaşayan her beş kişiden birisinin yaşlı bireylerden oluşacağını; yaşlı bağımlılık oranının ise iki katından fazla artacağını göstermektedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfus; sağlık teknolojilerinin gelişmesi ve buna bağlı olarak doğumda beklenen yaşam sürelerinin uzaması, doğumda anne ve bebek ölümlerinin azalması gibi sebeplerle artmış ve nüfus demografik olarak dönüşüme uğramıştır.

Türkiye’de, *doğurganlık ve ölümlülük hızlarındaki azalma* ile birlikte *sağlık alanında kaydedilen gelişmeler*; hayat standardının, refah düzeyinin ve doğuşta beklenen yaşam süresinin artmasını ve de nüfusun yaş yapısının değiştirmesine sebep olmuştur. Çocuk ve gençlerin toplam nüfus içindeki oranı azalırken yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı artış göstermiştir. Türkiye, yaşlı nüfus yapısına sahip ülkelere göre hala genç bir nüfus yapısına sahip olsa da, yaşlı nüfus sayısal ve oransal olarak oldukça fazladır (TÜİK, 2021a).

Türkiye’nin 1990’daki 65 yaş ve üstündeki nüfusu %4,5 iken 2025 öngörüsü bu oranın %9 olacağı yönündedir (TÜSİAD, 1999: 22). Benzer şekilde 2010 yılında yapılan bir tahmin 2023 yılında yaşlı nüfusun 8 milyon olacağı yönündedir (Koç vd., 2010: 57). Bu tahminler, daha 2023 ve 2025 yılları gelmeden gerçekleşmiştir. Türkiye’de 65 yaş üstü nüfusun oranı 2020 yılı sonu itibariyle 8 milyona yaklaşarak; %9,5 oranına ulaşmış, son 5 yılda yaşlı nüfus oranı %22,5 artmıştır. Bu artışların sonucu olarak yaşlı bağımlılık oranının %14,1’e ve 65 yaşından sonra beklenen yaşam süresinin ortalama 18 yıla ulaştığı; ortanca yaşın 1,7 artarak 32,7 olduğu görülmüştür (TÜİK, 2021a). Yine TÜİK’in 2018 yılında yaptığı Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri çalışmasında ortanca yaşın, 2047’de 39,9’a; 2080 yılında ise 45’e ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2018b). Benzer şekilde 65 yaş üstü nüfusun aktif nüfusa (15-64 yaş) oranındaki artış oranları da diğer OECD ülkelerinin çok üstündedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre 1960-2050 arasında ölçülen bu yaşlı bağımlılık oranındaki en büyük artışın Türkiye’de olacağı ve bu oranın %472 olacağı öngörülmektedir (TÜSİAD, 2004: 87).

Bir bütün olarak düşünüldüğünde Türkiye, (a) *doğurganlık seviyesindeki azalma* ve (b) *ölüm hızının düşmesi* dolayısıyla zaman içerisinde genç nüfus yapısından yaşlı nüfus yapısına doğru bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. 15 yaşından küçük olan çocuk nüfusun payı da, yine özellikle doğurganlık seviyesindeki azalmanın bir sonucu olarak daralmıştır. Çocuk nüfus, Türkiye’de 1935 yılında nüfusun %41’ini oluştururken, 2020 yılında 0-17 yaş arası nüfus, toplam nüfusun %27,2’sini (TÜİK, 2021b) oluşturmuştur. Bu gelişme de Türkiye’nin genç nüfus özelliğini kaybetmekte olduğunu bir kez daha

göstermektedir (Koç vd., 2010: 10). Benzer şekilde doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerindeki artış, bölgesel farklılıklar olsa da benzer şekilde sağlık kurumlarında yapılan doğumların artışı, çocukların aşılınmalarında yaşanan artışlar ve çocukların beslenme imkanlarının (ortalama emzirme sürelerinin uzaması, beslenme sorunlarının tespiti, vb.) iyileşmesi, doğumda anne ölümlerinin azalması, doğumda beklenen yaşam süresinin ve bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması konularında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Koç vd., 2010).

Sağlık koşullarının iyileşmesi nüfusun demografik dönüşümünü açıklamak için yeterli değildir. Ayrıca sosyo-ekonomik göstergeler de bireylerin daha geç aile kurmalarına, daha geç ve az sayıda çocuk sahibi olmalarına sebebiyet vermektedir.

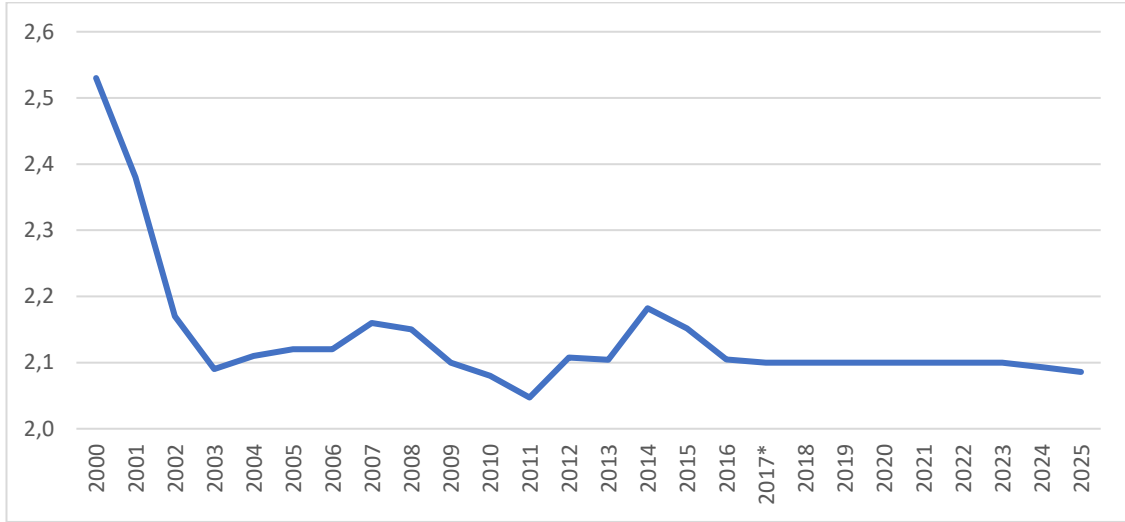
Türkiye’de eğitim düzeyinin hem kadınlar hem de erkekler açısından yıldan yıla iyileşmesi, tarımda mekanizasyonun ardından 1950’lerden bu yana gerçekleşen kırdan kente yönelen göç hareketlerinin sonucu oluşan kentleşme, gelir seviyesi, kadınların işgücüne katılımında yaşanan artışlar, geniş aile yapılarının terk edilmesi ve gelir dağılımındaki sosyo-ekonomik unsurlar da nüfusun artış hızında doğurganlık oranı üzerinde *dolaylı* olarak azaltıcı etkilere sahiptir. Demografik anlamda doğurganlık hızı üzerindeki doğrudan etkiler ise evlilik hızı ve yaşındaki değişimler, gebeliği önleyici yöntemler, isteğe bağlı düşük yapma hızı ve bunlara bağlı olarak doğurganlık seviye ve örüntüsüdür (Koç vd., 2010: 26). TÜİK verilerine göre de 2010-2023 yılları arasında ilk evlenme yaşı istatistikleri erkekte 27’den, 28,3’e; kadınlarda 23,7’den 25,7’ye yükselmiştir (TÜİK, 2023b). Kadınlardaki yükselme erkeklere nazaran daha yüksektir.

Türkiye’de tarihsel süreçte doğurganlık hızını doğrudan etkileyen değişkenler; ilk evlenme yaşının ortalama olarak genellikle yükseliş içinde olması ve gebeliği önleyici metotların kullanımının ciddi bir artış göstermesi, isteyerek düşük yapılması gibi sebeplerdir. Dolaylı ve doğrudan sebeplerle doğurganlık hızı azalmış, ortalama doğum yaşı artmıştır (Koç vd., 2010).

TÜİK’in 2018 yılında yaptığı Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri çalışmasına göre Türkiye’de 2000-2025 yılları arasındaki demografik dönüşümün itici güçleriyle ilgili şunlar söylenebilir (TÜİK, 2018c):

- **Toplam doğurganlık hızı**, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısıdır (TÜİK, 2022b). Kadın başına toplam doğurganlık hızı 2000-2001 yılları haricinde 2,05 ile 2,18 arasında

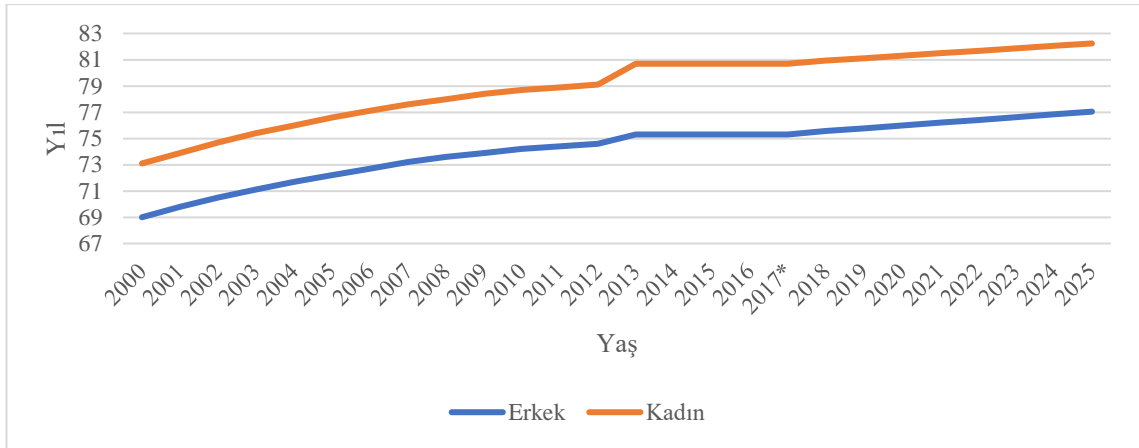
dalgalanma göstermekte; 2014 yılından itibaren 2,18'den 2025 yılına kadar 2,09'a doğru küçük oranlarda gerileme eğilimi göstermektedir. En yüksek doğurganlık hızı 2000 yılında 2,53; en düşük doğurganlık hızı ise 2011 yılında 2,05 olarak ölçülmüştür (Grafik 2). Öte yandan 2018 yılında yapılan projeksiyonda doğurganlık hızını doğru tahminlenememiştir. TÜİK (2023c) doğum istatistiklerine göre 2023 yılında doğurganlık hızı, 1,51'e düşmüştür.



**Grafik 2.** Yıllara Göre Toplam Doğurganlık Hızı (2000-2025)

**Kaynak:** TÜİK Demografik Göstergeler 2000-2025 verilerinden (2018b) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*2017 yılı verileri tahminlere dayalı geçici sonuçlardan oluşmaktadır.

- Doğumda beklenen yaşam süresi hem erkeklerde hem kadınlarda her geçen yıl artmaktadır. Ancak doğumda beklenen yaşam süreleri dikkate alındığında Türkiye'de *yaşlılığın kadınlaştığı* görülmektedir. 2000 yılında doğumda beklenen yaşam süresi kadınlarda 73,1 iken erkeklerde 69'dur. 2025 projeksiyonunda ise sırasıyla 82,2 ve 77'dir. Doğumda beklenen yaşam süresi her dönemde kadınlarda çok daha fazladır (Grafik 3). Aradaki fark en düşük olarak 2000 yılında 4,1 yaş olarak görülürken en büyük fark 5,4 yaş ile 2013-2018 yılları arasındadır.

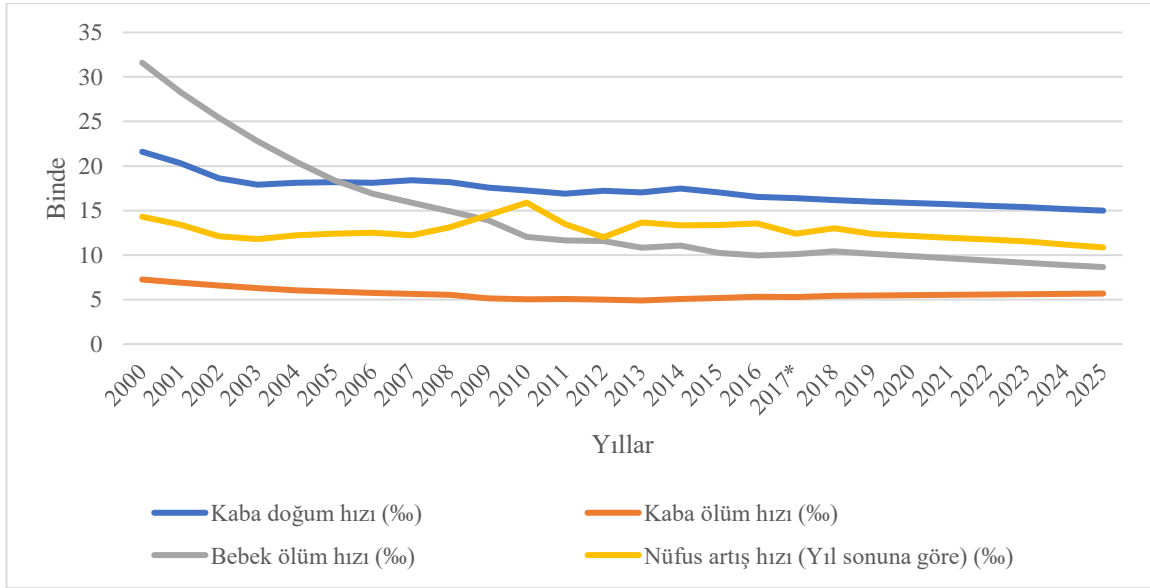


**Grafik 3.** Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (2000-2025)

**Kaynak:** TÜİK Demografik Göstergeler 2000-2025 verilerinden (2018b) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*2017 yılı verileri tahminlere dayalı geçici sonuçlardan oluşmaktadır.

- **Kaba doğum hızı** belli bir yıl içinde her bin nüfus başına düşen canlı doğum sayısını (TÜİK, 2022b); **kaba ölüm hızı** belli bir yıl içinde her bin nüfus başına düşen ölüm sayısını, **bebek ölüm hızı** belli bir yıl içinde her bin canlı doğum başına düşen bebek ölüm sayısını (TÜİK, 2022c); **yıllık nüfus artış hızı** ise iki sayım tarihi arasındaki dönemde her 1000 nüfus için yıllık artan nüfusu ifade etmektedir (TÜİK, 2022d). 2018 projeksiyonuna göre kaba doğum hızı, kaba ölüm hızı, bebek ölüm hızı ve nüfus artış hızı genel olarak azalış eğilimindedir. Bebek ölüm hızı 2000-2025 yılları arasında 2014-2015 yılları haricinde sürekli azalış eğilimindedir. 2000 yılında binde 31,6 olan bebek ölüm hızı, 2025 projeksiyonunda binde 8,6'ya gerilemektedir. 25 yıllık süreçte bebek ölüm hızı neredeyse dörtte bir oranına düşmüştür. Kaba ölüm hızı 2000-2013 yılları arasında her yıl azalmış, daha sonraki süreçte ise küçük oranlarla artış gösterme eğilimine girmiştir. Bu durum nüfusun yaşlanmasına bağlı ölüm oranlarının artışıyla ilişkili olabilir. Nüfus artış hızınının 2000 yılındaki binde 14,3 olan göstergesinin 2025 yılında binde 10,9'a düşeceği öngörülmektedir. 25 yıllık süreçte dalgalı da olsa nüfus artış hızında genel olarak bir düşüş söz konusudur (Grafik 4). 2018 projeksiyonundan sonra hazırlanan daha güncel verilerde demografik dönüşüm daha açık anlaşılmaktadır. TÜİK (2023c) doğum istatistiklerine göre 2022 yılında kaba doğum hızı, binde 12,2 olup 2018 projeksiyonuna göre daha düşüktür. Ölüm istatistiklerine (TÜİK, 2023d) de kaba ölüm hızı 2023 yılında binde 6,2 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde 2020-2021 yıllarında bir artış gerçekleşmiştir.

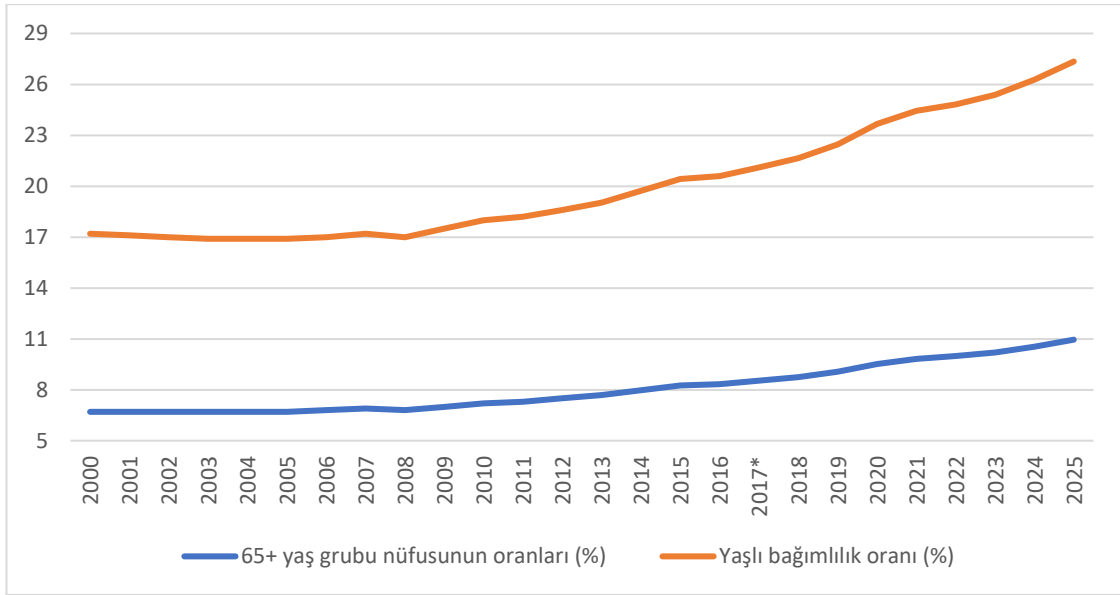




**Grafik 4.** Yıllara Göre Demografik Göstergeler (2000-2025)

**Kaynak:** TÜİK Demografik Göstergeler 2000-2025 verilerinden (2018b) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*2017 yılı verileri tahminlere dayalı geçici sonuçlardan oluşmaktadır.

- Yaşlı nüfusla ilgili göstergeler olan 65 yaş ve üzeri nüfusun payı sürekli artış göstermekte iken yaşlı bağımlılık oranları ise 2002-2008 arasındaki yatay seyrinden sonra sürekli artış göstermektedir. Daha da önemlisi yaşlı nüfusun oranı ile yaşlı bağımlılık oranının seyrine bakıldığında bu iki oranın birbirinden uzaklaştığı görülmektedir (Grafik 5). Bu fark 2000 yılında 3,8 gerçekleşmişken; 2025 yılında farkın 5,4 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu da yaşlı bağımlılık oranının yaşlı nüfus oranından daha hızlı arttığını göstermektedir. Dikkat edilmesi gereken husus, aktif nüfus (15-64 yaş) oranının seyrinin 2016 yılına kadar artış eğilimi içinde olduğu ve daha sonra azalış eğilimine girmiş olduğudur. Türkiye’de genç nüfus (0-14 yaş) oranı ve genç bağımlılık oranı her yıl azalırken; aktif nüfus oranı da 2016’dan sonra azalış eğilimindedir.



**Grafik 5.** Yıllara Göre Nüfusun Yaşlanma ve Yaşlı Bağımlılığı Trendi (%)

**Kaynak:** TÜİK Demografik Göstergeler 2000-2025 verilerinden (2018b) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*2017 yılı verileri tahminlere dayalı geçici sonuçlardan oluşmaktadır.

- Nüfusun yaşlanmasıyla ilgili diğer bir gösterge de ortanca yaş verisidir. 2000 yılında 25,8 olan ortanca yaş, her yıl artış göstererek 2025 yılında 34,1'e çıkacaktır.
- Son olarak kadınlar, daha geç yaşta doğum yapmaktadır. TÜİK'in (2023c) doğum istatistiklerine göre doğum yapan annelerin ortalama yaşı 2001'de 26,7 iken 2023 yılında bu ortalama 29,2'ye yükselmiştir. İlk doğum yaşı ortalaması da 27'dir.

Verilerin ışığında toplumsal yaşlanmayla ilgili Türkiye'yi bekleyen dört önemli değişiklik bulunduğu belirtilebilir. Bunlardan ilki *yaşlılığın kadınlaşmasıdır*. Bu kavramın ortaya çıkışı kadınların erkeklerden daha uzun yaşamasıyla ilişkilidir. Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de böyle bir seyir görülmektedir. Yaşlılığın kadınlaşması, zenginleşmeden yaşlanan Türkiye'de kadınların yaşlılık dönemlerinde yoksullukla mücadelede daha önemli risklerle karşılaşabileceklerini göstermektedir. İkinci beklenti, her ne kadar yaşlılığın kadınlaştığı görülse de ileri yaşlı erkeklerin de nüfusunun artacağı beklentisi dolayısıyla buna yönelik politika tedbirlerinin alınması gereğidir. Hiç evlenmemiş ve çocuksuz yaşlılar ilerleyen yıllarda Türkiye'de önemli sorun alanlarını oluşturacak diğer bir gruptur. Zira Türkiye sosyal politikası aile temeli üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla refah rejiminin gözden geçirilmesi gerekecektir. Yaşlılığın geleneksel aile bakımına odaklanan rolünden yeni bakım modellerine de ihtiyaca dönük olarak yönelim sağlanmalıdır (Arun, 2014: 10).

Sonuç olarak Türkiye çok hızlı bir şekilde yaşlanırken ülkenin bu demografik dönüşüme zenginleşmeden yani hazırlıksız bir şekilde yakalanacağı öngörülmektedir. Bu durum bireyler, aileler ve devlet bakımından çok boyutlu sonuçlar doğurmaktadır, doğuracaktır. Bu sonuçlardan bazıları bakım ihtiyacının hızlı artışı, gelir güvenliği ve yoksulluk sorunlarının artışı, sosyal sigorta sisteminin aktüeryal dengesinin sarsılmasıdır.

## 1.2. Yoksulluk

Bütün çağlarda yardıma ihtiyaç duyan kimseler var olmuştur. Bu kişiler değişik nedenlerle toplumdaki yoksullaşmış insanlardır (Talas, 1990: 33). Yoksulluk, en genel ifadeyle kişinin (ve ailesinin) yaşadığı toplumda insan haysiyetine yaraşır bir yaşam standardına sahip olabilmesi için temel ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, sağlık vb.) asgari seviyede karşılayacak gelir ve geçim imkânlarından mahrum olma hali olarak tanımlanabilir (Alper ve Yüksel Arabacı, 2010: 44). Kavram, dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki tanımla açıklanabilmektedir. *Dolaylı tanım*, “geçim”lik bir sorun olarak belirli bir asgari yaşam standardına ulaşmak için gerekli olduğu düşünülen asgari kaynak miktarı ellerinde olmayan insanların yoksul olduğunu ifade etmektedir; buradaki asgari kaynak miktarı, asgari geçim veya gelir yoksulluğu sınırı olarak da adlandırılmaktadır. *Dolaysız tanımlama* ise “yoksun”lukla ilişkilendirilen ve bireylerin, içinde yaşadıkları toplumda yaşam koşullarının yeterli olduğu düşünülen düzeyin gerisinde kalması durumunda yoksul olduklarını belirtmektedir. Dolaysız tanımlama bu nedenle kişinin fiili yaşam koşullarına göre yapılırken, dolaylı tanımlama bu koşulların belirleyicilerinden biri olan gelire dayanmaktadır. Bu bağlamda dolaylı tanımlama yoksulluğu tek boyutlu (gelir) olarak ele alırken dolaysız tanımlama çok boyutlu olarak ele almaktadır; ayrıca her iki tanım da statik tanımlamalardır (Dirven, vd., 1998: 141).

Yoksulluk, bir bütünün, onu içine alan daha geniş bir olgu olan eşitsizlik sorununun bir parçası olarak görülür. Bu bağlamda ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizliklerden kaynaklandığı düşünülmekte; soruna karşı ancak daha eşitlikçi bir gelir dağılımı ve toplum düzeni yaratarak kalıcı çözümler getirilebileceği öngörülmektedir. Bu nedenle yoksulluk denince gelir ve servet dağılımı eşitsizlikleri, toplumsal sınıflar arasında eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, çeşitli boyutlarıyla ayrımcılıklar ve çeşitli grupların dışlanması gibi olgular da ön plana çıkmaktadır (Ayata, 2020: 9). Dolayısıyla bir toplumda eşitsizliklerin varlığı veya yüksek olması, muhtemelen yoksulluğu da beraberinde getirebilir. Kalaycıoğlu'na (2020) göre de eşitsizlik ve

yoksulluğun kesişim noktası her dönemde olmuştur. Dönem dönem yoksulluk dönem dönem eşitsizlik ön plana çıkmıştır. Uluslararası kuruluşların bakış açıları da 1960'larda eşitsizlik söylemini, neoliberal dönüşümün yaşandığı 1980'lerde yoksulluk söylemini, 2000'lerde kimlik bazlı eşitsizlik söylemlerini takip etmiş; 2010'lu yıllardan itibaren de kırılmalık ve çoklu yoksunluklar üzerine eğilinmiştir. Çarıkçı (2020) da yoksulluk ve eşitsizliklerin kesişimselliğine vurgu yapmakta ve örneğin yoksulluk analiz edilirken onun cinsiyetinin, yaşının, fiziki durumunun, kültürel kimliğinin birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Yoksulluk insanlık tarihi açısından yeni bir sorun alanı olmayıp (Şenses, 2006: 32) uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu en ciddi sosyal sorundur (MacPherson ve Silburn, 1998: 16).<sup>3</sup> Yoksulluk, insan haklarının gerçekleştirilmesinin önündeki en yaygın ve gizli engellerden birisidir (Tardieu, 1999: 836). Öte yandan yoksulluk yalnızca gelişmekte olan ülkeler için basit bir sorun olmayıp sanayileşmiş uluslar için bile o ülkelerde yaşayan insanların %10-15'inin yaşadığı kalıcı bir rahatsızlıktır (Beaudoin, 2007: 1).

Yoksulluk, sosyal politikanın en önemli sorun alanlarından ilkinin oluşturmakta ve Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin en başında (mutlak) yoksulluğun her biçiminin ortadan kaldırılması gelmektedir (United Nations, 2015). Bu amaç, yine Birleşmiş Milletlerin 2000 yılında Binyıl (Milenyum) Bildirgesinin ilk amacında da 2015 yılına kadar "mutlak yoksulluğu ve açlığı yok etmek" şeklinde öncelenmişti (United Nations, 2000). Zira yoksulluk sonucu; sosyal sınıflar arasındaki refah farklarının artması, eşitsizliklerin görünür hale gelmesi iç huzursuzlukları artırıp toplumların bütünlüğünün korunması ve ortak hedeflere ulaşılması bakımından önemli engeller yaratmaktadır (Baştaymaz, 2016: 79).

### 1.2.1. Yoksulluk Türleri ve Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluk; toplumdan topluma, zamana ve tanımlayanın değer yargılarına göre çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Genel olarak bu tanımlamalar mutlak, görel ve sübjektif olarak üç gruba ayrılmaktadır (Yüksel Arabacı, 2019a: 181). Geleneksel olarak yoksulluk çalışmalarında mutlak-görel, öznel-nesnel yoksulluk tanımları kullanılmakla beraber son zamanlarda ise Amartya Sen'in yapabilirlik (capabilities) kavramı odağında geliştirilen çok boyutlu yoksulluk endeksi ile yoksulluk tanımları genişletilmiştir (Yalçın

<sup>3</sup> Yoksulluk tarihi hakkında Şenses (2006) ve Beaudoin (2007)'den ayrıntılı bilgi alınabilir.

ve Özdemir Ocaklı, 2021: 177). Toplumdaki bir bireyin veya hanenin yoksulluğunun ölçülmesi, aynı zamanda yoksulluğu tanımlayan bu kavramlarla ifade edilmektedir.

Yoksulluğun mutlak veya görel olarak ölçülmesi belirli objektif kıstaslara göre yapılmaktadır. Ancak yoksulluk, ayrıca bireylerin yoksulluk algıları ile de ilgilidir. Objektif bakış açısı (ya da *refah yaklaşımı*), yoksulluğu neyin oluşturduğuna ve insanları yoksullaşmış durumlarından çıkarmak için neyin gerekli olduğuna dair normatif yargılar içerirken; sübjektif yaklaşım, insanların tercihlerine, mal ve hizmetlere ne kadar değer verdiklerine öncelik vermektedir. Dolayısıyla **öznel yoksulluk** bireysel faydaya vurgu yapmaktadır (Lok-Dessallien, 1999: 3). Sübjektif yoksulluk kişinin veya hane halkının kendisi için uygun gördüğü tatmin düzeyini sağlayacak bir gelire sahip olmamasından kaynaklanan yoksulluk türüdür (Can, 2017: 1114).<sup>4</sup>

Objektif veya nesnel yoksulluk kavramlarından ilki **mutlak (ve/veya aşırı) yoksulluk**; gıda, temiz içme suyu, sanitasyon tesisi, sağlık, barınma, eğitim ve bilgi dahil olmak üzere temel insan ihtiyaçlarından ciddi şekilde yoksunluk ile karakterize edilen ve dolayısıyla bir dizi hizmete erişememe durumunu ifade eder (EUROSTAT, 2010: 6). Uluslararası yoksulluk eşiği 1,90 dolar/gün iken, dünyadaki yoksul nüfus oranı 1990 ve 2015 yıllarında sırasıyla %35,9'dan %10'a gerilemiştir. Bu da her yıl ortalama 1 puan mutlak (aşırı) yoksulluğun azaldığını göstermektedir (World Bank, 2018: 2). Mutlak (*absolute poverty*) yoksulluk birincil yoksulluk ve ikincil yoksulluk olarak veya sırasıyla aşırı yoksulluk (*extreme poverty*) ve genel yoksulluk (*overall poverty*) olarak da ifade edilmektedir (Lok-Dessallien, 1999: 2). Birincil yoksulluk gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçların giderilemeyecek durumda gelire sahip olunmasını ifade ederken ikincil yoksulluk elde edilen gelirin temel ihtiyaçları karşılamada yeterli, ancak eğitim, eğlence gibi ihtiyaçları karşılamada yetersiz olduğunu ifade etmektedir (Can, 2017: 1114). İkincil yoksulluk, birincil yoksulluk eşiğinden yüksek kazancı olmasını, ancak bu eşiğin üzerinde gerçekleşen yoksunluk derecelerini ifade etmektedir (Lok-Dessallien, 1999: 2).<sup>5</sup>

<sup>4</sup> Ekonomistler ölçüm zorluğu ve bireylerin kendileri için en iyi kararları vermede hatalı davranacakları iddiası dolayısıyla yoksulluğun öznel boyutunu ele almamakta, daha çok objektif boyutuna değinmektedirler. Burada özellikle yoksulluğun ölçümünde sıkça kullanılan gıda sepetleri üzerinden örnek verilmektedir. Tüm bireyler gıda tüketimine değer verse de bazıları fizyolojik sağlıkları için en iyi olmayan belirli gıda türlerine veya gıda miktarlarına daha fazla ya da gerekli olan belirli gıda türlerine daha az değer verebilmektedir (Lok-Dessallien, 1999: 3-4).

<sup>5</sup> Mutlak yoksulluk bakımından Dünya Bankası'nın yoksulluğu ölçmeye yönelik geliştirdiği *uluslararası yoksulluk sınırı* kriteri, küresel yoksulluğun boyutlarının tahminlerinde sıkça kullanılan bir kriterdir. Dünya Bankası 1990'da satın alma gücü paritesine göre geliştirdiği kişi başı günlük 1 dolar sınırını, 2015'te 1,90

**Görelî yoksulluk** kavramı ise ekonomik eşitsizlik yani servet ve gelir eşitsizliğinin toplamıyla ilgilidir. Ekonomik eşitsizlik, ortalama veya ortanca gelir ile en yoksul ve en zengin insanların kazançları arasındaki farkın bir resmini verirken; bu resim görelî yoksulluğu tahmin etmek için özellikle önem arz eder; çünkü ekonomik kaynakların dağılımı, yoksulluğun kapsamı ve derinliği üzerinde doğrudan etkiye sahip olabilir (EUROSTAT, 2010: 15).<sup>6</sup> Bu çalışmada veri setleri kullanılacak olan TÜİK'e (2021) göreyse görelî yoksul; toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hane halkı şeklinde tanımlanmaktadır. TÜİK, *eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelir*lere göre 4 ayrı görelî yoksulluk sınırı hesaplamaktadır. Bunlar medyan gelirin %40'ı, %50'si, %60'ı ve %70'idir. Belirtilen bu sınırların altında eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip nüfus, yoksulluk riski altındaki nüfusu ifade etmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (2017: 25-26) raporunda 2015 yılı GYKA mikro veri setinden faydalanılarak oluşturulan 2015-2040 projeksiyonunda; %60 yoksulluk eşğine göre Türkiye'de görelî yoksulluk görece sabit kalmaktadır. Oluşturulan mikro ekonometrik modele göre 2016-2040 yılları arasında yıllara göre dalgalanma gösterse de yoksulluk oranları %19-21 arasında artış ve azalışlar göstermektedir.

Görelî yoksullukla ilişkilendirilen diğeri bir kavram *sosyal dışlanmadır* (Tai, 2008: 9). Sosyal dışlanma kavramı ise yoksulluk ile karıştırılan, aynı anlamı taşımasa da yoksulluk ile genellikle ilişkili olan bir kavramdır. Ancak yoksulluk ile sosyal dışlanma arasında her zaman doğrudan bir bağ bulunmamaktadır. Zira Estivill'e (2003: 20) göre yoksul olmak, ancak dışlanmamak mümkündür; benzer şekilde, yapılan çalışmalar, yoksulların ve dışlananların örtüştüğü geniş bir alanın varlığını gösterse de dışlananların tümünün yoksul olduğu ifade edilemez. Sosyal dışlanma, çok boyutlu bir kavramdır. Gelir yoksulluğu, işsizlik, eğitim, bilgi, çocuk bakımı ve sağlık tesislerine erişim, yaşam

---

dolara çıkarmış olup 2018 yılında iki farklı mutlak yoksulluk sınırı belirlemiştir. Bunlar satın alma gücü paritesine göre alt-orta gelir grup ülkeler için 3,20 dolar, üst-orta gelir grup ülkeler içinse 5,50 dolar sınırlarıdır (Yüksel Arabacı, 2019b: 123-124; World Bank, 2020: 27). Yirmi yıl önce dünya nüfusunun %60'ı düşük gelirli ülkelerde yaşarken 2015 yılında bu oran %9'a düşmüş olup artık nüfusun çoğu orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Dolayısıyla yeni eşikler olarak belirlenen 3,20 dolar ve 5,50 dolar bu değişimi ve birçok insan için gerekli olan asgari temel ihtiyaçların nasıl tanımlandığına dair sosyal değerlendirmeleri içermektedir (World Bank, 2018: 11). Mutlak yoksulluktaki bu önemli düzeydeki azalmayı tersine çeviren bir olay olarak Covid-19 pandemisi, 2020 yılında 88 ile 115 milyon insanın mutlak yoksulluğa itildiği tahmin edilmektedir (World Bank, 2020: 27).

<sup>6</sup> Yoksulluk yazınında en sık ele alınan konulardan birisi yoksulluğun görelî mi yoksa mutlak olarak mı tanımlanması ve ölçülmesi gerektiğidir. Tanımlardan anlaşıldığı üzere mutlak yoksulluk "temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığına" odaklanırken, görelî yoksulluk "içinde yaşanan toplumun ortalama refahının yakalanıp yakalanmadığına" odaklanmaktadır (Yüksel Arabacı, 2019b: 130). Öte yandan mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk eğilimleri zıt yönlerde hareket edebilmektedir (Lok-Dessallien, 1999: 2).

koşulları ve sosyal katılımı içermektedir. Dışlanma nedenleri ulusal, topluluk, hane veya bireysel düzeyde olabileceği için çok katmanlıdır (EUROSTAT, 2010). Çok boyutlu olarak değerlendirildiğinde sosyal dışlanmanın boyutları ekonomik alandan (mal ve hizmet piyasalarından ve işgücü piyasalarından) dışlanma, toplumsal alandan (mülkiyet ve konuttan, sosyal refah hizmetlerinden-egitim, sağlık, sosyal güvenlik-) dışlanma, siyasal alandan dışlanma ve kültürel alandan dışlanma olarak gerçekleştirilmektedir (Sapançalı, 2005). Yoksulluk kavramının 1990'lı yıllardan itibaren ölçüm ve kavramlaştırma için seçilen kıstaslara da yansıtacak şekilde yoksulluk algısı değişmektedir. Yoksulluk dar anlamıyla gelir/tüketim eksikliği ve kötü yaşam biçimlerine sahip olmanın ötesinde çok boyutlu bir kavramdır. Çeşitli “*yoksunluklar*” ve “*dezavantajlar*” yoksulluk ile birlikte görülmektedir. Dolayısıyla yoksulluk salt ekonomik bir kavram olmayıp; insani, sosyal, kültürel ve siyasi yönleri olduğu kabul edilerek sosyal dışlanma kavramı ile birlikte ele alınmaktadır (Yüksel Arabacı, 2021: 14).

Gelir yoksulluğu ile ilişkilendirilen bir diğer kavram **materyal (ya da maddi) yoksunluğudur**. Saunders ve Naidoo'ya (2020: 188) göre gelir yoksulluğu, hane gelirinin, bir gelir eşiğinin veya yoksulluk sınırının altına düştüğünde ortaya çıkarken maddi yoksunluk, toplumda çoğunluk tarafından herkes için gerekli olarak görülen asgari sayıda öğeyi (bir yoksunluk eşiğine göre tanımlanır) karşılayamadığında ortaya çıkar. Bu iki yaklaşım, son zamanlarda yapılan yoksulluk araştırmalarına egemen olmuştur ve yoksunluğun bileşik (örtüşen) ölçüsünü türetmek için kullanılmıştır. Örneğin “Understanding Society: The UK Household Longitudinal Study” adlı çalışmada maddi yoksunluğun ölçümünde ele alınan kalemler şunlardır (Barnes, 2022: 16): günde en az bir doyurucu yemek yemek, ayda en az bir kez tek başına veya başkalarıyla dışarı çıkmak, ayda en az bir kez arkadaşları veya aileyi görmek, yılda en az bir kez bir hafta veya daha fazla süreyle evden uzakta bir tatile çıkmak, ocak bozulduğunda değiştirebilmek, evi iyi bir onarım durumunda tutmak, ısıtma, elektrik, sıhhi tesisat ve kanalizasyonu iyi çalışır durumda tutmak, nemsiz evde oturmak, evi yeterince sıcak tutmak, gerektiğinde kullanmak için telefona ve gerektiğinde araba veya taksiye erişmek, saçları düzenli olarak yaptırmak veya kestirmek, sıcak tutan su geçirmez bir ceket sahibi olmak ve 200 sterlinlik beklenmedik bir masrafı ödeyebilmek. Başka bir çalışmada da (Whelan ve Maître, 2012: 493) maddi yoksunluğun altı boyutuna değinilmektedir: *temel yoksunluk* (beslenme, giyinme, boş zaman etkinliği, tatil, etli veya vejetaryen alternatifli yemek, evin yeterli ısıtılması, ayakkabı, vb.), *tüketim yoksunluğu* (bilgisayar, araba ve internet bağlantısı),

*yerleşkenin özellikleri* (banyo veya duş, kapalı tuvalet, sıcak su, çamaşır makinesi ve telefon), sağlık (kendince-tanımlanan sağlık durumu, mevcut aktiviteyi kısıtlayan unsurlar ve kronik hastalıklar), mahalle ortamı (çöp, hasarlı kamu tesisleri, kirlilik, suç/şiddet/vandalizm ve gürültü) ve kamu tesislerine erişimdir (toplu taşıma ve posta bankacılığı hizmetlerine erişim).

Kısaca, maddi yoksunluk kavramı ve kavrama bağlı olarak hesaplanan maddi yoksunluk oranı, çoğu insan tarafından arzu edilen ve hatta yeterli bir hayat sürmek için gerekli görülen bazı kalemleri karşılayamama anlamına gelir. Maddi yoksunluk oranı da AB 2020 stratejisinde yoksulluk ve sosyal dışlanma riski oranını (AROE) tanımlayan bileşenlerden birisini oluşturmuştur (EUROSTAT, 2023). AB-27 düzeyinde yapılan bir çalışmada hanelerin ekonomik zorluklar çektiklerinde ilk olarak hangi harcamalarından vazgeçtikleri tespit etmeye çalışılmıştır. Çalışmaya göre (üye ülkeler arasında ciddi bir fark gözlemlenmeden) hanelerin önce yıllık tatillerini, yeni mobilyalarını, boş zaman aktivitelerini ve sosyal aktivitelerini kısıtışığı ve kaynakları daha da azaldıkça yemek, ısınma, fatura harcamalarını ödeyemedikleri bulgulanmıştır (Deutsch vd., 2015).

Yakın geçmişte eşitsizlik ve yoksulluk çalışmalarında önemli bir gelişme, ana vurgunun gelir gibi tek bir boyuttan çok boyutlu bir çerçeveye kaymasıdır (Bossert vd., 2009: 1). Yoksulluğun sadece parasal boyutuyla değil, ek olarak başta eğitim ve sağlık olmak üzere çeşitli sosyal göstergelerle birlikte değerlendirilerek bileşik endekslerle ölçülmesi “**çok boyutlu**” yoksulluk ölçümlerinin geliştirilmesini sağlayan yaklaşım UNDP tarafından insani gelişme yaklaşımıdır (Şenses, 2006: 100, Yüksel Arabacı, 2019b: 132). Yoksullar yalnızca gelir ve kaynaklardan (tüketim) değil, aynı zamanda fırsatlardan da *yoksun* kalmaktadırlar. Olanaklarının kısıtlı olması ve dışlanmaları nedeniyle bireylerin iş bulması, piyasaya erişmesi güçleşmektedir. Öte yandan eğitim düzeyinin yetersiz olması yoksulların iş bulma ve hayat kalitelerini artıracak bilgiye erişim kabiliyetlerini olumsuz yönde etkilemekte; yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerinden faydalanma iş olanaklarına kavuşmalarını engellemekte, zihinsel ve fiziksel sağlıklarını koruma olanaklarını ortadan kaldırmaktadır (Sapançalı, 2005: 57).

Dünya Bankası da uluslararası yoksulluk sınırının tamamlayıcısı olarak mutlak ve görelî yeni yoksulluk tanımları ile **çok boyutlu yoksulluk endeksi** geliştirmiştir (Yüksel Arabacı, 2019b: 123). Bankanın 2018 yılında geliştirdiğı 4 tamamlayıcı yoksulluk kriterinden birisi olan çok boyutlu yoksulluk (multidimensional poverty) refahın üç göstergesini (parasal yoksulluk, eğitime erişim ve temel altyapı) ele alarak birleştirmekte



ve böylece yoksulluğun karmaşık doğası hakkında daha geniş bilgi vermektedir (World Bank, 2020: 3).

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesinde kullanılan diğer bir tanım **toplumsal yoksulluktur**. Dünya Bankası'nın 2018 yılındaki raporunda geliştirdiği bir kavram olan toplumsal yoksulluk (societal poverty) çizgisi, bir ülke zenginleştikçe bir kişinin onurlu bir yaşam sürdürmek için ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaçlardaki artışı ifade eden bir kavramdır (World Bank, 2020: 3). Toplumsal yoksulluk çizgisi (societal poverty line) ise mutlak yoksulluk unsurlarını görelî yoksulluk unsurları ile birleştirir (World Bank, 2020: 29). Toplumsal yoksulluk sınırı, her ülke için ayrı olarak hesaplanır (Yüksel Arabacı, 2019b: 131).<sup>7</sup> Bu sınır; 2011 SAGP'ne göre günlük 1 dolar ile ülkenin medyan geliri veya medyan tüketiminin %50'sinden oluşmaktadır (Jolliffe ve Prydz, 2017: 4).

Yoksulluğun şiddeti ve derinliği kadar süresi de önem arz etmektedir. Zira yoksulluğun kısa süreli olması; uzun süreli veya süreğen olmasından daha az bir soruna işaret etmektedir. Bu bağlamda ele alınması gereken bir kavram **kronik yoksulluktur**. Dinamik bir kavram olarak kronik yoksulluk, bu dinamikliğini zaman boyutundan almaktadır. Kronik yoksulluk, *yaşam süresini (daha kesin ifadeyle çalışma yaşamı süresi) açık bir şekilde içeren yoksulluktur* denebilir. Tipik olarak, bir kişinin geliri bazen yoksulluk sınırının altına düşerse ve bazen yoksulluk sınırının üzerine çıkarsa geçici yoksulluktan mustarip olduğu söylenirken, kronik yoksul olan bir kişinin geliri her zaman yoksulluk sınırının altındadır (Osmani, 2007). Kronik yoksulluk birbiriyle ilişkili üç biçim ile belirlenebilir (Shepherd, 2013: 8): (i) uzun vadeli yoksulluk – bir birey veya hanenin uzun yıllar boyunca deneyimlediği ve dış koşullar değişmezse kurtulmanın pek mümkün olmadığı yoksulluk; (ii) yaşam boyu yoksulluk – bir kişinin tüm yaşamı boyunca deneyimlediği yoksulluk; (iii) kuşaklar arası yoksulluk – ebeveynlerden (veya diğer yaşlı bakıcılardan) çocuklara çocukluk, gençlik ve miras koşulları aracılığıyla aktarılan yoksulluk.

<sup>7</sup> Buna göre, bir ülkede için hesaplanan günlük kişi başı medyan gelir 2,50 dolar ise, Toplumsal Yoksulluk Sınırı 2,50'nin %50'si + 1 dolardan 2,25 dolara eşit olacaktır. Eğer bir ülke için hesaplanan toplumsal yoksulluk sınırı 1,90 dolarlık alt sınırdan daha düşük ise, toplumsal yoksulluk sınırı 1,90 dolar olarak kabul edilmektedir. Örneğin, bir ülkede günlük kişi başı medyan gelir 1,50 dolar ise, toplumsal yoksulluk sınırı 1,75 dolar olarak hesaplanır (1,50'nin %50'si + 1 dolar) ve bu değer 1,90 olan uluslararası yoksulluk sınırından düşük olduğu için 1,90 dolarlık alt sınır bu ülkenin toplumsal yoksulluk sınırını oluşturur (Yüksel Arabacı, 2019b: 131).

### 1.2.2. Yaşlı Yoksulluğu

Kalkınma Bakanlığı'na (2014a: 25) göre yoksulluk; gelir ve sürdürülebilir geçim sağlamaya yetecek üretim kaynaklarının noksanlığı başta olmak üzere açlık ve yetersiz beslenme, sağlıklı olmama, eğitim vd. temel hizmetlere hiç ulaşamama ya da sınırlı ulaşma, hastalık ve buna bağlı olarak ölümlerin artması, evsizlik ve yetersiz barınma koşulları, güvenli olmayan çevre koşulları ile ayrımcılık ve dışlanma biçiminde yaşlıların yaşamlarına yansıyan bir olgudur.

Bu çalışmada kullanılan “yaşlı yoksulluğu” kavramı ise göreceli gelir yoksulluğundan etkilenen yaşlıları ifade etmektedir. Buna göre yaşlı yoksulluğu, toplumda yaşayan tüm nüfusun kullanılabilir gelirine nazaran; geliri belirlenen sınır değerinin altında olan yaşlılar, yoksul sayılmaktadır.

Kullanılabilir geliri toplumun geri kalanına göre düşük olan yaşlı bir fertten bahsedildiğinde ortaya çıkan yaşlı yoksulluğu, yaşlılar açısından sorunları da beraberinde getirmektedir. Buna ilişkin özellikle zorunlu harcamalar ortaya çıktığında fiziksel ve bilişsel olarak gençlik dönemlerine nazaran güç kaybeden yaşlılar çeşitli olumsuz sonuçlarla karşılaşabilecektir.

Yaşlı yoksulluğunun yarattığı olumsuz sonuçlardan ilki **sağlığa** ilişkindir. Mohd vd.nin tespitlerine göre (Mohd vd., 2024: 172) yoksulluk, yaşlıların sağlığının bozulmasına neden olmakta ve sağlıksızlık da yaşlıları daha da yoksulluğa itmektedir. Yani sağlık durumundaki gelişmeler ile yoksulluk, birbirlerini besleyen birer neden ve sonuçtur. Kısaca, yoksul yaşlı, yeterli ve kaliteli sağlık hizmeti alamamakta; bu hizmeti alamadığı için sağlığı daha da kötüleşmekte ve en nihayetinde yoksulluğu perçinlenmektedir.

Yaşlı yoksulluğu, hastalıklar ve psikolojik travmalar ile yaşlılar üzerinde daha ağır sonuçlar da verebilmektedir. Yaşlı yoksulluğunun yüksek olduğu Güney Kore'de yapılan bir çalışmada, yoksulluğun **intihara** ilişkin davranışlarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada yaşlı yoksulluğu, ileri yaş, kronik hastalıklar ve işgücü piyasasının dışında olmak her iki cinsiyette de yaşlılar açısından intihara bağlı davranışlarla ilişkilendirilmiştir (Kim vd., 2024).

Yaşlı yoksulluğunun diğer bir sonucu, ekonomik sıkıntıların yaşlının psikolojik, sosyal ve ekonomik bakımdan tüm hayatını şekillendirmesidir. Yaşlı yoksulluğunun sonuçları üzerine aşırı yoksul bir grup üzerine yapılan nitel çalışmada İspanya'da

yoksulluk içinde yaşayan yaşlıların deneyimlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmaya göre yoksulluk içinde yaşamak, az paraya sahip olmaktan çok daha fazlasıdır. Yaşlılar için yoksulluk, **temel ihtiyaçların karşılanmasını sürekli bir zorluk** haline getirmekte, **düzgün bir sosyal yaşama** sahip olmalarını engellemekte, **dilenciliğe** sebebiyet vermektedir. Yine **gıda-su-elektrik-konut koşullarının** kötü olmasına sebep olmakta, kurumlardan veya komşular gibi **yakınlarından yardım** istemelerine, mali durumlarını açıklamakta **utanç duymalarına**, **kişisel tatmin olma** yeteneklerinin (kendilerine, torunlarına hediye almak gibi) düşük olmasına, **kötü sağlık** nedeniyle çalışma yaşamından erkenden çekilmeye (erken emeklilik), finansal durumlarının sağlık durumlarını olumsuz etkilemesine, sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşanmasına, **ruh sağlığını bozmasına**, **depresyonla** uyumlu duyguların deneyimlenmesine neden olmaktadır. Sonuç itibariyle yoksulluğun düşük gelirli yaşlı yetişkinlerin yaşamlarının tüm alanlarına nüfuz ettiğini göstermektedir (Dobarrio-Sanz vd., 2023).

Yaşlılık dönemlerinde gelir güvencesi olmayan yaşlılar için yoksulluğun bir diğer sonucu **çalışarak** bu yoksulluktan kurtulmak zorunda olmaktır. Konuyla ilgili Vietnam'da yapılan ampirik bir çalışmada yüksek yoksulluk eşiklerindeyken kentsel alanda çalışan yaşlıların çalışmayan yaşlılara göre daha yoksul oldukları bulgulanmıştır. Bu da yaşlıların yoksulluğun üstesinden gelebilmek için doğan bir çalışma gereksinimlerinden kaynaklanıyor olabilmektedir (Long ve Pfau, 2008: 7). 2020 yılına ait verilerle Endonezya'da yapılan bir çalışmada da yoksul yaşlılar, yoksul olmayanlara nazaran daha çok çalışmaktadır, yaşlıların tek çareleri çalışmaktır. Erkek yaşlılar, kadınlara göre daha çok çalışmaktadır. Kırsalda işgücüne katılım, kentlere nazaran daha yüksektir. Yine yoksulluk düşük eğitim düzeyiyle yakından ilişkilidir. Yoksul yaşlı kadın sayısının erkekten daha fazla olduğu, **kırsalda** yaşayan yaşlıların (%5,72) kentte yaşayanlara (%2,42) nazaran iki kattan daha yüksek yoksulluk oranlarına sahip olduğu, **eğitim** düzeyi düştükçe yoksulluk oranlarının arttığı bulgulanmıştır. (Sukamdi vd., 2024: 24-27).

Öte yandan yaşlı yoksulluğunun diğer bir sonucu sosyal güvenlik sistemine dahil olup bu sistemden **emekli olup hala düşük gelire sahip olunması dolayısıyla tekrar çalışma hayatına dönmektir**. Bu bağlamda yaşlı yoksulluğu, içerisinde spesifik bir alan olan **emekli yoksulluğunu** da kapsamaktadır. Kavram, sosyal sigorta sisteminden aylık alması dolayısıyla sosyal güvenceye sahip olması beklenen ancak çeşitli sebeplerle (eksik prim bildirim günleri, aylık hesaplama parametrelerinin yetersizliği, mevzuattan

kaynaklanan eksikler, vb.) yaşlılıkta yoksulluğa mahrum olanları içerir. Sarıca'nın (2019) çalışmasında da Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi ödemelerinin yaşlı yoksulluğunu azalttığı; ancak emeklilik kapsamı dışındaki nüfusun fazla olması, emekli (ya da yaşlı) yoksulluğunun yüksek olmasına sebep veren unsurlardan birisi olarak tespit edilmiştir.

Yaşlı ve emekli bireyin yoksullukla karşılaşması ve dışarıdan bir el değmedikçe bu yoksulluktan kurtulabilmesinin yolu, fiziksel ve bilişsel gücü el verdiğince çalışmasından geçecektir. Kısaca yoksulluk, bireyleri emekliliklerinde de istek dışı olarak, ekonomik gerekçelerle çalışmaya zorlayabilecektir.

*“Yoksulluk, emekliliğin tadını çıkarması gereken emeklilerin hala çalışmasına neden olan”* faktörlerden birisidir (Sukamdi vd., 2024: 22). Yaşlıların bu şekilde emekli olduktan sonra ekonomik sebeplerle çalışma hayatına geri dönmelerine köprü istihdam adı da verilmektedir (Durusoy Öztepe, 2018). Köprü istihdam; emeklilikten çıkış (*unretirement*), işgücü piyasasına geri dönüş veya emeklilik geri dönüşleri (*retirement reversals*) gibi adlarla da anılmakta olup Platts ve Glaser'e (2024: 2) göre ise (i) bazı insanlar işten çıkarılma, sağlıksızlık veya bakım sorumlulukları sonucu istemsiz şekilde emeklilik yaşayabilir ve daha sonra koşulları iyileştiğinde iş gücü piyasasına yeniden girmeyi başarabilirken; (ii) bazıları daha sonra işe dönme planıyla geçici olarak emekli olabilir. (iii) Son grup ise emekli olmayı kesin olarak planlamış ve daha sonra belki de yaşam tarzlarından veya emeklilikteki mali durumlarından hayal kırıklığına uğrayarak veya cazip bir iş fırsatı ortaya çıktığı için fikirlerini değiştirmiştir. Öte yandan emeklilik yaşını doldurmasına rağmen çalışmaya devam edilmesinin sebepleri destek alabilecek çok kuşaklı hane sayısının az olması, geçimlik gelir sağlayamayan sosyal güvenlik sisteminin varlığı, işgücü (talep) kıtlığı, sürdürülemeyen emeklilik sistemi, daha iyi sağlık koşulları dolayısıyla uzayan yaşam sürelerine bağlı olarak işe (işin içeriğine, sosyal ve finansal yönlerine) ilgi duyulması şeklinde de sıralanabilir (Pan American Health Organization, 2023: 21). Emeklilerin emeklilikten sonra işe dönmelerinin nedenlerini TÜİK'in GYKA 2018 mikro veri seti üzerinden araştıran bir çalışmada da emeklilikten sonra erkeklerin, yüksek eğitimlilerin, üst gelir dilimindekilerin ve kredi/borç yükü olanların emeklilikten sonra işgücü piyasasına geri döndüğü; yüksek emekli aylığı almanın ise işgücü piyasasına dönüşleri azalttığı bulgulanmıştır (Durmaz Bodur ve Kumaş, 2021). TÜİK'in 2018 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması veri setinden faydalanılarak yapılan başka bir çalışmada da emekli erkeklerin çalışma tercihinin sosyoekonomik durumlarından etkilendiği tespit edilmiştir. Buna göre emeklilik geliri,

hanedeki diğer bireylerin geliri ve emeklilikten sonra çalışmanın getirdiği gelir emeklilikten sonra çalışmaya neden olan önemli sebeplerdir (Önder, 2022).

Yine 2021’de ABD’de 62-70 yaş aralığındaki insanların yalnızca %11’i emekli olmak için yeterli maddi kaynağa sahip olmalarına rağmen çalışmaktadır. Öte yandan bu yaşlı işçilerin **pazarlık gücü** de düşüktür. Bunun sebepleri temelde üç gruba ayrılabilir: (i) emekli yaşlıların düşük yaşlılık aylıkları almaları, (ii) yaşlanan insanların iş tekliflerini kabul etme konusunda daha umutsuz olmaya eğilimli olmaları (iii) (özellikle pandemi döneminde artan) yaş ayrımcılığı (Ghilarducci, 2022). Çin’de 2013 yılı verileriyle kentsel, kırsal ve göçmen nüfus üzerinde yapılan bir çalışmada emeklilik halinin kentli yaşlıların ve göçmen yaşlıların işgücü piyasasından çekilmelerini sağladığı, istihdama bağlılıklarını azalttığı görülmüşken; kırsal nüfusta yaşayan yaşlıların emeklilikten sonra da yoksulluklarını azaltmak için çalışmaya devam ettikleri bulgulanmıştır (Jiang, 2017).

Emeklilikten sonra çalışmanın sebebi, **sağlıkta yaşanan gerilemelerle** de ilişkili olabilmektedir. Örneğin Fiji’de yapılan bir çalışmada yaşlılıkta artan kronik hastalıkların (kuşaklar arası yaşam ve kaynakların kullanımı konusundaki güçlü inanç ve uygulamalara rağmen) ekonomiye ve sağlığa getirdiği zorluklar yüzünden geçim kaynakları etkilenen yaşlıların; emekli olduktan sonra çalışmaya devam etmeye, daha fazla yaşlı kadının kuşaklar arası olarak birlikte yaşadıkları hanelerde **ücretsiz hizmet** sağlamaya zorlandıkları belirtilmektedir (Plange, 2024: 14).

Sonuç olarak yaşlılıkta yaşanan yoksulluk, bireyi ruhsal olarak etkileyerek depresyon, damgalanma, utanç duyma ve intihar meyli gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Öte yandan ekonomik gücü olmadığı için sosyal hayattan dışlanmakta, zorunlu ihtiyaçlarını gidermede süreğen sorunlar yaşamakta; sağlık hizmetlerinden yeterli ve kaliteli hizmet alamamaktadır. Son olarak gelir yoksulluğunu gidermek amacıyla emekli olduktan sonra da iradi olmadan çalışmak zorunda kalabilmektedir. Bunu yaparken de (eğer bağımsız çalışmıyorsa) pazarlık gücü kısıtlıdır.

### 1.2.2.1. Yaşlı Yoksulluğunun Nedenleri

Yoksulluk, her ne kadar gelir dağılımı ile doğrudan ilişkili olsa da yalnızca gelir eşitsizliğinin sonucu olarak değerlendirilebilecek bir sosyal politika problemi değildir (Alper ve Yüksel Arabacı, 2010: 50). Yoksulluğun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlar çeşitli disiplinlerde büyüme ve gelir dağılımında eşitsizlikler, demografik unsurlar (nüfus baskısı, hane halklarının tür ve özellikleri, göç), işgücü piyasaları, dışsal etmenler (şoklar,

ayrımcılık ve yerleşim yerinin özellikleri), yapısal uyum programları ve kısa dönem devrevi hareketler ve diğer çeşitli sebepler olarak ifade edilmektedir (Şenses, 2006).<sup>8</sup> Yine OECD'nin (2008: 288-292) raporunda yoksulluk ve gelir eşitsizliği hakkında üç ana faktörün yapılan çalışmalarda önemli bir yer tuttuğu ifade edilmektedir. Bunlar demografideki ve yaşam düzenlemelerindeki (hane bileşimi ve yapısı) değişiklikler, işgücü piyasası eğilimleri ve hükümetin vergi ve transfer politikalarıdır. Ayata (2020) da yoksulluk ve eşitsizliğin dinamiklerini dört gruba ayırmaktadır: (a) ekonomik ve sınıfsal boyutlar: düşük ücret sorunu (çalışan yoksulluğu), işsizlik, işgücüne katılım (b) siyasi iktidar boyutu: gelir dağılımı politikaları, kayırmacılık, vergi politikaları, israf, yolsuzluk (c) eğitimde (fırsat) eşitsizlikleri ve (d) örgütlenme sorunu: pazarlık gücü.

TÜİK'in 2017 GYKA mikro veri seti üzerinden yapılan bir çalışmada Türkiye'deki yoksulluğun gerekçeleri ve belirleyenleri üzerine oluşturulan modelde cinsiyet, hane halkı tipi, hane halkı sorumluluğu, yaş, medeni durum, eğitim durumu, esas işindeki ana faaliyet (sektörler), sigortalılık, esas işteki durumu (ücretli, yevmiyeli, vb.), şu anki durumu (çalışıyor, iş arıyor, vb.) ve bölge bağımlı değişkenlerinin, yoksulluk bağımsız değişkeni ile ilişkisi olduğu bulgulanmıştır (Evcim vd., 2020).

Yoksulluk kuramlarında ise yoksulluğun nedenleri, temelde beş ayrı noktaya odaklanmaktadır (Bradshaw, 2006, Oktik, 2008, Addae-Korankye, 2019): ilki bireysel yetersizliklerle (doğuştan gelen engeller, tembellik, kötü tercihler, vb.) ilintilidir. İkincisi ise yoksulluğun nedeninin kültürle (yoksulluk kültürü) açıklanmasıdır. Burada yoksulluk, kuşaktan kuşağa aktarılır, çünkü çocuklar yoksullukla ilişkili değerler ve hedeflerle sosyalleşirler. Alt kültürde üretken olmayan ve başarı normlarına aykırı değerler benimsenir. Yoksulluğun nedenleri üzerine üçüncü kuramda, konunun yapısal boyutuna

---

<sup>8</sup> Biçerli'ye (2010: 42) göre yoksulluğun sebepleri genel olarak iki başlık altında ele alınabilir. Birincisi doğal sebepler, ikincisi ise toplumsal sebeplerdir. Doğal nedenler; coğrafi durum, iklim koşulları, doğal kaynaklar ve doğal afetler gibi gelişmeyi olumlu ya da olumsuz olarak etkileyecek unsurlardır. Toplumsal nedenler ise insan eliyle var edilen tüm sistemlerle az ya da çok ilintilidir. Başta ekonomik yapı olmak üzere nüfus yapısı ve artış hızı, gelir dağılımı, istihdam durumu, toplumsal ve siyasal ortam, tarihsel etkiler, geleneksel kültür gibi etmenler yoksulluğun insan kaynaklı sebeplerindedir. Doğal nedenler, aynı zamanda toplumsal nedenleri de doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler.

Beklenmedik krizler de yoksulluk üzerinde etkilidir. Dünya Bankası'nın (World Bank, 2020: 28) raporundaki bir tahmine göre Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik büyümedeki küresel daralma dolayısıyla dünya genelinde 2020 yılında 88 ile 115 milyon arasında insan mutlak yoksulluğa itilmiştir. Benzer şekilde çatışma ve iklim değişiklikleri gibi sebepler de yoksulluğu artıran nedenler olarak görülmektedir. İklim değişikliğine dayalı olarak 2030 yılına kadar 68-132 milyon kişinin yoksulluğa sürülebileceği düşünülmektedir (World Bank, 2020: 27).

Yoksulluğun nedenleri farklı kaynakları işaret etse de bu kaynaklar özünde birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla ister doğal nedenlere ister toplumsal nedenlere dayansın yoksulluk yeterince üretmemek ya da üretileni adil bir şekilde dağıtamamaktan kaynaklanmaktadır (Biçerli, 2010: 42).

odaklanılmaktadır: yapısal teorisyenlere göre yoksulluk, daha geniş sosyoekonomik düzenin yapısından kaynaklanmaktadır ve yoksulluğun kaynağı, insanların gelir ve refah elde etmek için sınırlı fırsatlara ve kaynaklara sahip olmalarına neden olan ekonomik, politik ve sosyal sistemdir. Coğrafi farklılıkları ele alan dördüncü kuram ise belirli alanlardaki insanların, kurumların ve kültürlerin refah ve gelir elde etmek için gereken nesnel kaynaklardan ve yeniden dağıtım talep etme gücünden yoksun oldukları gerçeğine dikkat çekmektedir. Kırsal yoksulluk, getto yoksulluğu, güney yoksulluğu, üçüncü dünya yoksulluğu gibi kavramlar coğrafi farklılıkları ele alır. Son kuram ise “*yoksulluk sarmalları*”nı ele almaktadır. Bu kuram diğerlerinin bir bileşeni olup yoksulluğu yaratan faktörlerin (bireysel, topluluk, ekonomik) birbiriyle bağımlılığı üstünde durmaktadır. Kurama göre örneğin bireysel düzeyde düşünüldüğünde istihdam eksikliği; yetersiz gelir nedeniyle tüketim ve harcama eksikliğine ve yetersiz tasarruflara, dolayısıyla bireylerin eğitime yatırım yapamamasına ve bireylerin de işletmelere yatırım yapma veya kendi işlerini kurma yeteneklerinden yoksun olmalarına yol açmaktadır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana Türkiye’nin de en önemli toplumsal sorunlarından birisi yoksulluk olup bunun belirleyicileri; işsizlik, istihdam imkanlarının artırılmaması, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar, hızlı nüfus artışı, düşük eğitim seviyesi, çalışma yaşamında değişim dönüşümler (yeni teknoloji, otomasyon, taşeronlaşma, vb.), kaynakların üretken yatırımlara yönlendirilmesinde yaşanan sorunlar, ayrımcılık ve tek ebeveynli hanelerde artışlardır (Zencirkıran, 2020: 475-476). Öte yandan yoksulluk, bütün nüfus üzerinde olumsuz etki yaratırken, kırılgan gruplarda daha baskın bir etki yaratabilmektedir. Bu gruplardan birisini de yaşlılar oluşturmaktadır (Yalçın ve Özdemir Ocaklı, 2021: 177).

Yaşlı yoksulluğunun sebeplerini anlamadan yaşlı yoksulluğunu ortadan kaldırmaya yönelik politikalar geliştirmek mümkün değildir. Yaşlıların yoksulluğu, ampirik ve teorik çalışmalarda birçok nedene dayandırılmıştır. Bu nedenler, genel nüfusun yoksulluğunu ilgilendiren nedenler olabileceği gibi sadece yaşlıları ilgilendiren nedenler de olabilmektedir. Temel olarak mikro ve makro birçok neden, tekil, kesişimsel ve/veya kümülatif olarak yaşlılıkta yoksulluk yaratmaktadır. Bireyin sağlık durumuyla ilgili nedenler, ekonomik nedenler, coğrafi (ve vatandaşlık) nedenler yaşlı yoksulluğunun nedenleri arasında ele alınsa da özellikle işgücü piyasası, sosyal güvenlik sistemi ve toplumsal cinsiyet rolleri yaşlı yoksulluğunda en önemli unsurlar olmaktadır. İşgücü piyasası ile sosyal güvenlik özellikle sosyal sigorta sisteminin ilişkisi yaşlı yoksulluğu ile

doğrudan ilişkilidir. Yine işgücü piyasasındaki bazı gerekçeler ve toplumsal cinsiyet rolleri bir araya geldiğinde kadınların yaşlılık dönemlerinde yoksulluk çekmelerine neden olduğu görülmektedir (Tablo 2).

**Tablo 2.** Yaşlı Yoksulluğunun Temel Nedenleri

Sağlık Durumundaki Değişimler ve Biyolojik Nedenler	Ekonomik Nedenler	Yerleşim Yeri ve Vatandaşlık Farklılıkları	Toplumsal Nedenler	İşgücü Piyasasından Kaynaklanan Nedenler	Sosyal Güvenlik Sistemiyle İlgili Nedenler
Fiziksel ve bilişsel gerileme (hem neden hem sonuç)	Konut maliyetleri	Kırsalda yaşama	Aile yapılarındaki dönüşüm: ayrılma, bakılmama	Kayıt dışı ekonomi ve istihdam	Sosyal güvencesizlik
Düşük çalışma kapasitesi	Devrevi hareketler: Ekonomik krizler, ekonomik yaptırımlar ve sağlık krizleri	Göçmen olma/vatandaş olmama: göç etme yaşı, göç edilen ülkedeki ekonomik durum	Boşanma veya eşin ölümü	Parçalı işgücü piyasası	Emeklilik sistemlerinin kapsamının yetersizliği
Biyolojik cinsiyet: Kadınların uzun yaşaması			Yoksulluğun nesiller arası doğası: yoksulluk kültürü	Çalışan yoksulluğu: kronik yoksulluk-yaşam boyu mali sıkıntı	Yetersiz özel emeklilik birikimleri
			Toplumsal cinsiyet rolleri: bakım işini üstlenme, kariyer molaları, yaşam boyu kazançlarda farklılıklar, vb.	Çalışma çağındaki gelir eşitsizlikleri: işgücü piyasasında ayrımcılıklar (meslek ayrımcılığı, ücret ayrımcılığı, cinsiyet, yaş, vb.)	Düşük emekli aylıkları: emekli yoksulluğu
			Yaş ayrımcılığı		Erken emeklilik

**Kaynak:** Bu bölümde kullanılan ilgili literatürden yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda yer alan sebepler, tek başlarına yaşlı yoksulluğu yaratabilmekle beraber, birbirlerine eklenerek çoklu nedenselliklerle birlikte yoksulluğu perçinleyebilmektedir. Örneğin sosyal güvenlik sisteminin olmaması veya yetersiz olması, tek başına yaşlı yoksulluğu için bir neden olarak değerlendirilebilecekken toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın işleri-erkek işleri şeklinde var olan parçalı işgücü piyasası ve politik süreçler (örneğin erken emeklilik yasaları, neoliberal dönüşümün aylık miktarına etkileri, vb.) birbirine eklenerek yaşlılık dönemlerinde kadınların yoksulluk yaşamalarına sebebiyet verebilecektir. Dolayısıyla teorik ve ampirik çalışmalara dayanan nedenler aktarılırken bu nedenlerin birbirleri arasındaki bağlantılarına da değinildiği görülmektedir.



### 1.2.2.1.1. Sağlık Durumunda Yaşanan Değişmeler

Yoksulluk olgusu üzerine yapılan son çalışmalar, yoksulluğun tek başına gelirden yoksun olmayı ifade etmediği; aynı zamanda bu yoksunluk halinin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal ve hatta siyasi birçok alandan dışlanmayı beraberinde getirdiği bir *sarmal* olarak ifade edilebileceği üzerinde durulmaktadır (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 80). Öte yandan savunmasız grupların neden yoksulluğa düştüğünü ve bunun nesiller boyunca nasıl devam ettiğini araştırmak esastır (Roman, 2024: 7). Yaşlılar bakımından da yoksulluk, benzeri bir sarmaldan oluşmaktadır.

Sarmalın birinci basamağı, **sağlık durumundaki değişimlerle** alakalıdır. Yaşlanma sürecinde zamanla ortaya çıkan fiziksel ve bilişsel gerileme ile sağlığın bozulması, bu bağlamda üretkenliğin azalması gibi unsurlar yoksulluğa sebebiyet verebilir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a: 25). Malezya'da yapılan bir çalışmada yoksulluğun yaşlıları sağlıksızlığa ittiği ve sağlıksızlığın yaşlıları daha da yoksulluğa ittiği tespit edilmiştir (Mohd vd., 2024: 172). Yine Güneydoğu Asya Uluslar Birliğine (ASEAN) ait on ülkeyi kapsamına alan ve ampirik araştırmaları derleyen bir çalışmada bu ülkelerde kötü sağlığın yaşlı yoksulluğuna neden olan en önemli etkenler arasında olduğu ifade edilmektedir (Haron vd., 2022: 2048-2049).

Öte yandan tahmin edileceği gibi yaşam beklentisi arttıkça yaşla birlikte tıbbi harcamalar artmaktadır (Rood-Wilson, 2010: 91). Yoksulluk içindeki yaşlı yetişkinler, sağlık yönetimi ve bakımındaki artan masraflar nedeniyle zorluklar yaşama riski altındayken, varlıklı yaşlı yetişkinler değişen sağlık ihtiyaçları ve masraflarına daha iyi hazırlıklıdır (Lewin ve Stier, 2023: 7). Öte yandan yaşlılıkta kırsalda bulunma, bu kesimlerin finansal zorluklar yaşamalarına neden olmakta; bu, yaşlıların sağlıklarında daha da kötüleşmeye sebep olabilmektedir (An ve Ahn, 2024: 61). İyi bir sağlığa kavuşmak, yoksulluk içinde yaşayan yaşlı yetişkinler için bir engel parkuru gibidir (Dobarrio-Sanz vd., 2023: 4312).

Yaşlanma ve sağlıkla ilgili bir diğer sonuç, birçok yaşlı insanın düzenli bir geliri olmamasıyla ilişkilidir. Çünkü yaşlılık, beraberinde daha **düşük bir çalışma kapasitesi** getirmektedir ve bu da yaşlıların yoksul olma ve yoksul kalma olasılığını artırmaktadır (UNFPA ve HelpAge International, 2012: 41). Gençlik ve yetişkinlik dönemlerine nazaran; yaşlılık dönemi çalışma gücünün hiç veya yeteri kadar olmamasıyla doğrudan ilişkilidir.

Yaşlı yoksulluğuyla ilgili diğer bir neden, **biyolojik cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan beklenen yaşam süresi farklılıklarıdır**. Kadınlar, erkeklere nazaran daha uzun süreler yaşamaktadır. Ancak gelir ve sağlık bakımından düzgün bir koruma sisteminin olmadığı bir ülkede kadınların uzun yaşaması bir dezavantaj olarak da değerlendirilebilir. Çünkü refah içinde olmadan daha uzun yaşayan kadının sağlık harcamaları kendisinin veya ailesinin bütçesinden ayıracağı bir transfer ile sağlanmak durumunda kalacaktır. Bu bağlamda kadınlaşan bir yoksulluktan da bahsedilmektedir.

Yoksulluğun kadınlaşması, özellikle evin geçimini sağlayan çocuklu bekar annelerin yoksulluk durumlarını ifade ederken aynı zamanda yalnız yaşayan yaşlı kadınların yoksulluk tanımlamalarında da kullanılmaktadır (Fodor ve Vicsek, 2006: 17). 36 OECD ülkesini kapsamına alan bir çalışmada yaşlı kadınların %16,2'sinin, erkeklerin ise %10,8'inin yoksul olduğu tespit edilmiştir (Parvaei vd., 2023: 359). 29 Avrupa ülkesini kapsamına alan başka bir çalışmada da 2018 yılında yaşlı yoksulların %37,9'unun erkek, %62,1'inin kadın olduğu bulgulanmıştır. Benzer şekilde yaşlı olmayan yoksulların %45,7'si erkek, %54,3'ü kadındır (Riekhoff vd., 2024b: 12). Yaşlı yoksulluğunda kadınların ön plana çıkmasına ilişkin benzer bulgular; İsrail (Lewin ve Stier, 2023: 10) ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliğine (ASEAN) ait on ülkeyi kapsamına alan çalışmalarda da söz konusudur (Haron vd., 2022). Kadınların daha uzun süre yaşamaları, ancak daha düşük gelir düzeylerine sahip olmaları dolayısıyla çalışmaların bulguları anlamlıdır.

#### **1.2.2.1.2. Ekonomik Nedenler**

Sarmalın ikinci basamağı, ekonomik nedenlerdir. Yoksulluk, yalnızca mikro nedenlerle açıklanamaz. Makro boyutta kimi nedenler de yoksulluğu artırabilir. Özellikle ekonomik konjonktürün kötü gidişatı, genellikle toplumun bütününe ilgilendiren yoksulluk nedenleridir. Bu bağlamda yaşlı yoksulluğuna sebebiyet verebilecek diğer bir durum ekonomik anlamda içinden geçilen **dönemsel (devrevi) gelişmeler** olarak değerlendirilebilir. Sağlık krizleri ve ekonomik krizlerin sosyoekonomik yaşama etkileri bu bağlamda ele alınabilir.

Konuyla ilgili son yıllarda dünyadaki tüm ülkeleri etkileyen Covid-19 Pandemisi sadece sağlık krizi değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir dizi soruna da sebebiyet vermiştir. Birleşmiş Milletlerin buna ilişkin hazırlamış olduğu bir nota (United Nations, 2020b: 17) göre pandeminin ekonomik sonuçlarının yaşlıları önemli ölçüde etkileyeceği

ve muhtemelen karşı karşıya kalınan mevcut çoklu ayrımcılık biçimleri dolayısıyla yaşlılar arasında yüksek yoksulluk ve izolasyon durumları ağırlaşacaktır. Bu durum da yaşlıların sağlık, istihdam ve geçim kaynaklarına erişim konusunda mevcut eşitsizliklerini artıracaktır. Aydın'ın (2022: 45) pandemi enflasyonu olarak ifade ettiği arz düşüklüğü ve talep artışına bağlı olarak mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesi, özellikle muhtaç durumdaki yaşlılar için son derece yıkıcı olmuştur.

Gürcistan'da 2020 yılında yapılan ve "yalnız yaşayan" yaşlıları örnekleme alan ampirik bir araştırmada pandemi döneminin bu yaşlılar açısından en önemli sosyal ve ekonomik problem alanı "finansal yetersizlik" olarak belirlenmiştir. Bu sorunun arkasından hastalık korkusu, stres, anksiyete ve izolasyon gibi kimi sosyal ve sağlık içerikli sorunlar önemli sorun alanlarını oluşturmuştur. Çalışmada ayrıca örneklemedeki yaşlıların yalnızca %3'ü tarımsal ürün satarak gelir elde ederken diğerleri çalışmamakta ve büyük çoğunluğu sosyal korumaya sahip yaşlılardır. Dolayısıyla yaşlılar, finansal olarak devlete bağımlı bir durumdadır (Kitiashvili ve Makharadze, 2021).

Benzer bir bulgu Afrika ülkeleri özelinde hazırlanan raporda da (World Health Organization, 2021c: 89) ele alınmıştır. Rapora göre yaşlı insanlar yoksulluğa karşı savunmasızdır ve bölgenin çoğunda (%22) zayıf sosyal koruma kapsamı nedeniyle yaşlı insanlar arasında kayıt dışı işgücü piyasasına katılım yüksek olmaya devam etmektedir. Covid-19 karantinaları sırasında çalışan yaşlı yetişkinlerin gelir elde edememesi ve yüksek Covid-19 riski nedeniyle sosyal mesafeye devam etme ihtiyacı, sosyal korumaya erişimi olmayanlar arasında yoksulluk oranlarını ve gıda güvensizliğini artırmakta ve genç insanlara finansal güvenlik bakımından bağımlılığı artırmaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak Birleşik Krallık'ta (66 yaş ve üzerindeki) emekli yoksulluğunun pandemi döneminden çok fazla etkilenmediği de bulgulanmıştır. Göreli gelir yoksulluğunun aksine pandemi döneminde yıllardır azalış gösteren maddi yoksunluğun pandemi ile artışa geçtiği de tespit edilmiştir (Cribb vd., 2024: 15-17). Gelir yoksulluğu bakımından Birleşik Krallık ve Gürcistan ile Afrika ülkeleri arasında farklılık bulunmasının sebebi, Birleşik Krallık sosyal güvenlik sisteminin daha köklü ve güçlü bir yapıya sahip olmasıyla ilişkili olabilir.

Morsy vd.nin (2020: 16-17) Afrika ülkeleri özelinde hazırladıkları modelde aşırı yoksulluk sınırı günde 1,90 dolar olarak dikkate alındığında pandemi öncesindeki öngörülerinde düzenli bir yoksulluk azalışı ölçerlerken; pandemi etkisiyle yoksulluğun

2021'de temel senaryoda %2,51; kötü senaryoda %3,63 artacağı tespiti özellikle savunmasız kesimler açısından önemli bir sorunu işaret etmektedir.

Öte yandan AB düzeyinde yapılan bir çalışmada pandeminin ücretli ve ücretsiz çalışmadaki cinsiyet dengesizliği nedeniyle kadınlar ve erkekler arasındaki gelir farkını daha da artırmasının muhtemel olduğu, dolayısıyla *yoksulluğun kadınlaşmasının* pandemi sonrası hızlanacağı belirtilmektedir (EIGE, 2021).

Devrevi hareketlerden bir diğeri ekonomik krizlerdir. Sosyoekonomik yaşamı doğrudan etkileyen ekonomik krizler savunmasız kesimleri daha fazla etkilemektedir. Bu bağlamda Kosta-Rika'da yapılan bir yaş (yaşam döngüsü), dönem ve kohort analizinde 1980-82 yıllarında yaşanan ekonomik krizin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada sadece yaşlı olmanın, yani yaş etkisinin değil; dönem etkisinin (ekonomik krizin) ve kohort etkisinin (daha yaşlı kohortlar) de yaşlı yoksulluğu üzerinde etkisi bulunduğu tespit edilmiştir (Brenes Camacho, 2005).

Sonuç olarak ekonomik gelişmeler, bir yandan toplumun tamamını ilgilendiren sonuçlar yaratabilirken bir yandan da savunmasız kesimler üzerinde daha yıkıcı etkiler yaratabilmektedir. Benzer durum, ekonominin iyi olduğu dönemler için de söz konusu olabilecektir. Ancak burada ekonomik unsurları yalnızca ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkilendirmek tek başına yeterli değildir. Artan refahın toplumun tabanına yayılması da önem arz etmektedir. Bu bağlamda lorenz eğrisi, gini katsayısı, vergi adaleti ve yükü gibi geliri yeniden dağıtan ekonomik göstergelerin ne durumda olduğu da ülkenin refahı tabana yayması bakımından konumunu gösterecektir.

### **1.2.2.1.3. Vatandaşlık ve Yerleşim Yerine Bağlı Nedenler**

Yoksulluk ve özel olarak yaşlı yoksulluğunun diğer bir nedeni, yaşanan ülkedeki vatandaşlık veya bu vatandaşlığın süresi ve göç edilen yaştır. İnsanlık tarihi boyunca insanlar çeşitli sebeplerle, iradi veya irade dışı olmak üzere doğdukları coğrafyaların dışına göç etmektedir. Bu göç hareketleri, ülke sınırlarını aşır yeni bir dil, yeni bir kültür, yeni bir din ve dolayısıyla yeni bir düzen anlamı taşımaktadır. Öte yandan göç hareketi maliyetli bir karar olup göç edilen ülkede kurulacak olan yeni düzen, birey ve hane için uzun yıllar anlamına gelebilmektedir. Bu da o ülkede yaşayan vatandaş ile göçmen arasında gelir düzeylerinin farklılaşmasına sebep olabilecektir. Bununla birlikte göç edilen yaş da bu uyum için bir gösterge olabilir. Daha genç yaşta göç eden birey ile ileri yaşta göç eden bireyin uyum süreçleri farklılaşabilir. Yine göçmenin ülkeye yerleşmesi,

vatandaşlık alması ve yeni kuşakların ve sonradan göç edenlerin de ilgili ülkede yaşamaları veya ülkeye göç etmeleri söz konusu olabilir.

**Göçmenler** açısından özellikle orta veya geç yaşta başka bir ülkeye göç eden yaşlıların yoksul olma ihtimalleri yerleşik akranlarına nazaran daha yüksek olabilecektir. Konuyla ilgili gelir ve servete dayalı bir yoksulluk eşiği (*twice poverty-iki kat yoksulluk*)<sup>9</sup> kullanılan bir çalışmada İsveç doğumlular ile İsveç'e yüksek-orta-düşük gelirli ülkelerde doğan ve göç yoluyla gelen yaşlıların yoksulluk durumu irdelenmiştir. Çalışmanın bulgularından birisi, İsveç doğumlu olmayan yaşlılar oldukça azınlıkta olmasına rağmen gelir yoksulu olan yaşlıların %60'ını söz konusu göçmen yaşlıların oluşturmasıdır. Doğum ülkelerine göre yoksulluk payları sırasıyla İsveç doğumlularda %10, yüksek gelirli ülke doğumlularda %16, orta gelirli ülke doğumlularda %24 ve düşük gelirli ülke doğumlularda %44'tür. Gelirle birlikte servet yoksulluğu dikkate alındığında ise oranlar sırasıyla %1, %4, %14 ve %33 olarak bulgulanmış ve düşük gelir düzeyine sahip ülkede doğan yaşlıların, İsveç doğumlu yaşlılara göre iki kat yoksul olanlar düzeyinde 33 kat daha yoksul oldukları görülmüştür. Dolayısıyla menşe ülkenin yaşlı yoksulluğu üzerinde etkisi bulunmaktadır. Benzer şekilde 40 yaşından sonra göç edilmesi yaşlılıkta tüm ülkeler düzeyinde *iki kat yoksul* olma olasılığını artırmaktadır. Yaşam seyri perspektifinden bakıldığında olayların zamanlaması ve dolayısıyla göç etme yaşının önemi söz konusudur (Mac Innes, 2022).

#### 1.2.2.1.4. Toplumsal Nedenler

Yaşlılık döneminde yoksulluğun nedenlerinden bir diğeri toplumsal nedenlerdir. Toplumsal nedenler, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda yaşanan demografik dönüşüm ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerinin işgücü piyasasına yansıyan sebepleridir. Küçülen aileler, enformel destek mekanizmalarının azalmasına; toplumsal cinsiyet rolleriyse işgücü piyasasında kadınların aleyhine sonuçlar yaratarak yaşlılıkta yoksulluk riskini beraberinde getirmektedir.

Bu sebeplerden ilki **aile yapılarının dönüşümüdür**. Artık geleneksel hane yapıları çözülme içerisinde ve çekirdek aile yapılarına bir dönüşüm söz konusudur. Konu hakkında Tai'nin (2008: 25) Tayvan'la ilgili bulgusu yaşlı (ve çocuk) yoksulluğunun nedenlerinden birisi çalışma çağındaki yetişkinlerle birlikte

<sup>9</sup> Çalışmada yoksul kişi ortanca gelirin %60'ının altında gelir elde eden ve 10 bin İsveç Kronu'ndan az servete sahip olan kişidir.

yaşanmamasıdır. Bunun sebebi bağımlı nüfustaki kişilerin konaklama ve diğer harcamalarının yanı sıra gelirin de paylaşılması ile ilişkilidir.

Ghosh'a göre (2023: 3) ise genç insanlardan ayrılma, özellikle ileri yaşamları için düşük veya hiç birikimleri yoksa, yaşlı anne ve babaların mali desteğini azaltmaktadır. Bu nedenle, demografik değişimle kesişme noktasında, sosyal geçiş, özellikle bir hane yaşlılık yardımının ana kaynağıysa, yaşlı nüfusa hassas bir sorun yüklemektedir. Vietnam'da yapılan bir çalışmadaysa hanedeki 15 yaşından küçük üye sayısı arttıkça kırsal kesimdeki yaşlıların yoksulluk düzeyleri artarken; kentsel kesimde bu durum gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi küçük aile yapısı ile açıklanabilmektedir (Long ve Pfau, 2008).

Yine yaşlanma sürecinin son basamağı olan yaşlılık (ve emeklilik) döneminde bireyin yaşamında sonradan bekarlığa sebebiyet veren (**boşanma veya eşin ölümü**)<sup>10</sup> durumlarla karşılaşması da ciddi ekonomik sonuçlar doğurabilir. Winkle vd.nin (2024) Avrupa ülkelerinde yaptıkları çalışmada eşlerin ekonomik refahının tüm Avrupa ülkelerinde eşin öldüğü yıllarda azaldığını ve örnekleme yer alan ülkelerin neredeyse yarısında yas döneminden bir ila iki yıl sonra azalmaya devam ettiği bulgulanmıştır. Ancak eş ölümünün dul hanelerin ekonomik refahı üzerindeki etkisi ülkeler arasında büyük ölçüde farklılık göstermiştir. Bu bağlamda ölüm sigortasının sağladığı faydaların emeklilikte dulların ekonomik refahını güvence altına almak için önemli bir dayanak olmaya devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya göre eşin ölümüyle birlikte satın alma gücündeki hızlı bir düşüş, diğer psikolojik ve sosyal zorluklarla birlikte, dul kadınları ve erkekleri yüksek bir yoksulluk ve dışlanma riskine sokar. Yoksulluğun cinsiyete sıkı sıkıya bağlı olduğu “dulluk (eşin vefatı veya boşanma)” riski (Holden ve Smock, 1991, Winkle vd., 2024: 2), kadınların eşlerinden daha uzun yaşama olasılığıyla birlikte, yaşam boyu kazançlardaki cinsiyet farklılıkları nedeniyle kadınların emeklilik maaşları da daha düşük olma eğilimindedir (Rowold vd., 2024, Winkle vd., 2024: 2).

Öte yandan eşin vefatı veya boşanmanın dönemi de sonuçları etkileyebilir. İsrail'de yapılan bir çalışmada genç yaşta (50 yaştan önce) dul kalmanın (eşin vefatı), yaşlı erkekler için yoksulluk olasılığını artırdığı, geç yaşta (50 yaş ve sonrasında) dul kalmasının ise bu olasılığı artırmadığı bulgulanmıştır. Ancak kadınlar açısından durum

---

<sup>10</sup> Ölüm genellikle sağlığa bağlı biyolojik bir sonuç olsa da boşanma toplumsal bir neden olarak değerlendirilebileceğinden ve çalışmalar bu iki nedeni birlikte ele aldığından nedenleştirme bakımından bu başlığı kullanma yoluna gidilmiştir.

tam tersidir. Kadınlar arasında geç yaşta dul kalmak yoksul olma olasılığını artırırken, genç yaşta dul kalmak artırmaz. Çalışmanın bulguları, çoğu durumda, dulluğun, erkekler arasında genç yaşta dul kalma durumu hariç, boşanmadan daha az zararlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan hiç evlenmemiş erkek ve kadınların erken evlenenlere kıyasla daha yüksek yoksulluk riskine sahip olduğunu gösterdiği tespit edilmiştir (Lewin ve Stier, 2023: 12).

Evlilik dışında kadınlar için erkeklerden daha fazla ekonomik güvensizliğe neden olan koşullar hakkında çok şey bilinmektedir. Bunların başında hem evlilik sırasında hem de sonrasında kadınlara ödenen ortalama düşük ücretler olup bu durum, kısmen eğitim farklılıkları, azalan işgücü piyasası fırsatları (iş piyasası ayrımcılığı ve mesleki yoğunlaşma nedeniyle) ve daha az iş deneyimi ile açıklanabilse de (Holden ve Smock, 1991: 74) yaşlılıkta (emeklilikte) yoksulluğa neden olabilecek “gelir düşüşleri”nin önemli bir diğer sebebi **toplumsal cinsiyet rolleridir**. 13 Avrupa ülkesi özelinde yapılan ve 1990 ve 2000’li yıllar itibariyle 60-75 yaşları arasındaki emekli kadınların ele alındığı bir çalışmada sonuçlar, annelerin (erkeklerle ve anne olmayan kadınlara nazaran) daha düşük emeklilik gelirinin, esas olarak yaşam boyu istihdamda daha az yıl ve daha düşük statülü işlerde bulunmalarının bir sonucu olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan çalışmada çocuk sahibi olan kadınlar, çocuk sahibi olmayan kadınlara göre; evli kadınlar diğer medeni durumlara (hiç evlenmemiş, bekar, boşanmış, yeniden evlenmiş, vb.) sahip olan kadınlara göre; eğitim düzeyi düşük olan kadınlar, eğitim düzeyi yüksek olan kadınlara göre daha düşük emeklilik gelirlerine sahiptir (Möhring, 2018).

2005-2016 arasındaki boylamsal verilerle, Finlandiya özelinde yapılan diğer bir çalışmada da erken kariyer dönemlerinde ve ebeveyn izinlerinin kullanımında cinsiyete dayalı ciddi farklılıklar bulunmuştur. Örneğin ülkede cinsiyete dayalı istihdam süreleri arasında farklılık yokken; erken kariyerde kadınlar erkeklerin kazançlarından %30 daha az kazanmakta ve kadınların aile izinlerinin kullanımları erkeklerinkinden 13 kat daha uzundur. Bu durum da kadınların kariyer molalarında/aralarında erkeklere nazaran erken kariyerde ortaya çıkan ve potansiyel olarak kadınların kariyerleri, kazançları ve yaşlılık aylıkları bakımından ömür boyu dezavantajlara neden olan cinsiyet eşitsizliklerini doğurmaktadır (Kuitto vd., 2019).

Öte yandan kadınların görece uzun ömürlü olması, yaşlı kadınları, beklenen daha uzun yalnız yaşama süresi ve yıllık gelirlerinin gerçek değerindeki daha büyük erozyon

nedeniyle daha yüksek yoksulluk risklerine maruz bırakılmaktadır. Emekli aylıklarındaki cinsiyet açığı (gender pension gap), hem kadınlar arasında erkeklere kıyasla daha düşük emekli maaşı kapsamını hem de kadın emekliler için daha düşük faydaları yansıtmaktadır. Bakım sorumluluğu olan kadınlar ve yalnız yaşayan kadınlar, özellikle yaşlılıkta düşük emekli maaşları ve yüksek yoksulluk risklerine maruz kalmaktadır (European Parliament, 2016: 66) ve bu durum kadınların yaşamları boyunca çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel alanda karşılaştıkları kümülatif eşitsizliklerin bir sonucudur (Frericks ve Maier, 2008, EIGE, 2015: 11). Finlandiya’da 2011 yılında ilk defa yaşlılık aylığı alan kişileri kapsayan bir çalışmada da kadınların karşılaştığı mesleki ayrımcılık ve yaşam boyu kazanç farklılıklarının yaşlılık aylıklarında kadınların aleyhine farklar yarattığı bulgulanmıştır. Ancak çalışma süreleri cinsiyetler bakımından makul bir düzeyde tespit edilmiştir (Kuivalainen vd., 2020: 142). Kadınların kariyerleri boyunca elde edecekleri kazançların düşük olması erkeklerden daha düşük yaşlılık aylığı almalarına ve erkeklere nazaran yoksulluğa daha yakın olmalarına sebebiyet verecektir.

Almanya ve İtalya’nın kapsama alındığı Rowold vd.nin çalışmasında (2024: 44-45) emekli aylıklarında cinsiyet açığının her iki ülkede de yaşam seyri boyunca babaların yaşam boyu **bakım işine tam olarak katılmaması**, bu açığın ana itici gücü olarak bulgulanmıştır. Babalar ebeveynliklerini sürekli istihdamla devam ettirebilirken, anneler ya yarı zamanlı işlerin hakim olduğu değişken istihdam yaşam seyri deneyimleri yaşamakta ya da hayatlarını tamamen ömür boyu ücretsiz bakım işine adamaktadırlar. Bu durumda da *“daha düşük yaşam boyu kazançlar, daha düşük emeklilik birikimlerine yol açabilir”* (Vong, 2024: 9).

Yaşlı yoksulluğu üzerinde olumsuz etki yaratabilecek diğer bir toplumsal olgu **yaş ayrımcılığıdır**. Ayrımcı uygulamalar, günümüzde çalışma hayatında karşılaşılan sorunlardan birisi olarak özellikle yaş ayrımcılığı olarak görülebilmektedir. Yaş ayrımcılığı, yaşa bağlı olarak başkalarına veya kendine karşı oluşan stereotipleri (nasıl düşündüğümüzü), önyargıyı (nasıl hissettiğimizi) ve ayrımcılığı (nasıl davrandığımızı) ifade eden; en çok yaşlılara karşı gelişen ve dünyanın her yerinde görülen bir olgudur (World Health Organization, 2021b). Emekli olabilecekleri varsayılarak, görece olarak yaşlı görülenler, işyerlerindeki meslek içi eğitim fırsatlardan yeterince yararlanamamakta, buna bağlı motivasyon kayıpları yaşayabilmekte; daha genç olanlarla rekabet edebilmeleri neredeyse olanaksızlaşmakta, performansları giderek düşmekte ve en nihayetinde çalışma yaşamı dışına itilmektedirler (Altan ve Şişman, 2003: 12).



Özellikle 1980’li yıllardan itibaren yaşanan teknolojik dönüşüm; çalışma hayatında yaşlıların “tecrübeli”, “kıdemli” işçi statülerinden yaşa dayalı saygının azaldığı bir döneme evrilmesine ve yaş ayrımcılığına sebebiyet vermiştir (Zencirkıran ve Baştürk, 2021: 230-231). Zira yaşlanan bir nüfus, yaşlanan bir işgücü anlamına gelir ve bu da genç ve yaşlı işçiler arasında bir çıkar çatışmasına yol açabilir (Samorodov, 1999: 3). Yaş ayrımcılığının bir sonucu olarak da bazı yaşlılar, yoksulluklarını gerçekten tasarruf eksikliğinden, zayıf finansal planlamadan veya gelirlerini desteklemek için çalışmak istememekten kaynaklandığında, yoksul olmayı yaşlı olmanın beklenen ve normal bir parçası olarak kabul eder (Palmore, 1999: 105). Sonuç itibariyle işgücü piyasasından dışlanan yaşlı, tekrar iş bulmada sorunlar yaşamakta, daha uzun sürelerle işsiz kalmakta, terfilerde engellerle karşılaşmakta ve sosyal güvenceden yoksun kalmaktadır. Bu yoksunluklar yaşlılarda yoksullukla sonuçlanabilecektir. Yine Nedeljković ve Nedeljković’in (2023: 168) belirttiği gibi yaşlı yoksulluğu ile yaş ayrımcılığı ve sosyal dışlanma birbiriyle ilişkilidir. Dolayısıyla fertlerin yaşlılıklarında finansal güvence altında olmaları önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.

Ayrımcılıkla benzer şekilde ırkçılığa uğramış yaşlı göçmenler üzerine Kanada’da yapılan bir çalışmada, bu yaşlı göçmenler arasında daha düşük finansal refah (finansal okuryazarlık, katılım ve finansal güvenlik seviyeleri) olduğu ileri sürülmüştür (Khan vd., 2023: 1033).

#### **1.2.2.1.5. İşgücü Piyasasından Kaynaklanan Nedenler**

Yoksulluk, özellikle de yaşlılık dönemindeki yoksulluk yaşam döngüsünün önceki dönemlerinden gelen dezavantajlarla doğrudan ilişkilidir. Çünkü özellikle sosyal sigortalardan sağlanan aylıkların işgücü piyasasında bulunulan süreyle ve ödenen prim miktarıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla örneğin emekli olmuş bir yaşlı yoksulsa bunun temel sebeplerinden birisi, bu yaşlının işgücü piyasasında karşılaştığı sorunlar olabilir. Yaşlıların çalışma hayatlarında karşılaştıkları sorunlardan kaynaklı yaşlılık döneminde onları güvence altına alan sosyal güvenlik şemsiyesinin dışına çıkılması ya da sağlanan güvencenin yetersizliği yoksulluğu pekiştirmektedir. Bu sebepler tam anlamıyla bireysel sorumlulukla açıklanamayacağı gibi hukuki, ekonomik siyasi ve sistemsel sorunlardır.

İşgücü piyasasından kaynaklanan sorunlardan ilki **kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın** yüksek olmasıdır. Kayıt dışı çalışma durumu, kişinin sosyal güvenceden

yararlanamamasına sebebiyet vermektedir. Böylelikle sosyal güvenlik yasalarının kapsamı dolayısıyla yaşlılık döneminde bireyler yoksulluğa sürüklenebileceklerdir. Kayıt dışılık kişinin sosyal güvenlik teşkilatına hiç bildirilmemesi, eksik gün veya eksik ücret bildirimini şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Dethier'e (2007) göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde parçalı işgücü piyasası, kayıt dışı istihdam gibi sorunlar gelirin yeniden dağıtımını (sigorta kapsamının dar olması, GSYİH'den sosyal harcamalara ayrılan payın düşük olması gibi unsurlarla birlikte) sınırlamaktadır.

Yaşlı yoksulluğu ile işgücü piyasasında ilişki kuran diğer bir neden, **çalışma dönemlerinde de yoksul olmayla**, yani çalışan yoksulluğu ile açıklanmaktadır. Birleşmiş Milletler (United Nations, 2007) raporuna göre çalışma yıllarında zaten yoksul olan kişiler için yoksulluk durumu genellikle devam etmektedir. Bu kişiler yaşlılıklarında da yoksul kalmaya devam edeceklerdir. Crettaz ve Bonoli'ye (2010: 3) göre mevcut işgücü statüsü 'çalışan' ve yoksul bir hanede yaşayan kişiler *çalışan yoksul* olarak değerlendirilmektedir. Kavram, EUROSTAT tarafından AB'nin sosyal içerme göstergeleri (*social inclusion indicators*) kümesinin bir parçası olarak referans yılı boyunca çalışan (ya istihdamda olan ya da kendi işini yapan) ve hane halkı eşdeğer kullanılabilir geliri söz konusu ülkedeki medyan gelirin %60'ının altında olan kişiler olarak tanımlanmakta ve ölçülmektedir (Marx ve Nolan, 2012: 11). Konuyla ilgili 27 Avrupa ülkesini kapsamına alan bir çalışmada yaşam boyu mali sıkıntının emeklilik geliri düzeyleriyle ilişkili olup olmadığını ve ne zaman ilişkili olduğunu ve mali sıkıntı ile emeklilik geliri arasındaki ilişkilerin cinsiyet ve refah rejimleri arasında farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçları, yaşam boyu mali sıkıntının yaşlılıkta gelir için her zaman olumsuz sonuçlar doğurmadığını da göstermektedir. Emeklilik gelirinin gençlikte (erkekler arasında) ve erken yetişkinlikte (kadınlar arasında) mali sıkıntıyla olumlu ilişkileri bulunmaktadır. Bu sonuçlar, kısa süreli mali sıkıntı dönemlerinin genellikle daha sonraki kariyer gelişimi ve emeklilik birikimine izin veren önemli yaşam boyu geçişlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, kariyerin sonlarındaki mali sıkıntı, özellikle Kıta Avrupası ve Güney Avrupa ülkelerindeki erkekler arasında emeklilik geliriyle olumsuz ilişkilidir (Riekhoff, vd. 2024a). Bu durum da sosyal güvenlik (özellikle sosyal sigorta) sistemi ile işgücü piyasasının girift yapısı ile ilgili olabilir.

Yine bireylerin yaşam döngüsü içerisinde ortaya çıkan süreçler genellikle yaşamın ilerleyen dönemlerindeki eşitsizliklerle ilişkilendirilir (Rowold vd., 2024: 1). Çalışan

yoksulluğu dışında, çalışma çağındaki gelir eşitsizlikleri de yaşlılık dönemindeki yoksulluk riskiyle ilişkili olabilir. Eşit işe eşit ücret verilmemesi, ücretlerde cinsiyet açığı gibi nedenler yaşlılık dönemlerinde yoksulluğa sebep olan nedenler olabilir. Gelişmiş 14 OECD ülkesini<sup>11</sup> kapsayan boylamsal bir çalışmada da yaşam boyu **çalışma çağındaki gelirlerdeki eşitsizlikler** muhtemelen yaşlılık yoksulluğuna ve emeklilerin gelirlerindeki eşitsizliğe neden olan en önemli faktör olarak bulgulanmıştır (Kuitto vd., 2023: 270).

İşgücü piyasalarında yaşanan dönüşümler, ideolojik değişimle birlikte yaşlılıkta yoksulluğu artıran diğer bir neden olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda küreselleşme, değişen ve dönüşen teknoloji ile neoliberal ideoloji gibi nedenler, işgücü piyasasında da dönüşümler yaratmıştır. Kısmi zamanlı çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması da bireylerin yaşlılık dönemlerindeki yoksullukla ilişkili olabilir. Bunun temel sebebi, yeni tip esnek çalışmaların klasik tam zamanlı çalışma biçimine göre daha kısa süreler boyunca, kesintili sigortalılık süreleriyle bağlıdır. Bu da emeklilik döneminde düşük aylık alınmasına ve dolayısıyla yoksulluk riskiyle karşılaşılmasına sebep olabilecektir. Konuyla ilgili Karadeniz'in (2011: 97) ampirik çalışmasında dört haftada 20 saat olarak kısmi süreli çalışan bir işçi örneğinden hareketle bu işçinin 654,5 ayda (54,54 yıl) tam yaşlılık aylığına hak kazanabileceği, kısmi yaşlılık aylığına hak kazanmak içinse 490,9 ay (40,91 yıl) çalışması gerektiği belirtilmiştir. Tam süreli çalışan bir işçi açısından bu süreler sırasıyla 240 ay (20 yıl) ve 180 aydır (15 yıl). Böyle bir çalışma biçimiyle işçinin yaşlılık aylığına hak kazanması sosyal güvenlik sisteminden de kaynaklanan kapsam sorunlarıyla birlikte çok zor gözükmektedir. Dolayısıyla bu çalışma biçimiyle hayatını sürdüren kişiler, yaşlılıkta aylık almamaları ihtimalinin yüksek olması dolayısıyla yoksulluğa maruz kalabileceklerdir.

Sonuç olarak günümüzdeki yaşlı yoksulluğunun nedenlerini çözümlenebilmek genellikle yaşlıların *geçmişteki çalışma koşullarını* (ücret, kazanç düzeyi, esnek çalışma biçimleri, sosyal güvenlik vb.) görmek önemlidir. Çünkü bu, yaşlılara dönük *sosyal güvenlik programlarının etkinliği* ile doğrudan ilgilidir. Geçmişte *kayıt dışı (sigortasız) çalışan kişilerin, hukuken sigortalı sayılmayan kişilerin, esnek çalışan kişilerin veya çalışan yoksulların* yaşlılık dönemlerinde sosyal korumadan büyük ölçüde yoksun kalması kaçınılmazdır.

<sup>11</sup> ABD, Almanya, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kanada, Norveç.

### 1.2.2.1.6. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Yaşlılıkta yoksulluğun diğer bir sebebi sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan sorunlardır. Özünde sosyal güvenlik gelir azalması, gider artması ve gelir kesilmesi gibi risklerle karşılaşılması halinde; karşılaşılan bu risklerin sonuçlarını telafi etmeyi amaçlayan önemli bir sosyal politika aracıdır. Yaşlılık dönemi de bu risklerin en yüksek hissedildiği dönemlerden birisidir.

Geleneksel bir sosyal risk olan yaşlılık riskiyle karşılaşan birey için de aile içi dayanışma mekanizmaları dışında sosyal sigorta, sosyal yardım ve özel sigortacılık gibi teknikler kamu ve/veya özel sektör kanalıyla yaşlılara gelir koruması sağlamaktadır. Sosyal sigortalar bakımından çalışma hayatında geçirilen süreler ve ödenen primlere bağlı; özel sigortalar bakımından genel olarak gönüllü tasarruflara bağlı gelir koruması sağlanırken; geleneksel sosyal yardımların<sup>12</sup> anlayışında ise sosyal sigortalar sisteminin dışında kalan ve muhtaç olan yaşlılara gelir koruması temin edilmektedir. Bu bağlamda yaşlılar için sosyal güvenliğin önemi oldukça fazladır. Sistemde bulunma süreleri, ödenen primler, aylık hesaplama yöntemleri ve dolayısıyla fayda düzeyleri gibi birçok unsur; bireylerin tercihleri, ekonomik güçleri, bilinç düzeyleri ve siyasi kararlar, vb. ile yaşlılıkta gelir korumasının düzeyini de içermektedir. Bu bağlamda yaşlı yoksulluğunun en önemli nedenlerinden birisi de sosyal güvenlik sisteminin varlığı, kapsamı ve geliri yeniden dağıtma gücüdür. Bu bağlamda ele alınacak nedenler arasında; yaşlılıkta **sosyal güvencesizlik** özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşlı yoksulluğunun önemli bir nedenidir. Bu güvencesizliğin sebebi politik, ekonomik, hukuki ve bireysel itici unsurların bir sarmalından oluşabilir. Örneğin neoliberal politik gelişmeler, emeklilikte fayda düzeyini azaltmayı amaçlayabilir; ekonomik şartlar bireyi kayıt dışı çalışmaya zorlayabilir; yapılan iş hukuken sosyal güvence kapsamında bulunmayabilir veya bireyin sosyal güvenlik bilinci yetersiz olabilir.

Schwarz'a (2003: 8) göre gelişmekte olan ülkelerdeki çok sayıda yaşlının yaşlılık aylığına veya diğer başkaca kaynağa erişiminin olmaması dolayısıyla bu kişiler ya

<sup>12</sup> Bu çalışmada kullanılan "geleneksel" sosyal yardım ile "çağdaş" (modern) sosyal yardım ayrımı, ilgili yasal düzenlemelerin kapsamına ve tekniğine ithafen yapılmıştır. Geleneksel yaklaşım, hedeflemeli bir tekniğe dayanarak yalnızca şartları taşıyan yoksulları kapsayan yardımları ifade ederken; çağdaş yaklaşım, evrensel (ya da hak temelli) bir tekniğe dayanan ve dolayısıyla daha kapsayıcı olan, damgalayıcı olmayan yardımları ifade etmektedir. Örneğin bu çalışmada Türkiye mevzuatındaki 65 yaş aylıkları geleneksel sosyal yardım olarak düşünülmektedir. Çünkü katı sınırlar (çalışmama, gelir elde etmeme veya düşük gelir sahibi olma, kimsesiz olma, vb.) aşıldıktan sonra yaşlılara aylık bağlanabilmektedir. Temel gelir gibi bir model ise modern anlamda daha kapsayıcı, yararlanıcıyı hedeflemeyen hak temelli çağdaş bir yaklaşımdır. İki modelin ortak yanı, hizmet sunucusunun devlet olmasıdır.

yoksuldur ya da büyük yoksulluk riski altındadır. Modernleşmenin eş zamanlı etkisi, aile bağlarının zayıflaması ve artan yaşlı sayısıyla birleşmesi, gelişmekte olan ülkelerde yaşlıların sosyal güvenliği sorununun acilen ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Uygun bir yanıt bulmak, diğer nesillerle birlikte yaşayan yaşlıların yüksek oranda aynı evde yaşaması nedeniyle karmaşıktır.

Birleşmiş Milletler raporuna (United Nations, 2007: xiv) göre de gelişmiş ülkelerin aksine emeklilik sistemlerinin sınırlı kapsamı olan ülkelerde, yaşlılık yoksulluğu ulusal ortalamaya paralel olma eğilimindedir. Rapordaki ifadeye uygun olarak Loumrhari (2024: 130) de Fas'taki yaşlı yoksulluğunun nedenini **emeklilik kapsamının çok dar olması** olarak ifade etmektedir. Bu nedenle birçok yaşlı, finansal destekten yoksun kalmakta ve bu da onları çalışmaya devam etmeye veya aile yardımına güvenmeye zorlamaktadır. Bu durum, yoksulluğun nesiller arası doğası nedeniyle daha da kötüleşir.

Sosyal güvenliğin yasal kapsamı (legal coverage veya statutory coverage) genellikle ulusal *mevzuatlara göre* nüfusun veya onun belli bir kesiminin ne kadarının sosyal güvence kapsamına girdiğini ölçmeyi ifade etmektedir. *Yasal kapsam oranı* ise sosyal güvenliğin herhangi bir alanında yasal olarak kapsam altında olan kişilerin tahmini sayısının toplam nüfusa veya belli bir yaş grubundaki toplam istihdam edilen -employees- (ücretli ve maaşlı çalışanlar) işgücü veya toplam istihdam edilen -employed persons- (istihdam edilenler ve bağımsız çalışanlar -self-employed-) nüfusa oranıdır (ILO, 2017: 201). Yasal kapsama girmeyen kişiler, çalışma hayatında aktif bir şekilde bulunsalar bile sosyal sigorta sisteminin dışında kaldıklarından yaşlılık dönemlerinde yoksullukla karşılaşabilecektir. Karadeniz ve Durusoy Öztepe'nin (2013) çalışmasından görüldüğü üzere Türkiye'de yaşlı yoksulluğu ve kanuni kapsam bakımından ele alınması gereken hususlardan birisi sosyal güvenlik sisteminin tüm nüfusu kapsamamasıdır. Burada özellikle belirtilen kesimler ücretsiz aile işçileri ile kayıt dışı çalışanlardır. Bu kapsamda 5510 s. kanunun kişi bakımından kapsam dışında kalan kimseler (m.6) yaşlandıkları dönemde yaşlılık aylığı güvencesinden faydalanamayacak ve yaşlı yoksulluğuna maruz kalacaktır. Ücretsiz aile işçileri ve kayıt dışı çalışanlar dışında vergiden muaf esnaf, masrafları düşüldükten sonra gelirleri asgari ücretin altında kalan esnaflar ve sanatkarlar ve çiftçiler de bu kapsamda yoksulluk riski taşımaktadır. Yine coğrafi bakımdan (Türkiye açısından doğu-batı; kırsal-kentsel) farklılıklar, gelir ve harcama kaynaklarına erişme konusunda farklılıklar yaratabileceği için yaşlılıkta yoksulluğa neden olabilir.

Yine Vietnam’da yapılan başka bir çalışmada Vietnamlı yaşlıların çok küçük bir bölümünün emekli aylıklarından faydalandıkları için çocuklarına bağımlı oldukları, sağlıkları kötü olan birçok yaşlının çalışarak geçimlerini sağlamak zorunda oldukları ifade edilmektedir. Çalışmada eğitim düzeyi arttıkça yaşlıların işgücü piyasasından uzaklaştıkları da bulgulanmıştır. Bunun temel sebebinin yüksek eğitilmiş bireylerin yaşlılıklarından önce elde ettikleri kazançlar dolayısıyla yaşlılıklarında çalışmamaya yönelmeleri olarak açıklanmaktadır (Tran, 2023: 118). Burada işgücü piyasası, eğitim düzeyi ve emeklilik sisteminin birbiriyle ilişkisi görülmektedir.

Benzer bulgu, İspanya için yapılmıştır. Çalışma hayatı ve sosyal güvence ilişkisi bakımından İspanya’da yapılan nitel bir çalışmada yaşlılıklarından önce sosyal güvence sağlamayan, ancak o dönemlerde finansal destek sağlayan bir işte çalışmak, yaşlılık dönemlerinde düşük aylık almalarına sebep olmaktadır (Dobarrio-Sanz vd., 2023: 4310).

Yaşlı yoksulluğunun kaynaklarından bir diğeri emekliliğe ayrılan yaşlıların **düşük emekli aylıkları** almasıdır. Yani sosyal sigorta sistemine sağlanan katkıya karşılık alınan faydanın düzeyi yoksulluğa sebep olabilir. Emeklilik hali; yaşlılar için gelir düşüşü, toplumsal statü kayıpları, ilişkilerin ve etkileşimlerin değişmesine sebep olmakta ve yaşlıları yoksulluğa itebilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a: 25). Düşük gelirliler ve kesintiye uğramış kariyerleri olanlar (özellikle kadınlar ve tipik olmayan işçiler), daha düşük emeklilik gelirleri nedeniyle yaşlılık yoksulluğunun ortaya çıkma riskiyle karşı karşıyadırlar (European Parliament, 2016: 66).

Öte yandan aylıkların yeterliliği konusu AB ülkelerinde son on yıllarda yaşanan emeklilik sistemi reformlarının yoksulluk üzerine etkilerinin ele alındığı bir makalede, “emeklilik serveti”<sup>13</sup> (pension wealth) üzerinden açıklanmıştır. Bu tutar, bireylerin her emeklilik yılında medyan kullanılabilir gelire eşdeğer bir gelire sahip olması için gereken tutarla karşılaştırılabilir. Örneğin, emeklilik noktasında bir bireyin emeklilik serveti, medyan kullanılabilir gelirin 10 katına eşit ve yaşam beklentisi 20 yılsa, emeklilik serveti ortalama olarak bireyin medyan kullanılabilir gelirin yarısı kadar bir gelire sahip olmasını sağlar. Yoksulluk eşiği medyan kullanılabilir gelirin %60’ı olarak düşünüldüğünde, bu, bireyin emeklilik boyunca yoksulluktan çıkamayacağı anlamına gelmektedir (Grech, 2015: 78).

<sup>13</sup> Çalışmaya göre emeklilik serveti, bir kişinin emekliliği boyunca toplam emeklilik transferlerini medyan kullanılabilir gelirin bir katı olarak tanımlanmaktadır.

Düşük emekli aylıklarının bir sebebi de **erken emeklilik** uygulamaları olabilir. Erken emeklilik uygulamaları, bireylerin kanunen belirtilen genel emeklilik şartlarından daha kolay şartlarla, ancak daha düşük aylıklar verilmesi suretiyle bağlanmaktadır. MISSOC (2024) veri tabanındaki ülke uygulamaları incelendiğinde de emekliliğe erken ayrılmanın “tam aylığın” düşmesine sebep olduğu görülmektedir. Türkiye özelinde düşünüldüğünde de emeklilikte yaşa takılanlar (kamuoyundaki karşılığı ile *EYT*) gibi yaş sartsız emeklilik uygulamaları ile kısmi emeklilik uygulamaları fertlerin sistemde daha kısa süreler kalınmasıyla karakterize olduğu için düşük aylıklara ve dolayısıyla yoksulluk riskine açık politikalar olduğu düşünülebilir.

Hong Kong’u kapsamına alan bir çalışmada ise ülkede emeklilikte finansal güvence sağlayan üç ayaklı koruma mekanizmasının<sup>14</sup> az gelişmiş zorunlu ihtiyat fonu (MPF) planı ve yetersiz özel emeklilik birikimlerinin emekliler için varlığa dayalı yoksulluk riskini artırdığı;<sup>15</sup> az gelişmiş sosyal emeklilik planları ve öngörülebilir gelecekte yetişkin çocuklardan sağlanacak güvenilir olmayan mali desteğinse emeklilerin gelire dayalı yoksulluğa düşme riskini artırdığı vurgulanmaktadır. Yine finansal okuryazarlık ve yüksek konut fiyatları gibi unsurlar ise harcamaya dayalı yoksulluk ve maddi yoksunluğu artırmaktadır (Zhu ve Chou, 2023: 1024-1025).

Sosyal güvenlik şemsiyesinin geleneksel anlamdaki son aşaması sayılan sosyal yardımların yaşlılar açısından kapsamı ve yeterliliği de diğer bir yoksulluk nedeni olabilir. Bu bağlamda yaşlılara dönük vergilerle finanse edilen *sosyal yardım programlarının kapsamının darlığı* ve yararlanma koşullarının zorluğu da yaşlılık dönemindeki yoksulluğu arttırabilmektedir. Ayrıca *yaşlılık aylıklarının yetersizliği* yaşlı yoksulluğunu etkileyen diğer bir husustur. Türkiye’de 2002-2010 arasındaki zaman diliminde gerçekleşen sosyal güvenlik reformunun en düşük yaşlılık aylığı alan SSK’lıların yoksulluk eşiğine yaklaşmaları<sup>16</sup> konusunda oldukça olumsuz bir seyir izlediği; benzer konumdaki BAĞKUR’luların ise görece iyileştikleri<sup>17</sup> ancak yoksulluk eşiğine oldukça

<sup>14</sup> 1. Basamak: üç farklı katmandan oluşan ve vergiyle finanse edilen sosyal emeklilik planları-CSSA, OALA, OAA- 2. Basamak: işveren ve işçinin katıldığı zorunlu fon planı-MPF- 3. Basamak: özel kaynaklar planı

<sup>15</sup> İhtiyat fonları, işleyişleri itibariyle bireysel emeklilik sistemlerine benzeyen, kimi dönemlerde yatırılan primlerin çekilmesine imkan tanınan; primlerde devlet katkısının olmadığı ve prim oranlarının düşük olduğu fonlardır (Karadeniz, 2007).

<sup>16</sup> 2002 yılında en düşük SSK aylığı 1 kişi için belirlenen yoksulluk sınırının 2,5 katı iken bu sınır 2010’da 1,7 kata gerilemiştir (Karadeniz ve Durusoy Öztepe, 2013).

<sup>17</sup> 2002 yılında en düşük BAĞKUR aylığı 1 kişi için belirlenen yoksulluk sınırının 1 katı iken bu sınır 2010’da 1,3 kata artmıştır (Karadeniz ve Durusoy Öztepe, 2013).

yakın oldukları hesaplanmıştır. Memurlar açısından ise SSK'lılar kadar olmasa da olumsuz bir seyir<sup>18</sup> bulunmaktadır (Karadeniz ve Durusoy Öztepe, 2013).

Sonuç olarak sosyal güvenlik korumasından kaynaklı sorunlar, genellikle makro anlamda sistemin işleyişine etki eden siyasi süreçlerle ilişkilidir. Örneğin bir ülkede neoliberal ideoloji hakimse, yaşlıların gelir güvenliğinin asıl sorumlusu ferdin kendisi olarak değerlendirilebileceğinden sosyal güvenlik alanına devletin müdahalesi de kısır olacak ve fayda ve kapsam düzeyi dar olacaktır. Bireye iradi veya irade dışı olarak atfedilebilecek nedenler ise bireyin engelliliği, vb. sebeplerle veya kişisel gerekçelerle sistemden erken çıkma imkanı tanınması halinde erken yaşta emekli olmasıdır. Türkiye özelinde yaş şartını ortadan kaldıran kanunlar dolayısıyla erken yaşta emekli olan ve tekrar çalışma hayatına katılmayan bir fertten bahsedildiğinde yaşlılık döneminde yoksulluğa sebep olabilecektir.

#### **1.2.2.1.7. Yoksulluk Nedenlerinin Kesişimselliği**

Yukarıda ele alınan yoksulluk nedenleri, kimi atıflarda aktarıldığı gibi yaşlı yoksulluğunu açıklamada tek başına yeterli değildir. Bu değişkenler, çoklu nedensellik içerisinde yoksulluğun şiddetini artırabilir, azaltabilir. Örneğin kadın istihdamını kurumsallaştırmış bir refah rejiminde kadınların işgücü piyasasındaki rolleri, diğer refah rejimlerine kıyasla yaşlılıkta kadın yoksulluğunu daha az etkileyebilirken toplumsal cinsiyet rollerinin daha güçlü hissedildiği bir refah rejiminde yaşlı kadınların daha yoksul olabileceği bir kesişim yaratabilir. Yine hem evrensel nitelikli hem de yüksek fayda düzeyi sağlayan bir sosyal güvenlik sisteminin kesişimselliği yaşlı yoksulluğunu azaltabilirken; tam tersi durum da yaşlı yoksulluğu artabilir. Bazı çalışmalarda bu tür bir yaklaşımla yaşlı yoksulluğunun nedenlerine daha bütüncül yaklaşımıştır:

Güney Kore'de yapılan ampirik bir çalışmada konuya bireysel, bireyler arası, örgütsel, topluluk ve devlet düzeylerinde ayrı ayrı yaklaşımıştır. Çalışmada OECD ülkeleri içerisinde en yüksek yaşlı yoksulluğu oranlarına sahip olan Kore'de bu yoksulluğun sebepleri çok boyutlu olarak beş grupta ele alınmıştır (Kang vd., 2022): (i) *bireysel düzeyde* emekliliğe hazır olunması (konut sahipleri, yüksek ve düzenli ücret alanlar, vb. emekliliğe daha hazırdır.); (ii) *bireyler arası düzeyde* çocuk bakım yükümlülüğünün değişmesi (aile desteğinin zayıflaması, kadının çalışma hayatına girerek

<sup>18</sup> 2002 yılında en düşük memur aylığı 1 kişi için belirlenen yoksulluk sınırının 2,4 katı iken bu sınır 2010'da 2,1 kata gerilemiştir.



yüksek çocuk bakım yükümlülüğünün azalması ve devletin bakım yükümlülüğüne katkıda bulunması yönündeki talepler); (iii) *örgütsel düzeyde* erken emeklilik ve yaşa bağlı ücret sistemi bulunması (erken emeklilik yaşam boyu geliri azaltır); (iv) *topluluk düzeyinde* ikili işgücü piyasalarının varlığı (küçük ve orta ölçekli ikincil işgücü piyasasında düzensiz, düşük ücretli işlerin ve taşeron ilişkilerinin yüksek olması; kadın-erkek ücret eşitsizliklerin emeklilik planlamalarını zorlaştırması); (v) *sistemsel düzeyde* çok katmanlı (multipillar) gelir güvenlik sistemi bulunsa da bu sistemde boşlukların bulunması.

Yine sosyal güvenlik sistemi ve işgücü piyasasına dayanan sebeplerin ele alındığı ve 36 OECD ülkesini kapsamına alan bir çalışmada yaşlı yetişkinlerin gelir yoksulluğu; hedeflenen emeklilik sistemlerinin kapsamı, kamu transferlerine dayalı gelir kaynakları, işten elde edilen gelir kaynakları, zorunlu emeklilik katkı oranı ve net emeklilik ikame oranı ile anlamlı şekilde ilişkili bulunmuştur (Parvaei vd., 2023).

Özetle yaşlı yoksulluğu birçok sebebe tekil veya kesişimsel bir şekilde dayanmaktadır. Örneğin vergi veya sosyal sigorta primlerinden kaçınarak daha yüksek gelir elde etmek amacıyla kısmen veya kayıt dışı çalışmayı tercih etmek bireysel düzeyde yaşlılık dönemlerinde yoksulluk riskini artırabileceken; işgücü piyasasına girişte, terfide ve iş akdinin sonlandırılmasında cinsiyet, engel durumu, medeni hal ve yaş gibi çeşitli sebeplerle ayrımcılığa uğratılması, benzer şekilde devletlerin mevzuatlarından kaynaklanan sebeplerle bireylerin sosyal güvenlik sistemi dışında kalması, yaşlılık dönemlerinde yaşlı yoksulluğuna sebebiyet verecek toplumsal, yapısal ve sistemsel sorunları içerebilecektir. Örneğin; 1999 ve 2008 yıllarında yapılan sosyal güvenlik reformlarının olası etkilerini inceleyen hipotetik çalışmalar (Yüksel Arabacı ve Alper, 2010, Okumuş ve Öztürk, 2020) Türkiye'deki reformlar sonucunda gelirin yeniden dağılım mekanizmalarından üst gelir dilimindekilerin alt gelir diliminde olanlardan daha yüksek oranda pay aldıklarını göstermektedir. Bu da yaşlılık döneminde varsıl ile yoksul arasında gittikçe büyüyen bir gelir açığı yaratacaktır. Öte yandan ampirik çalışmaların ve istatistiki verilerin sonuçlarının aksine; yaşlılık aylığı programlarının, düşük faydaları veya dar kapsamı nedeniyle yoksulluk üzerinde her zaman önemli bir etkisi bulunmayabilmektedir (Kidd ve Whitehouse, 2009: 47).

### 1.2.2.1.8. Yaşam Seyrinde Karşılaşılan Kümülatif Avantaj/Dezavantajlar

Yukarıda yaşlı yoksulluğu tekil sebeplerle veya çoğul nedenlerin kesişimi ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte yaşlılık dönemi, bireyin yaşlanma sürecinin son basamağı olup bu nedenler, yaşam döngüsü içerisinde yıllarca yaşanan bir birikimin sonucu da olabilir. Bu birikim bireyin geçmişiyle alakalı olabileceği gibi, yaşadığı dönemdeki ekonomik gelişmelerle, sosyal güvenlik sisteminin dönüşüm süreçleriyle aynı anda veya birikimli bir şekilde gerçekleşebilir. *Yaşam döngüsü (yaşam seyri) perspektifinden kümülatif avantajlar/dezavantajlar*, ömür boyu kronik yoksulluğun yaşlılıkta da devamını açıklayabilir. Çünkü bireyler arasında başlangıç dönemindeki eşitsizlikler (diğer bir deyişle daha basitçe başlangıç eşitsizlikleri) veya yetişkinlik dönemindeki eşitsizlikler olumlu yönde büyük kırılımlar olmadan yaşlanma sürecinin son basamağında da devam edebilir ya da büyüebilir.

Yaşamın birçok alanında, başlangıçtaki avantajın daha fazla avantaj, dezavantajın daha fazla dezavantaj doğurduğu, zamanla bireyler ve gruplar arasında daha fazlasına sahip olanlar ile daha azına sahip olanlar arasındaki uçurumun büyüdüğü gözlemlenmektedir (Rigney, 2010: 1). Dannefer'in (2003) belirttiği gibi kümülatif avantajlar kavramının kökleri, yaşlanma ve yaşam seyrinden oldukça uzak olan belirli bir dizi özlü soruda yer alıp; bu sorular bilimin tarihi ve sosyolojisinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda; öncül çalışmaların ardından konuyu sosyolojik bağlamda ilk kez inceleyen Merton'un (1968) Matta Etkisi Kuramından bahsetmekte fayda bulunmaktadır. Merton, kuramında tanınmış bilim insanlarının bilime katkılarının genellikle daha fazla takdir edildiğini, bunun karşılığında daha az tanınan bilim insanlarının benzer düzeydeki katkılarının daha az değer gördüğünü ifade etmektedir. Tanınan bilim insanlarının prestiji, onların düşünce ve bulgularının bilimsel topluluk tarafından daha dikkatle incelenmesini, dolayısıyla fikirlerinin de daha hızlı yayılmasını sağlarken diğer yandan az bilinen bilim insanların aleyhine bir şekilde eşitsizliklerin artmasına; onların katkılarının görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. Kısaca kuram, tanınmış başarılı bir bilim insanının, tanınmamış başarılı bir bilim insanından daha fazla fırsatlara sahip olduğunu göstermektedir.

Takip eden yıllarda Merton (1988) kuramını geliştirerek Matta Etkisine "*kümülatif avantaj*" kavramını eklemiştir. Kavram, başlangıçta sağlanan küçük avantajların zamanla daha büyük avantajlara dönüşerek eşitsizliklerin büyümesini ifade etmektedir. Dannefer'e (2003: 327) göre de kümülatif avantaj/dezavantaj, zaman geçtikçe belirli bir

özelliğinde (örneğin *para*, sağlık veya statü) bireyler arası farklılaşmaya yönelik sistemik bir eğilim olarak tanımlanabilir.

Kümülatif avantaj/dezavantaj perspektifi; farklı bireysel sonuçların büyük ölçüde toplumsal süreçlerin işleyişinden kaynaklandığını yorumlayan diğer sosyolojik kuramlaştırma gelenekleriyle güçlü bir etkileşim geçirmiştir (Dannefer, 2003). 1980'lerde başlayan bir çalışma çizgisinde Crystal ve Shea, erken ekonomik, eğitimsel ve diğer avantajların etkilerinin yaşam boyu birikebileceği süreçleri tanımlamak için de "birikimli avantaj ve birikimli dezavantaj" terimini kullanmıştır (Crystal, vd. 2016: 911). Merton'ın Matta Etkisi terimini ortaya atmasından bu yana geçen yıllarda, sosyoloji, ekonomi ve siyaset biliminden eğitim psikolojisine ve hatta biyolojiye kadar uzanan alanlarda Matta etkileri üzerine önemli araştırmalar yapılmıştır (Rigney, 2010).

Kuramda Rigney'e (2010: 10-12) göre iki bireyin (veya grubun) iki farklı zaman noktasındaki kaynakları karşılaştırıldığında aşağıdaki senaryolardan herhangi biriyle karşılaşılabilir: (a) Zenginler daha da zenginleşirken yoksullar daha da yoksullaşmaktadır (mutlak Matta Etkisi), (b) Zenginler daha da zenginleşirken, yoksullar daha yavaş bir oranda zenginleşmektedir (görelî Matta Etkisi), (c) Zenginler yoksullaşırken, yoksullar daha hızlı bir oranda yoksullaşmaktadır. Matta Etkisinin yaratacağı açık, bu senaryoların tersi söz konusu olursa kapanabilir: (a) Zenginler yoksullaşırken yoksullar daha düşük bir oranda yoksullaşırsa, (b) Zenginler daha da zenginleşirken yoksullar daha yüksek bir oranda zenginleşirse ve (c) Zenginler yoksullaşırken yoksullar zenginleşirse (mutlak Matta Etkisinin tersi).

Öte yandan bu perspektifte geleneksel yoksulluk sınırının altındaki nüfusa odaklanan çalışmalarda yansıtılandan daha geniş bir "dezavantaj" perspektifine dikkat edilmelidir. Daha az avantajlı gelir beşte birliklerinin refahı gibi daha geniş gelirin yeniden dağıtım sorunlarına dikkat etmek önemlidir, çünkü birçok yaşlı birey, resmi yoksulluk sınırının hemen üzerinde kümelenmiştir ve yoksulluk sınırları varlıkların ekonomik refaha katkısını hesaba katmamaktadır (Crystal, vd. 2016: 911). Kısacası dezavantajlı geçmiş, yaşlılıkta da dezavantajı devam ettirebilmekte ve hatta artırabilmekte; bundan dolayı da yalnızca yoksulluk değil, daha geniş eşitsizlik sorunlarını dikkate almak önem arz etmektedir.

Yaşam döngüsü (seyri) teorisiyse,<sup>19</sup> kümülatif avantaj/dezavantaj teorisiyle bağlantılı olarak, yaşam seyri boyunca önemli geçişleri şekillendiren karmaşık sosyotarihsel ve kurumsal yapıları anlamakta faydalıdır. Kuram, yaşamın sonraki aşamalarında yoğunlaşacak olan gruplar içinde ve arasında tabakalaşma ve eşitsizliği kavramsallaştırmaya yardımcı olmaktadır. Araştırmacılar, Merton'un kümülatif avantaj kavramını, yaşam döngüsü teorisiyle birlikte, yaşlanmaya, yaşam yörüngelerine ve eşitsizliğin hızlanmasına uygulamıştır (Rood-Wilson, 2010). Yaşam seyri boyunca tabakalaşma olarak ele alınan süreç, yaşam döngüsü boyunca ortaya çıkan farklılaşma ve sosyal eşitsizlik yaratma süreçlerine, özellikle ekonomik eşitsizlik yörüngelerine odaklanmaktadır (Dewilde, 2003: 122).

Bu bağlamda Avrupa Birliği sosyal politikasını şekillendiren *sosyal yatırım yaklaşımının* bir bileşeni olan *yaşam döngüsü perspektifi* hayatın erken dönemlerinden itibaren, hatta doğumdan öncesine kadar giden bir perspektifle bireylerin güçlendirilmesini vurgulamaktadır. Bu perspektifte erken çocukluk eğitimi ve bakımına dönük politikalar önem kazanmakta; ayrıca kadın istihdamı, eğitim ve sağlığa ilişkin politikalar da önemli oranda bu perspektifin içinde yer almaktadır. Eğitimden iş yaşamına geçiş, ebeveynlik ve yaşlılık gibi farklı risk dönemlerine odaklanan, yani yaşamın tüm önemli noktalarına odaklanan bir yaklaşımdır. Yaklaşımın temelinde çocuklar ve gençler bulunmaktadır. Bu sayede yoksulluk ve dezavantajın kuşaklar arası aktarımını önleyen ve genç işsizliğini ortadan kaldıran politikalar öncelenmiş olup; bununla birlikte iş arayanlar, kadınlar, yaşlılar, engelliler ve işverenler temel politika öznesini oluşturmaktadır (Aybars, 2020).

Öte yandan Rigney'e (2010: 1) göre Matta Etkisi ne kadar yakından incelenirse o kadar karmaşık ve daha az belirgin hale gelmektedir. İlk olarak, zenginlerin daha zengin, yoksulların ise daha yoksul olduğu evrensel olarak doğru değildir. Örneğin söz konusu zenginliklerin para, güç, prestij, bilgi veya başka herhangi bir değerli kaynak iken bazen hem zenginlerin hem de yoksulların daha zengin olduğu zamanlar olabilir. Yine bazen, derin ekonomik durgunluklarda olduğu gibi, hem zenginler hem de yoksullar daha yoksul olurlar. Ve bazen, nadiren de olsa, zenginler yoksullaşırken yoksulların daha zengin olduğu gözlemlenebilir. Başlangıçtaki avantaj her zaman daha fazla avantaja ve başlangıçtaki dezavantaj her zaman daha fazla dezavantaja yol açmayabilir.

---

<sup>19</sup> Kuramın kökeni ve tarihçesi hakkında Dewilde (2003) incelenebilir.

Matta Etkisi ve kümülatif avantaj/dezavantaj perspektifinden yaşlı yoksulluğu az sayıdaki ampirik çalışma ile incelenmiştir. Örneğin Crystal vd.nin (2016) ABD’de yaptıkları bir çalışmada; 1983-84 ile 2010 yılı verileri ile ekonomik kaynakların yaşa göre nasıl dağıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın ana hipotezi, geçen yıllarda birçok değişiklik olmasına rağmen 65 yaş ve üstü yaşlılarda; yaşlı sayılmayan yetişkinlere nazaran eşitsizliğin daha yüksek olduğudur. Çalışmada hem gelir hem servet eşitsizlikleri incelenmiş olup yapılan hesaplamada yaş gruplarına göre gini katsayısının 2010 yılında 1983-84 yılına nazaran daha yüksek olduğu; yaşlıların gini katsayılarının, yetişkin nüfusunkine kıyasla daha yüksek olduğu (ancak 1983-84’e göre 2010’da kısmen iyileştiği), yaş grubu büyüdükçe de artışın devam ettiği tespit edilmiştir. Öte yandan aynı kohortun izlenmesi, kümülatif avantaj veya dezavantajın da tespit edilmesini sağlayacağı için 1983-84 yılı verisindeki yaş grubu ile 2010 yılı verisindeki yaş grubu, aradaki 27 yıl dikkate alınarak eşleştirilmiş ve aynı kohortun gelir eşitsizliği bulgulanmaya çalışılmıştır. Buna göre eşitsizlikteki en keskin artışlar 2010’da 65 ve üzeri yaşa ulaşan (genellikle Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı sırasında doğan) ve 2010’da 55-64 yaşına ulaşan (öncü bebek patlaması kuşağı) gruplar tarafından deneyimlenmiştir. Bu kohortlar, ilk çalışma yıllarında (1983-84), mevcut dönemde (2010) ilk çalışma çağındaki bireylerin deneyimlediğinden nispeten daha düşük gelir eşitsizliği seviyeleri deneyimlemiş, ancak daha sonra yaşlandıkça eşitsizlikte keskin artışlar yaşamışlardır. Buna karşılık 2010’da 25-54 yaş aralığındaki gruplar (genellikle, son nesil bebek patlaması kuşağından olanlar) daha genç yaşlardan başlayarak yetişkin yaşamları boyunca çok yüksek eşitsizlikli bir ekonomik ortamla karşılaşmıştır. Çalışmanın ana bulgusu 2010’da yaşlı nüfusunu oluşturan kohortların, kohort içi eşitsizlikte keskin yaşam boyu artışlar yaşadığını göstermiştir. Sonuçta ekonomik kırılganlığı en yüksek düzeyde olan yaşlıların sosyal güvenliğe bağımlılıkları açıktır. Kümülatif süreçlerde; dış ekonomik ve sosyal çevre değiştikçe kohorttan kohorta değişen bir şekilde evrimleşmiş ve giderek artan eşitsizlik deneyimi daha da dik hale gelmiştir. Daha genç kohortlar ise diğer değişikliklerin yanı sıra, daha az eğitilmiş bireyler için azalan iş fırsatları; daha az sayıda iyi maaşlı ve iyi sosyal haklara sahip endüstriyel işlerin varlığı, giderek hizmet odaklı hale gelen bir ekonomi; düşük gelirli toplumlarda aile istikrarının azalması ve daha yüksek statülü erkek ve kadınların birbirleriyle evlenme eğiliminin artması gibi durumlarla karşılaşmıştır. Emeklilik geliri sistemlerindeki yapısal değişiklikler, örneğin tanımlanmış faydadan tanımlanmış katkı paylı emeklilik düzenlemelerine geçiş de beklentileri etkilemiştir.

Yine konuyla ilgili Avrupa'daki 13 ülkede<sup>20</sup> yapılan başka bir çalışmada (Dingemans ve Möhring, 2019) emeklilikten sonra çalışma hayatına geri dönmeyen, geçmiş çalışma hayatı ile ilişkisi araştırılmıştır. 2004, 2006, 2008, 2011 ve 2013 verileriyle yapılan çalışmada 60-75 yaş aralığındaki emekli katılımcılar dikkate alınmıştır. Çalışmaya göre çalışma kariyeri boyunca yarı zamanlı çalışma veya serbest meslek sahibi olma payı ne kadar büyükse, emeklilikten sonra çalışma olasılığının o kadar yüksek olduğu; iyi bir mesleki statüye ve esnek kariyerlere sahip olanların emeklilikten sonra çalışma olasılığının da yüksek olduğu bulgulanmıştır. Yine boşanmış kadınların yeniden evlenmedilerse emeklilikten sonra çalışma olasılığının özellikle yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya göre yaşam seyri boyunca gelişen eşitsizliklerin emeklilikten sonra da rol oynamaya devam ettiği sonucuna varılmıştır. Rood-Wilson'un (2010: 86-87) da belirttiği gibi emeklilik, büyük ölçüde uzun süreli bir katılımın ardından yaşamın sonraki aşamalarında rahatlatma ve keyif alma zamanı olarak algılansa da birçok kişi için belirsizlik ve yeterli bir yaşam ve sağlık standardını sürdürme zamanıdır. Emeklilik planlaması konusunda belirli bir endişe ve sorular olabilir: Gelir, servet, sağlık ve bağımlılık konularındaki endişeler emeklilik planlama sürecine dahil olup emekliliğe hazırlananların güvenini etkilemektedir.

Konuya cinsiyet bakımından yaklaşan Skogen vd. (2018) kazanılan emeklilik haklarına ilişkin cinsiyet farklarının kadınların ve erkeklerin çalışma yaşamları boyunca gelişen kümülatif (dez)avantajların bir göstergesi olarak değerlendirilebileceğini savunmuştur. Norveç'te (Hordaland) 40-49 yaş aralığındaki fertleri kapsayan çalışmada erkeklerin kadınlardan daha düşük eğitim ve mesleki prestije sahip olabileceği ve buna rağmen kariyerleri boyunca daha fazla emeklilik puanı kazanabileceği tespit edilmiştir. Çalışmaya göre emeklilik puanlarının farklılığının temelindeyse muhtemelen eşit işe eşit ücret verilmemesi, cam tavan, iş-aile yaşamı dengesinde kadınlar aleyhine farklılıklar olabilir.

Yukarıda sayılan bireysel unsurlar ve geçmiş (engellilik, çalışmak, çalışmamak, kayıt dışı çalışmak, işsizlik, vb.), sosyal (aile yapılarının dönüşümü, yaş ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet rolleri, vb.), ekonomik (ekonomik kriz, refah, refah devletinin altın çağı, ailenin yoksulluğu, vb.), siyasi (neoliberal ideoloji, sosyal güvenlik sisteminin küçültülmesi, vb.) veya dönem etkileri (savaş, terör, vb.) bireyin yaşamı boyunca olumlu

<sup>20</sup> Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Polonya ve Yunanistan.

veya olumsuz yönde birikerek yaşlılık döneminde yoksullukla karşılaşılmasına veya var olan yoksulluğunu perçinlemesine sebep olacaktır. Bunun görünümü yoksulluk şeklinde yansımaya bile ekonomik eşitsizlikler şeklinde görülebilecektir. Bu sürece etki eden tüm unsurlar, kümülatif sürecin mikro ya da makro nedenleri olarak yaşlılık dönemini etkileyecektir. Çünkü yaşlı yoksulluğunu, bireyin yaşlı olma anıyla ilişkilendirmek, bu sorunu açıklamada ve bu konuya karşı politika üretmede yeterli değildir. Zira yaşlılık hali, yaşlanma sürecinin son aşamasıdır ve bireylerin mevcut yaşlarına kadarki yaşamlarında elde ettiklerinin/etmediklerinin/edemediklerinin/kaybettiklerinin birikmiş bir sonucudur. Bu bağlamda yaşlı yoksulluğunun nedenlerini ele alırken *yaşam döngüsünden* veya *kesişimsel (sarmal)* alanların varlığının birikiminin gözden kaçırılmaması önem arz etmektedir.

#### 1.2.2.2. Yaşlı Yoksulluğunun Görünümü

Yaşlı yoksulluğu hakkında son yıllardaki tartışmaların odak noktası, yaşlıların aslında **genel nüfustan daha yoksul olup olmadığına** yöneliktir ve son zamanlarda yapılan bir dizi araştırma, birçok ülkede, yaşlı insanların yaşadığı hanelerin genel nüfustan daha iyi durumda olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu çalışmalar hane içi gelir dağılımını göstermediği için yaşlıların genel nüfustan daha iyi durumda olduklarına dair kanıtlar olarak yorumlanmamalıdır. Zira insanların yaşlandıkça daha da yoksul hale gelmeleri muhtemeldir (Kidd ve Whitehouse, 2009: 41). Ülkeler arasında karşılaştırmalı bir analizin yapıldığı çalışmada da yaşlı yoksulluğunun, 1985 ve 2013 yılları arasında azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuca rağmen, özellikle Batı ülkelerinin çoğunda yaşlı nüfusun, aktif nüfusa göre genellikle daha yoksul olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Van Vliet vd., 2019). Yine Gelişmekte olan 18 Latin Amerika ülkesinin çoğunda yalnız veya ailesi ile birlikte yaşayan yaşlıların yoksulluk oranlarının genel yoksulluk oranlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Dethier vd., 2011: 139-140). Birleşik Krallık'ta resmi verilerle yapılan bir çalışmanın sonuçları da bu bulguyu desteklemektedir. Yaşlı yoksulluğu oranlarının, toplumun diğer kesimlerine nazaran eskiye göre artık daha fazla olmadığı, ancak yine de yaşlıların yoksulluk oranlarının, hükümetin belirlediği yoksulluk çizgisinin etrafında toplandığı belirtilmektedir. Yaşlılar, toplumun diğer kesimlerine göre *kalıcı yoksulluk riskini* en çok taşıyan kesimdir. Öte yandan gelir testine dayanan sosyal politikalar olumlu görülse de gelir testi uygulamalarının yaşlıların en savunmasız kesimlerine ulaşamaması ve bunun diğer dezavantajlı özelliklerle (cinsiyet, medeni hal, yaş, sınıf, vb.) birleşmesi bu kesimlerdeki

yaşlıları daha da savunmasız hale getirmektedir. Ayrıca sosyal politikalardan kaynaklanan kamu ve özel emeklilik pratiklerindeki sistematik iyileşmelerin geriye dönük değil, geleceğe dönük olarak yürürlüğe girmesi de hali hazırda savunmasız olan yoksul yaşlıları, bu iyileştirmelerin dışında bırakmaktadır (Price, 2006: 262-263).

Kimi çalışmalarda da yaşlı yoksulluğu ile çocuk yoksulluğu karşılaştırılmıştır. Örneğin AB-27 düzeyinde yapılan çalışmaya göre 2004-2005 yılı ile 2008 yılı arasındaki verilerle kimi seçili ülkelerde çocuk yoksulluğu (0-17 yaş) ve yaşlı yoksulluğu (65+ yaş) karşılaştırılmış ve Estonya, Litvanya, Letonya ve Finlandiya’da yaşlı yoksulluğu önemli düzeylerde artmışken İrlanda, Portekiz, Macaristan ve Fransa’da yaşlı yoksulluğu önemli düzeylerde azalmıştır (Zaidi, 2010).

Güçlü bir politika tasarlamak için, sorunun kapsamını ve dağılımını doğru bir şekilde tahmin etmek vazgeçilmezdir (Ghosh, 2023: 14). Dolayısıyla bir sosyal sorun olarak yaşlı yoksulluğu bakımından yoksulluğun nedenleri kadar görünümü de önem arz etmektedir. Çünkü sorunun boyutu ve hedef kitlesi, kapsam ortaya çıkarılarak tespit edilebilir. Dolayısıyla sorunun nedenleriyle birlikte alınacak önlemlerin kimlere yöneleceği de bu şekilde belirlenmelidir (Tablo 3).

**Tablo 3.** Yaşlı Yoksulluğunun Genel Görünümü

Unsurlar	Yoksulluğun Görünümü	Yoksulluğun Tahmini Sebepleri
Cinsiyet	Kadınlar	Toplumsal cinsiyet rolleri, ayrımcılık, uzun yaşama
Yaş	İleri yaşlılar	Sağlık harcamaları ve fiziksel-bilişsel gerilemeden kaynaklı işgücü kaybı
Eğitim durumu	Düşük eğitilmişler	Düşük nitelik dolayısıyla düzgün iş sahibi olamama
Yerleşim yeri	Kırsalda yaşayanlar / gelişmemiş şehirde yaşayanlar	Fırsat eşitsizlikleri
Medeni hal	Evli olmayanlar	Enformel destek mekanizmasının yokluğu
Vatandaşlık	Azınlıklar, göçmenler	Eksik bilgi, kültür-dil, vb. sorunlar
Hane yapısı	Yalnız yaşayanlar	Enformel destek mekanizmasının yokluğu
Sağlık durumu	Engelli olanlar/sağlık durumu iyi olmayanlar	Yüksek sağlık harcamaları ve üretici işgücünün yokluğu
İstihdam durumu	Çalışmayanlar	Ek gelir sağlanmaması
İstihdam geçmişi	Hiç çalışmayanlar	Bireysel nedenler
Sosyal güvence varlığı	Faydaları olmayanlar	Bireysel, sistemsel ve yasal nedenler
Sosyal güvence düzeyi	Düşük fayda düzeyi olanlar	Yasal nedenler

**Kaynak:** Bu bölümde kullanılan ilgili literatürden yararlanarak yazar tarafından birleştirilen yoksulluğun görünümü, tahmini sebepleriyle tablolaştırılmıştır.

Yaşlı yoksulluğunun görünümü, unsurların birden fazlasını birlikte taşıması halinde de değişebilecektir. Örneğin eğitim düzeyi düşük olan bir yaşlı, kentte çok daha ciddi yoksulluk çekebilecektir; kırsalda eğitim düzeyi o kadar önemli bir unsur olmayabilecektir. Bu başlıkta, yaşlı yoksulluğunun görünümü dördüncü bölümde de



benzer şekilde ele alınacağından “demografik unsurlar” ve “sosyoekonomik unsurlar” şeklinde iki alt başlıkta ele alınmıştır.

#### 1.2.2.2.1. Yaşlı Yoksulluğunun Demografik Göstergeleri

Yaşlı yoksulluğu, kimi demografik özelliklere göre farklı yoksulluk görünüşleriyle karakterizedir. Bunlar bireyin veya toplumun değişen özelliklerini yansıtan unsurlardır.

Yaş gruplarını ayıran bir çalışmada; Güney Kore’de çok boyutlu yoksulluk ölçümü yapılmıştır. Çalışmada gençlerin (54 yaş ve altı nüfusun) yoksulluktan daha az mustarip olduğu; genç-yaşlıların (55-64 yaş) sağlık, konut, insan ilişkileri ve sosyal güvenlik alanlarındaki örüntülerle yoksunluk olasılıkları yaşadıkları, daha **ileri yaş** grubundakilerin ise sağlıkla ilgili önemli riskleri deneyimledikleri bulgulanmıştır (Hwang ve Nam, 2022). 29 Avrupa ülkesinin kapsama alındığı çalışmada yine **ileri yaş** gruplarında olan veya **düşük eğitim düzeyine** sahip olan veya **kadın** olan yaşlıların yoksulluk oranlarındaki payları daha yüksek olarak bulgulanmıştır (Riekhoff vd., 2024b: 11-12).

Avrupa Birliği (27) özelinde yapılan bir çalışmada ise 2008 yılı verileriyle genellikle yaşlı **kadınların**, yaşlı erkeklere nazaran daha fazla yoksulluk riskinde bulunduğu belirtilmektedir (Zaidi, 2010).

Çin’de yapılan bir çalışmada ise regresyon analizleri, yaşam standartları veya yoksulluktaki **bölgesel farklılıkların** demografik farklılıklara kıyasla çok küçük olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya göre demografik farklılıklardan en büyüğü **kırsal-kentsel** farklılıklardır ve kırsal yoksulluk kentsel yoksulluktan 1,4 kat daha yüksektir (Gong vd., 2022). Yine 2010-2020 yılları arasını kapsayan ve Çin’de yapılan benzer bir çalışmada çok boyutlu yoksulluk ölçümü ile **yaşlı yoksulluğunun kadınlaşması** üzerine araştırma yapılmış olup kırsalda yaşayan yaşlı kadınların diğer alt gruplara göre daha yoksul olduğu, bunun olası gerekçesinin kırsaldaki güçlü ataerkil kültürün kadının gelişimi için fırsat ve kaynakların kullanımından mahrum bırakılması olabileceği düşünülmüştür. Bu kadınların **eğitim durumu**, diğer alt gruplara göre daha düşüktür. **Kırsalda** yaşayıp eşi ve **çocuğu olmayan** kadınlar ise çok daha fazla yoksunluk çekmektedir (Li ve He, 2024). Endonezya’da altı köyün kapsama alındığı başka bir çalışmada yaşlılar arasında ekonomik dezavantajların görünümü; **kadın olmak, çocuk sahibi olmamak** ve **engelli olmak** ile ilişkilendirilmiştir (Absor vd., 2023). 21 Avrupa

ülkesinde yapılan bir çalışmada da hem nesnel hem de öznel yoksulluk boyutuyla yaşlı **kadınların** erkek yaşlılardan daha yoksul olduğu bulgulanmıştır. **Bir partnerle yaşamak, çalışmak**, orta veya yüksek **eğitime** sahip olmak ve iyi veya orta düzeyde öznel **sağlığa** sahip olmak nesnel yoksulluk olasılığını önemli ölçüde azaltırken, **kırsal** bir sakin olmak bu tür yoksulluk içinde bulunma olasılığını önemli ölçüde artırmaktadır. Yoksulluk, yaş ilerledikçe ve yaşam koşullarının birliktelikten **yalnız yaşamaya** doğru değişmesiyle artma eğilimindedir, ancak daha iyi sağlık ve daha yüksek eğitimle olumsuz ilişkilidir (Härtull ve Nygård, 2024).

İrlanda'da 1997-2007 yılları arasındaki koalisyon hükümeti dönemindeki gelişmelerin incelendiği bir çalışmada bu sürecin çoğunda yaşlı yoksulluk oranlarında **cinsiyetler** arasında önemli bir farklılık bulunmadığı, ancak medyan gelirin %70'i yoksulluk sınırı kabul edildiğinde 2006 yılında kadınların aleyhinde önemli bir gelişmenin olduğu görülmüştür. 65 yaşın üstündeki kadınların yaklaşık %46'sı, erkeklerin ise %38'i yoksulluk sınırının altında gelir elde etmiştir. Çalışmada yalnızca cinsiyet değil başka değişkenler de ele alınmıştır. Örneğin **mesleki farkların** da yoksulluk oranlarında ciddi farklılıklar yarattığı görülmüştür. Hiç çalışmamış olanların (-ki bunların önemli bir bölümü kadınlardan oluşmaktadır) %51'i; yöneticilerin %35'i; büro ve sekreteryaya işlerinde çalışanların %32'si; zanaat ve bağlı işlerde çalışanların %46'sı; mesleki ve teknik anlamda yardımcı işlerde çalışanların %22'si yoksulluk eşliğinin altında gelir elde etmiştir. Bunun yanında **hane halkı biçimine** göre değerlendirildiğinde yaşlı bireyin tek yaşadığı hanelerde yoksulluk oranının (%63), diğer hane biçimlerine (yalnızca iki yetişkinli hanelerde %35, diğer hane biçimlerinde %21) göre çok daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bununla birlikte kırsalda yaşayan yaşlıların yoksulluk oranı (%46), kenttekilerinkinden (%39) önemli düzeyde yüksektir. Son olarak **sağlık** durumlarının çok iyi olduğunu belirten yaşlıların yoksulluk oranı %36 iken, çok kötü olduğunu belirtenlerin yoksulluk oranı %63'tür (Hick, 2009).

Gana'da yapılan bir çalışmanın bulgularına göre **hane halkı yapısı** bakımından "yalnız yaşayan yaşlıların" diğer hane halkı tiplerinde yaşayanlara nazaran yaklaşık 14,4 kat daha yoksul olma olasılığı bulunmaktadır. Yoksulluk ile yaşlılık arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Aglobi vd., 2020: 23).

Nijerya'da 2018 ve 2019 yıllarına ait verilerle yapılan bir çalışmada **cinsiyetler** arasında yaşlı yoksulluğunun 2018'de erkeklerde 2019'da ise kadınlarda daha fazla olduğu ve bu oranların çok yükseklerde seyrettiği; **ileri yaşlıların** (70 yaş ve üzeri) diğer

yaş gruplarına göre, okur-yazar olmayanların diğer **eğitim düzeylerine** göre daha yoksul oldukları bulgulanmıştır (Abu, 2023).

ABD’de yapılan farklı bir çalışmada **hayatı boyunca bekar** kalan yaşlıların, evli, birlikte yaşayan, eşi ölmüş ve boşanmış yaşlılara kıyasla ekonomik güvenlikleri boylamsal verilerle araştırılmıştır. Çalışmaya göre hayat boyu bekar kalan erkek yaşlıların, -birlikte yaşayanlar hariç- diğer kategorilere göre yoksulluk riski daha yüksektir. Bu erkeklerin öngörülen yoksulluk riski yaklaşık %16’dır. Bu oran evli erkeklerin yaklaşık dört katı, eşi ölmüş erkeklerin üç katı ve boşanmış erkeklerin iki katıyken, birlikte yaşayan erkeklerden yalnızca biraz daha yüksektir. Sonuçlar, kadınlarda biraz farklı örüntüler göstermiştir. Yaşam boyu bekar kadınların yoksulluk içinde olma olasılığı evli kadınlardan yaklaşık iki kat daha fazladır. Partneriyle yaşayan kadınlar, erkeklerdeki gibi, yaşam boyu bekar akranlarından daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir, ancak belirtilen sonuç istatistiksel olarak anlamlı bulgulanmamıştır. Kadınlar, hiç evlenmemiş olanlar hariç, her medeni durumda erkeklerden daha yüksek bir yoksulluk riskine sahiptir, bu da yaşam boyu bekarlığın, erkeklerin dezavantajlı olması nedeniyle yoksulluktaki cinsiyet farkını eşitleyebileceğini göstermiştir (Carr vd., 2024: 1066).

Çin’de yapılan bir çalışmada ise “kentlerde **yalnız yaşayan yaşlıların**” çok boyutlu yoksulluğu ele alınmıştır. Çalışmada yoksul yaşlıların, fiziksel ve ruhsal sağlık açısından daha derin bir yoksulluk çektikleri bulgulanmıştır. Yine çalışmada alt gruplara inildikçe eşitsizliklerin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Buna göre **kadınlar, ileri yaşlılar, birinci sınıf (gelişmiş) şehir dışında yaşayanlar** gibi savunmasız gruplar daha yüksek yoksulluk derinliği yaşamaktadırlar. Aynı çalışmada ailelerin bu yaşlıların yoksulluklarının etkisi üzerine de değinilmiş olup çocuk sayısının yoksullukla ilişkisi bulunmamış, ancak çocuklarının yaşlıların ikamet adreslerine yakınlığı ve mali durumları gibi faktörler önemli ölçüde ilişkili bulunmuştur (Cui vd., 2024: 24-25).

Başka bir çalışmada dört Arap bölgesi ülkesi (Ürdün, Tunus, Lübnan ve Mısır) özelinde çocuklar, enformel sektör çalışanları, yaşlılar ve ne eğitimde ne istihdamda olan gençleri kapsamına alan bir çalışmada bu savunmasız grupların yoksulluk oranlarının ve yoksunluğun belirgin şekilde yüksek olduğu, yaşam kalitesinin düştüğü ve sosyal korumaya sınırlı erişimin olduğu **kırsal** alanlarda yoğunlaştığı bulgulanmıştır (Roman, 2024: 28).

### 1.2.2.2. Yaşlı Yoksulluğunun Sosyoekonomik Göstergeleri

Farklılaşan sosyoekonomik özellikler, yaşlı yoksulluğunun görünümünü de değiştirebilmektedir. Örneğin yaşlıyken istihdamda bulunma halinde sağlanacak gelir, yaşlı yoksulluğunu azaltabilecek ve işsizlik yoksullukla ilişkilendirilebilecekken; sosyal güvenlik sistemi ve buna ilişkin hükümet ideolojisinin sosyal güvenlik faydaları bakımından yaratacağı farklılıklar da yaşlı yoksulluğunun görünümünü değiştirebilecektir.

Güney Kore’de 2003-2020 yıllarını kapsayan bir çalışmaya göre hanelerinde **çalışan bir ferdin bulunduğu** yaşlıların yoksulluğu daha düşüktür. Çünkü bu yaşlılar haneye giren gelirlerden faydalanabilmektedir. Ancak yalnız yaşayan veya yaşlı eşiyile birlikte yaşayan yaşlılar açısından böyle bir durum söz konusu değildir (Ha, 2023: 56).

**Sosyal güvenlik sistemine** ilişkin eşitsizlikler de yaşlı yoksulluğu ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin Birleşik Krallık özelinde hazırlanan bir raporda son yıllarda emekli gelirlerinin ve emekli yoksulluğunun değişimi ele alınmıştır. Rapora göre 2011-2012 yıllarından 2022-2023 yıllarına kadarki süreçte emeklilerin ortalama gelirleri, %12 oranında artarak çalışma çağındakilerin gelirlerinin %13’lük artışına denk şekilde artmıştır. Buna rağmen **yoksul emekliler** için bu artış oranı %5 olarak gözlemlenmiş olup bunun nedenleri, yoksul emeklilerin ne büyüyen istihdam gelirlerinden pay alabilmeleri ne de orta gelirli kişilerin gelirlerini artıran özel emeklilik gelirlerindeki artışlardan faydalanmalarındır. Yine rapora göre son yirmi yılda, gelir dağılımının orta ve en üstündeki emeklilerin gelirleri benzer oranlarda artmıştır. Ancak, bu orta ve yüksek gelirli emekliler ile düşük gelirli emekliler arasındaki eşitsizlik de artmıştır, çünkü en yoksul emeklilerin gelirlerindeki büyüme 2010’ların başından beri durmuştur (Cribb vd., 2024).

Yaşlı yoksulluğunun nedenlerinde bahsedildiği gibi bu yoksulluğun görünümünde de kesşimsel alanlar bulunmaktadır. Bu bağlamda demografik ve sosyoekonomik göstergeleri bir arada ele alan çalışmalar söz konusudur. Konuyla ilgili **farklı demografik değişkenlerin ve sosyal güvenlik sisteminden fayda alıp almama durumlarının** da ele alındığı Vietnam’da yapılan bir çalışmada 2004 yılı verileriyle resmi yoksulluk çizgisi altında gelir elde eden yoksul yaşlıların betimleyici demografik karakteristikleri şu şekilde belirlenmiştir: genç yaşlılara (60-69 yaş arası) nazaran daha **ileri yaşlarda** olan, evlilere nazaran **diğer medeni durumlara** sahip olan (hiç evlenmemiş, bekar, vb.), erkeklere kıyasla **kadınlar**, etnik olarak **azınlıkta** bulunan, kent yerine **kırsalda** yaşayan;

çocuklarla değil, **sadece yaşlı hane üyeleriyle yaşayan**; çalışan değil, **çalışmayan** ve son olarak **sosyal güvenlik faydası** alanlara nazaran almayan yaşlılar daha yoksuldur. Çalışmada farklı yoksulluk eşikleri kullanılarak hazırlanan Probit modelde kentsel ve kırsal bölgelerdeki farklılıklar ele alınmıştır. Örneğin; kentte yaşayan yaşlılar açısından cinsiyet, etnik köken ve eğitim düzeyi yoksulluk üzerinde belirgin bir etkiye sahip değilken; kırsalda yaşayan yaşlılarda kadınların daha belirgin bir şekilde yoksul oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde hanelerindeki 15 yaşından küçük üye sayısı arttıkça kırsal kesimdeki yaşlıların yoksulluk düzeyleri artarken; kentsel kesimde bu durum gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi küçük aile yapısı ile açıklanabilmektedir. Son olarak sosyal güvenlik faydalarının varlığı kentte yaşayan yaşlılarda resmi yoksulluk eşiğinde belirgin bir etkiye sahip olmasa da yoksulluk eşiği yükseldikçe sosyal güvencenin önemi ortaya çıkmaktadır. Kırsalda yaşayan yaşlılar açısından ise (nicelik bakımından az sayıda olsalar da) sosyal güvence tüm yoksulluk eşiklerinde önemli bir negatif etki sağlamakta ve yoksulluğu azaltmaktadır (Long ve Pfau, 2008).

### 1.2.2.3. Yaşlı Yoksulluğu ve Türkiye

Fizyolojik değişimin ve sağlık sorunlarının sıklaştığı yaşlılık dönemindeki yoksulluğun, yaşlılar açısından önemli bir sorun alanı olduğu az sayıdaki ulusal veya Türkiye'yi kapsamına alan çalışmayla desteklenmektedir. Çalışmaların tamamı nicel yöntemli çalışmalar olup bu çalışmalarda genellikle TÜİK'in GYKA ve Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinin kullanıldığı görülmektedir.

Literatürdeki ilk yayınlardan birisi Karadeniz ve Durusoy Öztepe'nin (2013: 83-85) TÜİK'in Hanehalkı Bütçe Anketi veri seti üzerinden yaptığı araştırmadır. 65 yaş ve üzerindeki yaşlı yoksulluğunun ele alındığı çalışmada 2009 ve 2010 yılları karşılaştırılmıştır. Çalışmada en düşük üç gelir dilimindeki yaşlı fertlerin tüm yaşlılar içerisindeki payı, 2009 yılında %22 iken; bu pay 2010 yılında %26,1'e yükselmiştir. Bununla birlikte yoksulluk eşiğinin altında yaşayan yaşlıların oranı, sırasıyla %23,4 ve %22,1 olarak görülmekte ve 1,3 puanla yaşlı yoksulluk oranı düşmüş gözükmektedir.

2014 yılında Ankara'da yapılan bir çalışmada Etimesgut SYDV'na başvuran 116 yaşlıya (65 yaş ve üzeri) uygulanan anket ile yaşam kaliteleri ve sağlık durumları tespit edilmiştir. Çalışmada SYDV'den yardım alan bu yaşlıların tamamının Türkiye için belirlenen yoksulluk sınırının altında gelire sahip oldukları; öte yandan kadınların, okuryazar olmayanların daha yoksul oldukları tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2014).

Gümüşhane’de 65 yaş ve üzerindeki 250 katılımcı ile yapılan bir çalışmada yaşlıların temel geçim kaynağının %72,8’ini emekli maaşları; %10,8’ini kamu idarelerinin desteği; %5,6’sının ise çevrenin yardımı ile olduğu göze çarpmaktadır. 2016 yılında yapılan bu çalışmada aylık hane gelirinin 1200 TL ve altında olan yaşlıların oranı %39,2’dir. Aynı yıldaki bekar ve çocuksuz bir ferde verilen net asgari ücretin 1.300,97 TL olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaşlıların düşük gelir elde ettikleri açıkça görülmektedir. Araştırmada yaşlıların borç durumları da sorulmuş ve %39,2’sinin borcunun olduğu ve bunların da %27,6’sının bu borçlarını ödemekte güçlük çektiği tespit edilmiştir. Yoksullukla ilintili olarak gelirlerinin yeterli olduğunu belirten yaşlıların oranı gıda konusunda %87,2; sağlık konusunda %88,8; giyim-kuşamda %82 ve faturaları karşılamada %83,6’dır. Katılımcıların %70’i turistik amaçlı olarak yurtiçinde seyahat yapmadığını; %34’ü ayda bir veya daha seyrek olarak et, balık, tavuk yiyebildiğini belirtmektedir. Tüm bunlara rağmen yoksul hissediyor musunuz sorusu sorulduğunda yaşlıların yalnızca %14,8’i yoksul hissettiğini; %25,6’sı ise kısmen yoksul hissettiğini belirtmektedir. Yaşlıların bu olumsuz maddi durumları yanında kimi olumlu ekonomik durumları da söz konusudur. Örneğin yaşlıların %72’si kendi konutuna sahipken; %31,6’sı ise gelirlerinden tasarruf yapabilmektedir (Ak ve Közleme, 2017).

TÜİK’in GYKA 2017 mikro veri setleri ile Türkiye verileri üzerinden çalışan Sarıca (2019) ise görel yoksulluk için sınırı medyan gelirin %50’sini kabul etmiş ve 65 yaş ve üzerindeki emekli yoksulluğu ve genel yaşlı yoksulluğunu tespit etmeyi hedeflemiştir. Çalışmada 65 yaş üstündeki nüfusun %10,2’sinin medyan gelirin %50’sinin altında gelir almakta olan yoksullardan oluştuğu bulgulanmıştır.

Türkiye’de yoksulluğun nedenlerinin açıklanmaya çalışıldığı ve yine 2017 yılı GYKA mikro veri seti ile yapılan bir araştırmada Türkiye’deki yoksulların %6,6’sı 65 yaş ve üzerinde olan yaşlılardır. Hane halkı tipi düzeyinde yapılan analizde ise tek kişilik hanelere göre; bağımlı çocuğu olmayan ve birisinin 65 yaş ve üzerinde olduğu iki yetişkinli hanelerde yoksulluk oranları 2,123 kat daha yüksektir (Evcim vd., 2020).

Türkiye’de yapılan en güncel çalışmalardan birisi ise yine TÜİK’in GYKA mikro 2008-2017 veri setleri üzerinden panel veriler ile ekonometrik bir model ile çalışan Sönmez’in çalışmasıdır (Sönmez, 2020). Sönmez’in çalışmasında emekli aylıkları ve yaşlılık ödeneklerinin 65 yaş ve üzerindeki bireylerin yoksullukları üzerindeki etkisi analiz edilmiş olup çalışmada dul ve boşanmış yaşlılar daha az yoksul olarak bulgulanmıştır. Yaşlı fertlerin büyük bölümünün ilkökul ve altı düzeyde eğitilmiş oldukları

tespit edilmiş, ancak eğitim düzeyinin yaşlılar açısından yoksulluk düzeylerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Son olarak hane halkı büyüklüğünün ve emekli aylıkları dışındaki gelirlerin yoksulluğu hafifletmede pozitif bir rol oynadığı çalışmanın önemli bulgularındadır.

Karadeniz'in çalışmasında ise 65 yaş ve üzerindeki yaşlı kadınların yoksulluk oranlarının yaşlı erkeklere nazaran daha yüksek olduğu, boşanan kadınların diğer medeni durumdaki kadınlara nazaran daha az yoksul olduğu tespit edilmiştir (Karadeniz, 2021).

Diğer bir çalışmada da (Değer ve Çağan, 2021) Hanehalkı Bütçe Anketleri'nin 2016 yılı verileri ile ortanca gelirin %50'si yoksulluk eşiği olarak kullanılmıştır. 55 yaş ve üzerinde olup ölüm ve/veya yaşlılık aylığı alan ve almayan bireyler karşılaştırılmıştır. Buna göre yaş ilerledikçe emeklilik gelirlerinin önemi artmaktadır, yaşlılar içerisindeki gini katsayısı toplumun geneline nazaran daha adil bir gelir dağılımını işaret etmektedir, emeklilik gelirleri özellikle kadınların yaşlı yoksulluğunun önlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

EUROFOUND'un 2016 Avrupa Yaşam Kalitesi (EQLS) verileri üzerinden yapılan bir çalışmada ise Türkiye'deki 60 yaş ve üstündeki yaşlıların yoksulluğu üzerine mutlak yoksulluk (gelir yoksulluğu) kriteri, satın alma gücü (sübjektif yoksulluk) kriteri ve ödeme gücü kriteri üzerinden hareketle 3 ayrı analiz yapılmıştır. Bu analizde gelir (mutlak yoksulluk) kriteri ile yaşlıların %38,7'sinin yoksul olduğu; satın alma gücü kriterine göre yaşlıların %48,1'inin finansal olarak zor geçindiği ve ödeme gücü kriterine göre ise %28,1'inin fatura ve kredi borcu gibi giderlerini gününde ödemekte güçlük çektiği bulgulanmıştır. Analizler genel olarak değerlendirildiğinde cinsiyet, eğitim durumu, medeni hal gibi faktörler diğer yaşlı yoksulluğu çalışmaları ile örtüşmekte iken yaşlı yoksulluğunun genel nüfusa nazaran daha yoksul olması literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır (Yalçın ve Özdemir Ocaklı, 2021). Nihayetinde yaşlı yoksulluğuyla ilgili temel sorunlar; emekli aylıklarının yetersizliği ya da evrensel emeklilik politikalarının bulunmaması, güvencesiz ve kayıt dışı istihdamın yaşlılar arasında yaygınlaşması, kemer sıkma politikaları ile birlikte sosyal yardımların azalması ve yardıma hak kazanma şartlarının zorlaştırılması, sağlık hizmetlerinin ve uzun süreli bakım politikalarının yetersiz kalması gibi sebepler olup bunlara yönelik önlem alınmaması yaşlı yoksulluğunun yaygınlaşması ve derinleşmesine sebep olmaktadır.

Ayrıca yaş ayrımcılığı da bu konudaki yoksulluğu perçinlemektedir (Yalçın ve Özdemir Ocaklı, 2021: 177).

Bu bölümde yaşlılığın dünyadaki ve Türkiye’deki görünümü ile yoksulluk ve yaşlı yoksulluğunun görünümü ve nedenleri ele alınmıştır. Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye de hızla yaşlanmaktadır. Yaşlı yoksulluğu ise hem genel yoksulluk gerekçeleriyle hem de yaşlılığın getirdiği özel durumlar nedeniyle çeşitli sebeplere dayanmaktadır. İkinci bölümde bu yaşlı yoksulluğunu önlemede kullanılan yöntemlere değinilecek olup sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve diğer mücadele yöntemlerine ampirik bulgularla birlikte yer verilecektir. Ayrıca refah rejimlerinde yaşlıların korunmasına, neoliberal ekonomi politikalarının bu koruma politikalarına etkilerine değinilecek olup ardından Türkiye’deki politikalara ve bu politikaların dönüşümü aktarılacaktır.



## İKİNCİ BÖLÜM

### YAŞLI YOKSULLUĞUYLA MÜCADELE ARAÇLARI

Yaşlanmak, yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalma bakımından ayrıca bir risk faktörü olup bireyin ilerleyen yaşlarda çalışmayı bırakmasına, daha düşük ücretlerle çalışmasına veya çalışma süresini azaltmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin bu bakımdan sosyal koruma mekanizmaları büyük önem arz etmektedir. Dünya nüfusunun hızla yaşlanıyor olması da bu gerçeğin daha derinlemesine ele alınmasını gerektirmektedir (Okumuş ve Durmaz, 2021: 90). Yaşlı nüfusun artışı, yaşlıların karşılaştıkları çok boyutlu eşitsizlikler; bu yaş grubuna yönelik daha fazla çabanın gösterilmesi konusundaki farkındalığı giderek artırmaktadır. Dolayısıyla yaşlıların bağımsız ve kaliteli olarak yaşam sürdürebilmesi, güvenli ve sağlıklı bir çevrenin oluşturulması amacıyla devlet tarafından gerekli düzenlemelerin yapılması, sosyal güvenlik hakkının sağlanması ve yaşlı yoksulluğunun azaltılması ile mümkün olabilir (Oğlak, 2019: 94).

Yaşlı yoksulluğunun nedenleri, sonuçları ve görünümü üzerine hazırlanan birinci bölümde yaşlılıkta yoksulluk sorununun önemi aktarılmış ve aslında hangi konulara yoğunlaşılması gerektiği belirlenmiştir. Her sosyal sorunda olduğu gibi yaşlı yoksulluğunu azaltmak amacıyla da çeşitli politikalar kullanılmaktadır. Bu bölümde tezin amacına uygun olarak başta sosyal güvenlik (primli rejim ve primsiz rejim) olmak üzere yaşlı yoksulluğuyla mücadelede kullanılan politika enstrümanları ve bunlara ilişkin ampirik araştırmaların sonuçları aktarılmıştır. Yine bölümde yaşlıların korunması; refah devleti ve neoliberal dönüşümler ile Dünya Bankası ve ILO'nun yaklaşımları bağlamında ele alınmıştır.

#### 2.1. Yaşlı Yoksulluğuna Karşı Mücadele Yolları

Yoksulluk, yoksulluğun azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması üzerine tartışmalar birkaç on yıldır politika ön saflarında yer almaktadır (Baikady vd. 2024: 1). Öte yandan yoksulluğun nedenleri oldukça karmaşık olduğundan, bununla mücadele için en uygun önlemlerin belirlenmesine de özen gösterilmesi gerekmektedir (Addae-Korankye, 2019: 61). Zira yoksulluk, tespiti ve ölçülmesi ne kadar zor bir kavram ise ortadan kaldırılması daha zor olan bir problemdir (Alper ve Yüksel Arabacı, 2010: 44).

Ancak toplumsal bütünlüğün korunması ve ortak hedeflere ulaşılması amacıyla yoksullukla mücadele şarttır (Baştaymaz, 2016: 79-80).

Genel olarak yoksullukla mücadelede kullanılan yöntemler dolaylı veya doğrudan (dolaysız) yöntemler olarak iki ana gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması ile yoksulluğun azaltılmasına dayanırken; ikincisi vergi, sosyal güvenlik, eğitim politikaları gibi araçları kullanarak kaynakların yeniden dağıtılması ve kamu harcamaları yapılmasını içermektedir (Şenses, 2006, İncedal, 2013). Yüksel Arabacı (2021) ise yoksulluk ile mücadele araçlarını sosyal koruma araçları (sosyal sigorta ve sosyal yardım) ile emek piyasası politikaları olarak sınıflandırmaktadır. Öte yandan sosyal devlette yoksullukla mücadelede sadece ekonomi politikasına güvenmek veya yoksulluğu istihdam eksikliği ile özdeşleştirip ekonomik konjonktürün bir sonucu olarak görüp geçici olduğuna hükmetmek de yanlıştır. Dolayısıyla doğrudan yoksulluğa dönük sosyal politikaların kullanılması şarttır (Buğra ve Keyder, 2003: 12).

Teorik ve ampirik öneriler doğrultusunda yaşlı yoksulluğuyla mücadelede çok çeşitli ekonomik, mali, sosyal politika araçları kullanılabilir. Toplumun geneline dönük bir araç olarak **ekonomik kalkınma** ve buna ilişkin sürdürülebilir politikalar genel yoksulluk hadlerini (dolayısıyla yaşlı yoksulluğunu) azaltacaktır. Öte yandan ekonomik büyüme ve kalkınma tek başına yoksulluğu gideremeyebilir; çeşitli **maliye politikaları** ile yaratılabilecek vergiler veya var olan vergilerin düzenlenmesi yoluyla gelir dağılımına müdahale edilebilir. **Konut politikaları** ile Türkiye’de de önemli bir yaşam maliyeti olan bu sabit ve büyük gidere katkıda bulunulabilir. Ekonomik kalkınmayı ve bireysel gelirleri doğrudan etkileyebilecek diğer politika da **işgücü piyasası politikalarıdır**. Aktif yaşlanma kapsamında gücü ve iradesi olan yaşlıların ekonomik ve sosyal hayata geri dönmelerini sağlayacak işlerde istihdamları gelir elde etmelerine ve yoksulluklarını azaltmalarına yardımcı olabilecektir. Yine toplumun geneline sağlanabilecek bir **temel gelir** ile nüfusun tümü açısından yoksullukla mücadele edilebilecektir. Ancak bu politikada temel eleştiri politikanın maliyetinin yüksekliği ve bireysel sorumluluğun ortadan kalkması olarak değerlendirilebilecektir. Son olarak (bu tezin konusu da olan) dezavantajlı kesimlerin gelir güvenliğinden bahsedildiğinde en ön plana çıkan araçlar **sosyal güvenlik** araçlarıdır. Bu araçlar da basitçe sosyal sigorta ve sosyal yardım araçlarıdır. Şartlı sosyal yardımlar genellikle nüfusun diğer kesimlerine hitap ederken sosyal emeklilik aylıkları yaşlılara dönüktür. Yine sosyal sigortalar bakımından başta yaşlılık sigortası olmak üzere malullük ve ölüm sigortaları ile iş kazası ve meslek hastalığı

sigortaları yaşlılık dönemlerinde de gelir sağlayan sosyal güvenlik araçlarıdır. Sosyal sigortalar bakımından dolayı bir araç olarak **bakım sigortası** da bakım harcamalarını karşılayarak yoksulluğu azaltmada kullanılan bir araç olarak değerlendirilebilir.

### 2.1.1. Sosyal Güvenlik Politikaları

Gelişmiş sanayi toplumlarında yoksulluğun tanımlanması ve belirlenmesi; devlet politikasının yoksulluğu ortadan kaldırmak veya ortaya çıkmasını önlemek için geliştirilmesi gerektiği yönündeki örtük bir argümanı içerir. Bu nedenle, yoksulluk politikası, etkili bir şekilde yoksulluk karşıtı politikanın politikasıdır ve yoksulluk karşıtı politikanın ana odağını gelirin yeniden dağıtım mekanizmalarından birisi olan sosyal güvenlik politikası oluşturmaktadır (Alcock, 1997: 210). Sosyal güvenlik planlarının temel amacı, yoksullar arasındaki ekonomik kırılganlık derecesini azaltmak ve mutlu bir yaşam sürme güvenlerini güçlendirmektir. Bu güvenlik ağı programları, yoksulluğun azaltılması ve insan gelişimi sürecini iyileştirmek için hükümet tarafından sağlanan çeşitli sosyal ve ekonomik korumalar sağlar (Septa vd., 2022: 500).

Yaşlılık hali yoksulluk riskinin bir göstergesi olsa da *yaşam döngüsü* içerisinde var olan yoksulluk, yaşlılıkla birlikte daha şiddetli bir şekilde hissedilebilmektedir. Dolayısıyla yaşam döngüsü sürecinde yaşlı yoksulluğuyla mücadelede önce yoksullukla mücadele enstrümanlarına değinilmelidir. Burada da **sosyal güvenlik** ön plana çıkmaktadır. Örneğin ABD’de yaşlı yoksulluğu üzerinde sosyal güvenliğin etkisini araştıran Sass, sosyal güvenliğin yaşlı yoksulluğunu azaltmada dikkate değer bir şekilde etkili olduğunu bulgulamıştır (Sass, 2015). Daha yakın tarihli bir çalışmada yine ABD’de sosyal güvenliğin toplumun tüm kesimlerinde, ancak özellikle 65 yaş ve üzeri nüfusta yoksulluğu önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir. Sosyal güvenlik faydaları dışarıda bırakıldığında (diğer bir deyişle gelirin yeniden dağıtımını sağlayan transferler öncesinde) yaşlıların yoksulluk oranı %38,7 olarak ölçülürken, sosyal güvenlik hakları dahil edildiğinde bu oran %10,2’ye, neredeyse dörtte bir oranına kadar gerilemektedir. Çalışmaya göre 2022 yılı itibariyle 16,5 milyonu 65 yaş ve üstü olan toplam 22 milyondan fazla ABD’li sosyal güvenlik hakları sayesinde yoksulluk sınırının üzerinde gelir elde etmektedir (Romig, 2024).

Sosyal güvenlik ödemelerinin/faydalarının amacı, yoksullukla mücadele etmek ve sonuç olarak sağlanan yardım miktarının yardım talep edenlerin yoksulluk yaşamamasını önlemek için yeterli olmasını sağlamaktır (Alcock, 1997: 210). Birçok gelişmiş ülkede

yaşlılara dönük sosyal sigorta harcamaları GSYİH içinde önemli bir paya sahiptir. Örneğin AB-27 düzeyinde 2021 yılında GSYİH içinde emekli aylıklarına ayrılan pay, tahmini olarak %12,9'dur (Tablo 4).

**Tablo 4.** Avrupa Ülkelerinde Yoksulluk Riski ve Sosyal Dışlanma Oranları ve Kamu Emeklilik Harcamaları (2015, 2021, %)

Ülke	Yoksulluk Riski Altında Olanların Oranı			Yoksulluk Riski Altında Olan Yaşlıların Oranı			GSYİH İçerisinde Kamu Emeklilik Harcamalarının Payı		
	2021 (A)	2015 (B)	Fark (A-B)	2021 (C)	2015 (D)	Fark (C-D)	2021 (E)	2015 (F)	Fark (E-F)
AB-27	21,7	24,0	-2,30	19,6	18,0	1,60	12,9 <sup>P</sup>	13,1	-0,2
Belçika	18,8	21,6	-2,80	17,0	17,4	-0,40	12,6	12,5	0,1
Bulgaristan	31,7	43,3	-11,60	45,7	54,1	-8,40	7,8	8,5	-0,7
Çek Cumhuriyeti	10,7	13,0	-2,30	11,2	9,8	1,40	8,9	8,6	0,3
Danimarka	17,3	18,6	-1,30	12,7	9,5	3,20	11,8	13,5	-1,7
Almanya	21,0	20,0	1,00	20,5	17,1	3,40	12,2 <sup>P</sup>	11,8	0,4
Estonya	22,2	23,6	-1,40	41,6	37,2	4,40	8,1	8,0	0,1
İrlanda	20,0	25,4	-5,40	21,3	15,6	5,70	4,5	5,8	-1,3
Yunanistan	28,3	32,4	-4,10	19,3	17,5	1,80	16,4 <sup>P</sup>	17,7	-1,3
İspanya	27,8	28,7	-0,90	20,5	14,5	6,00	13,9 <sup>P</sup>	12,6	1,3
Fransa	19,2	18,4	0,80	13,5	11,1	2,40	14,9 <sup>P</sup>	15,1	-0,2
Hırvatistan	20,9	24,4	-3,50	33,3	29,6	3,70	9,8	10,5	-0,7
İtalya	25,2	28,4	-3,20	18,1	20,3	-2,20	16,3 <sup>P</sup>	16,4	-0,1
GKRY*	17,3	22,8	-5,50	20,0	18,4	1,60	8,8	10,1	-1,3
Letonya	26,1	30,0	-3,90	45,9	41,4	4,50	7,9	7,7	0,2
Litvanya	23,5	29,4	-5,90	38,7	33,5	5,20	7,1 <sup>P</sup>	6,8	0,3
Lüksemburg	21,1 <sup>b</sup>	18,4	2,70	9,3 <sup>b</sup>	8,6	0,70	9,6	9,2	0,4
Macaristan	19,4	30,6	-11,20	19,7	18,3	1,40	7,0	8,5 <sup>b</sup>	-1,5
Malta	20,3	22,2	-1,90	29,9	24,6	5,30	6,4	7,2	-0,8
Hollanda	16,6	16,4	0,20	17,2	6,6	10,60	12,1	12,8	-0,7
Avusturya	17,3	16,9	0,40	15,0	13,8	1,20	15,0	14,6	0,4
Polonya	16,8	22,5	-5,70	18,6	16,0	2,60	10,8	11,6	-0,8
Portekiz	22,4	26,4	-4,00	24,2	21,7	2,50	14,2	14,9	-0,7
Romanya	34,4	44,5	-10,10	38,8	45,5	-6,70	8,8	8,1	0,7
Slovenya	13,2	17,7	-4,50	18,1	19,7	-1,60	10 <sup>P</sup>	10,9	-0,9
Slovakya	15,6	17,3	-1,70	13,9	11,1	2,80	8,5	8,5	0
Finlandiya	14,2	16,9	-2,70	13,1	14,3	-1,20	13,4	13,2	0,2
İsveç	17,2	18,2	-1,00	13,1	16,2	-3,10	10,6 <sup>P</sup>	11,2	-0,6
Birleşik Krallık	-	12,6	-	-	6,2	-	-	11,2	-
İzlanda	16,7 <sup>b</sup>	14,7	2,00	7,6 <sup>P</sup>	9,1	-1,50	11,5	8,5	3
Norveç	17,6	18,2	-0,60	25,1	27,0	-1,90	10,3	10,2	0,1
İsviçre	-	23,1	-	-	17,2	-	11,8	11,6	0,2
Montenegro	38,9	43,8	-4,90	31,8	38,7	-6,90	8,5 <sup>P</sup>	-	-
Kuzey Makedonya	-	41,2	-	-	36,2	-	-	8,0	-
Sırbistan	46,6	-	-	50,3	-	-	9,5	11,4	-1,9
Türkiye	28,4	41,0	-12,60	29,5	38,4	-8,90	6,0	7,1	-1,1

**Kaynak:** EUROSTAT’ın (EUROSTAT, 2024a) “People at risk of poverty or social exclusion by age and sex” (sheet 32 ve 38) ve EUROSTAT’ın (EUROSTAT, 2024b) “Expenditure on pensions” veritabanlarından faydalanılarak oluşturulmuştur. <sup>a</sup>GKRY, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, <sup>b</sup>Zaman serisinde kırılmalar mevcut, <sup>p</sup> Geçici veri.

EUROSTAT’ın “expenditure on pensions” veri tabanında yer alan tanımlamaya göre emekli aylığı (pension); engelli, yaşlı, dul-yetim (ölüm), işsizlik aylıklarıdır. Bu aylıkların içerisinde şu sosyal faydalar bulunur: malullük aylığı, çalışma gücü kaybı dolayısıyla erken emeklilik aylığı, yaşlılık aylığı, beklenen (anticipated) yaşlılık aylığı, kısmi emeklilik, dul ve yetim aylığı, işgücü piyasasına dayanan sebeplerle erken emeklilik. Bu aylıkların GSYİH içindeki payı, yıllara göre ve ülkeden ülkeye değişse de genel olarak önemli düzeydedirler. Örneğin 2015 ve 2021 yıllarında en yüksek oran ve en düşük oranlar her iki yılda da sırasıyla Yunanistan ve İrlanda’da görülmektedir. Yunanistan’da İrlanda’dakinin 3-4 katı oranında emekli aylıklarına pay ayrılmıştır. Yunanistan ve İrlanda’nın yoksulluk oranları incelendiğinde ise 2021 yılında İrlanda’da yaşlı yoksulluk oranlarının, Yunanistan’da ise genel yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öte yandan GSYİH’den bu aylıklara ayrılan pay 6 yıllık sürecin sonunda en yüksek artış 3 puan ile İzlanda’da; en yüksek düşüş ise -1,9 ile Sırbistan’da görülmüştür. Yoksulluk oranları incelendiğinde İzlanda’da yaşlı yoksulluğu oranlarının 1,5 puan azaldığı, genel yoksulluk oranlarının ise 2 puan arttığı görülmektedir. Sırbistan’da 2015 yılı verisi olmadığı için yalnızca 2021 yılındaki yoksulluk oranları incelendiğinde genel yoksulluk oranları bakımından da yaşlı yoksulluk oranları bakımından da en yüksek orana sahip olan ülke olduğu görülmektedir. Sırbistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde her iki yaşlıdan biri yoksulluk riski altındadır.

Türkiye’ye bakıldığında EUROSTAT verilerine göre GSYİH’den emekli aylıklarına ayrılan pay, AB-27’nin yarısından da azdır. Yoksulluk açısından ise yoksulluk riski altında olan yaşlıların oranı, AB-27 ortalamasının oldukça üzerindedir. Öte yandan AB-27 ortalamasının aksine Türkiye’de GSYİH’de emekli aylıklarına ayrılan payda düşüş olsa da yoksulluk riski altında olan yaşlıların oranı azalmıştır. Ancak yine de Türkiye’de yoksulluk riski altında olan yaşlı sayısı her 100 yaşlıda yaklaşık 30’dur (Tablo 4).

Türkiye gibi yoksulluk riski veya sosyal dışlanma altında olan yaşlıların oranlarının yüksek olduğu ülkelere (örneğin Bulgaristan, Sırbistan, Estonya, Hırvatistan, Montenegro, Romanya, Kuzey Makedonya, Litvanya) bakıldığında benzer bir durumun

bu ülkelerde de söz konusu olduğu açıkça görülmektedir. Bu ülkelerde de GSYİH'den kamu emeklilik harcamalarına ayrılan pay, AB-27 ortalamasına nazaran düşüktür.

Özetle, kamu emeklilik harcamalarına GSYİH'den ayrılan payın artışı, yoksulluk riski altında olanların (özellikle de yaşlılıkta yoksulluk riski altında olanların) oranlarıyla ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Sosyal güvenlik politikaları primli ve primsiz rejim veya bunların bir karması olarak kamu ve/veya özel sektör tarafından yürütülen politikalar. Bu politikaların bazıları tazmin edici (reaktif) bazıları ise önleyici (proaktif) rol üstlenmektedir. Örneğin ikisi de primsiz rejime dahil edilebilecek olan (i) temel gelir yoksulluğa karşı önleyici; (ii) ülkemizde muhtaç yaşlılara verilen 65 yaş aylıkları tazmin edici bir roldedir. Temel gelir ve 65 yaş aylığını ayıran fark, kaynağı değil; kapsamı ve ideolojik farklılığıdır. Van Parijs ve Vanderborght'a (2017) göre temel gelir basitçe "*herhangi bir test ya da çalışma gerekliliği olmaksızın herkese ödenen düzenli nakit geliri*" ifade etmektedir. Türkiye'deki 65 yaş aylığı uygulamasında ise 3. Bölümde görüleceği üzere hedeflemeye dayanan gelire, emekliliğe, çalışmaya, bakacak kimsenin olmasına, vb. şartların birlikte taşınmasına dayanan bir ideoloji benimsenmiştir.

Sosyal güvenlik politikaları primli rejimde emekli aylıkları, bireysel emeklilik aylıkları, bakım sigortası; primsiz rejimde temel gelir, şartlı sosyal yardımlar ve özü itibariyle primsiz rejime tabi olsa da geleneksel anlamda primli rejimden sağlanan faydanın da dikkate alındığı sosyal emeklilik aylıkları olarak sıralanabilir:

#### **2.1.1.1. Emekli Aylıkları**

Sosyal güvenlik, dar anlamıyla sosyal sigortaları ifade etmektedir. Sosyal sigortalar, genellikle prim esasına dayanan, yani sosyal güvenlik faydası için yararlanıcıdan genellikle "önceden" bir karşılık alındığı sosyal güvenlik tekniğidir. Bu tekniğin temel amacı, sigortalının karşılaşıacağı mutlak veya muhtemel olan sosyal risklere karşı güvence sağlamasıdır. Geleceğe dönük risklere karşı korumayı amaçlaması dolayısıyla proaktif bir politika desenidir. Bu riskler klasik anlamıyla kişide gider artıran, gelir azaltan veya gelirin kesilmesine sebep olan risklerdir. ILO'nun 102 nolu sözleşmesine göre sosyal riskler hastalık (sağlık), hastalık (iş göremezlik), analık, iş kazası ve meslek hastalığı, işsizlik, ailevi yükümlülükler, *yaşlılık*, malullük ve ölümden oluşmaktadır. Risklere karşı oluşturulan programlar ise risklerden adını almaktadır. Örneğin yaşlılık riskine karşı yaşlılık sigortası, ailevi yükümlülüklere karşı aile

ödenekleri sigortası, iş kazası ve meslek hastalığı riskine karşı iş kazası ve meslek hastalığı sigortası kurulmaktadır. Bu riskler, gerçekleşmesi halinde geçici veya sürekli nakdi destek ve/veya hizmet verilmesi şeklinde sosyal güvenlik faydası sağlar. Bunlar geçici iş göremezlik ödeneği, sürekli iş göremezlik geliri, geride kalanlara ölüm (dul/yetim) aylığı veya ölüm (dul/yetim) geliri, yaşlılık (emekli) aylığı, malullük aylığı, cenaze ödeneği, evlenme ödeneği gibi tek seferlik, geçici süreli veya sürekli bir şekilde ödenek, gelir ve aylıklar adıyla verilirken teşhis, muayene ve tedavi hizmeti sunulması şeklinde de söz konusu olabilmektedir.

Tezin konusunu oluşturan yaşlılık veya spesifik olarak emeklilik yaşamının önemli gelir kalemlerinden birisi olan yaşlılık aylıkları da kamu emeklilik harcamalarının belki de en önemli bileşenlerinden birisi olarak yaşlı yoksulluğu ile mücadelede önem arz etmektedir. Öte yandan bu gelir, her ferdi kapsamamaktadır. Bu kapsam, sosyal sigorta finansmanına katılmış (karşılıklılık ilkesi) ve sigortalılık yaş ve staj sürelerini tamamlayıp yaşlılık aylığı almaya hak kazanan kişilerin faydalanabildiği gelirlerdir.

Alcock'un (1997: 218) ifadesi ile sosyal sigorta sisteminin amacı, işgücü piyasasına katılım yoluyla yapılan katkıların, ihtiyaç zamanlarında yardım alma hakkını oluşturmak amacıyla kullanılmasıdır. Öte yandan bu kapsam, günümüzün ihtiyaçlarını da içermelidir. Örneğin Asya-Pasifik ülkelerini kapsamına alan bir çalışmaya (Chomik vd., 2024: 8) göre katkılı (primli) emeklilik kapsamının ilk ve muhtemel en kolay artış yolu "resmi sektörde olup emeklilik planına katkıda bulunmayan" veya "enformel sektörde izlenebilir gelirleri olan" çalışanlar arasında kapsamı genişletmektir. Bu ülkelerin birçoğunda kendi hesabına çalışanlar, işletme sahipleri veya belli büyüklüklerin altında kalan işletmelerde çalışanlar, zorunlu primli rejime dahil değildir. Yine yasal olarak gri alan şeklinde tabir edilen gig veya platform ekonomilerinde çalışan kişilerin sosyal güvenlik kapsamına alınmaları da hem bölgesel hem de küresel anlamda benzer bir tartışma konusudur.

Hukuki kapsam tartışmalarına rağmen kamu yaşlılık aylıkları, bazı gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere, yaşlı yoksulluğu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yaşlılar, emeklilik halinin yokluğunda, genellikle daha az çekici işlerde ve daha düşük ücretlerle çalışmaya devam etmek zorunda kalmaktadır. Yaşlılık aylıkları ise yaşlılara çalışıp çalışmama konusunda daha fazla seçenek sunmaktadır (Kidd ve Whitehouse, 2009: 41).

Kamu emeklilik sistemlerinin yoksulluğu önleme rolü yeniden dağıtım mekanizmasıyla ilgilidir. Bu yeniden dağıtım mekanizmasının yaşlı yoksulluğu için önemli sonuçları vardır. İleri yaşlarda, işgücü geliri (özellikle alternatif gelir kaynağı olmayan yaşlılar açısından) bir seçenek değildir ve yaşlılık aylıkları çok önemli bir gelir kaynağı haline gelmektedir. Bu nedenle yaşlılık aylıklarının ileri yaşlarda yoksulluğu azaltma rolü, sıklıkla ele alınan bir konudur (Değer ve Çağan, 2021: 132). Sosyal sigortaların, yaşlılık sigortasının, sağladığı aylıkların yaşlı yoksulluğu üzerindeki azaltıcı etkileri ampirik çalışmalarla da desteklenmektedir.

Uluslararası literatürde sıkça ele alınan bu araştırmalar, karşılaştırmalı çalışmalarla birlikte tek bir ülke örneğini içeren çalışmalar şeklinde gözlenmektedir. Ampirik bulguların daha kolay anlaşılması amacıyla oluşturulan alt başlıklar sırasıyla ülke örnekleri, karşılaştırmalı araştırmalar ve Türkiye'ye dönük çalışmalar şeklinde üçe ayrılmıştır:

#### **2.1.1.1.1. Ülke Örneklerinde Emekli Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu**

2013 yılı verileriyle Çin'deki yaşlı yoksulluğunu araştıran Jiang (2017), transferler öncesi ve transferler sonrası yaşlı yoksulluğunu kentsel, kırsal ve göçmen nüfuslar açısından değerlendirmiştir. Dünya Bankası'nın yoksulluk kriteri (günde 1,90 dolar) üzerinden transferlerden sonra hesaplanan yaşlı yoksulluğu; kentsel, kırsal ve göçmen yaşlı nüfuslar arasında sırasıyla %76, %30 ve %74'tür. Özellikle emeklilik, tüm bu kesimler açısından yoksulluğun azaltılması üzerinde olumlu yönde etki sağlamıştır. Ancak yoksullukla mücadele kullanılan sadece emeklilik değildir: (1) çalışma, (2) birlikte yaşama ve (3) emekliliktir (ve diğer transferlerdir).

Slovenya'da yapılan bir çalışmada (Lesodek, 2019) ise yaşlı yoksulluğu konusuna toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadınların dezavantajlı durumlarına dikkat çekilmiştir. Buna göre kadınların yaşlılıktaki yoksullukları ele alınırken yanıtlanması gereken iki soru bulunmaktadır: 1) Kadınların özel yaşamdaki konumları, emekli aylığı kriterlerini yerine getirme yeteneklerini etkiliyor mu ve emekli maaşları ne kadar olacak? 2) Devlet, yaşam boyunca biriken yapısal eşitsizliklere nasıl tepki veriyor - onları hafifletiyor mu, ağırlaştırıyor mu, hatta belki onlara neden oluyor mu? Bu bağlamda Slovenya'da bakım hizmetlerinin çoğunlukla kadınlarda olması, işgücü piyasasının tarafsız olmaması (kadın ve erkek arasında benzer veya aynı işlerde ücret farkının ciddi boyutlarda olması; hatta eğitim düzeyi bakımından kadınların erkeklere göre çok daha



yüksek eğitim düzeylerine sahip olmasına rağmen istihdam oranlarının düşük olması, kamu sektöründe kadın istihdamında kadınların sayısı fazla olsa da kamudaki yüksek gelirlili işlerde erkeklerin fazla olması) ve ev işlerine kadınların görece çok daha fazla zaman ayırması gibi durumlar kadınların yaşlandıkları dönemlerde güvencesiz bir konumda olacaklarını göstermektedir. Çalışmada 2009-2016 yılları arasında emekli olan yaşlıların yoksulluk oranlarının dalgalı bir seyir izlediğini, ancak kadınlarda erkeklere nazaran bu oranların çok daha yüksek olduğunun altı çizilmektedir. 2009 yılında emekli olan yaşlı erkeklerin yoksulluk riskinde olanlarının oranı %12,2 iken bu oran kadınlarda %20,7'dir. 2016 yılında ise sırasıyla %12,6 ve %20,1 olarak hemen hemen hiçbir değişiklik olmadığını göstermektedir.

Gana'da yapılan bir çalışmada da yaşlılık aylıklarının yoksulluğu azaltmada önemli bir etkisi olduğu bulgulanmıştır. Çalışmaya göre yaşlılık aylığı alan bir bireyin örneklem içerisinde alınan yerlerdeki diğer fertlere nazaran yoksul olma olasılığı çok daha düşüktür. Yoksulluk ve yaşlılık aylığı alma arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Öte yandan yoksulluk düzeyini kötüleştiren herhangi bir olumsuz durumun yalnızca yaşlı olan fertlerin olduğu haneleri, diğer hane gruplarından daha fazla etkileyeceği de bulgulanmıştır (Agbobi vd., 2020: 23-25).

Tayland'da 2009 yılından bu yana var olan evrensel yaşlılık aylıkları üzerine yapılan bir çalışmaya göreyse yaşlılık aylıklarının yaşlı yoksulluğunu kısmen azalttığını; ancak ekonomik ve sosyal eşitsizliği azaltmada bu yardımların etkisinin çok az olduğunu göstermektedir (Teerawichitchainan ve Pothisiri, 2021).

Çin'de kırsalda yaşayan yaşlı nüfusun yoksulluğuyla mücadele için 2009'da oluşturulan NRPS (The New Rural Pension Scheme) sigortasının yetkinliğini incelemek için yapılan bir çalışmada 2012, 2014, 2016 verileri kullanılmıştır. Çalışmada NRPS'nin kırsal kesimdeki yaşlılar üzerindeki çok boyutlu yoksulluğu azaltma etkisi değerlendirilmiştir. 60 yaş üstü kişiler için, NRPS geliri almanın yoksulluğu azalttığı ve *yaşam kalitesi yoksulluğu*, *sağlık yoksulluğu*, *sosyal katılım yoksulluğu* ve *özel refah yoksulluğu* üzerinde önemli etkiler gösterdiği bulundu. Ayrıca, NRPS politikasının düşük gelirlili yaşlılar, özellikle yetişkin çocukları olan yaşlı erkekler için yaşam kalitesi yoksulluğu üzerinde daha önemli bir yoksulluk azaltma etkisine sahip olduğu; daha yüksek gelirlili yaşlılar ve yetişkin çocukları olmayanlar için sağlık yoksulluğunu daha önemli ölçüde azalttığı bulgulanmıştır (Hu vd., 2022).

Güney Kore’de yapılan diğer bir çalışmada da yaşlılık sigortasının ülkede geç yıllarda uygulamaya başlanması dolayısıyla emeklilere sınırlı destek sağlasa da düşük gelirli yaşlılara daha etkili bir şekilde yardımcı olduğu tespit edilmiştir (Ha, 2023: 39).

İran’ı kapsamına alan başka bir çalışmada da İran’a uygulanan ekonomik yaptırımların, yaşlıların ekonomik refahı üzerindeki etkisi araştırılmış olup bu yaptırımların yaşlıların ekonomik refahında olumsuz etki yarattığı bulgulanmıştır. Ancak emeklilik sistemi kapsamında olmayan yaşlıların, emeklilik sistemine dahil olanlara göre daha savunmasız olduğu; bunların içinde ise özellikle düşük gelir ve düşük tüketim düzeyine sahip olanların daha önemli refah kaybı yaşadıkları tespit edilmiştir (Barardehi vd., 2024).

#### **2.1.1.1.2. Karşılaştırmalı Araştırmalarda Emekli Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu**

2000’lerin başında yapılan ilk çalışmalardan birisi olan Kangas ve Palme’nin çalışmasında, OECD ülkelerinde yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkileri bakımından yaşlılık sigortalarının kapsamı ve düzeyinin üstünde durulmuştur. Çalışmanın en önemli bulgularından birisi, 25 yıl öncesinde (1960’ların ortası) ABD, Kanada ve İskandinav ülkelerindeki yaşlı yoksulluk oranlarının çok farklı olmadığı; buna karşılık 1990’lı yıllara gelindiğinde İskandinav ülkelerindeki ve Kanada’daki oranların %15 civarındaki düzeylerden %5 düzeylerine gerilediği; ABD’de ise %16-17’den %12-13’e gerilediği bulgulanmıştır. Bu bağlamda sorulması gereken soru, bu ülkelerdeki farklılıkların neden çok olduğu yönündedir. Çalışmada bu soruya verilen iki cevap bulunmaktadır. Birincisi emeklilik çağındaki tüm yaşlıların yaşlılık aylığı alıp almadığı iken ikinci cevap gelir düzeyine bağlı olarak yaşlılık aylığı faydalarının düzeyleridir. Sonuçta 8 ülkenin<sup>21</sup> içerisinde 1965-1990 yılları arasında en başarılı deneyime sahip ülkelerin Hollanda, İsveç, Finlandiya ve Kanada olduğu; 1980’lerdeki sosyal güvenlik politikalarını bırakmaları dolayısıyla 1965 yılı ve 1990 yılı arasında en başarısız ülkenin Avustralya (kapsam her iki yılda da %60’a yakın) olduğu bulgulanmıştır.<sup>22</sup> İsveç ve Finlandiya’da bu kapsam, hem 1965’te hem de 1990’da evrensel kapsamlıdır. Hollanda ise %80’lerde olan kapsamını %100’e çıkarmıştır. Birleşik Krallık, ABD ve Almanya ise bu 25-30 yıllık süreçte kapsamalarını genişletseler de tüm yaşlı nüfusu kapsama alamamışlardır. Bununla

<sup>21</sup> Avusturya, Kanada, Finlandiya, Hollanda, İsveç, ABD, Birleşik Krallık, Almanya.

<sup>22</sup> Çalışmada belirtildiği gibi Avustralya kısa bir süreliğine gelir testi olmaksızın 65 yaş üstü herkese genişletilen koruma sisteminde 1980’lerin ortasında tekrar gelir testli uygulamaya geçmiş ve bundan dolayı yasal emeklilik yaşının üstündeki yaşlıların yaklaşık %40’ı aylık kapsamı dışında kalmıştır (Kangas ve Palme, 2000: 345).

birlikte kapsam tek başına yoksulluğu azaltmak veya engellemek açısından yeterli değildir. İkinci olarak aynı ülkelerde yaşlılıkta sağlanan sosyal güvenlik haklarının düzeyine bakılmalıdır. Çalışmada bu bağlamda sadece katkıya dayalı bir sisteme bakılmamış, yaşlılara sosyal sigorta dışında sağlanan yardımları da hesaba katılmıştır. Yıllara göre bakıldığında her ülkede hem katkıya dayalı aylık bağlama oranlarında hem de genel olarak yapılan yaşlılık desteklerinde pozitif gelişmelerin olduğu görülse de genellikle 1960'larda birbirine yakın olan oranlar, 1990'larda oldukça değişmiştir. Temel yaşlılık aylıkları<sup>23</sup> konusunda en olumlu gelişme sırasıyla Hollanda, İsveç ve Kanada'da yaşanmıştır. Hollanda'da geliri yenileme oranı, %30'lardan %60'lara; İsveç'te ise %50'lere yaklaşmıştır. Sosyal sigorta<sup>24</sup> bakımından ele alındığında ise aylık bağlama oranlarında da en büyük gelişmenin İsveç'te olduğu ve bu oranın %40'tan %70'e ulaştığı görülmüştür. Almanya'da hem 1965'te hem de 1990'da %60'larda bir aylık bağlama oranı söz konusudur. Gene de bu oran, İsveç'ten sonraki en yüksek orandır. En olumlu göstergeye sahip üçüncü ülke ise Finlandiya'dır ve %30'lardan %60'lara ulaşan aylık bağlama oranları söz konusudur. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde yoksulluk oranları ve sosyal güvenliğin kapsamı ve düzeyi arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür (Kangas ve Palme, 2000: 345-348).

25 OECD ülkesinin<sup>25</sup> verileri üzerine yapılan daha güncel bir çalışmada kamu emeklilik planlarının var olmaması (yani transferler öncesi) halinde bu durumun yaşlı yoksulluğunu doğrudan etkileyeceği bulgulanmıştır. Buna göre tüm ülkelerde tahmini yaşlı yoksulluk oranlarının artacağı görülmektedir. Özellikle Fransa'da yaşlı yoksulluk oranının %6 yerine %90'lık bir orana çıkacağı tahmin edilmiştir. Yaşlı yoksulluk oranının en az artacağı ülke ise Güney Kore olarak tespit edilse de Kore, hali hazırda yaşlı yoksulluk oranlarının yüksek olduğu bir ülke görünümündedir. Yaşlılık aylığı sistemlerini, yaşlı yoksulluğunu yok etmede en etkin şekilde kullanan ülkelerin ise Yeni Zelanda, Çek Cumhuriyeti ve Hollanda olduğu görülmektedir (Kidd ve Whitehouse, 2009).

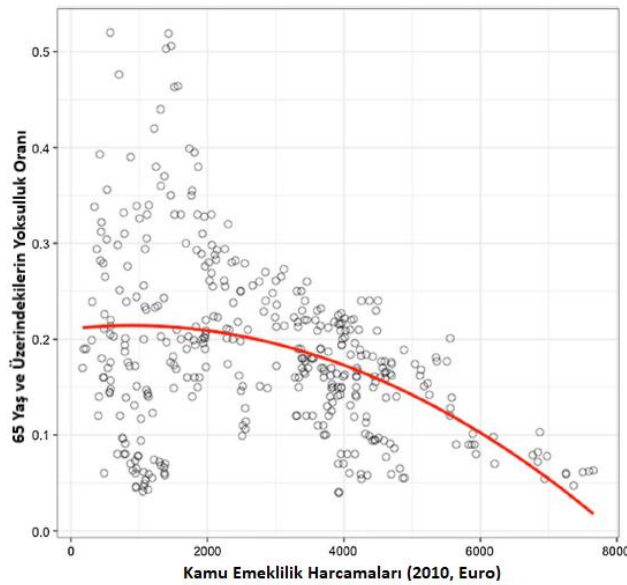
<sup>23</sup> Çalışmada temel yaşlılık aylığı (basic pension), ilgili yılda ortalama net ücretlerin yüzdesi olarak değerlendirilmiş ve sosyal sigortalar ile sosyal yardımların bütünü ele alınmıştır.

<sup>24</sup> Çalışmada çalışma sigortası aylığı (work pension) olarak ifade edilen kavram, bireyin sigortalı olarak 40 yıl çalıştığı varsayımı altında ödedikleri primler karşılığında elde edecekleri aylıkların, emekli olmadan önceki en son aldıkları ücrete oranını göstermektedir.

<sup>25</sup> Meksika, Kanada, ABD, Kore, İzlanda, Birleşik Krallık, Avustralya, Danimarka, Hollanda, Norveç, İrlanda, Portekiz, Yeni Zelanda, Avusturya, İsveç, Macaristan, Yunanistan, İtalya, Almanya, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Belçika ve Fransa.

Yaşlı yoksulluğu ve yaşlılık aylıkları ilişkisinin ülke verileriyle karşılaştırmalı olarak analiz edildiği bir çalışmada yaşlılık aylıklarının yeniden dağıtım yoluyla yoksulluk oranlarını önemli ölçüde azalttığı bulgulanmıştır. Yaşlılık aylıklarının yaşlı yoksulluğunu ortalama %56 azalttığı görülmüştür. Ancak bu sonuç, ülkeler arasında çok ciddi farklılıklar göstermektedir (Van Vliet vd., 2019).

Diğer bir çalışmada 27 Avrupa Birliği ülkesinin<sup>26</sup> 1995-2014 yılları arasındaki verilerinden hareketle 65 yaş üstü yaşlıların yoksullukları üzerinde bu yaşlı grubuna yönelik yapılan kamu emeklilik harcamalarının<sup>27</sup> bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada 65 yaş üstü bireyler arasındaki yoksulluk oranının kişi başına düşen kamu emeklilik harcamalarına göre esnekliği hesaplanmış ve çalışmanın bulguları; kamu emeklilik harcamaları ile yaşlı yoksulluğu arasında doğrusal olmayan negatif yönde bir ilişkinin olduğu yönündedir (Grafik 6). Bu görel yoksulluk oranları; medyan gelirin %50'si ve %40'ı üzerinden hesaplandığında daha büyük bir negatif ilişki olduğu görülmektedir (Jacques vd., 2021).



**Grafik 6.** Yaşlılar Arasında Yoksulluk Oranları ve Kamu Emeklilik Harcamaları

**Kaynak:** Jacques vd., 2021'den aktarılmıştır.

<sup>26</sup> Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İtalya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık

<sup>27</sup> Çalışmada Yaşlı Güvencesi Faydası (Old Age Security Benefit) olarak adlandırılan kamu emeklilik harcamalarının kapsamı; malullük aylıkları, işgöremezlik gelirleri, yaşlılık aylıkları, kolaylaştırılmış yaşlılık aylıkları, ölüm aylıkları, erken emeklilik aylıkları ve işgücü piyasasına bağlı sebeplerle diğer erken emeklilik aylıkları olup çalışmada bu harcamalar üzerine odaklanılmıştır.

14 gelişmiş OECD ülkesi hakkında 1980-2010 yıllarını kapsayan boylamsal bir çalışmadaki temel bulgu da emeklilik sistemlerinin, özellikle kazanca bağlı (earnings-related) emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğu riskini azaltmada çok etkili olduğudur (Kuitto vd., 2023).

Özetle emeklilik harcamalarının fayda ve kapsam düzeyi ne kadar yüksekse yaşlı yoksulluğuyla mücadelede etki düzeyi de o denli yüksektir. Refah devletinin politikaları da bu sürece etki eden en önemli unsurlardandır. Devletin yaşlıların çalışma dönemlerini ödüllendirme düzeyi, ekonomi politiğinin ve ideolojisinin bir sonucudur.

### **2.1.1.1.3. Türkiye’yi Kapsayan Çalışmalarda Emekli Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu**

EUROFOUND’un 2016 Avrupa Yaşam Kalitesi (EQLS) verileri üzerinden yapılan bir çalışmada ise Türkiye’deki 60 yaş ve üstündeki yaşlıların yoksulluğu üzerine mutlak yoksulluk (gelir yoksulluğu) kriteri, satın alma gücü (sübjektif yoksulluk) kriteri ve ödeme gücü kriteri üzerinden hareketle 3 ayrı analiz yapılmıştır. Bu analizde gelir (mutlak yoksulluk) kriteri ile emekli aylığı alan yaşlıların %37,1’inin, almayanların ise %43,7’sinin yoksul olduğu; satın alma gücü kriterine göre emekli aylığı alan yaşlıların %51’inin, almayanların ise %37,2’sinin finansal olarak zor geçindiğini ve ödeme gücü kriterine göre ise emekli aylığı alanların %25,8’inin, almayanların %40,3’ünün fatura ve kredi borcu gibi giderlerini gününde ödemekte güçlük çektiği bulgulanmıştır (Yalçın ve Özdemir Ocaklı, 2021).

2017 verileri ile Türkiye verileri üzerinden çalışan Sarıca (2019), %50 yoksulluk eşiği üzerinden 65 yaş ve üzerindeki emekli yoksulluğu ve genel yaşlı yoksulluğunu tespit etmeyi hedeflemiştir. Çalışmanın bulgularına göre 65 yaş ve üzerinde olanlardan yaşlılık aylığı alanların (emekliliklerin) yoksulluk oranları diğer tüm kesimlerden daha düşük olup %2,1’dir. Hatta 65 yaş üstünde olup herhangi bir aylık almayan ancak çalışan yaşlıların yoksulluk oranı (%14,4), yaşlılık aylığı alanların neredeyse 7 katıdır. Bununla birlikte en yoksul kesim 2022 s. kanun kapsamında 65 yaş aylığı alan yaşlılar olup bunların %51,4’ü yoksuldur. Sarıca’nın diğer bir bulgusu genel nüfusun yoksulluk oranı %13,5 iken bu oran, yaşlı yoksulluk oranından 3,2 puan daha fazladır. Sarıca yaşlı yoksulluk oranlarının düşük olmasını; gerek geçmişte bağlanan aylıklar için aylık bağlama oranlarının yüksekliği gerekse 2002-2018 döneminde emekli aylıklarına yapılan reel artışlara bağlamaktadır. Bununla birlikte çalışan emekli sayısının fazla olması da yoksulluk oranlarının düşüklüğüne katkı sağlamaktadır. Öte yandan yazar tarafından

sosyal güvenlik reformlarında mali sürdürülebilirliğin esas alınmasından dolayı ilerleyen yıllarda aylık alacak bireylerin yoksulluk riski ile karşılaşmaması açısından uzun süre çalışmasının teşvik edilmesi ve düşük kazanç bildiriminin önlenmesi gereği ve ayrıca, emeklilere ilave gelir sağlaması açısından bireysel emeklilik sisteminin yaygınlaştırılması ve zorunlu tamamlayıcı mesleki emeklilik uygulamalarının başlatılması gereğinin altı çizilmiştir.

Türkiye’de yapılan en güncel çalışmalardan birisi, yine TÜİK’in GYKA mikro 2008-2017 veri setleri üzerinden panel veriler ile ekonometrik bir model ile çalışan Sönmez’in çalışmasıdır (Sönmez, 2020). Sönmez’in çalışmasında emekli aylıkları ve yaşlılık ödeneklerinin 65 yaş ve üzerindeki bireylerin yoksullukları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada kullanılan iki modelden ilkinde; (i) emekli aylığı, (ii) emekli ikramiyesi ve (iii) malullük aylığı toplamından oluşan *genel emeklilik ödeneklerinin* etkisi; ikincisindeyse yalnızca *emekli aylıklarının* etkisi tahmin edilmiştir. Bu tezle doğrudan ilgisi olan ikinci modeldeki analizlere göre emekli aylıkları kadınlarda yoksulluğu azaltmamakta; ancak kadınlarda yoksulluk oranlarının daha düşük çıkması dolayısıyla yoksulluğu hafifletmede diğer unsurların (*cinsiyetler arasında ücret ve gelir eşitsizliği, ev geçindirme yükümlülüğününün erkekte, ev işi ve çocuk bakma yükününün kadında olması dolayısıyla kadının işgücü piyasası dışında kalması veya yarı zamanlı işlerde çalışması, eğitime katılamamaları ve dolayısıyla daha düşük kalifikasyonlara sahip olmaları ve düşük prim ödeyip düşük emekli aylığı almaları*) söz konusu olabileceği vurgulanmaktadır.

Karadeniz’in Hanehalkı Bütçe Araştırması 2019 mikro veri setine göre yaptığı çalışmada da *emeklilik harcamalarının* (2022 s. kanun da dahil olmak üzere) transfer edildikten sonra erkeklerde yoksulluk oranlarının %25,1’den %20,8’e gerilediği; ancak kadınlarda durumun tersine işleyip %19,8 olan transfer öncesi yoksulluk oranınının 2 puan artarak %21,8’e çıktığı tespit edilmiştir (Karadeniz, 2021: 515). Yaşlı yoksulluğunun nedenleri içerisinde belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla kadınların işgücü piyasasındaki daha dezavantajlı konumları dolayısıyla sosyal sigorta sistemine yaptıkları katkının daha düşük olması dolayısıyla emeklilik sisteminden daha az fayda alabilecekleri öngörülebilir. Dolayısıyla sisteme görece düşük katılım düşük yaşlılık aylıklarına sebebiyet verebilmektedir.

### 2.1.1.2. Sosyal Emeklilik: Primsiz Rejim

Klasik sosyal güvenlik programları primli rejim olarak bilinen sosyal sigortalar dışında kalan; vergilerle finanse edilen ve *primsiz rejim* olarak bilinen sosyal yardım ve sosyal hizmetler, “kamu sosyal güvenlik harcamaları” olarak da adlandırılmaktadır. Bu kapsamda yapılan aynı veya nakdi transferler (kamu yardımları) evrensel veya seçicilik (hedefleme) ilkeleri kapsamında iki şekilde verilmektedir. Evrensel (universal, genel) yardımlar herhangi bir “yoklama” yapılmaksızın herkese; hedefleme yapılan sosyal yardımlar ise gelir veya gelir-servet testi (yoklama) ile yapılarak muhtaç sayılanlara verilmektedir. Seçicilik ilkesiyle yapılan sosyal yardımlar yoksulluğu azaltmayı/ortadan kaldırmayı hedeflerken evrensel bir nitelik taşımamaktadır (Alper ve Yüksel Arabacı, 2010: 45). Başka bir tanımda evrensel aylık “hayati bir asgari” şeklinde tanımlanmakta, hedefleme yapılan aylık ise “özel bir ihtiyaç veya ekonomik yoksunluk” ile ilişkilendirilmektedir (Cardozo ve Bulcourf, 2024: 201). Diğer bir tanımlamada da ILO’nun 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları önerisine dönük olarak *bir emeklilik sisteminin temelinde yaşlılıkta herkes için gelir güvenliğini sağlama* vurgusu ile evrensellik ilkesi ve seçicilik ilkesi daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Sosyal emeklilik (social pension) kavramı olarak ifade edilen bu 0. Katman katkıya dayanmayan üç kategori altında ele alınmaktadır: (i) evrensel (universal), (ii) emekli aylığı testine dayanan (pension-tested) ve (iii) gelir testine dayanan (means-tested). Bu genellikle katkı payı olmayan evrensel bir sosyal emeklilik aracılığıyla veya katkı payı planlarının önemli bir kapsama sahip olduğu yerlerde katkı payı planlarından garantili asgari emeklilik maaşları ve gelir testi veya emeklilik testi yapılan bir sosyal emeklilik maaşının birleşimiyle sağlanır (HelpAge International, 2020: 8; Suwanrada ve Sukontamarn, 2023). Diğer bir çalışmada da sosyal emeklilik uygunluk şartları ülkeden ülkeye farklılaşmakla birlikte üç ana kritere dayandığı ifade edilmektedir: (i) Yaş şartı, (ii) Vatandaşlık veya ikamet şartı, (iii) Gelir testi şartı (Nedeljković ve Nedeljković, 2023: 170-171).

Seçicilik veya evrensellik prensibiyle çalışan ve yaşlılara vergilerle finanse edilen aylıklar verilmesini içeren politikalar veya oluşturulan modellere ilişkin ampirik bulgularda son yıllarda artış görülmektedir:

Son 25 yılda yapılan çalışmaların ilklerinden birisi, Korpi ve Palme'nin (1998) 18 OECD ülkesi<sup>28</sup> özelinde gelir eşitsizliği ve yoksullukla ilgili yaptıkları çalışmadır. Çalışmada yaşlanma ve hastalık risklerine karşı yanıt veren evrensel sosyal politikaların, hedeflenmiş sosyal politikalara nazaran çok daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu politikalara “kapsayıcı model” adı verilmiş ve hem vatandaşlığa (evrensellik) hem de katkıya dayalı modelin gelirin yeniden dağılımı ve sınıflar arası dayanışma açısından etkili olduğu belirtilmiştir. Bunun karşılığında gelir testine dayalı hedeflenmiş ve düz oranlı sosyal sigorta temelli sosyal güvenlik modellerinin uygulandığı ülkelerin, yoksulluğun azaltılması bakımından gelirin yeniden dağıtımında en düşük göstergelere sahip ülkeler olduğu bulgulanmıştır. Korpi ve Palme'nin (1998) çalışmasının benzer bir sonucuna refah rejimleri bakımından Goodin vd. (1999) üç ülke örneğiyle (Almanya-Korporatist, ABD-Liberal, Hollanda-Sosyal Demokrat) ele alarak tüm sosyal güvenlik sistemlerini değerlendirerek ulaşmıştır. Yoksulluk konusundaki bulgular ise yalnızca yaşlılık riski kapsamında değil, tüm riskler bakımından ele alınmıştır ve Hollanda'nın sosyal demokrat sisteminin diğer iki sisteme göre yoksulluğu azaltmada daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Korporatist rejimin sosyal demokrat rejimin hemen ardından geldiği, liberal modelin ise en etkisiz model olduğu belirtilmiştir.

Evrensel yaşlılık aylıklarının tartışılmaya başlandığı dönemlerde, bu sistemleri kullanmakta olan Norveç, Kanada ve Mauritius'taki deneyimlerin tarihsel argümanlarının incelendiği bir çalışmada bu aylıkların tek başına veya diğer (kazanca bağlı) programlarla birlikte yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına dönük pratikler incelenmiştir. Çalışmada Mauritius örneğinin ele alınmasındaki temel sebep ise evrensel sistemlerin maliyetlerinin az gelişmiş ülkelerde büyük mali külfetleri olacağı için uygulanamayacağına dair argümanların aksine bir tecrübe olmasıdır. Bu bağlamda mali karşılanabilirlik sorununun, yalnızca ekonomik değil, siyasi bir sorun olduğu ifade edilmiştir. Tarihsel süreçte bu üç ülkede de evrensel yaşlılık aylığı sisteminin oluşturulmasında eşitlik ve adalet kavramlarının temel argümanlardan birisi olduğu, yine Kanada ve Mauritius'ta yoksulluğu azaltma arzusunun temel argümanları oluşturduğu tespit edilmiştir (Kildal ve Kuhnle, 2008). Filipinler özelinde 2013 yılına ilişkin yapılan bir çalışmada da 60 yaş ve üzerindeki bireylerin 500 ile 2000 Filipin Pesosu arasında tutarlarla oluşturulacak evrensel yaşlılık aylığı sisteminin ülkede 3 milyona yakın ferdin

<sup>28</sup> Avustralya (1985), Kanada (1987), Finlandiya (1987), Fransa (1984), Federal Almanya (1984), Hollanda (1987), Norveç (1987), İsveç (1987), İsviçre (1982), Birleşik Krallık (1986) ve ABD (1986).



yoksulluk eşiğinden çıkmasını, yoksulluk oranının %25,4'ten %24 ile %22,3 arasındaki bir orana düşürülebileceği öngörüsü yapılmıştır (Knox-Vydmann vd., 2017: 59). Benzer bir çalışmada da evrensel sosyal emeklilik uygulamalarının düşük ve orta gelirli ülkelerde de politik ve ekonomik olarak uygulanabilir olduğu çeşitli örnekler ile desteklenmiştir. Hatta hedeflemeye dayalı yaşlıları koruyucu politikaların daha yüksek idari maliyetlere, kayırmacılıklara, içirme ve dışlama hatalarına ve yararlanıcıların damgalanmasına sebebiyet verdiği de belirtilmektedir. Filipinler deneyimi buna bir örnektir (Cruz-Martínez, 2019: 50-51). Öte yandan Tayland'da yapılan bir araştırmada ise evrensel nitelikli sosyal emeklilik aylıklarının mı yoksa hedefleme yapılan sosyal emeklilik aylıklarının mı talep edildiğinin araştırıldığı çalışmada yaşlıların üçte ikisinin evrensel aylık uygulamasının devam etmesi gerektiği bulgulanmıştır. Öte yandan çalışmadaki önemli bir diğer bulgu, eğitim düzeyi ve ekonomik durumun marjinal olsa da önemli düzeyde bu talebi etkilediği yönündedir. Buna göre yüksek ve düşük eğitim ve ekonomik refah seviyelerine sahip yaşlıların, yani sistemin hedeflemeye dayalı olmasını tercih etme olasılığı daha yüksekken; “orta grubun” evrensel nitelikli aylık görüşünü benimsediği bulgulanmıştır (Suwanrada ve Sukontamarn, 2023). Güney Kore'de yapılan başka bir çalışmada da Kore'de 2008'de yürürlüğe giren (BOAPS) ve ardından 2014'te fayda düzeyi iki katına artırılan (BPS) sosyal emeklilik uygulamaları hakkında yaptıkları çalışmada fayda düzeyi artırılmış BPS uygulamasının yoksulluğu azalttığı ve tüketimi artırdığı bulgulanmıştır (Lee vd., 2019: 514). Kore'de yapılan başka bir çalışmada da Kore'deki sosyal güvenlik reformu ile gelen sosyal emeklilik modelinin yaşlı nüfus için emeklilik ve sosyal programların güçlendirilmesinin, onların ruh sağlığını iyileştirerek sosyal maliyetleri önemli ölçüde azalttığını göstermektedir (An ve Ahn, 2024: 70). Ülkede 2008'de uygulanmaya başlanan ve 2014'te faydası artırılan program, faydalanıcılarının yarısından fazlasının mutlak yoksulluk yaşamamasını sağlamış olabilir (Ha, 2024: 61).

Yaşlı yoksulluğunun giderilmesinde tek aracın muhtemelen asgari düzeyde temin edilecek bir evrensel yaşlılık aylığı olduğu bulgular ve 18 Latin Amerika ülkesinin<sup>29</sup> incelendiği çalışmada gelişmekte olan bu ülkelerin (özellikle Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay hariç) çoğunda yaşlı yoksulluğunun genel yoksulluk hadlerine göre daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada asgari düzeyde bir gelir güvenliği sağlamayı

<sup>29</sup> Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Salvador, Guatemala, Honduras, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela.

amaçlayan evrensel yaşlılık aylıklarının Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay haricindeki tüm ülkelerde yaşlı yoksulluğunu önemli düzeyde azaltacağı bulgulanmıştır. Bu dört ülke, örneklemin en zengin ülkeleri olup yaşlı yoksulluğu bakımından görece daha olumlu verilere sahiptir (Dethier vd., 2011). Yine de politika önerirken ülkelerin özel durumlarını da dikkate almak faydalı olacaktır. Barrientos'un (2015: 19) Asya kıtasındaki ülkelere yönelik yaptığı bir çalışmada, vergilerle finanse edilen sosyal emeklilik uygulamalarının incelenmesi neticesinde yaşlıların gelir güvenliğinin sağlanmasında, çeşitli politika seçeneklerinin mevcut olduğu ve bunların ülkelere özgü koşullar bağlamında dikkatle değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Başka bir çalışmada Meksika'da 2007 yılında uygulamaya geçen hedeflemeli sosyal emeklilik programı üzerine çalışılmıştır. Program, nüfusu 2500'ün altında olan kırsal bölgelerdeki 70 yaş ve üzerindeki yaşlılara karşılıksız emekli aylığı verilmesini sağlamakta iken 2013 yılında yaş şartı 65'e indirilip sağlanan aylık miktarı artırılmıştır. Çalışmada bu genişlemenin yaşlılar üzerindeki (aşırı) yoksulluğa etkisi de ampirik olarak araştırılmıştır. Bu çalışmada sosyal emeklilik programının aşırı yoksulluğu önemli ölçüde azalttığı, özellikle de kırsalda yaşayan yaşlılar ve yerli yaşlılar üzerinde daha da etkili olduğu bulgulanmıştır. Bu da genişlemenin en savunmasız kesimlere ulaştığını göstermektedir (Avila-parra vd., 2022).

Sosyal emekliliğin fayda düzeyine ilişkin farklı bir eleştirel yaklaşımla Zhu vd. (Zhu vd., 2023) Hong Kong'ta uygulanan sosyal emeklilik programının (OALA) düşük fayda düzeylerinin artırılması halinde yaşlı ebeveynleriyle beraber yaşamayan yetişkin bireylerin ebeveynlerine finansal transferlerinin değişimini incelenmiştir. Buna göre yaşlı ebeveynlerinden farklı hanelerde yaşayan yetişkinlerden gelen finansal transferler azalmaktadır. Bundan dolayı gelire ve harcamaya dayalı yoksulluk önemli düzeyde artarak kurumsallaşmış yaşam sürecini etkilemektedir.

Sosyal emeklilik modellerini öneren Loumrhari'ye göre (2024) yoksulluğu azaltmak için kullanılan "geleneksel" yaklaşımlar -işgücü piyasası, mal ve hizmetler, eğitim ve mesleki eğitim (training)- yaşlı yoksulluğunu azaltmada genel olarak yetersizdir. Vergilerle finanse edilen, katkıya dayanmayan bir sosyal emeklilik sisteminin yaşlı yoksulluğunu ortadan kaldırmak için en etkili çözüm olduğu vurgulanmaktadır. Koşullu veya evrensel bir sosyal emekliliğin Fas'ta yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılması yönünde oluşturduğu mikro simülasyonların bulguları da yaşlı yoksulluğunu sifıra indirebileceğini göstermektedir. Çalışmada yaratılan üç mikro simülasyonun ilki 60 yaş

ve üzeri her ferde medyan gelirin %50si oranında şartsız bir şekilde evrensel bir sosyal emeklilik aylığı verilmesi; ikincisi Dünya Bankasının önerisinde olduğu gibi yaşlılara günlük 2 dolar olmak üzere evrensel bir ödeme yapılması; üçüncüsü ise geliri medyan gelirin altına düşen yaşlılara medyan gelir ile aldıkları gelir arasındaki açığı kapatacak kadar gelir ödenmesi yönünde hedeflemeli bir sosyal emeklilik aylığı verilmesidir. Üç modelin ilk ikisinde yaşlı yoksulluğu %0'a, üçüncüsünde ise %3,2'ye gerilemektedir. Öte yandan ilk model gini katsayısı (34,4'ten 26,24'e) üzerinde de oldukça olumlu bir gösterge yaratmaktadır. Son olarak ilk model diğer iki modele göre çok daha maliyetli olsa da GSYİH üzerindeki yük, %3,4 olarak hesaplanmıştır.

Tanzanya'da yapılan diğer bir çalışmada evrensel sosyal emeklilik sisteminin sağladığı gelirin sonuçlarına odaklanılmıştır. Buna göre evrensel sosyal emeklilik sistemi, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmakla birlikte sağlık, beslenme, tarım ve yerel pazarları geliştirmede ve sonuçta bunların hepsinin kırsal kalkınmaya katkıda bulunduğu tespit edilmiştir (Wagana, 2024).

Bu bağlamda sosyal emeklilik modellerinin yoksulluğu azaltıcı rolünün aylık alanların kapsamı ve aylığın miktarıyla doğrudan ilişkili olması beklenir. Çünkü kapsam geniş olsa da fayda düzeyi düşükse yoksulluğun istenen düzeyde azaltılması söz konusu olamaz. Tam tersi de muhtemeldir. Yüksek sosyal emeklilik aylıkları, yalnızca küçük bir kesim yaşlıya verilirse istenen politika sonuçlarına ulaşamaz. Örneğin Chomik vd.nin (2024: 13) Asya'yı ele aldıkları çalışmalarında düşük sosyal emeklilik yardımlarının sonucu, önemli bir kapsama sahip olsalar bile, mevcut planların yaşlı insanların refahı üzerinde mütevazı etkilere sahip olma eğiliminde olması ve (istisna ülkeler dışında) yoksulluğu azaltmada zayıf olmasıdır.

Sosyal koruma yardımlarının ise herkes için mi (evrensel) yoksa sadece belirli kriterleri karşılayanlar için mi (hedefleme) olmalı sorusu, sosyal politika araştırmalarındaki en tartışmalı sorulardan biri olmaya devam etmektedir (Cruz-Martínez, 2019: 31). Bu bağlamda dünyadaki demografik dönüşümün bir sonucu olarak yaşlıların elde ettikleri hem katkıya dayalı yaşlılık aylıklarının hem de katkıya dayanmayan çeşitli yaşlı yardımlarının, yaşlıların yoksulluğu üzerinde etkisi olup olmadığına dair kimi çalışmalar söz konusudur.

Sonuç olarak yaşlılara dönük olan hem evrensel nitelikli sosyal yardımlar hem de seçici sosyal yardımlar yoksullukla mücadelede kullanılan sosyal güvenlik

araçlarındandır. Ancak bu araçların ikisinin de diğer ekonomik ve politik unsurlarda olduğu gibi “korunacak kimseler” açısından dezavantajları söz konusu olabilir. Seçicilik prensibiyle ilgili uygulanan yardımların kişi bakımından “kapsam” sorunu en önemli problemdir. Yoksul yaşlıya erişmek için idari külfetlere ve bürokrasiye, insan kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Evrensellik prensibiyle uygulanan yardımların ise “fayda düzeyi” sorunu en önemli uygulama sorunu olabilir. Sadece ikamet veya vatandaşlık esasıyla belli bir yaşa gelmiş kimselere yapılacak olan yardımlar, kişi bakımından geniş kapsama sahip olsa da daha maliyetli olacağından siyasi erkler bu maliyeti azaltmak için düşük tutarlı yardımlar verilmesi yönünde politikalar izleyebilecektir. Faydalanıcılar açısından en verimli sonuç hem kapsam hem de fayda düzeyinin birlikte değerlendirildiği bir modelin kullanılmasıdır.

### 2.1.1.3. Temel Gelir

Gelişmiş sanayi toplumlarında yoksulluğun tanımlanması ve belirlenmesinde sadece belli grupları değil, toplumun tümünü ilgilendiren bir model olarak “**temel gelir**” (veya vatandaşlık geliri, evrensel gelir) önerileri de yoksulluk açısından bir politika önerisi olarak sunulmaktadır. Van Parijs ve Vanderborght’a (2017) göre bu model, herhangi bir test ya da çalışma gerekliliği olmaksızın herkese ödenen düzenli nakit geliri ifade ederken temel gelirin miktarı toplumdaki herkes için eşit de olmayabilir. Yaşa göre, coğrafyaya göre, yaşam maliyetlerine (özellikle konut maliyetleri), zamana göre değişebilir. Düzenli ve yeterli olması gereken bir temel gelir modeli, bir fiyat endeksiyle veya GSYİH ile ilişkilendirilerek belirlenebilir.

Zararsız’a göre temel gelir ya da refah devleti literatüründe kullanıldığı şekliyle *sosyal ücret*, devletin nakdi transferler yoluyla yoksulluğu gidermeye yönelik bir araç olarak görülmektedir (Zararsız, 2010: 41). Bu yönüyle yoksullukla mücadele ve insan onuruna yakışmayan işlerde çalışmaya zorlanmanın önüne geçilebilecek bir sosyal politika seti olarak öne sürülmektedir (Yeldan, 2010: 51).

Aynı zamanda temel gelir modeli ile diğer birçok sosyal transfer modellerinin ortadan kalkacağı varsayılmaktadır (Seyyar, 2010: 53). Zira kapsamlı ve ideal bir temel gelir modeli, mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin temel varsayımlarının birçoğuna meydan okumaktadır. Bu model, parçalı ödemeler yerine temel bir taban geliri garanti etmekte, ihtiyaç temelli olarak değil, herkese sabit bir oran olarak ödenmekte, dağınık aynı ödemeler yerine nakdi gelir sunmakta, sadece muhtaçlara değil, herkese temin

edilmekte, koşulsuz, evrensel olarak bağlanmakta ve vergilerle finanse edilmektedir. Tasarımının sadeliği dolayısıyla minimum bürokrasi ve düşük idari maliyetler sunmaktadır (Alston, 2017: 5-6).

Vatandaşlık gelirinin eleştiri noktaları; özellikle kuruluştaki ciddi bir kamu kaynağı gerektirmesi, devamında ise güçlü şekilde işleyen bir vergileme sistemi ile kayıt dışılığın tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Benzer şekilde yararlanıcılar açısından bu yardımların liberal görüşe sahip kimseler tarafından tembelliği teşvik edeceği, sosyalist görüşe sahip kimseler tarafından ise çalışanların devletten istihdam, ücret ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi bakımından taleplerini zayıflatacağı eleştirileri bulunmaktadır. Seçici, yoklamalı sosyal yardımlar ise kayıt sistemlerinin yetersizliği dolayısıyla suiistimallere çok açık olması ve muhtaç kimseleri belirlemek için çok fazla işleyiş maliyetine katlanması bakımından eleştirilmektedir. Aynı zamanda yararlanıcılar açısından bir damgalanma, aşağılanma ve sosyal dışlanma sonucuyla karşılaşılmasına sebebiyet verebilmektedir (Alper ve Yüksel Arabacı, 2010: 46). Denizli’de yapılan bir çalışmada hem kamunun (devlet ve yerel yönetim) hem de sivil toplum örgütlerinin yapmış olduğu seçicilik prensibine dayanan gelir/servet testi yapılan yoklamalı nakdi veya ayni sosyal yardımların yararlanıcılarda damgalanma hissi yaratılmasına sebebiyet verdiği bulgulanmıştır. Ayrıca sosyal yardımı sağlayan kuruluşların da yararlanıcıların sızma (suiistimal ve mükerrer yararlanma) davranışlarından şikayet ettiği tespit edilmiştir. Bu durum da parçalı sosyal yardım mekanizmalarının varlığı ile ilişkilidir (Ünlütürk Ulutaş, 2015). Dezavantajlarına rağmen Karadeniz, çalışmasında vergilerle finanse edilen sosyal yardımların yoksulluğu, kadınlarda binde beş, erkeklerde ise binde dört azalttığını bulgulanmıştır (Karadeniz, 2021). Bunun bir nedeni de sosyal yardım harcamalarının yetersizliğidir.

#### **2.1.1.4. Bakım Sigortası**

Yaşlıları hedefine alan diğer bir politika onuncu sosyal risk sayılabilecek bakım riskine karşı bakım sigortasıdır. Bireylerin daha uzun yaşaması, küçülen aile yapılarıyla bir araya geldiğinde özellikle ileri yaşlılık dönemlerinde fertlerin harcamalarını artıracak; bakım ve sağlık ihtiyacını doğuracaktır. Formel veya enformel destekten yoksun olan ve bakım harcamaları artan yaşlı, yoksulluğa sürüklenebilecektir.

OECD çalışma belgesinde de belirtildiği gibi (Oliveira Hashiguchi ve Llena-Nozal, 2020: 14) uzun vadeli bakım almanın toplam maliyetleri çok yüksek olabilir ve

kamu desteğinin olmadığı durumlarda bu maliyetler, yaşlı bir kişinin gelirinin önemli bir kısmını emebilir. Çalışma belgesine göre haftada toplam 41,25 saat bakım gerektiren ciddi ihtiyaçları olan bir birey için uzun süreli bakıma ilişkin toplam maliyet, emeklilik yaşındaki veya daha büyük bireylerin ortanca harcanabilir gelirinin bir ila altı katını temsil etmektedir.

Çin’de yapılan bir çalışmada da (Li, vd. 2023) kamu uzun süreli bakım sigortasının yaşlıların çok boyutlu yoksulluğu üzerindeki etkisi ele alınmış olup; bakım sigortasının orta yaşlı ve yaşlı yetişkinlerin çok boyutlu yoksulluğunu ve gelecekte çok boyutlu yoksulluk olasılıklarını azalttığı bulgulanmıştır. Uzun vadeli bakım kapsamının ayrıca bakıma muhtaç orta yaşlı ve yaşlı yetişkinlerin gelir yoksulluğu, tüketim yoksulluğu, sağlık yoksulluğu ve sosyal katılım yoksulluğuna düşme olasılığını azaltmasıyla da ilişkili olduğu görülmüştür.

Özetle bakım sigortası, doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde yaşlı yoksulluğuyla mücadelede bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu araç, gelir telafisi amacı gütmese de gider artışını telafi etmek ve hizmet sunumunu içermektedir.

#### **2.1.1.5. Şartlı Sosyal Yardımlar**

Yaşlı yoksulluğuyla mücadelede diğer bir dolaylı yöntem şartlı sosyal yardımlardır. Bu yardımlar, faydalanıcılara bazı şartların yerine getirilmesi koşuluyla sunulmaktadır. Hedef, yoksullukla mücadeleyle birlikte beşeri yatırımın geliştirilmesi için faydalanıcıyla sorumluluk paylaşmaktır.

Evrensel sosyal yardım uygulamalarının yüksek maliyeti dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde çok yönlü *şartlı nakit transferleri* Dünya Bankası ve benzeri kuruluşlar desteğiyle gündeme getirilmiştir. Yoksullukla mücadelede aileyi esas alan bu gelir transferi politikalarının her ülkenin kendi ekonomik, sosyal ve kültürel öncelikleri dikkate alınarak genel olarak beşeri sermayenin artırılması ve geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Yoksulluğun sebeplerini ortadan kaldırmaya yönelik bu uygulamalar yararlanıcı kişi ve grupların vasıf ve niteliklerinin geliştirilerek üretim sürecine katılmalarını sağlamak, temel hizmetlerden faydalanmalarını sağlayarak hayat standartlarını yükseltmek ve bir bütün olarak sosyal hayata aktif katılımlarının teminini amaçlamaktadır. Bu kapsamda başta kız çocukları olmak üzere çocukların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, okula devamlarının artırılması, örgün eğitimin teşvik edilmesi; anne-çocuk sağlığı standartlarını yükseltmek için aşı ve koruyucu sağlık hizmetlerinin alınmasının teşvik edilmesi;

engellilerin bakım ve eğitimlerinin sağlanması, çocuk işçiliğinin azaltılması; kadınların eğitimi ve işgücüne katılımlarının artırılması, evde yaşlı, çocuk ve engelli bakımının desteklenmesi gibi amaçlarla şartlı nakit transferi uygulaması hayata geçirilebilir. Şartlı nakit transferi uygulaması, çok sayıda Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkesinde özellikle çocuk yoksulluğunu önlemeye yönelik aile ve yoksulluk politikalarının bir aracı olarak kullanılmıştır (Alper ve Yüksel Arabacı, 2010: 46-47).

1990'larda işsizliğin artması ve sosyal yardım programlarından faydalanan kişilerin uzun süreler boyunca sosyal yardım sisteminde kalmaları ve bu yardımlara bağımlı hale gelmeleri dolayısıyla asgari gelir desteği programları şartlı hale gelerek kişileri işgücü piyasasına yönlendirici uygulamalarla birlikte yürütülmeye başlanmıştır. Bu uygulamalar, *aktif sosyal yardım programları* olarak da isimlendirilmektedir. Aktif sosyal yardım programları; yoksullara sosyal yardım şartı olarak bu kişilerin işgücü piyasasına girişlerini kolaylaştırıcı hizmetlerin sunulduğu uygulamaları içermektedir. Bu programlar; çalışma motivasyonu ve kabiliyetini artırma, sosyal yardım alan kişi sayısını düşürme ve yardım alanların yardımlara olan bağımlılığını azaltma, kişilere çalışma fırsatı sağlama ve kendilerine olan güven ve saygılarını artırma amaçlarını taşımaktadır. (Madenoğlu, 2010: 38). Bu uygulamaların amacı sosyal yardım faydalanıcısını bulunduğu konumdan daha iyi bir noktaya taşımakken aynı zamanda bu bireye aktif bir eylem sorumluluğu yüklemektir. Bu yönüyle aktif sosyal yardım uygulamaları, genellikle şartlı sosyal yardım uygulamalarını bir yöntem olarak kullanmaktadır. Her aktif sosyal yardım uygulaması "şartlı sosyal yardım" olmamakla birlikte, her şartlı sosyal yardım uygulamasının aktif sosyal yardım uygulaması olduğunu söylemek mümkündür (Yılmaz vd., 2018: 602).

Sonuç olarak şartlı yardımlar, beşeri yatırımı güçlendirmeyi amaçladığı için doğrudan yaşlı yoksulluğunu gidermeyi hedeflememekte; ancak yardımın yapılması ile beşeri yatırım sağlanacağından geleceğe dönük bir riski ortadan kaldırmaya dolaylı bakımdan yardımcı olabilecektir.

#### **2.1.1.6. Bireysel Emeklilik**

Emeklilik sistemleri, özellikle neoliberal ideolojinin güç kazanmasıyla birlikte kamu emekliliğinin yerine veya tamamlayıcısı olarak özel sigortacılık tekniğine dayanan bireysel tasarrufları önceleyen bir dönüşüm geçirmiştir/geçirmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan "bireysel emeklilik sistemleri" bireyin kendi tasarrufuyla yaşlılık döneminde

bireysel emeklilik aylığı almasını sağlamaktadır. Sistemin işlerliği tasarruf gücüne, sosyal güvenlik bilinci düzeyine ve sistemin sağlayacağı fayda düzeyi gibi birçok değişkenle ilişkilidir. Ancak bu başlık altında dikkate alınması gereken en önemli husus, bireysel emeklilik sistemine “tasarruf ayırabilme gücü”dür. Esasında geleneksel anlamda gönüllülük esasıyla işleyen bir sisteme “ödeme gücü olan” fertlerin katkı yapması ve yine bu kişilerin ödedikleri katkıya göre değerlendirilen fonları yine kendilerine fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda bireysel emeklilik, toplumsallıktan uzak; bireyciliğe yakın bir sistem sistemdir. Sayılan gerekçelerle bireysel emekliliğin yoksullukla mücadele açısından değerlendirilmesi, kısıtlı bir alanı işaret edecektir. Her ne kadar toplumsal değerler taşımasa da yine de gelir kesilmesini telafi eden bir mekanizma olarak yoksullukla mücadelede bir araç olarak bu bölümde ele alınmıştır.

21 Avrupa ülkesinde 1995 ve 2022 yıllarında yaşlıların brüt gelirlerinin payları karşılaştırmalı olarak hesaplanmıştır. Buna göre yaşlıların brüt gelirlerinin paylarında hem 1995’te hem 2022’de en yüksek pay kamu emeklilik maaşları olup ikinci sırada özel emeklilik maaşları gelmektedir. 1995’te ve 2022’de kamu emeklilik maaşlarının payları bu 21 ülkenin ortalamasında sırasıyla %67,91 ve %74,16’dır. Özel emeklilik maaşlarında ise sırasıyla %16,39 ve %15,49’dur. Aynı zamanda çalışmada 1995’ten 2022’ye geçen sürede yaşlı yoksulluğunun bu ülkelerin ortalamasına göre %3,6 azaldığı; bu azalışın en önemli dayanağının %17,7 ile (%10,2) kamu ve (%7,5) özel emeklilik maaşları olduğu; emekli maaşlarının ardından işgücü piyasası faktörlerinden “yıllık kazancın” %6,6 yonde olduğu bulgulanmıştır. Öte yandan yoksulluğu azaltıcı etkisi olan faktörler ise demografik göstergelerde (75 yaş ve üzeri nüfusun payı, tek kişili haneler, hane reisinin üniversite okuma durumu) yoğunlaşmıştır. Ancak sonuçlar ülkeden ülkeye ciddi farklılıklar göstermiştir (Caminada vd., 2024). Çalışmanın sonuçları, yaşlıların gelirlerinin en önemli kaynağının kamu emeklilik harcamaları olduğunu, yoksulluk önündeki en aktif aracın bu sistemler olduğunu göstermektedir.

Özel emeklilik sistemlerinin yoksulluğu önlemedeki rolüyle birlikte gelirin dağılımı üzerindeki etkileri de ampirik çalışmalarda ele alınmıştır. Been, vd.nin (2017) 17 OECD ülkesine<sup>30</sup> ait 1995 ve 2011 yılları verisinden faydalanarak yaptıkları çalışmada kamu emekli aylıklarının daha düşük seviyelerde gelir eşitsizliği ile ilişkilendirilirken; daha fazla özel emeklilik programlarına geçişler ise yaşlılar arasında artan gelir eşitsizliği

<sup>30</sup> Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık



olduğunu göstermektedir. Yoksulluk açısından bakıldığında ise korelasyonların daha güçlü olduğu görülmektedir. Kamu emekli aylıklarının yaşlılar arasında daha düşük yoksulluk seviyeleri ile ilişkili olduğu görülürken, özel emeklilik programlarına geçişin yaşlılar arasında artan yoksulluk oranları (harcanabilir gelirin %60'ı) ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu çalışmada 1995 yılından 2011 yılına kadarki geçen süreçte bu 17 ülkenin ikisi (Lüksemburg ve İsveç) hariç diğerlerinin tamamında kamu emekli harcamalarının; altısı (Belçika, Finlandiya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg) hariç diğerlerinin tamamında özel emeklilik harcamalarının; ayrıca her ülkede toplam emeklilik harcamalarının (hem özel hem kamu) GSYİH içerisindeki payının artmış olduğu tespit edilmiştir. Bu 17 ülkenin altısında (Belçika, Finlandiya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg) özel emeklilik harcamalarının, toplam emeklilik harcamaları içerisindeki payı negatif yönde gerçekleşmişken İspanya ve Birleşik Krallık'ta bu pay değişmemiştir. Özel emekliliğin payı en çok Danimarka'da (+%18,3) artmışken; en çok azalış ise İrlanda'dadır (-%7,2). Bu ülkelerde yaşlılar arasındaki gelir eşitsizliği altı ülkede (Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İsveç ve İsviçre); yoksulluk eşliğindeki bireyler ise dört ülkede (Finlandiya, İspanya, İsveç ve İsviçre) artış göstermiştir. Özellikle İspanya, İsveç ve İsviçre'de iki gösterge de olumsuz yöndedir. Buna karşılık yaşlı yoksulluğunda en olumlu gelişme Portekiz'de gerçekleşmiş ve 18 puanlık bir azalış söz konusu olmuştur. Gelir eşitsizliği bakımından ise en olumlu gerileme Yunanistan'da 3,1 puanla gerçekleşmiştir. 17 ülkenin tamamı düşünüldüğünde yaşlılar arasında gelir eşitsizliğinden ziyade yoksulluk sınırındaki yaşlıların varlığı daha önemli bir sorun alanıdır.

Birleşik Krallık'ta yapılan başka bir çalışmada da özel emeklilik sisteminin emeklilik gelirlerinde cinsiyet açığı yarattığı ifade edilmektedir. Evlilik, ebeveyn geçmişi, meslek sınıfı ve etnik kökene göre eşitsizlik yaratmaktadır. Bu unsurlar, bireylerin işgücü piyasasındaki tüm kazançlarını ve emeklilik için tasarruflarını etkileyecek unsurlardır (Ginn ve Foster, 2023).

Özel emeklilik sistemleri tek başlarına toplumsal bir sorun olan yaşlı yoksulluğunu önlemede yeterli fayda düzeyine sahip değildir. Aksine hayatın olağan akışı içerisinde gençliğinde varsıl olanların sağladığı katkıları, yaşlılıklarında yine aynı varsılların geri almalarından ibaret olabilmektedir. Ancak bir sosyal risk havuzu içerisinde yaşam döngüsünün son aşamasında varsıllıktan yoksulluğa düşülmesi riski söz konusu olduğunda tasarruf bilinci bu kişiler açısından faydalı bir araç olabilecektir.

Özetle kamu emeklilik sistemleri, özellikle yaşlılık sigortası, yaşlılık döneminde yoksulluğa karşı bir tampon görevi üstlenen, bireyleri gelir yoksulluğuna karşı koruyan güçlü bir sosyal politika aracı iken bireyin şahsi sorumluluğunun çok daha yüksek görüldüğü özel sigorta sisteminden emekli olmak yaşlılar arasında gelir eşitsizliklerine sebep olabilmekte, yoksulluğu önlemede, en azından toplumsal düzeyde, sosyal sigorta kadar başarılı olamamaktadır. Aksine tasarruf gücü olanların sisteme dahil olması dolayısıyla yaşlılık döneminde gelir eşitsizliklerinin artmasına da sebep olmaktadır.

### 2.1.2. Aktif Yaşlanma ve Emek Piyasası Politikaları

Biçerli'ye (2010: 42-43) göre yoksulluğun nedeni veya sonucu ne olursa olsun yoksullukla mücadelenin en etkili enstrümanı **istihdam**dır. Ancak istihdam yaratmak tek başına sorunun çözümü için yeterli değildir. Bu istihdamın yaratılması **insana yaraşır bir iş ve gelir sağlanmasıyla** gerçekleşmelidir. Günümüzde kamunun düzenleyici, teşvik edici ve yer yer istihdam edici rol üstlenmesi kaçınılmazdır. Cumhurbaşkanlığı tarafından yayımlanan 2025-2027 Orta Vadeli Programına (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 41) göre de yoksulluğun en etkili ve sürdürülebilir aracının “**kayıtlı istihdam**” olduğu vurgulanmaktadır. Konuyla ilgili olarak sosyal yardım programlarının işgücüne katılımına mani olmayacak şekilde gözden geçirileceği, aile odaklı ve fert başına asgari bir geliri garanti edecek şekilde kurgulanacağı ifade edilmektedir.

Yoksullukla mücadeleyi ilgilendiren diğer bir işgücü politikası ise istihdam süreleri ile ilgilidir. Zararsız'a (2010: 41-42) göre yoksulluğa karşı vatandaşlık gelinine alternatif olarak sunulan bir politika **çalışma saatlerinin ve iş gününün azaltılmasıdır**. Önerinin temelinde çalışma sürelerinin kısaltılmasının işsizliği azaltıcı etkisi yer almaktadır. Bu politikanın işsizliği azaltma konusunda başarılı olması beklenirken daha kısa sürelerle çalışan insanların saatlik ücretlerinin değişmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde çalışanlar açısından bu durum olumsuz bir sonuç yaratacak ve yoksulluğu azaltmak yerine körükleyebilecektir.

Yaşlı nüfusa sahip olan ülkeler açısından ise yaşlı bireylerin işgücü piyasasında yer almalarına önem vermekte ve bunu teşvik etmektedir. Konuyla ilgili politikalar yaşlılara yönelik *istihdam sübvansiyonları, sosyal sigorta primlerinde indirimler, danışmanlık hizmetleri, yeniden mesleki eğitim kursları* olarak çeşitlenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a: 19). Yine dünya ülkelerinin yoksul yaşlı nüfusun artışına karşı kalıcı ve kökten çözümler üretme çabası; *aktif yaşlanma çalışmaları, yaşlıların*

*günlük yaşamlarını kolaylaştırıcı uygulamaları, yaşlıların henüz yoksullaşmadan istihdam hayatında tutulması, istihdama katılımlarının arttırılmaya çalışılması gibi eğilimlerle çeşitlendirilebilir (Nazlıer Keser, 2019: 757). Bireylerin sosyal güvenlik anlamında “aktif” dönemleri dışında da fiziksel ve bilişsel güçlerine uygun bir şekilde istihdamla ilişkileri koparılmaması hem ekonomik hem sosyal hem de psikolojik açıdan yaşlılara yarar sağlayacaktır. Bu bağlamda ele alınması gereken bir kavram *aktif yaşlanma*dır.*

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1990’ların sonlarına doğru geliştirilen kavram (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011: 2), “*insanlar yaşlandıkça onların yaşam kalitesini arttırmak için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme süreci*” olarak tanımlanmakta ve Birleşmiş Milletlerin “*bağımsızlık, katılım, onur, özen ve kendini gerçekleştirme*” ilkeleri ile yaşlılara insan haklarının tanınmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda yaşlılara bakış açısı; (onların pasif birer hedef olduklarını gösteren) ihtiyaç temelli yaklaşımdan, hak temelli bir yaklaşıma geçilerek yaşlandıkça yaşamın her alanında fırsat eşitliği sunma ve eşit muamele görme stratejisine kaymaktadır. Tanım içerisindeki aktif kavramı, yaşlı bireyin yalnızca fiziksel olarak aktif olmasını ve işgücüne katılabilmesini ifade etmemekte; sosyal, ekonomik, kültürel, yurttaşlık, vb. ile ilgili konulara sürekli katılımını içermektedir. Emekli olan yaşlılar ile hasta veya engelli olan yaşlılar için aktif yaşlanma, bu kişilerin ailelerine, akranlarına, topluluklarına ve uluslarına katılımını sağlamaktadır. Amacı, tüm insanlar için sağlıklı bir yaşam beklentisi ve kaliteli yaşam süresinin uzatılmasıdır (World Health Organization, 2002: 12-13).

Aktif yaşlanma politikaları, insanların sağlıklı, bağımsız ve aktif tutularak yaşlanmasının yanı sıra yaşlı yoksulluğuyla mücadele için kullanılacak önemli araçlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Yaşlıların **yapabilirliklerine uygun işlerde istihdam edilmeleri**, bu kişilerin karşı karşıya kaldığı yoksulluk riskinin azaltılmasında önemli rol oynarken, gönüllü faaliyetlere aktif katılımları da bu kişilerin kendilerini toplumdan soyutlamalarının önüne geçecektir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011: 3). Yaşlıların kendini gerçekleştirme isteğini ve yeteneklerini değerlendirerek onlara danışmanlık ve rehberlik hizmetleri başta olmak üzere **emeklilik kariyerlerini** (ikinci kariyer/second career) edindirmek için tüm olanakların sunulması gerekmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a: 24).

Hızla yaşlanan topluma ve kamu emeklilik sisteminin eksikliğine sahip bir ülke olan Güney Kore’de yapılan bir çalışmada; faydalı bir program olarak aktif yaşlanma programları ele alınmıştır. Yaşlı İstihdamı ve Sosyal Aktivite Destek Programı (SESAP) adlı program; yaşlılık geliri güvenliğini, yaşlılıkta sosyal katılımı ve aktif yaşlanmayı gerçekleştirmek için iş yaratma ve yaşlıların devlet finansmanına yatırım yaparak ekonomik ve sosyal faaliyetlere katılmaları için fırsatlar sağlama politikası olarak tanıtılmıştır. Programın içeriğinde kamu hizmeti, sosyal hizmet, pazarlanabilir proje grubu, istihdam, yaşlı girişimciliği, yaşlı dostu şirketler bulunmaktadır. Programla ilgili yapılan fayda-maliyet analizinde programın yaşlılığın "dört zorluğuna" yanıt verebilecek çok oyunculu bir politika olarak önemli olduğu tespit edilmiştir. Bunlar: yoksulluk, güvenilecek kimsenin olmaması, yalnızlık ve hastalık (Kim ve Kim, 2024).

Yaşam döngüsü içerisinde işsizlikle karşılaşan bireyler, yaşlandıklarında sosyal sigorta (ve/veya özel sigorta) sistemine daha az yatırım yapmış olacakları için yaşlılık dönemlerinde yoksulluğa maruz kalabileceklerinden tekrar istihdama katılarak yoksullukla mücadele edebilirler. Yaşlıların istihdamının çeşitli faydaları bulunmaktadır. Tran’e (2023: 116) göre de yaşlıların işgücü piyasasında yer edinmesi, kendilerine uygun işlerde çalışmaları ve bunun teşvik edilmesi, hastalık zamanlarında tıbbi bakım alabilecek gelir elde edebilmelerini, yaşam kalitelerini garanti altına almalarını sağlamasının yanında çalışma çağındaki nüfus üzerindeki baskıyı da azaltır. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği için de yaşlıların ekonomik ve sosyal hayatın içerisinde daha çok bulunması önem arz etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014b: 44).

Yine Hırvatistan’da yapılan bir çalışmada ülkede gerçekleşen emeklilik sistemi reformlarının emeklilerin hanelerinde insana yaraşır bir yaşam standardı sağlamada başarısız olmasından hareketle yine ülkede görülen işgücü arzı sorunlarını kısa vadede çözmeye istekli ve yetenekli 65 yaş üstü fertlerin piyasaya katılımı üzerine araştırma yapılmıştır. Çalışmada oluşturulan mikro simülasyon modeli ile düşük emekli aylığı (2022 yılında 3500 Hırvat kunası altında) alan yaşlıların %10’unun (kısmi zamanlı veya mentor olarak) işgücü piyasasına dönüşü ile toplam piyasa gelirlerinde artış yaratılmasının yanında; emekli yaşlıların %2’sinin piyasaya dönüşü ile yoksulluk oranları 0,32 oranında azalış gösterebilecektir. Eğer ki piyasaya dönüş oranı %5 veya %10 olsaydı yaşlı yoksulluk oranları sırasıyla 1,08 ve 1,88 puan azalış gösterecekti (Mustać vd., 2022).

İstihdamın yaşlı yoksulluğunu azaltması veya önlemesi, yalnızca yaşlıların işgücü piyasasına dönmesiyle gerçekleşmemektedir. Bireyleri yaşlılık dönemlerinde koruyan en

önemli sosyal politika aracı sosyal güvenlidir ve özellikle sosyal sigorta çalışma yaşamı ile doğrudan ilişkilidir. Zira birinci bölümde anlatıldığı gibi toplumsal cinsiyet rollerinin yüksek olduğu ülkelerde özellikle işgücü piyasasındaki eşitsizlikler de yaşlılık dönemindeki gelirler üzerinde etkili olmaktadır. İşgücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizlikleri (çocuk bakımı dolayısıyla kadınların kısmi zamanlı çalışması veya çalışma hayatından tamamen çekilmesi) emekli aylıklarında da cinsiyet açıklarına sebep olduğundan Rowold vd.nin (Rowold vd., 2024: 46) çalışmalarında belirttiği gibi *“emeklilik politikalarından sorumlu politika yapıcılarının, kadınların ve erkeklerin yaşlılıkta eşit ve adil finansal güvenliğe sahip olmasını sağlamak için, üretken yaştaki yetişkinleri etkileyen politikaları da dikkate almaları gerekir.”*

İstihdama dönük aktif yaşlanma politikalarının faydalı olabilmesinin yolu, geleneksel emeklilik yaşından sonra yaşlıların işgücü piyasasında kalma kararları konusunda gerçek bir seçimin uygulanması amacıyla bunun tüm çalışanlar için emeklilikte yeterli bir gelir sağlayacak emeklilik planlarına erişimle birlikte sağlanması gerekir (Grady, 2016: 70). Yaşlı, zorunda olduğu için istediği ve yapabileceği için çalışmayı tercih etmelidir.

İşgücü piyasası ile sosyal güvenliği, özellikle sosyal sigortalardan sağlanan emekli aylıklarını birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü sosyal sigorta sistemine katkıda bulunmak, kural olarak istihdamda bulunmayla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda; sosyal güvenlik ve aktif işgücü piyasası önerileriyle Tran (2023: 114) yaşlıların sosyal güvenliğini sağlayabilmek adına genel eğilimin, tek ayaklı (sütunlu veya katmanlı) emeklilik sisteminin *çok ayaklı emeklilik sistemiyle* değiştirilmesi, yaşlılar için *iş olanaklarının geliştirilmesi* ve yaşlılar için *uygun işlerin yaratılmasının* teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Tran'in önerisi, işgücü piyasası-sosyal güvenlik bağlantısına dayanmaktadır.

Sonuç olarak işgücü piyasası politikaları da özellikle sosyal sigortalar açısından *“geleceğin yaşlılarının”* gelir güvenliği açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda tek amaç, yalnızca tam istihdamı sağlamak değil; ayrımcılığın olmadığı, düzgün iş ve eşit işe eşit ücretin sağlandığı, kapsayıcı sosyal güvenlik sisteminin olduğu bir işgücü piyasası yaratmaktır. Yine yaşlılık dönemlerinde *“çalışmaya istekli”* olan yaşlılara ve onları çalıştıracak kimselere destek çıkararak yaşlıların ekonomik ve sosyal hayattan kopmamalarının sağlanması yoksullukla mücadelede dolaylı olarak etkin olabilecektir.

Ancak düzgün işlerin olmadığı, düşük ücretlerin ve/veya ayrımcılığın söz konusu olduğu işlerde çalışmak “zorunda” olunmasıyla karşılaşılan köprü istihdam biçimlerine izin verilmemelidir. Hem aktif nüfusun hem de yaşlı nüfusun istihdamda bulunması, düzgün işler, düzgün ücret ve insan onuruna yaraşır bir yaşamla birlikte sağlanmalıdır.

### 2.1.3. Konut Politikaları

Konut sahipliği, her birey gibi yaşlılar açısından da dolaylı olarak yoksulluğu azaltıcı bir rol üstlenebilir.<sup>31</sup> Konut sahipliği, bireyin kira gibi önemli bir maliyetin ortadan kalkmasını sağlayacağı için yoksulluğu da dolaylı olarak azaltacaktır. Konut sahipliğinin düzenli ve yeterli bir gelir yoksunluğunda yaşlılar açısından önemli bir politika aracı olarak kullanılması önem arz etmektedir.

Konut politikalarını da içeren ve 17 ülkeyi<sup>32</sup> kapsamına alan bir çalışmada izafi (emsal) konut gelirleri ile yaşlı (emekli) yoksulluğu arasında ilişki kurulmuştur. Tüm üyelerinin 65 yaş ve üzerinde olduğu hanelerin ele alındığı çalışmada genel olarak izafi kira gelirinin yaşlı yoksulluğunu azaltmaya katkıda bulunduğu bulgulanmıştır. Araştırma sonucunda konut politikalarının, özellikle sübvansiyonlu kiralama sektörünün geliştirilerek yaşlı yoksulluğunu azaltmada kullanılabileceği önerilmektedir (Marcinkiewicz ve Chybalski, 2023).

Konut sahipliği yoksulluğu azaltmada önemli bir değişken olsa da sosyal güvenlik araçlarının etkinliğiyle birlikte çalışması önem arz etmektedir. Konuyla ilgili Avustralya ve Yeni Zelanda’da emeklileri kapsamına alan bir çalışmada ise Avustralya’da emeklilerin mali güce (özellikle konut sahipliğinin) sahip olmasına rağmen Yeni Zelanda daha iyi demografik göstergelerle (sağlık, kentlerde yaşama, eğitim durumu, vb.) ve daha iyi bir emeklilik sistemiyle karakterize edilmiş ve Avustralya örneğine kıyasla daha yüksek bir yaşam memnuniyetine sahip oldukları bulgulanmıştır (Xu vd., 2023: 30).

Özetle konut sahipliği yoksulluğu azaltmakla birlikte; diğer araçlarda olduğu gibi tek başına yeterli değildir. Sosyal koruma araçları ile desteklendiği takdirde yoksullukla etkin bir şekilde mücadele edilebilecektir.

Sonuç olarak yaşlı yoksulluğuyla mücadelede toplumun genelini ilgilendiren politikalarla birlikte doğrudan yaşlılara yönelik politikalar da söz konusudur. Dumanlı’ya

<sup>31</sup> Bu çalışmada kullanılan GYKA veri setlerinde de sahibi olunan konutun emsal kira değeri, hanenin yıllık geliri içinde değerlendirilmektedir.

<sup>32</sup> Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsviçre ve ABD

(2010: 35-36) göre yoksullukla mücadele, yoksulluğun nedenlerinin çok boyutlu ve karmaşık olması dolayısıyla bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bunun için dört temel hedef söz konusu olmalıdır. Bunlar *gelirin adil dağılımı, herkesi kapsayacak bir sosyal güvenlik sistemi, hane halkı ve birey için daha yüksek ortalama gelir ve tüketim seviyesi* ile güçlü ve sürdürülebilir bir *ekonomik büyümedir*. Bu hedefler ayrı ayrı yoksullukla mücadelede yeterli değildir, diğerleri ile birlikte bir bütün olarak gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için de devletin düzenleyici ve denetleyici fonksiyonlarını en aktif ve verimli şekilde kullanarak tamamen devlet eliyle işletilecek ve çok güçlü bir idari yapının oluşturulması söz konusu olacaktır. Madenoğlu da (2010: 40) benzer şekilde yoksullukla mücadelede ekonomik ve sosyal politikaların eş güdümlü yürütülmesi gerektiğini ve dolayısıyla yürütülen ekonomi politikalarının yoksul yanlısı bir boyutunun olması gerektiğini belirtmektedir.

## **2.2. Refah Devleti Modellerinde Yaşlıların Korunması ve Neoliberal Dönüşümün Yaşlıların Korunmasına Yansıması**

Toplumun diğer kesimlerine dönük sosyal güvenlik politikalarında olduğu gibi yaşlılara dönük sosyal güvenlik politikalarında da refah devleti bağlamı önem arz etmektedir. Yaşlı vatandaşını/yerleşliğini daha fazla koruyan bir devlet, refah sunumunu; korumayan bir devlete göre daha fazla üstlenmiş; aileye veya piyasaya yüklenen sorumluluk da buna bağlı olarak azaltılmış demektir. Refah devletinin yaşlıların korunmasına dönük politikaları, özellikle sosyal sigortalar bakımından yaşam döngüsü perspektifinde kümülatif avantaj/dezavantajlara da etki edecektir.

Refah devleti, tarihsel kökenini; sefalet ücretlerine ve kötü çalışma koşullarına neden olan Sanayi Devriminden almakta olup kapitalizmin sonucu oluşan “yeni üretim ilişkilerinin yarattığı bu sefalete” karşı insancıl duygularla seslerini yükselten ve buna kayıtsız kalamayan devletin müdahalesi kapsamında ele alınmaktadır. 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başında ise refah devleti Almanya ve İngiltere başta olmak üzere kimi sanayileşmiş ülkelerde modern bir hal almış, 1945-1975 dönemlerindeyse altın çağını yaşamıştır. Dönemin temel özelliği, devletin vatandaşlarına en iyi yaşam standardına kavuşmasını sağlamayı amaçlamasıdır. Özellikle kapsamlı sosyal güvenlik sistemlerinin doğuşu, refah devleti uygulamaları açısından en dikkat çekici gelişmelerin başında gelmektedir. 20. Yüzyılın son çeyreğine gelindiğindeyse bu yüzyılın politik, ekonomik ve teknik gelişmelerinin bir ürünü olan refah devletinin, yeni dünyanın gereklerini yerine

getirmekten uzaklaştığı, uluslararası rekabet ortamında ülkelerin gelişimine engel olduğu gibi görüşler doğmaya başlamıştır (Özdemir, 2004).<sup>33</sup>

Öte yandan refah devletinin meta olmaktan çıkarılması ve dayanışma modelleri üzerine tartışmalar, özünde sosyal risklerin yönetimiyle bağlantılıdır. Bu sosyal riskler sosyal sınıfa, cinsiyete ve *yaşa* göre değişmektedir. (Esping-Andersen, 1999: 32). Tarihsel açıdan *yaşlılar* dikkate alındığında yaşlıların çoğunluğunun, bağımlılığa, yoksulluğa veya çalışma zorunluluğuna karşı garanti sağlayan bir emeklilik geliri düzeyine ulaşmasının çok yakın bir zamana kadar gerçekleşmediği belirtilebilir. Kökenlerinden günümüze kadar, yaşlılık aylıkları özel ve kamusal alanların karmaşık bir karışımıyla sürekli olarak ilerlemiş; devlet her iki alanı geliştirmede etkili olmuştur. 19. yüzyılda yaşlılar için gelir güvenliği, azalan çalışma kapasitesine veya geçimini sağlayan kişinin kaybına karşı bir koruma sorunuyken; çalışmanın yanı sıra, yaşlılık gelirinin başlıca kaynakları özel sektörde aile bakımı, tasarruf veya hayırseverlik ve kamu sektöründe yoksul yardımlarıydı. Ardından özellikle 2. Dünya Savaşından sonra kurulmaya başlanan gerçek emeklilik planlarıyla devlet sahnenin merkezinde yer edinmeye başlamıştır (Esping-Andersen, 1990: 88-89). 1970'lerin sonlarına doğru Batı Avrupa'daki hemen hemen her ülke yerleşik nüfusun tamamına makul derecede iyi bir emeklilik kapsamı sağlamış, ancak ülkelerin kapsamlı emeklilik sistemleri kurmak için izledikleri yollar keskin bir şekilde farklılaşmıştır: sosyal sigorta ve çok sütunlu emeklilik sistemleri (Bonoli, 2003: 400).

Refah devletinin emeklilik yörüngelerini literatürdeki çalışmalara bağlı olarak değerlendiren Wilensky de temelde bu rejimlerde izlenen iki ana stratejiye ulaşmaktadır (Wilensky, 2002: 218-221):

- (i) **Asgari koruma sağlama:** Bu stratejinin temel eğilimi (vergiyle finanse edilen gelir veya ihtiyaç testli sabit oranlı bir emeklilik yoluyla) *tüm*

<sup>33</sup> Esping-Andersen'in 1990 yılındaki refah devleti sınıflandırması sosyal haklar ve refah devleti tabakalaşmasını devlet, piyasa ve aile arasındaki niteliksel farklılıklara dayandırmaktadır: gelir testine dayanan yardım, mütevazı evrensel transferler veya mütevazı sosyal sigorta sistemi ile ilişkilendirilen Liberal rejimler; liberallerin aksine piyasa verimliliğinin ve metalaştırma değerinin ön planda olmadığı, hakların statü ve sınıfa dayandığı, özel sigortacılığın marjinal görüldüğü, kilisenin ve dolayısıyla geleneksel aile yapısının korunmasına güçlü şekilde bağlı olan Korporatist rejimler ve sosyal demokrasinin baskın güç olduğu, devlet ile piyasa, işçi sınıfı ile orta sınıf arasında bir ikiliğe tahammül etmek yerine en yüksek standartlarda eşitliği teşvik eden, asgari standartlarda eşitliği teşvik etmeyen, çalışan gruplarının hepsini kapsayan bir sosyal sigorta sisteminin piyasayı sıkıştırdığı, korporatist rejimin yaptığının aksine aileye yardım etmek yerine aile olmanın maliyetlerini en baştan toplumsallaştırarak çocuklara doğrudan transferler sağladığı, bireysel bağımsızlık kapasitesini artırdığı, kadınların ev yerine işi tercih etmelerine izin vermek amacıyla sosyal hizmet yüküne kendini adadığı Sosyal Demokrat rejimlerdir (Esping-Andersen, 1990: 26-28).



*yaşlılar* için asgari bir standart sağlamak; daha sonra zorunlu kazançla ilgili ek ödemelerin eklenmesi yönündedir.

- (ii) **Gelir düzeyini koruma:** Bu stratejide vergi destekli gönüllü yaşlılık aylıkları veya kazanca bağlı zorunlu sisteme dayanan yaşlılık aylıkları ile gelir desteği sağlamak ve daha sonra evrensel sabit oranlı, vergiyle finanse edilen asgari yaşlılık aylığının eklenmesi yönündedir.

Çalışmada istisna olan birkaç zengin refah devleti dışında Anglosakson model ve İskandinav modelin “yoksullara yardım” yaklaşımları ile Kıta Avrupası modelinin “çalışan sınıfı sigortalama” yaklaşımının tarihsel kökenleri farklı olsa da izlenen stratejiler bakımından gittikçe birbirine yakınsadığı ifade edilmektedir.

Bu şekilde altın çağını yaşayan ve 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişen modern devlet, Batı Avrupa’da refah toplumunu inşa etmeyi, çatışmaları uzlaştırmayı sağlamış olsa da bunu sürdürmek kolay değildir (Koray, 2008: 78). Zira 1970’li yıllarda görülen ekonomi politik eğilimler, refah toplumunun sürdürülebilirliği konusundaki zorlukların bir yansımasıdır.

1929 Buhranıyla birlikte benimsenen piyasalara müdahaleci anlayış, 1973 ve 1979 petrol krizleri ile tersine dönmüş; devlet müdahalesini azaltan, devletin ekonomik ve toplumsal alana daha az müdahale etmesine neden olan talepleri doğurmuştur. Liberal ideolojik düşüncedekiler, krizlerin sebebinin Keynesyen ekonomi politikaları olduğunu ileri sürmüştür. Yüksek toplam talep ve toplam istihdam politikaları, yüksek vergi oranları, cömert sosyal refah harcamaları ve artan devlet müdahalesi de bu nedenler arasında sayılmaktadır (Özdemir, 2005: 709-710). Benzer şekilde sendikaların yüksek ücret taleplerinin enflasyonu perçinlediği, mal ve faktör piyasalarının esnek olmayan yapısının çalışmayı, tasarruf ve yatırım yapmayı önlediği; refah devletinin genişlemesinin de bu süreci artırdığı tartışılmaya başlanmıştır (Parlak, 2016: 86). Tartışmalar sonucunda yaşanan neoliberal dönüşüm, kamu harcamalarının kısılması yönünde yaşlıların sosyal güvenlik aracılığıyla korunmasına da yansımıştır:

1970’lerin sonu geldiğinde Batı Avrupa’da benimsenen emeklilik modelinden bağımsız olarak, emeklilik sistemleri emeklilik sağlamanın iki temel işlevini (yaşlılıkta yoksulluğun önlenmesi ve emeklilikte gelirin ikame edilmesi) yerine getirebilmişken (Bonoli, 2003: 401); 1970’lerin başından beri, çoğunlukla politikacılar, maliye bakanları ve kimi akademisyenler tarafından “*refah devletinin krizi*”nden bahsedilmiştir. Sosyal

harcamaların hızlanmasının artan borç ve açık yükünden kaynaklandığından; refah devletine yönelik kamu desteğinin azaldığından, bunun da onu azaltmanın bir başka nedeni olduğundan; sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi yavaşlattığından, enflasyonist olduğundan veya işsizliğe katkıda bulunduğundan şikayet etmişlerdir (Wilensky, 2002: 221).

1970'li yılların sonlarında yaşanmaya başlanan gelişmeler, refah devletinin ekonomik, politik ve ideolojik çerçevesini önemli düzeyde etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan gelişmelerin sonucunda sosyalist alternatifin çökmesi ve liberal felsefenin yükselmesi, ekonominin küreselleşmesi ve ulus-devletin görece önem kaybetmesi vb. söz konusu olmuştur. Bahsi geçen gelişmeler diğerleriyle kesişmekte ve ilişkiler barındırmakta olup refah devleti için birtakım anlamlar taşımaktadır. Bu da 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal politika ve sosyal refah konularındaki temel ideoloji ve öngörülerin değişmeye başladığını göstermektedir (Özdemir, 2010: 62). İdeoloji, devletin piyasaya müdahalesinin azaltılması, ticari liberalizasyonun sağlanması ve kamunun özelleştirilmesi gibi politikalar içermektedir (Parlak, 2016: 86). Politika, küresel ekonomi için, serbest ticaret anlaşmalarının, sermaye hareketliliğinin ve kemer sıkma rejimlerinin dayatılması anlamına gelmiştir (Wolfson, 2006: 319). 1970 sonrasında yaşanan küreselleşmenin ekonomik boyutu, kar maksimizasyonunu asıl başarı unsuru olarak değerlendirmiş; bu maksimizasyonu engelleyebilecek her türlü kısıtlamayı ise irrasyonel saymış ve toplumsal olan her şeyi, özel alana aktarmanın yolları aranmıştır. Bu bağlamda *küreselleşmenin neoliberal özü, piyasa güçlerinin sağlamaştırılmasıdır* (Özşuca, 2003: 134).

Küreselleşme ile birlikte serbest piyasa ekonomisinin (veya klasik liberalizm) tekrar önem kazandığı bu dönemde özellikle 1980'lerin başında ABD, İngiltere ve Türkiye'de aynı dönemlerde neoliberal ideolojiye sahip yönetimlerin başa gelmesi etkili olmuştur (Özdemir, 2004: 61-62). 1990'larsa refah devletleri için büyük değişimlerin yaşandığı bir on yıl olmuş; ABD ve İngiltere'de 1980'lerde başlayan uyum süreci, kıta Avrupası ülkelerinde de politika yapımının bir parçası haline gelmiştir. Reformun temel amacı, sosyal politikaların değişen ekonomik ve demografik bağlamlarla uyumluluğunu yeniden sağlamaktır. Çoğu durumda, bu amaç mevcut sosyal programları daraltmaya dayanmıştır. Dolayısıyla refah daraltması artık bir Anglosakson özelliği değildir. Sosyal politikaların yaygın olarak övüldüğü ve ulusal kimliklerin yapısına katkıda bulunduğu İsveç, Fransa ve Almanya gibi ülkeler de refah devleti hizmetlerini kısmıştır (Bonoli,

2000). Yaşanan dönüşüm bir yanda gelişmiş ülkelerin refah devleti uygulamalarını, diğer yanda gelişmekte olan ülkelerin ulusal kalkınmacı politikalarının temelini sarsmıştır (Buğra ve Keyder, 2003: 12).

Yaşlıların korunması da neoliberal ekonomi politikalarının ideolojilerine göre genellikle olumsuz yönde değişime uğramıştır. Bonoli'nin (2000) belirttiği gibi emeklilik planları 1980'ler ve 1990'lardaki iki daraltma dalgasında da hükümetlerin refah harcamalarını azaltma girişimlerinin ayrıcalıklı hedefi olmuştur. Çünkü emeklilik aylıkları genellikle en büyük tek sosyal harcama kalemini oluşturmakta olup, bu politika alanında başarılı bir maliyet sınırlaması, hükümetlerin bütçeleri için özellikle faydalı olarak değerlendirilmiştir. Ek olarak, emeklilik aylıkları doğrudan ekonomik ve demografik değişimin ikili baskısına maruz kalmıştır: (i) Küreselleşme gibi ekonomik değişimler, hükümetlerin gelir elde etme kabiliyetini azaltmış, (ii) Nüfusun yaşlanması emeklilik harcamalarının artmasına neden olmuştur. Sayılan sebepler, hükümetlerin harekete geçmesi için güçlü bir teşvik olmuştur.

Neoliberal politikalar, örneğin ABD'de yaşlılık aylığı sağlama riskini ve sorumluluğunu işverenlerden işçilere kaydırmakta, bundan dolayı işçilerin yaşlılık aylıkları açısından tasarruf kriziyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır (Hardin, 2014). Başka bir çalışmada da emeklilik gelirlerinde yaşanan erozyonların ana sebebinin tanımlı fayda planından (defined-benefit) tanımlı katkı (defined-contribution) planına geçiş olduğu tespit edilmiştir (Polivka, 2020). Yine Birleşik Krallık'ta özel emeklilik sistemlerinde yoğunlaşma yaşanmakta, tanımlı fayda planlarından bireysel sorumluluğu daha güçlü olan tanımlı katkı planlarına geçilmekte ve otomatik katılım sistemlerine katkıda bulunulması amacıyla zorunlu bir şekilde prim toplanmakta (Berry, 2022) ve ikincil bir emeklilik sağlayan (S2P) kamu emeklilik sistemini kaldırarak tek katmanlı (single tier) emekliliğe geçilmektedir (Berry, 2016). Çin'in emeklilik sistemi üzerindeki reformları araştıran bir çalışmada da Dünya Bankasının 1994 yılındaki raporunun etkisinden bahsedilmekte; 1997 yılında bireysel hesaplara dayanan modellere geçişin başladığı, getirisi düşük kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilerek çok sayıda kişinin işsiz kaldığı, sorunlarına rağmen kurulan sistemin tekrar kaldırılması güç olduğu için 3 aylık Dünya Bankası modelinin uygulandığı belirtilmektedir (Hu, 2012). İtalya'da 1992 yılına tarihlenen neoliberal eğilimler, sisteme yapılan harcamaların kontrol edilmesini sağlamak, bunun için emeklilik yaşını artırmak, ikame oranlarını azaltmak ve tanımlı fayda planlarından tanımlı katkı planlarına geçiş şeklinde gerçekleşmiştir (Ferragina ve

Arrigoni, 2021). Baltık ülkelerinde de (Litvanya, Letonya ve Estonya) hem SSCB'nin mirası hem de Dünya Bankasının 1994 raporunun emeklilik reformlarında etkili olduğu bilinmektedir (Müller, 2002). Neoliberal eğilimlerin ilk ve en önemli örneği ise 1981 yılında Şili'de kamu PAYG sisteminden ayrılıp zorunlu fon sistemine dayanan özel emeklilik sistemine geçişi oluşturmaktadır (Hujo, 1999). Ancak bu “*mucize*” sistem ertesi yıl bir felakete dönüşerek GSYİH'nin %14'ten fazla düşmesine neden olmuş, 1983 yılında emeklilik fonları, Şili hükümeti tarafından kurtarılmak zorunda kalmıştır. Özel borçların bu şekilde toplumsallaştırılması ülkenin borç stokunu önemli ölçüde artırmıştır (Raffer, 2003).

Orenstein'a göre (2011) 1981'de başlayan ve 2007 yılına kadarki dönemde “emeklilik özelleştirmesi” adıyla bilinen süreçte otuzdan fazla devlet, PAYG sistemlerini, bireysel özel tasarruf hesaplarına dayalı olanlarla tamamen veya kısmen değiştirmiştir. 2008 krizi ile ise emeklilik özelleştirmesini kolaylaştıran kritik borçlanmadaki artışa rağmen, bu eğilim ekonomik, fikrîsel ve kurumsal nedenlerle askıya alınmıştır. Son zamanlardaki birkaç eğilim, politika yapıcıların kamu ve özel emeklilik sistemlerini küçültmeleri, asgari emeklilik maaşlarıyla ilgilenmeleri ve insanları emeklilik için tasarruf etmeye zorlamak yerine “dürtmeleri” nedeniyle yeniden doğuşa işaret edebilir. Buğra da (2024: 2) Covid-19 pandemisinin, salgın öncesi uluslararası düzende dünyanın dört bir yanındaki insanların hayatlarını ve geçim kaynaklarını etkileyen bir dizi ciddi sorunu ortaya çıkardığından hareketle ekonomik küreselleşme hakkındaki kritik tartışmaların yeni bir önem kazandığını ve salgının sonunun 'her zamanki işlere' dönüşü takip edip etmeyeceğini veya krizin küresel ekonomi üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olmasının ve belki de 'farklı bir kapitalizm türünün' ortaya çıkmasını teşvik etmesinin beklenip beklenemeyeceği sorusunun gündeme geldiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda devletler, pandemiyle; başta kapanma stratejileri ve sağlık hizmetleri ile başladıkları sosyal politikalara vergi politikalarıyla, pasif işgücü piyasası politikalarıyla, ancak en önemlisi sosyal güvenlik politikalarıyla mücadele edebilmişlerdir. Aslan'ın (2020) araştırmasında da refah rejimi tipolojisinden bağımsız bir şekilde birçok ülkede aynı ve nakdi yardımların ciddi düzeyde artırıldığı, temel gelir benzeri yardımların gözlemlendiği, prim ödemelerinin ertelendiği, sosyal sigorta sistemi dışındaki güvencesiz işlerde çalışanların desteklendiği yönündeki bulguları sosyal güvenlik politikalarının sosyal risklerle mücadelede tampon görevi üstlendiğini göstermektedir.

### 2.3. Türkiye’de Yaşlıların Korunması ve Neoliberal Dönüşümün Yaşlıların Korunmasına Yansıması

Yaşlıların korunması, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de refah rejimiyle ve neoliberal ideoloji ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Ulusal literatür incelendiğinde Türkiye’nin refah rejiminde sosyal güvenliğin yeri, 1945 sonrasına tarihlenmekte; 1960’lardan itibaren kapsamın genişletilmesiyle ilişkilendirilmekte ve ardından neoliberal düşüncenin etkisiyle gerilemeler gösterdiği aktarılmaktadır. Öte yandan primsiz rejimde ise ailenin başat rol üstlendiği düşük koruma düzeyi sağlanan bir refah yapısı olduğu görülmektedir:

Her ne kadar 1936 yılında yasalaşan 3008 sayılı İş Kanunu uyarınca sosyal sigortaların kademeli olarak kurulacağı öngörülse de bunun için on yıl beklenmesi gerekmiştir (Gökbayrak, 2010b: 144). Makal’ın (2003) belirttiği gibi 2. Dünya Savaşını takip eden yıllarda sanayileşme sürecinde işgücünün statü dağılımının değişmesi, ücretlilerin payının artması, kırsaldan kente göçlerin yaşanması ve aile yapısındaki değişikliklerin sorunlar doğurmaya başlaması sosyal güvenliğe ihtiyacı artırmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçiş, partiler arası rekabetin kitlelerin ekonomik ve toplumsal durumlarına olan duyarlılığı artırması ve yine batı toplumlarında 2. Dünya Savaşının getirdiği sosyal güvenlik alanındaki genişlemeler ve kurumsallaşmalar Türkiye’yi de etkilemiştir. Kurumsal gelişmeler önce İşçi Sigortaları Kurumu ve ardından Emekli Sandığı’nın kurulmasıyla devam etmiştir. Nicel olarak artışı sağlanan sigortaların kapsamı; zaman içerisinde mevzuat değişiklikleri ile sağlanan haklarda da genişlemeler yaratmıştır. 1961 Anayasasının “sosyal devlet” ilkesi ve “sosyal güvenlik” hakkının anayasal düzeyde tanımlanmasının ardından; 1971 yılında BAĞKUR kurularak bağımsız çalışanlar da kapsama alınmış; dağınık işçi sigortaları mevzuatı 1964’te Sosyal Sigortalar Kanunu ile toplu ve sistematik bir hale getirilmiş, sağlanan hakları geliştirmiştir.

Dünyada görülen trendlerde olduğu gibi; Türkiye’de de 1980’li yıllarda istikrar ve yapısal uyum politikaları izlenmiş; özel sektörün öncülüğündeki pazar ekonomisine geçiş ile de ihracata dayalı bir büyüme stratejisi izlenmeye başlanmıştır. İhracatın teşvik edilmesi, ithalatın liberalleştirilmesi, kamu kurumlarının özelleştirilmesi, yabancı sermayenin özendirilmesi dönemin önemli ekonomi politikalarıdır. Bu dönemde, 2000’li yılların başına kadar sosyal güvenlik bakımından prime esas kazançların tabanı ile tavanı arasında daralmalar meydana gelmiş; 1994 yılından itibaren sosyal sigortalar sistemi

açıklar vermeye başlamış ve reform çalışmaları başlatılmıştır (Özşuca, 2003). Küreselleşme ve neo-liberalizmin kısıtlamaları altında yaşanan dönüşüm, hem kırsal nüfusun (ücretsiz aile işçileri) hem de (özelleştirmeler sonucu daralan kamu istihdam fırsatları dolayısıyla) kentsel enformel sektör çalışanlarının resmi sosyal güvenlik sisteminden dışlandığı ve bunu etkileyen değişkenler arasında ülkedeki devlet-toplum ilişkilerinin tarihi mirası, mevcut hükümetin muhafazakar liberalizmi, bütçe disiplini vurgulayan uluslararası finans kuruluşlarının etkisi bulunmaktadır (Buğra ve Keyder, 2006). Bu eğilimler, yaşlılar ve geleceğin yaşlıları açısından yaşam döngüsü içerisinde kümülatif dezavantajları biriktiren bir sürecin başlangıcını da beraberinde getirmiştir.

Öte yandan refah rejiminin önemli sayılabilecek primsiz politikaları yaşlılar açısından daha yenidir. Taşçı'nın (2010) belirttiği gibi aslında Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan bu yana çeşitli sosyal yardım uygulamaları söz konusu olsa da yaşlılara dönük sosyal yardımlarda 1970 ve 1980'li yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Gökbayrak'a (2010a: 145) göre de 1976 yılında yasalaşan 2022 s. kanunla 65 yaş ve üzerindeki yaşlı yoksullara aylık bağlanması; 1983 yılında yasalaşan 2828 s. kanunla muhtaç çocuk, yaşlı ve engellilere yönelik hizmet sunumu verilmesi; 1986 yılında yasalaşan 3294 s. kanunla vakıflar kanalıyla yoksullara ayni ve nakdi yardım yapılması öngörülse de bu sosyal yardım sisteminin iyi işlediği anlamını taşımamaktadır.

Parçalı mevzuata rağmen; Buğra ve Keyder'e göre 2022 s. kanun, sosyal yardım alanında belki de tek gerçek anlamda modern mevzuat metnidir (Buğra ve Keyder, 2006: 222). Ancak kanuna göre verilen aylıkların yoksullukla mücadeleden uzak olduğu da açıktır. Yine Gökbayrak'ın (2017: 82) belirttiği gibi Türkiye'de sosyal güvenceye erişimde formel sektörde çalışmanın belirleyiciliği ön plandadır. Buna karşılık enformel sektörde çalışan geniş bir işgücü kitlesi için sosyal güvenceye erişim, geleneksel aile dayanışmasıyla kısıtlı olarak sunulmaktadır. Bu durum, hak tabanlı bir sosyal yardım sisteminin kurumsallaşmasını da önemli ölçüde engellemektedir.

Sosyal yardım sistemindeki parçalı yapı günümüze kadar değiştirilmemiştir. Buğra'nın (2008: 235) belirttiği gibi 2006 yılında yapılan sosyal güvenlik reformunun sosyal yardımlara ilişkin tasarısı, meclise hiç sunulmamıştır. Tasarıdaki olumlu yönler (formel asgari gelir güvencesi anlayışı, sosyal yardım sistemi ile sosyal sigorta sisteminin aynı elden, SGK'dan, yürütülmesi gibi) ideolojik ortamın buna izin vermemesi dolayısıyla uygulanamamıştır. Dönemin hükümeti, devletin küçülmesi ve sosyal harcamaların kısılması yönünde hareket etmiştir.

Özellikle yaşlıların korunmasına dönük olarak 20. Yüzyılın sonundan günümüze kadar geçen süredeyse neoliberal ekonomi ideolojisinin sosyal güvenlik sistemi özellikle sosyal sigortalar üzerinde “birey sorumluluğunu” artırdığı görülmektedir. Bununla birlikte temel ideoloji, bir yandan “devlet sorumluluğunu” azaltan ve refahı “piyasalaştırmaya” çalışan eğilimler taşırken; öte yandan kronik bir şekilde siyasi süreçlerde sıklıkla siyasi bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Sosyal yardımlar özelinde ise minimal koruma sağlanarak yükün büyük bölümünün aileye yüklendiği veya metalaştırıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda literatür incelendiğinde Türkiye refah rejiminin yaşlıların gelir güvenliğine dönük stratejileri incelendiğinde birbiriyle çelişen dört önemli eğilimin birlikte yürüdüğünden bahsedilebilir: (i) 21. Yüzyılda yaşanan neoliberalleşme eğilimleri, (ii) Klientalist erken emeklilik uygulamaları, (iii) Sosyal yardımların hak temelinden uzak olması ve aileye yükümlülükler getirmesi, (iv) Toplumsal cinsiyet rollerini dikkate alan bir sosyal koruma sağlaması.

- (i) Türkiye’de sosyal güvenlik reformlarının neoliberal piyasa koşullarına uygun biçimde dönüşümü birinci eğilimdir. Gökbayrak’ın belirttiği üzere (2010a: 146) süreç 1990’larda ivme kazanmış; yerli ve yabancı uzmanlardan oluşan farklı kesimlere raporlar hazırlanmış; Dünya Bankasının finanse ettiği, ILO’nun 1995’te yürüttüğü çalışma ile sistemin sorunları ve olası çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Emeklilik sisteminde reform önerileri içeren Avustralya Sağlık Komisyonu raporu ve TÜSİAD’ın Dünya Bankasının 1994 raporundan açıkça etkilendiği 1997 ve 2004 raporları da neoliberal eğilimlerin Türkiye’deki yansımalarını oluşturmuştur. Makal’a (2003: 143-144) göre de bu yıllarda sosyal güvenlik sisteminin kronikleşen “açık” sorununa karşı aktüeryal dengeleri kurmak ve kurumsal etkinliği sağlamak üzere bir dizi reform çabasına girişilmiştir. 1999 reformu ile emeklilikte aranan prim gün sayısının artırılması, prim oranlarının artırılması, emeklilik yaşının yükseltilmesi yoluna gidilmiş; reformu takip eden 2001 yılında yürürlüğe giren bireysel emeklilik sistemi ile de gönüllülük esasına dayanan ve bireylere emekliliklerinde ek gelir sağlama ve ekonomiye uzun vadeli kaynak sağlayarak istihdamı artırma hedefleri belirlenmiştir:

**1999 reformu sürecin ilk basamağıdır:** Alper vd.nin (2015) çalışmasında 21. Yüzyılda sosyal güvenlik sistemlerinin değişen rotası iki ana kategoride ele alınmıştır. Bunlar (i) Parametrik reformlar: emeklilik yaşının yükseltilmesi, emekli aylıklarının azaltılması, katkı sürelerinin artırılması ve (ii) Paradigmatik reformlar: çok katmanlı emeklilik sistemleri. Türkiye’de de 1999 yılından itibaren parametrik reformlar benzer şekilde uygulanmaya başlamış, paradigmatik reformlar için de önemli gelişmeler sağlanmıştır:

Emeklilik yaşının yükseltilmesi; prime esas kazançların artırılması; bazı sigorta kollarına ilişkin primlerin yükseltilmesi ve yeni primlerin getirilmesi; sistemden bağlanan aylıkların ve gelirlerin hesaplama yönteminin değiştirilmesi; kayıt dışı çalışmayı önlemek üzere, işyerinin ve sigortalı çalışacak olanların önceden bildirimini getirilmesi gibi düzenlemeler kanunda yer almıştır (Gökbayrak, 2010b). Reformun temel amacı, sosyal sigorta kuruluşlarının bir yandan gelirlerini artırmak, diğer yandan giderlerini kısaktır (Özşuca, 2003: 144). Özellikle yaşlılık sigortası açısından düşünüldüğünde daha geç yaşta emeklilik, sisteme daha uzun süreler katkı yapılmasını, daha kısa süreler fayda alınmasını sağlayacağı için hem gelir artışı sağlayacak hem de giderleri kısacaktır. Yine SPEK alt sınırının OAK’ın %70’inden %35’ine düşürülmesi (Demirbilek, 2024), prim ödeme gün sayılarının artırılması (Gökbayrak, 2010a: 186), ABO’nun düşürülmesi (Arıcı, 2000) giderleri kısan, gelirleri artıran neoliberal stratejinin birer yansıması olarak değerlendirilebilir.

**Bireysel emeklilik sistemi dönüşümün ikinci katmanıdır.** 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında “gönüllülük esasına dayanan tamamlayıcı bireysel emeklilik sisteminin kurulmasının” teşvik edileceği belirtilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000: 110). Plana uygun şekilde 2001 yılında yürürlüğe giren 4632 s. yasa ile özel sigortacılık prensipleri ile çalışan bireysel emeklilik sistemi kurulmuştur. Kurulan sisteme yapılan katkıların vergi matrahından düşürülebilmesini sağlayan çeşitli vergi avantajlarını içeren 4697 s. kanun ile teşvik artırılmıştır. Tam anlamıyla bir özelleştirme olarak değerlendirilemese de bireysel emekliliğe kayışın özendirildiği görülmektedir. Öte yandan bireysel emeklilik sistemi, özellikle üst gelir dilimleri için anlam ifade etmektedir. Sisteme katılımı sağlayacak olan üst gelir dilimi kesim, yaşlılık dönemlerinde gelir dağılımı adaletinin iyice bozulmasına da sebebiyet verebilecektir (Gökbayrak, 2010a: 147-148). İlgili teşvikler 5510 s. kanunda da kendisini göstermiştir. Kanuna göre sigortalılar adına ödenecek bireysel emeklilik sistemine ödenen katkıların asgari



ücretin %30'una denk düşen tutarı SPEK'in hesabında dikkate alınmayarak; prim alınacak gelirler içerisinde bu tutar ayıklanmıştır. 2010'lu yıllar geldiğinde beklenen katkılar sağlanmayınca hem yeni teşvikler hem de sisteme zorunlu (otomatik) katılım getirilmiştir. İlk olarak 2012 yılında kanuna eklenen teşvik ile sistemde ne kadar uzun kalındığına bağlı olarak en fazla %25'e varan devlet katkısı öngörülmüş; daha sonra bu katkı oranı 2022 yılında %30'a yükseltilmiştir. 2012 yılında başlatılan uygulama, vergisel teşvik paketleriyle (örneğin Veraset ve İntikal Vergisi, Gelir Vergisi) vergiden müstesna tutulmuş tahakkuk edilecek verginin hesabında işveren katkı payları indirim konusu (Örneğin Gelir Vergisi Kanunu) yapılmıştır. İkincisi ise 1 Ocak 2017'de başlayan otomatik katılım sistemi uygulaması ile 45 yaşını doldurmamış işçi ve memurlar, bu sisteme otomatik olarak dahil edilmeye başlanmış ve iki ay içinde bu katılımdan cayma hakkına sahip oldukları kanun metninde belirtilmiştir. Cayma hakkını kullanmayan sigortalılara ayrıca 1000 Türk lirası ek devlet katkısı yapılacağı belirtilmiştir. Yine 2018 yılında getirilen düzenleme ile bu 1000 Türk lirası desteğinin Bakanlığın görüşüyle yıllar itibariyle yeniden değerlendirme oranı üzerinden değerlendirilebileceği de hükme bağlanmıştır. 2020'li yıllar geldiğinde bireysel emeklilik sistemine dönük uygulamalar, devlet katkısı oranını %30'a çıkarmanın yanında sisteme giriş için gerekli şartların da değiştirilmesi şeklinde görülmüştür. Kanunun ilk haline göre bireysel emeklilik sistemine katılımda aranan medeni hakları kullanma ehliyeti, 2021 yılında kaldırılmış ve ergin olmayan kimselerin de sisteme dahil edilmesinin yolu açılmıştır.

**2006 reformu sürecin son basamağıdır.** Sosyal sigorta sistemini önemli ölçüde değiştiren diğer bir politika 5510 s. kanunun yürürlüğe girmesidir. Kanun 1999 reformunun yaşlılık aylığına hak kazanma şartlarının ağırlaştırılması yönünde ve parametrelerin değiştirilmesinde benzer bir yol izlemiştir.

Yine Dünya Bankası ve IMF'nin reçetelerinin izlendiği reform taslağı (Güzel, 2005); 2006 yılında 5510 s. kanun numarasıyla yayınlanmasının ardından, çeşitli gerekçelerle emeklilik hükümleri bakımından 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. 1950'lerde kurulmaya başlanan sigorta kollarının farklılaşması bu yasaya kadar süregelmiştir. Reformun emeklilik bakımından yansıması, 1999 reformuna benzer şekilde; sosyal güvenlik sisteminden sağlanan haklara erişimde şartların zorlaştırılması, SGK'nın gelirlerini artırıcı, giderlerini azaltıcı şekilde yeniden düzenlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. 1999 yılında artırılan yaş hadleri, 2006 reformu ile tekrar artırılmış ve hem erkek hem de kadında 65 yaşa kadar kademeli olarak çıkarılması öngörülmüştür.

Benzer şekilde prim bildirim gün sayısı şartı tekrar artırılmıştır (Başterzi, 2006a, Gökbayrak, 2010a, Güzel, vd. 2012). ABO alt sınırı 1999 reformuyla aynı tutulsa da ABO'nun hesabında her tam yıl sigortalılık için bağlanan oran düşürülmüştür. Aylık bağlanmasında dikkate alınan GSYİH, aylıkların artırılmasında ise dikkate alınmamakta, yalnızca TÜFE'ye bağlanmaktadır. Bu da emekli olan yaşlıların ülkenin GSYİH artışından refah payı alamayacağını göstermektedir.

Öte yandan 2018-2019 yıllarında yaşanan ekonomik durgunluk, 2020'de yaşanan Covid-19 pandemisi gibi ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen unsurlar sonucu 2019 yılında taban aylık uygulamasına geçilmiş 2024 yılına kadar da neredeyse tüm yıllarda bu taban aylık tutarı artırılmıştır ve 2019'dan 2024'e kadar geçen süreçte nominal olarak 12,5 kat artırılmıştır.

- (ii) Türkiye'de yaşlılık aylığına hak kazanmaya dönük olarak klientalist uygulamaların seçim zamanlarında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu tür klientalist uygulamalar, 20. Yüzyılın sonundan 2023 yılına kadar geçen sürede izlenen neoliberal politikaların aksine yaş şartının tekrar kaldırılarak milyonlarca sigortalının erken yaşta emekliliğine yol açmıştır. Bu da 1999 ve 2006 reformlarının “sistem açıkları” eleştirileri yönündeki politikalara aykırı gelişmelerdir. Bahsi geçen EYT yasası ile gider artırıcı ve gelir azaltıcı bir karar verilmiştir.

Sekizinci Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da SSK'nın sorunları başlığında emeklilik yaşının kanunda en çok değiştirilen maddesi olduğu belirtilmektedir. İlk olarak 1969'da başlatılan “yaş şartsız” erken emeklilik uygulaması, 1986'ya kadar devam etmiş, kısa bir süre sonra, 1992'de yine “yaş şartsız” uygulamaya dönülmüştür. 1969-1991 yılları arasında yaş şartsız emekli olan SSK'lı sayısı 1 milyon 44 bin kişi iken 1992-1995 yılları arasında ise 485 bin kişidir. 1992'deki uygulama, ilgili raporda BAĞKUR ve TC Emekli Sandığının da temel sorunlarından birisi olarak ifade edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001).

2000'li yıllardaki neoliberal eğilimlerin, erken emeklilik uygulamalarının açıkça aktüeryal dengeye zarar verdiğini belirtmesine ve gelirleri artıran, giderleri azaltan politikalar izlenmesine rağmen 2023 yılında da 7438 s. yasa ile 1999 reformunun getirdiği yaş şartı tekrar kaldırılmıştır. İlgili düzenleme, On Birinci Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporunun (Kalkınma

Bakanlığı, 2018: 53-54) 2023 yılında aktif/pasif oranının 2'ye çıkarılması, kişilerin çalışma hayatında daha uzun süre kalmalarının sağlanması, aktüeryal dengeleri bozacak uygulamalardan kaçınılması gibi politika önerilerine açıkça aykırıdır.

İzlenen politikaların seçim dönemleriyle açık ilişkisi gözden kaçırılmamalıdır. 12/10/1969 genel seçimlerini izleyen 23/10/1969 tarihinde 1186 s. kanunun kabul edilmesi; 20/10/1991 genel seçimlerini izleyen 20/02/1992'de kabul edilen 3774 s. kanundan farklı olarak 2023 yılı geldiğinde bu sefer seçimlerden önce 7438 s. yasa çıkarılmış ve 09/09/1999'dan önceki sigortalılar için yaş şartsız emekliliğin yolu tekrar açılmıştır.

Özetle Türkiye refah rejiminde yaşlıları ilgilendiren önemli bir politika, erken emeklilik uygulamalarıdır. Erken emeklilik uygulaması, emekli olan kişi açısından faydalı bir uygulama olarak düşünülse de sosyal sigortacılık tekniğinin gerektirdiği şartları düşük oranlarda sağlayan fertlerin yaşlılık aylıklarının miktarının da düşmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden erken emeklilik ile düşük emekli aylıkları ve dolayısıyla yaşlılık döneminde yoksulluk riski göz ardı edilmemelidir. Türkiye'de sıkça uygulanan bu politikaların önemli bir sonucu, yaşam döngüsüne gelir bakımından bir avantaj eklenmesidir.

(iii) Türkiye'de diğer sosyal yardımlarda olduğu gibi yaşlılara dönük sosyal yardımlar hak temelinden oldukça uzaktır.

2024 yılının ikinci yarısında 4.181,63 TL olan 65 yaş aylığı, örneğin 17002 TL olan net asgari ücretin dörtte biri kadardır. Sosyal sigortalar bakımından bireylerin gelir güvenliği açısından işgücü piyasasıyla taban ilişkisini açıkça kuran asgari ücret, bu grup açısından emeklilik aylıklarının miktarını doğrudan etkilemektedir. Ancak sistem dışında kalan ya da kalmak zorunda olan yaşlılara verilen 65 yaş aylığı insan onuruna yaraşır bir gelirden oldukça uzaktır. Ünlütürk Ulutaş'ın (2017) belirttiği gibi sistem, yoksulluğu sürdürülebilir kılmakta gibi gözükmemektedir. Zira 2022 s. kanun, ailenin refah sağlamanın merkezi kurumu olmaya devam ettiği varsayımının ne kadar yerleşik olduğunu ortaya koymaktadır (Buğra ve Keyder, 2006: 222). Aylığın düşüklüğü, yoksul yaşlıyı diğer refah mekanizmalarına (ailesine, akrabalarına, çevresine, yerel yönetimlere, cemaatlere) muhtaç kılmaktadır. Bu muhtaçlık da hak temelinden ve insan onuruna yaraşır bir yaşama erişmekten uzaktır.

(iv) Türkiye’de refah rejimi, hem primli hem de primsiz rejimde toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmektedir. Bu süreç, yaşam döngüsü perspektifinde, kadının bakım rolünü üstlenmesini ve/veya ücretli işgücü piyasasından uzak kalmasını teşvik ediyor gibi gözükmektedir. Örneğin Durmaz Bodur’un (2019) farklı refah rejimlerindeki ölüm (dul/yetim) aylığı uygulamalarını da ele aldığı çalışmasında Türkiye’de kız çocuklarının aldığı yetim aylıklarının aşırı koruyucu rolüne değinilmiştir. Diğer refah rejimlerinde yetim aylıkları Türkiye’nin aksine cinsiyete göre farklılaşmamakta ve genellikle 25 yaşında kesilmektedir.

Primli rejimde erkek çocukların yaşla kesilen yetim aylıkları, kız çocukların evlenmedikleri ve istihdama dahil olmadıkları sürece ödenmeye devam etmektedir. Bu ikili ayırım, kadınları koruyucu ölüm aylıkları olarak işgücü piyasasına katılmaktan uzaklaştıran; erkekleriyse “eve ekmek getiren” rolünü pekiştirerek istihdama yönelten bir refah mantığını içermektedir.

Primsiz rejimde ise aileye yüklenen sorumluluklar dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri pekiştirilmeye devam edilmektedir. Ünlütürk Ulutaş’ın (2017: 40) belirttiği gibi “evde bakım” uygulamasında, kanunen yoksul sayılan hanelerdeki engellilerin “evde bakımlarına destek verilmesi”, geleneksel olarak kadınlara özgülenmiş bu hizmetin yine kadına yüklenmesini ifade etmektedir. Bu uygulama ile verilen ödeme ücretli bir destek değil, muhtaçlığa dönük bir destek ödemesi olup; aynı zamanda zaten engelli ferдин olduğu hanedeki dezavantajları hane içinde telafi etmeye çalışarak profesyonel destekten yoksun olduğundan bu politika toplumsal cinsiyet rollerini içkindir.

Türk refah rejiminde primli ve primsiz rejimdeki politikalar birlikte düşünüldüğünde; kadının işgücü piyasasına katılımı birincil bir amaç olarak görülmemiş; aksine yaşam döngüsü içerisinde kadın, “kadın işlerini” yapan ve dolaylı olarak işgücü piyasası dışında kalan bir yerde konumlandırılmıştır. Erkek ise çalışıp emekli olmalıdır. Bu ikili yol, kadının yaşlılık döneminde kadının erkeğe nazaran daha az gelir korumasına sebep olabilecektir. Çünkü emeklilik dönemine erişemeyecek ya da erişse bile erkeğe nazaran daha kısa ve/veya düşük ücretlerle katılım sağlandığı için emekli aylığı da düşük olacağından yoksulluk riski yüksek olabilecektir. Türkiye refah rejimi, bu ikili yol dolayısıyla yaşam döngüsü içerisindeki kümülatif avantaj/dezavantajları pekiştirmekte; daha uzun yaşayan kadının daha yoksul olmasına sebebiyet verebilecektir.

Özetle Türkiye’de refah rejimi, yaşlıların gelir güvenliği bakımından sosyal sigortalarda neoliberal eğilimlerin politikaları ile klientalist politikaların çelişkisinde yürümektedir. Bir yandan 1999 ve 2008 sonrası sigortalı olanlar açısından gelir artırıcı gider kısıcıcı politikalar ve piyasanın desteklendiği liberal eğilim söz konusuysen diğer yandan gelir azaltan, gider artıran ve sosyal sigortacılık ilkelerinden oldukça uzak olan erken emeklilik politikalarına devam edilmektedir. Sistem dışında kalanlar ise minimal yardımlar ile ailelerin desteğine terk edilmiştir.

## **2.4. Uluslararası Kuruluşların Politika Belgelerinde Yaşlı Yoksulluğuyla Mücadele Araçları**

Yaşlıların sosyal güvenliği veya emekliliği, uzun yıllardır uluslararası kuruluşların da odağında yer almaktadır. Yukarıda değinildiği gibi uluslararası kuruluşların sosyal güvenlik politikalarına etkileri bilinmektedir. Bu bağlamda bu başlık altında ILO’nun 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararı ve Dünya Bankası’nın 5 Katmanlı Emeklilik Modeline değinilmiştir. Özellikle Dünya Bankasının 1990’lardaki 3 aylık modelinin, ilkeleri benzer kalmak şartıyla 5 aylık modele evrilmesi ideolojik bir esnemeyi yansıtıyor olabilir.

### **2.4.1. Beş Katmanlı Emeklilik Modeli**

Dünya Bankasının dünyada sosyal güvenlik alanında yapılan reformlar ve yeniden yapılandırma çalışmaları üzerinde çok büyük bir etkisi olduğunu söylenebilir (Dur, 2014: 25). Bankanın 1994 yılında yayınladığı “Yaşlılık Krizini Önlemek” (Averting The Old Age Crisis) başlıklı raporu bu belgelerin başında gelmektedir. Raporun Dünya Bankasının ilgili dönemin baş ekonomisti olan Michael Bruno tarafından ele alınan önsözü “*Yaşlılara finansal güvenlik sağlayan sistemler, artan yaşam beklentisi ve azalan doğurganlık nedeniyle dünya çapında artan bir baskı altında*” ifadesi ile başlamaktadır. Bunun sonucunda yaşlıları koruyan geleneksel yolların zayıfladığı, devlet destekli emeklilik sistemlerinin sürdürülemez ve reform edilemez ve hatta bazı ülkelerde çökmekte olduğu, sorunun yalnızca yaşlı sorunu olmadığı, bu yükü dolaylı ya da doğrudan bir şekilde sırtlanacak olanların çocuklar ve torunlar olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan olgunlaşan emeklilik sistemlerinin, büyümeyi engelleyebileceği, ücretlerdeki yüksek vergilerin kaçığa neden olacağı ve işgücünün daha düşük verim yaratan kayıt dışı sektöre yöneleceği, artan mali açıklar yüzünden enflasyonun körükleneyeceği veya gençlerin sağlık ve eğitim harcamalarından kısıllacağı veya bu üç durumun birlikte gerçekleşeceği ifade

edilmektedir. Bu sorunlarla mücadelede Dünya Bankasının önerisi, üç sütuna dayanan bir sistem oluşturarak daha iyi bir finansal güvenlik ve ekonomik büyüme sağlanmasıdır. Bu sütunlar (i) yaşlılar arasında yoksulluğu azaltma gibi kısıtlı bir amaca sahip olan ve devlet tarafından yönetilen zorunlu katılıma dayanan sistem, (ii) özel sektör tarafından yönetilen zorunlu tasarrufa dayanan sistem ve (iii) gönüllü tasarruflardır. İlk sütun “yeniden dağıtım”, ikinci ve üçüncü sütun tasarrufları kapsarken; üç sütun da yaşlılık döneminin birçok riskine karşı sigorta sağlamaktadır. Öte yandan “yeniden dağıtım” işlevi, “tasarruf” işlevinden ayrışarak ve belki ücretlerden daha düşük prim alınarak kamu ayağı ile ilişkili büyümeyi engelleyici sorunların çoğundan kaçınılabileceğini göstermektedir (World Bank, 1994).

Neoliberal eğilimlerin odağında oldukça etkin roller üstlenen Dünya Bankasının 21. Yüzyıldaki görüşleri ise 1990’lardakinden farklılaşmıştır. Orenstein’a (2011: 77) göre zorunlu özel emeklilikleri dünyaya yayan ulusötesi emeklilik özelleştirme kampanyası krizdedir.<sup>34</sup> Küresel mali kriz sırasında emeklilik fonu varlıkları yok edildiğinden, serbest piyasa modelinin kendisi sorgulanmaya başlanmış; emeklilik özelleştirmesini zorlayan uluslararası finans kuruluşları da benzer şekilde yeniden yapılanmaya zorlanmıştır. Önceki Dünya Bankası kampanyasının merkezinde yer alan zorunlu, bireysel özel emekliliklere odaklanmaktan uzaklaşarak, çeşitli başka fikir ve modellerin yükselişine tanık olunacak olsa da özelleştirme ruhu da ölmemiştir.

Gerçekten de Yaşlılık Krizini Önlemek raporunun ardından Dünya Bankası’nın dikkati giderek bu ilkeleri çok farklı koşullara uyarlamak ve yaşlılıktaki riskleri yönetmek için çeşitli nüfusların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak üzere sistem tasarımlarını iyileştirmeye odaklanmıştır. Bankanın emeklilik çalışmaları için kavramsal çerçevenin temeli 2005 yılındaki “Old Age Income Support in the 21st Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform” adlı rapora dayanmaktadır. Banka, analizini ve politika önerilerini formüle ederken, bireysel ülke koşullarının önemine ve emeklilik sistemleri için çeşitlendirilmiş beş ayaklı bir modelin esnek uygulamasına dayanan kavramsal bir çerçeve uygulamıştır. Emeklilik sistemlerinin hedeflerini belirlerken, politika yapımcıların ayrıca toplumdaki yoksullara yönelik daha geniş sosyal koruma ve

<sup>34</sup> Çalışmaya göre bunun sebepleri: (i) özelleştirme konusunda Dünya Bankasının daha başlangıç dönemlerinde kendi değerlendirme raporlarında yıpranmaya başlamış olması, (ii) sembolik Şili deneyiminin başarısızlığı ve bunun ülke tarafından kabul edilmesi, ancak en önemli neden (iii) küresel mali krizdi. Kriz sonrası Robert Zoellick liderliğindeki Dünya Bankası “kapsayıcı ve sürdürülebilir küreselleşmeyi” savunmaya başlamıştır.

sosyal politika sorularını da dikkate almaları gerekmektedir. Banka, emeklilik sistemi modalitelerine yönelik çok ayaklı bir yaklaşımın, ana hedef kitlelerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabileceğine ve emeklilik sistemlerinin karşı karşıya olduğu çoklu risklere karşı güvence sağlayabileceğine inanmaktadır. Çok ayaklı yaklaşımın genel çerçevesi şunları içermektedir: (i) sosyal koşulların gerektirdiği ve mali koşulların böyle bir sistemi sürdürebileceği durumlarda tüm yaşlılara belli bir düzeyde yaşlılık geliri güvencesi sağlayan primsiz bir **“sıfır sütunu”**; (ii) yaşam boyu emeklilik öncesi gelirin bir kısmını kazançlarla bağlantılı katkılar yoluyla ikame etmeyi amaçlayan ve kısmen finanse edilen veya kullandıkça öde esasına göre finanse edilen uygun büyüklükte zorunlu bir **“birinci sütun”**; (iii) tipik olarak katkılar, yatırım performansı ve faydalar arasında net bir bağlantı kuran, uygulanabilir mülkiyet hakları ile desteklenen ve finansal piyasa gelişimini destekleyebilecek özel olarak yönetilen bireysel tasarruf hesapları sağlayan, finanse edilen zorunlu tanımlanmış katkı **“ikinci sütunu”**; (iv) çeşitli şekillerde finanse edilen gönüllü bir **“üçüncü sütun”**; ve (v) aileler, sağlık ve konut gibi diğer resmi sosyal programlar ve bireysel varlıklar gibi gayri resmi desteğe erişimi içeren finansal olmayan bir **“dördüncü sütun”** (Holzmann vd., 2008). Sütunların tasarımı, sosyal güvenlik tekniklerinin birbirlerini destekleyecek şekilde organize edildiğini göstermektedir (Tablo 5).

**Tablo 5.** Beş Katmanlı Emeklilik Sistemi

Fark	Sıfıncı Sütun	Birinci Sütun	İkinci Sütun	Üçüncü Sütun	Dördüncü Sütun
<b>Temel İlke</b>	Evrensel / Hedefli	Zorunlu	Zorunlu	Gönüllü	Gönüllü
<b>Kaynak / Prim</b>	Genel bütçe / Karşılıksız	Karşılıklı	Karşılıklı	Karşılıklı	-
<b>Teknik</b>	Sosyal yardım	Sosyal sigorta / PAYG	Özel sigorta	Özel sigorta	Sosyal yardımlaşma / Konut / Sağlık / Ters İpotek, vb.
<b>Kaynak</b>	Kamu	Kamu	Mesleki veya bireysel tasarruf hesabı	Mesleki veya bireysel tasarruf veya işveren tarafından sağlanan tasarruf hesabı	Gayriresmi (aile, vb.) veya resmi
<b>Kapsam</b>	Tüm yaşlılar / yoksul olan yaşlılar	Katkı sunan yaşlılar	Katkı sunan yaşlılar	Katkı sunan yaşlılar	-
<b>Riskler</b>	-Diğer savunmasız grupların varlığı ve yaygınlığı -Bütçe imkanları -Emeklilik sistemlerinin tamamlayıcı unsurlarının varlığı	-Demografik riskler -Politik riskler	-Özel varlık yönetimi, yüksek işlem ve idari maliyet riskleri -Gelir garantisi talep etmedikleri sürece uzun ömür riskleri	-Özel varlık yönetimi, yüksek işlem ve idari maliyet riskleri -Gelir garantisi talep etmedikleri sürece uzun ömür riskleri	-
<b>Hedef kitle</b>	1) Yaşam boyu yoksul 2) Enformel sektör 3) Formel sektör	Formel sektör	Formel sektör	1) Formel ve enformel sektör 2) Yaşam boyu yoksul	1) Yaşam boyu yoksul ve enformel sektör 2) Formel sektör
<b>Öncelikli amaç</b>	Yaşlıların yoksulluğa karşı korunması	Yaşlıların yoksulluğa karşı korunması ve tüketimin dengelenmesi*	Tüketimin dengelenmesi* ve asgari emeklilik yoluyla yaşlıların yoksulluğa karşı korunması	Tüketimin dengelenmesi*	Yaşlıların yoksulluğa karşı korunması ve tüketimin dengelenmesi*

**Kaynak:** Holzman, vd. (2008)'den faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

\*Tüketim dengelenmesi, bireylerin gelirlerindeki dalgalanmalara karşın tüketimlerinin dengede tutulması ile ilişkili bir kavramdır.

Dünya Bankası raporuna göre sosyal emeklilik için oluşturulacak sıfıncı emeklilik katmanının (veya temel ayağın) oluşturulması için mevcut sistemlerin artıları ve eksilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bunun için de 4 unsura bakılmalıdır: (a) katkı sisteminin genişletilmesi, (b) yaşlı yoksulluğunu ele alan programların genel sosyal güvenlik ağıyla (yani, yaştan bağımsız olarak haneler için genel yoksulluğa yönelik sosyal yardım) bütünleştirilmesi, (c) evrensel bir temel emeklilik maaşı ve (d) gelir (servet) testli (means-test) bir temel emeklilik maaşı (Holzmann ve Hinz, 2005: 95-97). Bankanın deneyimi, karmaşık sorunlara basit bir evrensel çözümün bulunmadığını göstermektedir (Holzmann vd., 2008: 3).



Sonuç olarak Dünya Bankasının 1990'lardaki özelleştirme yanlısı ilk raporları, önceki başlıkta da belirtildiği gibi yaşanan olumsuz deneyimler dolayısıyla değişmeye başlamış gözükmektedir. 5 katmanlı modelde, 3 katmanlı modelin aksine bireysel sorumluluk kırılmış gözükse de ekonomik amaçların etkisi hala dikkat çekmektedir. Yine politikalarda devlete, bireye, aileye ve piyasaya zorunlu ve/veya gönüllü görevler yüklendiği anlaşılmaktadır.

#### **2.4.2. 202 Sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararı**

ILO'nun tavsiye kararı, doğrudan yaşlılara dönük olmasa da çeşitli dezavantajlı gruplara dönük sosyal koruma tabanlarının oluşturulmasını ve genişletilmesini içeren bir politika sepetidir. Bu kesimlerden birisi de yaşlılar olduğu için tavsiye kararına ve içeriğine değinmek faydalı olacaktır.

Sosyal koruma kavramı, çoğu zaman sosyal güvenlik yerine kullanılmış olmakla birlikte kimi zaman da temel, taban ve elemanter sözcükleri eşliğinde kullanılmıştır (Gülmez, 2018: 338). Kavram acıma, yardımseverlik veya hayırseverlik değerleriyle ilgili olmayıp "hak" vurgusuyla şekillenmektedir. Sosyal korumayı güvence altına almak devletin sorumluluğunda olup gerekli programların oluşturulmasında ve işletilmesinde, bireylere eşit davranma, ayrımcılık yapılmamasının yanı sıra, katılım, hesap sorma ve talep etme haklarının tanınması gereklidir (Kapar, 2006: 104). Hak temelli yaklaşım, doğrudan doğruya insan hakları üzerine inşa edilmiş ve esas olarak insana yaraşır ve saygın bir yaşam sürmenin yasal ve bağlayıcı temellerinin atılmasını amaçlayan bir yaklaşım olduğundan kanunların kesin bağlayıcılığını içermektedir. Bu bağlamda birey hayırseverlerin insafına terk edilmemiştir ve doğrudan sosyal koruma talep etme hakkını haizdir (Sarıpek, 2017: 44).

202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararının (2012), başlangıç metninde ILO'ya göre "*sosyal güvenliğin yoksulluğu, eşitsizliği, sosyal dışlanmayı ve sosyal güvencesizliği önlemede ve azaltmada, eşit fırsatları ve cinsiyet ile ırk eşitliğini teşvik etmede, kayıt dışından kayıtlı istihdama geçişi desteklemede önemli bir araç olduğunu kabul ettiği*" ifade edilmektedir.

Tavsiye kararının 2. maddesinde sosyal koruma tabanları "*yoksulluğu, kırılabilirliği ve sosyal dışlanmayı önlemeye veya hafifletmeye yönelik koruma sağlamak için belirlenmiş ulusal düzeydeki temel sosyal güvenlik garantilerini içeren setler*" olarak tanımlanmıştır. Devletler bu tavsiye kararının uygulanmasında birincil ve genel

sorumludur (m.3). Bu haklar temel sağlık hizmetleri ve temel gelir güvenliğine erişimle ilişkilidir (m.4).

Koruma sütunları üç gruba ayrılmaktadır. (i) Taban sütun, (ii) ikinci sütun: zorunlu sigorta ve (iii) çnc sütun: isteğe bağlı sigorta (Gülmez, 2018: 402). Tavsiye kararı, kısaca (a) temel sağlık hizmetlerine erişim, (b) ocuklar için temel gelir güvencesi, (c) aktif yaşta olanlardan hastalık, işsizlik, doğum, vb. durumda olanlar için temel gelir güvencesi ve (d) **yaşlılar için temel gelir güvencesi** sağlanmasını içermektedir (m.5).

Burada sunulacak sosyal korumada bazı prensiplere uyulmalıdır. Örneğin temel gelir güvencesi, onurlu bir yaşam sağlamalıdır. lke tarafından tanımlanan asgari gelir düzeyleri; gerekli mal ve hizmetlerin maddi değerine, ulusal yoksulluk sınırlarına, sosyal yardım için gelir eşiklerine veya ulusal yasalar ya da uygulamalarla belirlenen diğer benzer eşiklere karşılıklı gelebilir ve bölgesel farklılıkları da dikkate alabilir (m.8-b). Tavsiye kararında ye ülkelerin, temel sosyal güvenlik garantilerini sağlarken, ulusal bağlamda fayda programlarının en etkili ve verimli kombinasyonunun uygulanması amacıyla farklı yaklaşımları dikkate alması gerektiği (m.9/1); yardımları sağlayan programların; evrensel yardım planlarını, sosyal sigorta planlarını, sosyal yardım planlarını, negatif gelir vergisi planlarını, kamu istihdam planlarını ve istihdam destek planlarını içerebileceği (m.9/2) belirtilmiştir.

Yine ye ülkeler, farklı nüfus gruplarının katkı kapasitelerini dikkate alarak, ulusal sosyal koruma tabanlarının finansal, mali ve ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla gerekli kaynakları harekete geçirmek için çeşitli farklı yöntemler kullanmayı düşünmelidir. Bu tür yöntemler, ayrı ayrı veya birlikte, vergi ve katkı yükümlülüklerinin etkili bir şekilde uygulanmasını, harcamaların yeniden önceliklendirilmesini veya daha geniş ve yeterince artan bir gelir tabanını içerebilir. Üyeler, bu tür yöntemleri uygularken dolandırıcılığı, vergi kaçakçılığını ve katkı paylarının ödenmemesini önleyecek önlemlerin uygulanması ihtiyacını dikkate almalıdır (m. 11). Bu tabanların ulusal kaynaklarla finanse edilmesi esas iken, ülkenin yeterli olmaması durumunda uluslararası destek ve işbirliğinden faydalanılması yoluna gidilmelidir (m. 12).

Kapar'a (2006: 116) göre sosyal korumadan yoksulluğu azaltmak ve sosyal içermeyi sağlamak gibi çeşitli ekonomik ve sosyal olumlu sonuçların ortaya çıkabilmesi beklendiğinden; sosyal koruma kapsamı dışında kalan ve riskler karşısında yeterince

korunamayanların kapsama alınması ve insan onuruna yaraşır bir koruma düzeyinin güvence altına alınması gerekmektedir.

Tavsiye kararı uyarınca da sosyal güvenlik şemsiyesinin genişletilmesi hedeflenmektedir. Genişletme stratejileri hem kayıtlı hem de kayıt dışı ekonomideki kişilere uygulanmalı ve kayıtlı istihdamın büyümesini ve kayıt dışılığın azaltılmasını desteklemeli ve sosyal, ekonomik ve çevresel kalkınmanın uygulanmasıyla tutarlı ve buna yardımcı olmalı (m. 15), dezavantajlı kesimlere ve özel ihtiyaç sahiplerine destek sağlamalıdır (m. 16). Bu süreçler işçi-işveren örgütleriyle birlikte ilgili diğer temsili örgütlerle istişareleri de içeren tanımlanmış uygun mekanizmalarla yürütülmelidir (m.17).

Yaşlılar açısından değerlendirildiğinde tavsiye kararında asgari bir gelir garantisi sunulması ve bu garantiyi sunarken “onurlu bir yaşamın” sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Öte yandan sosyal güvenliğı tek başına gelirin yeniden dağıtımını için bir araç olarak düşünmek doğru olmayacağı için kayıt dışı istihdam, vergi-prim kaçırma, dolandırıcılık gibi özellikle işgücü piyasasını da içeren sorunlara dikkat çekilmektedir. Zira dayanışma prensibi dolayısıyla yaşlılık (veya diğer) riskine maruz kalmayan kimselerden alınacak gelirler, riske maruz kalan kişilere yatay veya dikey olarak dağılacaktır. Bu çarkın düzgün işlemesi için de kaçakçılık, dolandırıcılık ve kayıt dışılık gibi engellerin aşılması gerekmektedir.

Bu bölümde yaşlı yoksulluğunu önlemede kullanılan yöntemlere değinilmiş olup sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve diğer mücadele yöntemlerine ampirik bulgularla birlikte yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye de dahil olmak üzere refah rejimlerinde yaşlıların korunmasına, neoliberal ekonomi politikalarının bu koruma politikalarına etkilerine değinilmiştir. Takip eden bölümde Türkiye mevzuatında yaşlıların gelir düzeyinin korunmasına dönük mevzuat ele alınacaktır. Özellikle 1999 ve 2006 reformlarıyla sosyal sigortalar sistemine getirilen parametrik dönüşümler, tezin önemi için faydalı olacaktır.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE YAŞLILARIN KORUNMASI

Yaşlılık, gelir kaybına ve sağlık harcamalarının artması sebebiyle gider artışına yol açan ve sosyoekonomik yönden sosyal güvenlik ihtiyacının en belirgin şekilde kendisini gösterdiği, en kapsamlı ve uzun süre ihtiyaç doğuran toplumsal bir risktir. Dolayısıyla diğer sosyal risklere nazaran dünya ülkelerinde ilk sırayı yaşlılığın ekonomik ve toplumsal zararlarını gidermeye yönelik programlar almaktadır (Başterzi, 2006b: 34).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında da (m.60) sosyal güvenlik hakkı düzenlenmiş; ayrıca özel olarak korunması gereken kesimler (m.61) içerisinde yaşlılara yer verilmiştir. Türkiye’de yaşlılar açısından sosyal güvenlik hakkını bu bağlamda ele alan en temel yasalar; sosyal sigorta tekniği bakımından 5510 sayılı *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (SSGSSK)* iken sosyal yardım tekniği bakımından 2022 sayılı *65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun*’dur.

5510 s. kanunda genellikle karşılıklılık prensibi uyarınca prim bildirim ve/veya ödemesine dayalı bir sosyal güvenlik hakkı söz konusu iken 2022 s. kanun karşılıksız bir prensiple muhtaçlığa karşı bir sosyal koruma aracı şeklinde görev üstlenmektedir.

Yaşlı yoksulluğuyla mücadele araçları içerisinde bilindik en önemli araçların Türkiye mevzuatındaki düzenlemeleri bu bölümde ele alınmıştır. Özellikle sosyal sigortalar bakımından mevzuatta yaşanan sık değişiklikler, bireylerin yaşlılık dönemleri geldiğinde yoksullukla mücadele etme güçlerini de doğrudan etkileyecektir. Örneğin yaşlılık sigortasından sağlanan en önemli hak olan yaşlılık aylığının bağlanmasında, reform yasaları ile getirilen aylık bağlama oranlarının düşürülmesi geleceğin yaşlılarının yoksullukla karşılaşma olasılıklarını artırabilecektir. Bu bağlamda mevzuat incelemesine ihtiyaç duyulmaktadır: öncelikle sosyal sigortalar sisteminden yaşlılık aylığı bağlanması şartlarına ve bu aylıkların hesaplanmasında kullanılan parametrelere değinilmiş; ardından Türk sosyal yardım sisteminde yaşlıların korunmasına dair 2022 ve 2828 s. yasalar ve ilgili yönetmelikler ele alınarak bölüm tamamlanmıştır.

### 3.1. Türkiye’de Yaşlılık Sigortası

Türkiye’de sigortalılık; kuruluş kanunları dolayısıyla genel itibariyle işçi ve memurlardan oluşan bağımlı çalışanlar ile bağımsız çalışanlar olmak üzere üç ayrı grupta ele alınmaktadır. 2006 sosyal güvenlik reformundan önce ayrı mevzuatlara tabi olan bu sigortalı grupları, 5510 s. kanun ile tek çatı altında toplanmıştır.

Sigortalı grupları bakımından farklı mevzuatların varlığı, işçiler, memurlar ve bağımsız çalışanlar açısından yaşlılık aylığına hak kazanmada farklı uygulamalara sebebiyet vermiştir. Bu farklılıklar, özellikle yaşlılık sigortasının en önemli sosyal güvenlik faydası olan ve staj süresi en uzun olan yaşlılık aylığına hak kazanmada ve bu aylığın miktarını belirlemede doğrudan etkilidir.

Türkiye’de aylık bağlamaya ilişkin düzenlemeler sosyal sigortacılık tekniğine uygun bir şekilde oluşturulmuş olup dönem dönem yöntemsel farklılıklar gösterse de “*sisteme yapılan katkı tutarı*” ile sistemde kalma süresiyle (PÖGS) ilişkili olan “*oran, katsayı ve/veya gösterge rakamları*” sistemin özünü oluşturmuştur (Demirbilek, 2024: 597). Yine farklı mevzuatları dolayısıyla uzun vadeli sigorta kolları (UVSK) bakımından sigortalının ilk sigortalılık tarihi, tabi olduğu mevzuatı önemli kılmaktadır. Dolayısıyla UVSK bakımından sosyal sigorta mevzuatı, sigortalının yaşlılık aylığı miktarı ve yaşlılık aylığına hak kazanma yaşı gibi konularda farklılık arz edeceğinden sigortalı gruplarına göre ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bu bağlamda 5510 s. kanundaki sigortalı sınıflandırmasına uyulan sıraya göre bu başlıkta sırasıyla hizmet akdiyle çalışanlar, bağımsız çalışanlar ve kamu görevlileri ele alınmaktadır.

#### 3.1.1. Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Yaşlılık sigortası, çalışma gücünü kaybeden sigortalının çalışmasına bağlı olarak elde edebildiği gelirden mahrum kalmasından kaynaklı gelir kesilmesi riskine karşı sosyal güvenlik garantisi sağlayarak gelir telafisini hedefler (Alper, 2020: 291). Bu gelir kaybı/kesintisi telafisini de genel olarak yaşlılık aylığı bağlanması suretiyle sağlar.

Türkiye’de yaşlılık sigortası ilk olarak hizmet akdiyle çalışanlar bakımından 1 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5417 s. “İhtiyarlık Sigortası Kanunu” ile başlamış, ilgili sigorta 4 Şubat 1957’de kabul edilen 6900 s. “Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu” ile yeniden düzenlenmiş ve ardından 17 Temmuz 1964 tarihinde 506

s. “Sosyal Sigortalar Kanunu”<sup>35</sup> ile 6900 s. kanun ilga edilmiştir. 506 s. kanunla çeşitli dönemlerde yapılan değişikliklerin ardından son olarak 5510 s. SSGSSK ile yaşlılık sigortası hükümleri son halini almıştır (Güzel vd., 2012: 549). Sigortalı gruplarını tek kanunda toplayan 5510 s. SSGSSK’nin 4. maddesi uyarınca sigortalılar 4/1-a, 4/1-b ve 4/1-c sigortalıları olarak ele alınmaktadır. Bu sigortalılar sırasıyla kısaca hizmet akdiyle çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve kamu görevlileridir. Tarihsel süreçte bu sigortalılar açısından kimi temel kanunlar düzenlenmiş, ancak sıkça bu kanunlar ilga edilmiş veya üzerinde değişiklikler yapılarak aylığa hak kazanma şartları değiştirilmiştir (Tablo 6).

**Tablo 6.** Sigortalı Grubuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartlarıyla İlgili Temel Mevzuat

Sigortalı Türü	Kanun No	Resmî Gazete	Özet Açıklama
Hizmet akdiyle çalışanlar	5417	8/6/1949-7227	İlk yaşlılık sigortası
	6391	22/3/1954-8664	5417 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	6900	13/2/1957-9534	5417 s. kanunu ilga edildi.
	506	29/7/1964-11766	Sosyal güvenlik reformuna kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kaldı. İlk kez cinsiyete göre ayrı yaş hadleri belirlendi.
	1186	3/11/1969-13341	506 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	1992	26/5/1976-15598M	506 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	2422	8/3/1981-17273	506 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	3246	10/1/1986-1898	506 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	3774	20/2/1992-21155	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	4447	8/9/1999-23810	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	4759	1/6/2002-24772	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
5510	26/6/2006/-26200	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlar tek çatı altında toplandı.	
Bağımsız çalışanlar	1479	4/9/1971-13956	Sosyal güvenlik reformuna kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kaldı.
	2229	4/5/1979-16627	1479 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	3774	20/2/1992-21155	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	4447	8/9/1999-23810	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	4759	1/6/2002-24772	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	5510	26/6/2006/-26200	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlar tek çatı altında toplandı.
Kamu görevlileri	5434	17/6/1949-7235	Sosyal güvenlik reformuna kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kaldı.
	6122	11/7/1953-8455	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	6422	25/6/1954-8738	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	7242	3/3/1959-10149	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	334	27/9/1963-11516	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	1425	11/7/1971-13892	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	1922	11/7/1975-15292	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	2559	14/11/1981-17514	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	2898	27/9/1983-18174	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	3284	22/5/1986-19114	5434 s. kanunda değişiklik yapıldı.
	3774	20/2/1992-21155	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	4447	8/9/1999-23810	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	4759	1/6/2002-24772	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlarda değişiklik yapıldı.
	5510	26/6/2006/-26200	5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlar tek çatı altında toplandı.

**Kaynak:** İlgili mevzuat ve Sözer’den (2019) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

<sup>35</sup> 506 s. kanun küçük çapta bir reform niteliği taşımaktadır. Dağınık mevzuatı toplaması, 3008 s. İş Kanunundan sosyal sigortaları ayırması, dar anlamdaki işçi sigortalarını genişletmesi, sağlanan haklarda artış ve genişlemeler sağlaması ve bu haklar için sigortalı lehine uygulamalar düzenlemesi önemli yenilikler olarak görülmektedir (Dilic, 1972: 60-61).

Yaşlılık sigortasından sağlanan yaşlılık aylığına hak kazanma ve yaşlılık aylığının hesaplanma yöntemleri gibi konular reformlarla çeşitli değişimler geçirmiştir. Bu durum da farklı mevzuatlara tabi sigortalılar açısından farklı kazanımlara sebebiyet vermiştir.

### **3.1.1.1. İşçilerin Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları**

Yaşlılık aylığına hak kazanmada temel olarak üç kriter birlikte veya ayrı ayrı dikkate alınmaktadır. Bu kriterler belli bir yaşa gelmiş olmak, belli bir sigortalılık süresine sahip olmak (staj süresi, bekleme süresi) ve belli bir süre prim ödemiş veya bildirmiş olmak şartlarıdır.

Hizmet akdiyle çalışanlar bakımından yaşlılık aylığına hak kazanmada en önemli şartlardan birisi olan yaş haddi zamanla değişiklikler göstermiştir. Dönem dönem yaş haddi azaltılmış, dönem dönem ise artırılmıştır. Benzer durum prim ödeme/bildirme veya staj sürelerinde de değişik uygulamalara sebebiyet vermiştir (Tablo 7).

**Tablo 7.** 1999 Reformundan Önce Hizmet Akdiyle Çalışanların Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Kanun No	RG Tarihi	Yürürlük Tarihi	Olağan Emeklilik Şartları		Alternatif Emeklilik Şartları		İkinci Alternatif Emeklilik Şartları	
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
5417	08/06/1949	01/04/1950	1) 60 yaşını doldurmak 2) 25 yıl sigortalılık 3) İlk sigortalılıktan aylık talep tarihine kadar her yıl için ortalama 200 gün prim ödemek 4) Son üç yıl içinde en az 200 gün prim ödemek		1) 50 yaşını doldurmak ve hiçbir işte çalışmayacak durumda olduğu anlaşılacak 2) 25 yıl sigortalılık 3) İlk sigortalılıktan aylık talep tarihine kadar her yıl için ortalama 200 gün prim ödemek 4) Son üç yıl içinde en az 200 gün prim ödemek		-	
6391	22/03/1954	01/04/1954	1) 60 yaşını doldurmak 2) 25 yıl sigortalılık 3) 5000 gün prim ödemek		<i>Alternatif emeklilik seçeneği ilga edilmiştir.</i>		-	
6900	17/02/1957	01/06/1957	1) 60 yaşını doldurmak 2) 25 yıl sigortalılık 3) 5000 gün prim ödemek		1) 60 yaşını doldurmak 2) 15-35 yıl arası sigortalılık 3) Her yıl için ortalama en az 150 gün prim ödemek		-	
506	29/07/1964 - 01/08/1964 arasında	01/02/1965	1) 55 yaşını doldurmak 2) 25 yıl sigortalılık 3) 5000 gün prim ödemek	1) 60 yaşını doldurmak 2) 25 yıl sigortalılık 3) 5000 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 15-34 yıl arası sigortalılık 3) Her yıl için ortalama en az 150 gün prim ödemek	1) 60 yaşını doldurmak 2) 15-34 yıl arası sigortalılık 3) Her yıl için ortalama en az 150 gün prim ödemek	-	-
1186	03/11/1969	01/03/1969	1) 50 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 25 yıl sigortalılık <sup>(a)</sup> 2) 5000 gün prim ödemek		1) 50 yaşını doldurmak 2) Her yıl için ortalama en az 120 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) Her yıl için ortalama en az 120 gün prim ödemek
2422	08/03/1981	01/04/1981	1) 50 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 50 yaşını doldurmak 2) 15 yıl sigortalılık 3) 3600 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 15 yıl sigortalılık 3) 3600 gün prim ödemek	1) 20 yıl sigortalılık 2) 5000 gün prim ödemek	1) 25 yıl sigortalılık 2) 5000 gün prim ödemek
3246 <sup>(b)</sup>	10/01/1986	10/01/1986	1) 55 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 60 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 15 yıl sigortalılık 3) 3600 gün prim ödemek	1) 60 yaşını doldurmak 2) 15 yıl sigortalılık 3) 3600 gün prim ödemek	-	-
3774	27/02/1992	27/02/1992	1) 50 yaşını doldurmak 2) 15 yıl sigortalılık 3) 3600 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 15 yıl sigortalılık 3) 3600 gün prim ödemek	1) 50 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 5000 gün prim ödemek	1) 20 yıl sigortalılık 2) 5000 gün prim ödemek	1) 25 yıl sigortalılık 2) 5000 gün prim ödemek

**Kaynak:** İlgili mevzuat, Sözer (2019) ve Durusoy Öztepe'den (2018) faydalanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.



<sup>(a)</sup>12/05/1976 tarihinde yayımlanıp aynı gün yürürlüğe giren 1992 s. kanun ile 25 yıl sigortalılık süresi kadın sigortalılarda ve engelli erkek sigortalılarda 20 yıla düşüren m.60-(e) bendi uygulanmaya başlanmıştır.

<sup>(b)</sup>İlgili kanun hükmü (ek m. 1) 01/01/1990 tarihinden itibaren sigortalı olanlar için uygulanacaktır. Önceki sigortalılar için geç. m. 1-2 (506 s. kanuna işlenmiş haliyle geç. m. 64 ve 65) ile geçiş hükümleri uygulanmıştır (Tuncay, 1986: 206-208; Sözer, 2019).

Türkiye’de hizmet akdiyle çalışanlar bakımından ilk düzenleme 5417 s. kanundur (Şakar, 1987: 161). 5417 s. kanun döneminde “olağan” şekilde yaşlılık aylığı almak için cinsiyet gözetmeksizin 60 yaşını doldurmuş olmak ya da 50 yaşını doldurmuş olmak şartıyla hiçbir şekilde çalışamayacağı anlaşılanlar diğer şartları sağlamaları şartıyla hak kazanmaktadır. Bu ikinci seçenek 1954 yılında 6391 s. kanun ile ilga edilmiştir. 1957’deki 6900 s. kanun döneminde de yaş şartı 60 olarak korunmuştur. Ancak 1964 yılında kabul edilen ve dağınık sosyal sigorta mevzuatını birleştirmeyi hedefleyen 506 s. Sosyal Sigortalar Kanunu ile kadın ve erkek arasında artık yaş farkı gözetilmeye başlanmıştır (Sözer, 2019: 378-380). Kanun gerekçesinde kadında daha düşük yaş haddi, erkekte daha yüksek yaş haddi konmasının sebebi belirtilmemiştir (Dilik, 1972: 209). Kadınlarda 55 yaşa indirilen emeklilik yaşı, erkeklerde 60 olarak devam etmiştir. İlgili kanunda düzenlemeler yapan 1969 yılında çıkan 1186 s. kanun ile kadın ve erkekte emeklilik yaş hadleri beşer yaş düşürülmüş, alternatif seçenekte ise yaş şartı tamamen kaldırılmıştır. Ancak mali sorunlar yaşanmaya başlanmasıyla 1986 yılında 3246 s. kanunla yaş hadlerini tekrar eski düzeyine çıkaran ek bir düzenleme yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeden de 1992 yılında 3774 s. kanunla vazgeçilmiş; (4447 s. kanundan önce) 8/9/1999’da da ilk iki seçenekteki yaş hadleri tekrar beşer yaş indirilmiştir (Sözer, 2019: 378-380).

Hizmet akdiyle çalışanların yaşlılık aylığına hak kazanmaları bakımından 4447 s. kanuna kadarki süreçte yaş şartının kaldırılması uygulaması, ilk olarak 1969 yılında 1186 s. kanunla yürürlüğe sokulmuş, bu uygulama 1986 yılında yürürlüğe giren ve 1990’dan itibaren sigortalı olanlar açısından uygulanacak olan 3246 s. kanun ile kaldırılrsa da 1992 yılında 3774 s. kanunla tekrar yürürlüğe girmiştir. 1999 reformuna kadar süreçte yaş haddi uygulamasının sıkça kaldırılması erken yaşta emekliliklerin doğmasını sağlamıştır.

506 s. kanunun (2422 s. kanunla) değişik 60. maddesi uyarınca getirilen değişikliklerden birisi 18 yaşından önceki sigortalı çalışmaların sigortalılık süresine eklenmemesi, PÖGS’na eklenmesidir. Böylece kanundaki yaş haddi olmayan uygulama sonucunda kadınların 38 (18+20 yıl) erkeklerin ise 43 (18+25 yıl) yaşında emekli olabilmelerini sağlamıştır. Bu durum da 1999 yılına gelindiğinde kurumu mali açıdan zor

duruma düşürdüğü gerekçesiyle 4447 s. kanunla köklü değişimler sağlamıştır (Güzel vd., 2012: 550).

### **3.1.1.1.1. 4447 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları**

4447 s. kanun İşsizlik Sigortasının kurulmasını sağlarken; aynı zamanda 506 s. kanun, 2925 s. kanun, 2926 s. kanun, 1479 s. kanun ve 5434 s. kanunlarda değişiklikler yapmıştır. Böylece kanun ile hizmet akdiyle çalışanlar, tarım işçileri, kendi hesabına çalışanlar, tarımda kendi hesabına çalışanlar ve kamu görevlilerinin yaşlılık aylığına hak kazanma şartları ağırlaştırılmıştır.

08/09/1999 tarihli ve aynı tarihte yürürlüğe giren 4447 s. kanunun (m.63/e) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları (m. 6) ilk defa bu kanun kapsamında sigortalı olacak olan hizmet akdiyle çalışanlarda;

a) Kadın için 58, erkek için 60 yaşın doldurulması ve en az 7000 gün prim ödeme veya

b) Kadın için 58, erkek için 60 yaşın doldurulması, 25 yıl sigortalı olma ve en az 4500 gün prim ödemedir.

Kanundan önceki sigortalılığı bulunanlara ise geçiş dönemi uygulaması söz konusu olmuştur (m.17). Mezkûr madde ile 506 s. kanuna eklenen geç. 81. maddenin (A) bendinde önceki mevzuata göre yaşlılık aylığına hak kazananlar ile sigortalılık süresi 18 yıl ve daha fazla olan kadınlar ile 23 yıl ve daha fazla olan erkekler açısından önceki kanun hükümleri geçerlidir. (B) bendi ise ilgili sigortalılık süresi şartını sağlayamayan sigortalılar için sigortalılık sürelerine bağlı olarak kademeli bir geçiş hükmü içermektedir (Tablo 8).

**Tablo 8.** 4447 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

	8/9/1999 itibariyle sigortalılık süresi	Sigortalılık şartı	Yaş şartı	PÖGS şartı
<b>Kadın</b>	17* yıldan fazla 18 yıldan az	20 yıl	41 yaş	5000
	16* yıldan fazla 17 yıldan az	20 yıl	43 yaş	5000
	15* yıldan fazla 16 yıldan az	20 yıl	45 yaş	5000
	14* yıldan fazla 15 yıldan az	20 yıl	47 yaş	5150
	13* yıldan fazla 14 yıldan az	20 yıl	48 yaş	5300
	12* yıldan fazla 13 yıldan az	20 yıl	49 yaş	5450
	11* yıldan fazla 12 yıldan az	20 yıl	50 yaş	5600
	10* yıldan fazla 11 yıldan az	20 yıl	51 yaş	5750
	10 yıldan az	20 yıl	52 yaş	6000
<b>Erkek</b>	22* yıldan fazla 23 yıldan az	25 yıl	45 yaş	5000
	21* yıldan fazla 22 yıldan az	25 yıl	46 yaş	5000
	20* yıldan fazla 21 yıldan az	25 yıl	48 yaş	5000
	19* yıldan fazla 20 yıldan az	25 yıl	50 yaş	5150
	18* yıldan fazla 19 yıldan az	25 yıl	51 yaş	5300
	17* yıldan fazla 18 yıldan az	25 yıl	52 yaş	5450
	16* yıldan fazla 17 yıldan az	25 yıl	53 yaş	5600
	15* yıldan fazla 16 yıldan az	25 yıl	54 yaş	5750
	15 yıldan az	25 yıl	56 yaş	6000

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*Dahil

Kanunun geç. 81. maddesinin (C) bendi de alternatif emeklilik seçeneği hakkında kazanılmış hak sahipleri ve daha sonra sigortalı olanlar açısından geçiş hükmünü içermektedir. Buna göre kanunun yürürlük tarihinde; 15 yıl sigortalılık süresini, 3600 gün PÖGS'nı ve kadın için 50, erkek için 55 yaşını doldurmuş olmak halinde sigortalı yaşlılık aylığına hak kazanmaktadır. Ancak bu şartları taşımayanlar açısından kadınlarda 52 yaş, erkeklerde 56 yaşın doldurulması ve 15 yıl sigortalılık süresi ile 3600 gün PÖGS ile yaşlılık aylığı almaya hak kazanımı söz konusu olmuştur.

4447 s. kanunun anayasa aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde açılan davada kazanılmış hak sahipleri açısından ilgili düzenlemenin anayasaya uygun olduğuna; geçiş dönemi seçenekleri (B bendi ile C/b bendi) bakımından ise anayasaya aykırılık olduğuna karar verilmiştir.<sup>36</sup> Akabinde Anayasa Mahkemesinin kararıyla iptal edilen hükümlere yönelik 4759 s. kanun çıkarılmıştır (Sözer, 2019: 382). Anayasa Mahkemesinin ilgili kararında (B) bendi ve (C)-b bendine yönelik olarak kademeli geçiş uygulamasının *makul, adil ve ölçülü olmadığı* gerekçesiyle Anayasanın 2 (Cumhuriyetin nitelikleri), 5 (devletin temel amaç ve görevleri) ve 60. (sosyal güvenlik hakkı) maddeleri uyarınca iptaline karar verilmesiyle 01/06/2002 tarihinde yayımlanan 4759 s. kanun (m.3) kademeli geçişleri, iptal kararına uygun şekilde yeniden ele almıştır (Tablo 9).

<sup>36</sup> 23/2/2001 tarih 1999/42 esas no, 2001/41 karar no (RG: 23/11/2001, 24592)

**Tablo 9.** 4759 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

	23/05/2002 itibariyle sigortalılık süresi	Sigortalılık şartı	Yaş şartı	PÖGS şartı
<b>Kadın</b>	(A) bendi kapsamındaki hariç 18* yıldan fazla	20 yıl	40 yaş	5000
	17* yıldan fazla, 18 yıldan az	20 yıl	41 yaş	5000
	16* yıldan fazla, 17 yıldan az	20 yıl	42 yaş	5075
	15* yıldan fazla, 16 yıldan az	20 yıl	43 yaş	5150
	14* yıldan fazla, 15 yıldan az	20 yıl	44 yaş	5225
	13* yıldan fazla, 14 yıldan az	20 yıl	45 yaş	5300
	12* yıldan fazla, 13 yıldan az	20 yıl	46 yaş	5375
	11* yıldan fazla, 12 yıldan az	20 yıl	47 yaş	5450
	10* yıldan fazla, 11 yıldan az	20 yıl	48 yaş	5525
	9* yıldan fazla, 10 yıldan az	20 yıl	49 yaş	5600
	8* yıldan fazla, 9 yıldan az	20 yıl	50 yaş	5675
	7* yıldan fazla, 6 yıldan az	20 yıl	51 yaş	5750
	6* yıldan fazla, 7 yıldan az	20 yıl	52 yaş	5825
	5* yıldan fazla, 6 yıldan az	20 yıl	53 yaş	5900
	4* yıldan fazla, 5 yıldan az	20 yıl	54 yaş	5975
	3* yıldan fazla, 4 yıldan az	20 yıl	55 yaş	5975
	2 yıl 8 ay 15* günden fazla, 3 yıldan az	20 yıl	56 yaş	5975
<b>Erkek</b>	(A) bendi kapsamındaki hariç 23* yıldan fazla	25 yıl	44 yaş	5000
	21,5* yıldan fazla, 23 yıldan az	25 yıl	45 yaş	5000
	20* yıldan fazla, 21,5 yıldan az	25 yıl	46 yaş	5075
	18,5* yıldan fazla, 20 yıldan az	25 yıl	47 yaş	5150
	17* yıldan fazla, 18,5 yıldan az	25 yıl	48 yaş	5225
	15,5* yıldan fazla, 17 yıldan az	25 yıl	49 yaş	5300
	14* yıldan fazla, 15,5 yıldan az	25 yıl	50 yaş	5375
	12,5* yıldan fazla, 14 yıldan az	25 yıl	51 yaş	5450
	11* yıldan fazla, 12,5 yıldan az	25 yıl	52 yaş	5525
	9,5* yıldan fazla, 11 yıldan az	25 yıl	53 yaş	5600
	8* yıldan fazla, 9,5 yıldan az	25 yıl	54 yaş	5675
	6,5* yıldan fazla, 8 yıldan az	25 yıl	55 yaş	5750
	5* yıldan fazla, 6,5 yıldan az	25 yıl	56 yaş	5825
	3,5* yıldan fazla, 5 yıldan az	25 yıl	57 yaş	5900
	2 yıl 8 ay 15* günden fazla, 3,5 yıldan az	25 yıl	58 yaş	5975

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*Dahil

Düzenleme ile yeni kademeli geçiş sisteminde yaş şartı birer yaş olacak şekilde; PÖGS da standart bir şekilde 75'şer gün şeklinde artırılarak 5975 güne taşınmış ve Mahkeme kararına uygun ölçülü, adil ve makul bir sistem getirilmiştir.

**Tablo 10.** 4759 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

15 yıl sigortalılık ve 3600 gün PÖGS'nin sağlandığı tarih	Yaş şartı	
	Kadın	Erkek
23/5/2002'den önce	50 yaş	55 yaş
24/5/2002-23/5/2005	52 yaş	56 yaş
24/5/2005-23/5/2008	54 yaş	57 yaş
24/5/2008-23/5/2011	56 yaş	58 yaş
24/5/2011-23/5/2014	58 yaş	59 yaş
24/5/2014'ten sonra	58 yaş	60 yaş

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Alternatif emeklilik seçeneğini içeren 506 s. kanunun geç. 81. maddesinin C/b bendi ise yeni düzenleme ile kademelendirilmiştir (m.3) (Tablo 10). Buna göre geç. 81. maddenin C/a bendi kapsamındaki şartları (15 yıl sigortalılık ve 3600 gün prim ödeme

*gün sayısı ile kadında 50, erkekte 55 yaş*) sağlayamayanlar için yaş hadleri; 15 yıl sigortalılığın ve 3600 gün PÖGS'nin sağlandığı tarihe göre kademelendirilmiştir (geç. m. 81/C-b).

### 3.1.1.1.2. 5510 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Yaşlılık aylıkları bakımından en önemli meri mevzuat ise 5510 s. SSGSSK'dir. Bahsi geçen kanun ile 506, 2925, 2926, 1479 ve 5434 s. kanunlar büyük çoğunlukla ilga edilmiş ve tek çatı altına toplanmıştır.

5510 s. kanun bakımından yaşlılık aylığını üç ayrı başlık altında ele almak gerekmektedir. Bunlardan birincisi 30/04/2008 sonrası ilk defa sigortalı olanlar, ikincisi 08/09/1999-30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar ve 08/09/1999 tarihinden önce ilk defa sigortalılığı bulunanlar (Güzel vd., 2012: 461):

- İlk defa 30/04/2008 tarihinden sonra sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

Kanunda hizmet akdiyle çalışanlar 4/1-a bakımından zorunlu sigortalı sayılmıştır. Kanun, tüm sigortalı gruplarının yaşlılık sigortası bakımından 4447 s. kanunun getirdiği yaş hadlerini tekrar artırmıştır. Kanuna göre 4/1-a sigortalılarının yaşlılık aylığına hak kazanabilmeleri için gerekli yaş haddi kadınlarda 58, erkeklerde 60 olup prim gün sayısı 9000 gün olarak belirtilmiştir. Ancak prim gün sayısı ile ilgili hüküm 5754 s. kanun (m. 16) ile 4/1-a sigortalılarını 4/1-b ve 4/1-c sigortalılarından ayırarak "7200 gün prim bildirmiş olmak" şeklinde değiştirilmiştir (m. 28). Bununla birlikte 4447 ve 4759 s. kanunlardaki kademeli yaş artışı SSGSSK'da da uygulanmıştır (Tablo 11). Ancak burada prim gün sayısının doldurulduğu tarihe göre bir yaş kademelendirilmesi yapılmıştır (m.28/II-b). Bu kademelendirme 30/4/2008 tarihinden sonra ilk defa sigortalı olanlar açısından uygulanacaktır (geç. m.7):

**Tablo 11.** 5510 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

7200 Gün Primin Doldurulduğu Tarih	Yaş Şartı	
	Kadın	Erkek
1/1/2036-31/12/2037 tarihleri arasında	59	61
1/1/2038-31/12/2039 tarihleri arasında	60	62
1/1/2040-31/12/2041 tarihleri arasında	61	63
1/1/2042-31/12/2043 tarihleri arasında	62	64
1/1/2044-31/12/2045 tarihleri arasında	63	65
1/1/2046-31/12/2047 tarihleri arasında	64	65
1/1/2048'ten itibaren	65	65

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kanunda alternatif emeklilik seçeneği de “*Sigortalılar, ikinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde yer alan yaş hadlerine 65 yaşını geçmemek üzere üç yıl eklenmek ve adlarına en az 5400 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla da yaşlılık aylığından yararlanabilir*” şeklinde yer almaktadır (m.28/2). Bu emeklilik seçeneğinde de 506 s. kanunda geçiş hükmü 5400 günlük süre kademeli olarak uygulanmaktadır (Geç. m.6/7-b) (Tablo 12).

**Tablo 12.** 5510 Sayılı Kanuna Göre Hizmet Akdiyle Çalışanlarda Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

Sigortalı Olunan Dönem	Prim gün sayısı şartı	Yaş Haddi	
		Kadın	Erkek
30/4/2008-31/12/2008 tarihleri arasında	4600	58	60
1/1/2009-31/12/2009 tarihleri arasında	4600+100=4700	58+3=61	60+3=63
1/1/2010-31/12/2010 tarihleri arasında	4700+100=4800		
1/1/2011-31/12/2011 tarihleri arasında	4800+100=4900		
1/1/2012-31/12/2012 tarihleri arasında	4900+100=5000		
1/1/2003-31/12/2013 tarihleri arasında	5000+100=5100		
1/1/2014-31/12/2014 tarihleri arasında	5100+100=5200		
1/1/2015-31/12/2015 tarihleri arasında	5200+100=5300		
1/1/2016-31/12/2016 tarihleri arasında	5300+100=5400		
1/1/2017 ve sonrasında	5400		
1/1/2036-31/12/2037 tarihleri arasında	5400	59+3=62	61+3=64
1/1/2038-31/12/2039 tarihleri arasında		60+3=63	62+3=65
1/1/2040-31/12/2041 tarihleri arasında		61+3=64	63+3=65
1/1/2042-31/12/2043 tarihleri arasında		62+3=65	64+3=65
1/1/2044-31/12/2045 tarihleri arasında		63+3=65	65
1/1/2046-31/12/2047 tarihleri arasında		64+3=65	65
1/1/2048'ten itibaren		65	65

**Kaynak:** İlgili mevzuat (5510 s. kanun m. 28/II, geç. m.6/7-b) ve Sözer (2019)'dan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Alternatif emeklilik seçeneğinde sigortalılık süresi daha kısa belirlenmiş olsa da yaş şartı daha yüksek belirlenmiştir. Örneğin 2038 yılında 7200 günü tamamlayarak aylık talep edecek erkek sigortalının 62 yaşında olması gerekirken alternatif emeklilik seçeneğinde 5400 gününü dolduran sigortalı için bu yaş haddi 65 olacaktır (Güzel vd., 2012: 463).

- 08/09/1999-30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

08/09/1999 ile 30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar açısından yaşlılık aylığına hak kazanma seçenekleri geç. m. 9/1'de düzenlenmiştir. Kanuna göre sigortalı kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurma ve 7000 gün MYÖ sigortaları primi ödemiş olmak şartıyla veya kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurma, 25 yıldan beri sigortalı

olma ve en az 4500 gün MYÖ sigortaları primi ödemiş olmak şartıyla yaşlılık aylığından faydalanacaklardır.

- 08/09/1999'dan önce sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

08/09/1999'dan önce ilk defa sigortalılığı olanlar bakımından 4447 sayılı ve ardından 4759 s. kanunda bahsedilen geçiş hükümleri uygulanmaktaydı. (Güzel vd., 2012: 465). Bunlar 506 s. kanunun meri geç. 81. maddesindeki hükümlerdir:

*a) 20-25 yıllık sigortalılık sürelerini doldurmaya 2 yıl veya daha az kalanlar ile eski mevzuat uyarınca aylığa hak kazanmış bulunanlar (506 s. kanun geç. m. 81/1):* “Bu Kanunun yürürlük tarihinden önce yürürlükte bulunan hükümlere göre yaşlılık aylığı bağlanmasına hak kazanmış olanlar ile sigortalılık süresi 18 yıl ve daha fazla olan kadınlar ve sigortalılık süresi 23 yıl ve daha fazla olan erkekler hakkında, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yürürlükte bulunan hükümler uygulanır.”

*b) 23/05/2002 tarihi itibarıyla eski mevzuatlara göre aylığa hak kazanmamış olanlar veya iki yıldan daha uzun süre kalanlar (506 s. kanun geç. m. 81/B):* Yukarıda da bahsedildiği gibi bu emeklilik seçeneğinde kadın sigortalılar için 20 yıl sigortalılık süresinin yanında sigortalılık süresine göre 40-56 yaşın doldurulması ve 5000-5975 gün MYÖ sigortaları primi ödemiş olmak gerekmektedir. Erkeklerde ise 25 yıl sigortalılık süresinin yanından sigortalılık süresine göre 44-58 yaşın doldurulması ve 5000-5975 gün MYÖ sigortaları primi ödemiş olmak gerekmektedir.

*c) Alternatif emeklilikte geçiş koşulları (506 s. kanun geç. m. 81/C):* Alternatif emeklilik seçeneğinde 23/05/2002 tarihi itibarıyla kadınlarda 50, erkeklerde 55 yaş ile 3600 gün MYÖ sigorta primi ödeme ve 15 yıl sigortalılık şartı yer almaktadır. 23/05/2002 tarihi itibarıyla sigortalı bu şartları taşıyorsa şartları taşıyabildikleri yaşlara göre kademeli bir geçiş sistemi öngörülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu yaş hadleri kadında 52-58; erkekte 56-60 olarak artış göstermektedir.

Ancak 2022 yılının son günlerinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Vedat Bilgin'in yaptığı açıklamaların hemen akabinde 01/03/2023 tarihinde kabul edilip 03/03/2023'te Resmi Gazetede yayımlanan 7438 s. kanun ile 5510 s. SSGSSK'ye eklenen geç. 95. maddesi ilgili yaş haddi kaldırılmış ve aynı tarihte yürürlüğe sokulmuştur. 4447 s. kanunun getirdiği kademeli yaş şartına

takılan kişilere yaş şartı ve sigortalılık türü fark etmeksizin prim bildirim ve sigortalılık süresi şartını sağlamaları halinde emeklilik hakkı tanınmaya başlanmıştır. Bu da 08/09/1999 tarihinden önce sigortası bulunan kişilerin 5000 gün prim bildirim süresi ve kadında 20, erkekte 25 yıl sigortalılık süresini doldurmaları ile emekli olabilmelerini ifade etmektedir. Uygulama ile 4447 s. kanun döneminde sigortalılığı bulunan ve kesintisiz olarak çalışan sigortalılara erken yaşlarda (kadında 38, erkekte 43) emeklilik hakkı tekrar doğmuş bulunmaktadır.

Türkiye’de politik aktörlerin seçim beyannamelerinde sundukları emeklilik vaatlerinde ideolojik farklılıklara rağmen benzer emeklilik vaatleri sundukları bu vaatleri sunarken sosyoekonomik parametreleri değerlendirmekten kaçındıkları, emeklilerin sosyoekonomik sorunlarına ilişkin benzer vaatlere her seçim döneminde yer verildiğine ilişkin popülist yaklaşımlar (Erdoğan, 2024) 7438 sayılı kanunda da gözlenmiştir.

Sonuç itibariyle sosyal sigorta tarihinde hizmet akdiyle çalışan sigortalıların yaşlılık aylığına hak kazanma şartları yıllar itibariyle değişikliğe uğramıştır. Yapılan düzenlemelere bir bütün olarak bakıldığında 2023 yılı hariç olmak üzere son yirmi yılda yaş hadlerinin yükseltme eğiliminde olduğu, ancak 1960’lı yıllardan bu yana aylığa hak kazanmada yaş şartının sıkça kaldırıldığı görülmektedir. Benzer şekilde cinsiyete göre yaş ve prim bildirim şartlarının genel olarak ayrı şekilde düzenlendiği ancak hem kurucu kanunlarda hem de son reformlarda zamanla hem prim süreleri hem de yaş şartlarının eşit olduğu veya kademeli olarak eşitleneceği öngörülmüştür.

### 3.1.1.2. Bağımsız Çalışanların Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Bağımsız çalışanların yaşlılık aylığı hakkında düzenlenen ilk kanun, 1479 s. kanundur. Hizmet akdiyle çalışanlarda olduğu gibi 1479 s. kanuna göre yaşlılık aylığına hak kazanma şartları da dönem dönem değişikliğe uğramıştır (Tablo 13).

**Tablo 13.** 1999 Reformundan Önce Bağımsız Çalışanların Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Kanun No	RG Tarihi	Yürürlük Tarihi	Olağan Emeklilik Şartları		Alternatif Emeklilik Şartları	
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1479	14/09/1971	01/04/1972	1) 55 yaşını doldurmak 2) 15 yıl prim ödemek	1) 60 yaşını doldurmak 2) 15 yıl prim ödemek	-	
2229	04/05/1979	04/05/1979	1) 50 yaşını doldurmak 2) 25 yıl prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 25 yıl prim ödemek	1) 50 yaşını doldurmak 2) 15 yıl prim ödemek	1) 55 yaşını doldurmak 2) 15 yıl prim ödemek
3774	20/09/1992	20/09/1992	1) 20 yıl prim ödemek	1) 25 yıl prim ödemek	<i>İlgili hüküm değiştirilmemiştir.</i>	



**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

14 Eylül 1971’de Resmi Gazetede yayınlanan 1479 s. kanunun 35. maddesi uyarınca yaşlılık aylığından faydalanma şartları *“Yaşlılık aylığından yararlanabilmek için işten ayrılarak yazılı talepte bulunan sigortalının, kadın ise 55, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olması ve bu kanuna göre en az 15 tam yıl sigorta primi ödemiş bulunması şarttır.”* şeklinde düzenlenmiştir.

İlgili kanun hükmü, 4 Mayıs 1979 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan ve aynı gün yürürlüğe giren 2229 s. kanunun 14. maddesi uyarınca *“Yaşlılık aylığından yararlanabilmek için;*

*a) Sigortalının bu Kanuna tabi işten ayrılmış olması ve Kurumdan yazılı talepte bulunması,*

*b) Kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmuş olması ve en az 25 yıl sigorta primi ödemiş bulunması şarttır.*

*c) Kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmakla beraber en az 15 tam yıl sigorta primi ödemiş olanlara da kısmi aylık bağlanır.*

...” şeklinde değiştirilmiştir. Bu haliyle yaşlılık aylığına hak kazanma şartlarında yaş şartları beşer yaş aşağı çekilmiş olup tam aylık alma hakkı prim ödeme süresi bakımından zorlaştırılmış; c fıkrasındaki düzenleme ise kısmi aylık alacak şekilde belirlenmiştir.

20 Eylül 1992 tarihinde yayımlanan 3774 s. kanunun 2. maddesi ile b bendindeki şart, yaş haddinin kaldırılması suretiyle; kadında ayrıca 5 yıl prim ödeme şartının da azaltılmasıyla değiştirilmiştir. Kadın için 20 yıl, erkek için 25 yıl sigorta primi ödemiş olmak şartıyla diğer sigortalı gruplarında olduğu gibi yaşlılık aylığına hak kazanma şartları kolaylaştırılmış ve aynı gün yürürlüğe girmiştir.

### **3.1.1.2.1. 4447 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları**

3774 s. kanun ile yaş şartı olmaksızın süregelen yaşlılık aylığına hak kazanma durumu çok erken yaşlarda (kadında 38, erkekte 43) emeklilik hakkı sağlamıştır (Güzel vd., 2012: 460). Ancak 4447 s. kanunun 28. maddesi ile 08/09/1999 tarihinden sonra ilk defa sigortalı olacak bağımsız çalışanlar için yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

*“a) Yazılı talepte bulunması, talepte bulunduğu tarihte prim ve her türlü borçlarını ödemiş olması,*

b) Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş ve 25 tam yıl sigorta primi ödemiş olması,

*Şarttır.*

Kadın ise 60, erkek ise 62 yaşını dolduran ve en az 15 tam yıl prim ödeyen sigortalılara da kısmi yaşlılık aylığı bağlanır.” şeklinde belirtilmiştir. Böylelikle yaş haddi tekrar getirilmiş; alternatif emeklilik seçeneğinde ise prim ödeme süresi aynı tutulsa da yaş haddi daha yüksek tutulmuştur. Bununla birlikte 08/09/1999 tarihinden önce sigortalılığı bulunanlar için de diğer sigortalı gruplarında olduğu gibi kademeli bir geçiş sistemi öngörülmüş ve yayım tarihinde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Kademeli geçişte yaşlılık aylığına hak kazanma bakımından süre şartını sağlamaya iki yıl veya altında bir süre kaldıysa bu kişiler kademeli geçişe tabi değildirler (4447 s. kanun m. 39, m. 63) (Tablo 14).

**Tablo 14.** 4447 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

01/10/1999 itibariyle Kadında 20 yılın, Erkeklerde 25 yılın doldurmasına kalan süre	Sigortalılık Şartı		Yaş Şartı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2 yıldan fazla, 3 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	41 yaş	45 yaş
3 yıldan fazla, 4 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	43 yaş	46 yaş
4 yıldan fazla, 5 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	45 yaş	48 yaş
5 yıldan fazla, 6 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	47 yaş	50 yaş
6 yıldan fazla, 7 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	48 yaş	51 yaş
7 yıldan fazla, 8 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	49 yaş	52 yaş
8 yıldan fazla, 9 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	50 yaş	53 yaş
9 yıldan fazla, 10 yıldan* az	20 yıl	25 yıl	51 yaş	54 yaş
10 yıldan fazla	20 yıl	25 yıl	52 yaş	56 yaş

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*Dahil

Kanunda yer alan kademeli yaş artışının, Anayasa Mahkemesine açılan dava sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na aykırı olduğuna karar verilmiştir<sup>37</sup> Anayasa Mahkemesinin bu kararı uyarınca 1 Haziran 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 4759 s. kanunun 7. maddesi uyarınca kademeli yaş artışı değiştirilmiştir (Tablo 15).

<sup>37</sup> 23/2/2001 tarih 1999/42 esas no, 2001/41 karar no (RG: 23/11/2001, 24592)

**Tablo 15.** 4759 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

Kadın			Erkek		
01/06/2002 itibariyle 20 yılın doldurmasına kalan süre	Yaş Şartı	Prim Ödeme Şartı	01/06/2002 itibariyle 25 yılın doldurmasına kalan süre	Yaş Şartı	Prim Ödeme Şartı
2 yıldan* az	40	20 yıl	2 yıldan* az	44	25 yıl
2-3 yıl* arası	41	20 yıl	2-3,5 yıl* arası	45	25 yıl
3-4 yıl* arası	42	20 yıl	3,5-5 yıl* arası	46	25 yıl
4-5 yıl* arası	43	20 yıl	5-6,5 yıl* arası	47	25 yıl
5-6 yıl* arası	44	20 yıl	6,5-8 yıl* arası	48	25 yıl
6-7 yıl* arası	45	20 yıl	8-9,5 yıl* arası	49	25 yıl
7-8 yıl* arası	46	20 yıl	9,5-11 yıl* arası	50	25 yıl
8-9 yıl* arası	47	20 yıl	11-12,5 yıl* arası	51	25 yıl
9-10 yıl* arası	48	20 yıl	12,5-14 yıl* arası	52	25 yıl
10-11 yıl* arası	49	20 yıl	14-15,5 yıl* arası	53	25 yıl
11-12 yıl* arası	50	20 yıl	15,5-17 yıl* arası	54	25 yıl
12-13 yıl* arası	51	20 yıl	17-18,5 yıl* arası	55	25 yıl
13-14 yıl* arası	52	20 yıl	18,5-20 yıl* arası	56	25 yıl
14-15 yıl* arası	53	20 yıl	20-21,5 yıl* arası	57	25 yıl
15-16 yıl* arası	54	20 yıl	21,5-22 yıl* arası	58	25 yıl
16-17 yıl* arası	55	20 yıl			

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*Dahil

4759 s. kanunda kademeli geçiş sistemi, farklı yaş hadlerini erkeklerde 1,5 yıl; kadınlarda ise 1 yıl aralıklarla birer yaş artırma şeklinde düzenlenmiştir.

Hizmet akdiyle çalışanlarda olduğu gibi bağımsız çalışanlarda da 4447 s. kanunda (geç. m. 10/3), 1479 s. kanunda yer alan alternatif emeklilik seçeneği bakımından da kademeli bir yaş artışı öngörülmüştür (Tablo 16).

**Tablo 16.** 4447 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

Kadın			Erkek		
01/10/1999 itibariyle gerekli şartların (15 yıl prim ödendiği ve 50 yaşın doldurulduğu) sağlandığı tarihe kalan süre	Yaş Şartı	Prim Ödeme Şartı	01/10/1999 itibariyle gerekli şartların (15 yıl prim ödendiği ve 55 yaşın doldurulduğu) sağlandığı tarihe kalan süre	Yaş Şartı	Prim Ödeme Şartı
2-4 yıl* arası	51	15 yıl	2-4 yıl* arası	56	15 yıl
4-6 yıl* arası	52		4-6 yıl* arası	56	
6-8 yıl* arası	53		6-8 yıl* arası	57	
8-10 yıl* arası	54		8-10 yıl* arası	57	
10 yıldan fazla	56		10 yıldan fazla	58	

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*Dahil

4447 s. kanunla 1479 s. kanuna işlenen bu hüküm Anayasa Mahkemesince iptal edilmediğinden (Güzel vd., 2012: 472) 4759 s. kanunla bu madde ile ilgili herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

### 3.1.1.2.2. 5510 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

1999 reformundan sonra tüm sosyal sigortalar sistemini tek çatı altına toplamaya çalışan 5510 s. SSGSSK ile yeni bir reform daha yapılmıştır. Bu kanunda yaşlılık aylığına dönük hükümler için 30/04/2008 tarihi yürürlük tarihi olarak kabul edilmiştir. 5510 s. SSGSSK yürürlüğe girdiği 30/04/2008 tarihine kadar (m. 108/b) sigortalılık başlangıcı ve sigortalılık süreleri tabi oldukları kanuna (506, 1479, 5434, 2925, 2926 s. kanunlar) göre değerlendirilmektedir (geç. m. 7/1) ve 30/04/2008 tarihinden sonra ilk defa sigortalı olanlar için 5510 s. kanununun 28. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları uygulanmaktadır (geç. m. 7/9).

- İlk defa 30/04/2008 tarihinden sonra sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

5510 s. kanun gereği bağımsız çalışanlar 4/1-b bakımından zorunlu sigortalı sayılmaktadır. 5510 s. SSGSSK uyarınca (m. 28/2) yaşlılık aylığına hak kazanmak için ilk defa bu Kanuna göre sigortalı sayılanların kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmak ve en az 9000 gün MYÖ sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. Ancak ilgili yaş haddi şartı ilk defa 30/04/2008 tarihinden itibaren sigortalı olanlarda kademeli olarak artırılmaktadır (Tablo 17).

**Tablo 17.** 5510 Sayılı Kanuna Göre Bağımsız Çalışanlarda Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

9000 Prim Gününün Doldurulduğu Tarih	Yaş Şartı	
	Kadın	Erkek
1/1/2036-31/12/2037 tarihleri arasında	59	61
1/1/2038-31/12/2039 tarihleri arasında	60	62
1/1/2040-31/12/2041 tarihleri arasında	61	63
1/1/2042-31/12/2043 tarihleri arasında	62	64
1/1/2044-31/12/2045 tarihleri arasında	63	65
1/1/2046-31/12/2047 tarihleri arasında	64	65
1/1/2048'ten itibaren	65	65

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Alternatif emeklilik seçeneğinde ise hizmet akdiyle çalışanlarda bahsedildiği gibi, sigortalılar ikinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde yer alan yaş hadlerine 65 yaşını geçmemek üzere üç yıl eklenmek ve adlarına en az 5400 gün MYÖ sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla da yaşlılık aylığından yararlanabilirler (m. 28). Burada da kademeli bir artış söz konusudur ve sigortalılık türüne göre değişiklik arz etmemektedir.

- 08/09/1999-30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

08/09/1999 ile 30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar açısından yaşlılık aylığına hak kazanma seçenekleri geç. m. 9/2’de düzenlenmiştir. Kanuna göre sigortalı kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurma ve 25 yıl sigortalı olmak şartıyla veya kadın ise 60, erkek ise 62 yaşını doldurma ve en az 15 yıl sigortalı olmak şartıyla yaşlılık aylığından faydalanacaklardır.

- 08/09/1999’den önce sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

08/09/1999’den önce ilk defa sigortalılığı olanlar bakımından aynı hizmet akdiyle çalışanlarda olduğu gibi; 4447 sayılı ve 4759 s. kanunda bahsedilen geçiş hükümleri uygulanmaktadır. Bunlar 1479 s. kanunun meri geç. 10. maddesindeki hükümlerdir:

*a) 20-25 yıllık sigortalılık sürelerini doldurmaya 2 yıl veya daha az kalanlar ile eski mevzuat uyarınca aylığa hak kazanmış bulunanlar* (1479 s. kanun geç. m. 10/1): “Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yürürlükte bulunan hükümlere göre, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihi takip eden aybaşı (01/10/1999) itibariyle aylık bağlanmasına hak kazananlar ile aylık bağlanmasına hak kazanmalarına iki tam yıl veya daha az kalan sigortalıların, tam veya kısmi yaşlılık aylığı talep hakları saklıdır”

*b) 23/05/2002 tarihi itibariyle eski mevzuatlara göre aylığa hak kazanmamış olanlar veya iki yıldan daha uzun süre kalanlar* (1479 s. kanun geç. m. 10/2): Yukarıda da bahsedildiği gibi bu emeklilik seçeneğinde kadın sigortalılar için 20 yıl prim ödeme süresinin yanında sigortalılık süresine göre 40-55 yaşın doldurulması gerekmektedir. Erkeklerde ise 25 yıl prim ödeme süresinin yanında sigortalılık süresine göre 44-58 yaşın doldurulması gerekmektedir.

*c) Alternatif emeklilikte geçiş koşulları* (1479 s. kanun geç. m. 10/3): Alternatif emeklilik seçeneğinde 01/10/1999 tarihi itibariyle kadınlarda 50, erkeklerde 55 yaş ile 15 yıl MYÖ sigorta primi ödeme şartı yer almaktadır. 01/10/1999 tarihi itibariyle sigortalı bu şartları taşıyorsa şartları taşıyabildikleri yaşlara göre kademeli bir geçiş sistemi öngörülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu yaş hadleri kadında 51-56; erkekte 56-58 olarak artış göstermektedir.

4/1-a sigortalılarında olduğu gibi 4/1-b sigortalıları bakımından da 01/03/2023 tarihinde kabul edilip 03/03/2023’te Resmi Gazetede yayımlanan 7438 s. kanun ile 5510 s. SSGSSK’ye eklenen geç. 95. maddesi ile asıl emeklilik seçeneği bakımından ilgili yaş

hadleri kaldırılmış ve aynı tarihte yürürlüğe sokulmuştur. Böylece bağımsız çalışanlar açısından da **en erken** kadında 38 erkekte 43 yaş olmak üzere emekliliğin yolu tekrar açılmıştır.

### 3.1.1.3. Kamu Görevlilerinin Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Osmanlı İmparatorluğunun son zamanları ve Cumhuriyetin ilk yıllarında memurlar hakkında birçok sandık kurulmuştur; bir kısım memur için de devlet bütçesinden emekli aylıkları ödenmiştir. Ancak böyle bir ortamda kamu görevlilerini kapsama alan sosyal güvenlik kuruluşlarının ve bunlara ilişkin dağınık mevzuatın sonlandırılması ve sosyal güvenlikte birlik ilkesinin bir ölçüde gerçekleştirilmesi amacıyla 8 Haziran 1949 tarihli 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu 17 Haziran 1949'da Resmi Gazetede yayımlanmış ve 85 farklı kanun ilga edilmiştir (Şakar, 1987: 374). Böylelikle Türkiye'de ilk kez düzenli bir şekilde sosyal güvenceye kavuşturulan kesim, kamu görevlileri ve askerler olmuştur (Başterzi, 2006b: 91). 5434 s. kanun 5510 s. SSGSSK yürürlüğe girene kadar uygulanmış (Kayırgan, 2014: 33) olup 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (m. 19, m. 187) kamu görevlilerinin diğer sosyal risklerini (hastalık, analık, doğum-ölüm yardımları, vb.) kapsarken 5434 s. kanun uzun vadeli sosyal riskleri kapsamıştır (Şakar, 1987: 375). 5434 s. kanuna göre yaşlılık aylığına hak kazanma seçenekleri üç türdür: istek üzerine emeklilik, resen emeklilik ve yaş haddi nedeniyle emeklilik (Güzel vd. 2012: 717).

İlgili kanunda 5510 s. SSGSSK'nun aksine yaşlılık aylığı yerine emekli aylığı (m. 13); sigortalı yerine iştirakçi (m. 12/son) kavramları kullanılmaktadır. Kanunda iştirakçilerin yaşlılık aylığına hak kazanmasıyla ilgili hüküm 39. maddede yer almaktadır.

Kamu görevlilerinin emekliliğini ilgilendiren düzenlemeler, diğer sigortalı gruplarında olduğu gibi sıklıkla değiştirilmiş olup bu değişikliklerin önemli bir kısmını yaşlılık (emeklilik) aylığına hak kazanma şartları oluşturmaktadır (Tablo 18).

**Tablo 18.** 1999 Reformundan Önce Kamu Görevlilerinin Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

Kanun No	RG Tarihi	Yürürlük Tarihi	İBE# Seçeneği		RE## Seçeneği	İkinci İBE# Seçeneği	İkinci RE## Seçeneği	YHE### Seçeneği
			Kadın	Erkek	Hem Kadın Hem Erkek			
5434	17/6/1949	01/7/1949	1) 55 yaşını doldurmak 2) 30 yıl FHS* olmak (m.39/b)		1) 30 yıl FHS* olmak (m.39/b)	1) 20 yıl FHS* olmak 2) 60 yaşını doldurmak (m.39/c)	1) 20 yıl FHS* olmak 2) 60 yaşını doldurmak (m.39/c)	Kural: 65 yaş İstisna: 60 yaş (m.40/1)
6122	11/7/1953	11/7/1953	1) 25 yıl FHS* olmak (m.39/b)		1) 25 yıl FHS* olmak (m.39/b)	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.
7242	3/3/1959	1/3/1959	1) 30 yıl FHS* olmak (m.39/b)		1) 30 yıl FHS* olmak (m.39/b)	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.
1425	11/7/1971	11/7/1971	Değişiklik yapılmadı.		Değişiklik yapılmadı.	1)10 yıl FHS olmak* 2) 60 yaşını doldurmak (m.39/c)	1)10 yıl FHS olmak* 2) 60 yaşını doldurmak (m.39/c)	Değişiklik yapılmadı.
1922	11/7/1975	11/7/1975	m.39/b hakkında değişiklik yapılmamıştır, ancak m.39'a iki yeni fıkra eklendi: 1) 20 yıl FHS* olmak (m.39/h)	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.
2898	27/9/1983	1/1/1984	m.39/b hakkında değişiklik yapılmamıştır, ancak h ve i bentlerine yaş şartı getirilmiştir: 1) 20 yıl FHS* olmak 2) 45 yaşını doldurmak (m.39/h) <sup>(a)</sup>	1) 25 yıl FHS* olmak 2) 50 yaşını doldurmak (m.39/i) <sup>(a)</sup>	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.
3284	22/5/1986	22/5/1986	m.39/b, h ve i hakkında değişiklik yapılmamıştır, ancak ek madde 9 eklenmiştir. 1) 20 yıl FHS* olmak 2) 55 yaşını doldurmak (ek m.9) <sup>(b)</sup>	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.
3774	27/2/1992	27/2/1992	1) 20 yıl FHS* olmak (m.39/b) m. 39/h ilga edildi.	Değişiklik yapılmadı. m. 39/i ilga edildi.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.
5335	27/4/2005	27/4/2005	Değişiklik yapılmadı.		Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Değişiklik yapılmadı.	Kural: 65 yaş İstisna: 61 yaş <sup>(c)</sup> (m.40/1)

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

#İsteğe bağlı (istek üzerine/talep üzerine) emeklilik seçeneği ##Resen emeklilik seçeneği ###Yaş haddinden emeklilik seçeneği \*Fiili hizmet süresi

<sup>(a)</sup>İlgili yaş hadleri için ayrıca geçiş hükmü (m.5) konmuştur.

<sup>(b)</sup>İlgili yaş hadleri kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 22/05/1986 ile 01/01/1990 arasında ilk defa hizmete girenler açısından için ayrıca kadın ve erkek iştirakçide yaş hadleri sırasıyla 50 ve 55 iken FHS hükmü (sırasıyla 20 ve 25 yıl) aynı şekilde korunmuştur (m.18).

<sup>(c)</sup>İstisna yaş haddi, Anayasa Mahkemesi'nin 30/04/2007 tarih ve 2007/35 s. kararıyla Anayasanın 2, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 123 ve 128. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir.

5434 s. kanundaki emekli aylığına hak kazanma şartları iki seçenek dahilinde düzenlenmiştir. Birincisi belli bir yaşı doldurmuş olmak ve belli bir süre iştirakçi olmak iken; ikincisi yaş şartı aranmaksızın belli bir süre hizmet (iştirak, sigortalılık) süresiyle kazanılmaktadır (Şakar, 1987: 382). Bununla birlikte emeklilik isteğe bağlı bir şekilde veya resen yapılmaktadır. İsteğe bağlı emeklilik iştirakçinin talebiyle gerçekleşirken; resen emeklilik iştirakçinin manevi takatsizliği ve fikri kudretsizliğinin söz konusu olması halinde gerektiği takdirde kurumlarınca emekli edilmesi işlemidir ve resen emeklilik kararı şartların sağlanmasına bağlı olarak, bazı iştirakçi gruplarında *sicilen* veya ayrıca kanunda düzenlenen *yaş haddine bağlı* olarak çeşitli şekillerde verilmektedir (Akçomak ve Belli, 1982: 129).

Kanunun ilk haline göre; *Fiili hizmet müddetleri 30 yılı ve yaşları 55'i doldurmuş olanların istekleri üzerine veya 40. maddenin (a) ve (b) fıkralarında yazılı olanlarla* (üst yargı mensupları, cumhuriyet başsavcısı, profesör, ordinaryüs, vb) *seçilmiş belediye başkanları ve illerin daimî komisyonu üyeleri hariç olmak üzere otuz hizmet yılını tamamlamış olanlar kurumlarınca lüzum görüldüğünde yaş kaydı aranmaksızın re'sen;* (m. 39/b) emekli aylığına hak kazanırlar. Bununla birlikte m. 39/b kapsamında emekli aylığına hak kazanan kamu görevlileri için çeşitli meslek gruplarına (asker, polis, maden, tehlikeli bazı işler, vb.) göre 3 veya 6 ay fiili hizmet süresi de uygulanmakta ve bu süreler yaş hadlerinden indirilmektedir (m. 39/b-2, m. 32). İlgili maddede isteğe bağlı emeklilik ve resen emekliliğin şartları açıklanmıştır.

İkinci emeklilik hali yaş haddiyle ilgilidir. Kamu görevlilerinde genel yaş haddi 65 olarak kabul edilmiş olup bunlar dışındaki (üst yargı mensupları, profesörler, askeri personeller, din adamları, emniyet mensupları, gümrük memurları vb.) meslek mensuplarında 41-70 arasında farklı yaş hadleri bulunmaktadır (m. 40). “*İştirakçilerden 40. madde gereğince haklarında yaş haddi hükümleri uygulanacak olanlar kurumlarınca re'sen veya 60 yaşını doldurduklarında istekleri üzerine*” (m.39/c) en az 20 yıl fiili hizmet müddetlerinin olması şartıyla (m.39) emekli aylığına hak kazanırlar.

11/07/1953 tarihinde yayımlanıp aynı tarihte yürürlüğe giren 6122 s. kanunun ilgili hükümleriyle (m. 1, 39/b) hem *isteğe bağlı emeklilik* hem de *resen emeklilik*



seçenekleri açısından yaş haddi kaldırılmış ve fiili hizmet süresi 25 yıla indirilmiştir. Düzenlemedeki 25 yıl şartı, 7242 s. kanunla (m.1) 01/03/1959 itibariyle 30 yıla çıkarılmıştır, ancak bu tarih itibariyle 25 yılını doldurmuş olanlar ve 20 yılını doldurmuş olanlar içinse 25 yılın doldurulduğu tarihte resen veya isteğe bağlı emeklilik hakkı korunmuştur (geç. m. 1). 11/07/1975 tarihinde yayımlanan ve yürürlüğe giren 1922 s. kanunla 39. maddeye h ve i bentleri eklenmiştir. Burada kadın iştirakçilere 20 yıl fiili hizmet süresi; erkek iştirakçilere ise 25 yıl fiili hizmet süresi ile *isteğe bağlı* yaşlılık aylığı hakkı tanınarak ilk defa cinsiyetler bakımından farklı hükümler düzenlenmiştir.<sup>38</sup> 14/11/1981 tarihinde yayımlanıp yürürlüğe giren 2559 s. kanun (m.4) ile de 5434 s. kanuna geçici ek maddeler eklenmiştir. Buna göre 20 yıl fiili hizmet süresini dolduran veya 55 yaşını dolduran ve 10 yıl fiili hizmet süresini dolduran iştirakçilerden 31/12/1981 tarihine kadar emekli aylığı bağlanmasını talep edenlere emekli aylığı bağlanması hakkı tanınmıştır (Ek geç. m. 1). Bu şartları taşıyan, ancak emekli olma isteğinde bulunmayan iştirakçiler için, 31/01/1982 tarihine kadar kurumlarına resen emeklilik yetkisi verilmiştir (Ek geç. m. 2) (Akçomak ve Belli, 1982: 127-129; Şakar, 1987: 386-387).

27/09/1983 tarihinde yayımlanıp 01/01/1984'te yürürlüğe giren 2898 s. kanun (m.2) ile h ve i bentlerinde yer alan emeklilik seçeneklerinde kadın ve erkek iştirakçilere sırasıyla 45 ve 50 yaş doldurma şartı getirilmiştir. Fakat bu şartın uygulanması bakımından kanuna eklenen geç. m. 5 ile kademeli bir yaş şartı uygulaması öngörülmüştür (Şakar, 1987: 382). Buna göre; h ve i bentlerinde yer alan; kadın iştirakçilerde 20, erkek iştirakçilerde 25 yıllık fiili hizmet sürelerini doldurdukları yıllara (1984 ve öncesi, 1985, 1986, 1987, 1988) göre kadın iştirakçiler 38-44 yaşları arasında; erkek iştirakçiler ise 43-49 yaşları arasında emekli olmaya hak kazanmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1989) kabul edilen emeklilik yaşının yükseltilmesi ilkesi uyarınca yaş haddi tekrar yükseltilmiştir. 3284 s. kanunla gelen bu düzenlemeler, 506 s. kanunda yapılan değişikliklerle paraleldir (Şakar, 1987: 383). 3284 s. kanunun 18. maddesi ile isteğe bağlı emeklilik bakımından 5434 s. kanuna eklenen ek m. 9 ile de fiili hizmet süreleri aynı kalmak şartıyla yaş hadleri artırılmıştır. Buna göre kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 22/05/1986 tarihinden sonra, ancak 01/01/1990'dan önce ilk defa iştirakçi olanlar için emeklilik yaşı beşer yaş artırılmıştır. Kadınlarda yaş haddi, 45'ten 50'ye; erkeklerde ise 50'den 55'e çıkarılmıştır.

<sup>38</sup> Kanuna eklenen h bendinde kadın iştirakçi ifadesi kullanılırken; i bendinde yalnızca iştirakçi ifadesi kullanılmıştır. h bendinden hareketle i bendindeki hüküm erkek iştirakçiler hakkındadır.

01/01/1990'dan itibaren ilk kez iştirakçi olanlarda ise kadınlara 55 yaş, erkeklere ise 60 yaş şartı getirilmiştir. Fiili hizmet süreleri ise değiştirilmemiştir.

27/02/1992 tarihinde yayımlanan 3774 s. kanunla hizmet akdiyle çalışanlarda ve bağımsız çalışanlarda olduğu gibi yaş hadleri kaldırılarak yalnızca fiili hizmet şartını taşıyan iştirakçilerin emekli olması sağlanmıştır. Kanuna (m.1 ve m.6) göre kadın iştirakçiler için 20 yıl, erkek iştirakçiler için 25 yıl fiili hizmet süresi doldurulmuş olması yeterlidir.

### 3.1.1.3.1. 4447 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

08/09/1999 tarihinde yayımlanan ve aynı tarihte yürürlüğe giren 4447 s. kanunla 5434 s. kanunda yaş hadleri tekrar getirilmiş, kadın ve erkek iştirakçiler için fiili hizmet süresi şartı eşitlenmiştir (m. 23). 08/09/1999 tarihinden önce ilk defa iştirakçi olanlar için ise bir kademeli geçiş sistemi öngörülmüştür (m. 26). Bu düzenlemelerin tamamı hizmet akdiyle çalışanlarda ve bağımsız çalışanlardakine paralel bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Buna göre ilk defa 08/09/1999 tarihinden itibaren iştirakçi olacaklarda emekli aylığına hak kazanma şartları *a) 25 fiili hizmet yılını doldurmak, b) Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmaktır (m. 23)*. Bununla birlikte 08/09/1999 tarihinden önce sigortalılığı bulunanlar için de diğer sigortalı gruplarında olduğu gibi kademeli bir geçiş sistemi öngörülmüş (geç. m. 205) ve yayımı tarihinde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir (4447 s. kanun m. 26) (Tablo 19).

**Tablo 19.** 4447 Sayılı Kanuna Göre Kamu Görevlilerinde Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

08/09/1999 itibariyle Kadında 20 yılın, Erkeklerde 25 yılın doldurmasına kalan süre	Sigortalılık Şartı		Yaş Şartı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Doldurulmuşsa	20 yıl	25 yıl	-	-
2 yıldan az	20 yıl	25 yıl	38 yaş	43 yaş
2 yıldan fazla, 3 yıldan az	20 yıl	25 yıl	41 yaş	45 yaş
3 yıldan fazla, 4 yıldan az	20 yıl	25 yıl	43 yaş	46 yaş
4 yıldan fazla, 5 yıldan az	20 yıl	25 yıl	45 yaş	48 yaş
5 yıldan fazla, 6 yıldan az	20 yıl	25 yıl	47 yaş	50 yaş
6 yıldan fazla, 7 yıldan az	20 yıl	25 yıl	48 yaş	51 yaş
7 yıldan fazla, 8 yıldan az	20 yıl	25 yıl	49 yaş	52 yaş
8 yıldan fazla, 9 yıldan az	20 yıl	25 yıl	50 yaş	53 yaş
9 yıldan fazla, 10 yıldan az	20 yıl	25 yıl	51 yaş	54 yaş
10 yıldan fazla	20 yıl	25 yıl	52 yaş	56 yaş

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kanunda yer alan kademeli yaş artışının AYM'ye açılan dava sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na aykırı olduğuna karar verilmiştir<sup>39</sup> Anayasa Mahkemesinin bu kararı uyarınca 1 Haziran 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 4759 s. kanunun 5. maddesi uyarınca kademeli yaş artışı değiştirilmiştir (Tablo 20):

**Tablo 20.** 4759 Sayılı Kanuna Göre Kamu Görevlilerinde Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

Kadın			Erkek		
08/09/1999 itibariyle 20 yılın doldurmasına kalan süre	Yaş Şartı	Fiili Hizmet Süresi Şartı	08/09/1999 itibariyle 25 yılın doldurmasına kalan süre	Yaş Şartı	Fiili Hizmet Süresi Şartı
Dolmuş 2 yıldan* az	- 38	20 yıl 20 yıl	Dolmuş 2 yıldan* az	- 43	25 yıl 25 yıl
23/05/2002 itibariyle 20 yılın doldurmasına kalan süre	Yaş Şartı	Fiili Hizmet Süresi Şartı	23/05/2002 itibariyle 25 yılın doldurmasına kalan süre	Yaş Şartı	Fiili Hizmet Süresi Şartı
2 yıldan* az	40	20 yıl	2 yıldan* az	44	25 yıl
2-3 yıl* arası	41	20 yıl	2-3,5 yıl* arası	45	25 yıl
3-4 yıl* arası	42	20 yıl	3,5-5 yıl* arası	46	25 yıl
4-5 yıl* arası	43	20 yıl	5-6,5 yıl* arası	47	25 yıl
5-6 yıl* arası	44	20 yıl	6,5-8 yıl* arası	48	25 yıl
6-7 yıl* arası	45	20 yıl	8-9,5 yıl* arası	49	25 yıl
7-8 yıl* arası	46	20 yıl	9,5-11 yıl* arası	50	25 yıl
8-9 yıl* arası	47	20 yıl	11-12,5 yıl* arası	51	25 yıl
9-10 yıl* arası	48	20 yıl	12,5-14 yıl* arası	52	25 yıl
10-11 yıl* arası	49	20 yıl	14-15,5 yıl* arası	53	25 yıl
11-12 yıl* arası	50	20 yıl	15,5-17 yıl* arası	54	25 yıl
12-13 yıl* arası	51	20 yıl	17-18,5 yıl* arası	55	25 yıl
13-14 yıl* arası	52	20 yıl	18,5-20 yıl* arası	56	25 yıl
14-15 yıl* arası	53	20 yıl	20-21,5 yıl* arası	57	25 yıl
15-16 yıl* arası	54	20 yıl	21,5-22 yıl* arası	58	25 yıl
16-17 yıl* arası	55	20 yıl			

**Kaynak:** İlgili mevzuat ve Sözer'den (2019: 397-398) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. \*Dahil

4759 s. kanunda kademeli geçiş sistemi, farklı yaş hadlerini erkeklerde 1,5 yıl; kadınlarda ise 1 yıl aralıklarla birer yaş artırma şeklinde düzenlenmiştir.

4447 s. kanunda iştirakçilerin yaş haddinden emeklilik seçeneği (m. 39/c) ise “İştirakçilerden 40ıncı madde gereğince haklarında yaş haddi hükümleri uygulanacak olanlar kurumlarınca re'sen veya (61) yaşını doldurduklarında istekleri üzerine”... “...emekli aylığı bağlanabilmesi için ... fiili hizmet müddetlerinin 15 yılı doldurmuş olmaları şarttır.” şeklinde yeniden düzenlenmiştir (m. 23). Böylelikle fiili hizmet süresi

<sup>39</sup> 23/2/2001 tarih 1999/42 esas no, 2001/41 karar no (RG: 23/11/2001, 24592)

15 yıla çıkarılmıştır. Bu emeklilik seçeneğinde de 4447 s. kanun kademeli bir geçiş öngörmüş ve geç. 206. maddeyi kanuna eklemiştir: “*Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte fiili hizmet süreleri 8 yıl ve daha fazla olan iştirakçiler; 61 yaşını doldurmaları nedeniyle istekleri üzerine veya kurumlarınca yaş haddinden re'sen emekliye ayrıldıklarında fiili hizmet süreleri 10 yılı doldurmuş olmak şartıyla emekli aylığına hak kazanırlar*” (m. 26). Bu kanun hükmü de AYM’ce iptal edilmiş ve 4759 s. kanunla tekrar düzenlenmiştir (m. 6) (Tablo 21).

**Tablo 21.** 4759 Sayılı Kanuna Göre Kamu Görevlilerinde Alternatif Yaşlılık Aylığı Bakımından Kademeli Geçiş Sistemi

08/09/1999 tarihinde iştirakçi olanlardan		
Yaş Şartı	Fiili Hizmet Süresi Şartı	Emeklilik seçeneği
50 yaş ve üzeri	10 yıl	Yaş haddi nedeniyle isteğe bağlı veya resen

**Kaynak:** İlgili mevzuat.

### 3.1.1.3.2. 5510 Sayılı Kanuna Göre Yaşlılık Aylığına Hak Kazanma Şartları

1999 reformundan sonra tüm sosyal sigortalar sistemini tek çatı altına toplamaya çalışan 5510 s. SSGSSK ile yeni bir reform daha yapılmıştır. Bu kanunda yaşlılık aylığına dönük hükümler için 30/04/2008 tarihi yürürlük tarihi olarak kabul edilmiştir. 5510 s. SSGSSK yürürlüğe girdiği 30/04/2008 tarihine kadar (m. 108/b) sigortalılık başlangıcı ve sigortalılık süreleri tabi oldukları kanuna (506, 1479, 5434, 2925, 2926 s. kanunlar) göre değerlendirilmektedir (geç. m. 7/1) ve 30/04/2008 tarihinden sonra ilk defa sigortalı olanlar için 5510 s. kanunun 28. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları uygulanmaktadır (geç. m. 7/9).

- İlk defa 30/04/2008 tarihinden sonra sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

5510 s. kanun gereği kamu görevlileri 4/1-c bakımından zorunlu sigortalı sayılmaktadır. 4/1-c’lilerin yaşlılık aylığına hak kazanma şartları bağımsız çalışanlar ile aynı olup kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmak ve en az 9000 gün prim bildirilmiş olmasıdır. Yine ilgili yaş haddi şartı ilk defa 30/04/2008 tarihinden itibaren sigortalı olanlarda kademeli olarak artırılmaktadır. Yaş hadleri 1/1/2048’den itibaren her iki cinsiyette de 65’te eşitlenmektedir.

Alternatif emeklilik seçeneğinde ise hizmet akdiyle çalışanlarda ve bağımsız çalışanlarda bahsedildiği gibi, sigortalılar ikinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde yer alan

yaş hadlerine 65 yaşını geçmemek üzere üç yıl eklenmek ve adlarına en az 5400 gün prim bildirilmiş olmak şartıyla da yaşlılık aylığından yararlanabilirler (m. 28). Burada da kademeli bir artış söz konusudur ve sigortalılık türüne göre değişiklik arz etmemektedir.

- 08/09/1999-30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

08/09/1999 ile 30/04/2008 arasında ilk defa sigortalı olanlar açısından yaşlılık aylığına hak kazanma seçenekleri geç. m. 9/3'te düzenlenmiştir. Kanuna göre sigortalı kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurma ve 25 yıl sigorta primi ödemiş olmak şartıyla veya 61 yaşını doldurma ve en az 15 yıl sigorta primi ödemiş olmak şartıyla yaşlılık aylığından faydalanacaklardır.

- 08/09/1999'dan önce sigortalı olanlar bakımından yaşlılık aylığına ve alternatif (kısmi) yaşlılık aylığına hak kazanma şartları:

08/09/1999'dan önce ilk defa sigortalılığı olanlar bakımından aynı hizmet akdiyle çalışanlarda olduğu gibi; 4447 ve 4759 s. kanunlarda bahsedilen geçiş hükümleri uygulanmaktadır. Bunlar 5434 s. kanunun geç. 205. maddesindeki hükümlerdir:

*a) 20-25 yıllık sigortalılık sürelerini doldurmaya 2 yıl veya daha az kalanlar ile eski mevzuat uyarınca aylığa hak kazanmış bulunanlar (5434 s. kanun geç. m. 205/1-1(a)):* “Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte; kadın iştirakçilerden 20, erkek iştirakçilerden 25 fiili hizmet yılını dolduranların istekleri üzerine emekli aylığı bağlanır. Emeklilik hizmet sürelerini doldurmaya 2 yıldan az kalan iştirakçilerden kadın ise 38, erkek ise 43 yaşını...doldurmaları ve kadın iştirakçinin 20, erkek iştirakçinin 25 fiilî hizmet süresini tamamlamaları halinde istekleri üzerine emekli aylığı bağlanır.”

*b) 23/05/2002 tarihi itibarıyla eski mevzuatlara göre aylığa hak kazanmamış olanlar veya iki yıldan daha uzun süre kalanlar (5434 s. kanun geç. m. 205/1(b-p)):* Yukarıda da bahsedildiği gibi bu emeklilik seçeneğinde kadın sigortalılar için 20 yıl prim ödeme süresinin yanında sigortalılık süresine göre 40-55 yaşın doldurulması gerekmektedir. Erkeklerde ise 25 yıl prim ödeme süresinin yanında sigortalılık süresine göre 44-58 yaşın doldurulması gerekmektedir.

*c) Alternatif emeklilikte geçiş koşulları (5434 s. kanun geç. m. 206):* Alternatif emeklilik seçeneğinde 08/09/1999 tarihi itibarıyla cinsiyet ayrımı olmaksızın 50 ve üzerinde yaşlarda bulunanlar yaş haddi nedeniyle istekleri üzerine veya resen emekliye

ayrıldıklarında fiili hizmet sürelerinin 10 yılı doldurmuş olması şartıyla emekli aylığına hak kazanmaktadır.

01/03/2023 tarihinde kabul edilip 03/03/2023'te Resmi Gazetede yayımlanan 7438 s. kanun ile 5510 s. SSGSSK'ye eklenen geç. 95. maddesi ile 4/1-a ve 4/1-b sigortalılarında olduğu gibi 4/1-c sigortalıları bakımından da asıl emeklilik seçeneğinde ilgili yaş hadleri kaldırılmış ve yasa aynı tarihte yürürlüğe sokulmuştur. Böylece 38-43 yaşlarında emekliliğin yolu tekrar açılmıştır. Ekim 2023'te yayımlanan Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 2024 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programına göre bu yasadaki kaynaklı olarak yaklaşık 2 milyon kişi emekli olmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 295). Ancak ilgili prim bildirim gün sayılarını henüz doldurmamış olan kamuoyundaki ifadeyle Emeklilikte Yaşa Takılanların (kısaca EYT'liler) tüm sigortalı grupları açısından tamamı emekli olmamıştır. Bu sayının her geçen yıl artacağı öngörülebilmektedir. Ancak erken yaşlarda emekli olan EYT'lilerin bildirilen prim günleri de az olmaktadır.

### 3.1.2. Yaşlılık Aylığının Hesaplanması ve Aylık Miktarına Etki Eden Parametreler

Sosyal sigorta sisteminin yaşlı yoksulluğunu azaltma etkisi, yalnızca sigortanın kapsamına değil, aynı zamanda ve hatta daha önemli bir şekilde yaşlılık aylıklarının miktarına bağlıdır. Çünkü yaşlıların aylık almaları onların yoksul olmalarını tek başına engellemekte olup, bu aylıkların miktarları yoksulluğu azaltmada daha etkilidir. Aylıkların miktarını etkileyen kimi parametreler ise yoksulluğun belirleyicisi olabilecektir. Örneğin “*ödenen primlerin ne kadarı geri alınacaktır?*”, “*bunun bir alt sınırı veya üst sınırı var mıdır?*”, “*düzgün bir yaşam sürmek için yaşlılık (emeklilik) aylıkları yeterli olacak mı?*” gibi sorular doğrudan bu parametrelerle ilgilidir. Parametreler ve dolayısıyla aylığın miktarı; **sosyal devlet ilkesi** gereği devlete ve işverenlere, **karşılıklı prensibi** gereği de sigortalılara çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Devlet, özel sigortacılıktan farklı olarak asgari koruma düzeyleri koymakta, aylıkların yetersiz olduğu dönemlerde destekler çıkmakta; çalışanlar ve işverenleri prim yüküne katlanmakta ve çalışılan sürenin karşılığını almaya çalışmaktadır. Sosyal devletin, işverenin ve/veya sigortalının yükümlülüklerini yerine getirmemesi yaşlılık aylıklarının düşük olmasına sebebiyet verebilecektir. Bu da insan onuruna yaraşır bir yaşlılık dönemi geçirilmesinin önünde engeller yaratacaktır.

Türkiye mevzuatında yaşlılık aylığına hak kazanma şartlarında olduğu gibi bu aylığa etki eden parametreler de sıkça değişmektedir. Kurucu kanunların ilk hallerinde bile sigortalı grupları arasında ciddi farklılıklar söz konusudur (Tablo 22).

**Tablo 22.** Kurucu Kanunlarda Aylık Hesaplama Yöntemleri

	5417 s. Kanunun ilk hali	1479 s. Kanunun ilk hali	5434 s. Kanunun ilk hali
<b>Aylık Hesabı</b>	Ödenen prim toplamının %20'si	Son defa prim ödenen gelir basamağının %70'i	Sigortalılık süresine göre keseneğe esas aylığın %40'ı ile %70'i arasında

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İlk yaşlılık sigortasını kuran İhtiyarlık Sigortası Kanununa göre emekli aylıklarının belirlenmesi ödenen prim miktarına bağlanmıştır (Şakar, 1993: 38). Bağlanacak ihtiyarlık aylığının *yıllık tutarı*, sigortalıların kendileri ve işverenleri tarafından ödenen *primler toplamının %20'sidir*. Şu kadar ki, yıllık ihtiyarlık aylıklarının tutarı 400 liradan aşağı olamaz (5417 s. kanun, m. 7). Kanuna göre yaşlılık aylığı, ödenen primlere bağlanmış olmakla birlikte ayrıca asgari bir maktu miktarla da korunmaya çalışılmış ve yıllık olarak hesaplanmıştır.

5417 s. kanundan sonraki yıllarda 4/1-a sigortalılarında 6900 sayılı kanun ve izleyen kanunlarda *ortalama yıllık kazanç, gösterge ve katsayı* esasları gibi farklı hesaplama yöntemleri de uygulanmıştır (Şakar, 1993: 38-40).

Bağımsız çalışanlar açısından bakıldığında 1479 s. kanunun ilk haline göre *yaşlılık aylığı, sigortalının, 50nci maddede belirtilen gelir basamaklarından (daha sonra gelir tablosu olarak adlandırılmıştır) son defa prim ödediği gelir basamağının %70'i oranında hesaplanır*.

*Bu oran, 25 yıldan fazla prim ödenmiş olması halinde, fazla olan her tam yıl için %1, sigortalıya 35inci maddede (kadın ise 55, erkek ise 60 yaş) belirtilen yaşlardan sonra aylık bağlanması halinde ise, fazla olan her tam yaş için %1 artırılır. Yaşlılık aylığı her halde yaşlılık aylığına esas olan gelirin % 90ını aşamaz (m. 36).* Kanuna göre aylığın miktarı, kanunda belirtilen gelir basamaklarına denk düşen son ödenen basamağa göre %70 oranında bağlanmaktadır. Eğer sigortalı, 25 yıldan fazla süreyle prim ödemişse de ilave birer puan eklenerek aylığı artırılmaktadır. Ancak artırma oranı en fazla %90a ulaşabilir. Öte yandan kanunda 12 adet gelir basamağı düzenlenmiş olup (m. 50); sigortalı dilediği basamağı BAĞKUR'a bildirmekte, aksi takdirde birinci basamağı seçmiş

sayılmaktadır (m. 51). Sigortalının basamak değiştirebilmesinin yolu ise seçtiği basamakta en az 2 tam yıl sigorta primi ödemiş olmaktır (m. 52/1).

5434 s. kanunun ilk haline bakıldığında ise 4/1-c sigortalıları açısından *keseneğe esas aylıkların* (veya ücret) dikkate alındığı görülmektedir. “*Emekli aylığı, iştirakçilerin fiili ve itibari hizmet müddetleri toplamına göre ve vazifeden ayrıldıkları tarihteki keseneğe esas aylık veya ücretleri ... tutarı üzerinden aşağıda gösterilen nispetlerde bağlanır.*” (m. 41/1). İlgili tabloda fiili ve itibari hizmet müddetleri 20 yıldan başlayıp 50 yıl ve üzeri şeklinde birer yıl olacak şekilde artırılmıştır. İştirakçinin bu sürelerle göre bağlanacak olan aylık oranları %40’tan başlayıp her artan yıl için birer puan artırılarak %70’e kadar artmaktadır.

İlgili kurucu kanunlarda aylık hesaplama parametreleri yıllara göre değişime uğramış olmakla birlikte bu çalışma açısından önemli olan, özellikle veri seti bakımından (2006-2022) 5510 s. kanun döneminde emekli olanların aylık hesaplanması yöntemleridir. Bu bağlamda sigortalı gruplarına göre yaşlılık aylığı hesabı aşağıdaki esaslara göre yapılacaktır:

### **3.1.2.1. Beklenen Hak Sahibi 4/1-A’lıların Yaşlılık Aylığının Hesaplanması**

5510 s. kanunun yürürlük tarihinden önce sigortalı olup 5510 s. kanunun yürürlük tarihinden sonra yaşlılık aylığı talebinde bulunacak (beklenen hak sahibi) 4/1-a sigortalılarının yaşlılık aylığının hesaplanmasında geçiş hükümleri uygulanmaktadır.

Reform yasası 5510 s. kanunun yürürlüğe girmesiyle Ekim 2008’den sonra yaşlılık aylığı talebinde bulunacak olan 4/1-a ve 4/1-b sigortalıları hakkında aylık hesaplama yöntemi değiştirilmiş ve sigortalı hizmetlerinin geçtiği sürelerle bağlı olarak 3 farklı yöntem uygulanmaya başlanmıştır (Üvedi, 2024: 169). 5510 s. kanunun 01/10/2008’de (m. 108) yürürlüğe giren uygulaması ile hali hazırda diğer kanunlara tabi olarak çalışmakta olan (ya da *beklenen hak sahipleri*) tüm sigortalı gruplarının aylık hesaplaması belirlenmiştir (geç. m. 2). Düzenlemeye göre kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar ayrı bir hesaplama; kanunun yürürlüğünden sonraki süre için 5510 s. kanunun getirdiği yeni hesaplama uygulanacaktır (geç. m. 2/a). Katsayı esasına dayalı gösterge sisteminin 2000 yılı itibariyle kaldırılması dolayısıyla sigortalıların 2000 yılından önceki kısmi aylıklarına esas göstergelerinin tespitinde kamu ve özel sektör için düzenlenen gösterge ve üst gösterge tespit tabloları kullanılmaktaydı. Göstergenin tespitinde sigortalının *2000 yılından önce primi ödenmiş son 10 yılın prime esas*



*kazancının ortalaması* esas alınarak önce üst gösterge tespit tablosundan gösterge tespiti yapılmakta, ortalama yıllık kazançta yakın göstergenin bulunmaması halinde, bu defa 5 yıllık prime esas kazançların ortalaması alınarak gösterge tespit tablosundan gösterge tespiti yapılmakta, ortalama yıllık kazancın tespitine esas son 10 veya 5 yıllık prime esas kazançların bulunmaması halinde mevcut yıl sayısı esas alınarak aynı şekilde gösterge tespiti yapılmaktaydı. 5510 s. SSGSSK uyarınca (geç. m. 2/2) 506 s. kanunun geç. 82. maddesinin (a) bendine göre gösterge sistemi içinde hesaplanacak kısmi aylıklara *esas göstergenin, sigortalıların ortalama yıllık kazanç hesabına giren takvim yılı sayısına göre hazırlanacak olan gösterge ve üst gösterge tespit tabloları esas alınarak belirleneceği* öngörüldüğünden, göstergenin tespitine esas 1 ila 10 yıla ilişkin prime esas kazançlar için özel ve kamu sektörüne ait gösterge tespit tabloları hazırlanmış ve 2018/38 sayılı genelgeye eklenmiştir (Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018: 153-154). Öte yandan karma sisteme dahil sigortalılar açısından 2008/Ekim ayı sonrasındaki PÖGS'nin toplam PÖGS içerisindeki payının artması, prime esas kazanç alt sınırı düşük olan sigortalılar için yaşlılık aylığı hesaplamalarında önemli düşüşlere yol açmıştır (Üvedi, 2024: 168).

**Tablo 23.** 2008 Öncesi Sigortalılık Başlangıcı Olan Hizmet Akdiyle Çalışanların Yaşlılık Aylığının Hesaplanması

	2000 ve öncesi sigortalılık sürelerine ait kısmi aylık	2000 ve Eylül 2008 arası sigortalılık sürelerine ait kısmi aylık	Ekim 2008 ve sonrası sigortalılık sürelerine ait kısmi aylık
<b>Dönem</b>	A1	A2	B
<b>Hesaplama</b>	Gösterge x Katsayı x ABO*	(OYK** x ABO*) / 12	OAK*** x ABO*
<b>Toplam Aylık</b>	A1+A2+B=C		

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

\*Aylık Bağlama Oranı \*\*Ortalama Yıllık Kazanç \*\*\*Ortalama Aylık Kazanç

Sigorta dönemlerinin farklılaşması dolayısıyla kanuna eklenen bu uygulama “karma sistem” olarak adlandırılmakta Ekim 2008 öncesi (A) ve Ekim (dahil) 2008 sonrası (B) aylık hesabı yapılmasına ve daha sonra bunların toplanması esasına dayanmaktadır. A grubu ayrıca kendi içerisinde 2000 yılı öncesi süreler (A1) ve 2000-Eylül 2008 süreleri (A2) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018: 153-158) (Tablo 23):

- **A1 Dönemi Hesabı:**

**Gösterge:** 2000 öncesi döneme ait sigortalılığın hesabında kullanılan “Gösterge” kavramı, bu yıldan önce çalışılan sektör (kamu/özel) için geçerli olan ve OYK hesabına

giren takvim yılı sayısı esas alınmak suretiyle hazırlanan gösterge ve üst gösterge tespit tablolarında OYK'ye eşit sayının, tabloda eşit sayı yoksa en yakın sayının karşılığı olarak alınmasına dayanmaktadır.

1999 yılı dahil olmak üzere 1 ila 10 yıla ait prime esas kazançlar toplamının takvim yılı sayısına bölünmesiyle bulunan OYK tutarı, sigortalının gösterge rakamını ifade eder (Üvedi, 2024: 172).

**Aylık Bağlama Oranı (ABO): Üst Gösterge Tablosu'nun** her kademesi için ayrı bir oran belirlenmiş olup, 10'uncu derecenin 1. kademesinin karşılığı oran %59.9, 1'inci derecenin 10. kademesinin karşılığı oran ise %50'dir. Ara göstergelerin oranları ise en düşük göstergenin karşılığı olan %59.9'dan başlayarak izleyen her gösterge için binde bir azaltılarak belirlenmiştir. Belirlenen oranlar; Sigortalı kadın ise 50, erkek ise 55 yaşından sonra doldurulan her tam yaş için ve 5000 günden fazla ödenen her 240 günlük (8 ay) prim için birer puan arttırılacak, 5000 günden eksik her 240 günlük prim için birer puan eksiltilecektir.

*Özel koşullara* göre **Gösterge Tablosundan** bağlanan aylığın oranı %60'ın altında olmayacaktır. Özel koşullara göre aylığa hak kazananlar için indirim uygulanmayacaktır.

ABO hiçbir şekilde % 85'i geçmeyecektir.

**Katsayı:** 657 s. kanuna tabi memurlara uygulanan katsayıdır. Aralık 1999'dan itibaren uygulandığı haliyle 12000 sayısını ifade eder (Üvedi, 2024: 174).

Bu aşamada aylık hesabı iki başlık altında ele alınabilir: tam aylık, kısmi aylık. **Tam aylık** hesaplama formülü Gösterge x 12000 x ABO şeklindedir. Ancak aylık, 1) *üst gösterge tablosundan* hesaplanmışsa (10175 x 12000 x ABO) formülüne göre hesaplanan tutardan, 2) *gösterge tablosundan* hesaplanmışsa (9475 x 12000 x %70) 79.590.000 liradan az olmayacaktır.

1999/Aralık ayına ait **kısmi aylık** ise [tam aylık x (2000 yılından önceki gün sayısı/toplam PÖGS)] formülüne göre hesaplamaya dahil edilir.

Bu bağlamda A1 kısmi aylığı, 1) 12/1999 ayı TÜFE artış oranı (%5,9) kadar artırılarak 01/2000 ödeme dönemine getirilir 2) ardından 2000-2008 dönemleri için her takvim yılına ait TÜFE artış oranı ve gayrisafi yurtiçi hasıla gelişme hızı (GH) kadar ayrı ayrı artırılır ve 01/2008'e taşınır.

- **A2 Dönemi Hesabı:**

**Ortalama Yıllık Kazanç (OYK):** 2000 (dahil)-2008 yılı arasındaki her takvim yılına (2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006) ait PEK, kazancın ait olduğu takvim yılından itibaren 2008 yılına kadar geçen her takvim yılı için önce Aralık ayına göre açıklanan TÜFE'deki artış oranı, daha sonra GH kadar arttırılarak güncellenecektir. 2007 ve 01-09/2008 (dahil) kazançlar, kendinden sonra geçen yıl olmaması ve güncel olması nedeniyle güncellenmeden olduğu gibi alınacaktır. Güncellenen kazançlar toplamının, 2000 yılı (dahil) ile 09/2008 (dahil) arasındaki PÖGS'na bölümünün 360 katı ortalama yıllık kazancı vermektedir.

**Aylık Bağlama Oranı (ABO):** Toplam PÖGS'nın ilk 3600 günün her 360 günü için %3,5, sonraki 5400 günün her 360 günü için %2, daha sonraki her 360 gün için %1,5 oranlarının toplamından oluşmaktadır. Özel koşullara göre hak kazanılan yaşlılık aylıklarında bu oran %60'ın altında olamaz. Üvedi'nin (2024: 177) belirttiği gibi bir üst sınır konmadığından ABO, %100'ü de geçebilmektedir. Toplam prim gün sayısının 17280 olması diğer bir deyişle 48 yıl olması halinde ABO %100'e ulaşmaktadır.

Bu aşamada aylık hesabı iki başlık altında ele alınabilir: tam aylık, kısmi aylık. **Tam aylık** (OYK x ABO) / 12 formülü uygulanarak hesaplanır ve hesaplanan aylık, (tahsis talep veya ölüm yılının) prime esas günlük *kazanç alt sınırının aylık tutarının %35'inden az olamaz*. 01/2008 ayına ait **kısmi aylık** ise [tam aylık x (2000-09/2008 (dahil) arasındaki PÖGS/toplam PÖGS)] formülüne göre hesaplanacaktır.

4/1-a sigortalısının Eylül 2008 ve önceki PÖGS'na ait kısmi aylık (A), (A1) ve (A2) kısmi aylıklarının toplamından oluşmaktadır.

- **B Dönemi Hesabı:**

B dönemi hesabı (aşağıda ayrıca ele alınacağı şekliyle) ortalama aylık kazanç (OAK) ile aylık bağlama oranının çarpılması esasıyla yapılmaktadır. Bu döneme ait kısmi aylık ise (tahsis talep veya ölüm yılı Ocak ayına ait) [Tam aylık x (10/2008 ve sonraki PÖGS/toplam PÖGS)] formülüyle bulunur.

- **Aylıkların Birleştirilmesi:**

(A1) kısmi aylığının hesabına esas tam aylığın, 2000 (dahil) yılından 2008 yılına kadar geçen takvim yılları için her yılın TÜFE artış oranlarına göre arttırılarak bulunan miktarıyla, 12/1999 döneminde en düşük göstergenin katsayı ile çarpımının %70'i

oranındaki ( $9475 \times 12000 \times \% 70 = 79.590.000$  TL) asgari aylığın 01/2008 ayına kadar aylık artışları uygulanmak suretiyle taşınmış miktarının, 09/2008 ve önceki PÖGS ile çarpımının toplam PÖGS ile bölünerek elde edilen miktarlarının altında olmayacaktır.

Kanunun yürürlük tarihine kadar geçen sürelerle ilişkin aylığın hesabında esas alınan asgari aylık tutarı ile 506 s. kanuna (geç. m. 82/2-2) göre belirlenen eski tam aylık tutarı, toplam PÖGS içinde Kanunun yürürlük tarihine kadar geçen PÖGS'nin oranına tekabül eden tutar üzerinden esas alınacaktır.

Bu şekilde belirlenen (A) kısmi aylığı, 2008 yılı dahil olmak üzere (tahsis talep veya ölüm tarihine kadar) geçen yıllar için, her yıl gerçekleşen güncelleme katsayısı ile çarpılarak tahsis talep veya ölüm yılının Ocak ayına taşınacaktır.

Sigortalının aylığı (C); (A) ve (B) kısmi aylıklar toplamından oluşmaktadır.

### 3.1.2.2. Beklenen Hak Sahibi 4/1-B'lilerin Yaşlılık Aylığının Hesaplanması

5510 s. kanunun yürürlük tarihinden önce sigortalı olup 5510 s. kanunun yürürlük tarihinden sonra yaşlılık aylığı talebinde bulunacak (beklenen hak sahibi) 4/1-b sigortalılarının yaşlılık aylığının hesaplanmasında geçiş hükümleri uygulanmaktadır.

4/1-b sigortalılarının yaşlılık aylığı hesaplama dönemleri, 4/1-a sigortalılarınınki ile örtüşmektedir. Ancak 2008 öncesi döneme ait kısmi aylık hesaplama yöntemlerinde farklılıklar söz konusudur (Tablo 24):

**Tablo 24.** 2008 Öncesi Sigorta Girişi Olan Bağımsız Çalışanların Yaşlılık Aylığının Hesaplanması

	2000 ve öncesi sigortalılık sürelerine ait kısmi aylık	2000 ve Eylül 2008 arası sigortalılık sürelerine ait kısmi aylık	Ekim 2008 ve sonrası sigortalılık sürelerine ait kısmi aylık
Dönem	A1	A2	B
Hesaplama	Basamak Karşılığı Gösterge Tablosundaki Değer x ABO*	Ağırlıklı ortalama x ABO*	OAK** x ABO*
Toplam aylık	A1+A2+B=C		

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak oluşturulmuştur.

\*Aylık Bağlama Oranı \*\*Ortalama Aylık Kazanç

4/1-b sigortalıları için 5510 s. SSGSSK'nin yürürlük tarihinden önceki sürelerle ilişkin aylığın hesaplanmasında 1479 s. kanun hükümlerine göre aylık hesaplama sistemi söz konusudur:

- **A1 Dönemi Hesabı:**

2000 öncesi döneme ait kısmi aylığın hesaplanması ABO ile basamak karşılığı gösterge tablosundaki değerin çarpımından oluşmaktadır. Buna göre:

**Basamak Karşılığı Gösterge Tablosundaki Değer:** Sigortalının 31/12/1999 tarihindeki basamak karşılığının 2003 yılı ikinci dönem gösterge tablosundan bulunan değeridir.

**Aylık Bağlama Oranı:** Yaşlılık aylığına hak kazanan sigortalılara en son prim ödediği gelir basamağından en az bir tam yıl prim ödemiş olması halinde, bulunduğu gelir basamağının; bir yıl ödememiş olması halinde ise bir alt basamağın %70'i oranında aylık hesaplanacaktır. Bu oran; 25 yıldan fazla prim ödenen her tam yıl için 1 puan; kadın ise 50, erkek ise 55 yaşından sonraki hizmetleri için fazla olan her tam yaş için 1 puan artırılabacaktır. Ancak kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmakla beraber en az 15 tam yıl sigorta primi ödemiş olanlara hesaplanacak aylıklarda primi ödenmemiş 25 yıldan az her tam yıl için 1 puan indirim yapılacaktır.

Kısmi aylık [Basamak karşılığı gösterge tablosundaki değer x ABO x 2000 yılı öncesi gün sayısı/ toplam prim gün sayısı] formülüne göre hesaplanacaktır.

- **A2 Dönemi Hesabı:**

2000-09/2008 arası döneme ait kısmi aylığın hesabında ağırlıklı ortalama x ABO formülü kullanılmaktadır.

**Ağırlıklı Ortalama:** 1/1/2000-1/10/2008 arasında prim ödenen gelir basamaklarının basamaklardaki bekleme süresi dikkate alınarak 2003 yılı ikinci dönem gelir tablosu karşılığının prim ödenen ay sayısına oranıdır.

**Aylık Bağlama Oranı:** Aylık bağlama oranı; çalışma süresi arttıkça azalmaktadır. Sigortalının toplam sigortalılık süresinin; ilk 10 tam yılının her bir yılı için %3,5; takip eden 15 tam yılın her bir yılı için %2; 25 yıldan fazla her bir tam yıl için %1,5 oranlarının toplamından oluşmaktadır.

Bu aşamada **kısmi aylık**; [ağırlıklı ortalama x ABO x 01/01/2000-30/09/2008 arası gün sayısı/Toplam prim gün sayısı] formülüne göre hesaplanacak; A1 ve A2 kısmi aylıkları toplanacaktır. 12/2003'te yürürlükte bulunan gelir tablosu (01/07/2003) esas alınarak bulunan bu tutar, 01/2003'ten itibaren ödenmesi gereken sosyal destek ödemesi tutarından 07/2003'e kadar kümülatif TÜFE oranı kadar düşülerek, 07/2003 itibariyle

kalan sosyal destek ödemesi miktarının (100 TL ödenenler için 85.95 TL ve 75 TL ödenenler için ise 64.46 TL'nin 2008/Ekim öncesi gün sayısı ile çarpımının toplam gün sayısına oranı) 10/2008 öncesi gün sayısına isabet eden miktarı 01/2004 ödeme döneminden 07/2007 dönemi dahil aylıklara uygulanan artışlar uygulanmak suretiyle 01/2008 dönemine taşınacaktır.

- **B Dönemi Hesabı:**

B dönemi hesabı (aşağıda ayrıca ele alınacağı şekliyle) ortalama aylık kazanç ile aylık bağlama oranının çarpılması esasıyla yapılmaktadır. Bu döneme ait kısmi aylık ise (tahsis talep tarihinden önceki yılın Aralık ayına ait) [Tam aylık x (10/2008 ve sonraki PÖGS/toplam PÖGS)] formülüyle bulunur.

- **Aylıkların Birleştirilmesi:**

Yaşlılık aylıkları için hesaplanan  $A1 + A2 = (A)$  kısmi aylığı, 2008 yılı dahil olmak üzere (tahsis talep veya ölüm tarihine kadar geçen yıllar için), her yıl gerçekleşen güncelleme katsayısı ile çarpılarak tahsis talep veya ölüm yılının Ocak ayına taşınacaktır. Sigortalının aylığı (C), (A) ve (B) kısmi aylıklar toplamından oluşmaktadır.

### 3.1.2.3. Beklenen Hak Sahibi 4/1-C'lilerin Yaşlılık Aylığının Hesaplanması

5510 s. kanunun yürürlük tarihinden önce sigortalı olup 5510 s. kanunun yürürlük tarihinden sonra yaşlılık aylığı talebinde bulunacak (beklenen hak sahibi) 4/1-c sigortalılarının yaşlılık aylığının hesaplanması 4/1-a ve 4/1-b sigortalılarınınkinden farklılaşmaktadır.

5510 s. kanundan önce ilk defa iştirakçi olup 5510 s. kanun döneminde de 4/1-c kapsamında sigortalı olanlar için geç. m. 4 uygulanmaktadır. Bu maddenin birinci fıkrasına göre kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla 5434 s. kanun kapsamında aylık verilmekte olanlara aylık verilmesine devam olunması hüküm altına alınmışken; ikinci fıkrasında ise 5510 s. kanunun yürürlük tarihinden önce iştirakçiliği sona erip tahsis talebinde bulunacaklar için de 5434 s. kanun hükümleri uygulanır denmektedir. Öte yandan dördüncü fıkrada ise aksine hüküm bulunmadıkça ilk defa 5434 sayılı kanun döneminde iştirakçi olup 5510 s. kanun döneminde de yeniden 4/1-c sigortalısı olarak çalışmaya devam eden sigortalılara da 5434 s. kanun hükümleri uygulanmaktadır. Bu madde kapsamındakiler için aylıkların hesaplanması, artırılması, azaltılması, kesilmesi, yeniden bağlanması, ..., emeklilik ikramiyesi hakkında da 5434 s. kanun hükümleri

uygulanacaktır (geç. m. 4/5). 5434 s. kanuna göre ödenen aylıklar ile bu madde kapsamında bağlanacak aylıklar, memur maaş katsayılarındaki artışlara göre yükseltilir (geç. m. 4/9).

İştirakçilerin aylıklarının hesabında 5434 s. kanunun 41. maddesi uyarınca 657 s. kanunun 43. maddesinde yer alan aylık bağlamaya esas gösterge tablosu ve personel kanunlarında yer alan ek göstergeler esas alınmaktadır (Başterzi, 2006b: 276; Güzel vd., 2012: 725). Daha önce 5434 s. kanunun ilgili maddesinde yer alan ve 380 ile başlayıp 1090 gösterge ile biten gösterge tablosu kaldırılmış ve 23/09/1983'te 2898 s. kanunun 3. maddesi ile yapılan değişiklikle 657 s. kanunun ilgili gösterge tablosu kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede memurun çalışma hayatında aylığının hesabında kullanılan gösterge, emekli aylıkları için de kullanılmaya başlanmıştır. İlgili hükümlere göre emekli aylığının hesabı şu şekilde gösterilebilir (Güzel vd., 2012: 725):

$$EA=[(G+EG) \times K+TA+KA+ÖT] \times AO$$

EA	: Emekli aylığı
G	: Gösterge (a)
EG	: Ek gösterge (b)
K	: Memur maaş katsayısı (c)
TA	: Taban aylığı (d)
KA	: Kıdem aylığı (e)
ÖT	: Özel tazminat (f)
AO	: Aylık oranı (g)

2898 s. kanun ile yapılan değişiklik ile yaşlılık aylıklarının hesaplanmasında; 657 s. kanunun 43. maddesinde yer alan gösterge tablosu ve personel kanunlarında gösterilen ek göstergelerin esas alınacağı hükmü 01.01.1985'ten itibaren uygulama alanı bulmuş ve 5434 s. kanuna eklenen geç. 2. madde ile 1984 yılına özel olmak üzere hazırlanan gösterge tablosu kabul edilmiştir (Şakar, 1987: 397). Aylıkların değişen geçim koşullarına göre ayarlanması ise gösterge rakamlarının ve katsayının yeniden belirlenmesi ile mümkün olmaktadır (Şakar, 1987: 398).

Formülde **Gösterge** kavramı; 657 s. kanunun 43. maddesi uyarınca belirlenmiş olan **(a) aylık göstergesi** kavramını ifade etmektedir. Bu gösterge 10/04/1989 tarih ve 366 sayılı KHK'dan itibaren 15. Derecenin 1. Kademesinden başlamak üzere 1. Derecenin 4. Kademesine kadar sırasıyla 500 ile başlayıp 1500'e kadar giden göstergelerden oluşmaktadır. 500'den başlayıp 1500'e ulaşan gösterge farkları; bir derecenin düşük kademesinden yükseldikçe; 5 ile 60 arasında değişmektedir. Düşük derecelerde gösterge artışları düşük; yüksek derecelerde ise yüksek gösterge artışları söz konusudur. Örneğin 15. Derecenin 1. Kademesi için 500 olan gösterge; aynı derecenin 9.

Kademeleri için 540 olup; her kademe için 5'er gösterge puanı eklenerek artmaktadır. Ancak 1. Dereceye bakıldığında 1. Kademe yer alan 1320 göstergesi 4. Kademe gelindiğinde 1500'e çıkmaktadır. Her kademe bir önceki kademe göre 60 gösterge artışı görülmektedir.

Aylık hesaplanmasında dikkate alınan **(b) ek gösterge** ise gene aynı maddenin b bendinde yer almakta olup ayrıca bazı meslek grupları için özel kanunlarında da (örneğin Türk Silahlı Kuvvetleri Personeli hakkında 926 s. kanun, 3269 s. kanun, 3466 s. kanun; Hakimler ve Savcılar hakkında 2802 s. kanun ve akademik personel hakkında 2914 s. kanun) düzenlenmektedir. Ek gösterge tablosunda 10 hizmet sınıfında çeşitli derece ve kademelerde ek göstergeler yer almaktadır. Tabloyla ilgili son olarak 01/7/2022 tarih ve 7417 s. kanunun 6. maddesi ile önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Benzer iyileştirmeler aynı kanunla (m.8-m.12 arası) özel personel kanunlarında da uygulanmıştır.

**(c) Katsayı**, ise 657 s. kanunun 154. maddesinde "*Aylık gösterge tablosunda yer alan rakamlar ile ek gösterge ve kıdem aylığı gösterge rakamlarının aylık tutarlarına çevrilmesinde uygulanacak aylık katsayısı ile memuriyet taban aylığı göstergesine uygulanacak taban aylık katsayısı üçer veya altışar aylık dönemler itibariyle uygulanmak üzere Genel Bütçe Kanunu ile tespit olunur. Ancak mali yılın ikinci yarısında, memleketin ekonomik gelişmesi genel geçim şartları ve Devletin mali imkanları göz önünde bulundurulmak suretiyle Cumhurbaşkanı bu katsayıları ikinci yarının tamamı veya üçer aylık dönemleri itibariyle uygulanmak üzere değiştirmeye yetkilidir.*" şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda iki çeşit katsayı bulunmaktadır: aylık katsayısı ve taban aylık katsayısı. 2023 yılının ikinci yarısı için aylık katsayısı, 0,509796; taban aylık katsayısı ise 7,979285'tir (Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, 2023).

**(d) Taban aylığı** 30/06/1989 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 375 s. KHK ile getirilen bir aylık kavramıdır. KHK'nın 1. maddesi uyarınca 657 s. kanun ve özel personel kanunlarına göre aylık alan personele 1000 gösterge rakamı üzerinden hesaplanan memuriyet taban aylığı ödenir, ayrıca bunlara hizmet yılları itibariyle aşağıdaki kıdem göstergeleri esas alınarak **(e) kıdem aylığı** ödenir. Hizmet yılı 6-10 yıl arasında ise kıdem göstergesi 50; 11-15 yıl arasında ise 100; 16-20 yıl arasında ise 150; 21 yıl ve üzerinde ise 200'dür. İlgili maddenin son fıkrası uyarınca da taban aylığı ve kıdem aylığı göstergeleri hem emekli aylığının hesaplanmasında hem de emekli ikramiyesinin hesaplanmasında dikkate alınmaktadır. İlgili KHK hükmüyle, 5434 s. kanunda (geç. m. 1) meri olup kademeli bir geçiş öngörülmekte; en nihayetinde



memuriyet taban aylığı ve kıdem aylığı için 1992 yılından itibaren tam olarak uygulanmaktadır. Öte yandan 1000 gösterge rakamı üzerinden taban aylığı ödemesi değişiklik göstermese de kıdem aylığı kısmı son olarak 31/12/1994 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 94/6302 s. BKK ile 01/01/1995’ten itibaren geçerli olmak kaydıyla memuriyet taban aylığı ödenenlere “...her bir hizmet yılı için 20 gösterge rakamı karşılığı kıdem aylığı ödenir. Ancak 25 ve daha fazla hizmet yılını dolduranlar için gösterge rakamı 500 olarak uygulanır.” Bu hükümle, kıdem aylığı bir tavan sınırına tabi tutulmuş ve 25 yıl ve üzeri için 500 gösterge sayısına sabitlenmiştir.

Formüldeki **(g) özel tazminat** ise 15/01/1992’de Resmi Gazete’de yayımlanan 476 s. KHK’da (m.1) yer alan ve 5434 s. kanuna eklenen ek 70. maddeye dayanmaktadır. Bu maddede yer alan **tazminat aylığı (özel hizmet aylığı)** kamu görevlilerinin keseneklerini, yani kesilen primlerini artırmakla birlikte; emeklilik döneminde daha yüksek aylık ve ikramiye alınmasını da sağlamaktadır. Önce 1993 yılında 486 s. KHK (m.23), 1994 yılında 546 s. KHK (m.3), 1995 yılında 562 s. KHK (m.14), 1997 yılında 570 s. KHK (m.11) ile değişiklik yapılmış; sonra da 05/07/2022 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan ve ek göstergelerde de önemli iyileştirmeler yapılan 7417 s. kanun ile bu tazminat aylıkları da değiştirilmiştir (m.2). Burada ek gösterge yükseldikçe tazminat aylığı oranı da kesenek de karşılık da artmaktadır. Ek göstergesi 8400 ve üzerinde olanlar için %255 olarak en yüksek orana sahiptir; en düşük oran ise %55’tir.

**(g) Aylık oranı** (veya nispeti) ise 5434 s. kanununun 41. maddesinde yer almaktadır. İlga 5434 s. kanununun 41. maddesinin ilk haline göre yaşlılık aylığı; fiili hizmet müddeti ve itibari hizmet müddetleri toplamına göre ve vazifeden ayrıldıkları tarihteki keseneğe esas aylık ve ücretleri üzerinden fiili hizmet müddeti ve itibari hizmet müddeti toplamı 20 yıl olanlar için %30 nispeti ile bağlanmakta iken; bu müddet toplamı her bir tam yıl arttıkça nispet de bir tam puan artmakta; 50 ve daha uzun yıllar için %70’e kadar çıkmaktadır. İlgili hüküm 24/12/1980 tarih ve 2363 s. kanun ile; “Emekli, ... aylıkları; aşağıda gösterilen, Emekli Aylığı Bağlanmasına Esas Aylığa Ait Gösterge Tablosunda her derece ve kademe için tespit edilen gösterge rakamlarının her yıl Bütçe Kanununda tespit edilen katsayı ile çarpılması sonunda bulunacak tutarın, fiili ve itibari hizmet toplamı 25 yıl olanlara % 70’i, 25 yıldan az olanlara her tam yıl için % 1 eksiği, fazla olanlara da her tam yıl için % 1 fazlası üzerinden bağlanır.” şeklinde değiştirilmiştir. Aynı hüküm, 23/09/1983 tarih ve 2898 s. kanun ile “a) Emekli ... aylıklarının hesaplanmasında 657

*sayılı Devlet Memurları Kanununun 43 üncü maddesinde yer alan gösterge tablosu ve personel kanunlarındaki ek göstergeler esas alınır.*

*b) Emekli, ... aylıkları, (a) fıkrasına göre tespit edilen rakamların her yıl Bütçe Kanununda tespit edilen katsayı ile çarpılması sonunda bulunacak tutarın fiili ve itibari hizmet toplamı 25 yıl olanlara %75'i, 25 yıldan az olanlara her tam yıl için %1 eksigi, fazla olanlara da her tam yıl için %1 fazlası üzerinden bağlanır.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu kanun hükmü ile gösterge tabloları için 657 s. kanun referans alınmışken; aylıkların nispetleri ise bu göstergelere göre tespit edilen katsayının çarpılması sonucu bulunacak tutarın; iştirakçinin hizmet toplamına bakılır. Burada fiili hizmet müddeti (5434 s. kanun m.31) olarak bahsi geçen kavram, sigortalılık süresini ifade etmektedir. Fiili hizmet müddeti, iştirakçinin 5434 s. kanunla kendisine tanınan haklardan faydalanmaya başladığı tarihten itibaren *tam kesenek (sigorta primi) vermek* suretiyle geçirdiği müddettir.<sup>40</sup> İtibari hizmet müddetiye (itibari hizmet süresi) (5434 s. kanun m.35) 5434 s. kanun gereğince bağlanacak aylıklar ve yapılacak kesenek iadesi ve toptan ödemelerin... hesabında fiilî hizmet müddetlerine eklenen müddettir. Kanunun ilk halinde itibari hizmet müddeti, çoğunlukla askeri personele tanınan bir hak olup en fazla 5 yıldır (m.36-37).*

Son olarak 15/07/2023 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7456 s. kanunun 2. maddesi ile 5434 s. kanuna eklenen ek m. 86 ile emeklilere “... *ödenen aylıklar ... ile birlikte her ay itibarıyla yapılan ödemeler toplamının %6,34’ü oranında ilave ödeme yapılır...*”. Bu **ilave ödeme** SGK tarafından ödenmesini izleyen iki ay içinde faturası karşılığında Hazineye tahsil edilir denerek ödemenin doğrudan Hazineye destekleneceği ifadesi yer almaktadır. İlgili kanun hükmü yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buna göre %6,34’lük ilave ödeme, emekli aylığının nihai hesabının sonucunda çıkan miktarın üzerinden hesaplanacaktır.

#### **3.1.2.4. Yeni Hak Sahiplerinin Yaşlılık Aylığının Hesaplanması**

5510 s. kanunun yürürlük tarihinden sonra sigortalı olanların (diğer bir deyişle *yeni hak sahiplerinin*) yaşlılık aylıklarının hesaplanmasında istisna hükümler dışında sigortalı grupları arasında fark gözetilmemektedir. Bu bağlamda 5510 s. kanun döneminde ilk defa sigortalı olanların yaşlılık aylıklarının hesaplanmasında dikkate alınacak parametreler aşağıda verilmiş olup önceki düzenlemelerle de karşılaştırılmıştır.

<sup>40</sup> Fiili hizmet müddeti zammı (fiili hizmet süresi zammı) ise 32. maddede yer almaktadır.

5510 s. kanuna göre yaşlılık aylığının hesabında ABOxOAK formülü uygulanmakta olup; ABO'nun hesabında sigortalı çalışılan süreler, bunların taban ve tavan sınırları; OAK'ın hesabında güncelleme katsayısı (TÜFE ve GSYİH büyüme hızı), SPEK tutarları, bunların taban ve tavan sınırları başta olmak üzere bu parametrelere etki eden unsurlar yaşlılık aylığının miktarına da etki etmektedir.

#### **3.1.2.4.1. Aylık Bağlama Oranı**

Aylık bağlama oranı, kısaca sigortalının ödediği veya adına ödenen primler karşılığında; genellikle sigortalılık süresine bağlı olarak artış gösteren, yaşlılık aylığını doğrudan etkileyen bir parametredir. Prim bildirim gün sayısı ile birlikte artan ABO uygulamaları, yıllara göre oldukça değişim göstermiştir. Bu değişiklikler, bazen mutlak bazen nispi bazen de hem mutlak hem nispi alt sınırlar eklenerek sosyal sigorta tekniğine uygun olarak pasif sigortalıları korumayı amaç edinmiştir. Sosyal sigorta sistemlerinin kamusal niteliği dolayısıyla ödenen prim ve alınan hizmet arasındaki ilişki özel sigortacılıktaki kadar güçlü değildir. Bu bağlamda ABO uygulamasında sigortalı, düşük prim ödeme sürelerine rağmen asgari koruma sınırına sahiptir. Öte yandan ABO, bazı tavan sınırlara da tabi olabilmektedir (Tablo 25). Böylece sigortalının kazancının %100 ikamesi sağlanmamaktadır. Burada da ödenen primin alınan hakkı aşmaması hedeflenmektedir denebilir.

**Tablo 25.** ABO'nun Çeşitli Mevzuatlardaki Farklılıkları

	ABO	Alt Sınır	İstisnalar
<b>506 s. kanunun ilk hali</b>	%50	Maktu (3000 TL)	60 yaş ve üzeri artık her tam yaş için 1 puan artırılır.
<b>1186 s. Kanun</b>	%70	Yaşlılık aylığına esas alınacak kazanç, SPEK* alt sınırının altında olamaz.	Kadında 50, erkekte 55 yaş ve üzeri artık her tam yaş için 1 puan artırılır.
<b>1912 s. Kanun</b>	-	1) Maktu (12000 TL) 2) Nispi: Yaşlılık aylığına esas alınacak kazanç, SPEK* alt sınırının %70'inin altında olamaz.	-
<b>2422 s. Kanun</b>	%60	Gösterge sistemine geçiş: En düşük göstergenin katsayı ile çarpımının %70'inden az olamaz	1) Kadında 50, erkekte 55 yaş ve üzeri artık her tam yaş için 1 puan artırılır. 2) 5000 günden fazla ödenen her 240 gün için 1 puan artırılır. 5000 günden noksan her 240 gün için 1 puan azaltılır. ABO üst sınırı %85'tir.
<b>4447 s. Kanun</b>	Sırasıyla %3,5, %2, %1,5	SPEK alt sınırının aylık tutarının %35'inden az olamaz.	-
<b>1479 s. kanunun ilk hali</b>	%70	-	1) 25 yıldan fazla ödenen her tam yıl için 1 puan artırılır. 2) Kadında 55, erkekte 60 yaşından sonra aylık bağlanması halinde her artık tam yıl için 1 puan artırılır. ABO üst sınırı %90'dır.
<b>2229 s. Kanun</b>	%70	Cari günlük en az ücretin aylık tutarının 1/3'ünden az olamaz.	1) 25 yıldan fazla ödenen her tam yıl için 1 puan artırılır. 2) Kadında 50, erkekte 55 yaşından sonra aylık bağlanması halinde her artık tam yıl için 1 puan artırılır.
<b>5434 s. kanunun ilk hali</b>	FHS ve İHS toplamına göre %40-%70 arası	-	-
<b>5510 s. Kanun</b>	Her tam yıl için %2	Ortalama aylık kazanç tutarının aylık tutarının %35'inden az olamaz.	ABO üst sınırı %85'tir.

**Kaynak:** İlgili mevzuattan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

\*Sigorta primine esas kazanç

Örneğin 4447 s. kanunun (m. 7) 506 s. kanunda yaptığı değişiklikle (m. 61/3) ABO, toplam PÖGS'nin ilk 3600 gününün her 360 günü için %3,5, sonraki 5400 günün her 360 günü için %2 ve daha sonraki her 360 günü için %1,5 oranlarının toplamıdır. Kanun, benzer hükmü 1479 s. kanunda da yaptığı değişiklikle 4/1-b'liler için de gerçekleştirmiştir (4447 m. 29, 1479 m. 36/2). Burada sigortalı gün yerine sigortalı yıl ifadesi kullanılmış ve ABO, ilk 10 tam yılda her tam yıl için %3,5, sonraki 15 tam yılda her yıl için %2, 25 yıldan fazla tam yıllar için her yılda %1,5 oranlarının toplanmasından oluşmaktadır. 4447 s. kanunda ABO'ya ilişkin bir üst sınır tanımlaması yapılmadığı için ABO üst sınırı, uzun çalışmalar sonucunda %100'ü geçebilecektir.

5510 s. SSGSSK'na göre ise sigortalı grubu ayırmaksızın yaşlılık aylığının miktarı ABO ile OAK'ın çarpılması sonucunda bulunur (m.29/1). ABO, sigortalının MYÖ sigortalarına tabi geçen toplam PÖGS'nin her 360 günü için %2 olarak uygulanmaktadır. 360 günden eksik süreler, orantılanarak hesaplanır (m.29/3).

5510 s. kanununun 55. maddesinde sigortalı grubuna bakılmaksızın alt sınır uygulamasında %35 ve %40 oranları uygulanmaktadır. Kanununun 55. maddesine göre aylıklar, ortalama aylık kazancın %35'inden, sigortalının bakmakla yükümlü olduğu eşi veya çocuğu varsa %40'ından az olamaz. ABO tavanı ise %90'dır. Öte yandan kanundaki %35 oranı işler değildir. Zira prim bildirim gün sayısını dolduran sigortalı her halükarda %35 oranının üzerinde bir aylık bağlama oranına sahip olacaktır (Yüksel Arabacı ve Alper, 2010: 115-116, Demirbilek, 2024: 601).

Beklenen hak sahibi olan 4/1-c'lilerin aksine ilk defa 5510 s. kanun döneminde göreve başlayan kamu görevlileri açısından (işçiler ve bağımsız çalışanlarda olduğu gibi) kanununun 29. maddesi uyarınca aylık bağlama oranı ve ortalama aylık kazancın çarpımı sonucunda çıkan tutarda emekli aylığı bağlanmaktadır. Yorulmaz'ın (2024: 79) belirttiği gibi 5510 s. kanuna göre kamu görevlilerinin emekli aylığının hesaplanmasında da prime esas kazancın tutarı ve PÖGS önem arz etmekte olup dolayısıyla PEK ve PÖGS ne kadar fazla ise sigortalıların yaşlılık aylığı da o kadar fazla olacaktır.

5510 s. kanununun getirdiği ABO uygulamasının sigortalı aleyhine durumunu 4447 s. kanun uygulaması ile karşılaştırmak amacıyla 4447 ve 5510 s. kanunların ilgili hükümleri kapsamında hipotetik olarak çalışan bir sigortalının ABO'su şu şekilde hesaplanacaktır (Tablo 26):

**Tablo 26.** 4447 ve 5510 sayılı Kanunlara Göre ABO'nun Değişimi

Prim Bildirim Gün Sayısına Göre ABO Hesabı					
	3600 gün	7200 gün	9360 gün	10800 gün	16560 gün
4447 s. kanun (A)	*3600/360=10 yıl	*3600/360=10 yıl ABO (1): 10x3,5=35  *3600/360=10 yıl ABO (2): 10x2=20	*3600/360=10 yıl ABO (1): 10x3,5=35  *5400/360=15 yıl ABO (2): 15x2=30  *360/360=1 yıl ABO (3): 1x1,5=1,5	*3600/360=10 yıl ABO (1): 10x3,5=35  *5400/360=15 yıl ABO (2): 15x2=30  *1800/360=5 yıl ABO (3): 5x1,5=7,5	*3600/360=10 yıl ABO (1): 10x3,5=35  *5400/360=15 yıl ABO (2): 15x2=30  *7560/360=21 yıl ABO (3): 21x1,5=31,5
	ABO=10x3,5=35	ABO=35+20=55	ABO=35+30+1,5=66,5	ABO=35+30+7,5=72,5	ABO=35+20+45=96,5*
5510 s. kanun (B)	*3600/360=10 yıl	*7200/360=20 yıl	*9360/360=26 yıl	*10800/360=30 yıl	*19800/360=46 yıl
	ABO=10x2=20	ABO=20x2=40	ABO=26x2=52	ABO=30x2=60	ABO=46x2=90*
A-B	%15	%15	%14,5	%12,5	%6,5

**Kaynak:** İlgili mevzuata göre hesaplanmıştır. ABO alt sınırları dikkate alınmamıştır.

\*5510 s. kanuna göre ABO'nun üst sınırı bulunmaktadır. %92 çıkan ABO, üst sınır %90 olduğu için aşağı çekilecektir.

5510 s. kanunun getirmiş olduğu ABO sistemi, 4447 s. kanuna göre sigortalılık süresi ne kadar olursa olsun olağan yaşam şartlarında sigortalıların alabileceği aylıkları düşürmektedir. Burada 4447 s. kanunun %1,5 bağlama oranına düştüğü 26. Yıla kadar 5510 s. kanundan daha yüksek bir aylık oranı bağladığı, bu oranın 26. Yıldan itibaren 5510 s. kanun lehine dönse de ABO üst sınırı dolayısıyla da hiçbir zaman 4447 s. kanun dönemindeki ABO düzeyine yaklaşmamaktadır. ABO'nun birbirine en yakın olduğu dönem, sigortalının 45 yıl çalıştığı dönem olacaktır. 4447'ye göre ABO %95, 5510'a göre ABO %90 olacaktır.

### 3.1.2.4.2. Ortalama Aylık Kazanç

5510 s. SSGSSK'na göre OAK, sigortalının her yıla ait SPEK'inin, kazancın ait olduğu yıldan itibaren aylık talep tarihine kadar geçen yıllar için, her yıl gerçekleşen güncelleme katsayısı ile güncellenerek bulunan kazançlar toplamının, itibarî hizmet süresi ile fiilî hizmet süresi zammı hariç toplam PÖGS'na bölünmesi suretiyle hesaplanan ortalama günlük kazancın otuz katıdır (m.29/2).

OAK miktarını etkileyen 3 unsur bulunmaktadır. Bunlar (i) sigortalıların bildirdiği/ödediği UVSK primleri, (ii) ilgili dönemde kesilen primlerin alt ve üst sınırları ve (iii) ödenen primlerin aylık bağlama dönemine taşınmasını sağlayan güncelleme katsayısıdır.

### 3.1.2.4.3. Ödenen/Bildirilen MYÖ Primleri

OAK'ın hesabında dikkate alınacak temel unsur, toplanan MYÖ sigorta primleridir. Sigortalı adına bildirilen/ödenen sigorta priminin miktarını etkileyen temel unsur ise SPEK'e uygulanacak olan MYÖ sigorta primi oranlarıdır. Bu oranların yüksek olması sigortalıdan yüksek miktarda prim kesilmesi ve nihayetinde yaşlılık aylığı bağlanacağı zaman OAK'ın daha yüksek olmasını sağlamaktadır. OAK'ın yüksek olması da daha yüksek yaşlılık aylığı kazanılmasını ifade etmektedir.

5510 s. kanuna göre prim ödemek zorunludur (m.79) ve sigortalılar bakımından prim oranları işveren hissesi 11, işçi-kamu görevlisi hissesi 9 olmak üzere %20 olup 4/1-b'liler bakımından %20 hissesinin tamamı bağımsız çalışanın kendisindedir (m.81). Sigortalının kazancı ile adına ödenecek prim arasında doğrudan bir ilişki kurulmakta; bu da emeklilikte aylık miktarını etkilemektedir.

4/1-a ve 4/1-c sigortalıların aksine 4/1-b sigortalılara yaşlılık aylığı bağlanabilmesi için ayrıca, yazılı talepte bulunduğu tarih itibarıyla genel sağlık sigortası primi dahil kendi sigortalılığı nedeniyle prim ve prime ilişkin her türlü borcunun olmaması zorunludur (m.28). Kısaca bağımsız çalışanlarda bildirilen primlerin ödenmesi şartken, işçiler ve kamu görevlileri açısından primlerin bildirilmesi yeterlidir.

### 3.1.2.4.4. Prime Esas Kazancın Alt ve Üst Sınırları

Yaşlılık aylıklarına etki eden OAK'ın unsurlarından birisi prime esas kazançtır (PEK). PEK, üzerinden sosyal sigorta primi hesaplanacak olan geliri ifade etmektedir. PEK'in yüksek olması, daha yüksek sosyal güvenlik faydası sağlarken; düşük PEK, alınacak sigorta priminin ve dolayısıyla sağlanacak hakkın da düşük olmasına sebebiyet vermektedir. Yasal düzenlemeler, PEK'in alt ve üst sınırlarını göstermektedir.

SPEK sınırları, 4857 sayılı İş Kanununun 39. maddesi uyarınca belirlenen asgari ücretin brüt tutarına bağlı olarak tespit edilmektedir (Tablo 27).

**Tablo 27.** 5510 Sayılı Kanuna Göre SPEK Alt ve Üst Sınırları

Dönem	SPEK Alt Sınırı (Aylık)	SPEK Üst Sınırı (Aylık)	Dönem	SPEK Alt Sınırı (Aylık)	SPEK Üst Sınırı (Aylık)
01.01.2007 – 30.06.2007	562,50	3656,25	01.01.2014 – 30.06.2014	1071,00	6961,50
01.07.2007 – 31.12.2007	585,00	3802,50	01.07.2014 – 30.09.2014	1134,00	7371,00*
01.01.2008 – 30.06.2008	608,40	3954,60	01.10.2014 – 31.12.2014	1134,00	8505,00*
01.07.2008 – 31.12.2008	638,70	4151,55	01.01.2015 – 30.06.2015	1201,50	9011,25
01.01.2009 – 30.06.2009	666,00	4329,00	01.07.2015 – 31.12.2015	1273,50	9551,25
01.07.2009 – 31.12.2009	693,00	4504,50	01.01.2016 – 31.12.2016	1647,00	12352,50
01.01.2010 – 30.06.2010	729,00	4738,50	01.01.2017 – 31.12.2017	1777,50	13331,25
01.07.2010 – 31.12.2010	760,50	4943,25	01.01.2018 – 31.12.2018	2029,50	15221,25
01.01.2011 – 29.02.2011	796,50	5177,25	01.01.2019 – 31.12.2019	2558,40	19188,00
01.03.2011 – 30.06.2011	796,50	5177,25	01.01.2020 – 31.12.2020	2943,00	22072,50
01.07.2011 – 31.12.2011	837,00	5440,50	01.01.2022 – 30.06.2022	5004,00	37530,00
01.01.2012 – 30.06.2012	886,50	5762,25	01.07.2022 – 31.12.2022	6471,00	48532,50
01.07.2012 – 31.12.2012	940,50	6113,25	01.01.2023 – 30.06.2023	10008,00	75060,00
01.01.2013 – 30.06.2013	978,60	6360,90	01.07.2023 – 31.12.2023	13414,50	100.608,90
01.07.2013 – 31.12.2013	1021,50	6639,75	01.01.2024 – 31.12.2024	20002,50	150018,90

**Kaynak:** İlgili mevzuata göre hesaplanmıştır.

\*5510 s. kanuna göre SPEK tavanı 6,5 kat olarak belirlenmişken 6552 s. kanunla 10/2014'ten itibaren uygulanmak üzere 7,5 kata çıkarılmıştır.

5510 s. SSGSSK'na göre (m. 82) prime esas kazanç ilgili döneme denk düşen asgari ücretle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Buna göre sigortalılar (yaşlarına uygun) bir ay içerisinde asgari ücret ile asgari ücretin 7,5 katı arasında (10/2014'e kadar 6,5 katı idi) SPEK'e sahip olabilmektedirler. Bunun istisnası sosyal güvenlik sözleşmesi olmayan ülkelerde iş üstlenen işverenlerce yurt dışındaki işyerlerinde çalıştırılmak üzere götürülen Türk işçileridir. Bu işçiler için SPEK üst sınırı ilgili dönemdeki asgari ücretin 3 katıdır. Son olarak SPEK üst sınırı 4/1-a ve 4/1-b sigortalıları için aranırken 4/1-c sigortalıları açısından aranmamaktadır (m.46/5).

SPEK alt sınırı ve üst sınırı arasındaki farkın büyüklüğü alınacak sigorta primleri arasında büyük fark olabileceği anlamı taşırken aynı zamanda da alınacak aylıklar arasında da farklılıkların büyük olabileceğine işaret etmektedir. Prim ve hak arasındaki ilişkinin gücü yüksek kurulduğunda, aylıklar arasındaki farkların da artması beklenmektedir.

### 3.1.2.4.5. Güncelleme Katsayısı

OAK hesabında dikkate alınan primler, primin toplandığı dönemdeki nominal değerleriyle değil, tahsis talep dönemindeki değerleriyle anlam kazanmaktadır. Çünkü yıllar önce ödenen primlerin karşılığı, sosyal devlet tarafından korunmaktadır. Bunun için 5510 s. kanunda güncelleme katsayısı kullanılmaktadır.

Güncelleme katsayısı, TÜİK tarafından yayınlanan tüketici fiyatları genel indeksinin değişim oranının tamamı ile gayri safi yurtiçi hasıla gelişme hızının %30'unun



toplama, 1 puanının eklenmesiyle bulunan katsayıyı ifade etmektedir (m.3/1-29). Herhangi bir yıla ait değişim oranı ve gelişme hızı eksi çıktığı takdirde eksi değerler sıfır olarak kabul edilir (m.3/2).

5510 s. kanundan önce ise; 4/1-a sigortalıları için 2000 yılı öncesinde gruplara göre bazen çalışılan son 3 yıl, bazen son 5 yıl, bazen de son 10 yıllık primler esas alınarak *gösterge sistemi* uygulanmış; 2000 yılından itibaren ise tüm çalışmaların aylık hesaplanmasında kullanıldığı ve primlerin gelişme hızı ve enflasyonla güncellendiği bir sisteme geçilmiştir. Benzer durum, 2008 yılına kadar 4/1-b sigortalıları açısından uygulanan *basamak sisteminde* de söz konusuydu (ÇSGB, 2012: 82-84). 4447 s. kanundaki (m.7, m.31) uygulama ise TÜİK tarafından açıklanan en son temel yıllık kentsel yerler tüketici fiyatları indeksindeki artış oranı ve gayrisafi yurt içi hasıla sabit fiyatlarla gelişme hızı kadar ayrı ayrı artırılarak bulunan yıllık kazançlar toplamının toplam PÖGS'na bölünmesi suretiyle bulunacak ortalama günlük kazanç üzerinden OYK hesaplanmasıdır.

Öte yandan 5510 s. kanuna göre aylık alanların bu aylıklarının yükseltilmesinde yalnızca enflasyon dikkate alınmaktadır. Tüketici fiyatları genel indeksindeki değişim oranları dikkate alınarak Ocak ve Temmuz aylarında gelir ve aylıklar artırılmaktadır (m.55/2). Sonuç olarak yaşlılık aylıklarının bağlanmasında enflasyon ve ekonomik büyüme etkiye sahipken; aylıkların artışında yalnızca enflasyon dikkate alınmaktadır.

Kısaca, OAK, ödenen primlerin güncellenmesi suretiyle tahsis talep tarihine çekilmekte ve ABO ile çarpılarak aylık hesaplanmaktadır. Ocak ve Temmuz aylarında ise TÜFE'ye bağlı olarak aylık artışı sağlanarak enflasyona karşı aylığın korunması sağlanmaktadır.

### **3.1.2.5. Sigortalılık Başlangıcı**

Sigortalılık süresinin uzunluğu yaşlılık aylığı miktarına etki edebilecek diğer bir unsurdur. Sigortalının prim bildirim gün sayıları ne kadar uzun sürerse OAK'ının da ABO'sunun da artması muhtemeldir. Bunun için de sigortalı olarak işe başlama yaşı önem arz etmektedir. İş hukukuna göre iş sözleşmesi yapma yaşı 15 olsa da sosyal güvenlik hukuku (özellikle UVSK) açısından erginlikten (18 yaşın doldurulmasından) önceki çalışma süreleri sigortalılık bakımından dikkate alınmamaktadır.

5510 s. kanuna göre 4/1-b veya 4/1-c kapsamında sigortalı sayılması gerekenlerden 18 yaşını doldurmamış olanlar sigortalı sayılmazlar (m. 6/1-h). Ayrıca *MYÖ sigortalarının uygulanmasında* dikkate alınacak sigortalılık süresinin başlangıcı; uluslararası sosyal güvenlik sözleşmeleri hükümleri saklı olmak üzere mülga kanunlar veya 5510 s. kanuna tâbi olarak MYÖ sigortalarına tabi olarak ilk defa kapsama girdiği tarih olarak kabul edilir. Öte yandan 18 yaşın doldurulduğu tarihten önceki süreler için ödenen MYÖ primleri, sadece PÖGS'nin hesabına dahil edilecektir (m. 38).

Ancak 506 s. kanun kapsamında *1/4/1981 tarihinden önce* MYÖ sigortalarına tescil edilmiş olanlar hakkında, bu Kanunun 38'inci maddesinin ikinci fıkrasındaki sigortalılık süresinin 18 yaşın doldurulduğu tarihten başlayacağına ilişkin hükmü uygulanmaz (geç. m. 6). Buna göre 4/1-a sigortalıları açısından sigortalılık başlangıcı;

1) 1/4/1981 tarihinden önce ise yaşa bakılmaksızın sigortalılık süresinin başlangıç tarihi,

2) 1/4/1981(dahil) tarihinden sonra ise 18 yaşın doldurulduğu tarih,

olarak dikkate alınacaktır. Ancak, 18 yaş öncesinde geçen çalışma süreleri PÖGS'na ilave edilecektir (Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018: 2-3). 18 yaşından önceki çalışmaların sigortalılıktan sayılmaması esası, hizmet birleştirmesinde de uygulanmaktadır (Şakar, 1987: 199).

### **3.1.2.6. Aylık Miktarının Yeniden Düzenlenmesi**

Yaşlılık aylıkları çeşitli yollarla değişen geçim koşullarına göre yeniden düzenlenmekte, ayarlanmaktadır (Şakar, 1993, Başterzi, 2006b: 301-vd.). Bu ayarlamalar, maktu, nispi veya her ikisinin bir bileşeni yoluyla aylığı artırmayı hedeflemektedir. Ayarlamalar, karşılıklılık ilkesinden bağımsız şekilde sağlanmaktadır (Tablo 28):

**Tablo 28.** Aylıklara Dönük Yapılan Çeşitli Ayarlamalar

Ödeme Dönemi	Ek Ödeme Miktarı/Nispeti
Ocak-Aralık 2003	Sigortalı türüne ve basamağına göre 100 milyon veya 75 milyon TL'ye tamamlayacak miktarlarda sosyal destek ödemeleri
Ocak 2005	<i>Sosyal destek ödemesi</i> tutarları ile <i>telafi edici ödemeler</i> 2004/Ocak ayı ödeme döneminden itibaren %10 oranında, 2004/Temmuz ayı ödeme döneminden itibaren de bir önceki aya göre %10 oranında artırılarak
Ocak 2006	Aylık veya gelir miktarı, (a) 400 YTL ve altında ise bu gelir ve aylıkların %5'i (b) 400 YTL'nin üstünde ise %4'ü oranında ek ödemeler
Ocak 2010	a) 2010 yılı başından önce bağlanmış aylık tutarları, 1) 2010/Ocak ödeme döneminden geçerli olmak üzere 60 TL tutarında artırılır. Ancak, bu artış tutarı, güncelleme miktarından az ise m. 55'e göre artırılarak; b) 2010 yılında bağlanacak yaşlılık aylıklarının 2010/Ocak itibarıyla hesaplanan aylık tutarları, (a) bendinde belirtilen şekilde artırılarak
Şubat 2011	a) 2011 yılı başından önce bağlanmış aylık tutarları 1) 2011/Ocak ödeme döneminden geçerli olmak üzere 60 TL tutarında artırılır. Ancak bu artış tutarının, aylıkların %4 oranında artırılması halinde gerçekleşecek artış tutarından az olması halinde %4 oranında artırılarak, 2) 2011/Temmuz ödeme döneminden geçerli olmak üzere %4 oranında artırılarak, b) 2011 yılında bağlanacak yaşlılık aylıklarının 2011/Ocak ayı itibarıyla hesaplanan aylık tutarları, (a) bendinde belirtilen şekilde artırılarak
Ocak 2013	2000/Ocak öncesi tahsis talebinde bulunan işçiler için: 1 TL-342 TL 01/04/2002-30/06/2002 arasında tahsis talebinde bulunan BAĞKUR'lular için: 27 TL-178 TL
Temmuz 2015	a) 2015 yılından önce bağlanmış ve aynı yıl Ocak ve Temmuz ödeme dönemlerinde artırılmış aylık tutarları esas alınarak, 2015/Temmuz döneminde 1.000 TL ve altında olanlar 100 TL tutarında, 1.000TL'nin üstünde olanlar da 1.100 TL'yi geçmeyecek tutarda b) 2015 yılında bağlanacak yaşlılık aylıklarının 2015/Ocak itibarıyla hesaplanan aylık tutarları, (a) bendinde belirtilen şekilde artırılarak
Ocak 2016	a) 2016 yılı başından önce bağlanmış aylıklar; 1) 2016/Ocak ödeme döneminde artırılır ve bu aylıklar 2016/Ocak ödeme döneminden geçerli olmak üzere 100 TL tutarında <u>ayrıca</u> artırılır. 2) 2016/Temmuz ödeme döneminden geçerli olmak üzere, 2016/Temmuz ödeme dönemine ait artış oranında artırılarak b) 2016 yılında bağlanacak yaşlılık aylıklarının 2016/Ocak ayı itibarıyla hesaplanan aylık tutarları, (a) bendinde belirtilen şekilde artırılarak

**Kaynak:** İlgili mevzuata göre yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu ayarlamalardan birisi (a) *sosyal yardım zammı* adı altındaki ödemelerdir. Bu ödemeler; kamu görevlileri için ilk olarak 24/12/1980 tarih ve 2363 s. kanun ile Yakacak Yardımı Yönetmeliği'ne dayanılarak devlet memurlarına ödenecek yakacak yardımı tutarında yapılmaya; bağımsız çalışanlar için ilk olarak 27/03/1980 tarih ve 8/615 BKK ile yakacak avansı olarak ödenmeye; hizmet akdiyle çalışanlar için ise 06/03/1981 tarih ve 2422 s. kanun (m.17) ile doğrudan sosyal yardım zammı adı altında ödenmeye başlanan ek ödemelerdir (Şakar, 1987). Bu ödemeler, sosyal güvenlik kurumlarının

üyelerine sağladıkları imkanların yetersizliğini gidermek, yaşlılık aylığı veya ölüm aylığı alanların aylıklarını günün ekonomik koşullarına uygun hale getirmek gibi amaçlarla prim miktarı ve ödenen gün sayısından bağımsız bir şekilde aylıklara sabit olarak yapılan ek ödemedir. Bu uygulama ilk başladığında düşük bir rakam olsa da geçen yıllarda emekli maaşına oranla önemli miktarlara ulaşmıştır. Herhangi bir prim karşılığı olmayan bu ödemeler kanunlar ve Bakanlar Kurulu Kararnameleri ile uygulanmıştır ve zamanla sosyal güvenlik kurumlarında külfetlere sebebiyet verilmesi dolayısıyla merkezi bütçeden ödenmesi kararlaştırılan ödemeler halini almıştır (Petriçli, 1995: 226-227). İlgili sosyal yardım zamlarının miktarları sigortalı gruplarına göre farklılık göstermiştir. Hatta kamu görevlileri için bu zam, asıl taban aylıktan bile yüksek miktarlara ulaşmıştır (Şakar, 1987: 479).

Bir diğer aylık ayarlama yolu ise **(b) telafi edici ödemeler** adındaki ödemelerdir. Bu ödemeler, dayanağını 3395 s. yasa kapsamındaki süper emeklilerden almaktadır. 506 s. kanuna 1987 yılında 3395 s. kanunla (506 s. kanun kapsamındaki *Süper Emeklilik Yasası*) getirilen geç. m. 5 ile (506 s. kanuna geç. m. 70 olarak eklenmiştir) kanuna yeni bir borçlanma esası getirilmiş ve kanun kapsamına girenler için aylıklarda yaklaşık %300 artış sağlanmış, ancak AYM kararı ile bu uygulama 1988'de iptal edilmiştir (AYM 1988/19 E. 1988/39 K.). Yasa ile yüksek ücretlerle çalışan SSK'lılara primlerini yüksek oranlarla ödemek şartıyla emeklilik dönemlerinde yüksek aylık almaları sağlanmaya ve hayat standartlarının düşmesi önlenmeye çalışılmıştır (Gerek, 1988). 01/01/1991 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 3702 s. kanunlayışa da süper emeklilere telafi edici ödemeler yapılmasını (geç. m. 76) veya süper emeklilik için yapılan borçlanmaların iade edilmesi (geç. m. 77) seçimlik haklarını sunmuştur. Geç. 76. madde uyarınca geç. 70. maddeye göre borçlanarak yaşlılık aylığı alanlardan 4 200 000 TL borçlanma primi ödeyenlere bu aylığı aldıkları müddetçe ve aylıklarıyla birlikte 330 000 TL; 5 040 000 TL borçlanma primi ödeyenlere bu aylıkları aldıkları müddetçe ve aylıklarıyla birlikte 400 000 TL telafi edici ödeme yapılır.<sup>41</sup> Bu ödemeler, 506 s. kanuna göre ödenmekte olan aylıklara ve uygulanan katsayıdaki artış oranında artırılır.

5510 s. kanun ise yürürlük tarihi itibarıyla bu hakları korumuştur. Kanunun geç. 1. maddesinin 3. fıkrasında 506 s. kanun ve 1479 s. kanunda yer alan sosyal yardım zammı ve telafi edici ödemelerin bu kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla ödenmekte

<sup>41</sup> 01/01/1991 tarihinde geçerli olan 16 yaşından büyükler için net asgari ücretin aylık tutarı 414 000 TL'dir.

olan miktarları ilgililerin gelir ve aylıklarına eklenmektedir (Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018: 257-258).

Aylıkların miktarlarını düzenleyen benzer uygulamalar çeşitli adlarla ilerleyen yıllarda da yürürlüğe girmiştir. Bunlardan birisi gene prim karşılığı olmayan **(c) sosyal destek ödemeleridir**. 2003 yılında 4784 s. kanunun 1. maddesi ile Bakanlar Kurulu'na 506, 1479, 2925 ve 2926 s. kanunlara göre gelir ve aylık alanlara sosyal destek ödemesi verilmesi bakımından yetki verilmiştir.

Başka bir uygulama **(d) ek ödeme** yapılması uygulamasıdır. 2006 yılında 5454 s. kanun ile sosyal yardım alanlarla birlikte tüm sigortalı gruplarına %4 veya %5 olacak şekilde nispi bir artış öngörülmüştür. Buna benzer bir uygulama 2011 yılında 6111 s. kanunla gerçekleşmiştir.

2010 yılında yürürlüğe giren 5951 s. kanun ile yapılan **(e) seyyanen zam** diğer bir uygulamadır. Kanuna göre aylıklar, 2010/Ocak ödeme döneminden geçerli olmak üzere 60 TL tutarında artırılır. Ancak, bu artış tutarının m.55 gereğince yapılması gereken artış tutarından az olması halinde m. 55'e göre artırılarak ödenir. Benzer uygulamalar ilerleyen yıllarda da tekrar kullanılmıştır. 2015 yılında yayımlanan 6645 s. torba kanun ile 5510 s. kanuna eklenen geç. 65. madde ile 4/1-a ve 4/1-b sigortalıları için 100 TL'ye kadar seyyanen zam uygulaması yapılmıştır. Bu zamlar ise özellikle düşük aylık alan emekliler için önemli bir oranda aylık artışı sağlamıştır. Benzer uygulama 6655 s. kanun ile 2016 yılı başından itibaren tekrar uygulanmıştır.

Diğer bir uygulama ise sosyal güvenlik reformlarının getirdiği aylık hesaplama yöntemlerindeki değişiklikler dolayısıyla aylıklar arasında oluşan farklılıkları gidermek amacıyla **(f) intibak uygulaması** yürürlüğe konulmasıdır. 2012'de yürürlüğe giren 6283 s. yasa ile 5510 s. kanuna eklenen geç. 39 ve 40. madde ile SSK ve BAĞKUR emeklilerinin aylıkları yeniden hesaplanmıştır. ÇSGB raporuna göre intibak yasasından 2000 ve öncesindeki 2,7 milyon emeklinin aylıkları yeniden hesaplanmıştır. İşçi emeklilerine (1 TL'den başlayıp) azami 342 TL'ye varan artışlar yapılmış olup 2000 yılından önce bağlanan en yüksek emekli aylığı 1900 TL'ye ulaşmıştır. Benzer şekilde 01/04/2002-30/06/2002 arasında emekli olan 12 bin BAĞKUR emeklisi intibak kapsamına alınmış 27 ile 178 TL arasında aylık artışı gerçekleşmiştir (ÇSGB, 2012: 80).

İntibak yasası tüm sigortalı gruplarının aylıklarını etkileyen genel bir zam uygulaması değildir. Sosyal güvenlik sistemi bakımından; emeklilik için gerekli olan

şartlar (yaş, prim ödeme süresi ve ödenen prim miktarı) eşit olduğu halde, farklı tarihlerde emekli olunduğu için farklı aylık hesaplama sistemlerinden oluşan aylık farklılıklarının giderilmesidir (ÇSGB, 2012: 81). Kanundan faydalananların aylık miktarlarında oransal olarak en yüksek artış %22,3 olarak gerçekleşmiştir (ÇSGB, 2012: 90).

Bazı ödemeler ise aylık değil, dönemlik ödemelerdir. 5510 s. kanuna 7143 s. kanunla 2018 yılında eklenen ek madde 18 ile kanuna göre aylık ve gelir almakta olanlara (18 Mayıs 2018 tarihinden itibaren) dini bayramlarda (Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı) 1000'er TL (**g**) bayram ikramiyesi verilmeye başlanmıştır (7143 s. kanun m. 23 ve m. 27/d). Bu ikramiyeler 30 Nisan 2021'den itibaren (7318 s. kanun m.14 ve m.16) 1100'er TL'ye; 5 Nisan 2023'ten itibaren (7447 s. kanun m.11 ve m.19/d) 2000'er TL'ye; 12 Mart 2024'ten itibaren (7499 s. kanun m.39 ve m.40) ise 3000'er TL'ye yükseltilmiştir (Tablo 29).

**Tablo 29.** Gelir ve Aylık Alanlara Ödenen Bayram İkramiyeleri

Dönem	Ramazan Bayramı	Kurban Bayramı	Yıllık Toplam*	Gelir ve Aylık Miktarına Ay Olarak Katkısı
2018	Haziran	Ağustos	1000+1000=2000	2000/12=166,66 TL
2019	Haziran	Ağustos	1000+1000=2000	2000/12=166,66 TL
2020	Mayıs	Temmuz-Ağustos	1000+1000=2000	2000/12=166,66 TL
2021	Mayıs	Temmuz	1100+1100=2200	2200/12=183,33 TL
2022	Mayıs	Temmuz	1100+1100=2200	2200/12=183,33 TL
2023	Nisan	Haziran-Temmuz	2000+2000=4000	4000/12=333,33 TL
2024	Nisan	Haziran	3000+3000=6000	6000/12=500 TL

**Kaynak:** İlgili mevzuata göre hazırlanmıştır.

\*Emeklinin hem Kurban Bayramı hem de Ramazan Bayramı'nda emekli olduğu varsayılmıştır.

Tek seferlik yapılan sosyal ödemelerden birisi de **(h) Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına özel yapılan ödemedir.** Bayram ikramiyelerindekine benzer olan, ancak tek seferlik bir ikramiye olan bu ödeme 25/10/2023 tarih ve 7464 s. kanun ile 5510 s. kanuna eklenen geç. 98. maddede düzenlenmiştir. 5000 TL tutarında olan bu ödeme, Ekim ayında gelir ve aylık almakta olup çalışmakta olmayanlara verilmiştir (geç. m.98/3).

ABO alt sınırının %70'ten %35 seviyesine keskin bir şekilde düşürülmesinden yaklaşık 20 yıl sonra, 2019'da bu düşüşün belirgin olarak hissedilmesiyle birlikte, yeni bir uygulama dönemine geçilmiştir (Demirbilek, 2024: 603). 2019 yılının başından itibaren uygulamaya konan bu uygulama ise miktar (maktu) olarak aylıklara taban (alt sınır) getirilmesidir. Buna göre 5510 s. SSGSSK'na 18/01/2019 yılında Resmi Gazetede yayınlanan 7161 s. kanunla (m.42, m.69/d) 2019 yılında eklenen "ek madde 19" uyarınca **(i) en düşük yaşlılık ve malullük aylıkları** maktu olarak 1000 TL olarak belirlenmiş ve bu miktarın ilk ödeme gününden itibaren yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir. Bu alt sınır

yalnızca 5510 s. kanun kapsamındaki sigortalılar için ilga edilmiş kanunlara göre aylık alanlar için de geçerlidir. Demirbilek'in (2024: 598-599) bahsettiği gibi esasen aylıklarda alt sınır uygulaması 5417 s. kanundan beri var olan; 1969 ve öncesinde maktu; 1969 ve sonrasında ise nispi, maktu veya her ikisinin birlikteliğiyle uygulanagelmıştır. Yazarın tespiti, 1969'dan itibaren alt sınır aylıklarının prime esas kazanç alt sınırlarına göre belirlendiğidir.

Ek madde 19 ile belirlenen 1000 TL olan asgari aylık tutarı çeşitli kanunlarla mevcut şartlara göre değiştirilmiştir. Aylık, 7226 s. kanunla (m.47, m.52/f) Nisan 2020'den itibaren 1500 TL'ye çıkarılmıştır. 7351 s. kanunla (m.13, m.17) Ocak 2022'den itibaren 2500 TL'ye, 7417 s. kanunla (m.16, m.65/b) Temmuz 2022'den itibaren 3500 TL'ye, 7431 s. kanunla (m.2, m.8) Ocak 2023'ten itibaren 5500 TL'ye, 7447 s. kanunla (m.12, m.19) Nisan 2023'ten itibaren 7500 TL'ye; 7495 s. kanunla (m.5, m.11) Ocak 2024'ten itibaren uygulanmak üzere 10000 TL'ye olarak yeniden düzenlenmiştir. Son olarak 7524 s. kanunla (m.29, m.60-e) Temmuz 2024 ödeme döneminden itibaren 12500 TL olarak nihai halini almıştır (Tablo 30). Bu kapsamda hesaplanan aylıklar, ilgili miktarlardan düşükse aradaki fark Hazine'den karşılanır (Ek m.19). 2023 yılında birçok OECD ülkesindeki emeklilik sistemi politikalarına göre Türkiye'de yaşanan bu artışlar reel anlamda emekli aylıklarını artırdığı görülmüştür. Endeksleme Kuralından sapan Türkiye'de reel anlamda emekli aylıkları %17 artış göstermiştir (OECD, 2023: 39).

**Tablo 30.** 5510 s. Kanuna Göre Asgari Aylık Miktarları

Dönem	Asgari Aylık Miktarı	Aylık Fark (Bir Önceki Yıla Göre)	Yürürlük Süresi
Ocak 2019-Mart 2020	1000 TL	-	15 ay
Nisan 2020-Aralık 2021	1500 TL	500 TL	21 ay
Ocak-Haziran 2022	2500 TL	1000 TL	6 ay
Temmuz-Aralık 2022	3500 TL	1000 TL	6 ay
Ocak-Mart 2023	5500 TL	2000 TL	3 ay
Nisan-Aralık 2023	7500 TL	2000 TL	9 ay
Ocak-Haziran 2024	10000 TL	2500 TL	6 ay
Temmuz 2024-...	12500 TL	2500 TL	...

**Kaynak:** İlgili mevzuata göre yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yapılan düzenlemelerin tamamı bir arada düşünüldüğünde bu ayarlamaların düzenli veya düzensiz -tek seferlik- olduğu görülmektedir. Öte yandan emekli aylıklarının yetersizliği sıklıkla alt sınır aylıklarının güncellenmesine sebebiyet vermektedir. SGK üzerindeki baskı dolayısıyla da kök aylık ile alt sınır aylıklar arasındaki fark Hazine'ye yüklenmektedir.

### 3.1.2.7. Diğer Düzenlemeler

Sosyal güvenlik mevzuatında yaşlılık aylığına hak kazanma şartlarını veya miktarını etkileyen başkaca unsurlar da bulunmaktadır. Tüm sigortalı gruplarını kapsamayan ancak kimi sigortalıları kapsama alan bu uygulamalardan Fiili Hizmet Süresi ve İtibari Hizmet Süresinden bahsetmek gerekmektedir:

**(a) Fiili hizmet süresi (FHS) zammı**, 5510 s. kanununun 40. maddesinde düzenlenmekte olup; 4/1-a ve 4/1-c sigortalılarının PÖGS'na; bu işyerleri ve işlerde geçen çalışma sürelerinin her 360 gün için karşılarında gösterilen gün sayıları kadar zam eklenmesini ifade eder. FHSZ süreleri, işyeri ve/veya işin tehlikesine göre 60, 90 ve 180 gün olarak düzenlenmiştir. FHS zammının sonucu; bahsi geçen bu sürelerin (mesleklere veya işyerlerine göre 5 veya 8 yıl tavan sınırına tabi olmak) UVSK uygulaması bakımından prim bildirim gün sayısına eklenmesi ve emeklilik yaş hadlerinden (üç yılı geçmemek üzere) bu sürelerin (tamamının veya yarısının) düşürülmesi yoluyla erken emeklilik yolunu sağlamasıdır.

FHS zammı, **506** s. kanun döneminde ise 11/08/1977 tarihli 2098 s. kanununun 1. maddesi kanuna eklenen ve “... sigortalı sayılanların aşağıda sayılan görevlerde geçen sigortalılık sürelerine, bu sürelerin her tam yılı için, hizalarında gösterilen süreler, sigortalılık süresi olarak eklenir.” şeklinde ifade edildiği uygulamadır. Burada bahsi geçen sigortalılık süresi ise kanununun 108. maddesinde “*Malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarının uygulanmasında nazara alınacak sigortalılık süresinin başlangıcı, sigortalının, yürürlükten kaldırılmış 5417 ve 6900 sayılı kanunlara veya bu kanuna tabi olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihtir.*” şeklinde tanımlanmıştır. **5434** s. kanun döneminde ise sigortalılığı ifade eden fiili hizmet müddeti kavramının anlatıldığı 31. maddenin ardından; 32. maddede “*İştirakçilerin; bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra aşağıda yazılı vazifelerde geçen fiili hizmet müddetlerinin her yılı için hizalarında gösterilen müddetler eklenir*” şeklinde FHS zammı tarif edilmiştir. 33. maddede ise fiili hizmet müddeti zamlarının emeklilikte fiili hizmet gibi değerlendirileceği açıklanmıştır.

Özetle FHS zammı, prim bildirim gün sayısına ekleneceği için ABO'yu da doğrudan ekleyecektir. FHS zammı alan sigortalılar açısından aylık artışı sağlayan unsurlardan birisi bu zam olacaktır.

**(b) İtibari Hizmet Süresi (İHS) zammı** ise 5510 s. kanununun 49. maddesinde “*bu Kanuna göre bağlanacak aylıklar ve yapılacak toptan ödemelerin hesabında dikkate*



*alınan ancak hiçbir şekilde bu Kanunla tanınan hakları kazanma bakımından gerekli prim ödeme gün sayısı, yaş ve emeklilik ikramiyesinin hesabında nazara alınmayan süredir.” şeklinde tanımlanmış olup maddede sayılan sigortalılar ve görevler için yaşlılık aylığı hesabında dikkate alınan süreler olduğu belirtilmiştir.*

5434 s. kanun döneminde İHS zammı 35. maddede “*İtibari hizmet müddeti, bu kanun gereğince bağlanacak aylıklar ve yapılacak kesenek iadesi ve toptan ödemelerin hesabında fiili hizmet müddetlerine eklenen müddettir.*” şeklinde benzer bir ifadeyle tanımlanmıştır.

Sonuç itibariyle hakkında İHS zammı uygulanan sigortalının aylığı, uygulanmayan sigortalıya nazaran yüksek olacaktır. Başterzi’ye (2006b: 412) göre FHS ve İHS’nin PÖGS’na eklenmesi, ancak 29. madde uyarınca OAK’ın hesabında dikkate alınmaması isabetlidir. Çünkü bu yolla PÖGS artırılarak aylığa hak kazanma koşullarının kolaylaştırılması sağlanırken aylık bağlamaya esas OAK’ın daha çok gün sayısına bölünmesi önlenmiştir.

Yaşlılık aylığının miktarını etkileyecek unsurları etkileyebilecek **(c) hizmet borçlanmaları** ve **(d) hizmet tespitleri** gibi hak kazandıran faaliyetler de yaşlılık aylığını sigortalılık başlangıcı, ABO ve/veya OAK’ı etkileyebilecek unsurlardır.

### **3.2. Türk Sosyal Yardım Sisteminde Yaşlıların Korunması**

Bu tez çalışmasında genellikle sosyal sigorta sistemi üzerinde durulmakla birlikte Türkiye’de primli sistemin dışında yoksullukla mücadelede yaşlılara yönelik primsiz uygulama örnekleri de bulunmaktadır. Ayrıca TÜİK, GYKA veri setlerinde yaşlılara dönük transferlerde sosyal sigorta ve sosyal yardım ayrımı yapılmamaktadır.

Sosyal yardım sisteminin önemi, sosyal güvenlik içerisinde risklerle karşılaşmış, ancak bu risklerle tek başına mücadele etme gücü olmayan muhtaç insanlara sosyal güvenlik götürmesidir (Arıcı, 2006: 113). Türkiye’de yaşlılara dönük sosyal koruma sunan düzenlemeler ise 2022 s. kanun, 2828 s. kanun, 5216 s. kanun, 5302 s. kanun ve Darülaceze Nizamnamesidir (Sözer, 2020: 167). Bu yasalardan yaşlılara gelir sağlayan iki düzenleme 2022 s. kanun ve 2828 s. kanundur.

### 3.2.1. 65 Yaş Aylığı Uygulaması

Yuvalı'nın (2017: 180) belirttiği gibi Türkiye'de koruma karakteri taşıyan en kapsamlı düzenlemelerden birisi 2022 s. kanundur. Yoksul yaşlılara gelir desteği veren en önemli yardım mekanizması, 01/07/1976 tarih ve 2022 s. kanundan sağlanan *65 yaş aylığı*dır. Kanunun uygulanışı hakkındaki 25/01/2013'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "*65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik*"in ilgili hükümlerine göre muhtaç sayılacak yaşlılara 2022 s. kanun kapsamında şartların tamamı sağlandığında karşılıksız nakit transferi yardımı yapılmaktadır. Buna ilişkin başvuru tarihini takip eden bir ay içinde başvuruya ilişkin işlemler tamamlanır (Yön. m.8). Bu şartlar şunlardır:

-İkametin bulunduğu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na (SYDV) talepte bulunmak (Yön. m.5),

-65 yaşını doldurmuş olmak (Yön. m.2-a),

-Türk vatandaşı olmak (Yön. m.2-a),

-...*Her ne nam altında olursa olsun kendisine ve eşine ait her türlü gelirler<sup>42</sup> toplamı esas alınmak suretiyle, kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı asgari ücretin aylık net tutarının 1/3'ünden az olanlar ile aynı tutardan fazla gelir sağlaması mümkün olmamak* (Yön. m.2-a),

-Hangi ad altında olursa olsun sosyal güvenlik kurumlarından bir gelir veya aylık hakkından faydalanmamak (Yön. m.7/2),

-İsteğe bağlı sigorta primi ödememek (Yön. m.7/2),

-UVSK kapsamında sigortalı olmayı gerektirecek bir işte çalışmamak (Yön. m.7/2),

-Nafaka bağlanmış olmamak veya SYDV karar organı olan Mütevelli Heyetinin vereceği karara göre bağlanması mümkün olmamak (Yön. m.7/2, 7/7, 4/1-e),

-Kamu veya özel kurum ve kuruluşlarda beslenme ve barınma dâhil olmak üzere sürekli bakımı yapılmamak veya yaptırılmamak (Yön. m.7/2),

<sup>42</sup> Eşlerin aynı hanede ikamet edip etmemeleri önemli değildir (Yön. m.2-a).

-Malları ve gelirleri devredilerek bir sözleşmeyle gerçek veya tüzel kişilerce kendilerine bakılmamak (Yön. m.7/2),

-2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu hükümlerine göre kendilerine harçlık ödenmemek veya ödenebilecek olmamak (Yön. m.7/2),

-SYDV tarafından yapılan sosyal inceleme (gelir tespiti) ile muhtaç olduğuna karar verilmiş olmaktır (Yön. m.6, 7/1, 7/10).

65 yaş aylığına dönük yapılan sosyal incelemede, kişi başına düşen ortalama aylık gelir, aynı hanede ikamet edip etmediklerine bakılmaksızın aylık bağlanacak kişinin kendisi ve eşi dikkate alınmak suretiyle hesaplanır (Yön. m.7/9). M.7/8-a'da sayılan gelir, servet ve benzeri unsurlardan<sup>43</sup> sadece aylık bağlanacak kişinin kendisi ve eşine ait olanlar hesaplamaya dâhil edilir. Kişi başına düşen ortalama aylık harcama tutarı hesaplaması ise m.7/8-ç bendine<sup>44</sup> göre belirlenen hanenin toplam harcamasının, aylık bağlanacak kişinin kendisi ve eşine tekabül eden oransal karşılığı dikkate alınarak yapılır. İkamet edilen konutun emsal kira bedelinin gider olarak düşülmesinde kira bedelinin aylık bağlanacak kişinin kendisi ve eşine tekabül eden oransal karşılığı dikkate alınır (Yön. m.7/9).

Şartlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde 65 yaş aylığına hak kazanma şartları; SYDV'ye başvuru yapmak, 65 yaşını doldurmuş bir Türk vatandaşı olmak, isteğe bağlı sigorta ödemesi yapmamak, çalışmamak ve çalışmamak, SGK'dan gelir veya aylık almamak, nafaka almamak veya alma ihtimali bulunmamak, 2828 s. kanun kapsamında yardım almamak, gelir, servet ve harcamalarına göre eşiyile birlikte kişi başına düşen gelir hesabında SYDV tarafından net asgari ücretin 1/3'ünden az gelire sahip olduğuna karar verilmek gerekmektedir.

Öte yandan yönetmelik uyarınca bahsi geçen yaşının sağlık sigortası bakımından bakmakla yükümlü olunan kişi olması, tek başına 65 yaş aylığı almasına engel teşkil

<sup>43</sup> Maaş, ücret, nafaka, yevmiye, konut ve dükkan kira geliri-kira elde edilmiyorsa rayiç değerinin konutta 1/120'si-dükkanında 1/240'ı, ikamet edilen konut dışındaki konutların rayiç değerinin 1/240'ı, depo-arsa-arazi-tarla, vb. rayiç bedelinin 1/240'ı, binek aracın kasko veya rayiç değeri, ticari-zirai aracın kasko (veya rayiç) değerinin 1/120'siyle getirileri, büyükbaş-küçükbaş hayvancılık getirileri, menkul servet, tarımsal destek geliri, vb. gelirler

<sup>44</sup> Emsal kira bedeli hariç, gıda, giyim, ısınma, eğitim, sağlık, ulaşım, eğlence, vb. yıllık ödemeler

etmemektedir (Yön. m.7/3). Ayrıca kendisine 65 aylığı bağlanan yaşlılar için sosyal incelemeler her yıl yenilenir (Yön. m.6/3).

65 yaş aylığı, aylık dönemler halinde peşin olarak ödenmektedir (Yön. m.9/3). Aylığın miktarı ise 01/06/2018 tarihinden itibaren 4387 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunan tutarda ödenmektedir (Kanun, m.1; Yön. m.9/4-a). 2024 yılında bu aylığın tutarı, 3504,84 TL (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2024) olup ikinci altı ayda bu tutar, 4181,63 TL'dir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Bu yardımdan destek alan yaşlı muhtaç sayısı 2002 yılında 746.468 iken 2020 yılı Eylül ayı itibariyle 810.125 olmuştur. Sayı bazı yıllarda azalış bazı yıllarda artış göstermekle birlikte 2002-2019 yılları arasında 600 bin ve 938 bin kişi arasında dalgalanmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020: 101).

### 3.2.2. Harçlık Uygulaması

Yaşlılara dönük yapılan sosyal yardımlardan bir diğeri 2828 s. kanuna 06/02/2014 tarih ve 6518 s. kanununun 24. maddesi uyarınca eklenen ek madde 11'de yer alan harçlık ödemesidir. İlgili maddeye göre Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kuruluşlarınca verilen bakım hizmetlerinden ücretsiz bir şekilde yararlanmaya ilişkin koşulları taşıyan yaşlılara her yıl Bütçe Kanunu ile belirlenecek tutarda aylık harçlık ödenir. Sosyal güvenlik kuruluşlarından herhangi bir ad altında gelir veya aylık alanlar ve UVSK bakımından sigortalı olunması gereken bir işte çalışan yaşlılar bu madde kapsamında değildir. İlgili kanun maddesine göre Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan "*Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik*"e göre 01/01/2015'ten itibaren yürürlüğe girmiştir (Yön. m.8).

Yönetmeliğe göre SGK'dan gelir veya aylık almamak ve sigortalı bir işte çalışmamak şartıyla;

a) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının (Bakanlık) sosyal hizmet kuruluşlarında (huzurevleri, bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve ev tipi sosyal hizmet birimleri) ücretsiz kalan yaşlılara,

b) Diğer kamu kurum kuruluşlarına ait olup Bakanlıkça yardım yapılmak suretiyle desteklenen resmî sosyal hizmet kuruluşlarında kalan yaşlı bireylerden Bakanlığın sosyal

hizmet kuruluşlarınca verilen bakım hizmetinden ücretsiz yararlanmaya ilişkin koşulları haiz olanlara,

c) Darülaceze Müessesesinde ücretsiz bakılan yaşlı bireylere,

ç) Bakım ücreti Bakanlık tarafından ödenerek veya Bakanlıkça ücretsiz kontenjandan yararlandırılarak özel sosyal hizmet kuruluşlarında bakımı sağlanan yaşlılara harçlık ödenir (Yön. m.4).

Harçlığın miktarı aylık olarak Merkezi Bütçe Kanunu ile her yıl ayrıca belirlenmektedir (Yön. m.5). 2024 yılında Merkezi Bütçe Kanunu K Cetveli'ne göre (IV-Diğer Ödemeler-15) bu harçlığın miktarı, 1620 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutar esas alınmak suretiyle yapılmaktadır. Huzurevleri ve Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği'nin 65. maddesi uyarınca harçlığın tutarı, 2022 s. kanunla ilişkilendirilmiştir.

Sonuç olarak Türk sosyal yardım sisteminde yaşlılara dönük iki çeşit gelir desteği sağlayan sosyal yardım düzenlemesi bulunmaktadır. İki yöntemde de muhtaçlık esas kriter olmakla birlikte; ilk uygulama yalnızca bir sosyal yardım yapılmasını içeren bir düzenlemeyken ikinci uygulama muhtaçlığı dolayısıyla bakım hizmeti devlet tarafından karşılanan muhtaç yaşlılara yardım yapılmasını içermektedir.

Yapılan kimi araştırmalar, sosyal yardımların Türkiye'deki etkinliğini yaşlılar üzerinden değerlendirmiştir. Örneğin TÜİK'in 2020 yılı GYKA mikro veri setleri üzerinden çalışan Durmaz Bodur (2022) Küresel Yaşlanma İzlem Endeksi referans alınarak yaşlı refahı göstergelerini dikkate almış; araştırma sonucunda sosyal yardımların yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisinin 0,6'lık bir iyileşme sağladığı, bununla beraber çeşitli maddi yoksunluk göstergeleri (tatil, sağlıklı beslenme, uygun çevresel koşullara erişim) üzerinde ise hiçbir etkisi olmadığı, sonuçta yardımların etkisinin çok yetersiz olduğu bulgulanmıştır.

Bu bölümde Türk sosyal hukukunda yaşlıların gelir düzeyinin korunmasına dönük mevzuat ele alınmıştır. Sosyal sigortalar ve sosyal yardım sistemlerinde yaşlıların korunmasına dönük hukuki düzenlemelere göre koruma şartları ve koruma düzeylerinin aktarıldığı bu bölümün ardından son bölüme geçilecektir. Dördüncü bölümde bu tez çalışmasının saha bulguları ele alınacak olup Türkiye'de yaşlıların gelir koruması bakımından sosyal güvenliğin rolü de aktarılacaktır.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DE YAŞLI YOKSULLUĞUNUN GÖRÜNÜMÜ VE YAŞLILIK AYLIKLARININ YAŞLI YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDEKİ ROLÜ

Hızla yaşlanan Türkiye’de yaşlıların yoksulluğa karşı korunması, her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Öte yandan genç nüfusun payının azalırken yaşlı nüfusun payının artması, sosyal sigorta sistemine katkıda bulunacak kişilerin azalması ve/veya sistemin harcamalarının artması anlamına da gelmektedir. Bu durum sosyal sigorta sisteminde mali külfet olarak değerlendirilmekte ve dolayısıyla (7438 s. yasa hariç) son 25 yılda aylığa hak kazanmada ve aylığın hesaplanmasında bireysel sorumluluğu güçlendiren düzenlemelerin yürürlüğe girmesine sebep olmuştur. Ancak bu sorumlulukların getirildiği dönemlerde önceki sigortalıların aldıkları aylıkların sürekli ek ödemelerle desteklenmesi gerekmiştir. Öte yandan sosyal sigorta bakımından güvencesi olmayan yaşlılara da sosyal yardım mekanizması ile gelir desteği sunulmaya devam edilmektedir. Dolayısıyla mevzuatın yaşlılara sağladığı hakların, yoksulluk üzerindeki rolü araştırılmalıdır.

Bu bağlamda tezin bu bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kısıtlarına ilişkin bilgiler verildikten sonra bulgular aktarılmıştır. Bulgular üç başlık altında ele alınmıştır. 2005-2022 yılları arasında (a) Türkiye’de nüfusun demografik dönüşümü, (b) Türkiye’de yaşlı yoksulluğu ve (c) Yaşlılık aylıkları ve yaşlı yoksulluğu.

İlk başlıkta çalışmanın önemine istinaden Türkiye’nin “grileşen” nüfus yapısından ve bunun çeşitli göstergelerinden bahsedilmiştir. Türkiye’nin nüfusu hızla yaşlanmaktadır.

İkinci başlıkta yaşlı yoksulluğunun Türkiye’deki görünümü ele alınmıştır. Başlıkta yaşlı yoksulluğunun yıllara göre seyri, demografik göstergelere göre yaşlı yoksulluğu ve sosyo-ekonomik göstergelere göre yaşlı yoksulluğu alt başlıklarında yoksulluğun görünümü elde edilmiştir. Literatürle karşılaştırmaların yapıldığı başlıkta, Türkiye’de “hangi” yaşlıların daha kırılgan olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır.

Son olarak yaşlılık aylıkları ve yaşlı yoksulluğu arasındaki ilişkiyi irdelemek adına transfer öncesi ve sonrası yoksulluk ölçümleri, yaşlılık aylığı alma durumuna göre yoksulluğun seyri ve çeşitli ekonomik göstergelere göre yaşlılık aylıklarının gücü üçüncü başlıkta ele alınmıştır. Özellikle kazanca bağlı yaşlılık aylıkları yoksulluğa karşı önemli bir tampon görevi üstlenmektedir.

#### 4.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Özgün Yanları

Yaşlılığın sosyal risk olarak değerlendirilmesinde ve güvence altına alınmasında iki temel düşünce bulunmaktadır. Bunlardan ilki gelir kaybını güvence altına almak, ikincisi ise bireyin uzun çalışma yıllarını yani kıdemini ödüllendirmektir (Tuncay, 1986: 7).

Ayrıca yaşlanma, çalışma hayatından sürekli olarak ayrılmayla sonuçlanan doğal bir risk olup hastalık ve kaza gibi risklerin aksine belirlenen yaşlara ulaşan herkesin karşılaşacağı bir risktir. Bu döneme kadar; bireylerin yaşlılıklarında kullanmak için (tasarruf bilinçleri varsa) servet yaratabilmeleri mümkün olsa bile bu servet; enflasyon ve diğer sebeplerle değerini yitirebilecektir (Dilik, 1992: 89). Dolayısıyla sosyal devlet, sosyal sigorta ve/veya sosyal yardım mekanizmaları ile yaşlılarına çeşitli düzeylerde gelir desteği sağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 60. maddesi de herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirtmekte; devletin bu güvenliği sağlayacak tedbirleri alacağını ve ilgili teşkilatı kuracağını öngörmektedir. Bununla birlikte 65. maddede sosyal ve ekonomik alanlarda devlete yüklenen görevlere ait hedeflenen amaçların mali kaynak yeterliliği dikkate alınarak yerine getirilebileceği belirtilmektedir. Yaşlılar açısından da bu güvenlik, kimi şartlar ve parametreler içinde sağlanarak çeşitli kısıtlar altında koruma sağlamaktadır.

Bugün birçok ülke ekonomik büyüme yaşamış olup yıllar öncesine göre daha zengindir. Ancak küresel ekonominin büyümesine rağmen, dünya nüfusunun büyük bir kısmı hala yoksulluk içindedir. Yoksulluk, yaşlı nüfusun refahına yönelik ana tehditlerden biridir. Birçok yaşlı insanın düzenli bir geliri yoktur. Yaşlılık, beraberinde daha düşük bir çalışma kapasitesi getirir ve bu da yaşlıların yoksul olma ve yoksul kalma olasılığını artırır (UNFPA ve HelpAge International, 2012: 41). Ayrıca yaşlanan nüfusa sahip ülkelerin, yaşlılığın getirdiği artan maliyetlerden dolayı ekonomik krizlere daha yatkın olacağı ve bu ülkelerde işgücünün yaşlanması ile aktif nüfusun da azalacağı düşünülmektedir (Demirbilek ve Özgür Öktem, 2017: 25). Konuya sosyal politika bağlamında yaklaşıldığında yaşlıların temel sorunlarının yalnızlık, düzgün ve düzenli bakım ile yoksulluk olduğu bilinmektedir (Kurtkapan, 2019: 42). Öte yandan genel kamu emeklilik harcamaları ile yoksulluğun azaltılması arasındaki bağlantıya dair önemli bir literatür bulunsa da çok az çalışma kamu emeklilik harcamaları ile yaşlılar arasında yoksulluğun yaygınlığı arasındaki etkileşime odaklanmaktadır (Jacques vd., 2021: 1).

İnsanların yaşlandıkça daha da yoksul hale gelmeleri muhtemeldir (Kidd ve Whitehouse, 2009: 41). Yaşlılık dönemi; çalışma gücünün kalıcı olarak azaldığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Yaşlılar, toplumun diğer kesimlerine göre kalıcı yoksulluk riskini en çok taşıyan kesimdir (Price, 2006: 262-263). Bu bağlamda yaşlı yoksulluğu ve yaşlılık aylıkları arasındaki ilişki bu **tez**in **konusunu** oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik hakkının bir öznesi olan yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oranının artışı, çalışma gücünün biyolojik faktörler dolayısıyla düşmesi sebebiyle dezavantajlı konuma düşen birey sayısında da artışı ifade etmektedir. Öte yandan sosyal güvence her zaman yoksulluktan korumayabilir. Örneğin kanunen sosyal güvenceye sahip olan, ancak bu güvenceden yeterince faydalanamayan yaşlı nüfusun geniş anlamıyla (primli ve primsiz rejimle) sosyal güvenlik sistemi dışında kalmasıyla da yoksulluğa itilebilecekleri öngörülebilir. Yaşlılıkta yoksulluk, yaşam döngüsü içerisinde kümülatif dezavantajların bir toplamının temsili olabilir.

Tezde yazar tarafından temel olarak iki **amaç** edinilmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'deki yaşlı nüfusun yoksulluğunun görünümünü tespit etmektir. Bu amaçla ilgili literatürdeki biçimiyle çeşitli demografik ve sosyoekonomik göstergeler ele alınarak yaşlı yoksulluğu belirlenecek ve genel yoksulluk hadleri ile karşılaştırılacaktır. İkinci amaç ise yaşlıların, aktif nüfusa dahil oldukları dönemlerde yatırmış oldukları sigorta primlerinin yaşlılık dönemlerinde aldıkları aylıkların ve sosyal yardımların yaşlı yoksulluğunu engelleyip engellemediğini, yani gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunun ne düzeyde çalıştığını ve bunun trendini bulgulamak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda hem yaşlılık aylıkları hem de 65 yaş aylıkları birlikte ve ayrıştırılarak (dekompozisyon) yalnızca sosyal sigorta bakımından ayrıca ele alınacaktır.

Çalışmanın **önemi** birden fazla unsura dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin kurumsal veya akademik projeksiyonlarda öngörülenden bile hızlı yaşlanması ve yakın gelecekte yaşlılık ve buna bağlı gelir güvenliği, sağlık, yalnızlık, vb. çeşitli boyutlarda sorunların büyük önem arz edecek olmasıdır. Yaklaştığı görülmekte olan bir soruna karşı öngörülemeyen sorunlara nazaran daha kolay tedbir alınabileceği tahmin edilebilir.

Türkiye nüfusunun hızla yaşlanması, birinci bölümde aktarıldığı gibi kimi projeksiyon çalışmalarındaki (TÜSİAD, 1999, Koç vd., 2010) tahminlerden daha ciddi bir hızda yaşanmaktaydı. Buna ilişkin olarak TÜİK'in 2000 yılı Genel Nüfus sayımı, 2023 yılı ADNKS sonuçları ve 2018 yılında yapılan Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri



çalışmasından elde edilen bulgular, hızlı yaşlanma sürecini açık bir şekilde göstermektedir (Grafik 7).



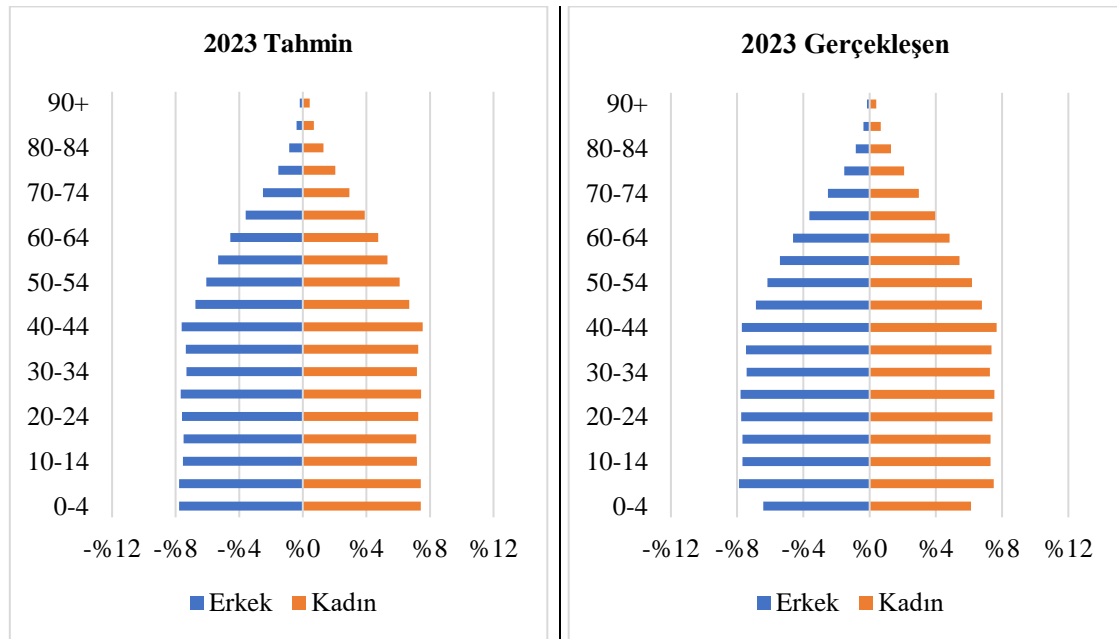
**Grafik 7.** Türkiye'nin Nüfus Piramitleri (2000, 2023, 2040, 2080)

**Kaynak:** 2000 yılı için Genel Nüfus Sayımı (GNS) verileri, 2023 yılı için ADNKS Veritabanı, 2040-2080 yılları için nüfus projeksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır (TÜİK, 2000, 2018a, 2024a).

Nüfus piramitlerinde aşağıdan yukarıya doğru artan yaş grupları ile piramitlerin sol taraflarında erkeklerin, sağ taraflarında ise kadınların toplam nüfus içerisindeki yüzdeleri görülmektedir. Ayrıca grafiklerin kolayca okunabilmesi için eksen %4 ve %8'le eksen çizgileri üzerinden gösterilmiştir. Buna göre 2000 yılı GNS verileri incelendiğinde nüfus piramidinin tabanı, her iki cinsiyette de oldukça genişken; 2023 yılı ADNKS verisine göre bunun daralmaya başladığı ve orta yaş grubu ile genç-çocuk yaş grubunun birbirine yakınsadığı görülmektedir. 2040 ve 2080 projeksiyonlarında ise sırasıyla yaşlı aday nüfusun (50-64) payının artacağı; ardından hem orta hem genç hem de çocuk

nüfusun payının azalacağı, yaşlı nüfusun payının ciddi şekilde artacağı öngörülmektedir. Öte yandan 4 piramide detaylı bakıldığında dikkat çeken göstergeler şu şekildedir: **(i)** 2000 yılı piramidinde 29 yaş ve altında olan her yaş grubu her iki cinsiyette de %8 ve üzerinde orana sahiptir. 2000 yılında nüfusun çok büyük bölümünü 30 yaş ve altı nüfus oluşturmaktadır. **(ii)** 2023 yılı ADNKS ve 2040-2080 projeksiyonlarında hiçbir yaş grubunda böyle bir yüzdelik pay söz konusu değildir. **(iii)** 2023 yılı ADNKS verilerinde 0-4 yaş grubunun oldukça düşük paya sahip olduğu görülmektedir. Hatta bu düşüş 2040 projeksiyonunda daha dramatik gözükmemektedir.

2018 yılında yapılan projeksiyonlarda 2023 yılına ait de tahminler yapılmış olup bu tahminlerin 2023 yılı ADNKS nüfus verileriyle karşılaştırıldığında çıkan farklılıklar da yaşlanma hızının boyutunu göstermesi açısından önemlidir. 2023 yılı projeksiyonuna göre beklenen nüfus, erkekte 45 550 797 iken kadında 43 356 569; toplamda 86 907 366'dır. Öte yandan 2023 yılı ADNKS verilerine gerçekleşen genel nüfus 85 723 377 olup erkek ve kadın nüfus sırasıyla 42 734 071, 42 638 306'dır. Hem kadın nüfusta hem de erkek nüfusta beklenen tahminlerin altında bir nüfus değişimi olmuştur (Grafik 8).



**Grafik 8.** Türkiye'nin 2023 Yılına Ait Nüfus Piramitleri

**Kaynak:** 2023 yılı ADNKS ile 2018 yılında yapılan 2023 projeksiyonu verileri birleştirilerek hazırlanmıştır (TÜİK, 2018c, 2024a).

İki grafik bir bütün olarak değerlendirildiğinde genel olarak projeksiyon ile gerçekleşen nüfus değerlerindeki yaş gruplarının payları birbirine yakındır. Ancak grafiklerde en dikkat çeken gösterge, 2018 projeksiyonuna göre 4 yaş ve altındaki nüfusun, ADNKS verileriyle hiç örtüşmemesidir. 2023 yılı ADNKS verilerine göre 0-4

yaş arası grup oldukça azalmıştır. Tahminlere göre erkekte ve kadında sırasıyla %7,78 ve %7,41 olan 0-4 yaş arası nüfus, 2023 yılında %6,42 ve %6,11 olarak tahminlerin oldukça altında kalmıştır. Erkeklerde 1,36 kadınlarda ise 1,30 puanlık farklılıklar söz konusudur.

Projeksiyondaki yanılma payının büyük bölümünü de 0-4 yaş grubu oluşturmaktadır. Erkeklerde öngörülen nüfus, gerçekleşen değer 644 bin; kadınlarda ise 607 bin kişiden fazla olmak üzere hatalı tahmin edilmiştir. Öte yandan 10-14, 15-19 ve 20-24 yaş grupları ise eksik tahmin edilmiş; diğer tüm yaş grupları yüksek tahmin edilmiştir (Tablo 31).

**Tablo 31.** Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus Tahmini ve Gerçekleşen Nüfus Değerleri (2023)

Yaş Grubu	Projeksiyon		ADNKS		Fark (Projeksiyon-ADNKS)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
0-4	3386114	3213879	2741873	2606181	<b>644241</b>	<b>607698</b>
5-9	3392094	3219516	3368825	3197661	23269	21855
10-14	3280588	3109193	3283764	3113329	-3176	-4136
15-19	3267709	3098667	3283511	3113008	-15802	-14341
20-24	3307626	3149286	3317007	3158513	-9381	-9227
25-29	3342239	3226771	3330851	3212210	11388	14561
30-34	3191731	3112040	3172482	3094683	19249	17357
35-39	3209204	3144883	3190762	3138484	18442	6399
40-44	3318161	3270838	3298682	3265956	19479	4882
45-49	2944352	2899488	2932767	2894024	11585	5464
50-54	2644819	2638366	2637680	2634986	7139	3380
55-59	2316609	2312720	2315313	2311209	1296	1511
60-64	1985446	2057076	1980198	2055612	5248	1464
65-69	1566871	1691518	1554059	1686354	12812	5164
70-74	1095031	1272353	1077788	1267553	17243	4800
75-79	671201	890577	656329	886599	14872	3978
80-84	375108	560432	357820	546603	17288	13829
85-89	173923	303552	163397	288413	10526	15139
90+	81971	185414	70963	166928	11008	18486
<b>Toplam</b>	<b>43550797</b>	<b>43356569</b>	<b>42734071</b>	<b>42638306</b>	<b>816726</b>	<b>718263</b>

**Kaynak:** 2023 yılı ADNKS ile 2018 yılında yapılan 2023 projeksiyonu verileri birleştirilerek hazırlanmıştır (TÜİK, 2018c, 2024a).

Hatalı tahminlerin yüzdeleri olarak çoğunu 0-4 yaş grubu oluşturmaktadır. Bu yaşlara ilişkin yapılan tahminlerdeki hataların payı erkeklerde %78,8; kadınlarda ise %84,6 oranında 0-4 yaş grubunun nüfus tahminleridir. TÜİK'in yalnızca 5 yıl sonrasına ilişkin yaptığı tahminlerde 0-4 yaş grubuyla ilgili her iki cinsiyetin toplamında 1,2 milyon kişi yanılma payı söz konusu ise 2040-2060-2080 projeksiyonlarında yaşanabilecek olan sapmaların payı çok daha büyük olabilecektir. Bu sonuçlar birlikte

değerlendirildiğinde doğurganlığın tahmin edildiğinden çok daha az düzeyde gerçekleştiği, nüfusun kendini yenileme hızının düştüğü ve dolayısıyla yaşlanmanın ve buna ilişkin ihtiyaçların önemli birer sosyal sorun olarak ortaya çıkacağı tahmin edilebilir. Cumhurbaşkanlığının 2024 Yıllık Programında yer alan sosyal koruma harcamalarından “emekli aylıkları ve diğer harcamalar” kategorisinde yapılan harcamalar, 2018-2020 arasında GSYH’ye oranla sürekli artış gösterse de (%8, %8,5 ve %8,9) bu artış, 2021’de durmuş ve %7’de kalmıştır. 2022’de ise daha da düşerek %5,2 olarak gerçekleşmiştir. 2023 tahmini ise %6,7 iken 2024 planlanan harcama %7 olarak programlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 53). Nüfusun yaşlanması hızlanırken, GSYH’den ayrılan pay, 2018-2020 yıllarına göre düşmektedir.

Her ne kadar literatürde yer alan yerli çalışmalar, yaşlı yoksulluğu oranlarını genel yoksulluk oranlarından veya diğer nüfus gruplarının (örneğin çocuk yoksulluğu) yoksulluğundan yüksek bulgulasa da bu çalışmayı gerekli kılan **ikinci önemli** unsur, yaşlılık döneminin getirdiği kayıplarla alakalıdır. Yaşlılık, genel olarak bireyin çalışma gücünün gençliğindeki nazaran düşüş gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde hem fizyolojik hem bilişsel duraklama veya gerileme bireyin çalışma gücünü azaltabilmektedir. Bu dönemi, “yaşam döngüsü” içerisinde gençlik ve yetişkinlik döneminden ayıran en önemli farklardan birisi budur. Artık yaşlanma sürecinin son aşamasında bulunan yaşlı bir bireyin kol gücüyle veya zihin gücüyle kendisini yoksulluktan kurtarabilme gücü, (eğer bir engelleri yoksa) bir gence veya bir yetişkine nazaran çok daha zor olmalıdır. Dolayısıyla birey açısından düşünüldüğünde yaşlı olan her bireyin ilgili dönemde yoksullukları mevcutsa bundan “tek başlarına” kurtulabilmeleri de mümkün olmayabilir. Bu bağlamda yaşlıların korunmasında refah devletinin müdahalesi şarttır.

**Üçüncüsü**, Türkiye’de 1999 ve 2006 yıllarında yapılan sosyal güvenlik reformlarının yaşlılık aylıklarının miktarını olumsuz yönde etkileyecek şekilde düzenlenmesidir. Bu durum, ilerleyen dönemlerde emekli olan yaşlıların yoksullukla daha fazla mücadele etmeleriyle sonuçlanacaktır. Özellikle aylık hesaplama parametrelerinde yapılan değişiklikler (aylık bağlama oranının düşürülmesi, ortalama aylık kazancın güncellenmesinde büyümeden alınan payın düşürülmesi, vb.) kamuoyunda “geçim derdi” adı altında yoksulluk tanımlamalarını artıracaktır. Çünkü yaşlılık dönemlerinde fiziksel ve/veya bilişsel gerilemeler yaşayacak olan yaşlıların temel

gelir kaynakları sosyal güvenlik faydaları olup bu aylıkların düşmesine sebep olan düzenlemeler yoksulluğun derinleşmesine sebep olacaktır.

**Sonuncusu** uluslararası raporlarda Türkiye'nin yaşlı yoksulluğunda olumsuz göstergelere sahip olmasıdır. OECD'nin raporunda (2021: 188) Türkiye, OECD ülkeleri arasında yaşlı yoksulluk derinliği bakımından 2018 yılı verileriyle Meksika, ABD, Güney Kore ve İzlanda'nın ardından en olumsuz göstergeye sahip ülkedir. Bu beş ülkede görece yoksul olan 66 yaş ve üzerindeki ortalama geliri, görece yoksulluk sınırı gelirinin %65'inden azdır. Benzer yoksulluk derinliği 2020 yılı göstergelerini içeren 2023 raporunda da kendisini göstermektedir. Yaşlılara dönük yoksulluk derinliğinin en yüksek olduğu üç ülke İzlanda, Türkiye ve ABD'dir. Bu üç ülkede görece yoksul olan 66 yaş ve üstü kişilerin ortalama gelirinin, toplam nüfusun ortalama gelirinin yaklaşık üçte birinden (%65\*%50) daha az olduğu anlaşılmaktadır (OECD, 2023: 200). Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda yalnızca Avrupa ülkeleri değil, OECD ülkeleri arasında dahi yaşlı yoksulluğu bakımından en olumsuz göstergelere sahip ülkelerden birisidir.

Bu çalışma kimi **özgün yanları** ile literatüre katkıda bulunmaktadır. Bunlardan **ilki** çalışma konusunun seçimiyle ilgilidir. *Yaşlılık* teması hakkında sıkça çalışılsa da özellikle ulusal literatürde *yaşlı yoksulluğu* üzerine yeterli düzeyde çalışma bulunmamaktadır. Konuyla ilgili Arun'un (2018) yapmış olduğu katalog taraması bulgularına göre son yıllarda Türkiye üzerine yaşlılıkla ilgili yapılan sosyal bilim çalışmaları, çeşitli disiplinlerde (sırasıyla Sağlık bilimleri, Sosyoloji, Gerontoloji, Sosyal Hizmet, Psikoloji, Çalışma Ekonomisi, vd.) ele alınmıştır. Yapılan tarama çalışmasında dikkat çeken husus; yaşlılık konusuyla ilişkili olarak uluslararası literatürde sıkça ele alınan yoksulluk, ayrımcılık, toplumsal cinsiyet, göç, kırsal yaşlanma gibi konulara yeterli düzeyde ilgi gösterilmediği, bakım ve yaşam kalitesi gibi konulara sıkışıldığı, yaşam döngüsü perspektifinden ise uzak kalındığıdır. Bu çalışmada yaşlı yoksulluğu üzerine eğilerek ulusal literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın **ikinci özgün yanı**, çalışmada kullanılan verilerin ait oldukları geniş yıl aralığıdır. Çalışmada TÜİK'in GYKA 2006-2023 arasındaki toplam 18 yıla ait geniş bir zaman diliminin verilerinden faydalanılmıştır. Benzer konularda Türkiye'yi de kapsama alan çalışmalarda [örneğin Karadeniz ve Durusoy Öztepe (2013) iki yıllık; Sarıca (2019), Evcim Güneş ve Karaalp-Orhan (2020), Yalçın ve Özdemir Ocaklı (2021), Karadeniz (2021), OECD (2021, 2023) bir yıllık veri seti üzerinden] yıllara göre

karşılaştırma yapabilme imkanı ya bulunmamakta ya da daha kısıtlı olarak bulunmaktadır. Bu çalışmada ise 18 yıllık veri seti üzerinden yıllara göre karşılaştırma yaparak trendleri görme imkanı sağlanmıştır. Bu çalışmanın zaman bakımından kapsamına en yakın çalışma Sönmez'in (2020) 10 yıllık veri seti ile yaptığı çalışmadır.

Çalışmanın **son özgün yanı**, verilerin mikro veri setlerine dayanarak yapılan anketlerin ağırlıklandırılması yoluyla evren verisine ulaşılabilmesini sağlamasıdır. 3 veri setinin birleştirilmesiyle hem fert hem de hane verileri ağırlıklandırılarak örneklem üzerinden evrene ulaşılması sağlanmaktadır. Dolayısıyla TÜİK'in veri toplama sürecindeki güvenilirliğine dayanarak evren verisiyle çalışılması sayesinde (örneklem) seçim yanlılığı ortadan kaldırılmış olmaktadır. Örneğin Ak ve Közleme'nin (2017) Gümüşhane'de; Yılmaz, vd.nin (2014) Ankara'da yaptıkları çalışmanın aksine bu çalışmada evren gücünden faydalanılmıştır.

#### **4.2. Araştırmanın Evreni, Örnekleme ve Verilerin Temini**

Araştırmanın evrenini 2005 (dahil)-2022 (dahil) yılları arasındaki 18 yıla ait Türkiye genel nüfusu ve yaşlı nüfusu oluşturmaktadır. 2021 yılı GYKA mikro veri setine ait kılavuza (TÜİK, 2022b: 8) göre kapsama alınan nüfus Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki hanelerde yaşayan tüm hane halkı fertleridir. Ancak çalışmada kurumsal nüfus olarak tanımlanan üniversite yurtları, misafirhane, çocuk yuvası, yetiştirme yurdu, huzurevi, özel nitelikli hastane, hapisane, kışla ve ordu evlerinde yaşayanlar kapsam dışı tutulmuştur. Kısaca TÜİK'in diğer hane halkı araştırmalarında olduğu gibi araştırma evrenini kurumsal olmayan nüfus oluşturmaktadır.

Yine TÜİK (2022b: 9), örnekleme yöntemi olarak tabakalı, iki aşamalı, küme örnekleme yöntemi kullanmıştır. TÜİK'ten temin edilen 2006-2023 yılları GYKA mikro veri setleri ile 2005-2022 yıllarına ait fert ve hane örneklemlerine dayansa da TÜİK'in ağırlıklandırma katsayıları ile evren verisine ulaşılabilir. Bu çalışmada da aksi belirtilmedikçe, ağırlıklandırma yöntemiyle evren verisiyle çalışılmıştır. Fert kayıt veri seti için FK050 değişkeni, hane veri seti için HB040 değişkeni ile ağırlıklandırma yapılmıştır.

GYKA mikro veri setlerinin her biri ait olduğu yıla göre bir önceki yılın bilgilerini içeren bir *kesit veri* sunmaktadır. Dolayısıyla sonraki yıla ait örneklem, bir önceki yıla ait örnekleme temsil etmemektedir. Bunun sonucu olarak örnekleme alınarak anket yapılan yaşlılar, farklı yıllara ait veri setlerinde aynı bireyleri ifade etmemektedir. Ancak

ağırlıklandırma yoluyla evren verisine ulaşarak çalışıldığı için kesit verinin bu kısıtı asgariye indirilmiş ve genel eğilim tespit edilmiştir. Verinin kesit olmasının panel araştırma verisine göre en önemli dezavantajı, aynı birey ve hanelerdeki yoksulluğun değişimini, belirleyenlerini tespit edememektir. Kılavuza göre ağırlık katsayılarının ADNKS'ye göre revize edilen ilgili yılın nüfus projeksiyonlarına göre tahmini yapılmaktadır (TÜİK, 2022b: 9).

GYKA, 2006 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yapılmakta olup yukarıda da bahsedildiği gibi GYKA mikro veri setlerinin referans dönemi bir önceki yıldır (TÜİK, 2022b: 10). Örneğin 2023 GYKA mikro veri seti, 2022 yılına; 2006 GYKA mikro veri seti ise 2005 yılına ait verileri içermektedir.

GYKA mikro veri setlerinde *nihai* örnekleme birimi hane olup temin edilen veri setlerindeki kılavuzlara göre aşağıdaki gibi özetlenebilir (Tablo 32):

**Tablo 32.** Araştırmanın Örnekleme (Hane)

Veri Seti	Ait Olduğu Yıl	Örneklem Büyüklüğü (Hane)	Anket Yapılmış Örneklem Sayısı	Anket Yapılmamış Örneklem Sayısı
2006	2005	12 872**	10 920*	1 952**
2007	2006	12 082**	10 796*	1 286**
2008	2007	12 342	11 228*	1 114*
2009	2008	13 026	11 870*	1 156*
2010	2009	13 414	12 106*	1 308*
2011	2010	16 565	15 025*	1 540*
2012	2011	19 300*	17 562*	1 738*
2013	2012	21 813	19 899*	1 914*
2014	2013	24 554	22 740*	1 814*
2015	2014	24 461	22 763*	1 698*
2016	2015	24 355*	22 441*	1 914*
2017	2016	24 498	22 869*	1 629*
2018	2017	25 586	24 068*	1 518*
2019	2018	26 732	24 924	1 808
2020	2019	27 437	25 706	1 731
2021	2020	28 064	26 289	1 775
2022	2021	27 918	26 433	1 485
2023	2022	27 825	24 932	2 893

**Kaynak:** GYKA mikro veri setleri (2006-2023) kılavuzlarındaki ve hane mikro veri setlerindeki ilgili bölümlerden (BULTEN) faydalanılarak kılavuzlardaki farklılıklar giderilerek aktarılmıştır.

\*Temin edilen verilerin bazı yıllarında kılavuz bulunmadığı, yalnızca veri setlerinin “veri seti yapıları” bulunduğu için bu dosyalardaki açıklamalarda yazan “BULTEN” numarası örneklem büyüklüğü sütununa aktarılmış; öte yandan hane mikro veri setleri ile çapraz kontrol sağlanarak anket yapılan örneklem sayısı sütunundaki ve dolayısıyla anket yapılamamış örneklem sayısı sütunundaki eksiklikler tamamlanmıştır.

\*\*2006-2007 GYKA mikro veri seti kılavuzlarında örneklem büyüklüğü 12800 civarında şekilde ifade edilse de veri setlerinde yapılan kontrollerde son bülten (hane) numarasının sırasıyla 12872 ve 12082 olduğu görülmüş ve veri setlerindeki değişken sayıları dikkate alınmıştır.

Araştırma örnekleme alınan hane sayısı 18 yıllık süreç içerisinde yaklaşık 2,5 kat artmış gözükmektedir. 2006 yılında 11 bine yakın haneye anket yapılmışken 2021-2022 yıllarında bu sayı 26 bini aşmıştır.

Veri setleri iki ayrı talep ile TÜİK'ten temin edilmiştir. İlk olarak 2022 yılına kadar yayınlanan 16 yıla ait GYKA mikro veri setleri, 120653 talep numarasıyla 27 Eylül 2022 tarihinde talep edilmiştir. TÜİK'in uygun görmesiyle birlikte 16 Ekim 2022 tarihinde mikro veri setleri temin edilmiştir. Ardından tez yazım sürecine devam ederken yayınlanmış olan 2022-2023 veri setleri de 372581 talep numarasıyla 13 Haziran 2024 tarihinde talep edilmiş ve 1 Temmuz 2024 tarihinde ilgili iki veri setinin de TÜİK tarafından temini sağlanmıştır. Böylelikle 2005-2022 yıllarını içeren toplam 18 yıllık 2006-2023 GYKA kesit veri setlerine erişilmiştir. Verilerin temin edilmesinin ardından her yıla ait üç alt gruptan (fert, fert kayıt, hane) oluşan veri setleri "BULTEN" ve "FERT\_ID" ortak değişkenleri (TÜİK, 2022b: 5) kullanılarak birleştirilmiş ve analize hazır hale getirilmiştir.

Veri analizleri tamamlandıktan sonra, 2023 yılı veri seti hakkında TÜİK tarafından 17 Ekim 2024 tarihinde yazara iletilen mail ile 10 Ekim 2024 tarihinde "*izafi kira*" gelirinin eksik hesaplandığı ve buna bağlı olarak hesaplanan gelir dağılımı ve yoksulluk oranları ile ilişkili bazı göstergelerde sapmalar meydana getirdiği ... ve bu kapsamda hatalı haber bültenleri ve tabloların geri çekildiği ... tekrar yayımlandığı" bildirilmiştir. İzafi kira, GYKA mikro veri seti kılavuzuna göre ""Konuta mülkiyet şekli "ev sahibi", "lojman" veya "diğer (babasının, akrabasının vb. evinde ikamet edip hiçbir şekilde ücret ödemeden oturanlar)" şeklinde olan hanehalklarının ikamet ettiği konutun kira değeri olarak değerlendirilmektedir."" Ancak yine veri setlerinde ilgili değişkenin (HG010) tanımı "*oturulan konutun izafi kirası (Mülkiyet şekli "ev sahibi" ve "diğer" olanlar için HH020=1 veya 4 olan*" şeklindedir. HH020 değişkeni ise oturulan konuttaki mülkiyet şeklini tanımlamakta ve 1-ev sahibi, 2-kiracı, 3-lojman ve 4-ev sahibi değil ama kira ödemiyor şeklinde ifade edilmektedir. Yine HH040, oturulan konut için ödenen aylık kira tutarı (HH020=2 veya 3 olanlar) olarak tanımlanmıştır. Kılavuzdaki tanım ile çelişse de veri tanımlarına göre HG010 değişkeni, aylık olarak "*ev sahipleri ve kira ödemedi konaklayan kişilerin hanelerinin bir kira değeri olsaydı ne kadar olurdu*" şeklinde tahminlendiği bir pasif gelir kalemi olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak "izafi kira gelirlerinin eksik hesaplanması", HG110 değişkeninin (toplam kullanılabilir hane gelirlerinin) buna bağlı olarak OECD eş değer fert ölçeğine



göre hesaplanacak kişi başı gelirlerinin ve dolayısıyla yoksulluk sınırlarının artmasına neden olacağı öngörülebilir. Aktarılan sebeple; bu çalışmada bahsi geçen en güncel veri seti ile tekrar çalışılmıştır. Güncel dosyadaki 2022 yılı verilerine göre; toplam 26 725 131 hanenin 14 552 499'si (%54,5) oturdukları konutun sahibi ve 4 167 437'si (%15,6) ise ev sahibi olmayan, aynı zamanda da kira ödemeyen toplam 18 719 936 haneden oluşmaktadır. 2023 yılında alınan ilk dosyada izafi kira değeri yalnızca 1 693 902 hanede hesaplanmış gözükmemektedir. Bu da aradaki 17 026 034 hanenin izafi kira değerinin hesaplanmadığını göstermektedir.

2024 yılında kurum tarafından gönderilen dosya ile eski dosya üzerinde yapılan analizlerde; toplam izafi kira değeri (yıllık) %14,72, toplam kullanılabilir hane geliri %8, kişi başı gelir ve yoksulluk sınırları ise %10 oranında artış göstermiştir. Kişi başı yıllık gelir ilk dosyada 58374 TL ölçülmüşken ikinci dosyada 64218 TL olarak; yoksulluk sınırı ise 35023 TL iken 38530 TL olarak ölçülmüştür. Sonuç olarak izafi kira değerleri, kira ödemeyen hanelerin fazlalığı dolayısıyla kullanılabilir hane gelirleri ve yoksulluk sınırlarında da oldukça önemli bir paya sahiptir.

### 4.3. Araştırmanın Yöntemi, Tekniği, Birimi

Araştırma yaklaşımları; yöntem, amaç, süre ve analiz birimi bakımından çeşitli kategorilere ayrılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 99). Bu çalışmada yöntem açısından nicel araştırma (quantitative) yöntemi, desen açısından tarama (survey research) deseni, amaç açısından tanımlayıcı (betimleyici) (descriptive) araştırma, süre açısından kesit verilere dayansa da boylamsal (longitudinal) araştırma kullanılmıştır. Araştırma birimi (unit) olarak ise birey ve haneler seçilmiştir. Bireyleri genel olarak 65 yaş ve üstü yaşlılar oluşturmaktadır. Ancak nüfusun geri kalanı ile yaşlıları karşılaştırmak üzere genellikle “genel nüfus” da çalışmada sıkça ele alınan bir araştırma birimidir.

**Nicel yöntem** kullanılan çalışmalarda; sayısal verilerle genellenebilir ve kesin sonuçlara ulaşmak hedeflenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 102). Bu çalışma kapsamında temin edilen nicel veriler, her yıla ait olmak üzere üçer ayrı veri setinden oluşmaktadır. Bu veriler (TÜİK, 2022e):

- a) **Hane değişkenleri:** Anket uygulanan hane halklarından ankete cevap verenlerin bilgilerini içeren değişkenlerdir. Bu değişkenler içerisinde hanenin konut (konut

kolaylıkları, çevre problemleri) bilgileri, ekonomik durumu, maddi yoksunluk durumu, gelir durumu verileri bulunmaktadır.

b) **Fert kayıt değişkenleri:** Anket uygulanan hane halklarındaki tüm hane halkı fertlerinin bilgilerini içeren değişkenlerdir. Üç veri seti içinde en az değişkene sahip olan settir. İçerisinde ferdin yaş (doğum yılı, ayı, günü), cinsiyet, hane halkı içerisindeki konumu (hane sorumlusu, eşi, alt ve üst soyu, vb.), şu anki esas faaliyet durumu değişkenleri bulunmaktadır.

c) **Fert değişkenleri:** Anket uygulanan hane halklarındaki 15 yaş ve üstündeki fertlerin eğitim, sağlık, iş ve gelir bilgilerini içeren değişkenlerdir.

Bu çalışmada yukarıda sayılan değişkenlerin tamamından ve literatürle örtüşen değişkenlerden faydalanılmıştır.

Desen açısından değerlendirildiğinde; niceliksel **tarama araştırmalarının** gerçeklere dayalı, tanımlayıcı bilgiler (güçlü kanıtlar) sağlamaya çok uygun olduğu ifade edilebilir (de Vaus, 2002: 5). Tarama deseninde evren içindeki örneklem üzerinde yapılan çalışmalar ile evren genelindeki eğilim, görüş veya tutumlar nicel veya sayısal olarak betimlenmektedir (Creswell, 2016: 155). Tarama araştırmalarında, deneysel araştırma desenlerinin aksine aynı soruları yanıtlayan çok sayıda yanıtlayıcı söz konusu olup birçok değişken ölçülebilmekte, birden fazla hipotez test edilebilmekte ve geçmişteki davranışlar, deneyimler ya da özelliklerden kronolojik olarak çıkarımlar yapılabilmektedir. Örneğin, eğitim süresi veya bir yanıtlayıcının ırkı, şu anki tutumlarından daha öncesine aittir. Bu çalışmalarda değişkenler arasındaki ilinti, istatistik teknikleriyle ölçülür (Neuman, 2014: 400). Tarama araştırmalarında başlıca veri toplama tekniği anketlerdir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 105). Diğer tasarımlarda olduğu gibi tarama araştırmalarının da güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 106-107; Rubin ve Babbie, 2017: 398-400):

Tarama araştırmalarının güçlü yönlerinden **ilki** geniş bir nüfusu tanımlamada faydalı olmasıdır. Doğru bir örneklem seçimi ve yapılandırılmış anketle birlikte bir öğrenci grubu, bir şehir, bir ulus veya başka bir büyük nüfus hakkında ayrıntılı tanımlayıcı iddialarda bulunma imkanı sunulabilmekteyken hiçbir gözlem tekniği böyle bir yetenek sunamamaktadır. Tarama çalışmalarının **diğer** bir güçlü yönü, büyük örnekleri mümkün kılması dolayısıyla deney bulgularına göre daha genellenebilir sonuçlara ulaşabilmesidir. Böylece genellenebilirlikteki bu avantaj, taramaların nedensellik gösterme konusundaki sınırlı yeteneği ile dengelenir. **Üçüncü** güçlü yön, birden fazla değişkeni aynı anda analiz

etmeye imkan tanımasıdır. **Dördüncü** güçlü yön bu araştırmalarda araştırmacıya tanınan esnekliktir. Belirlenen konu hakkında birçok soru sorulabilmekte ve bu da analizlerde esneklik sağlamaktadır. **Son olarak** standartlaştırılmış anketler genel olarak ölçüm açısından önemli bir güce sahiptir. Tarama araştırmacısı, tüm yanıtlayıcılara tam olarak aynı soruları sormak ve belirli bir yanıt veren tüm yanıtlayıcılara aynı amacı atfetmek zorunda kalarak bu gereksinime uymak zorundadır.

Tarama araştırmalarının zayıf yönlerinin **en başında** yukarıda bahsedilen yapılandırılma gerekliliği bulunmasıdır. Bu gereklilik, “*yuvarlak çivilerin kare deliklere yerleştirilmesi*” (Rubin ve Babbie, 2017) ile tasvir edilebilir. Bir başka anlatımla yapılandırılmış anket maddeleri genellikle insanların tutumlarını, yönelimlerini ve deneyimlerini değerlendirmede en az ortak paydayı temsil eder. Özellikle birçok yanıtlayan için en uygun olanın gözden kaçırılması söz konusu olabilir. **İkinci** bir zayıf yön tarama çalışmasında araştırmacının, örneğin katılımcı gözlem çalışmasındaki sosyal yaşam bağlamındaki aldığı hissi nadiren geliştirebilmesidir. **Üçüncü** zayıf yön, tarama araştırmalarında yukarıda bahsedilen esnekliğinin aksine bazı açılardan da katı olmasıdır. Örneğin gözlem yapılan nitel bir araştırmada araştırmacı, incelemekte olduğu olguda etkili olan yeni ve önemli bir değişkenin farkına vardığında onu gözlemleyebilirken anket araştırmacısı muhtemelen yeni değişkenin farkına varamayacak, varsa bile bu konuda bir şey yapamayacaktır. Ayrıca anket çalışmaları güvenilirlik açısından güçlü olsa da geçerlilik düzeyi açısından zayıftır.

Bu çalışmada TÜİK mikro veri setlerinin büyük örneklemeleri ve ağırlıklandırma katsayıları ile genellenebilir sonuçlar elde edilmesi hedeflenerek araştırma problemi hakkında çok sayıda değişken ile analizler yapılarak tarama araştırmalarının eksik yanlarının kısmen de olsa giderilmesi hedeflenmektedir.

**Araştırmanın amacı açısından** değerlendirildiğindeyse tanımlayıcı (betimleyici) bir araştırmadan bahsedilebilir. Tanımlayıcı araştırmalarda temel hedef, olgu, nesne, insan, örgüt veya grupların özelliklerinin ortaya çıkarılmaya çalışılmasıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 101). Bu araştırmalarda bir durumun, sosyal ortamın ya da ilişkinin belirli detaylarının resmi sunulmaktadır (Neuman, 2014b: 53). Açıklama çalışmaları olgunun, olayın “neden” veya “nasıl” gerçekleştiğine odaklanırken betimleme çalışmaları olayın “ne” olduğuna odaklanmaktadır. Betimleyici çalışmaların güçlü yanlarından birisi, yeni bir araştırma alanında sistemli bir betimlemeler yapılması yoluyla

açıklayıcı çalışmaların planlanması açısından önem arz etmesidir (Punch, 2011: 16). Tanıtıcı araştırmaların ortak özelliği, hedeflenen özelliğin doğru bir şekilde ölçülmesi ve gerçek niteliklerinin belirlenmeye çalışılmasıdır. Bu araştırmalarda amaç, bazen evrenin birden fazla niteliği arasındaki ilişkileri belirlemek de olabilir. Yine amaç, bazen yalnızca olayın sonuçları veya etkileriyle ilgilenmesi de olabilir. Sonuçta bu çalışmalarda, araştırma evreninin ilgilenilen özellikleri ortaya konmaya çalışılmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 29). Niceliksel tanımlayıcı çalışmalarda, tanımlamanın nesneliliği, kesinliği ve genellenebilirliği en önemli kaygıları oluşturmaktadır (Rubin ve Babbie, 2017: 142). Tanımlayıcı araştırmalarda betimleyici soruların açık olması gerekmektedir. Örneğin bir ülkenin enflasyonunun %9 olması bunun iyi veya kötü, yüksek veya düşük olduğunu, iyileştiğini veya kötüleştiğini göstermemektedir. Böyle bir yorum yapabilmek için *diğer ülkelere* veya *diğer yıllara* bakmak gerekmektedir (de Vaus, 2002: 31). Bu tez çalışmasında da hesaplanmış olan kişi başi gelir, yoksulluk sınırı, yoksulluk oranları, vb. tek bir yıla bağlı olarak değerlendirilmemiş; yıllara göre seyirleri incelenerek çeşitli değerkenlere göre yoksulluğun değerimi izlenmiştir.

**Çalışmanın süresi açısından değerlendirildiğinde** kesit verilere dayanan boylamsal bir araştırma tasarımı kullanıldığı ifade edilebilir. Boylamsal araştırmalar, zaman içinde meydana gelen süreçleri tanımlamayı ve dolayısıyla gözlemleri uzun bir süre boyunca yapmayı amaçlayan çalışmalardır. Boylamsal analizin üç ana kategorisi bulunmaktadır: trend (eğilim) çalışmaları, kuşak (kohort) çalışmaları ve panel çalışmaları. Trend araştırmalarında, zaman içinde bazı genel popülasyondaki değeriklikler; kuşak araştırmalarında, zaman değeritçe daha spesifik alt popülasyonlar (kohortları); panel araştırmalarında ise her seferinde aynı grup incelemektedir (Rubin ve Babbie, 2017: 156-157). Bu tez çalışması kapsamında temin edilen veriler kesit veri olduklarından panel analize imkan tanımamaktadır. Ancak trend analizleri ve kohort analizleri yapılmasına imkan tanıyan değerkenler sayesinde boylamsal analize imkan tanınmaktadır.

Araştırmada TÜİK (TÜİK, 2022a) tarafından temin edilen GYKA mikro veri setlerinin analize hazırlanması ve analizinde Pamukkale Üniversitesinin personeline ve öğrencilerine sağladığı IBM SPSS ve Office 365 Excel'den faydalanılmıştır. Verilerin hazırlanması aşamasında kesit verilerden yine TÜİK tarafından değerken olarak tanımlanmış olan ağırlık katsayıları kullanılarak araştırma evrenlerine ulaşılmıştır. Analiz aşamasında ise merkezi eğilim (konum) ölçülerinden özellikle medyan (ortanca) ve

ortalama ölçülerinden; ardından çapraz tablolar, sıklık, yüzde ve oran analizlerinden faydalanılmıştır. Öte yandan araştırmanın bazı bölümlerinde özellikle yaşlılık aylıkları içerisinden sosyal yardım harcamalarını ayıklamak için histogramlardan ve frekans poligonlarından (sıklık çokgeni, sıklık poligonu) da yararlanılmıştır. Burada amaç, toplam transferden sosyal yardım transferlerini çıkarıp sosyal sigorta transferlerini tespit etmektir. Ayrıca İBBS-2 düzeyinde genel ve yaşlı nüfusa ilişkin yoksulluk haritaları çıkarılmıştır.

*Çapraz tablolar*, iki değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla verileri görüntülemek için kullanılan ana tablo yöntemidir (de Vaus, 2002: 242). Temel çapraz tabloların (veya olumsuzluk tabloların) amacı, değişkenlerden birindeki dağılımın diğeriyle ilgili ya da diğeriyle bağlı olup olmadığını görmektir (Punch, 2011: 111). SPSS’te yoksulluk hakkında oluşturulan değişken ile diğer değişkenler arasında sıklıkla oluşturulan çapraz tablolarda Office 365 Excel’e “yoksul olan”ların aktarılması şeklinde sadeleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Çünkü veri setinin fazla olması, analizlerin çapraz tablolar üzerinden ayrı ayrı yapılmasıyla anlaşılabilirliğini güçleştirmektedir. Bunun için tek bir Excel dosyasında ilgili değişkene ilişkin yalnızca yoksul olanların sayısı ve/veya oranı aktarılarak trend izlenmiştir. Excel’de birleştirilen sonuçlar, oluşturulan tablo ve şekillerle yorumlanarak teze aktarılmıştır.

*Sıklık (frekans) dağılımları*, verilerin özetlenmesi ve anlaşılmasında faydalı bir yoldur (Punch, 2011: 110). Sıklık kavramı, bir sonucun ne sıklıkta ortaya çıkmakta olduğu ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2009: 326-327). Yine sıklık dağılımları ve çoğunlukla bunlara ilişkin oranlar, hem tablolar hem de grafikler ile görselleştirilmiştir.

*Histogramlar* sıklık dağılımlarını, sütun diyagramları ile temsil eden grafiklerdir (Seyidoğlu, 2009: 328). *Frekans poligonu* ise bir değişkenin her bir kategorisine kaç örnek olay düştüğünün dağılımını gösteren, bağlantılı noktalardan oluşan grafikdir (Neuman, 2014a: 501). Bu grafikler özellikle sosyal sigorta ve sosyal yardımlardan sağlanan hakların ayrıştırılmasında kullanılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de 65 yaş ve üstü nüfusun (*yaşlıların*) yaşlılık dönemlerindeki yoksullukları incelenmekte ve yoksulluk, karşılaştırmalı çalışmalarda sıkça kullanılan göreceli yoksulluk kavramı ile ele alınmaktadır. Göreceli yoksul kavramı, TÜİK kılavuzunda da belirtildiği gibi *toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hanehalkıdır*. Refah ölçüsü araştırma

amacına göre harcama veya gelir düzeyi seçilebilir. GYKA mikro veri setlerinde ölçüt görelî gelir yoksulluğudur (TÜİK, 2022b: 15). Yoksulluk çok boyutlu bir olgu olarak anlaşılrsa da, merkezi boyut gelirdir. Çünkü piyasa temelli toplumlarda gelir, toplumsal hayata katılmanın ana kaynağıdır (Grages vd., 2023: 41). Çalışmada mutlak yoksulluk seçilmemesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki mutlak yoksulluğun, düşük gelirli ülkeler için daha geçerli bir ölçüm olarak görülmesiyken; görelî yoksulluk kavramının yüksek gelirli ülkeler için daha fazla önem arz etmesidir (Ravallion, 1992: 32-33). Öte yandan mutlak yoksulluk ve görelî yoksullukla mücadelede kullanılan araçlar farklılaşabilmektedir. Bu çalışmanın veri setinde yer alan ve tezin amacına uygun olarak kullanılan yaşlılık aylıklarının görelî yoksulluk üzerindeki konumu daha fazla önem arz etmektedir. Bireyin kullanılabilir gelirinin toplumdaki diğer bireylerin kullanılabilir gelirleriyle karşılaştırılmasında görelî yoksulluk daha işlevsel bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada görelî yoksulluğun hesaplanmasında sırasıyla tüm mikro veri setlerine aşağıdaki dört aşama uygulanmıştır:

(i) OECD eşdeğerlik ölçeğinin hesaplanması

Eşdeğerlik ölçeği, gelir kaynaklarını paylaşan hane üyelerinin deneyimlediği varsayılan yaşam maliyeti düşüşünü orantılı terimlerle ifade etme girişimidir (Alcock, 1997: 103). Yoksulluğun tespitinde kullanılmak üzere TÜİK'in de referans aldığı OECD eş değerlik ölçeği bu çalışmada referans alınmıştır. Buna göre günümüzde gelir eşitsizliğinden bahsedildiğinde bireysel gelirler arasındaki farkların üzerinde durulduğu için; hesaplamada öncelikle hane gelirleri toplanmakta, ardından toplanan bu gelir bireylere çeşitli kriterlere göre dağıtılmaktadır. Ancak hane geliri, hanedeki fert sayısına eş olarak dağıtılmamaktadır. Çünkü hanedeki her fert farklı bir tüketim kalıbına sahiptir. Objektif bir ölçüm için de referans kişi (ya da *hane sorumlusu*) 1 katsayısı ile temsil edilirken, 14 yaş ve üzerindeki her fert 0,5 ile; 14 yaşın altındaki tüm fertler ise 0,3 katsayısı ile temsil edilmektedir (TÜİK, 2022b: 14).

En basit düzeyde tek haneli dört fertli bir örneklemeden bahsederseniz ve bu hane; hane sorumlusu, eşi, 16 ve 10 yaşlarındaki iki çocuk olmak üzere 4 kişiden oluşuyorsa eşdeğerlik ölçeği şu şekilde hesaplanacaktır:

- a) Hane sorumlusu : 1  
 b) Eş : 0,5  
 c) 16 yaşındaki çocuk : 0,5  
 d) 10 yaşındaki çocuk : 0,3

$$OECD \text{ eş değerklik ölçęęi} = HSx1 + BFSx0,5 + BKSx0,3 = 2,3$$

HS: Hane sorumlusu  
 BFS: 14 yaşından büyük fert sayısı  
 BKS: 14 yaşından küçük fert sayısı

(ii) *Toplam yıllık kullanılabilir (net) hane gelirinin bulunması*

Aynı hanede harcama olmadığı varsayıldığında hane sorumlusunun 20 bin TL, eşinin 5 bin TL, 16 yaşındaki çocuklarının 2 bin TL kazandıkları durumda toplam hane geliri, 27 bin TL'dir. Eğer harcamalar söz konusu olsaydı bu harcamalar, hane gelirinden düşülecekti (bkz. Tablo 33).

(iii) *Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirinin bulunması*

Toplam hane geliri, hesaplanan OECD ölçęęine bölünerek hanedeki kişi başı gelir (KBG) tespit edilecektir. Buna göre:

$$Kişu başı gelir = \frac{\text{Toplam Hane Geliri}}{\text{OECD Eş Değer Fert Ölçęęi}} = \frac{27\ 000}{1+0,5+0,5+0,3} = 11\ 739\ TL \text{ 'dir. Bir}$$

sonraki aşamada bu gelire yoksulluk eşiği uygulanacaktır.

(iv) *Yoksulluğun hesaplanması*

Yukarıdaki 4 fertli hane örneğindeki gibi tek bir haneden değil de Türkiye nüfusunda sonuçlar elde edebilmek adına ülke popülasyonunu içeren yoksulluğun hesaplanması gerekmektedir. Bunun için evreni temsil edecek bir örnekleme anket yapıldığında; buna göre kişi başı gelir hesaplaması yapılarak bu gelirin medyanı alınarak ülke genelinde yoksulluk sınırı hesaplanmış olacaktır:

$$Yoksulluğa esas gelir (Yoksulluk sınırı) = \text{Medyan KBG} \times \text{Yoksulluk eşiği}$$

KBG : Kişi başı gelir  
 Yoksulluk eşiği : %60 olarak uygulanmaktadır.

Kişi başı gelirin ve ardından bu gelirin ortancasının tespiti, artık görelü yoksulluk miktarının tespitinin son aşamasına geçilmesini sağlar. Bu aşamada daha önceden

belirlenen bir yoksulluk eşiği ile ortanca kişi başı gelirin çarpılması suretiyle tespit edilecek gelir, artık yoksulluk için sınırı ifade etmektedir. Eğer bireyin geliri, bu eşiğin altında ise yoksul, bu eşiğin üstünde ise yoksul olmayan olarak değerlendirilmektedir.

Yoksulluğun ölçümünde neden ortalama değer değil de ortanca değer kullanıldığı sorusu önemli bir sorudur. Fallon'ın (2016: 17) belirttiği gibi medyan (ortanca) değerler, bazı değerlerin, diğerlerinin çok üstünde veya altında bulunduğu, çarpık bir dağılıma sahip olduğunda; ortalama değere göre daha faydalı sonuçlar verir. Örneğin bir futbol liginde çoğu futbolcunun 870 bin \$ - 2,750 bin \$ aldığı, ancak çok az bir kısmının 10,000 bin \$ aldığı biliniyorsa bu durumda *ortalama*da 2,297 bin \$ sonuç çıkması, çoğu futbolcunun kazancının abartılmış olmasına sebep verir. Ancak *medyan* değer olan 1,250 bin \$ bildirildiğinde ortalama değere göre çok daha büyük bir örneği temsil edecektir. Örneğin 2023 mikro veri setine göre hesaplanan 2022 yılında yıllık kişi başı gelirin ortalama değeri, 90116 TL iken ortanca değeri 64217 TL'dir. İki değer arasında neredeyse %50'den fazla bir fark bulunmaktadır. Öte yandan normal dağılımın iki bileşeni olan **basıklık değerinin** +1 ve -1 arasında olması halinde (George ve Mallery, 2022: 114) ve yine **çarpıklık değerinin** de yine +1 ve -1 arasında olması halinde (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014: 34) değer normal dağıldığı düşünülmektedir. 2023 veri setine göre kişi başı gelirin basıklık ve çarpıklık değerleri de sırasıyla 141,57 ve 9,399'dur. Bu değerler, verilerin normal dağılmadığını göstermektedir.

Mikro veri setlerinde de yukarıda örneklendirildiği şekliyle kişi başı geliri hesaplamak için OECD eş değerlik ölçeği her hane açısından bulunmuştur. Hesaplama GYKA mikro veri setlerindeki FERT\_ID, BULTEN, FK070 ve FK095 değişkenleri Office 365 Excel'e aktarılmıştır.<sup>45</sup> Excel üzerinden oluşturulan pivot tablolar ile eşdeğerlik ölçekleri tespit edilmiş ve çıkan ölçekler SPSS dosyalarına aktarılmıştır. Burada seçilen değişkenler, eşdeğerlik ölçeğinin tespit edilmesi ve daha sonra SPSS dosyasına doğru sırayla aktarılması amacıyla kullanılmıştır.

Görelî yoksulluk sınırının hesaplanmasında da eş değer fert ölçeğine göre hesaplanacak olan kişi başı gelirden faydalanılmaktadır. Sonuçları evren düzeyinde tespit

---

<sup>45</sup> **BULTEN** değişkeni, her haneye verilen numarayı; **FERT\_ID** değişkeni ise fert kimlik numarasını ifade etmekte olup bülten numarası ve iki haneli fert sıra numarasının birleştirilmesinden oluşmaktadır. Fert sıra numarasında "1" hane halkı sorumlusunu ifade etmektedir. Örneğin BULTEN 150 iken, 2 numaralı fert için ifade edilen FERT\_ID 150+02=15002 şeklinde belirtilmektedir. Değişkenlerden **FK070** ise 2010 yılı ve öncesindeki veri setlerinde "yaş grubu"nu, 2010'dan sonraki veri setlerinde ise "yaş"ı tanımlamaktadır. Bu veriler *bir önceki* yılın son ayındaki yaşı veya yaş grubunu vermektedir.



edebilmek için tüm fertleri kapsayan FK050 değişkeni ile ağırlıklandırma yapılmış, ardından (yıllık) toplam hanehalkı kullanılabilir gelirini ifade eden **HG110** değişkenini yeni oluşturulan OECD ölçeğine bölerek tüm hanelerde eş değerlik ölçeğine göre kişi başına düşen gelir (KBG) yukarıdaki örnekteki gibi hesaplanmıştır.

2021 GYKA mikro veri setinde HG110 değişkeninin (a) bir önceki yıla, yani 2020 yılına ait (b) yıllık (c) toplam gelir ve gider kalemleri fert kayıt ve hane kayıt mikro veri setlerinde yer almakta olup aşağıdaki gibi özetlenebilir (Tablo 33):

**Tablo 33.** Kullanılabilir Hane Gelirinin Bileşenleri

<b>Fert Gelirleri (TL) (A)</b>	
FG010	Net nakdi ücret, maaş, yevmiye geliri
FG020	Net ayni ücret, maaş, yevmiye geliri
FG030	Net nakdi müteşebbis geliri
FG040	Net ayni müteşebbis geliri
FG070	İşsizlik yardımlarının değeri (Kıdem tazminatı dahil)
FG080	Emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin değeri
FG085	Emeklilik ikramiyesi
FG090	Dul ve yetim maaşlarının değeri (Ölüm tazminatı dahil)
FG100	Ücretli hastalık izninden dolayı elde etmiş olduğu sosyal yardım niteliğindeki gelirin (Rapor parası) değeri
FG110	Sakathık, gazilik, malülen emeklilik gelirlerinin değeri
FG120	Eğitim ile ilgili elde ettiği karşılıksız burs, bağış vb. gelirlerin değeri
<b>Hane Gelirleri (TL) (B)</b>	
HG010	Oturulan konutun yıllık izafi kirası (Mülkiyet şekli "ev sahibi" ve "diğer" olanlar için)
HG020	Hanedeki 15 yaşından küçük fertlerin elde ettiği gelirin toplam değeri
HG030N	Alınan NAKDİ çocuk yardımlarının DEĞERİ
HG030A	Alınan AYNI çocuk yardımlarının DEĞERİ
HG040	Alınan konut yardımlarının (kira, vb.) değeri
HG050N	Alınan diğer NAKDİ sosyal yardımların DEĞERİ
HG050A	Alınan diğer AYNI sosyal yardımların DEĞERİ
HG060N	Başka bir kişi veya haneden düzenli alınan NAKDİ yardımların DEĞERİ (Nafaka hariç)
HG060A	Başka bir kişi veya haneden düzenli alınan AYNI yardımların DEĞERİ
HG065N	Alınan nafaka
HG070	Gayrimenkul (kira) geliri
HG080	Menkul kıymet geliri
HG085	Tarımsal bir faaliyet olarak kapsanmayıp sadece hane tüketimine yönelik olarak üretilen bitkisel veya hayvansal ürünlerin piyasa fiyatı ile değeri
HG105	Cevapsız fert/fertler için impute edilmiş yıllık gelir
<b>Hane Giderleri (TL) (C)</b>	
HG090N	Haneden başka bir kişi veya haneye düzenli yapılan NAKDİ yardımların DEĞERİ (Nafaka hariç)
HG090A	Haneden başka bir kişi veya haneye düzenli yapılan AYNI yardımların DEĞERİ
HG095N	Verilen nafaka
HG100	Ödenen düzenli vergiler (emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve düzenli ödenen varlık vergileri) (Gelir vergisi hariç)
HG103	Ödenen isteğe bağlı emeklilik primi
<b>HG110: Toplam Kullanılabilir Hane Geliri (TL)=A+B-C</b>	

**Kaynak:** 2021 GYKA mikro veri seti kılavuzundan (TÜİK, 2022e) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu aşamadan sonra TÜİK'in kendi hesaplamalarında kullandığı gibi KBG'nin yıllık değerleri içerisindeki ortanca (medyan) değerleri bulunmuştur ve yoksulluk eşikleri üzerinden yoksulluğun parasal karşılığı hesaplanmıştır. Gelirlerin küçükten büyüğe sıralanması sonucunda ortaya düşen değer, medyan geliri ifade etmektedir (TÜİK, 2022b:

14-15). Ordinal (sıralı, sıralanabilir, sıralama, isimsel) verilerde ortanca (medyan), nominal (sınıflayıcı, sınıflama, kategorik) verilerde mod (tepe değer, en sık değer), eşit aralıklı (aralıklal, interval) ve oranlı (rasyo) verilerde ortalama değerinin kullanılması daha idealdir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 210).

Bu çalışmada yoksulluk eşiği %60 olarak uygulanmıştır. Bulunan KBG'nin ortanca değerinin %60'ı yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir. Buna göre medyan gelirin %60'ının altında gelir elde eden kimseler görece olarak yoksul sayılmıştır. Son olarak çalışmada yaşlı nüfus olarak 65 yaş dikkate alınmıştır.

Çalışmada 65 yaş haddi ve medyan gelirin %60'ının tercih edilme sebebi, literatürdeki birçok çalışmada ve istatistik verilerde kullanılan yaş haddi ve görece yoksulluk oranından da bu şekilde faydalanılmasıdır. Böylelikle ilgili yazındaki çalışmalarla ve gelecek çalışmalarda yapılacak olan karşılaştırmada kolaylık sağlanacağı düşünülmektedir.

#### 4.4. Araştırmanın Kısıtları

Her bilimsel araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da çeşitli kısıtlar ve sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırmanın **birinci kısıtı** temin edilen veri setlerinin kesit verilerden oluşmasıdır. Dolayısıyla karşılaştırmalar yıllara göre yapılabilsede aynı örneklem üzerinde panel veri düzeyinde izlenememektedir. Yani araştırma örneklemini, izleyen yılların veri setlerinde farklı olabilmektedir. Bu durum da yoksulluğun süreğenliği hakkında bilgi edinilmesini engellemektedir. Ancak bu kısıt, çalışmada TÜİK tarafından belirlenmiş olan ağırlık katsayılarını kullanıp evren düzeyinde sonuçlar elde ederek giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın **ikinci kısıtı**, veri setlerinde yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler bazen yeni değişkenlerin eklenmesi, bazen bazı değişkenlerin kaldırılması veya daha da önemlisi bazı değişkenlerin tanımlarının sık sık değişmesidir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- a. Bu araştırmayla ilgili en açık ve önemli tanım değişikliği **FK070** kodlu değişkende görülmektedir. Değişken, 2011 yılına kadar **“yaş grubunu”** ifade ederken 2011 ve sonrasındaki veri setlerinde **“yaş”**ı ifade etmektedir. Bu kısıt, öncelikle 2010 ve öncesindeki veri setlerinde OECD eş değerliğini ve dolayısıyla hesaplamada ve 65 yaş ve üstündeki bireylere ait yaş gruplarını karşılaştırmada sorunlar yaratmıştır. 2010 ve öncesindeki dosyalarda FK070, aşağıdaki gibi 14 ayrı yaş grubu ile tanımlanmıştır:

1	00-04 yaş arası	6	25-29 yaş arası	11	50-54 yaş arası
2	05-11 yaş arası	7	30-34 yaş arası	12	55-59 yaş arası
3	<b>12-14 yaş arası*</b>	8	35-39 yaş arası	13	60-64 yaş arası
4	<b>15-19 yaş arası*</b>	9	40-44 yaş arası	14	65+ yaş ve üzeri
5	20-24 yaş arası	10	45-49 yaş arası		

FK070 değişkeninin bu şekilde yaş gruplarına ayrılması, OECD eşdeğerlik ölçeğinin doğru hesaplanması konusunda sorunlar yaratmıştır. 14 yaş ve üzerindeki fertlerin 0,5 katsayısı ile çarpılması gerekirken yukarıda görüldüğü gibi 12-14 yaş aralığı birlikte değerlendirildiği için eş değerlik ölçeğinde bu kategoriye giren örneklem 0,3 ile çarpılmıştır. Dolayısıyla 2006-2010 arasındaki mikro veri setlerinde OECD eşdeğerlik ölçeğinde 0,5 katsayısı 15 yaş ve üzerindeki fertlere; 2011-2023 arasındaki mikro veri setlerinde ise 14 yaş ve üzerindeki fertlere göre dikkate alınmıştır. Bu bağlamda yoksulluk ölçümü 2011-2023 veri setlerinde daha doğru hesaplanmıştır. 2006-2010 veri setlerinde ölçümün 1 yaş grubundaki hata payı dolayısıyla yoksulluk sınırları ve oranlarının hesaplanmasında da hata payı olabilir. Benzer şekilde yaş gruplarına göre yaşlıların yoksulluklarının eğilimlerini gösterirken 2006-2010 yılı veri setleri araştırma kapsamı dışında kalmıştır.

- b. HB020 değişkeninin 2014 yılı mikro veri setinden itibaren GYKA'dan tamamen çıkarılması da bir diğer önemli değişikliktir. Buna göre bu veri setinden önceki veri setlerinde yer alan ve hanenin yerleşim yerine göre kır ve kent ayrımına bağlı olarak yaşlı yoksulluğu betimlenebilirken; 2014 yılından itibaren bununla ilgili bir karşılaştırmaya imkan tanınmamaktadır. Konuyla ilgili literatürdeki çalışmaların bu konuya sıklıkla eğildiği açıkça görülmektedir. Ancak 2012 yılından itibaren bu çalışmada analiz yapılamamıştır.
- c. Fertlerin eğitim durumlarını gösteren FE030 değişkeni de 2014-2015 yıllarında değer değişimlerine uğramıştır. Buna göre üniversite ve üstü eğitim düzeyine sahip fertler, 2016 ve sonrasındaki veri setlerinde ayrı ayrı gösterilse de 2006-2015 yılları arasında ilgili göstergede üniversite ve üstü mezunları ayrı olarak değil, birlikte değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ayıklanamamaktadır.
- d. Diğer bir değişiklik FB100 kodlu medeni hal değişkenidir. Bu değişkende de “boşanmış” ve “ayrı yaşıyor” değerleri birkaç veri setinde değiştirilmiştir. Buradaki değişiklikler de veri setlerinde karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla bu iki değer birleştirilerek yeniden kodlanmıştır.

Araştırmanın **üçüncü kısıtı**, her ne kadar 18 yıllık veri setlerini içerse de zaman kısıtıdır. Bu kısıtın iki sebebi bulunmaktadır. İlki 18 yıllık veri setinin analize hazır hale getirilmesinin, hataların en aza indirilmesi için değer açıklamalarının (label) 18 ayrı dosyaya yüklenmesinin ve hazırlanan verilerin analiz edilmesinin oldukça uzun zaman almasıdır. İkinci sebep ise araştırmanın analizi sürecinde yaşlılık aylıklarıyla ilgili önemli yasal değişikliklerin olmasıdır. Özellikle 2023 yılında kamuoyunda EYT yasası olarak bilinen 7438 s. yasanın yürürlüğe girmesi gibi çeşitli düzenlemeler, bu araştırmanın kapsamına dahil değildir. EYT yasası ile erken denebilecek yaşlarda emekli olanların aylıklarının da düşük olması ve hatta taban aylık tutarında olması muhtemeldir. Dolayısıyla taban aylık tutarından aylık alan emeklilerin sıklığına göre aylık alanların yoksulluğu, takip eden yıllarda herhangi bir devlet müdahalesi olmadıkça yüksek çıkabilecektir. Ancak burada yaşlı yoksulluğundan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Çünkü EYT'den emekli olan veya olacak bireylerin hiçbirisi bu çalışmada tanımlanan “yaşlı” kavramına uymamaktadır.

Araştırmanın **dördüncü kısıtı**, GYKA mikro veri setlerinde bu araştırmanın amacına uygun olarak ele alınan FG080 değişkeninin, hem emekli aylıklarını hem de 65 yaş aylıklarını kapsamasıdır. Bu kısıt, tezin konusu olan yaşlılık aylığı alan yaşlıların yoksulluğunu ölçerken 65 yaş aylığı alan yaşlıları FG080 değişkeninden ayıklamayı gerektirmektedir. Bu kısıtı gidermek için de histogramlardan faydalanarak 65 yaş aylığı olarak kabul edilen gelirler, araştırmanın kimi bölümlerinde ayıklanmış ve yalnızca sosyal sigortalardan elde edilen emekli aylıkları dikkate alınmaya çalışılmıştır. Burada özellikle histogramlardan faydalanılmasının sebebi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 65 yaş aylığının miktarları konusunda yalnızca en güncel verileri paylaştığı, önceki verileri paylaşmadığının tespit edilmesidir.

Çalışmanın bir **diğer önemli kısıtı**, Türkiye’de özellikle sosyal sigortacılığa dair mevzuatların sürekli olarak değişmesi veya ilga edilmesi dolayısıyla ilgili mevzuatlar kapsamında yaşlılık aylığına hak kazananlar arasındaki farkların ayırt edilememesidir. Hizmet akdiyle çalışan, bağımsız çalışan veya kamu görevlisi statüsüyle emekli olan yaşlıların yoksulluk durumları karşılaştırılamamaktadır. FG080 değişkeninde sigortalı ayrımı yapılmamaktadır.

Çalışmanın **son kısıtı**, araştırma yöntemiyle ilgilidir. OECD'nin eşdeğer fert ölçeğine göre yapılan göreceli yoksulluk analizleri, bireylerin kullanılabilir gelirlerini birbiriyle karşılaştırmaktadır. En basit haliyle, toplumdaki yaşlı bir birey incelendiğinde

bu yaşlının ekonomik gücünün toplumun tümünün ortanca geliri ile karşılaştırılması söz konusudur. Bu şekilde yapılacak ölçümlerde iki hususa dikkat edilmesi gerekmektedir: (i) Kullanılabilir gelirler, bireyin toplum içerisindeki gelir konumuna göre belirlendiği için görelî gelir yoksulluğu da buna göre ölçülecektir. Dolayısıyla refah düzeyi yüksek olan toplumlar ve dönemlerde de düşük olan toplumlar ve dönemlerde de görelî yoksulluk mevcut olacaktır. Dolayısıyla aşırı yoksulluk ortadan kaldırılabilse de görelî yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi çok zordur. Gelir dağılımının eşite, gini katsayısının sıfıra yakın olması halinde görelî yoksulluk en düşük seviyelere indirilebilir. Toplumun en yüksek gelir düzeyindeki fertleri ile en düşük gelir düzeyindeki fertleri arasında gelir uçurumu olması, görelî gelir yoksulluğunun ortadan kaldırılmasının önünde her zaman engel teşkil eder. (ii) Görelî gelir yoksulluğu ölçümünde, kullanılabilir gelirler karşılaştırıldığı için genel ekonomik krizler gibi buhran dönemlerinde veya ekonominin hızla büyüyen genel bir refah artışının sağlandığı dönemlerde bu gelişmelerden toplumun büyük bir bölümü veya tamamı etkilenmişse “*yoksulluk azalmıştır*” veya “*yoksulluk artmıştır*” yargılarına varmak doğru olmamaktadır. Çünkü bu tarz krizler ve büyümeler toplumun tamamını veya tamamına yakını etkileyeceği için görelî ölçümde sonuç, kriz veya refah döneminde büyük farklılıklar yaratmayabilir. Krizin veya büyümenin sonucu etkilemesi için kimi sektörleri etkilemesi, yalnızca asgari ücretlileri etkilemesi gibi belirli gruplara dönük olması gerekmektedir. Sonuçta karşılaştırma, reel değil, nominal değerlerin karşılaştırılmasıdır. Bu kısıtın bir nebze giderilmesi için yaşlılık aylıklarını asgari ücret ve döviz kuru ile karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

#### 4.5. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde TÜİK (TÜİK, 2022a) tarafından temin edilen 2006-2023 yıllarına dair GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak yapılan analizlerin sonuçlarına yer verilmektedir. Öncelikle araştırmanın önemine bağlı olarak 18 yıllık veri setinden hareketle demografik dönüşüm üzerine tespit edilen bilgiler aktarılmakta, ardından araştırmanın birinci amacına yönelik yaşlı yoksulluğunun görünümü incelenmektedir. Yaşlı yoksulluğu hakkında yapılan analizler içerisinde yaşlılık aylığı alanların ve almayanların durumları karşılaştırılarak; yaşlılık aylıklarının olmadığı bir ortamda yeniden yaşlı yoksulluğu hesaplanarak ve son olarak yaşlılık aylıkları ile çeşitli ekonomik göstergelerin (asgari ücret, döviz) seyri karşılaştırılarak araştırmanın ikinci amacına ulaşılmaktadır.

#### 4.5.1. Türkiye'nin Demografik Yapısındaki Değişim: Yaşlı Nüfusun Görünümü

Araştırmanın önemi bakımından yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oransal ve niceliksel payı önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, nüfusu genel itibariyle genç ve ekonomik olarak aktif olan bir demografik yapıdan hızla yaşlanan bir demografik yapıya doğru geçiş yapmakta olan; cinsiyete göre nüfus dağılımı yaklaşık olarak birbirine denk olan bir ülkedir.

65 yaş ve üzerindeki nüfus yaşlı olarak kabul edildiğinde 2005 yılında erkeklerin %5,7'sinin, kadınların %7,1'inin yaşlı olduğu; 2022 yılında ise sırasıyla %9,1'i ve %11,3'ünün yaşlı olduğunu göstermektedir. 17 yılda erkeklerde 3,4; kadınlarda 3,2 puan artışı söz konusudur. Genel nüfus içerisindeki yaşlı oranlarına bakıldığında ise 2005'te %6,4 olan yaşlı oranı, 2022'de %10,2 olup 3,8 puan artmıştır (Tablo 34). Bu da 2005 yılındaki oranın yarısından fazla bir oransal artışın 17 yılda gerçekleştiğini göstermektedir. 17 yıldaki yaşlı nüfus oranı artışının eşit miktarlarda gerçekleştiği varsayılırsa her yıl için bir önceki yıla göre %0,22 yaşlanan bir ülke nüfusundan bahsetmek mümkündür.

Tablo 34 incelendiğinde 2018 yılı verileriyle her 10 kadından birisinin yaşlı olduğu, yalnızca iki yıl sonra bu oranın bir puan daha arttığı görülmektedir. Genel nüfus içerisinde de yaşlıların oranının %10'a 2021 yılında ulaştığı anlaşılmaktadır. Erkek nüfus açısından henüz %10 sınırı aşılmamıştır.

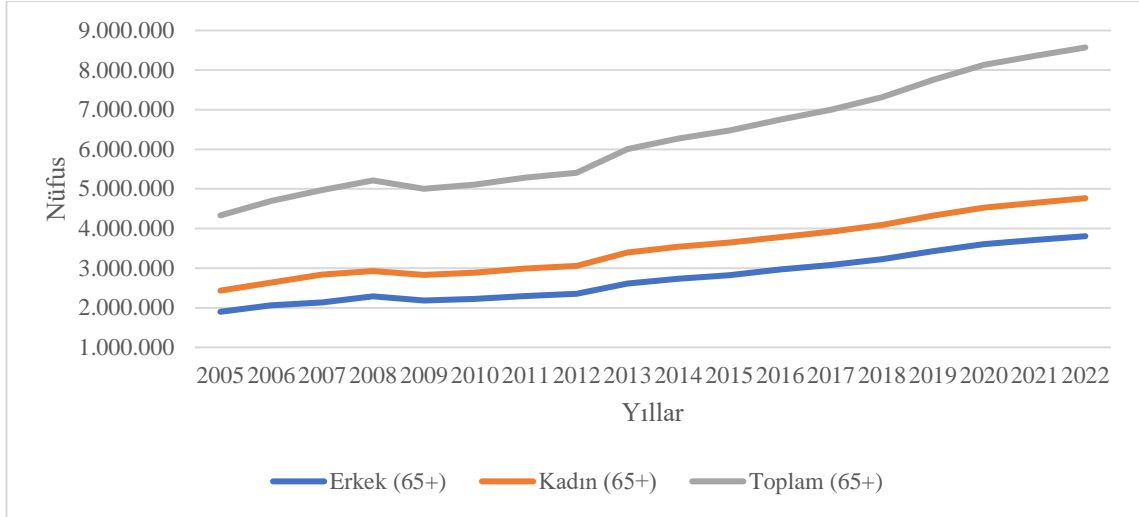
Yine Tablo 34'te dikkat çeken diğer bir durum ise 2005 ve 2022 yılları karşılaştırıldığında genel nüfus içerisinde cinsiyete göre nüfus yapısında dengeli bir dağılım olduğudur. 2005 yılında genel nüfus içerisinde erkeklerin oranı %49,58 iken 2022 yılında bu oran benzer şekilde %49,89 olarak bulunurken; genel nüfusun aksine yaşlı nüfus açısından bakıldığında kadınların oranlarının daha fazla olduğu görülmektedir. 2005 yılında yaşlıların %43,83'ü, 2022 yılında ise %44,39'u erkek olup kadınların yaşlı nüfus içerisindeki payı, erkeklere nazaran 6-7 puan daha fazladır. Türkiye'de yaşlılık sorununun kadın yüzü daha belirgindir, yaşlılık kadınlaşmaktadır. Yaşlılığın kadınlaşması veya kadın yüzüne ilişkin literatür (Samorodov, 1999; Kinsella, 2000) ile Türkiye özelindeki bulgular örtüşmektedir.

**Tablo 34. Türkiye’de Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfus Sıklığı ve Oranı (2005-2022)**

Yıl	Cinsiyet	Sıklık (Genel)	Sıklık (Yaşlı)	Yaşlı Oranı (%)
2005	Erkek	33536295	1898109	5,7
	Kadın	34094461	2432481	7,1
	Toplam	67630756	4330590	6,4
2006	Erkek	33998579	2064145	6,1
	Kadın	34478104	2634821	7,6
	Toplam	68476682	4698966	6,9
2007	Erkek	34335818	2137060	6,2
	Kadın	34896222	2836041	8,1
	Toplam	69232040	4973101	7,2
2008	Erkek	34989287	2286488	6,5
	Kadın	35552472	2927544	8,2
	Toplam	70541759	5214032	7,4
2009	Erkek	35400544	2180050	6,2
	Kadın	35942216	2827092	7,9
	Toplam	71342760	5007142	7,0
2010	Erkek	35917127	2222030	6,2
	Kadın	36459550	2882444	7,9
	Toplam	72376677	5104474	7,1
2011	Erkek	36599884	2297400	6,3
	Kadın	37003643	2992596	8,1
	Toplam	73603527	5289996	7,2
2012	Erkek	37026364	2350150	6,3
	Kadın	37430190	3057394	8,2
	Toplam	74456554	5407544	7,3
2013	Erkek	37744670	2610934	6,9
	Kadın	37948612	3397229	9,0
	Toplam	75693282	6008163	7,9
2014	Erkek	38071468	2731696	7,2
	Kadın	38297504	3541406	9,2
	Toplam	76368972	6273102	8,2
2015	Erkek	38464006	2823172	7,3
	Kadın	38645450	3648402	9,4
	Toplam	77109456	6471573	8,4
2016	Erkek	39384863	2963093	7,5
	Kadın	39477329	3783850	9,6
	Toplam	78862192	6746943	8,6
2017	Erkek	39813791	3081799	7,7
	Kadın	39948154	3919151	9,8
	Toplam	79761945	7000950	8,8
2018	Erkek	40245405	3226607	8,0
	Kadın	40463573	4088364	10,1
	Toplam	80708979	7314971	9,1
2019	Erkek	40856425	3427957	8,4
	Kadın	41016211	4320909	10,5
	Toplam	81872636	7748866	9,5
2020	Erkek	41332544	3604834	8,7
	Kadın	41470818	4527261	10,9
	Toplam	82803362	8132095	9,8
2021	Erkek	41655488	3706562	8,9
	Kadın	41836090	4649504	11,1
	Toplam	83491578	8356066	10,0
2022	Erkek	41911039	3805543	9,1
	Kadın	42089624	4765540	11,3
	Toplam	84000663	8571083	10,2

**Kaynak:** TÜİK’in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

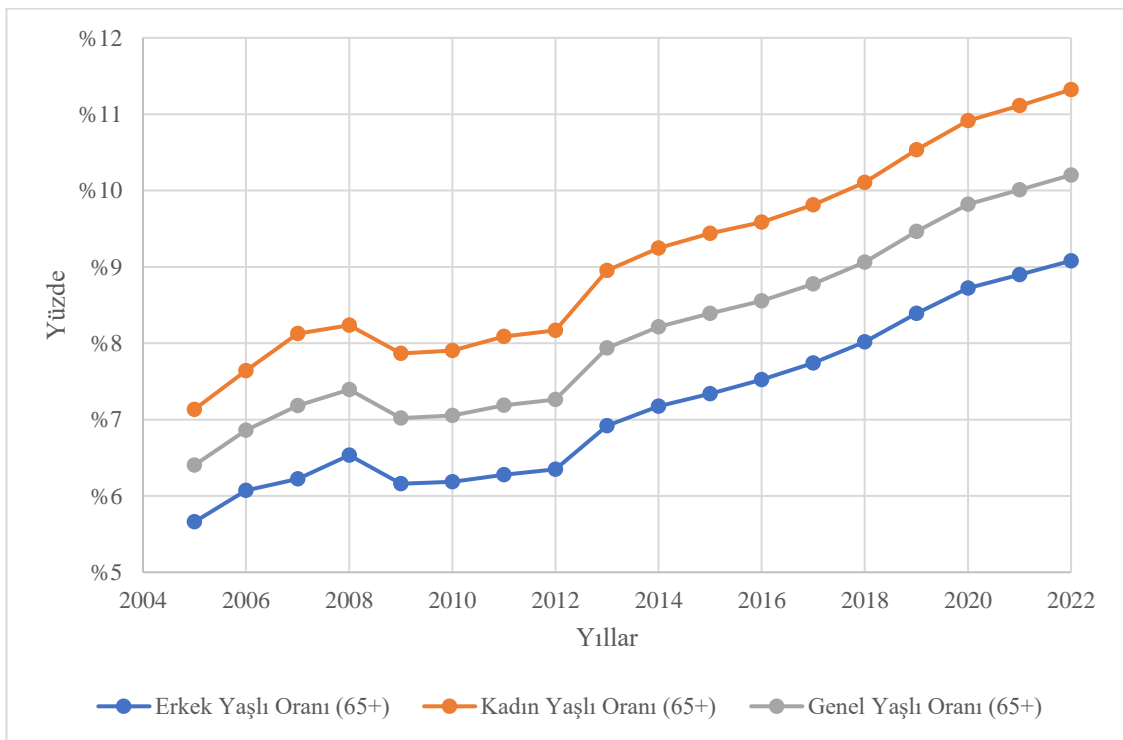
Tabloda 18 yıla ait verilerin cinsiyet ve yaş gruplarına göre ele alınması dolayısıyla yaşlı nüfusun seyri kolayca görülememektedir. Bunun için Grafik 9, 10 ve 11’e aşağıda yer verilmiştir. İlk olarak yaşlı nüfusun miktarı hemen hemen her yıl bir önceki yıla göre nicel olarak artmaktadır. Öte yandan yaşlı nüfusun artışı cinsiyete göre benzer bir eğilim izlemekte olup 18 yılın tamamında kadın yaşlıların sayısı, erkek yaşlıların sayısından fazladır (Grafik 9).



**Grafik 9.** Yaşlı Nüfusun Sıklığı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

İkincisi, genel nüfus içerisindeki yaşlı nüfusun oranı, 2009-2011 yılları arasında yatay bir seyir izlese de genel olarak bir artış eğiliminde olup 18 yıllık süreçte her iki cinsiyette de önemli artışlar göstermektedir. 2018 yılından itibaren her 100 kadının 10'undan fazlası yaşlıdır (Grafik 10).



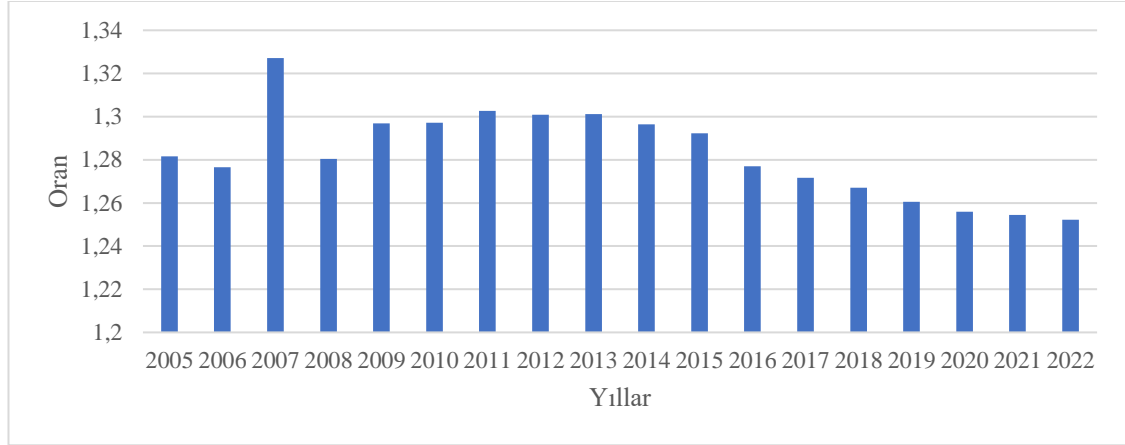
**Grafik 10.** Cinsiyete Göre Genel Nüfus İçerisinde Yaşlı Nüfus Oranı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Üçüncüsü yaşlı nüfusun içerisinde cinsiyete göre dağılımda 2013 yılına kadar birkaç sapma dışında kadın yaşlıların sayısının erkek yaşlıların sayısına oranının daha



büyük olduğu görülmekle birlikte; 2013'ten itibaren her yaşlı kadına oranla yaşlı erkek oranının arttığı tespit edilmiştir. Eğilim bu yönde olsa da 18 yılın tamamında kadın yaşlı sayısı, erkek yaşlı sayısından fazla olup 1,25-1,32 kat arasında daha fazla yaşlı kadın nüfus söz konusudur (Grafik 11).



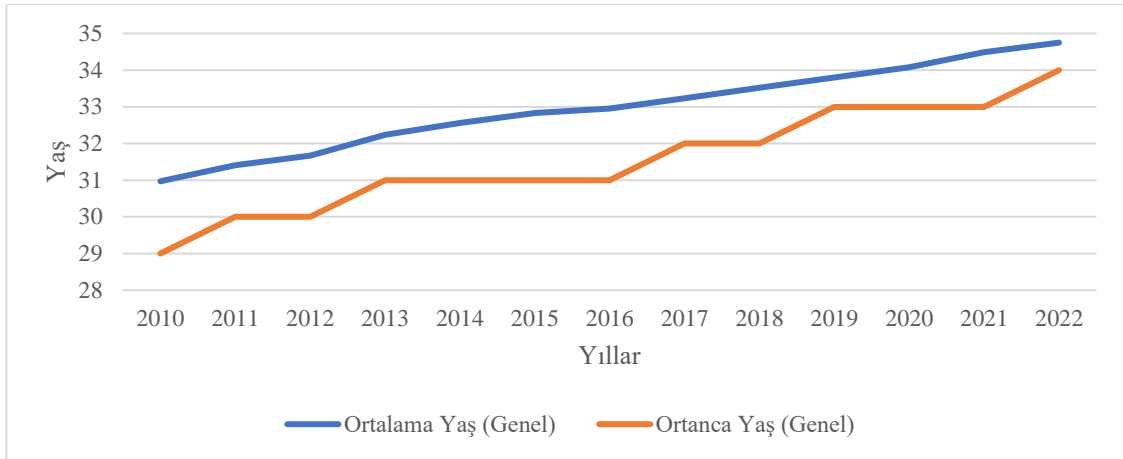
**Grafik 11.** Yaşlı Nüfus İçerisinde Kadın Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Demografik dönüşümün bir diğer göstergesi genel nüfus içerisinde ortalama ve ortanca yaşın eğilimidir. Ortalama ve ortanca yaşın artışı, genel nüfus içerisinde yaşlı nüfusun payının artması ve/veya doğum oranlarının bu artışa azalış şeklinde eşlik etmesi anlamını taşımaktadır.

2010-2022 yılları arasındaki, ortalama yaş 31'den 35'e sürekli bir artış gösterirken; ortanca yaş 29'dan 34'e bazı yıllar yatay seyir seyrederek artış göstermiştir (Grafik 12). Bu sonuçlar, 12 yıllık süre içerisinde her yıl ortalama değer olarak 0,33 yaş; ortanca değer olarak 0,41 yaş arttığını göstermektedir.

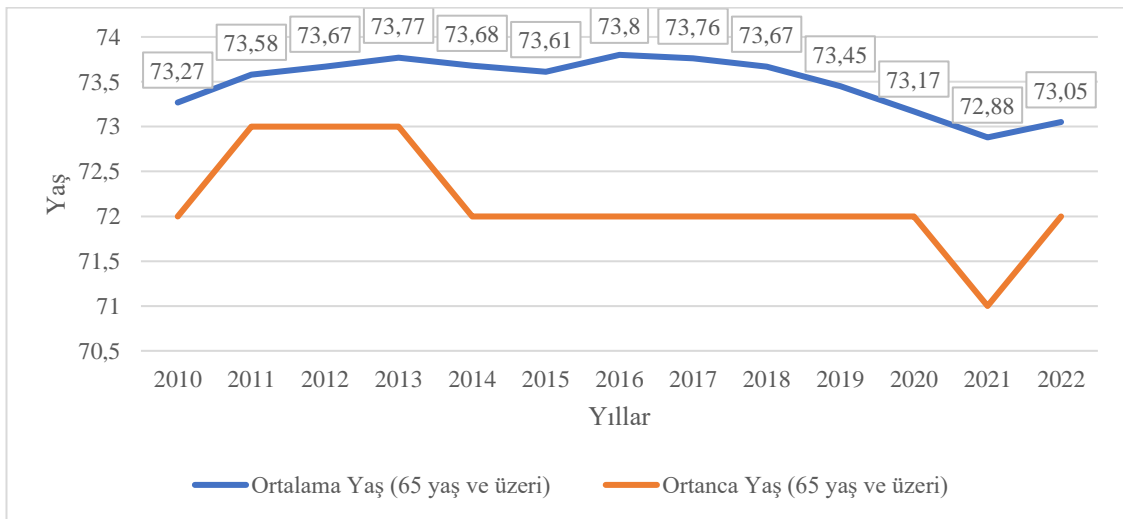
Ortalama yaş ile ortanca yaş arasında 2010 yılında 2 yaş varken; bu fark 2022 yılında 0,75 yaşa düşmüştür. Ortalama ve ortanca değerlerin birbirine yaklaşması, nüfusun yaş dağılımının normal dağılıma yaklaştığını gösteren unsurlardan birisidir.



**Grafik 12.** Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Genel Nüfus)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Genel nüfus dışında; yaşlı nüfusun ortalama ve ortanca yaşı tespit edilerek; yaşlı nüfus içerisinde yaş artışı eğilimi gözlemlenebilir. 65 yaş ve üzerindeki nüfus içerisinde bulunan bireylerin ortalama yaşı, 2010-2022 yılları arasında 2010-2013 arasında bir artış, 2013-2015 arasında düşüş, 2016'da artış ve 2017 ve sonrasında tekrar bir düşüş şeklinde bir "m" harfi şeklinde dalgalı bir seyir izlemiştir, 2022'de biraz artmıştır. Bu dağılım, 72,88-73,8 yaş arasında dağılım gösteren 1 yaştan içerisindeki bir eğilimdir. Yaşlıların ortanca yaşına bakıldığında ise 2011-2013 yıllarında 73 yaş olan ortanca yaş, pandemi döneminin ikinci yılı olan 2021'de 71'e düşmüş; diğer tüm yıllarda 72 olarak tespit edilmiştir (Grafik 13).



**Grafik 13.** Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Yaşlı Nüfus)

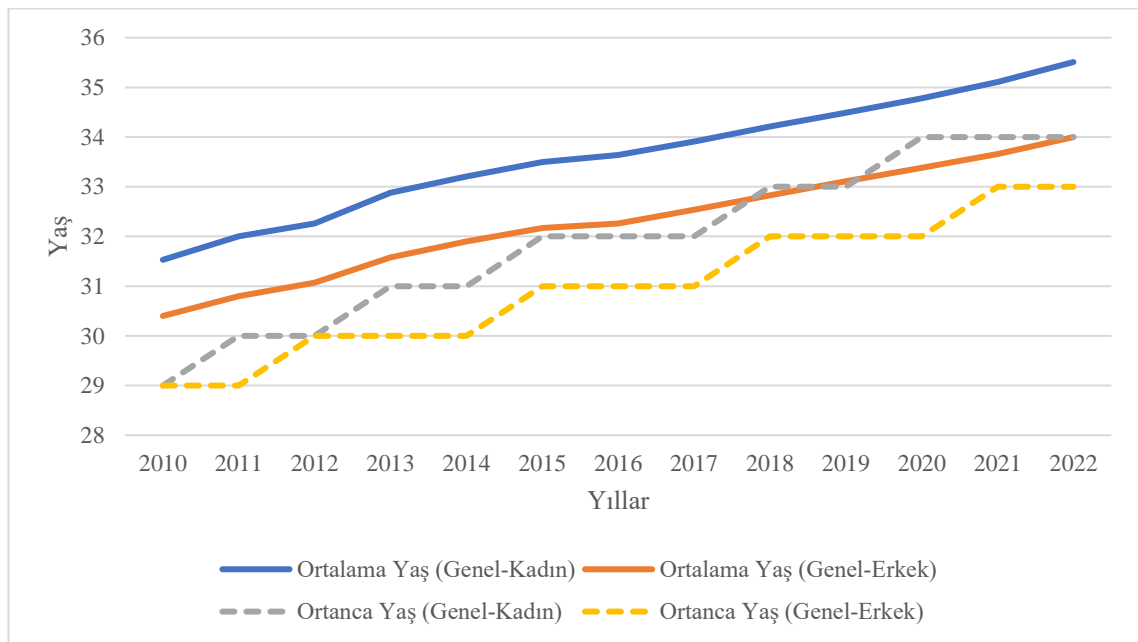
**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

2021 yılındaki keskin düşüş eğiliminin bir kısmı, Covid-19 pandemisinin yarattığı sonuçlar ile açıklanabilir. TÜİK ölüm istatistiklerine göre 2018-2023 yılları arasında yaşlı

ölüm sayıları en fazla 2021 yılında gerçekleşmiştir. 2021 yılında 65 yaş ve üzerinde olup ölen 411830 yaşlının 45510'u ya da diğer bir deyişle %11,1'i Covid-19 nedeniyle vefat etmiştir. Bu sayı, 2020 yılına göre 3 kat; yüzde olarak ise neredeyse 2 kat (7 puan) artmış durumdadır. 2022 yılında yaşanan ölümler ise 2020 yılı düzeylerine gerilemiş; 18718 yaşlı Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiş olup bu sayı hayatını kaybeden yaşlıların %5'ine denktir (TÜİK, 2024b).

Sonraki süreçte 2020 yılıyla birlikte özellikle 2021 yılını etkileyen Covid-19 pandemisinin hem gelecekteki yaşam beklentileri üzerinde hem de istihdam üzerinde muhtemelen geçici bir etki yaratması beklenmektedir. Çünkü özellikle 2020 yılında yüksek ölüm oranları dolayısıyla beklenen yaşam süreleri düşmüştür (OECD, 2023: 16).

Cinsiyete göre ortalama ve ortanca yaşa bakıldığında; ortalama yaş ve ortanca yaş bakımından tüm yıllarda kadınların yaşı daha yüksektir. Hatta 2015 yılından itibaren kadınların ortanca yaşı, erkeklerin ortalama yaşına yaklaşmış 2018 yılından itibaren başa baş noktaya gelmiş ve ardından küçük farklarla da olsa 2020 yılında erkeklerin hem ortalama yaşının hem de ortanca yaşının üstüne çıkmıştır (Grafik 14).

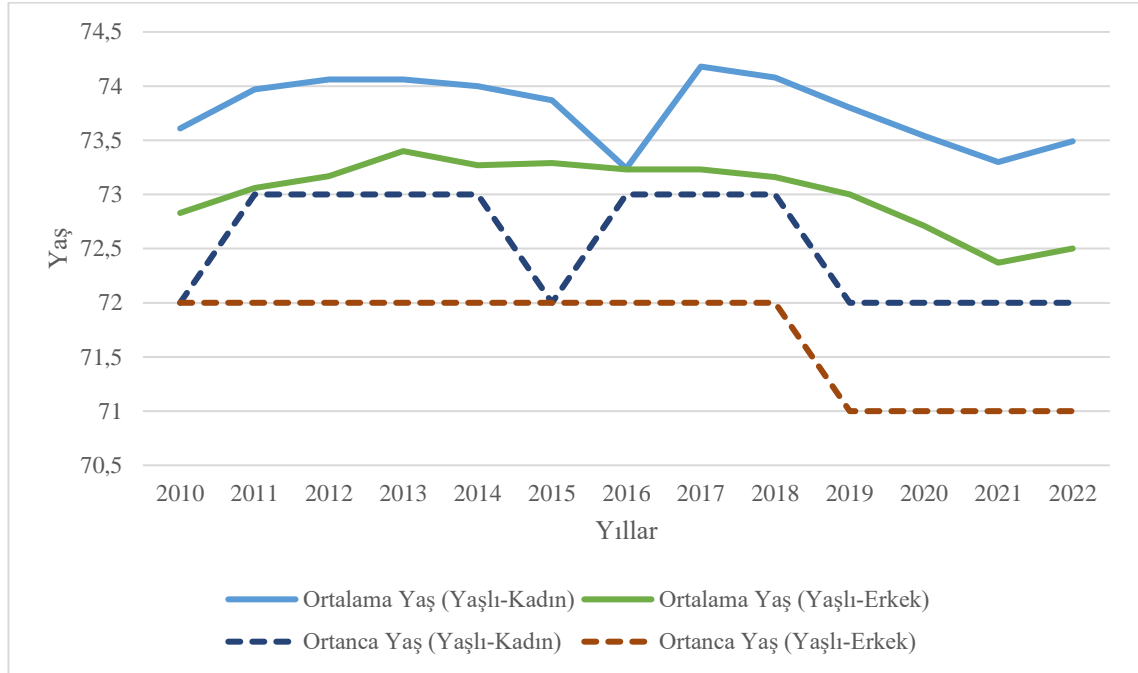


**Grafik 14.** Cinsiyete Göre Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Genel Nüfus)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Cinsiyete göre yaşlılara bakıldığında; 2021 yılına kadar ortalama ve ortanca yaşlarda genellikle her iki cinsiyette de düşüşler gözlemlenmektedir (Grafik 15). TÜİK (2024b) ölüm istatistiklerine göre 2020-2023 yılları arasında 44656 yaşlı erkek, 36500

yaşlı kadın Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Kadınların bu nedenle ölüm oranları, erkeklere göre tüm yıllarda hem yaşlılarda hem de genel nüfusta daha düşüktür.



**Grafik 15.** Cinsiyete Göre Ortalama ve Ortanca Yaş (2010-2022, Yaşlı Nüfus)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Özetle Türkiye nüfusu metaforik anlamda hızla *grileşmektedir*. Ortalama ve ortanca yaş yükselmekte; genel nüfus içerisinde yaşlı nüfusun payı her geçen yıl artmaktadır. Ayrıca kadınlar erkeklere nazaran daha uzun yaşamakta; nüfus cinsiyete göre denk dağılsa da yaşlı gruplarda kadınların yüksek payı ile sonuçlanmaktadır.

#### 4.5.2. Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu

Araştırmanın ilk amacı, yaşlı yoksulluğunun boyutlarını, seyrini ve belirleyenlerini tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmada sıklıkla yer verilecek bazı kavramların açıklanması gerekmektedir: **Yaşlı nüfus**, 65 yaş ve üzeri nüfusu; **genel nüfus**, yaş veya başkaca herhangi bir ayırım yapılmaksızın çalışma evrenini, popülasyonunu; **yoksulluk**, görelî gelir yoksulluğunu; **yoksulluk eşiği**, %60 oranını; **yoksulluk sınırı** ise yoksulluk eşiğine göre TL cinsinden hesaplanan yıllık gelir miktarını ifade etmektedir. **Yoksul kişi** ise bu sınırın altında kullanılabilir geliri olan kişidir. **Yoksulluğun hesabında** Araştırmanın Yöntemi başlığında aktarıldığı gibi OECD Eş Değer Fert Ölçeğine göre hesaplanan kişi başı gelirlerin yıllık tutarlarının ortanca değerlerinin %60'ı yoksulluk sınırı olarak dikkate alınmıştır. Kısaca fert, %60 eşiğinin altında gelir elde etmişse **yoksul**, sınıra eşit veya sınırın üstünde gelir elde etmişse **yoksul**

*değil* şeklinde adlandırılmıştır. Örneğin 2022 yılı için değerlendirildiğinde kişi başı gelirin ortanca değeri, 64217 TL iken buna göre %60 yoksulluk eşiği ile hesaplanan yoksulluk sınırı 38530 TL'dir (Tablo 35).

**Tablo 35.** Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Ortanca Gelir ve Yoksulluk Sınırları (2005-2022, TL)

Yıl*	Kişi Başı Yıllık Medyan Gelir	Yoksulluk Sınırı**	Yıl*	Kişi Başı Yıllık Medyan Gelir	Yoksulluk Sınırı**
2005	4738,0952	2843	2014	12491,824	7495
2006	6108,1085	3665	2015	14232,185	8539
2007	6380,7913	3828	2016	15887,15	9532
2008	7102,9192	4262	2017	17783,511	10670
2009	7467,93	4481	2018	21583,908	12950
2010	8138,6231	4883	2019	24788,615	14873
2011	9030,2061	5418	2020	28068,571	16841
2012	10023,649	6014	2021	35493,3333	21296
2013	11107,562	6665	2022	64217,826	38530

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

\*OECD Eş Değer fert ölçümünde; 14 yaşın altındaki fertler 0,3 katsayısı ile; 14 yaş ve üstündeki fertler ise 0,5 katsayısı ile çarpılmaktadır. Ancak 2006-2010 GYKA mikro veri setlerinde örneklemedeki kişilerin yaş hadleri yerine *yaş grupları* yer aldığından ve yaş grupları içerisinde 3 numaralı grubun 12-14 yaş aralığında bulunanları ifade etmesi dolayısıyla eş değerlik ölçeğinin hesabında 2005-2009 yıllarında 0,5 katsayısı 15 yaş ile başlatılmak durumunda kalmıştır.

\*\*%60 oranı uygulandıktan sonra çıkan miktar 0,5'in altında ise aşağıya; 0,5 ve üzerinde ise yukarıya yuvarlanmıştır.

Kişi başı medyan gelir ve dolayısıyla yoksulluk sınırı her geçen yıl yükselmiş olup 2005 yılına kıyasla 18 yılda yaklaşık 12,5 kat nominal bir artış göstermiştir. Özellikle 2019-2022 yılları arasındaki artışlar hem oransal hem de niceliksel anlamda önceki yıllara göre daha yüksek görülmektedir.

#### 4.5.2.1. Yaşlı Yoksulluğunun Seyri

18 yılı kapsayan araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de 18 yıldır her 4 veya 5 fertten biri görece olarak yoksuldur. Yaşlılarda ise bu oran 2020 yılı hariç, %14,2-%18,8 arasında değişmektedir. Ancak 2020 yılında ciddi bir azalış ile bir önceki yıla göre 5,3'lük bir iyileşme görülmektedir (Tablo 36). Bu kritik iyileşmede, 5510 s. kanuna getirilen en düşük yaşlılık aylığı miktarı ve bayram ikramiyesi uygulamaları etkili olabilir. 2019 yılında uygulanmasına başlanan 1000 TL asgari aylık uygulaması, Nisan 2020'de %50 artırılarak 1500 TL'ye çıkarılmıştır. Aylıkların *güncelleme katsayısı* dikkate alınmasa bile bir emeklinin aylığının Ocak-Mart arasında 1000 TL, Nisan-Aralık arasında 1500 TL olduğu varsayıldığında yıllık toplam aylığı, 13 800 TL şeklinde hesaplanacaktır. Ayrıca

ilgili yılda iki dini bayram için toplam 2000 TL bayram ikramiyesi de hesaba katıldığında güncelleme kat sayısı hariç 15 800 TL yıllık gelir bulunacaktır. Yoksulluk sınırınının 16 841 TL olduğu düşünüldüğünde taban aylık alan bir yaşlının kazancı, yoksulluk sınırına çok yakındır. Son olarak her yılda genel yoksulluk oranları, yaşlı yoksulluk oranlarının üstündedir.

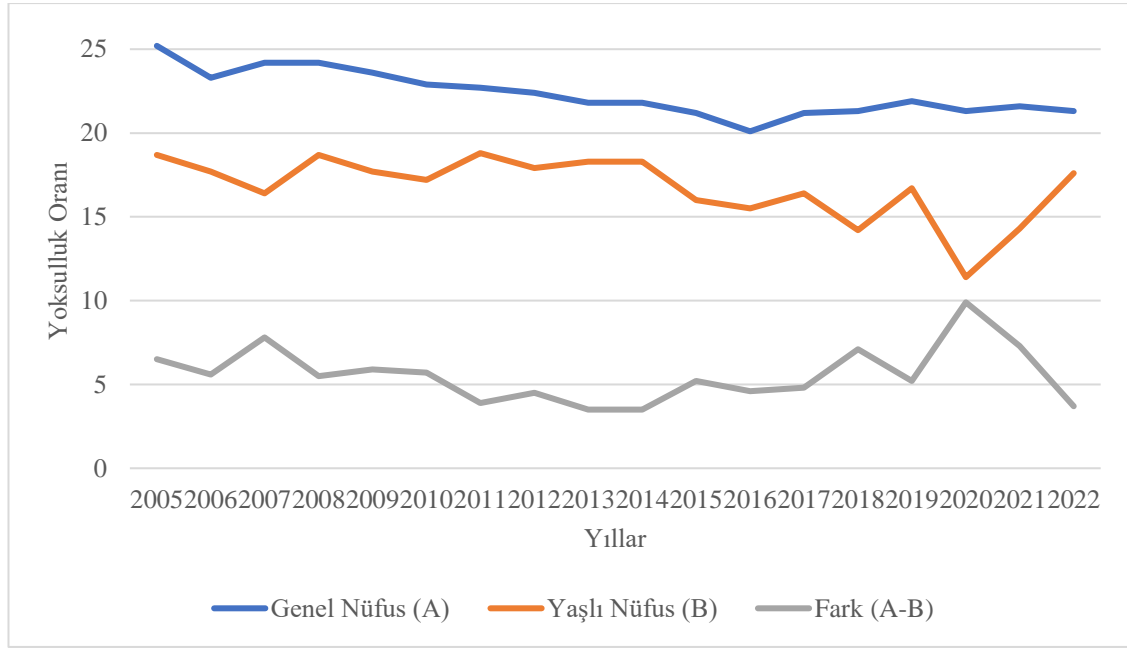
**Tablo 36.** Genel Nüfus ve Yaşlı Nüfusun Yoksulluk Oranları (2005-2022)

Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<b>Genel Nüfus (A)</b>	25,2	23,3	24,2	24,2	23,6	22,9	22,7	22,4	21,8
<b>Yaşlı Nüfus (B)</b>	18,7	17,7	16,4	18,7	17,7	17,2	18,8	17,9	18,3
<b>Fark (A-B)</b>	6,5	5,6	7,8	5,5	5,9	5,7	3,9	4,5	3,5

Yıl	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<b>Genel Nüfus (A)</b>	21,8	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3	21,6	21,3
<b>Yaşlı Nüfus (B)</b>	18,3	16	15,5	16,4	14,2	16,7	11,4	14,3	17,6
<b>Fark (A-B)</b>	3,5	5,2	4,6	4,8	7,1	5,2	9,9	7,3	3,7

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Yoksulluğun seyri bir grafikte incelendiğinde genel yoksulluk ve yaşlı yoksulluğunun genel olarak benzer bir eğilim izlediği görülmektedir. Ancak bazı yıllarda (2006-2007, 2010-2011, 2017-2018) bu benzer seyrin değiştiği, genel yoksulluk artarken yaşlı yoksulluğunun azaldığı veya tam tersi bir durumun yaşandığı, ancak tüm yıllarda genel yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Grafik 16). Genel nüfusun yoksulluk oranlarının yaşlılarınkinden daha yüksek olduğuna dönük bulgular içeren çalışmalar (Price, 2006; Sarıca, 2019) bu bulgu ile desteklenmekte; ancak aksi yöndeki bulgulara erişen çalışmalar (Dethier vd., 2011; Yalçın ve Özdemir Ocaklı, 2021) bu çalışmanın bulgusu örtüşmemektedir.



**Grafik 16.** Yoksulluk Oranlarının Seyri (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Grafikte en dikkat çeken yılın yine 2019'dan 2020'ye geçildiği dönem olduğu belirtilebilir. 2020 yılında genel yoksulluktaki iyileşme bir önceki yıla göre yalnızca 0,6 puan olarak gerçekleşirken; yaşlı yoksulluğundaki iyileşme 5,3'tür. Bu da oransal olarak yaşlı yoksulluğunun genel yoksulluğa göre  $(5,3/0,6=)$  8,83 kat iyileşme gösterdiğini ifade etmektedir. Bu yılda, yoksulluk oranları arasındaki farka bakıldığında genel yoksulluk oranının, yaşlı yoksulluk oranının neredeyse iki katına ulaştığı da önemli bir bulgudur. Yaşlılara kendi içerisinde bakıldığında da 2005 yılından 2020 yılına kadar 7,3 puanlık bir iyileşme olduğu, ancak 2022 yılına gelindiğinde yaşlı yoksulluğunun hızla artış gösterdiği ve aradaki farkın 3,7'ye kadar gerilediği görülmektedir. Bu süreçte, özellikle emeklilere verilen taban aylıkların önemli oranda artırıldığı da unutulmamalıdır. Nisan 2020'de %50 artış ile 1500 TL'ye çıkarılan taban aylıklar, 1,5 yıl sonra Ocak 2022'de bu sefer %50'den de fazla bir oranda artırılarak 2500 TL'ye çıkarılmıştı. Yaşlılara, özellikle emeklilere dönük destekleyici politikalara rağmen yoksulluk oranları artış eğilimine girmiştir.

Sonuç olarak son yıllarda izlenen politikaların yaşlı yoksulluğunu azaltıcı yönde etkilerinin kısa süreli olduğu varsayılabilir. Ancak bu açıklama tek başına yeterli olmayabilir. Çünkü 2019 yılının sonu ve 2020-2021 yılları boyunca süregelen Covid-19 pandemisinin en çok yaşlılar üzerinde öldürücü olduğu düşünüldüğünde ilgili yıllarda ölen yaşlıların ekonomik profilleri de önem kazanmaktadır.

#### 4.5.2.2. Demografik Göstergelere Göre Yaşlı Yoksulluğu

Birinci bölümde aktarıldığı gibi ilgili literatürde yaşlı yoksulluğunun görünümü ve nedenleri, genel olarak demografik göstergeler ve/veya sosyo-ekonomik göstergelere dayandırılmıştır. Bundan dolayı yaşlı yoksulluğuna ilişkin bu göstergeleri ayrı ayrı ele almakta fayda bulunmaktadır. Bu başlıkta ilk olarak demografik göstergelere göre yaşlı yoksulluğunun seyri incelenecektir. Yaş grupları, cinsiyet, yerleşim yeri (kır-kent), eğitim durumu, medeni durum ve kohortlara göre yaşlı yoksulluğunun görünümü bu başlıkta ele alınacaktır.

##### 4.5.2.2.1. Yaş Gruplarına Göre Yaşlıların ve Yaşlı Adaylarının Yoksulluğu

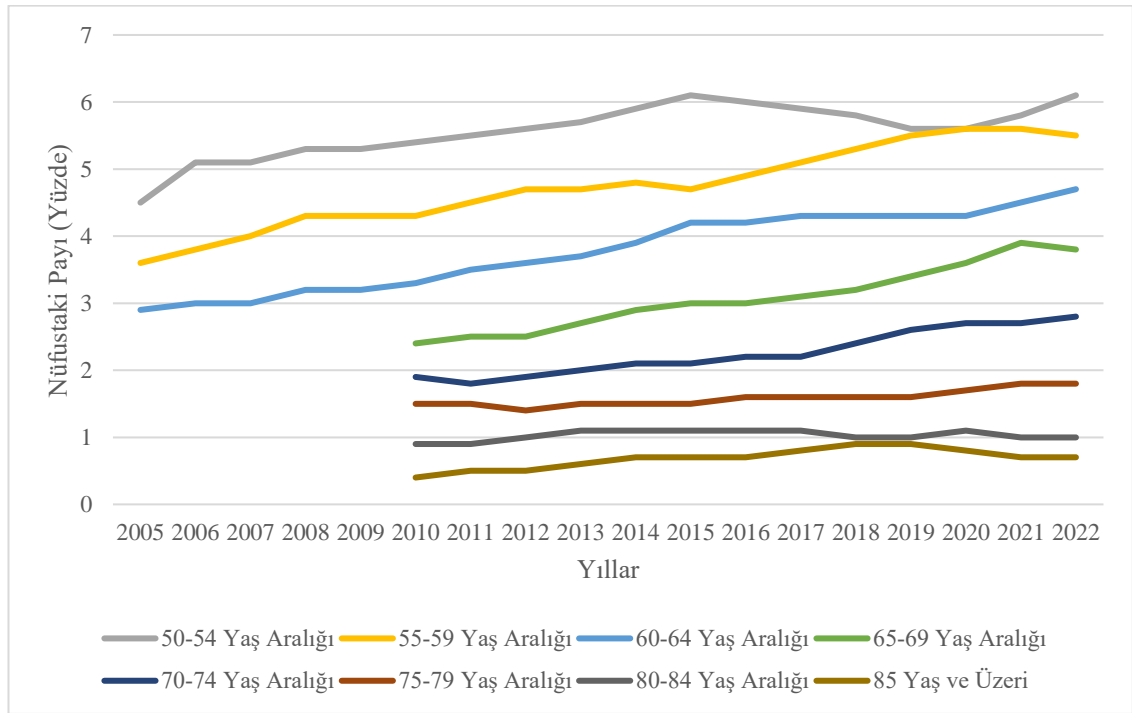
Yaşlılık, bir dönemi ifade etmekteyken; yaşlanma, durmayan bir süreçtir ve yaşlı kişinin yaşlanma süreci devam ettiği müddetçe (emeğiyle) gelir elde etme becerisi düşecektir. Dolayısıyla diğer şartlar sabitken, 65 yaşındaki bir yaşlı ile aynı koşullara sahip 85 yaşındaki bir yaşlının aynı düzeyde gelir kazanma becerisine sahip olması beklenemez. Benzer şekilde yaş arttıkça sağlık harcamaları artabilir, sosyal güvence var olsa bile harcamaların yüksekliliği dolayısıyla gelir düzeyi düşük kalabilir. Bu eğilim, yaşam döngüsü içerisinde yaş geçtikçe sağlığın bozulması ve buna bağlı işgücü kayıpları ve harcama artışları her geçen gün artış eğiliminde olabilecektir.

Sayılan sebeplerle ve literatürde sıkça ele alındığı şekliyle yaş gruplarına göre yaşlı yoksulluğunun görünümünü tespit etmekte fayda bulunmaktadır. Bu başlıkta ele alınan 50 ve üzerindeki yaş grubuna ait olan kimseler, yaşlı aday olarak değerlendirilmektedir.

Öncelikle yaş grupları, 50'den başlayarak 85 yaşa kadar beşerli şekilde sınıflandırılmıştır. Sırasıyla 50-54, 55-59 ve 60-64 yaş aralığı yaşlı adaylarını temsil edecek şekilde üç; 65-69, 70-74, 75-79, 80-84 yaş aralığı ve 85 yaş ve üstü şeklinde beş olmak üzere kodlanan toplam 8 yaş grubuna göre yoksulluk hesaplanmıştır. Ancak yöntem başlığında bahsedildiği gibi 2006-2010 GYKA mikro veri setlerinde FK070 değişkeni, yaş değil, yaş gruplarından oluşturulduğundan yaşlı adayları için yoksulluk hesaplaması yapılabilirken; 65 yaş ve üzeri için hesaplama yapılamamıştır. Çünkü bu beş yıllık mikro veri setlerinde yer alan FK070 değişkeninde 14 numarasıyla kodlanan son yaş grubu 65 yaş ve üstüdür. Doğum yılı değişkeni de olmadığı için beş yaşlı grubu için bu yıllara ait grafik hazırlanamamıştır.



(i) Yaşlı adayları ve yaşlıların genel nüfus içerisindeki paylarına bakıldığında tahmin edileceği gibi yaş grubu büyüdükçe nüfus içerisindeki payları azalmaktadır. (ii) Öte yandan; 2015 yılından itibaren 50-54 yaş grubundaki nüfusun payı 2019 yılına kadar sürekli azalış göstermiş, ardından sürekli artış göstermeye başlamıştır. 50-54 yaş grubunun nüfustaki payı, 2. Grup ile 2020 yılında denkleşmiş, ancak ardından tekrar en yüksek paya ulaşmıştır. Bu grup, 2022 yılında nüfusun %6,1'ini oluşturmaktadır (Grafik 17).

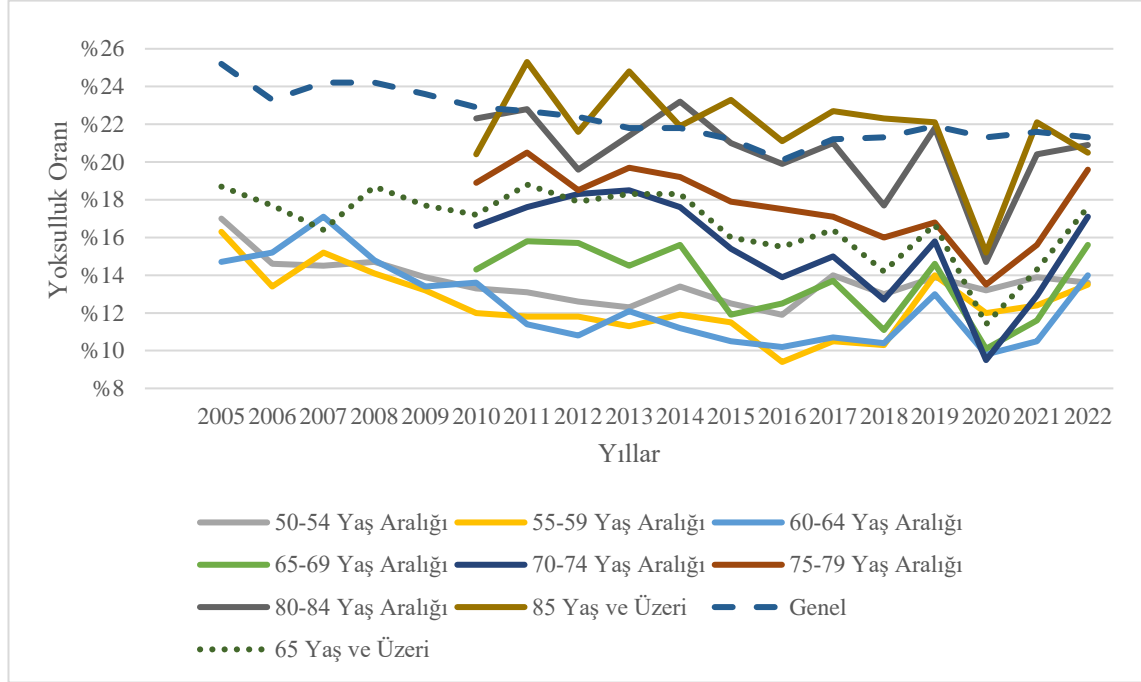


**Grafik 17.** Yaş Gruplarına Göre Yaşlı Adayları ve Yaşlıların Genel Nüfus İçindeki Payı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Yaş arttıkça nüfus içerisindeki payları azalmakla birlikte; yaşlı adayı ve yaşlı gruplarının yoksulluk oranları yıllara göre düzensiz bir artış ve azalış görülmekle birlikte 2020 yılında görülen yoksulluk oranlarındaki azalış eğilimi ve arkasından gelen ani sıçrama açık şekilde görülmektedir. Yaşlı yoksulluğuna dönük olan kırılmalar, yaşlı ve yaşlı adaylarının tamamında da değişik oranlarda olsa da söz konusudur (Grafik 18). Kırılımların yaşandığı yaş gruplarının yoksulluk oranları ile genel yoksulluk oranı çizgisine bakıldığında 2020 yılındaki sapma görülmektedir. Genel yoksulluk oranlarında yaşanan küçük azalışa karşılık; yaşlı ve yaşlı adaylarının yoksulluk oranları yüksek oranda kırılmıştır. Bu örtüşmeme; yaşlı adayları ve yaşlıların, toplumun diğer kesimlerinden

farklı olarak görelî gelir kaybına neden olan düşük emekli aylıkları ve 65 yaş aylıklarından kaynaklanıyor olabilir.



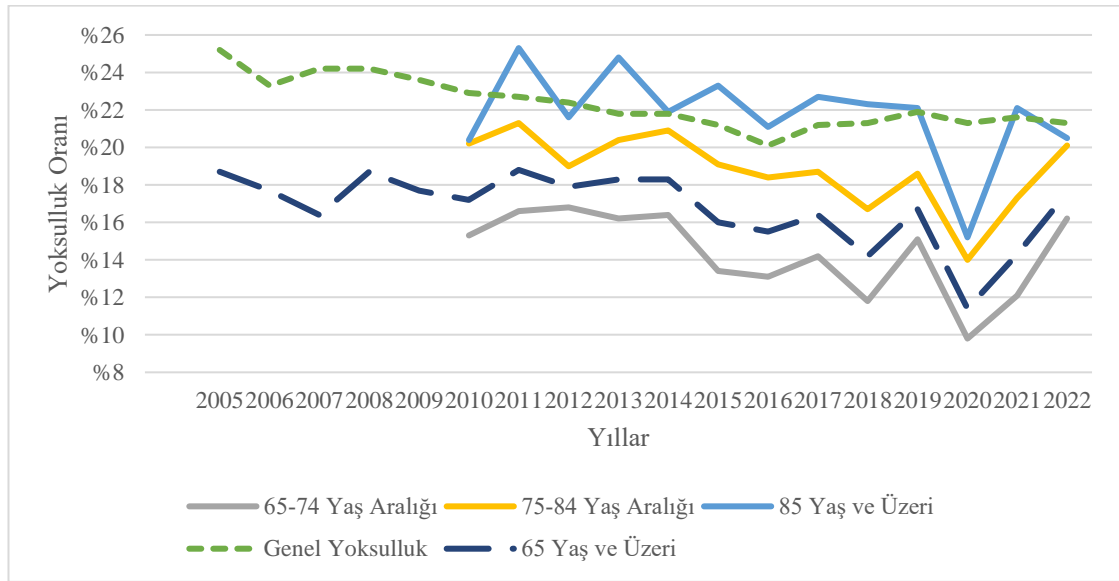
**Grafik 18.** Yıllara Göre Yaşlı Adayları ve Yaşlıların Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Genel yoksulluk ve 65 yaş üstü nüfusun tümünün yoksulluğuna ait eğriler ile bahsi geçen 8 yaş grubunun karşılaştırılması sonucunda (i) 7-8. Yaş grubundakiler, yani en yaşlı nüfus, 2020 yılı hariç olmak üzere 2022 yılına kadar neredeyse tüm yıllarda genel yoksulluk oranına yakınsak veya üstünde bir yoksulluk oranına sahiptir. (ii) Neredeyse tüm yıllarda 6-7-8. Yaş grupları, 65 yaş yoksulluk oranının üstünde; diğer yaş grupları ise altında yoksulluk oranına sahiptir. Yani yaşlı yoksulluk oranı, artan yaş gruplarına bağlı olarak yükselmektedir. (iii) Yaşlı adaylarına bakıldığında genel olarak birbirleriyle paralel ve çok yakın yoksulluk oranlarına sahip oldukları görülmektedir. (iv) Aynı zamanda yaşlı adaylarının 18 yıllık süreçte küçük istisnalar dışında yaşlılara göre daha düşük yoksulluk oranlarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak yine 2020 yılında yaşlı yoksulluğunda yaşanan önemli azalış dolayısıyla yoksulluk oranları birbirine yaklaşmıştır. Hatta 2. Grubun yoksulluk oranının, yaşlı yoksulluk oranı çizgisini aştığı; 70-74 yaş grubunun en düşük yoksulluk oranına sahip olduğu, 1. Yaş grubu ile 6. Yaş grubunun yoksulluk oranlarının neredeyse eşitlendiği görülmektedir.

Yaş grupları, yalnızca yaşlıları içerecek şekilde üç gruba (65-74, 75-84 ve 85 ve üzeri) ayrılarak incelendiğinde sonuçlar daha açık bir şekilde görülmektedir. (i) 2010-

2022 yıllarının tamamında en genç yaşlı grubu olan 65-74 yaş grubu, 65 yaş yoksulluk çizgisinin her zaman altında kalmıştır. (ii) 75-84 yaş grubu ise her yılda yaşlı yoksulluk çizgisinin üstünde ancak genel yoksulluk çizgisinin altında bir yoksulluğa sahiptir. (iii) 85 yaş ve üzeri yaş grubu ise her dönemde yaşlı yoksulluğu çizgisinin üstünde; genel yoksulluk çizgisinin ise genel olarak üstünde yer almaktadır; ancak 2020 yılındaki azalış dolayısıyla genel yoksulluk oranının oldukça altına gerilemiş ve hemen ardından tekrar yükselmiştir (Grafik 19).



**Grafik 19.** Yıllara Göre Yaşlıların Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

18 yıllık süreçte en yüksek yoksulluk oranı 2011 yılında 85 yaş ve üstü nüfusta görülen %25,30 oranıdır. En düşük yoksulluk oranı ise %9,8 ile 2020 yılında 65-74 yaş aralığındaki nüfustur (Grafik 19).

Sonuç olarak genellikle yaş grubu arttıkça yaşlı yoksulluğu oranlarının da arttığı görülmektedir. Bu gelir elde etme gücünün azalması, özellikle sağlığa dayalı harcamaların artması veya yine emekliler açısından düşük emekli aylıkları gibi nedenlerle söz konusu olabilir. Başlığın bulguları genel olarak ilgili literatürle (Long ve Pfau, 2008; Abu, 2023; Cui vd., 2024) örtüşmektedir.

#### 4.5.2.2.2. Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre Yaşlı Yoksulluğu

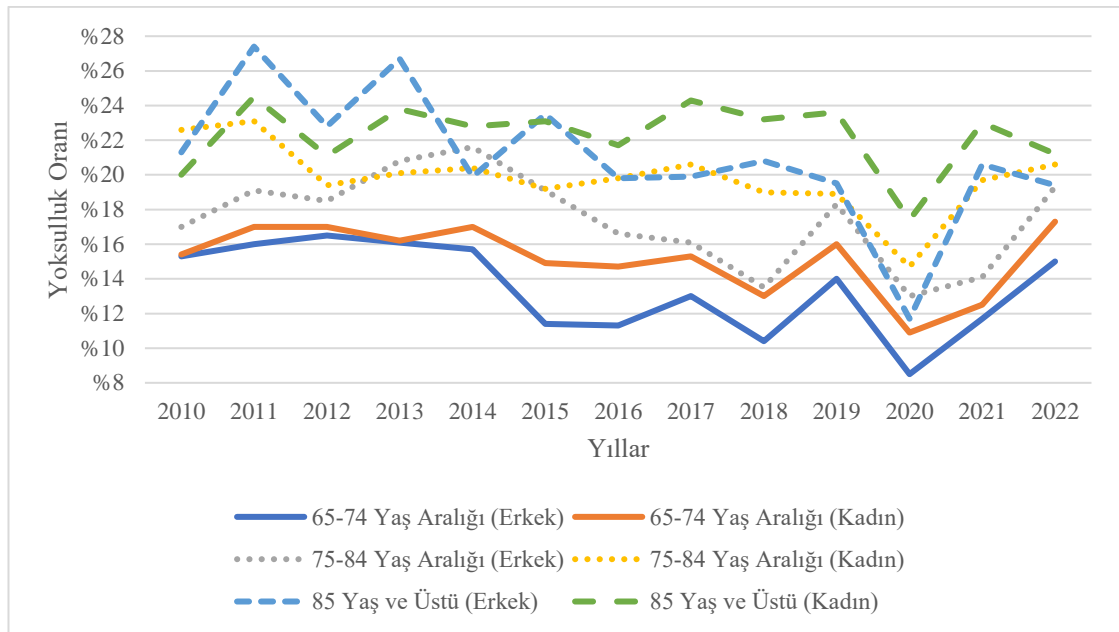
Yoksulluğun ölçülmesinde genellikle hane halkının geliri veya harcaması dikkate alınırken bireysel ve ailevi koşullardaki farklılıkların yoksulluğun etkisini ve kapsamını

belirlemede çok önemli olduğu ve bunların dışlanması yerine merkezi bir özelliği olması gerektiği fikri yaygınlaşmaktadır. Bu durum özellikle cinsiyetle ilişkili farklılıklar için geçerlidir. Cinsiyet ve yoksulluk üzerine yapılan tartışmalarda bazen *yoksulluğun kadınlaşmasından (feminizasyonundan)* söz edilmiştir. Kavram, basitçe (i) yoksulluk seviyeleri arttıkça daha fazla kadının yoksulluk yaşama olasılığının artması gerçeğine atıfta bulunmak için kullanılabilir veya (ii) kadınlar için daha fazla yoksulluk riski ve dolayısıyla cinsiyetler arasındaki dengede bir değişiklik anlamına gelebilir veya (iii) aslında kadınların yaşadığı yoksulluk üzerine araştırma ve politikada daha fazla vurgu yapılması anlamına gelebilir (Alcock, 1997: 133-134). GYKA mikro veri setlerinden yapılan tespitlere göre Türkiye’de yaşlı nüfus içerisinde kadınların payı, her yılda erkeklere göre daha fazladır. Bu bağlamda yoksulluğun cinsiyet boyutuyla incelenmesi de önem arz etmektedir. Başlıkta cinsiyetle birlikte yaş grubuna göre yaşlı yoksulluğunun görünümü incelenmiştir.

Cinsiyete ve yaş gruplarına göre yaşlı yoksulluğu incelendiğinde her iki cinsiyette de yaş grubu arttıkça genel olarak yoksulluğun da arttığı görülmektedir. Her iki cinsiyette de tüm yıllarda en az yoksul olan yaş grubu, en genç yaşlı grubu olan 65-74 yaş grubudur. En yüksek yoksulluk oranı, 85 yaş ve üstünde olan erkeklerde 2011 yılında %27,40 olarak görülmüştür. Bu da ilgili yılda 85 yaş ve üzerinde olan nüfusun neredeyse her üç bireyinden birisinin yoksul olduğunu göstermektedir. En düşük yoksulluk oranı da 2020 yılında %8,5 ile 65-74 yaş aralığındaki erkeklerde gözlenmektedir. Kadınlar açısından bakıldığında ise en yüksek yoksulluk oranı yine 85 yaş ve üzeri nüfusta %24,50 ile erkeklerde olduğu gibi 2011 yılında gözlenmiş; en düşük yoksulluk oranları ise yine erkeklerdeki gibi 2020 yılında 65-74 yaş grubunda %10,9 olarak gözlenmiştir (Grafik 20).

Grafik 20’ye göre cinsiyete ve yaş gruplarına göre tespit edilen yaşlı yoksulluğu görünümü şöyledir: (i) 65-74 yaş grubunda yoksulluk oranlarına ait çizgiler, 2013 yılına kadar her iki cinsiyette benzer bir seyir izlese de 2013 yılından sonra kadınların aleyhine bir şekilde ayrılmış, 2021 yılında tekrar yakınlaşsa da 2022’de tekrar ayrılmıştır. (ii) 75-84 yaş grubu ile 85 yaş ve üstü yaş grubunda ise 1. Yaş grubu gibi bir eğilim görülmemektedir. Bu iki yaş grubunda da çoğunlukla kadınlar, ancak bazı yıllarda ise erkekler daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir. Özellikle 75-84 yaş grubunda 2015-2018 yılları arasında; 85 yaş ve üzeri grupta ise 2016-2020 arasında kadınların yoksulluk oranları erkeklerinkine nazaran çok daha yüksektir.

Her ne kadar kadınların yoksulluk oranları açık bir şekilde yüksek bulgulansa da 2020'deki gelişmeler her iki cinsiyette yoksulluğun açık bir şekilde düşüşünü yansıtmakta olduğundan; EIGE'nin (2021) yoksulluğun kadınlaşmasının pandemi dönemi etkileri dolayısıyla hızlanacağı yönündeki tahminleri ile örtüşmemektedir. Yalnızca 74-84 yaş grubunda 2021'de yoksulluk açığı artmış, ancak 2022'de tekrar yaklaşmıştır. Cinsiyet açığının EIGE'nin tahminindeki gibi gerçekleşmemesinde, özellikle 5510 s. kanunda yaşlıların aylıklarına yönelik alım gücünü artırıcı düzenlemelerin (Ek madde 18 ve 19) etkisi söz konusu olabilir.



**Grafik 20.** Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre Yaşlı Yoksulluğunun Seyri (2010-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın bulgularına göre (a) 65-74 yaş aralığında en yüksek fark 2015 yılında 3,5 puan; (b) 75-84 yaş aralığında 2010 yılında 5,6 puan ve (c) 85 yaş ve üstü nüfusta 2020 yılında 5,7 puan ile tespit edilmiştir.

Yoksulluk oranları arasındaki farklar hesaplandığında 65-74 yaş grubunda kadınlar ortalama olarak 1,72; 75-84 yaş grubunda 2,39 ve 85 yaş ve üstü grupta 1,26 puan farkla erkek yaşlılardan tüm yaş gruplarında daha yoksuldurlar.

Özetle, yaşlı kadınlar, genellikle yaşlı erkeklerden daha yoksuldur. Yaşlı kadınların yaşlı erkeklere nazaran daha yoksul olduğuna dönük bulgular ilgili literatürdeki birçok çalışmayla (Long ve Pfau, 2008; Hick, 2009; Zaidi, 2010; Karadeniz, 2021; Cui vd., 2024; Li ve He, 2024) örtüşmektedir. Kadınların erkeklerden daha yoksul

olmasının sebebi, uzun yaşamaları dolayısıyla gelir kaybı riskine daha uzun süreler boyunca maruz kalmaları olabilir. Yine gençliğinde ve aktif dönemlerinde toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla ücretsiz bakım görevleri üstlenmesi, emeğinin ücretli karşılığını alamaması; çalışma hayatından bu ve benzeri gerekçelerle hep veya çoğunlukla uzak kalması ve daha az güvenceli işlerde ev-eksenli çalışması dolayısıyla sosyal güvenceden mahrum kalma riskinin daha yüksek olması yoksulluğun daha derin olmasının gerekçeleri olabilir. Zira aktif dönemlerinde işgücü piyasasına yeterince katılmayan/katılmayan bireyler, Bismarkyen bir sosyal sigorta sisteminden de düşük aylık alabilecektir. Mikro ve makro sebepler, kadınlar açısından kümülatif bir dezavantaj birikiminin sonuçlarını yansıtmaktadır.

#### 4.5.2.2.3. Yerleşim Yerine (Kır-Kent) Göre Yaşlı Yoksulluğu

2000 yılından 2010'lu yıllara kadar geçen dönemde mutlak yoksulluğun azaltılmasında dünya çapında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da bu ilerlemelerin çoğu kentsel düzeyde kaydedilmiş; kırsal kesimde çok daha az ilerleme sağlanmıştır. 1990-2015 döneminde kırsal yoksulluk oranlarını yarıya indirmeyi amaçlayan Birleşmiş Milletlerin Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşamamıştır (Morley, 2017: 2). Kırsalda ikamet eden yaşlılar, çoğunlukla düşük gelirli ve sosyal sigorta sistemi dışında kalan kimselerdir. Aynı zamanda bu yaşlılar, daha yüksek sosyal hizmet veya sağlık gereksinimlerine sahip olup şehir merkezlerinde sunulan bu kentsel hizmetlere ulaşamazlar (Çelik, 2020: 197-198). GYKA mikro veri setlerinde HB020 değişkeninden faydalanarak, görelî yoksulluk boyutuyla Türkiye'deki durumun gelişimi de yaşlılar açısından tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda kentlerin çekici, kırsalın itici yanları ve tam tersi durumlar (örneğin büyük şehirlerde işsizlik, hayat pahalılığı, vb.) yoksulluğun görünümünü etkileyebilir.

8 yıla ait veri setlerine göre <sup>46</sup> Türkiye'de yaşayan yaşlı nüfusun; kent yerleşimlerinden kır yerleşimlerine doğru kaydığı görülmektedir. 2005 yılında her 100 yaşlıdan 41'i kırdaki iken; 2012'de bu sayı 48'dir. Yine de 8 yılın tamamında kentlerde yaşayan yaşlı nüfusu daha fazladır (Tablo 37).

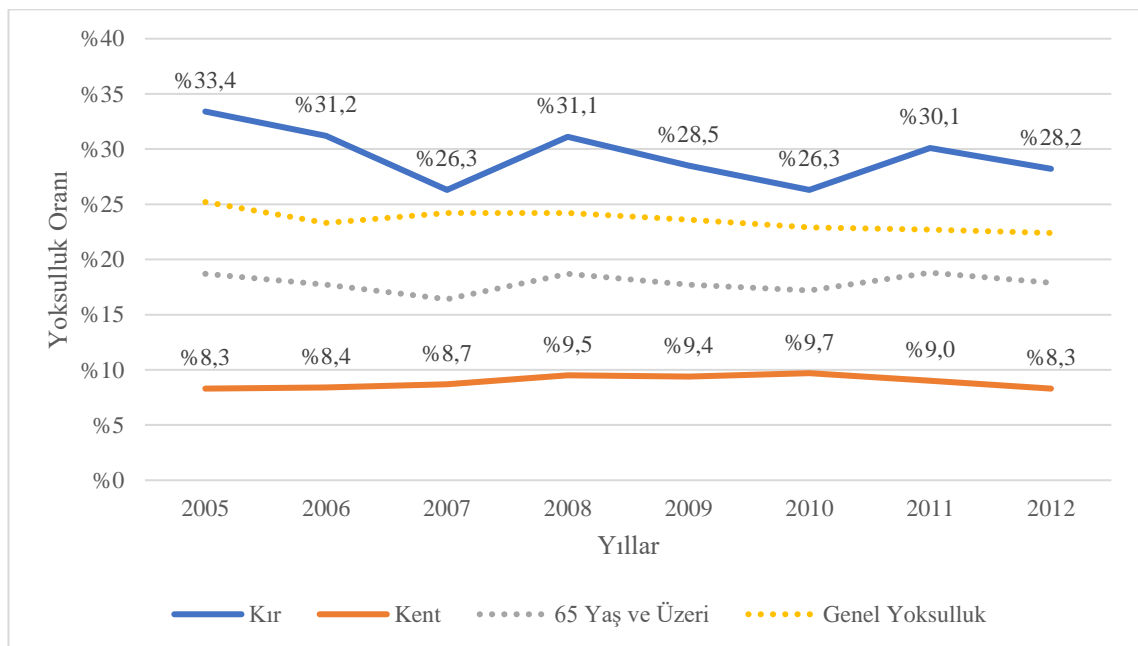
<sup>46</sup> 2012 yılında yayınlanan 6360 s. kanun (m.1-3) uyarınca büyükşehirlerde yer alan köy ve belde belediyelerinin statüsü kaldırılmış ve ilgili hüküm yapılacak ilk mahalli seçim tarihinde uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir (m.36). Bahsi geçen düzenlemenin ardından 2014 yılında ilk yerel seçimler yapılmıştır. TÜİK'in 2006-2013 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden yapılan tespitlere göre de 2005-2012 yılları arasında hanelerin yerleşim yerlerine göre kır-kent ayrımı yapılmıştır. Ancak ilgili kanuni düzenlemeler dolayısıyla 2014 ve sonrasındaki veri setlerinde HB020 değişkeni mikro veri setlerinden çıkarıldığı için takip eden yıllara ilişkin analiz yapılamamıştır.

**Tablo 37.** Kır veya Kentte Yaşayan Yaşlıların Yüzdesi (2005-2012)

Yerleşim Yeri	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kır	41,20	41,00	43,90	42,50	43,60	45,30	46,10	48,00
Kent	58,80	59,00	56,10	57,50	56,40	54,70	53,90	52,00

**Kaynak:** TÜİK'in 2006 ve 2013 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Her ne kadar kent yerleşiminden kır yerleşimine doğru geçişler söz konusu olsa da 8 yıla ait veriler incelendiğinde yaşlıların yerleşim yerine göre yoksulluk oranları, kır yerleşimindekilerin aleyhine önemli düzeyde farklılıklar içermektedir. Buna göre tüm yıllarda kır yerleşimlerinde yaşayan yaşlılar, kentlerde yaşayan yaşlılara göre çok daha yoksuldur. Kırsalda yaşayan yaşlıların yoksulluk oranları, 65 yaş ve üzeri nüfusun yoksulluk oranlarından da oldukça fazladır (Grafik 21). Tüm yıllarda kırdaki yaşlı yoksulluğu oranı, kentteki yaşlı yoksulluğu oranının 3-4 katı kadar yüksektir.

**Grafik 21.** Kır veya Kentte Yaşayan Yaşlıların Yoksulluk Oranı (2005-2012)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006 ve 2013 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Kentte yaşayan yaşlıların yoksulluk oranları, yatay bir eğilim göstermektedir; açıklık değeri (ranj) %1,40'tır. Kırsalda yaşayanlarda ise dengeli olmayan yoksulluk oranları söz konusudur. Açıklık değeri ise %7,10'dur. Kırsalda yoksulluk oranları her dönemde yüksek olsa da önemli oranlarda değişiklik göstermektedir.

Sonuç olarak 2005-2012 yıllarının tamamında genel nüfusun yoksulluk oranları ile yaşlı nüfusun yoksulluk oranları karşılaştırıldığında kentte yaşayan yaşlı yoksullar,

hem yaşlı yoksulluğu hem de genel yoksulluk çizgisinin çok altında oranlara sahipken; kırsalda yaşayanlar için durum tam tersidir. Sonuç, literatürdeki birçok çalışmadaki bulguyu desteklemektedir (Gong vd., 2022; Härtull ve Nygård, 2024; Roman, 2024).

#### 4.5.2.2.4. Eğitim Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu

Eğitim, beşeri sermayenin en önemli bileşenidir (Çalışkan ve Meçik, 2011: 16). Bu yatırım, bireye gelecek yaşamında daha yüksek gelir düzeyi sağlamak amacıyla da yapılabilmektedir. Basitçe daha uzun süreler eğitim almak, daha iyi kazançlar sağlayacak meslekler edinmeyi sağlayacaktır. Böylelikle yaşlılık dönemlerinde yoksulluk düzeylerinin de düşük olması beklenebilir.

TÜİK'in GYKA mikro veri setlerinden yapılan tespitlere göre 6 ayrı eğitim düzeyine göre veriler sırasıyla “okuryazar olmayanlar”, “okuryazar olup diploması olmayanlar”, ilköğretim mezunlarını içeren “ilköğretim mezunları”, “lise mezunları”, yüksekokul ve lisans mezunlarını içeren “üniversite mezunları”, yüksek lisans ve doktora mezunlarını içeren “lisans üstü mezunları” şeklinde birleştirilmiştir.

2005'ten 2022 yılına kadar eğitim düzeyleri önemli ölçüde iyileşmiştir. Okuryazar olmayan yaşlıların oranı yaklaşık 18 puan, okuryazar olan ancak diploması olmayan yaşlıların oranı yaklaşık 5 puan azalmıştır. Diploma sahipleri ise artış göstermiştir. İlköğretim mezunu yaklaşık 15 puan, lise mezunu 3,4, üniversite mezunu ise 3,8 puan artmıştır. Üniversite mezunu yaşlılar oransal olarak iki kattan fazla artmıştır. Öte yandan en yüksek orana sahip olunan eğitim düzeyi, ilköğretim mezuniyetidir (Tablo 38).

**Tablo 38.** Yaşlıların Eğitim Durumlarına Göre Oranları (2005-2022)

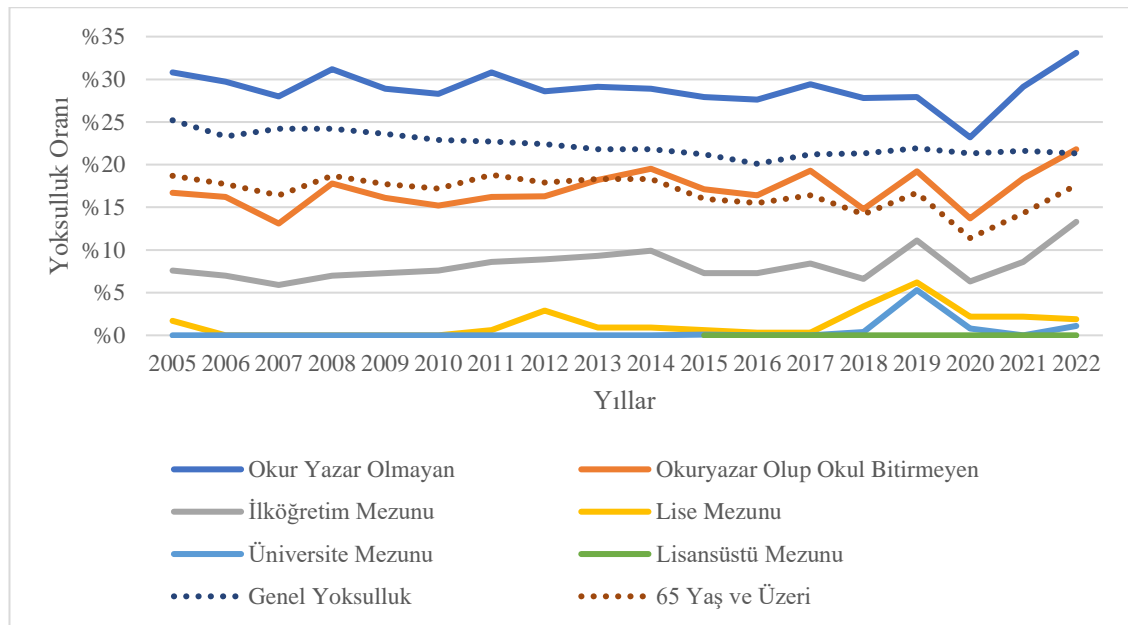
Eğitim Durumu	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Okur Yazar Olmayan	43	42,2	43,4	43,4	43,8	42,1	42,3	41,8	40,7	39,6	38	36,8	34,5	31,5	30,8	28,6	26,7	25,2
Okuryazar Olup Okul Bitirmeyen	16,8	16,2	16,7	15,7	17	17,9	17	16,9	16,8	15,7	14,9	14,7	14,6	13,9	13,7	13,5	12,9	12
İlköğretim Mezunu	33	34,2	33,5	33,7	32,4	33,7	34,1	34,3	35,6	36,9	38,2	39,4	40,8	41,4	43,2	44	45,4	47,8
Lise Mezunu	3,7	3,6	3,4	3,9	3,6	3,1	3,3	3,1	3,2	3,3	3,9	4	4,4	5,1	5,6	6,4	7	7,1
Üniversite Mezunu	3,1*	3,4*	2,9*	3,1*	3,2*	3,2*	3,2*	4*	3,6*	4,3*	4,5	4,7	5,1	5,5	6,1	6,7	7,1	6,9
Lisansüstü Mezunu	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0,4	0,3	0,4	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6
Missing	0,3	0,3	0,1	0,2	0	0,1	0	0	0,1	0,3	0,2	0,1	0,1	2	0,1	0,1	0,3	0,3

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*2006-2015 GYKA mikro veri setlerindeki tanım değişiklikleri dolayısıyla “Üniversite Mezunu” kategorisi, lisansüstü mezunlarını da içermektedir. 2016-2022 veri setlerindeyse yüksek lisans ve doktora mezunları “Lisansüstü mezunu” kategorisinde birleştirilmiştir.



Yaşlıların eğitim durumu yükseldikçe yoksulluk oranları azalmaktadır. Lise ve üstü eğitim düzeyine sahip yaşlıların sayısı diğerlerine göre oldukça az olduğundan yoksulluk oranları sifira yakındır. Yalnızca 2019 yılında neredeyse tüm eğitim düzeylerinde bir artış ve 2020 yılında tekrar bir azalış ve hemen ardından tekrar artış görülmektedir. Yaşlı yoksulluğu sınırı ve genel yoksulluk sınırı ile eğitim durumlarına göre yoksulluk sınırları karşılaştırıldığında okuryazar olmayan yaşlıların bu iki çizginin de üstünde olduğu; okuryazar olup diploması olmayan yaşlıların yoksulluk çizgisinin yaşlı yoksulluğu çizgisi etrafında, genel yoksulluk çizgisinin altında olduğu görülmektedir. Diğer eğitim durumundakiler ise yoksulluk oranları bakımından çok daha iyi bir konumda yer almaktadır (Grafik 22).



**Grafik 22.** Yaşlıların Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*2006-2015 GYKA mikro veri setlerindeki tanım değişiklikleri dolayısıyla "Üniversite Mezunu" kategorisi, lisansüstü mezunlarını da içermektedir. Diğer yıllarda ise yüksek lisans ve doktora mezunları "Lisansüstü mezunu" kategorisinde birleştirilmiştir.

Sonuç olarak eğitim durumu ile yoksulluk sınırları ters yönde etkileşim içerisindedir. Bulgu, literatürdeki birçok çalışmanın (Abu, 2023; Härtull ve Nygård, 2024) sonuçları ile örtüşmekte; Sönmez'in (2020) bulgusu ile ise örtüşmemektedir.

#### 4.5.2.2.5. Medeni Duruma Göre Yaşlı Yoksulluğu

Medeni durum, yaşam koşulları, gelir, servet, bakıcı mevcudiyeti ve genel sağlık durumu dahil olmak üzere insanların refahını birçok yönde etkileyebilirken ayrıca hayatta

kalan eş, sosyal güvenlik faydalarından, ölüm aylıklarından ve çiftlerin gelir ve tüketim paylaşımından gelecekteki emeklilik gelirine erişimini de etkiler (Iams vd., 2008: 3). Benzer şekilde yaşlıların evli veya bekar olmasının; eşi vefat etmiş olmasının veya boşanmış olmasının yaşlı yoksulluğu bakımından farklılık gösterip göstermediği medeni halin önemini gösterecektir. Bunun için FB100 değişkenine göre yaşlıların medeni durumları tespit edilmiştir. Bu tespiti yaparken yine verilerin tanımlarındaki kimi değişikliklerden dolayı bazı veri setlerinde düzeltmeler yapılması gerekmiştir.

2005-2022 yılları arasında 65 yaş ve üzerindeki yaşlıların medeni durumu incelendiğinde yaşlıların %60'ına yakınının evli olduğu, bu değer 18 yıllık süreçte %54,5-%61,5 arasında dalgalı bir şekilde değiştiği görülmektedir. İkinci en büyük gruba ise eşi vefat etmiş olanlar oluşturmaktadır. %36,1-%41,6 oranlarında yaşlıların eşleri vefat etmiş durumundadır. Oransal olarak çok düşük olsa da hiç evlenmeyen yaşlıların oranı 18 yılda yaklaşık iki katına; boşanmış yaşlıların oranı ise iki katından fazlasına ulaşmıştır (Tablo 39).

**Tablo 39.** Yaşlıların Medeni Durumlarına Göre Oranları (2005-2022)

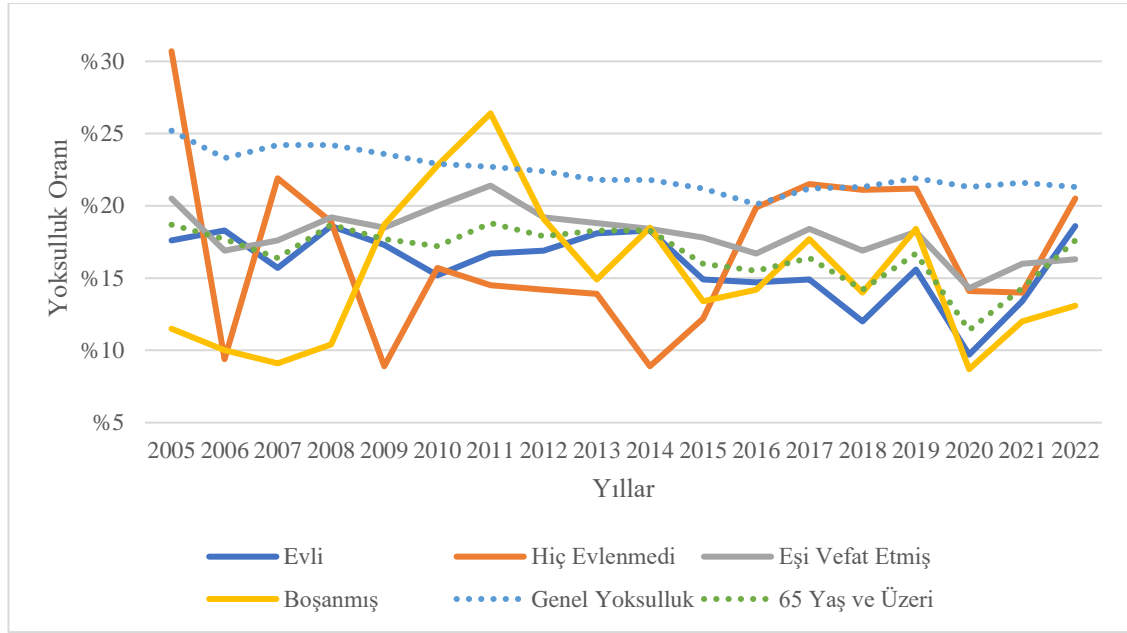
Medeni Hal	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Evli	61	61,5	59,5	59,7	58,9	59,5	58,1*	58,6	54,5	56	56,4	56,8	57,2	57	58,7	59	59,7	60
Hiç Evlenmedi	0,6	0,5	0,8	0,7	0,5	0,7	0,8*	0,8	1	0,9	0,9	1	1,3	1,4	1,2	1,3	1,3	1,1
Eşi Vefat Etmış	36,5	36,1	38,4	38,1	39,1	38	39,3	38,4	41,6	40,1	39,5	39,7	38,8	37,2	37,2	36,6	35,6	35,2
Boşanmış	1,6**	1,5**	1,2	1,4	1,5**	1,6**	1,8**	2,1**	2,8**	2,8**	3**	2,5	2,6	2,4	2,8	2,9	3,2	3,4
Missing	0,3	0,3	0,1	0,2	0	0,1	0	0	0	0,3	0,2	0,1	0,1	2	0,1	0,1	0,3	0,3

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*2012 mikro veri setinde çıkan sonuç ile kılavuzdaki değerler, diğer yıllara göre hiç örtüşmediği tespit edilmiş olup kılavuzdaki hatanın giderilmesi için verilerin yeri değiştirilmiştir.

\*\*İlgili veri setlerinde "boşanmış" ve "ayrı yaşıyor" şeklinde tanımlanan değerler birleştirilerek boşanmış kategorisine dahil edilmiştir.

Medeni duruma göre yaşlı yoksulluğu oranlarının dalgalı bir seyir gösterdiği görülmektedir. Burada 2022 yılına göre evrenin %95'inden fazlasını oluşturan "evli" veya "eşi vefat etmiş" yaşlıların yoksulluk oranları, "boşanmış" veya "hiç evlenmemiş" yaşlılara nazaran çok daha dengeli bir yoksulluk çizgisini göstermektedir. Buna göre eşi vefat etmiş yaşlılar, 2006 ve 2022 yılları dışında evli yaşlılara göre daha yoksuldur. Evrenin önemli bir oranını oluşturan bu iki grup, genellikle 65 yaş yoksulluk sınırına benzer bir eğilime aittir (Grafik 23).



**Grafik 23.** Yaşlıların Medeni Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak; medeni durum bakımından evli yaşlıların yoksulluk oranları, eşi vefat etmiş olanların yoksulluk oranlarından genel olarak düşüktür. Bu sonuç, özellikle eşi vefat etmiş yaşlıların destek mekanizmalarından yoksun kalmalarıyla yoksulluğa düşmeleri şeklinde yorumlanabilir.

#### 4.5.2.2.6. Kohortlara Göre Yaşlı Yoksulluğu

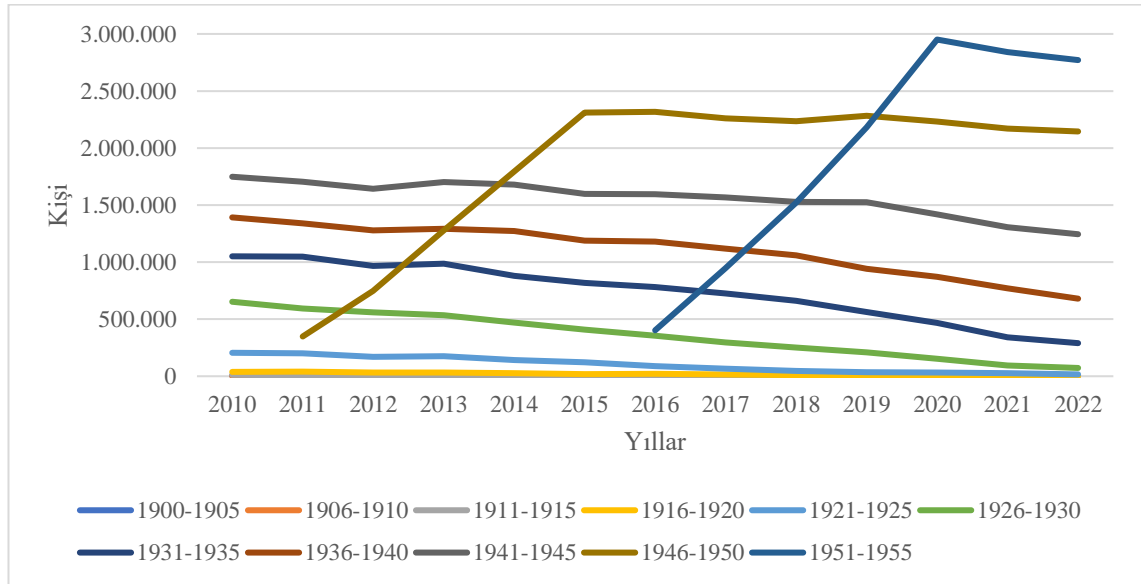
Kohort analizleri yaş (age), dönem (period) ve kohort (cohort) etkilerini içeren analizlerdir. Burada yaş etkileri, kronolojik yaş gruplarıyla ilişkili (doğurganlık, ölüm oranı, okullaşma, istihdam, evlilik, vb.) varyasyonlardır. Dönem etkileri ise tüm yaş gruplarını aynı anda etkileyen zaman dilimleri veya takvim yılları içindeki (dünya savaşları, ekonomik genişlemeler veya daralmalar, kıtlık, salgın, teknolojik atılımlar, vb. dönemler) varyasyonlardır. Son olarak kohort etkileri ise aynı yıl veya yıllarda doğum veya evlilik gibi bir olayı deneyimleyen birey grupları arasındaki değişikliklerdir. Bir Kohort analizinde en sık incelenen kohortlar doğum kohortlarıdır (Yang ve Land, 2013: 1-2). Doğum kohortlarına göre yaşlı yoksulluk oranları değişebilecektir. Özellikle Türk sosyal güvenlik mevzuatının sıklıkla değişmesine bağlı olarak yaşlılık aylığına hak kazanma şartları ve aylık hesaplama parametrelerinin değiştirilmesi bakımından sahip olunan aylıkların da değişmesi dolayısıyla kohortların incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Her ne kadar GYKA mikro veri setlerinde sigortalı gruplarına dair

bilgilendirici bir değişken olmasa da bu başlıkta yaşlı olup beşer yıllık kohortlara göre yoksulluk oranları karşılaştırılmıştır.

Kohortlara göre veriler FK080 değişkenine göre hesaplanmıştır. FK080 değişkeni doğum yılını ifade etmekte olup; 2010 yılından itibaren mikro veri setlerinde yer almaya başlamıştır. Buna göre beşer yaş aralıklarla 2010-2022 yıllarına göre aşağıdaki gibi yeniden yaş kodlamaları yapılmıştır:

- |                         |                          |                        |
|-------------------------|--------------------------|------------------------|
| (i) 1900-1905 Kohortu   | (v) 1921-1925 Kohortu    | (ix) 1941-1945 Kohortu |
| (ii) 1906-1910 Kohortu  | (vi) 1926-1930 Kohortu   | (x) 1946-1950 Kohortu  |
| (iii) 1911-1915 Kohortu | (vii) 1931-1935 Kohortu  | (xi) 1951-1955 Kohortu |
| (iv) 1916-1920 Kohortu  | (viii) 1936-1940 Kohortu |                        |

Bu kodlamalar ilgili veri setlerinde “65 yaş ve üzeri” şartını sağlaması şartıyla sıklık analizine ve ardından yaşlı yoksulluğu analizine tabi tutulmuştur. En genç kohort, en fazla nüfusa sahip kohorttur. Kohort arttıkça sayıları da yıllara göre azalmaktadır (Grafik 24).



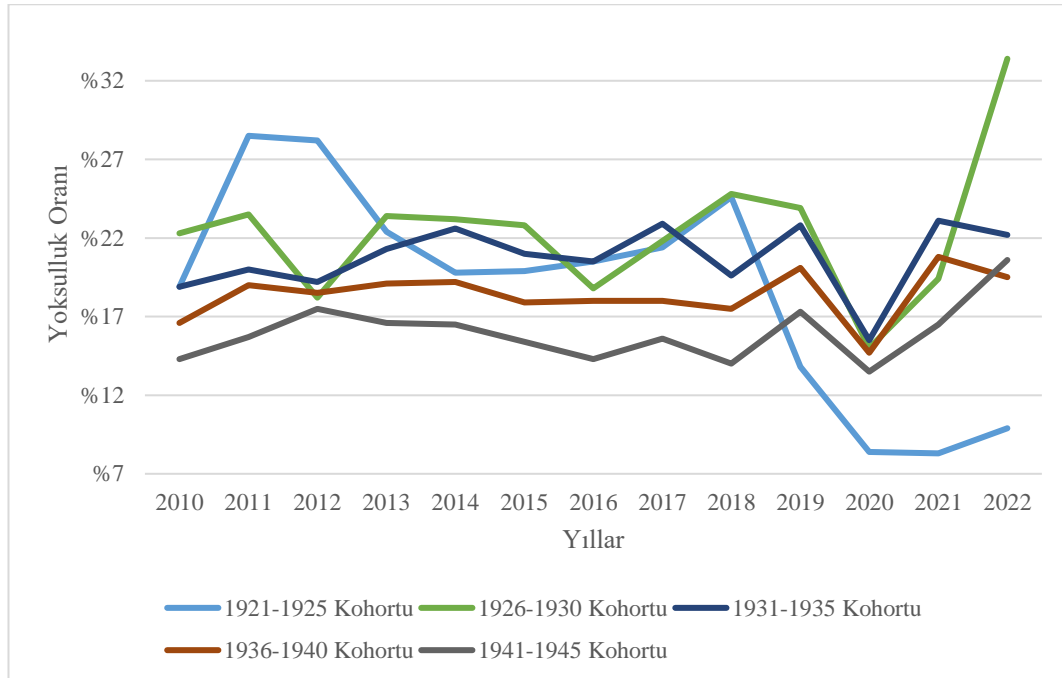
**Grafik 24.** Kohortlara Göre Yaşlı Sayısı (2010-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*1946-1950 kohortuna ilişkin 2010 yılında veri girilmemiştir. Çünkü ilgili veri setinde bu kohort 65 yaşından küçük olup yaşlı sayılmamıştır. Yine 2011-2014 yıllarında ilgili kohorta ilişkin sırasıyla 1946 doğumlular, 1946-47 doğumlular, 1946-48 doğumlular ve 1946-49 doğumlular yer almaktadır.

\*\*1951-1955 kohortuna ilişkin 2010-2015 arasında veri girilmemiştir. Çünkü ilgili veri setlerinde 65 yaşından küçük olup yaşlı sayılmamıştır. Yine 2016-2019 yıllarında ilgili kohorta ilişkin sırasıyla 1951 doğumlular, 1951-52 doğumlular, 1951-53 doğumlular ve 1951-54 doğumlular yer almaktadır.

Yaş gruplarına göre kohortların yoksulluk oranlarını karşılaştırmak için tüm verilerin hesaba katıldığı 5. ve 9. Yaş grubu aralığındaki yaşlılara ait beş kohorta ilişkin yaşlı yoksulluğu grafiği hazırlanmıştır. Buna göre grafikte en dikkat çeken kohort, en yaşlı olan 1921-1925 kohortudur. Bu kohortun yoksulluk oranları, 2014-2018 yılları arasında artmasına rağmen, 2018-2021 yılları arasında diğer kohortların aksine azalış eğilimine girmiş ve hatta en düşük yoksulluk oranlarına ulaşmıştır. 2020 yılından sonra diğer kohortlarda keskin artışlar olmasına rağmen bu kohortta benzeri bir artış görülmemiştir, aksine ufak da olsa düşüşe devam etmiştir. Bu kohort dışındaki diğer kohortlarda yaş grubu arttıkça genellikle yoksulluğun da arttığı beklenen bir şekilde söz konusu olmuştur (Grafik 19, Grafik 25).



**Grafik 25.** Kohortlara Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranı (2010-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

2019-2022 yılları haricinde yoksulluk oranı en düşük olan kohort, en genç kohort olan 1941-1945 arası doğumlu olanlarken bunu ikinci en genç kohort takip etmektedir (Grafik 25). 2019-2022'deki kırılımların yine yaşlılık aylıklarına getirilen taban aylık uygulaması dönemine denk gelmesi önem arz etmektedir. 2022 yılı veri setinde 1921-1925 kohortunun 16096 üyesinin fert gelirleri (FG) incelendiğinde bu nüfusun dört çeşit fert geliri bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar; yıllık ortalama ücret, maaş, yevmiye geliri (FG010) 36276 TL; emekli aylığı veya 65 yaş aylığı geliri (FG080) 15720 TL; dul ve yetim aylığı geliri (FG090) 42572 TL; malulen emeklilik geliri (FG110) 17775 TL'dir.

Dört gelir kalemine sahip fert sayıları da sırasıyla 442, 2400, 7036 ve 1775'tir. 2022 yılındaki yoksulluk sınırı 38530 TL iken dul ve yetim aylığı alanların hem sayısının fazlalığı hem de aldıkları aylıkların ortalama düzeyde yüksekliği bu grubun yoksulluğunu diğerlerine nazaran daha da düşürmektedir denebilir.

#### 4.5.2.2.7. Hane Yapısına Göre Yaşlı Yoksulluğu

Hane yapısı hanenin gelirlerini ve giderlerini doğrudan etkilerken, kurumsal olmayan dayanışma mekanizmasının işlerliğini de yansıtabilir. Özellikle yaşlı fertler açısından hane yapısı, yetişkin fertlere göre daha önemli olabilir. Çünkü yetişkinlik dönemine göre daha bağımlı olan yaşlılar için daha geniş aile yapısı kendisine sunulan desteğin artmasını sağlayabilecektir. Bununla beraber örneğin tek kişinin yaşadığı hanelerde gelir ve giderlerin düzeyi belirliken; birey yaşlıysa gelirleri giderlerini karşılayamayabilir. Hane iki fertten oluşuyorsa ve bu iki fert de yaşlıysa giderler daha da artabilir. Bu gibi sebeplerle hane halkının yapısı yoksullukla ve yaşlı yoksulluğuyla ilişkilendirilebilir.

Mikro veri setlerinde hane yapısını gösteren değişken HG050, 2018 yılından sonra tanım değişikliğine uğramış ve hanenin yapısı şu şekilde belirlenmiştir:<sup>47</sup>

- (i) **Tek kişilik hane halkı,**
- (ii) Tek çekirdek aileden oluşan hane halkı: (a) sadece eşlerden oluşan çekirdek aile, (b) eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ve **(c) tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile,**
- (iii) En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hane halkı,
- (iv) Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hane halkı,
- (v) Diğer (tespit edilemeyen)

<sup>47</sup> Önceki tanımlamada hane halkı yapısı daha geniş alt kategorilerle tanımlanmıştır:

- (i) **Tek kişilik hane halkı**
- (ii) Bağımlı çocuk olmayan hane halkları: (a) Bağımlı çocuk olmayan, iki yetişkinli, yetişkinlerin ikisi de 65 yaşın altında, (b) Bağımlı çocuk olmayan, iki yetişkinli, yetişkinlerden en az biri 65 ve daha fazla yaşta ve (c) Bağımlı çocuk olmayan diğer hane halkı
- (iii) Bağımlı çocuk olan hane halkları: (a) **Tek yetişkinli, en az bir bağımlı çocuk olan hane halkı,** (b) İki yetişkinli, bir bağımlı çocuk olan hane halkı, (c) İki yetişkinli, iki bağımlı çocuk olan hane halkı, (d) İki yetişkinli, üç ve daha fazla bağımlı çocuk olan hane halkı ve (e) Bağımlı çocuk olan diğer hane halkı
- (iv) Diğer (hane halkı tipi tespit edilemeyenler)

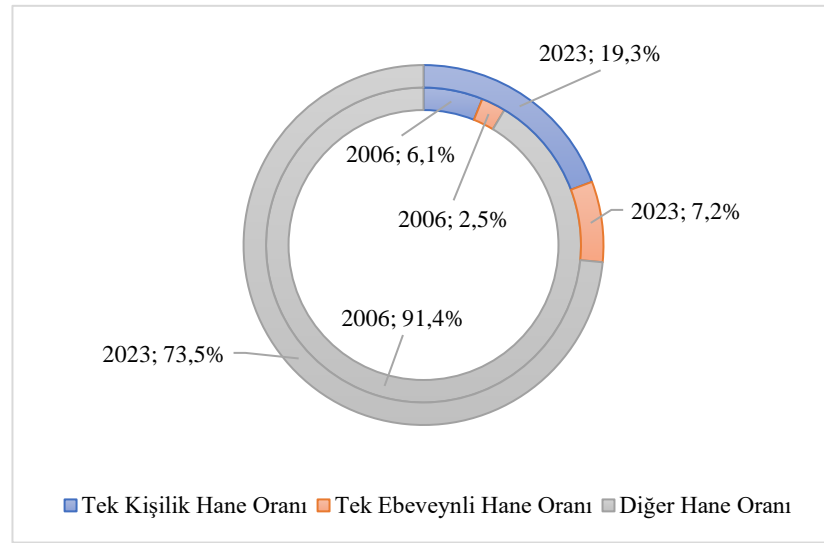
2006 ve 2023 veri setlerinde karşılaştırma yapmak amacıyla birbirine denk olan ve literatürde ele alınan hane yapıları birleştirilmiştir. Bu bağlamda hane yapıları 3 gruba ayrılmıştır: (i) Tek kişilik haneler, (ii) Tek ebeveynli haneler ve (iii) Diğer haneler.

2006 yılı veri setine göre hane sayısı toplamı 17 284 150 iken 2023 yılı veri setine göre hane sayısı toplamı yaklaşık 10 milyon artıp 26 725 132'ye ulaşmıştır. Toplam nüfus da 67,6 milyondan 84 milyona yükselmiştir.

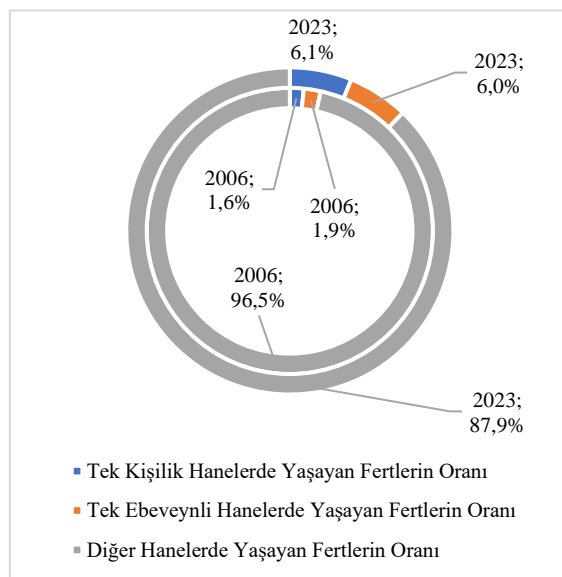
2006 yılı veri setine göre hanelerin %6,1 olan tek kişilik hane oranı 2023'e kadar geçen sürede üç katına kadar artıp %19,3'e çıkmıştır. Benzer artış tek ebeveynli hanelerde de yaşanmış, %2,5 olan tek ebeveynli hane oranı 2023'te %7,2'ye ulaşmıştır (Grafik 26a). Bu hanelerde yaşayan fert sayılarının toplamına bakıldığında da benzer bir eğilim açıkça görülmektedir. 2006 yılında fertlerin %1,6'sı tek kişilik hanelerde yaşarken; 2023 yılına kadar geçen sürede bu oran %6,1'e yükselerek üç katına ulaşmıştır. Tek ebeveynli haneler incelendiğinde benzer bir artış söz konusudur. %1,9 olan oran, %6'ya çıkmıştır (Grafik 26b).

Hane yapısına göre yaşlıların yaşadıkları hanelerin durumu incelendiğinde sonuç genel nüfustakine benzerdir. Yaşlılarda da tek kişilik hanelerde yaşayan veya tek ebeveynli hanelerde yaşayan yaşlıların hem nicelik hem oransal olarak artışı açıkça görülmektedir. Özellikle tek ebeveynli hanelerde yaşayan yaşlı nüfusun 2006 yılında oranı %0,4 iken 2023 yılında %6,5'a ulaşması en dikkate değer artıştır. Tek kişilik hanelerde yaşayan yaşlılar da %12,9'dan 10 puan artarak %22,9'a ulaşmıştır (Grafik 26c). 2023 yılı veri setine göre 1,96 milyon yaşlı tek kişilik hanelerde, 500 binden fazla yaşlı tek ebeveynli hanelerde, kalan 6 milyon yaşlı ise diğer hane yapılarında yaşamaktadır.

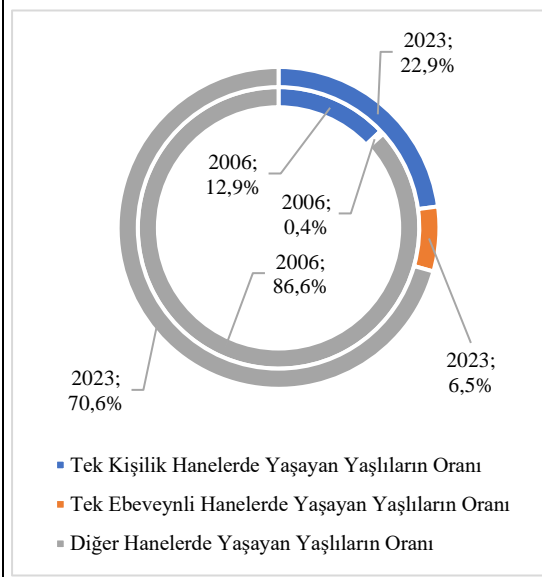
(a) Yapılarına Göre Hanelerin Oranları



(b) Hane Yapısına Göre Genel Nüfusun Görünümü



(c) Hane Yapısına Göre Yaşlı Nüfusun Görünümü

**Grafik 26.** Hane Yapılarının Dönüşümü (2005-2022)

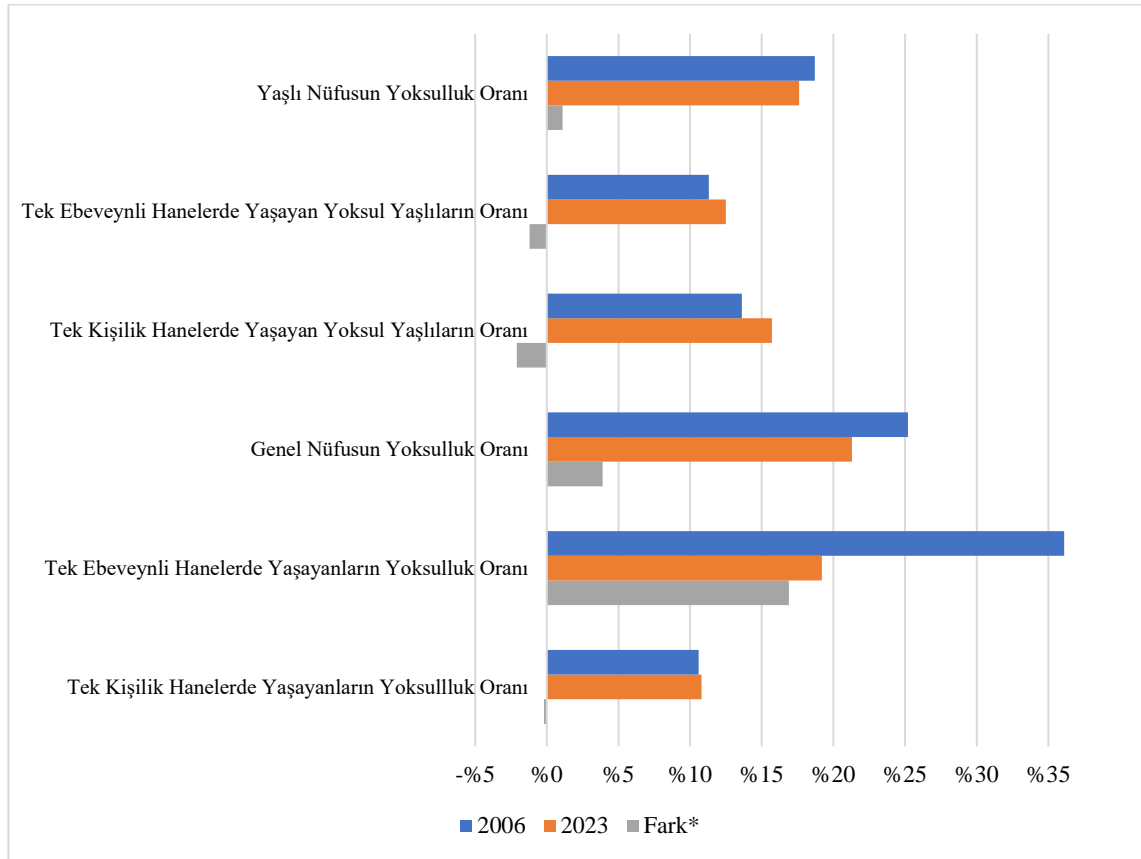
**Kaynak:** TÜİK'in 2006 ve 2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Özetle, geleneksel aile yapıları 18 yılda dönüşüme uğramış olup son yılın verilerine göre her 100 fertten 6'sı tek ebeveynli hanede, yine 6'sı tek kişilik hanede yaşamaktadır. Yaşlılar açısından da dönüşüm benzer yöndedir. Her 100 yaşlıdan 23'ü tek başına yaşamakta, yaklaşık 7'si tek ebeveynli hanede yaşamaktadır.

Hane yapılarının tek ebeveynli hanelere ve tek kişilik hanelere doğru yönelimi, yoksulluk eğilimlerinde olumlu yönde mi olumsuz yönde mi bir gelişme gösterdiği sorusuna yanıt aramayı gerektirir. Bu bağlamda 18 yılın sonunda tek ebeveynli hanelere ve tek kişilik hanelere doğru değişen nüfus yapısı yoksulluk oranları bakımından tek



ebeveynli hanelerde yaşanan yoksulluk oranlarındaki yüksek oranlı azalış dikkat çekmektedir. 2006 yılı veri setine göre tek ebeveynli hanelerin üçte birinden fazlası yoksulken; 2023 yılı veri setine göre neredeyse yarısı oranlarına gerilemiştir. Yoksulluk oranlarının tek ebeveynli hanelerde yaşayan yaşlılar ve tek başına yaşayan yaşlılar bakımından artışı ise sırasıyla 2 ve 1,2'dir. 2 puan artış en yüksek artışı göstermektedir (Grafik 27).



**Grafik 27.** Hane Yapılarına Göre Genel Yoksulluk ve Yaşlı Yoksulluk Oranlarındaki Değişim

**Kaynak:** TÜİK'in 2006 ve 2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*2006 yoksulluk oranından 2023 yoksulluk oranının farkı

Sonuç olarak geleneksel aile yapıları 18 yılda hızla çözülme yaşamış; yoksulluk oranlarında küçülen aile yapılarında (tek ebeveynli haneler ve tek kişilik haneler) genel nüfusta tek ebeveynli hanelerin yoksulluk oranları önemli ölçüde düşmüş; yaşlılar açısından ise artış göstermiştir. Bulgular, yaşlı nüfusun yoksulluk oranlarının 18 yılda düşmesine rağmen küçülen aile yapılarında aksine bir artış olduğu yönündedir. Bulgu, Härtull ve Nygård'ın (2024) yaş ilerledikçe ve yaşam koşullarının birliktelikten yalnızlığa doğru değişmesiyle artış eğilimi göstermesi yönündeki bulgusuyla örtüşmektedir. Öte

yandan Dethier vd.nin (2011) yalnız yaşayan yaşlıların genel nüfustan daha yoksul olduğu bulgusu Türkiye için desteklenmemektedir. Ancak genel yoksulluktaki azalış, tek kişilik hanelerde yaşayan yaşlıların yoksulluğundaki artışa eşlik etmeye devam ettiği takdirde Türkiye’de de benzer bir sonuç söz konusu olabilir.

#### **4.5.2.3. Sosyo-ekonomik Göstergelere Göre Yaşlı Yoksulluğu**

Yoksulluk, yaşlanmanın doğal bir durumu olmaktan çok büyük ölçüde sosyoekonomik olarak belirlenmektedir (Plange, 2024: 14). Demografik unsurlar, yoksulluğun biçimi üzerinde bilgi sağlasa da yoksulluk, sosyoekonomik göstergelerle daha fazla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda bu başlıkta yaşlı yoksulluğu sosyoekonomik göstergelerle ele alınacaktır.

##### **4.5.2.3.1. Esas Faaliyet Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu**

65 yaş, genellikle bireyin çalışma hayatından çekildiği ve emekli hayatı sürmeye başladığı bir yaştır. 5510 s. kanuna göre de ilk defa 08/04/2008 tarihinden sigortalı olan kimseler için emeklilik yaşı kadında 58 erkekte 60 olarak belirtilse de sigortalılık başlangıcına göre oluşturulan kademeli artış tablosuna göre her iki cinsiyette de 65 yaşında eşitlenmektedir. Benzer şekilde kamu görevlilerinin (istisnalar dışında) resen emekli edilme yaşı da 65’dir. Öte yandan emeklilik yaşı, bireyin çalışma hayatını tamamen sonlandıracağı anlamını ifade etmeyebilir. Çünkü emeklilikte edinilen yaşlılık aylıkları, aylık parametreleri dolayısıyla elde edilen son kazançtan ve ücretten düşük olabilmektedir. Dolayısıyla yaşlılıkta yoksulluğa düşme hali, çalışma hayatının devam ettirilmesine, çalışma hayatına tekrar dönülmesine, köprü istihdam kurulmasına sebep olabilir. Emeklilik sistemi dışında kalan yaşlılar düşünüldüğünde durum daha dramatik olacaktır. Çünkü aileden veya sosyal güvenlik sisteminden gelir desteği elde edemeyen ve özellikle sağlığa dayalı harcamaların oldukça arttığı bir dönemden bahsedildiğinden bu yaşlıların yoksullukla karşılaşması kaçınılmaz olacaktır. Bunun için de yaşlılar, çalışmak zorunda kalabilirler. Bu süreçler, örneğin bir ekonomik kriz gibi tekil gerekçelerle söz konusu olabileceği gibi çoğunlukla yaşam döngüsü içerisinde biriken dezavantajların ve avantajların bir sonucudur. Bu süreçlerden kaynaklı; yaşlılıkta iş arayan kişiler yoksul olabilir veya yoksullukları yaşlılığın getirdiği sorunlarla derinleşmiş olabilir. Çalışan yaşlılar açısından da benzer bir yorum yapılabilir. Çalışan yaşlı, buna zorunda kaldıysa yine kümülatif dezavantajlar sonucu çalışmaya devam ediyor olabilir

ve bu durum nominal olarak çalışması karşılığında hak ettiği ücretten kaynaklı yoksulluk oranlarını düşük gösteriyor olabilir.

TÜİK mikro veri setlerinde FK210 kodlu değişken fertlerin “kendi tanımlamalarına göre şu anki esas faaliyet durumu”nu ifade etmektedir ve 4 kategoriden oluşmaktadır: (i) Çalışıyor, (ii) İş Arıyor, (iii) Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakan veya engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde olan ve (iv) Diğer Aktif Olmayan (TÜİK, 2022b: 23).<sup>48</sup>

Esas faaliyet durumuna göre (i) 65 yaş ve üstünde olup çalışmakta olan nüfusun oranı 2005 yılına nazaran 2022 yılında 4,1 puan azalış göstermiştir. En düşük değere 2019-2020 yıllarında ulaşan çalışan yaşlı oranı, en yüksek değere 2005 ve 2011-2012 yıllarında ulaşmıştır. (ii) İş arayan yaşlıların oranı ise diğer gruplara göre oldukça azdır ve genel olarak yatay bir seyir izlemektedir (Tablo 40).

**Tablo 40.** Yaşlıların Esas Faaliyet Durumuna Göre Oranları (2005-2022)

Esas Faaliyet Durumu	2005*	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Çalışıyor	13,3	10,9	11,9	11,6	11,8	12,9	13,2	13,3	11,4	10,8	10,2	10,2	10,3	10,5	9	9	9,4	9,2
İş Arıyor	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0,1	0	0,1	0,2	0	0,1	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0,1	0,1
Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakan	26	30,9	27,6	33,5	33,1	30	29,6	29,4	31,4	37,1	38,5	39,1**	51,9**	52,2	53	53	52,7	53,2
Diğer Aktif Olmayan	60,2	58,1	60,4	54,9	55	57,1	57,2	57,1	57	52	51,1	50,6**	37,7**	37,3	37,9	37,9	37,8	37,5

**Kaynak:** TÜİK’in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*2005 yılında yer alan missing veriler dikkate alınmamıştır. İlgili veri setinde %0,4 oranında missing veri söz konusudur.

\*\*Tanım değişikliği dolayısıyla kırılım söz konusudur.

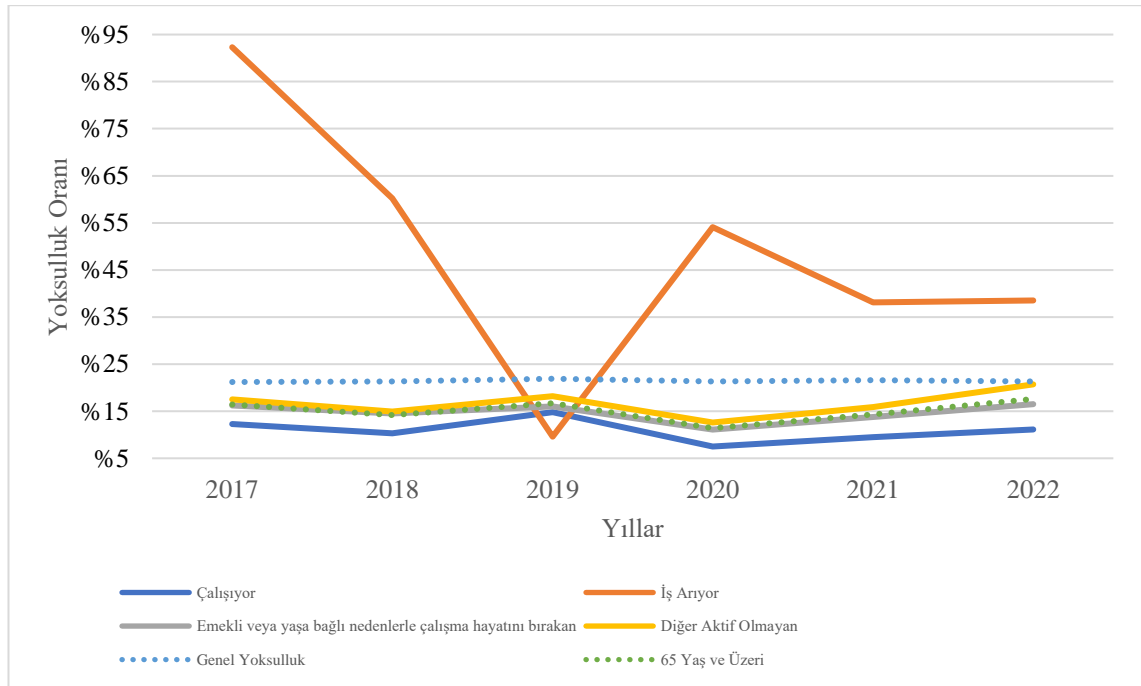
Çalışan yaşlı oranının düşmüş olması, nicelik anlamında düşüşü ifade etmemektedir. Zira yaşlıların ilgili faaliyet durumlarına sıklık yönünden bakıldığında 2005 yılında çalışmakta olan yaşlıların sayısı, 573 955; 2022 yılında ise 795 844 olarak

<sup>48</sup> **3. değer**, önceki yıllara göre tanım değişikliğine uğramıştır. Değer 2006-2013 arasında “emekli/erken emekli”; 2014-2015 arasında “Emekli/Erken emekli veya işten ayrılmış”; 2016’da “emekli/erken emekli veya çalışma hayatına son vermiş” ve en nihayetinde 2017’den sonra yukarıdaki şekliyle açıklanmıştır. **4. değer** ise herhangi bir açıklama içermemektedir. Dolayısıyla ilk üç kategoriye girmeyen yaşlıların tamamı 4. kategoride değerlendirilmektedir. Yani çalışmayan, aynı zamanda iş aramayan ve emekli/çalışamaz durumda da olmayan pasif konumdaki bir yaşlı 4. Kategoriyeye dahil olacaktır. Kira geliriyle ve/veya menkul kıymetlerinden elde ettiği gelirlerle hayatını sürdüren bir yaşlı buraya örnek olarak verilebilir. Ancak tanımlara ve verilerdeki geçişlere dikkat edilirse 2017’den önce engelli olduğu için çalışmayan kişilerin de 4. kategoride yer aldığı anlaşılabilir.

hesaplanmıştır. Aradaki fark 221 889'dur. İki değere göre bu da 17 yılda ortalama 13 052 yaşlının çalışma hayatına eklendiğini göstermektedir. Öte yandan bu nicel artış, oransal olarak azalış şeklinde yansımaktadır. Yani yaşlı sayısı hızla artmakta, çalışan sayısı da buna göre artmaktadır.

İş arayan yaşlı sayısı, 2005'te 6413 olarak, 2022'de 7210 olarak hesaplanmıştır. Yaşlılar içerisinde bu sayılar %0,1 gibi bir oranla temsil edilseler de iş arayan yaşlı sayısı, 2005 yılına göre 2022 yılında hem niceliksel hem de oransal anlamda fazladır.

Faaliyet durumlarına göre yaşlıların yoksulluk durumları incelendiğinde işsiz yaşlıların 2017-2022 yıllarında (2019 hariç) diğer gruplardan açık bir şekilde yüksek yoksulluk oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Hatta 2017 yılında %90'ından fazlası yoksuldur. 2019 yılı dışında bu grubun yoksulluk oranları, genel nüfusun yoksulluk oranlarından da açıkça yüksektir. Diğer üç kategoride yoksulluk oranları daha düzenli bir seyir izlemektedir. 2017-2022 yılları arasında en düşük yoksulluk oranına sahip ilk grup çalışan yaşlılar, ardından emekliler olmuştur (Grafik 28).



**Grafik 28.** Yaşlıların Esas Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2018-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*2017'deki 3. ve 4. Değere ait tanım değişikliği dolayısıyla sonuçlar etkileneceği için 2017'den öncesi için yapılan yoksulluk analizi teze aktarılmamıştır.

Sonuç olarak her 10 yaşlıdan yaklaşık birisi çalışmaktadır. Çalışan yaşlıların oranları, yıllara göre azalmış, ancak sayısal olarak artmıştır. Her iki yaşlıdan birisi

emeklidir veya çalışamaz durumdadır. Bu iki gruba ait yaşlıların yoksulluk oranları diğer gruplara nazaran 18 yıllık süreçte küçük istisnalar dışında en düşüktür. Özetle, yaşlılarda iş arama durumu, yoksulluğu gidermek amacını taşıyabileceği gibi; çalışmaya devam eden yaşlıların yoksulluk oranlarının düşük olma sebebi çalışma hayatına devam ediyor olmaları olabilir. Bulgular, Long ve Pfau'nun (2008) “çalışan yaşlıların çalışmayanlara nazaran yoksul olduğu” yönündeki bulgusuyla Vietnam'daki kentsel alanlardaki sonuçlarla örtüşmemektedir. Bununla birlikte sonuçlar, Absor vd.nin (Absor vd., 2023) engellilerin yoksulluğa daha açık olduğu bulgusuyla ve yine Mustac vd.nin (Mustac vd., 2022) çalışma yaşamına tekrar dönüşlerin yaşlı yoksulluğunu azalttığı yönündeki bulgusuyla örtüşmektedir.

#### 4.5.2.3.2. İş Arama Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu

Yaşam döngüsü içerisinde biriken eşitsizlik örüntüleri, 65 yaşını doldurmuş fertleri iş aramaya itebilir. Yaşlılık ve emeklilik bir arada düşünüldüğünde, bir ekonomik kriz veya psikolojik ve sosyal kimi gerekçeler dışında yaşlıların iş araması birikmiş ekonomik dezavantajlarının bir sonucu olabilir.

Bir önceki başlıkta esas faaliyet durumuna göre yaşlıların yoksullukları ele alınmıştır. Bu başlıkta ise fert değişkenlerinden olan FI040 değişkeni ile iş arayan ve aramayan yaşlıların yoksulluk oranları karşılaştırılacaktır. FI040 değişkeni, dikotomik bir değişken olup 2021 kılavuzunda “*ferdin son 4 hafta içinde iş arayıp aramadığı*” şeklinde tanımlanmaktadır.<sup>49</sup> Değişkene verilen cevaplar incelendiğinde yaşlıların çok önemli bir

<sup>49</sup> FI040 değişkeni FI010 ve FI020 değişkenlerine bağımlı bir tanımlamaya sahiptir. **FI010** değişkenin tanımı “*ferdin kendi tanımlamasına göre şu anki konumu \*Ücretsiz aile işçileri dahildir.*” şeklinde olup 10 ayrı kategoriden oluşmaktadır: 1-Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (Tam zamanlı çalışıyor), 2-Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (Yarı zamanlı çalışıyor), 3-İşveren/kendi hesabına çalışan (Tam zamanlı çalışıyor), 4-İşveren/kendi hesabına çalışan (Yarı zamanlı çalışıyor), 5-İş arıyor, 6-Eğitim / öğretime devam ediyor, 7-Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakan, 8-Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde, 9-Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul, 10-Diğer

**FI020** değişkeni ise “*Ferdin geçen hafta içinde aynı (mal) veya nakdi (para) bir gelir elde etmek amacıyla bir saat bile olsa bir işte çalışıp çalışmadığı veya geçici olarak başında bulunmadığı bir işinin olup olmadığı (Maaşlı, ücretli/, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak)*” şeklinde tanımlanmaktadır. Dikotomik olan bu değişkene “evet” veya “hayır” yanıtı verilebilmektedir.

2022 yılına kadar, FI010 değişkenine verilen cevap 4'ten büyükse ve FI020 değişkenine “hayır” cevabı verildiyse fertler FI040 bağımlı değişkenine cevap verebilmektedir. Dolayısıyla tüm yaşlıların FI040 değişkenine yanıt vermesi beklenmemektedir. Örneğin ücretli, maaşlı veya yevmiyeli olarak kısmi zamanlı veya tam zamanlı çalışan yaşlılar, FI020 sorusuna da hayır cevabı verirlerse FI040 sorusuna yanıt vermemektedir. Dolayısıyla bu fertler bu başlık altında analiz edilmemiştir. FI010 ve FI020 değişkenindeki değerlere verdikleri cevaplar dolayısıyla FI040 değişkenine verilen cevaba göre yaşlıların büyük bir çoğunluğu iş aramamaktadır denebilir. 18 yıllık veri setinde bazı değişkenlerde olduğu gibi bu değişkenlerde de kimi değişiklikler olmuştur. Buna göre:

kısımının iş aramadığı görülmektedir. Örnekleme hatası olmadığı varsayılırsa 2022 yılında, 2020 ve 2021 yılına nazaran iş arayan yaşlı sayısında azalış olduğu görülmektedir (Tablo 41).

**Tablo 41.** İş Arama Durumlarına Göre Yaşlı Sayıları (2005-2022)

	Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İş Arama Durumu	Evet	2708	6779	2473	11264	7659	1924	4050	6508	7486
	Hayır	3739335	4067238	4310425	4527152	4351019	4431325	4586098	4680221	2963787

	Yıl	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
İş Arama Durumu	Evet	3985	2717	7545	9154	9901	9646	20010	18820	10693
	Hayır	3146501	3328463	3449986	3584635	3753900	4281412	4528297	4781071	4888451

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

2022 yılı özelinde iş arayan yaşlıların, iş aramayan yaşlılara oranı, binde ikidir ya da tam tersi şekilde yorumlanırsa iş aramayan yaşlıların sayısı, iş arayan yaşlıların sayısının 457 katıdır. Bu değer, diğer yıllarda iş aramayanlar lehine daha yüksektir. Bu değerler, 2022 yılına nazaran 2020-2021 yıllarında iş arayanlar aleyhine değişmiştir. Bununla birlikte 2005 ve 2022 yıllarını karşılaştırdığımızda; iş arayan yaşlı sayısı 2005'ten 2022'ye kadar 2,94 kat artmışken; iş aramayan yaşlı sayısı 0,30 kat artmıştır. Dolayısıyla bu fark yalnızca nüfus artışıyla açıklanamaz. İş arayan yaşlı sayısı, iş aramayanlara göre oransal olarak yaklaşık 10 kat daha fazla artmıştır.

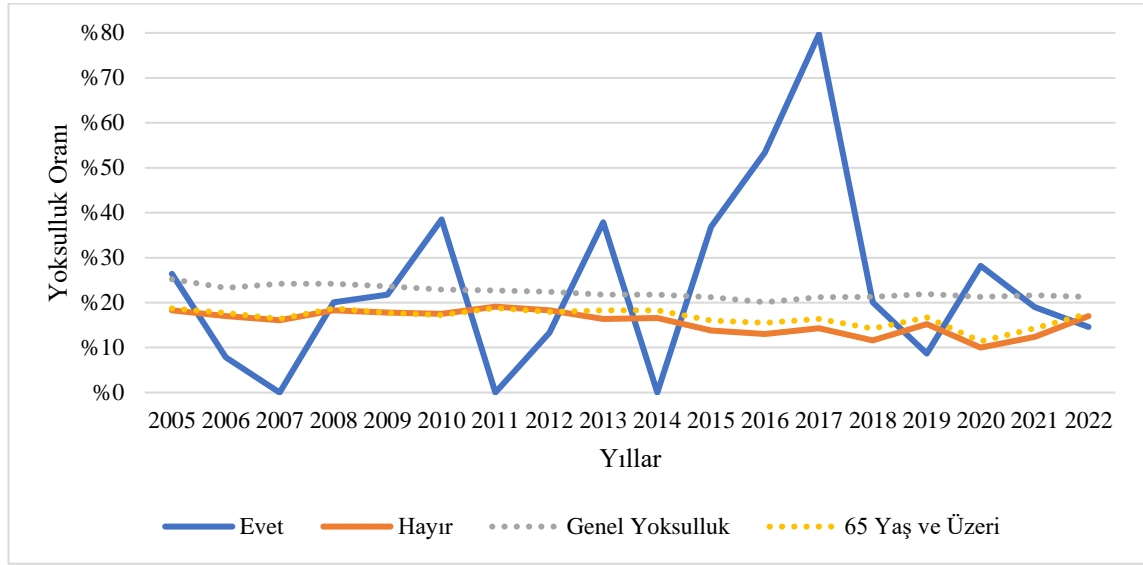
İş arama durumuna göre yaşlıların yoksulluk oranları incelendiğinde iş aramayan yaşlıların yoksulluk çizgisinin, yaşlı yoksulluğu çizgisine paralel olduğu görülmektedir. Bu anlaşılırdır. Çünkü iş aramayan yaşlılar, yaşlı genel popülasyonuna yakın bir nüfusu temsil etmektedir. Ancak iş arayan yaşlıların yoksulluk oranları yıllara göre çok

**(i) FI010:** 2005-2009 yılları arasında “ferdin kendi tanımlamasına göre şu anki durumu”, 2010-2020 yılları arasında “Ferdin kendi tanımlamasına göre şu anki durumu (\*) Ücretsiz aile işçileri dahildir” şeklinde tanımlanmış ve ücretsiz aile işçileri de FI010'a açıkça dahil edilmiştir. Ayrıca yine çeşitli yıllarda bu değişkenin değerlerinde de açıklama değişiklikleri söz konusu olmuştur. Örneğin 2010 yılına kadar 1. Değer full-time çalışıyor iken; daha sonra ücretli veya yevmiyeli (tam zamanlı) çalışıyor olmuş, daha sonra ücretli, yevmiyeli ve maaşlı (tam zamanlı) çalışıyor olmuştur. Benzer değişiklikler part-time çalışma yerine yarı zamanlı çalışma ifadesinin kullanılması gibi değişikliklerdir.

**(ii) FI020:** Bu değişkenin tanımında ve değerlerinde herhangi bir değişiklik tespit edilmemiştir. 2022'de veri setlerinden tamamen kaldırılmıştır. Ancak 2022 ve 2023 kılavuzlarında FI040 ve benzeri değişkenlerde açıklamaları devam etmektedir.

**(iii) FI040:** FI010'daki değer değişikliklerine göre değişiklikler söz konusu olsa da bu değişkendeki en önemli değişiklik bağımlı olunan değişkenlerde yaşanan değişikliklerdir. Kılavuzlara göre FI040 değişkeni 2005-2007 yılları arasında yalnızca FI020 değişkenine verilen “hayır” cevabına göre doldurulurken 2008'den itibaren FI010 değişkeninde bahsi geçen şartı da sağlaması gerekmiştir. Yani 2008'den önceki iş arama sorusu ile 2008 ve sonrasında bu soru tanım olarak farklılık içermektedir denebilir.

değişkenlik göstermektedir. Bazı yıllarda sifıra kadar düşen yoksulluk oranı, 2017 yılında %80'lere kadar ulaşmıştır (Grafik 29).



**Grafik 29.** İş Arama Durumlarına Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Özetle, Grafik 28 ve 29 birlikte değerlendirildiğinde yaşlıların işsizlik durumları ile yoksulluk oranları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Kendisini “işsiz” olarak tanımlayan yaşlılar, diğerlerine nazaran yoksulken (Grafik 28); son dört hafta içinde iş arayan yaşlıların yoksulluk oranları ise dalgalı bir seyir göstermiştir (Grafik 29). Yaşlılıkta iş aramanın sebepleri, yoksulluk olabileceği gibi bu durum köprü istihdama sebebiyet de vermiş olabilir. Ancak bu durum, yaşlılar açısından bazen referans dönemlerine denk gelmeyen iş aramalarıyla tam olarak örtüşmeyebilir.

Öte yandan iş aramayı yalnızca, yoksullukla ilişkilendirmek de yanlış olacaktır. Çünkü yaşlıyken çalışmanın anlamı bireysel ve toplumsal açıdan farklı sebeplere dayanabilir. Yalnızlıktan kurtulma, yaşlılığın getirdiği yeni sosyal rollere adapte olamama gibi unsurlar da yaşlıları iş aramaya sevk eden unsurlardan birisi olabilir. Örneğin emekli subaylar üzerine yapılan bir çalışmada emekli subayların emekli olduktan sonra zaman planlamasında (boş zaman planlaması, plansız yaşama) sorunlar yaşamaları, kendilerini yalnız ve değersiz hissetmeleri, sosyal çevrenin değişmesi ve küçülmesi, evde fazla zaman geçirilmesi gibi sorunlar yaşadıkları bulgulanmıştır (Durmaz ve Canatan, 2024).

#### 4.5.2.3.3. Esas İşteki Sigortalılık Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu

İstihdama ilişkin diğer bir gösterge sigortalılık durumudur. Yaşam döngüsü içerisinde biriken eşitsizlik örüntüleri, 65 yaşını doldurmuş fertleri kayıt dışı çalışmaya itebilir. Sigortalılık, kişiyi çeşitli sosyal risklere karşı güvence altına almayı sağlasa da çalışan ve işvereni açısından prim ödeme külfeti doğurmaktadır. Dolayısıyla zaten birikmiş dezavantajları olan bir yaşam süren yaşlı, bu külfetten kaçınmak adına tamamen veya kısmen veya eksik gelir bildirimini ile işçi ve işveren ile bağımsız çalışanlar daha yüksek gelir elde etmek için kayıt dışı çalışmayı tercih edebilmektedir. Böylelikle kazancın boyutuna göre hem sigorta primi hem de gelir vergisi ödemekten kaçınılabilmektedir. Çalışan yaşlıların sigortalılık durumu, bu bağlamda yoksullukla ilişkilendirilebilir. Yoksul olan bir yaşlı, eline daha fazla kazanç geçmesi için kayıt dışı olarak sosyal risklere açık bir şekilde çalışmayı tercih edebilir. Benzer şekilde Türk sosyal güvenlik sisteminde uygulanmakta olan sosyal güvenlik destek primi uygulamasının da emeklilikten sonra çalışma hayatına dönenler bakımından kayıt dışı çalışmayı tercih etmelerine sebep olması muhtemeldir. Sosyal güvenlik destek primi, 5510 s. kanunun yürürlük tarihinden sonra sigortalı olanlar açısından kaldırılmış olsa da önceki sigortalılar veya hali hazırda aylık almakta iken çalışanlar bakımından uygulanmaya devam edilmektedir (geç. m. 14).

Çalışmanın kayıtlılığı hakkında mikro veri setlerindeki dikotomik FI190 değişkeni, "*Ferdin esas işinden dolayı sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumu*" şeklinde tanımlanmaktadır.<sup>50</sup> Burada dikkat edilmesi gereken husus, bahsi geçen işin **esas iş** olmasıdır. Ek işlere ilişkin sigortalılık değişkeni, bulunmamakta; ancak çalışma sürelerine ilişkin değişkenler bulunmaktadır. Dolayısıyla Tabloda esas işteki sigortalı veya sigortalı olmayan yaşlı sayısı gösterilmektedir.

<sup>50</sup> FI040 değişkeni gibi FI190 değişkeni de FI010 ve 2022 yılında kaldırılan FI020 değişkenleri ile ilişkilidir. FI010 değişkeninin 5'ten küçük olduğu veya FI020 değişkeninin 1 (evet) olduğu hallerde FI190 sorusuna "kayıtlı" veya "kayıtlı değil" cevabı verilmektedir. FI190 değişkeni, yalnızca 2008 ve 2010 yıllarında tanım değişikliğine uğramıştır. FI040 değişkeninde olduğu gibi FI190 değişkeni 2005-2007 yılları arasında yalnızca FI020 değişkenine verilen cevaba göre (hayır cevabı) doldurulurken 2008'den itibaren FI020'deki değer veya FI010 değişkeninde bahsi geçen (tam zamanlı veya part-time) çalışma şartını sağlaması gerekmiştir. FI040'tan farklı olarak FI190 değişkeninde iki şartın birlikte sağlanmasına gerek yoktur. FI010 değişkeni ve FI020 değişkenlerine ilişkin şartlar birlikte veya ayrı olarak sağlandığı takdirde FI190 sorusuna cevap alınmıştır. Örneğin, kısmi zamanlı olarak çalışan bir yaşlı ile bir hafta öncesinde bir saat çalışmış olan yaşlı kişiler için bu işleri eğer esas işleri ise kayıtlılık durumları bu değişkende yer almaktadır. Yine bu değişken için ilgili şartlardan en az birinin sağlanması gerektiğinden yaşlı nüfusun tamamı değil, şartları sağlayan kısmına ait bilgiler bulunmaktadır.



Çalışmanın en önemli bulgularından birisi çalışan yaşlıların çok yüksek oranlarda kayıt dışı çalışmasıdır. 16 yılın tamamına bakıldığında esas işinde kayıtlı çalışan sayısı, 40282 ile 98641 arasında iken; kayıt dışı çalışan yaşlı sayısı 533673 ile 703045 arasındadır. Kayıtlı çalışan yaşlı sayısının kayıt dışı çalışan yaşlı sayısına bölünmesi suretiyle hesaplanan oranlar, yaşlılıkta çok ciddi bir kayıt dışı istihdamın var olduğunu göstermektedir. Her 100 kayıt dışı çalışan yaşlıya karşılık, yıllara göre 8-17 kayıtlı çalışan yaşlıdan bahsedilmektedir. Kayıt dışı çalışma oranlarına bakıldığında farkın boyutu daha açık görülmektedir. 18 yılın tamamında çalışma yaşamına devam eden/dönen kişilerin %85-%90'ı kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıtlı istihdamın en yüksek olduğu 2015 yılında bile kayıtlılık oranı %15'te kalmıştır (Tablo 42).

**Tablo 42.** Sigortalılık Durumlarına Göre Yaşlı Sayıları (2005-2022)

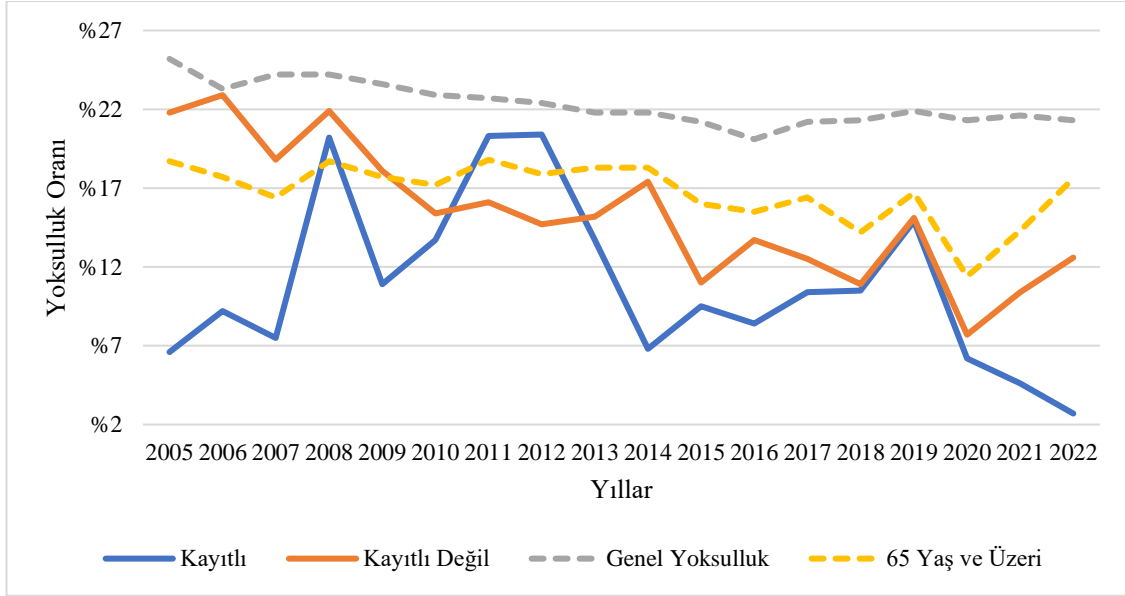
	Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sigortalılık Durumu	Kayıtlı (A)	40282	56386	49168	56134	51589	60121	63952	58380	77484
	Kayıtlı Değil (B)	533673	552590	603754	615467	598696	607645	636842	663150	608672
	Oran (A/B)	0,08	0,10	0,08	0,09	0,09	0,10	0,10	0,09	0,13
	Kayıt dışılık Oranı	0,93	0,91	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,92	0,89

	Yıl	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Sigortalılık Durumu	Kayıtlı (A)	89592	98641	87793	77365	73582	61152	95097	105847	115690
	Kayıtlı Değil (B)	621496	564498	599634	644225	703045	640704	640218	686504	685929
	Oran (A/B)	0,14	0,17	0,15	0,12	0,10	0,10	0,15	0,15	0,17
	Kayıt dışılık Oranı	0,87	0,85	0,87	0,89	0,91	0,91	0,87	0,87	0,86

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Sigortalılık durumunun yaşlı yoksulluğu ile ilişkisi değerlendirildiğinde (i) ilk olarak 2011 ve 2012 yılları hariç olmak üzere tüm yıllarda küçük veya büyük oranlarda kayıt dışı çalışanların daha yoksul olduğu görülmektedir. (ii) İkincisi çalışma kayıtlı olsun veya olmasın 2013 yılından itibaren yoksulluk oranları, yaşlı yoksulluğu çizgisinin altındadır. (iii) 2018-2020 yılları arasında kayıtlılık durumunun yoksulluk seyrinde her iki grubun birbirine oldukça yakınlaştığı ve yaşlı yoksulluğu çizgisiyle paralel değiştiği görülmektedir. (iv) 2021-2022 yıllarında ise kayıt dışı çalışanlar aleyhine yoksulluk oranı artmıştır. (v) Son olarak çalışan yaşlıların sigortalılıkları olsun veya olmasın bu yaşlılar, 18 yılın tamamında genel yoksulluk çizgisinin altında yoksulluğa sahiptirler (Grafik 30).



**Grafik 30.** Sigortalılık Durumlarına Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Yaşlıların kayıt dışı çalışmasının gerekçelerinden birisi yoksulluk olabileceği gibi, kayıt dışı çalışma daha yüksek bir gelir seviyesine sahip olunmasını da sağlamış olabilir. Çünkü kayıt dışı çalışanlar için 2005-2010 yılları; kayıtlı çalışanlar içinse 2008, 2011, 2012 yılları dışında yoksulluk oranlarının 65 yaş üstü yoksulluk çizgisinin altında olduğu görülmektedir. Kayıtlı veya kayıt dışı olsun, çalışmak yaşlı yoksulluğunu azaltmaktadır. Özellikle 2022 yılında kayıtlı çalışan yaşlı sayısının yoksulluk oranları oldukça düşüktür. Ancak her yaşlıyı çalışabilecek güce sahip olarak değerlendirmek de doğru olmayacaktır. Gelir elde edebilme gücü ile yoksulluktan kurtulabilme mümkün olabilirken; fiziksel ve bilişsel olarak çalışmaya hazır olmayan yaşlıların böyle bir gücü bulunmamaktadır.

#### 4.5.2.3.4. Esas İşteki Haftalık Çalışma Saatine Göre Yaşlı Yoksulluğu

İstihdama ilişkin diğer bir gösterge çalışma saatleridir. Yaşam döngüsü içerisinde biriken eşitsizlik örüntüleri, 65 yaşını doldurmuş fertleri çalışmaya itebilir. Birey için çalışma süresi, kazandığı gelirin en önemli belirleyicilerinden olabileceği gibi yoksul kişinin daha uzun süreler çalışması muhtemeldir. Bu durum özellikle uzun saatler çalışan yaşlılar bakımından yoksullukla ilişkilendirilebilir.

TÜİK GYKA mikro veri setlerinde FI150 değişkeni haftalık çalışma saatini tanımlamaktadır. Değişkenin tanımı “*Ferdin esas işindeki haftalık normal çalışma saati (Ücretlilerde, düzenli ödenen ücretli fazla mesai saatleri de eklenmiştir)*” şeklinde olup başka bir açıklama içermemektedir. Ancak bu değişken üzerinde yapılan analizde çıkan

yaşlı sayıları, FI190 değişkenindeki ile aynıdır. Yine yalnızca **esas işteki** çalışma süresi dikkate alınmaktadır. Ferdin ek işindeki haftalık çalışma süresi ayrı bir değişkende (FI160) ele alınmaktadır.

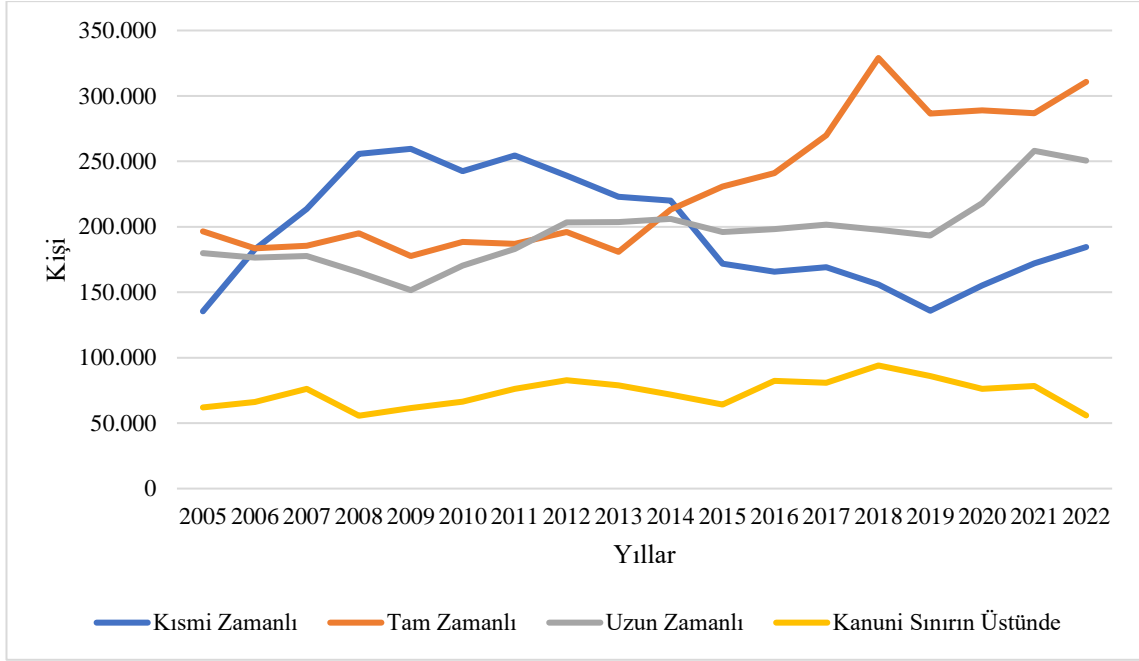
FI150 değişkeni, 1 ile 99 arasında eşit aralıklı verilerdir. Esas işteki haftalık çalışma süreleri bu bağlamda, İş Kanunu ve yönetmeliklerindeki tanımlara<sup>51</sup> göre kodlanarak sınıflandırılmıştır:

- |       |                                 |                     |
|-------|---------------------------------|---------------------|
| (i)   | Kısmi zamanlı çalışma           | : 0-30 saat         |
| (ii)  | Tam zamanlı çalışma             | : 31-45 saat        |
| (iii) | Uzun zamanlı çalışma            | : 46-66 saat        |
| (iv)  | Kanuni sınırın üzerinde çalışma | : 66 saatin üstünde |

Uzun zamanlı ve kanuni sınırın üzerinde çalışan yaşlılar, yıllara göre (2021-2022 hariç) benzer ve dalgalı bir seyir izlemektedir. Kısmi zamanlı çalışan yaşlılar ile tam zamanlı çalışan yaşlılarda ise bir değiş tokuş gerçekleştiği gözlemlenmektedir. 2013-2022 yılları arasında kısmi zamanlı çalışanların sayısı, tam zamanlı çalışanların sayısının altında kalmıştır ve 2015 yılından itibaren bu sürecin tamamında en sık görülen çalışma süresi tam zamanlı çalışmadır. Öte yandan 45 saatin üstünde yapılan çalışmaların (iii ve iv kodu) toplamı çoğu yılda tam zamanlı çalışmanın üstündedir (Grafik 31).

---

<sup>51</sup> 4857 sayılı İş Kanunu'na göre haftalık normal çalışma süresi 45 saati aşamaz. Ancak yine aynı kanuna göre fazla çalışma, telafi çalışması ve denkleştirme çalışması gibi hallerde haftalık çalışma süresi 45 saatin üzerine çıkabilmektedir. Günlük azami çalışma süresi 11 saat olup bu 45 saat haftanın belli günlerine, haftada bir gün hafta tatili verilmesi şartıyla dağıtılabilmektedir. Öte yandan günlük azami çalışma süresi ve hafta tatili şartlarını sağlamak şartıyla; olağan sebeplerle fazla çalışma, yılda 270 saate kadar; telafi çalışması günde 3 saate kadar; yoğunlaştırılmış iş haftalarında ise günlük azami çalışma süresi kadar çalışma söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla diğer şartları sağlamak ve kanundaki sınırlara uymak şartıyla yoğunlaştırılmış iş haftaları ve fazla çalışma hallerinde bir işçi haftada azami çalışma süresi olan 66 saate kadar çalışabilmektedir.



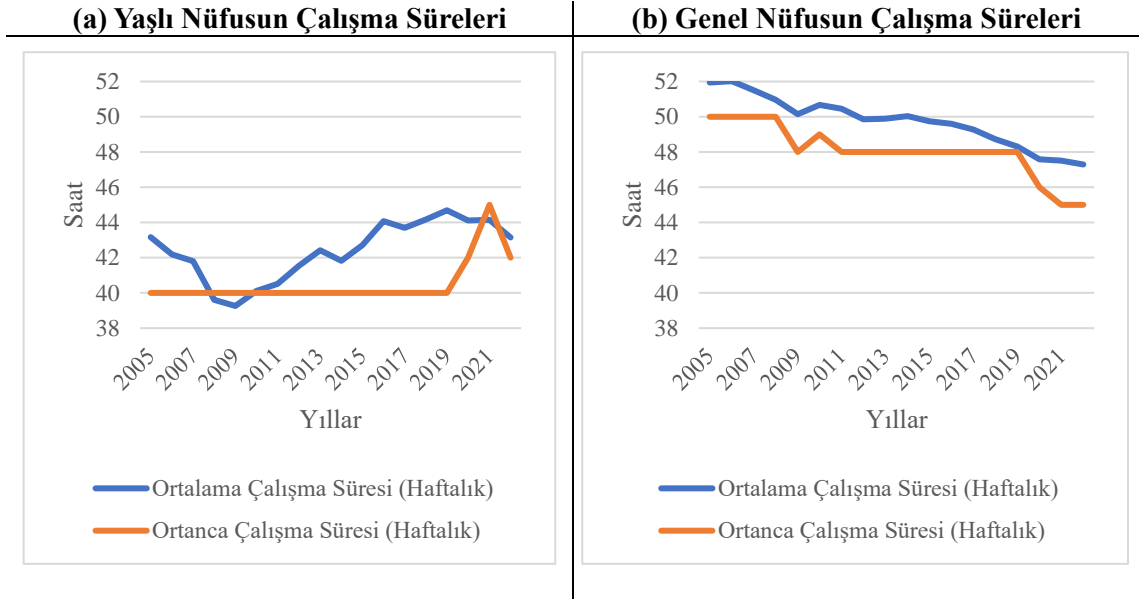
**Grafik 31.** Haftalık Çalışma Süresine Göre Çalışan Yaşlı Sayısı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

2022 yılında çalışmakta olan 100 yaşlıdan yaklaşık 39'u tam zamanlı, 31'inden biraz fazlası uzun zamanlı, 23'ü kısmi zamanlı, 7'si ise kanuni sınırın üstünde çalışmaktadır.

Haftalık çalışma süresine göre genel nüfus ve yaşlı nüfusun ortalama ve ortanca çalışma süreleri karşılaştırıldığında yıllara göre yaşlılar aleyhine bir eğilim gözlenmektedir. Buna göre esas işinde yaşlılar, 2005 yılında 43 saat **ortalama**yla çalışırken; 2006-2009 yılları arasına kadar düşen bu ortalama, 2010'dan itibaren birkaç yıl dışında 2020 yılına kadar artmış ve 44 saate çıkmıştır. Sonraki iki yılda gerileme göstererek 43,15'e düşmüştür. **Ortanca** değer bakımından 2020 yılına kadar 40 saat olan haftalık çalışma süresi; 2022 yılında iki yaş birden artarak 42'ye; 2021'de 3 yaş daha artarak 45'e çıkmış ve ardından 2022'de 1 yaş düşmüştür.

Öngörüleceği gibi genel nüfusun haftalık çalışma süresi, yaşlılara göre daha yüksektir. Ancak hem ortalama hem de ortanca düzeyleri bakımından haftalık çalışma süresi, yaşlılarda 2022 yılı dışında artış gösterirken; genel nüfusta açıkça bir azalış görülmektedir (Grafik 32).

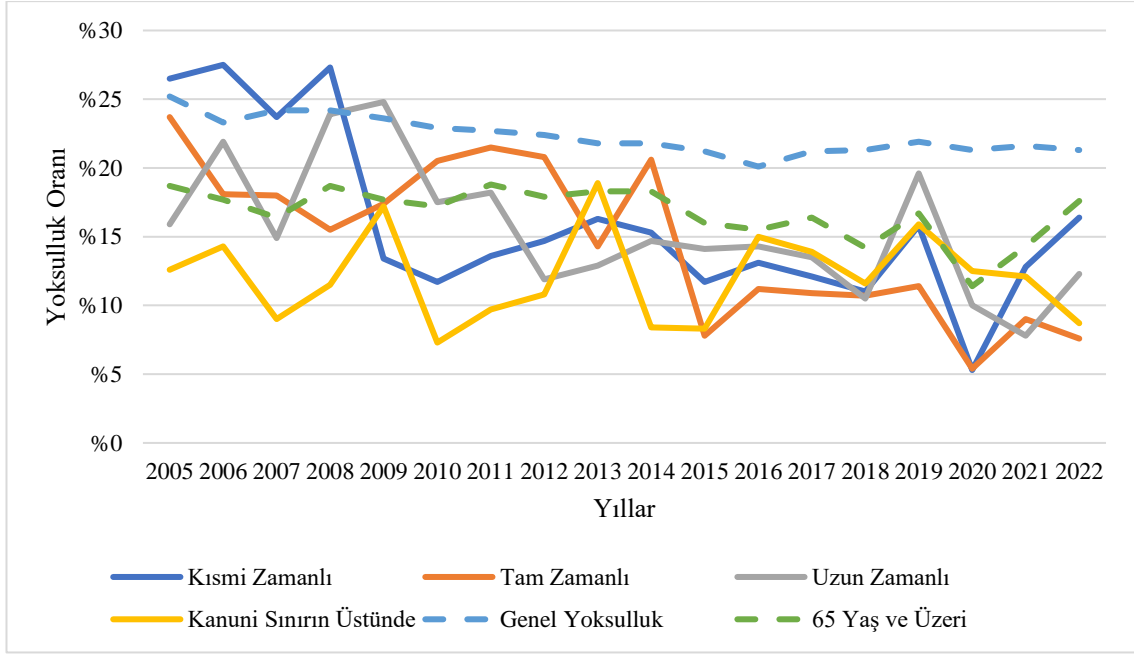


**Grafik 32.** Haftalık Çalışma Süresine Göre Ortanca ve Ortalama Çalışma Bilgileri (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

2022 yılında yaşlıların ortalama haftalık çalışma süreleri ile genel nüfusunki arasındaki fark, 4 saat iken 2005 yılında bu fark 8 saatten fazladır. Eğer kendi işini yürütmüyorlarsa; uzun süreli ve kanuni sınırın üzerinde çalışan yaşlıların temel motivasyonu gelir yoksulluğu olabilir.

Çalışma sürelerine göre yoksulluk oranlarına bakıldığında yıllara göre düzensiz bir dağılım görülmektedir. Hemen hemen bütün yıllarda haftalık çalışma süresine göre yoksulluk oranları değişkenlik göstermektedir. Çalışma saatlerine göre düzenli bir eğilim genel olarak söz konusu değildir. Yalnızca 2015-2020 yılları arasında tüm gruplar, benzer bir eğilim göstermektedir. Son olarak çalışma hayatında bulunan yaşlılar, 2005-2008 yıllarındaki kısmi zamanlı çalışanlar ve 2009 yılında uzun zamanlı çalışanlar hariç olmak üzere genel yoksulluk çizgisinde altında bir yoksulluğa sahiptir (Grafik 33).



**Grafik 33.** Yaşlıların Haftalık Çalışma Süresine Göre Yoksulluk Oranı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

2019 yılında tüm gruplarda yükselen yoksulluk oranları, 2020 yılında düşüşe geçmiş, 2021-2022'de farklı eğilimler göstermiştir. Ancak 2015-2022 yılları arasında (2019'da uzun zamanlı çalışanlar ve 2020'de kanuni sınırın üzerinde çalışanlar hariç) tüm gruplar tüm yıllarda 65 yaş yoksulluk çizgisinin altında yoksulluğa sahiptir. Sonuç olarak yaşlılarda çalışmak yoksulluğu azaltıcı bir etken olabilir ve/veya yaşlılar yoksulluğu azaltmak için çalışıyor olabilirler. Çalışma süreleri için de benzer bir yorum yapılabilir. Yaşlılar ne kadar uzun saatlerle çalışırlarsa o kadar çok gelir elde edebilirler, dolayısıyla düşük yoksulluk oranlarına sahip olabilirler ve yine yoksulluk riski daha düşük olan gruplar kısmi süreli çalışarak yoksulluk düzeylerinin azalmasını sağlayabilirler.

#### 4.5.2.3.5. Düzenli Bir İşe Başlama Yaşına Göre Yaşlı Yoksulluğu

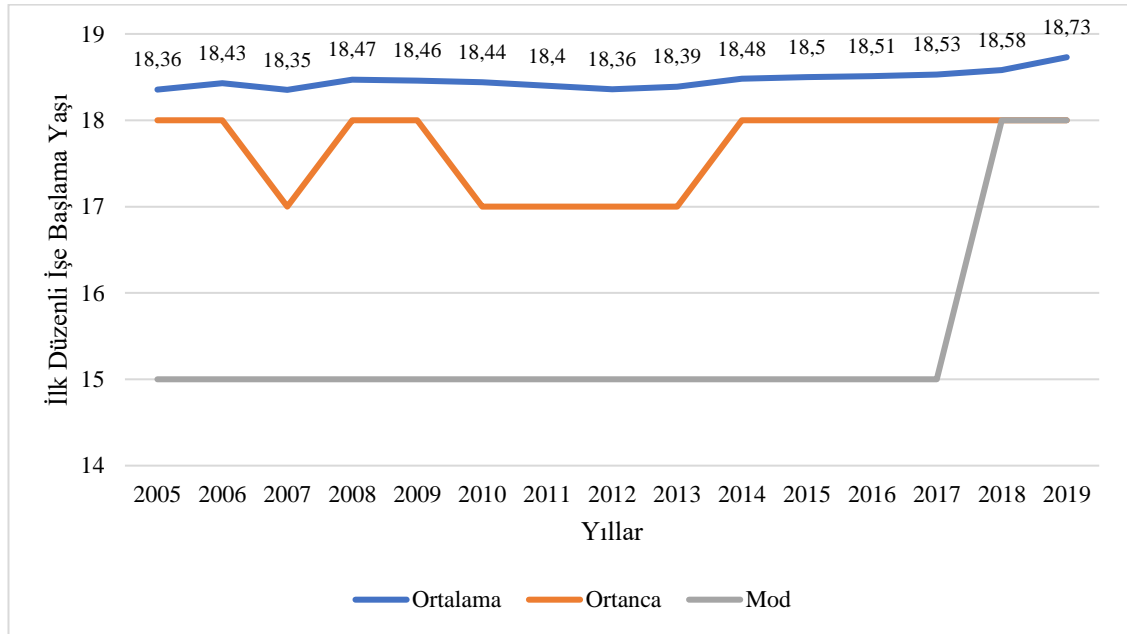
Bir ferдин eğitim hayatından erken yaşta ayrılıp genç yaşta işe başlaması, eğitim öğretime devam eden akranlarının aksine daha erken yaşta gelir getirici bir tercihte bulunduğunu veya bu yolu tercih etmek durumunda kaldığını gösterebilir. Genellikle düzenli bir işte çalışma ile eğitim öğretim hayatını birlikte yürütmek güçtür. Bu başlıkta ilk düzenli işte çalışma yaşına göre yoksulluğun seyri, FI320 değişkeni üzerinden tespit edilmeye çalışılmaktadır. İlgili veri, 2020 yılından sonra dosyalardan çıkarılmıştır.

Mikro veri setine göre FI320 değişkeni, "Ferdin ilk düzenli işinde çalışmaya başladığı yaş (Öğrenci iken geçici part-time yapılan işler hariç, ücretsiz aile işçileri

dahil) ( $FI010 < 5$  veya  $FI020 = 1$  veya  $FI030 = 1$  olanlar ve  $FI210 < > 4$ )” şeklinde tanımlanmaktadır. Değişkende düzenli çalışma dikkate alındığı için, öğrencilik dönemindeki geçici mahiyetteki kısmi zamanlı çalışmalar dikkate alınmamaktadır. Ücretsiz aile işçiliği dahil, tam zamanlı veya kısmi zamanlı bağımlı ve/veya bağımsız çalışmaların tamamı bu değişkende dikkate alınmaktadır.

İlk olarak genel nüfus içerisinde çalışma hayatına girmiş olanların, ilk işe giriş yaşlarına dair betimleyici veriler incelenmiştir. 2005-2019 yıllarının tamamında düzenli bir işe başlama yaşı, en düşük 8 olarak tespit edilmiştir.

2005-2019 yılları arasında düzenli bir işe başlama yaşına dair mod değeri, 2017 yılına kadar 15 yaş iken; 2018-2019 yıllarında 18’e yükselmiştir. Ortanca değer ise 17 ve 18 yaş arasında değişkenlik göstermektedir. Ortalama değere bakıldığında ise 18,35 ile 18,73 arasında olduğu görülmektedir. 2012-2019 arasında her geçen yıl ortalama olarak ilk işe giriş yaşı düzenli olarak artmaktadır ve en yüksek değerine 2019 yılında ulaşmıştır. Sonuç olarak 15 yıllık süreçte, işe başlama yaşı artış eğiliminde olup son iki yılda ilköğretim sonrası yerine lise eğitimi sonrasında işe başlayan birey sayısı en sık değere ulaşmış gözükmemektedir (Grafik 34).



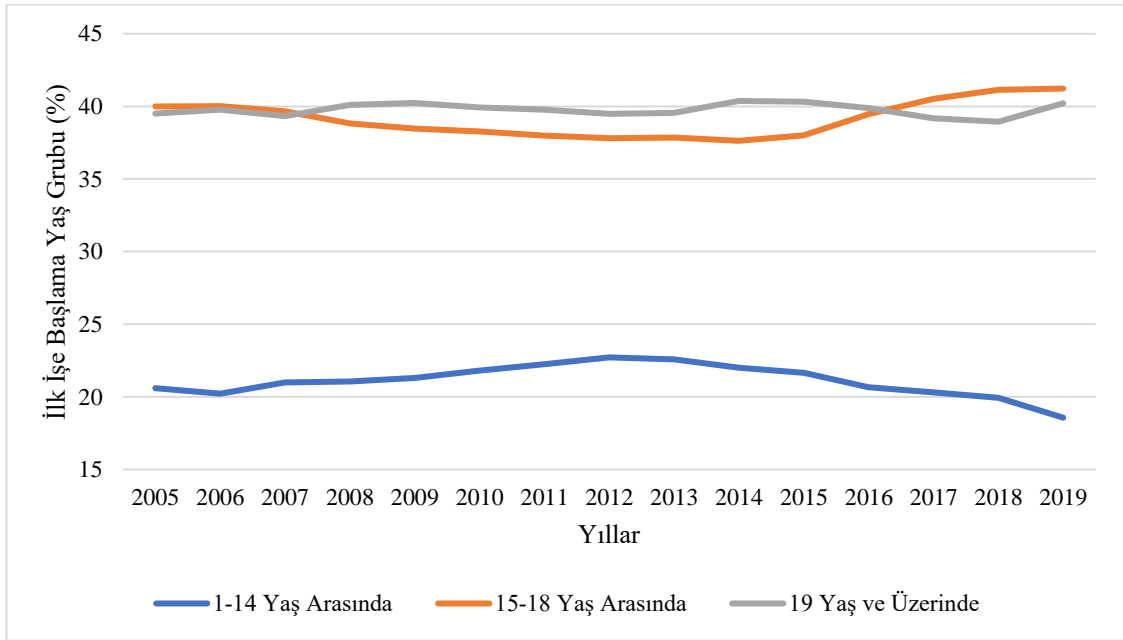
**Grafik 34.** İlk Düzenli İşe Başlama Yaşı Seyri (2005-2019, Genel Nüfus)

**Kaynak:** TÜİK’in 2006-2020 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

FI320 değişkeni, üç yaş grubuna ayrılarak düzenli bir işte çalışma yaşı, (i) 1-14 yaş arası, (ii) 15-18 yaş arası ve (iii) 19 yaş ve üzerinde şeklinde yeniden kodlanarak yeni

kodlamaya göre sıklıkları tespit edilmiştir. Bu yaşlara göre kodlama yapılma amacı, “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”te yer alan çocuk ve genç işçi tanımlarıdır. Yönetmeliğin 4. maddesine göre Genç işçi, 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiyi; çocuk işçi ise 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişiyi tanımlamaktadır.

Çocuk yaşta işe başlayanların oranı, tüm yıllarda diğer yaş gruplarına göre düşüktür. Yine de bu oran, 2018-2019 yılı dışında hep %20'nin üzerinde kalmış, %22 dolaylarına kadar yükselmiştir. Öte yandan genç işçi olarak çalışma hayatına başlayan kişiler ile lise eğitimini bitirdikten (19 yaşından) sonra çalışma hayatına girenlerin oranları arasında dalgalanmalar söz konusudur. 2005-2007 arasında, düzenli bir işte çalışma yaşı, küçük farkla 15-18 yaş arasında olanların, 19 yaş ve üzerinde olanlara kıyasla fazla olduğu; ancak 2008-2016 yılları arasında durumun tersine döndüğü, hatta her yıl farkın açıldığı gözlenirse de; 2016 yılında farkın kapanıp tekrar genç yaşta işe başlayanların oranlarının, 19 yaş ve üzerinde işe başlayanların oranını geçtiği görülmektedir (Grafik 35).



**Grafik 35.** İlk Düzenli İşe Başlama Yaş Grubu Seyri (2005-2019, Genel Nüfus)

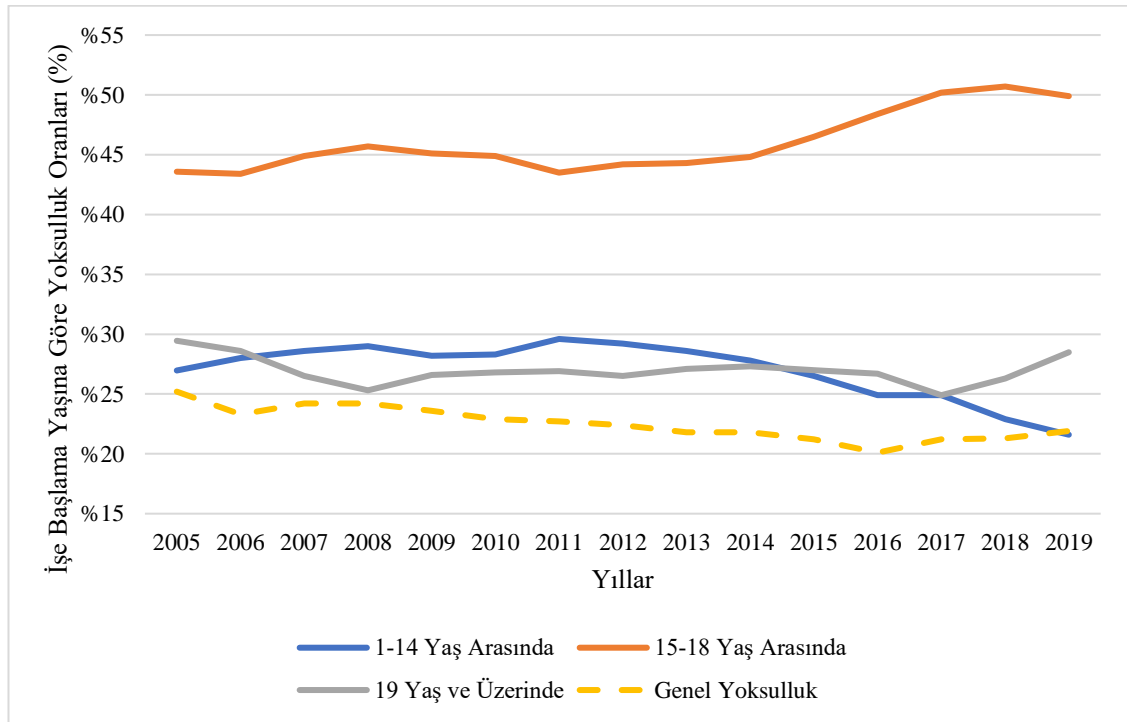
**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2020 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Nihayetinde 2019 yılında bir şekilde çalışma hayatında bulunmuş veya bulunmakta olan kişilerin ilk düzenli işte çalışma yaşına bakıldığında bunların %41,2'sinin 15-18 yaş arasında; %40,2'sinin 19 yaşından sonra; %18,6'sının ise çocuk yaşta ilk işine başladıkları görülmüş olup; bu yılda en sık görülen işe başlama yaşı



ise 18'dir. 1. ve 2. Yaş grubu birlikte değerlendirildiğinde çalışma geçmişi olanların yaklaşık %60'ı 18 yaş ve altında işe başlamıştır.

İşe başlama yaş grubuna göre yoksulluk oranları incelendiğinde yüksek yoksulluk oranlarının açık ara farkla 15-18 yaş arasında çalışma hayatına başlayanlarda olduğu görülmektedir. Tüm yıllarda bu yaşlarda işe başlayanların yoksulluk oranları, diğerlerine kıyasla yüksek olup; %43,4 ile %50,7 arasındadır. 2019 yılı istatistiğine göre 15-18 yaş arasında işe başlayanların yarısı yoksuldur. 1-14 yaş arasında veya 19 yaş ve üzerinde işe başlayanların yoksulluk oranları ise yıldan yıla farklılık göstermekte; bazı yıllarda çocuk yaşta işe girenlerin, bazı yıllarda da 19 yaşından sonra işe girenlerin daha yüksek yoksulluk oranlarına sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılında iki grup arasındaki en büyük fark, yaklaşık 7 puan ile 19 yaş ve üzerinde iken işe başlayanların aleyhinedir (Grafik 36).

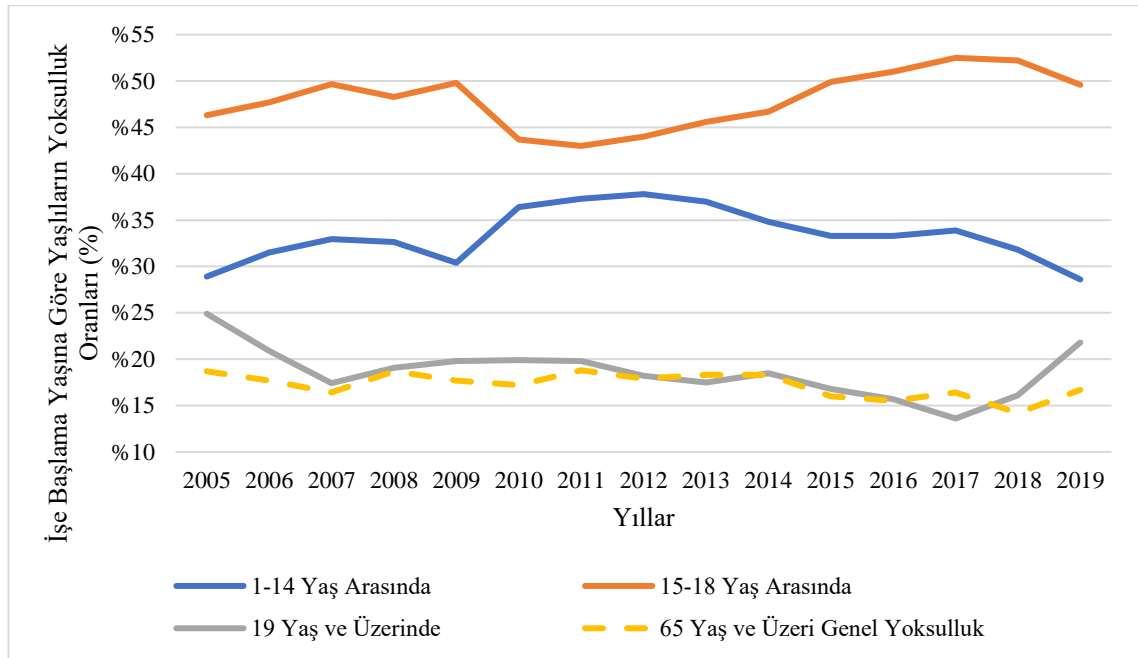


**Grafik 36.** İlk Düzenli İşe Başlama Yaş Grubuna Göre Yoksulluk Oranlarının Seyri (2005-2019, Genel Nüfus)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2020 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Üç yaş grubunun yoksulluk oranları incelendiğinde 2019 yılındaki bir istisna dışında, tüm yaş grupları tüm yıllarda genel yoksulluk oranının üzerinde bir yoksulluğa sahiptir. Yani bir şekilde çalışma hayatında olan, çalışma hayatına girmiş ve daha sonra çıkmış olan kişilerin yoksulluk oranları genel yoksulluk oranlarından daha yüksektir.

Bir önceki analizi yaşlı nüfus açısından değerlendirmek için 65 yaş ve üzerinde olup ilk çalışma yaşlarına göre oluşturulan yoksulluk seyri grafiğinde yoksulluk oranları daha açık bir şekilde görülmektedir. İlgili yıllarda çalışma yaşamına girmiş veya hala çalışma hayatında bulunan yaşlılardan 15-18 yaş arasında işe başlayanların yoksulluk oranları en yüksektir. Genel nüfus grafiğinin aksine 1-14 yaş arasında işe başlayan yaşlıların yoksulluk oranları, tüm yıllarda ikinci sırada yer almaktayken 19 yaş ve sonrasında işe başlayan yaşlıların yoksulluk oranları en düşüktür. Öte yandan bu gruptaki yoksulluk oranları 2018 ve 2019 yılında önemli bir artış göstermiştir. Bu gruptaki yoksulluk oranı, birkaç istisna yıl hariç olmak üzere genel yaşlı yoksulluğu ile paralel bir seyir izlemektedir (Grafik 37).



**Grafik 37.** İlk Düzenli İşe Başlama Yaş Grubuna Göre Yoksulluk Oranlarının Seyri (2005-2019, Yaşlı Nüfus)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2020 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üzeri nüfus, yaşlı olarak sayılmıştır.

2019 yılı verilerine göre yaşlı nüfusun genel yoksulluk oranı %16,7 iken; çalışma hayatına 1-14 yaş arasında başlayan yaşlıların yoksulluk oranı %28,6; 15-18 yaş arasında başlayanların %49,6; 19 yaşından sonra başlayanların ise %21,8'dir. Sonuç olarak erken yaşta işgücü piyasasına girmiş olan bireyler, yaşlılık dönemlerinde yoksulluk çekmektedir.

Yoksulluk oranlarının erken yaşta işe başlayan yaşlılarda daha yüksek çıkması, yaşam döngüsü perspektifinden kümülatif dezavantajlarla ilişkisi muhtemeldir. 65 yaş ve üstü bireyleri dikkate alan bu yoksulluk oranları, çocukken işe başlayan bireylerin

çalışmaya muhtaç olduklarını, eğitime devam ederken veya daha kötüsü eğitimden uzaklaşarak çalışmak zorunda olduklarını göstermektedir. Muhtemelen çocukluklarında da ailelerinde var olan yoksulluğu miras alıp dezavantajlarını kırmaya çalışan bireyler, erken yaşta işe başlamışlardır. Ancak bu dezavantaj, yaşlılık döneminde de bireyleri takip etmiştir. Daha ileri yaşlarda çalışma hayatına atılan bir birey içinse tersi bir yorum yapılabilir. İş hayatına başlamak yerine muhtemelen eğitime ayrılan zamandan kaynaklı işe başlama yaşı geç olan bu fertlerin ailelerinin geçim sıkıntısı yaşamadığı ve eğitime zaman ayırabilecek ekonomik gücü olan fertlerdir. Bu fertler, beşeri yatırımlarını sağlayıp ardından işgücü piyasasına yüksek ücretlerle ve daha iyi işlerle girdikleri için piyasaya geç girmeleri, miras aldıkları avantajı ortadan kaldırmamış, aksine pekiştirmiştir. Dolayısıyla yoksulluk oranları çok daha düşüktür.

#### 4.5.2.3.6. Konut Sahipliği Durumuna Göre Yaşlı Yoksulluğu

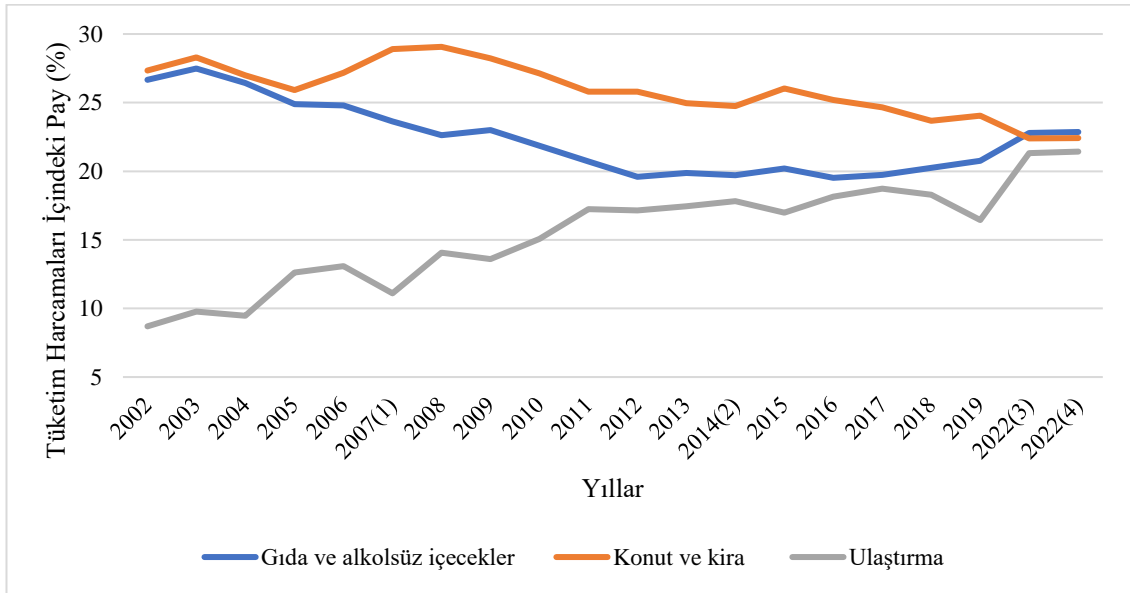
Konut kiralari, hanenin önemli harcama kalemlerinden birisini oluşturmaktadır. Hatta GYKA mikro veri setlerinde oturlan konutun sahibi olunması veya çeşitli gerekçelerle kira ödenmeden oturulması hallerinde bu durum, konutun izafi kirası tespit edilerek gelir olarak HG010 değişkenine kaydedilmektedir (TÜİK, 2022e). Dolayısıyla konuta başta kira olmak üzere yapılan harcamaların yüksekliğine bağlı olarak yoksulluk ilişkisine bakılabilir. Gelir elde etme gücü ilerleyen yaşla birlikte düşen yaşlıların, konut kira harcaması söz konusu ise bu durumda yoksulluk riskleri de yüksek sayılabilir.

Konut harcamalarına ilişkin TÜİK'in Hanehalkı Tüketim Harcaması İstatistiklerinde (TÜİK, 2024c) Hanehalkı Tüketim Harcamasının Türlerine Göre Dağılımı (2002-2022)<sup>52</sup> incelendiğinde konut harcamalarının yüksekliği dikkat çekicidir. 2022 yılı itibariyle 14 ayrı tüketim harcaması türü<sup>53</sup> bulunmaktadır. Hanelerin tüketim harcamaları içerisinde 2002-2022 yılları verilerinin ortalamalarına göre en yüksek üç

<sup>52</sup> Metaveride Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar içerisinde izafi kira tanımlaması yapılmış, ancak GYKA'dan farklı olarak lojmanda oturanlar için de hesaplandığı belirtilmiştir. Buna göre tüketim harcamaları içerisinde yer alan izafi kira "Konuta mülkiyet şekli ev sahibi, lojman ve diğer (babasına, akrabasına vb. kişilere ait yerlerde ikamet edip hiç bir şekilde ücret ödemeyenler) şekilde olan hanehalkının ikamet ettiği konutun kira değeri izafi kira olarak değerlendirilmiştir. İzafi kira, tüketim harcaması içinde kapsamaktadır. İzafi kira değeri, benzer özelliklere sahip olan, aynı semtte ve yerleşim yerinde kira ile oturlan konutun kira değeri emsal alınarak hanehalkı tarafından belirlenmektedir." şeklinde tanımlanmaktadır.

<sup>53</sup> Bunlar sırasıyla "Gıda ve alkolsüz içecekler", "Alkollü içecekler, sigara ve tütün", "Giyim ve ayakkabı", "Konut ve kira", "Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri", "Sağlık", "Ulaştırma", "Haberleşme", "Eğlence ve kültür", "Eğitim hizmetleri", "Lokanta ve oteller", "Çeşitli mal ve hizmetler" ile 2022 yılı istatistiklerine eklenen "Sigorta ve finansal hizmetler" ve "Kişisel bakım, sosyal koruma ve çeşitli mal ve hizmetler"dir.

tüketim harcamasıyla grafik oluşturulmuştur: bunlar sırasıyla konut ve kira, gıda ve alkolsüz içecekler ile ulaştırma harcamalarıdır. 2002-2022 ortalamaları dikkate alındığında %25,9, %22,4 ve %15,4 paylara sahiptirler. Konut harcamalarına 20 yıllık süreçte bakıldığında harcamaların %21,4-%29,1 arasında paya sahip olduğu görülmektedir. Bu da yapılan harcamaların beşte biri ile yaklaşık üçte biri arasında konuta pay ayrıldığını göstermektedir. Konut harcamaları 2022 yılına kadar tüm yıllarda en yüksek harcama türünü oluşturmaktadır (Grafik 38).



**Grafik 38.** En Çok Harcama Yapılan Üç Tüketim Malının Yıllara Göre Tüketim Harcamaları İçindeki Payları (2002-2022)

**Kaynak:** Hanehalkı Tüketim Harcaması İstatistiklerinden (TÜİK, 2024c) faydalanılarak oluşturulmuştur.

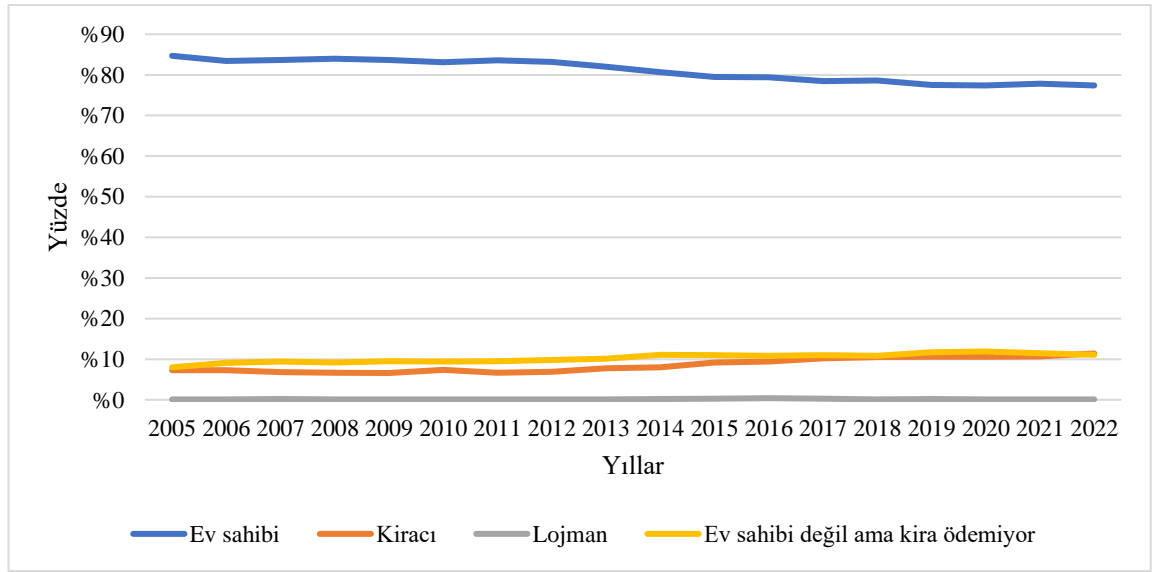
- (1) Yeni nüfus projeksiyonları 2007 yılından itibaren kullanılmaktadır.
- (2) Örneklem tasarımında 2014 yılından itibaren yeni idari bölünüş temel alınmıştır.
- (3) ECOICOP sınıflaması kullanılmıştır.
- (4) COICOP 2018 sınıflaması kullanılmıştır.

GYKA mikro veri setlerinde HH020 değişkeni “*oturulan konuttaki mülkiyet şekli*” olarak tanımlanmaktadır. Değişkendeki 4 değer sırasıyla (i) Ev sahibi, (ii) Kiracı, (iii) Lojman ve (iv) Ev sahibi değil ama kira ödemiyordur. 4. Kategoride yer alan kişiler için “*babasının, akrabasının vb. evinde ikamet edip hiç bir şekilde ücret ödemedi oturanlar*” örnek verilebilir. HH020 değişkeninde kira dışındaki konut tüketim harcamaları (fatura, tadilat, vb.) yer almamaktadır.

Oturulan konutların mülkiyetleri incelendiğinde 2022 yılında 6 633 493 (%77,4) yaşlının kendi konutlarında, 980 941 (%11,4) yaşlının kiracı oldukları konutlarda, 950

945 (%11,1) yaşlının ise kira ödemedikleri konutlarda oturduğu bulgulanmıştır. 5 703 (%0,1) yaşlı ise lojmanlarda ikamet etmektedir.

Öte yandan konutun mülkiyet durumuna göre tüm kategorilerde önceki yıllara nazaran benzer bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Ancak konut sahibi olan yaşlıların oranı, azalış eğilimindedir. 18 yıllık süreçte ufak dalgalanmalar haricinde hemen hemen tüm yıllarda oransal olarak bir azalış eğilimi söz konusudur. 2005 yılında yaşlıların %84,7'si kendi konutlarına sahipken 2022'de bu oran %77,4'e gerilemiştir. Bu 7,3 puanlık azalış, kiracılarda 4,1 puan; kira ödemedi başkalarının konutlarında oturanlarda ise 3,1 puan artış şeklinde dağılmıştır. Kısaca 2022 itibariyle her 10 yaşlıdan yaklaşık sekizi kendi evine sahipken birer tanesi ise kiracı veya başkasının evinde ücretsiz olarak ikamet etmektedir. Lojmanlarda ikamet eden yaşlı oranı, diğer kategorilere göre oldukça sınırlıdır (Grafik 39). Bu da çalışma hayatından çekilmiş veya çekilmek üzere olan bir nüfus için beklenebilecek bir durumdur.



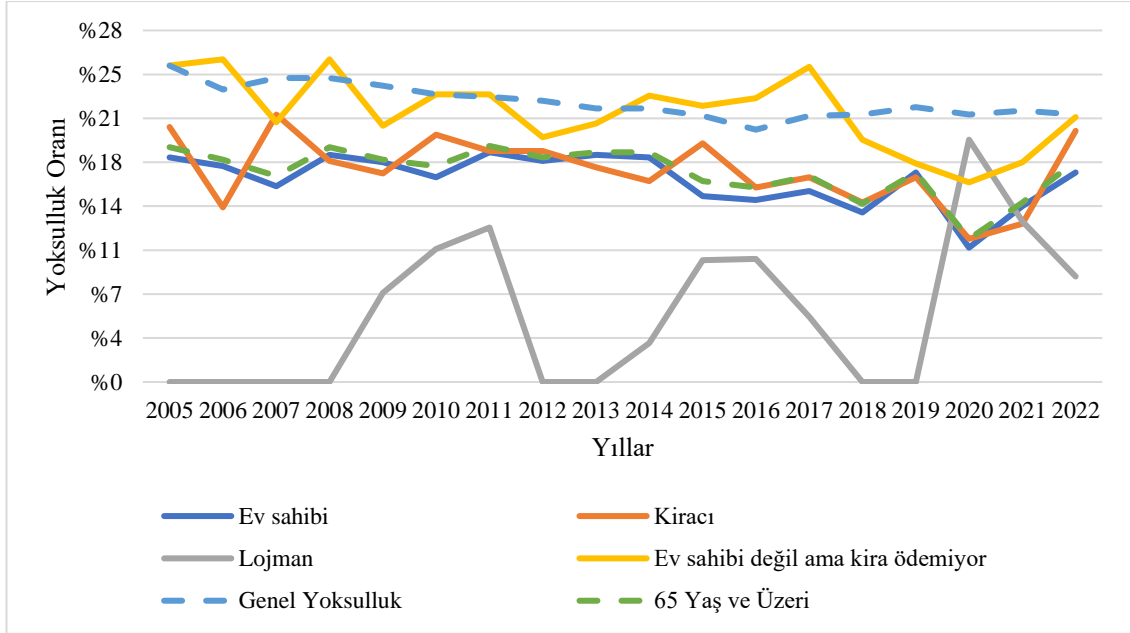
**Grafik 39.** Konut Mülkiyetine Göre Yaşlıların Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Konut mülkiyeti yaşlılar açısından önemli bir harcama kaleminin azalmasını, hatta net gelirin artmasını sağlamaktadır. Bu durum da konut mülkiyetine bağlı olarak yaşlıların yoksulluğuna etki edebilir. Yine yaşam döngüsü perspektifinden bakıldığında bireyin kendisine miras kalmış ya da kendi çalışması ile satın almış olduğu konut, ailesinden kalan miras veya çalışmasının bir ödülü olarak yaşlılık döneminde kümülatif avantaj olarak yansiyabilecekken; ailesinden miras kalmayan, sosyal güvencesi olmayan

işlerde kesikli veya kayıt dışı çalışan bir birey için yaşlılık döneminde konut sahibi olmamak bir dezavantaj birikiminin sonucu olabilecektir. Bu durumlar da yaşlılıkta yoksulluğun boyutunu artırabilecekte veya var olan yoksulluğu pekiştirebilecektir.

İkamet edilen konutun mülkiyet durumuna göre oluşturulan grafikte şu bulgulara ulaşılmıştır: **(i)** Kendi konutu olmayıp kira ödemededen oturan yaşlılar, iki istisna yıl dışında tüm yıllarda diğer gruplara göre daha yoksuldurlar. Hatta 2017 yılında yoksulluk oranları arasındaki fark oldukça açılmış en yakındaki grup olan kiracılarla 9 puana yakın yoksulluk farkı oluşmuştur. Bu grubun yoksulluk oranları, genel yoksulluk çizgisinin etrafında değişim göstermektedir. Öte yandan 2018-2020 yıllarında yoksulluk oranlarında önemli bir azalış; hemen ardından tekrar artış görülmektedir. **(ii)** Ev sahibi olan yaşlıların yoksulluk oranı, yaşlı yoksulluğu çizgisiyle paralel bir eğilim göstermektedir. Konut sahibi yaşlı sayısının yüksek olması dolayısıyla bu sonuç evrene yakın olacağından beklendik bir eğilimdir. **(iii)** Kiracı olan yaşlılar ile ev sahibi olan yaşlılar karşılaştırıldığında genel olarak kiracıların daha yoksul oldukları; 2020 yılında bu iki grubun da yoksulluk oranlarının önemli ölçüde azaldığı; ardından artmaya başladığı görülmektedir. **(iv)** Lojmanlarda oturanlar 2020-2021 yılları dışında en düşük yoksulluk oranına sahip kesimdir ve yoksulluk oranları önemli dalgalanmalar göstermektedir. Lojmanlarda oturanlar açısından en dikkat çeken yıl yine 2020'dir. Örnekleme hatası olmadığı varsayılırsa 2020'de yoksulluk oranı %0'dan neredeyse %20'ye ulaşmış gözükmektedir (Grafik 40). Ancak lojmanda ikamet eden yaşlı sayısının azlığı da bu oranların hareketine etki edebilir. 2020'de lojmanda ikamet eden yaşlı sayısı yalnızca 6800'dür.



**Grafik 40.** Konut Mülkiyetine Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Sonuç itibariyle oturlan konutun mülkiyeti ile yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında ev sahibi olmayan ancak kira ödemedi başkalarının mülklerinde oturan yaşlıların oranının arttığı ve bu grubun en yoksul yaşlı kesimini oluşturduğu görülmektedir. Gelir yoksulluğuna sahip olan yaşlılar, yakınlarının mülklerinde kira ödemedi oturabilmektedir. Aile, akraba ve diğer sosyal ağların dayanışması yoluyla yaşlılara kira ödettirmeksizin kendi konutlarında oturma hakkı tanınması durumu söz konusu olabilir. Öte yandan bu grup dışında kalan yaşlıların yoksulluk oranları, hiçbir zaman genel yoksulluk çizgisini aşmamıştır. Bulguların Marcinkiewicz ve Chybalski'nin izafi kira değerlerinin yaşlı yoksulluğunu azaltmaya dönük katkısı bulunduğu dair çalışması (2023) ile kısmen örtüştüğü belirtilebilir.

#### 4.5.2.3.7. İkamet Edilen Bölgeye (İBBS-1) Göre Yaşlı Yoksulluğu

İktisadi anlamda daha gelişmiş bölgelerde yaşamak, çeşitli fırsatlar sunması bakımından yoksulluğu engelleyici rol üstlenebilir. Ancak aynı zamanda rekabetin de daha yüksek olmasına sebebiyet verebilir.

GYKA mikro veri setlerinden yapılan tespitlere göre Türkiye'de yaşlı yoksulluğunun bölgelere göre farklılaştığı görülmüştür. İstatistiki Bölge Birimleri

Sınıflaması Düzey 1'e (İBBS-1)<sup>54</sup> göre yapılan analizde genel yoksulluk oranları ile yaşlı yoksulluğu oranları bölgelere ve yıllara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. İBBS-1'e göre Türkiye aşağıda yer alan 12 alt bölgeden oluşmaktadır (TÜİK, 2022b: 17):

<b>TR1-</b> İstanbul	<b>TR5-</b> Batı Anadolu	<b>TR9-</b> Doğu Karadeniz
<b>TR2-</b> Batı Marmara	<b>TR6-</b> Akdeniz	<b>TRA-</b> Kuzeydoğu Anadolu
<b>TR3-</b> Ege	<b>TR7-</b> Orta Anadolu	<b>TRB-</b> Ortadoğu Anadolu
<b>TR4-</b> Doğu Marmara	<b>TR8-</b> Batı Karadeniz	<b>TRC-</b> Güneydoğu Anadolu

İBBS-1 düzeyinde genel nüfusa ait yoksulluk oranlarının hesaplanmasında bölgeler arasında ciddi farklılıklar olduğu gözlenmektedir. En yoksul bölge açık bir şekilde TRC bölgesidir. Bölgede, yoksulluk oranları hemen her yıl azalış gösterse de 2022 yılı itibariyle hala her iki kişiden birisi yoksuldur. Yoksulluk oranlarında bu bölgeyi sırasıyla TRB ve TRA bölgeleri takip etmektedir. Genel nüfus içerisinde en yüksek yoksulluk oranı 2006 yılında TRC bölgesinde gözlenmiştir. 2022 yılı geneline bakıldığında ise TR1 bölgesinin en düşük yoksulluk oranına sahip olduğu gözlenmiştir (Tablo 43).

<sup>54</sup> 22/09/2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve aynı tarihte yürürlüğe giren 28/08/2002 tarih ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile üç düzeyde istatistiki bölge sınıflandırılması yapılmıştır. Düzey 3, 81 ili ayrı ayrı temsil ederken; düzey 2, 81 ili kapsayan 27 alt bölgeyi; düzey 1 ise 27 alt bölgenin birleştirildiği 12 alt bölgeyi ifade etmektedir (m. 3). Ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller, bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak Düzey 1 ve Düzey 2 şeklinde gruplandırılmak üzere hiyerarşik bir bölge birimleri sınıflandırması yapılmıştır (m.2).



**Tablo 43.** Yıllara Göre Bölgesel Yoksulluk Oranları (Genel Nüfus, 2005-2022)

Yıl	TR1	TR2	TR3	TR4	TR5	TR6	TR7	TR8	TR9	TRA	TRB	TRC	Genel
2005	7,1	16,8	18,3	11,3	14,6	33,1	18,8	29,3	17,8	44,4	51,1	68,2	25,2
2006	1,8	15,8	16,4	10,1	11,3	32,8	22,7	23,4	15,8	38,8	49,2	70,7	23,3
2007	5,4	18,3	18,2	8,6	15,0	29,0	25,6	27,8	17,8	44,0	52,3	63,5	24,2
2008	5,2	18,6	15,0	10,2	14,7	28,3	28,3	27,1	17,0	47,4	54,8	63,9	24,2
2009	7,7	18,3	15,1	14,8	15,2	21,1	24,8	23,2	21,8	45,6	52,2	62,4	23,6
2010	5,9	17,3	13,8	11,7	14,3	24,4	23,2	21,4	20,0	44,0	55,8	60,9	22,9
2011	6,4	16,5	12,2	12,2	12,2	27,8	21,9	19,5	17,5	50,0	51,9	60,4	22,7
2012	6,6	13,5	12,5	9,9	11,6	28,3	25,0	21,4	15,5	48,4	50,6	59,1	22,4
2013	7,4	13,5	13,5	9,7	11,2	29,3	20,7	21,1	13,2	43,6	49,3	56,6	21,8
2014	9,3	17,3	13,7	10,2	10,6	27,8	20,7	21,6	17,2	38,7	49,3	53,7	21,8
2015	7,7	14,7	13,1	10,0	10,1	27,2	23,8	18,4	15,9	34,9	43,6	57,5	21,2
2016	7,3	14,4	12,3	8,1	11,9	23,6	20,5	16,1	16,1	32,8	47,2	56,0	20,1
2017	9,4	15,8	12,8	10,3	12,6	23,8	22,5	18,4	17,0	36,5	45,7	55,4	21,2
2018	8,5	15,7	13,4	9,4	11,4	26,0	21,4	19,8	17,4	39,2	45,2	56,3	21,3
2019	8,9	16,2	14,1	10,0	12,6	26,1	23,7	22,0	17,2	42,2	47,8	54,3	21,9
2020	10,4	13,6	12,5	7,9	11,0	29,1	23,2	17,9	13,5	42,6	45,1	53,3	21,3
2021	7,4	14,4	15,0	10,4	12,7	27,5	22,4	19,1	16,7	43,7	49,2	53,0	21,6
2022	7,4	12,6	16,1	9,9	14,1	22,9	23,4	20,5	21,1	46,7	49,7	51,8	21,3

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

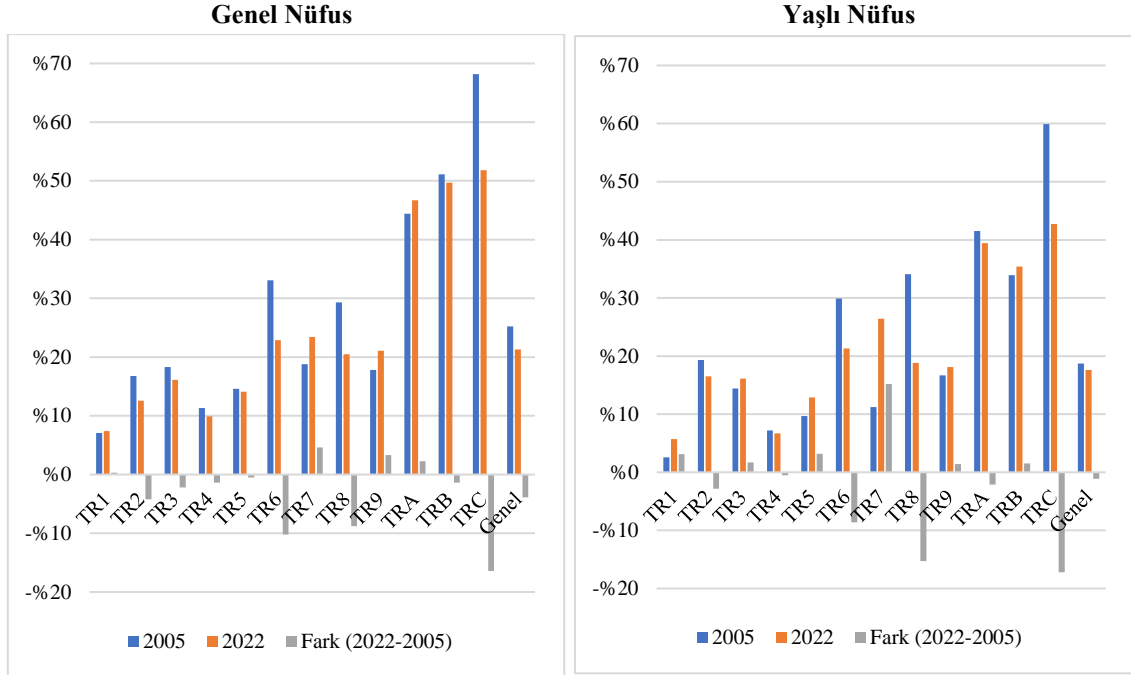
Yaşlı nüfus için benzer bir tablo oluşturulduğunda önceki analizlerden tahmin edileceği gibi genel nüfusa oranla daha düşük yoksulluk oranları olduğu görülmektedir. Ancak bu oranlar yine genel nüfusta olduğu gibi yıllara ve bölgelere göre ciddi farklılıklar göstermektedir. En yoksul bölge yaşlı nüfus açısından da TRC bölgesidir. Bölgede 2022 yılında her 100 yaşlının 42'si yoksuldur; 2005-2011 yılları arasında %55-60 oranları arasında bir yaşlı yoksulluğu gözlenmiştir. Bu bölgeyi yine TRA ve TRB bölgeleri izlemektedir, ancak genel nüfusun aksine yıllara göre yoksulluk oranlarında bu iki bölge arasında değişiklikler olmuştur. Bazı yıllarda TRB bölgesindeki, bazı yıllarda ise TRA bölgesindeki yaşlıların yoksulluk oranı daha yüksek çıkmıştır. Tüm yıllarda en düşük yaşlı yoksulluğu oranına sahip bölge TR1 bölgesi olmuştur. Yaşlı yoksulluğunun en yüksek görüldüğü bölge 2008 yılında TRC bölgesi olup %61,20 yoksulluk oranına sahiptir. En düşük yoksulluk oranı ise 2007 yılında TR1 bölgesinde %0,90 olarak ölçülmüştür. TR4 bölgesi dışında kalan tüm bölgelerde 2022 yılındaki yaşlı yoksulluğu oranı 2021 yılına göre artış göstermiştir (Tablo 44).

**Tablo 44.** Yıllara Göre Bölgesel Yoksulluk Oranları (Yaşlı Nüfus, 2005-2022)

Yıl	TR1	TR2	TR3	TR4	TR5	TR6	TR7	TR8	TR9	TRA	TRB	TRC	Genel
2005	2,6	19,3	14,4	7,2	9,7	29,9	11,2	34,1	16,7	41,5	33,9	59,9	18,7
2006	1,8	18,8	14,5	8,6	9,1	32,2	13,9	19,4	16,3	31,1	36,4	57,8	17,7
2007	0,9	19,6	12,7	4,9	11,5	20,3	13,9	21,6	12,9	34,3	27,9	56,7	16,4
2008	1,4	21,6	12,6	10,8	10,6	19,8	20,9	22,5	14,8	37,4	41,6	61,2	18,7
2009	2,2	19,2	11,1	14,4	13,1	16,0	16,1	18,5	17,2	38,0	36,5	58,8	17,7
2010	2,0	17,2	11,3	12,2	9,9	19,9	17,6	21,1	11,3	28,4	45,1	54,7	17,2
2011	3,7	19,2	15,1	5,5	9,9	27,2	24,6	17,5	14,0	38,7	42,1	55,2	18,8
2012	4,2	14,2	13,7	7,4	11,3	27,9	22,5	16,7	9,6	39,1	39,4	47,4	17,9
2013	4,4	19,5	14,5	7,0	11,4	30,0	18,8	18,8	11,0	34,5	38,6	45,2	18,3
2014	5,6	21,4	15,2	8,1	9,9	26,1	20,1	18,7	14,6	32,2	39,4	43,1	18,3
2015	3,0	18,8	14,8	7,2	6,0	27,0	18,9	13,8	10,5	30,2	26,9	48,8	16,0
2016	4,5	16,8	11,7	7,0	7,2	22,1	16,8	13,6	13,2	27,6	31,6	47,3	15,5
2017	6,6	18,9	12,0	7,9	9,1	22,5	18,2	14,1	15,0	26,7	27,6	51,2	16,4
2018	5,4	15,2	10,1	6,2	6,7	19,3	15,9	13,5	12,9	27,8	28,7	45,7	14,2
2019	7,4	15,2	14,3	10,5	9,5	21,2	21,5	17,2	13,9	29,9	29,4	38,9	16,7
2020	3,5	8,7	8,5	4,5	7,1	16,4	13,9	11,7	8,3	28,3	21,7	36,2	11,4
2021	4,5	11,2	10,9	7,8	9,0	18,7	16,0	12,9	13,4	32,6	33,2	41,7	14,3
2022	5,7	16,5	16,1	6,7	12,9	21,3	26,4	18,8	18,1	39,4	35,4	42,7	17,6

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Veri setlerinin başlangıç yılı olan 2005 ve son yılı olan 2022 yıllarına ait veriler karşılaştırıldığında yoksulluk oranlarının 18 yıldaki değişimi daha açık anlaşılmaktadır. Yoksulluk oranları, İBBS-1 düzeyinde bazı bölgelerde artmış, bazı bölgelerde azalmış durumdadır. En yüksek azalış TRC bölgesinde görülürken en yüksek artış TR7 bölgesinde görülmüştür. Ancak hala TRC bölgesindeki yoksulluk oranları çok yüksektir. Benzer analiz, yaşlılar için yapıldığında yoksulluk oranlarının genel olarak daha düşük, yoksulluk oranlarındaki azalışınsa benzer şekilde ancak daha yüksek oranlarda olduğu görülmektedir (Grafik 41).



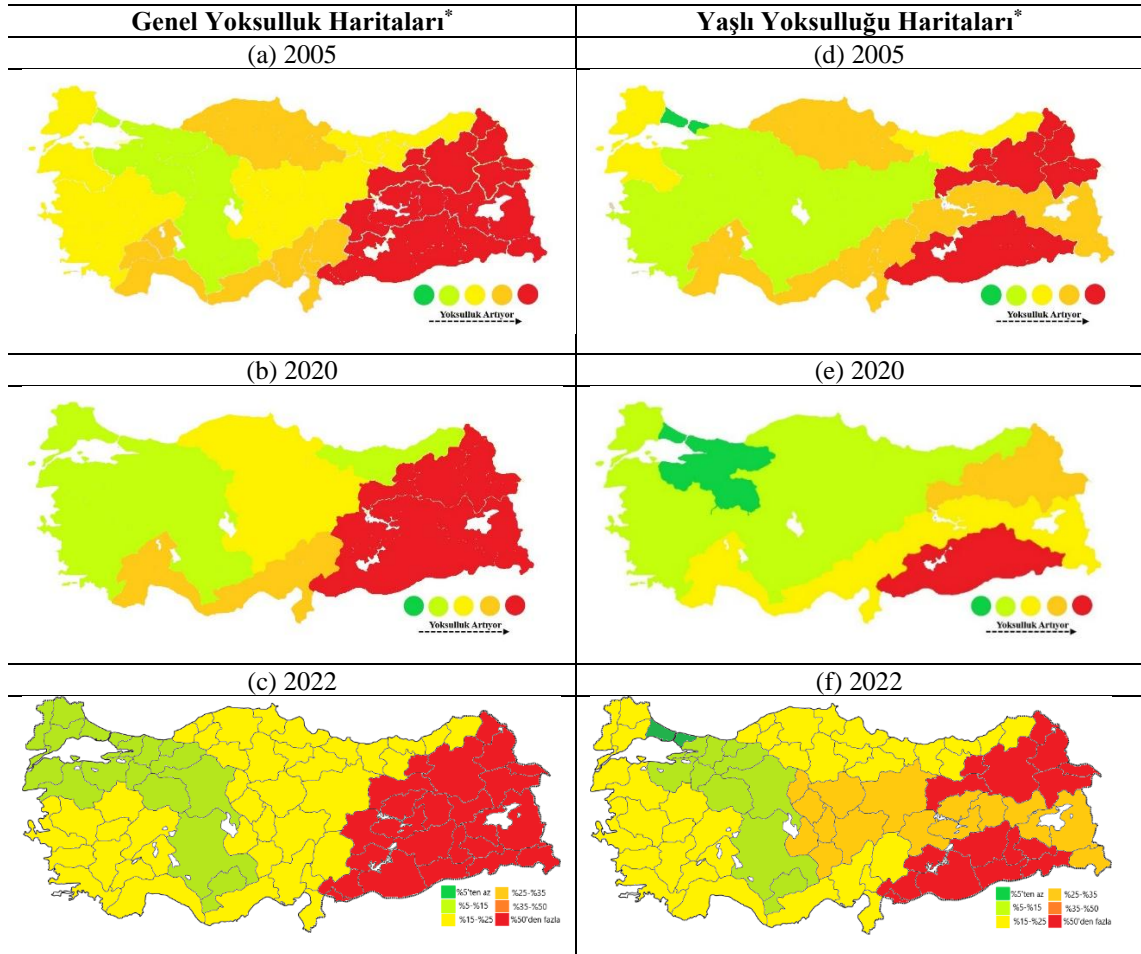
**Grafik 41.** Yıllara Göre Yoksulluğun Bölgesel Değişimi (Genel Nüfus ve Yaşlı Nüfus, 2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006 ve 2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

İki grafik birlikte incelendiğinde hem yaşlı hem de genel nüfus açısından TR8 ve TRC bölgelerinde önemli düşüşler yaşandığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde yoksulluktaki azalış ve artışlar hem genel yoksullukta hem de yaşlı yoksulluğunda benzerlik göstermektedir.

Yoksulluk oranlarının yükseklikleri arasındaki farklılıkları göstermek için 2005, 2020 ve 2022 yıllarına ait altı yoksulluk haritası hazırlanmıştır. 2005 ve 2022 yıllarının seçilmesinin sebebi, veri setlerinin ilk ve son yıllarını içermesi; 2020 yılının seçilmesinin sebebi ise yaşlı yoksulluğunun büyük kırılımlarının bu yılda yaşanmış olmasıdır.

Genel yoksulluk haritaları (a, b, c) birlikte incelendiğinde İstanbul, Ankara ile İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yoksulluk oranları 2005, 2020 ve 2022 yıllarında aynı aralıktayken diğer bölgelerde farklılıklar yer almaktadır. Orta Karadeniz'de 2005'ten sonra iyileşme, Doğu Karadeniz'de ve Ege'de önce iyileşme sonra kötüleşme, Akdeniz çizgisinde 2022 yılında iyileşme görülmektedir. Yaşlı yoksulluğu haritaları (d, e, f) birlikte incelendiğindeyse 2005-2020 haritalarında Ege Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışındaki tüm bölgelerde yaşlı yoksulluğunun gösterdiği iyileşme gözlemlenebilmektedir. Ancak 2022'ye geçerken neredeyse tüm bölgelerde bir gerileme söz konusudur (Grafik 42).



**Grafik 42.** Genel Nüfusa ve Yaşlı Nüfusa Ait Yoksulluk Haritaları (2005, 2020 ve 2022, İBBS-1)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006, 2021 ve 2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

\*İBBS-1 düzeyinde hesaplanan görece yoksulluk oranı; %5'in altında ise koyu yeşil, %6-%15 arasında ise açık yeşil, %16-%25 arasında ise sarı, %26-%35 arasında ise turuncu iken %36 ve üzerindeyse kırmızı renkle tasvir edilmiştir.

Genel yoksulluk ve yaşlı yoksulluğuna dair tüm haritalar incelendiğinde TRC (Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin alt bölgesi) ve TR5 (Ankara, Konya, Karaman) bölgelerinin yoksulluk oranlarının6 haritada da sırasıyla kırmızı ve açık yeşil renktedir. Bununla birlikte TR1 ve TR4 bölgelerinde haritaların tamamı açık yeşil veya koyu yeşildir.

Sonuç olarak ülkede yaşlı yoksulluğu, (genel yoksullukta olduğu gibi) bölgesel olarak farklılaşmaktadır. Güney Doğu ve Doğu Anadolu'ya gidildikçe yoksulluk oranlarının arttığı; ancak İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyükşehirlere doğru gidildikçe yoksulluk oranlarının azaldığı görülmektedir. Bu da gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkların, yaşlı yoksulluğuyla da ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda bölgesel farklılıkların yaşlı yoksulluğuna etki ettiğini bulgulayan Cui vd.nin (2024)

çalışması ile bu araştırmanın bulguları örtüşürken; bölgesel farklılıkların yaşlı yoksulluğu bakımından demografik göstergelerden daha düşük etki ettiğini bulgulayan Gong vd.nin (2022) çalışması ile örtüşmemektedir. Bölgesel farklılıklar, demografik diğer unsurlar kadar, hatta belki de daha fazla etkilidir. Kümülatif dezavantaj, bölgeler arasında da kendisini hissettirmektedir. Bölgesel avantajlar ve dezavantajlar, yaşlılıkta da yoksulluğu sürdürmektedir.

#### **4.5.3. Yaşlılık Aylıkları ve Yaşlı Yoksulluğu**

Araştırmanın bu bölümünde tezin ikinci amacı olan yaşlılık aylıkları ile yaşlı yoksulluğu arasındaki ilişkiyi göstermeye ve yaşlılık aylıklarının olmadığı bir ortamda yaşlılar bu durumdan nasıl etkilenirdi sorusuna cevaplar aramaya çalışılacaktır. Ayrıca yaşlılık aylıklarının çeşitli ekonomik göstergelere kıyasla yıllara göre nasıl bir değişim gösterdiği de incelenecektir.

##### **4.5.3.1. Yaşlılık Aylığından Faydalananların Yıllara Göre Seyri**

Sosyal güvenlik teorisi bakımından yaşlılık hali bir sosyal risktir. ILO'nun 102 sayılı sözleşmesinde de yaşlılık bir risk olarak değerlendirilmiştir. Yine 3. Bölümde anlatıldığı gibi Türkiye'de de yaşlılık bir sosyal risktir ve yaşlanan kişinin karşılaşılabileceği gelir azalması, gider artması ve gelir kesilmesi gibi hallerde onu koruyacak sosyal güvenlik mekanizmaları kurulmuştur.

Yine 2. Bölümde aktarıldığı gibi sosyal güvenlik tekniği bakımından sosyal sigorta tekniği ve sosyal yardım tekniği bu risklere karşı güvence oluşturmak için kullanılan en önemli araçlardandır. Sosyal sigorta tekniği, çalışma hayatında ödenen primler karşılığında yaşlılıkta kişiye düzenli bir gelir olarak yaşlılık aylığı bağlamayı sağlayan bir teknik iken; sosyal yardım tekniği çoğunlukla sosyal sigorta sisteminin dışında kalan ve yoksulluk ile birlikte çalışma gücü olmayan muhtaç kimselere muhtaçlıkları süresince ekonomik güvence sağlamayı hedefleyen bir tekniktir.

TÜİK mikro veri setlerinde yaşlı bireyin sosyal güvenlik çatısında güvence altına alındığını gösteren değişken FG080 değişkenidir. Değişkenin 2021 kılavuzundaki tanımı "*Ferdin 2020 yılı içinde elde ettiği emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin*

*değeri (TL)*''dir.<sup>55</sup> Değişkenin tanımından kaynaklanan en büyük kısıt, sosyal sigorta ve sosyal yardım kanalıyla bireylere yapılan ödemelerin birlikte tanıma dahil edilmesidir:

FG080 değişkeni üç alt bileşenden oluşmaktadır: (i) emekli maaşı, (ii) yaşlılık maaşı, (iii) isteğe bağlı emeklilik geliri. Bunlardan ilki sosyal sigorta sistemini, ikincisi ise sosyal yardım sistemini ifade etmektedir ve kamuoyunda 65 yaş aylığı olarak bilinen ve başta 65 yaşını doldurmuş, kimsesiz ve muhtaç yaşlılara verilen karşılıksız yardımlar bu bileşende yer almaktadır.

Değişken aylık alan bireylerin aylık gelirlerini içerdiğinden eğer veri girişi söz konusu değilse (*missing/system missing*) bireyin bu gelir kalemlerinden aylık almadığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiye dayanarak FG080 değişkeninin değeri "1" ve üzerinde ise "aylık alıyor"; değilse ("sysmissing") "aylık almıyor" şeklinde yeniden kodlanmıştır.

Kodlama sonucunda FG080 değişkenine göre genel nüfusun tamamına bakıldığında her geçen yıl emekli olan sayısındaki artış Tablo 45'te görülmektedir. Genel nüfus içerisinde emekli/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylığı alanların oranı genel nüfusun %8-12 dolaylarında olup artış eğilimi göstermektedir. 2005-2022 yılları arasında tam 4 puanlık (diğer bir deyişle %50) bir artış söz konusudur.

---

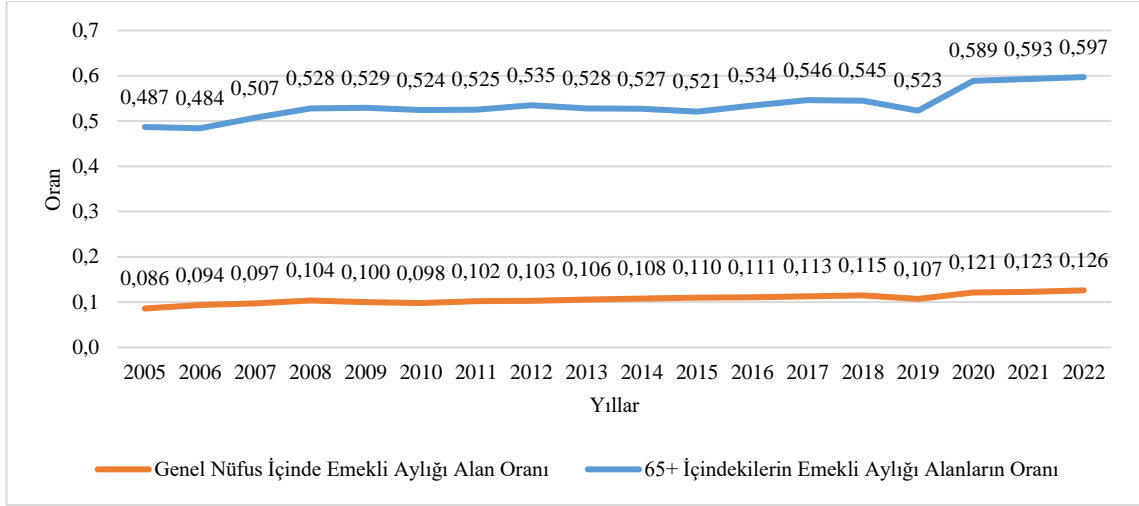
<sup>55</sup> Değişkenin tanımı, kılavuzların tamamı incelendiğinde yalnızca bir kez değişmiştir. 2010 yılındaki tanım "*Ferdin 2009 yılı içinde elde ettiği emeklilik gelirlerinin değeri (TL)*"dir. Araştırmanın kapsamı bakımından bu tanım, 2005-2009 arasında; üstte bahsedilen tanım ise 2010-2022 arasında kullanılmıştır. FG080 değişkeni, *faaliyet dışı gelirler* kategorisi içerisinde yer alan işsizlik ödenekleri (FG070), dul/yetim maaşı ve ölüm tazminatları (FG090), hastalık yardımı (FG100), sakatlık/gazilik/malullük aylığı (FG110), eğitimle ilgili karşılıksız burs ve bağışlar (FG120), aile ve çocuk yardımları, konut yardımları ve diğer sosyal yardımlar ile birlikte *sosyal transferler* kategorisinde ele alınmaktadır (TÜİK, 2022b: 13).

**Tablo 45.** Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alan ve Almayan Bireylerin Sayısı ve Oranları (2005-2022)

Yıl	Emekli Aylığı Alan Nüfus	Genel Nüfus İçinde Emekli Aylığı Alanların Payı (%)	Emekli Aylığı Alan Yaşlı Sayısı	Emekli Aylığı Almayan Yaşlı Sayısı	Emekli Aylığı Alan Yaşlıların Payı (%)
2005	5783027	8,6	2111125	2219465	48,7
2006	6429766	9,4	2274810	2424155	48,4
2007	6685793	9,7	2522899	2450202	50,7
2008	7318087	10,4	2755117	2458916	52,8
2009	7145981	10,0	2649759	2357383	52,9
2010	7128643	9,8	2677174	2427300	52,4
2011	7478160	10,2	2775080	2514916	52,5
2012	7699843	10,3	2894346	2513199	53,5
2013	8016676	10,6	3169719	2838443	52,8
2014	8262436	10,8	3307835	2965266	52,7
2015	8464174	11,0	3373619	3097955	52,1
2016	8728401	11,1	3600203	3146740	53,4
2017	9017784	11,3	3821129	3179821	54,6
2018	9273507	11,5	3989300	3325671	54,5
2019	8722633	10,7	4049830	3699037	52,3
2020	10018254	12,1	4788150	3343945	58,9
2021	10307915	12,3	4955360	3400707	59,3
2022	10589090	12,6	5118899	3452184	59,7

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan veriler, yaşlı nüfusun neredeyse %60'ının emekli/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylığı aldığını göstermektedir. 2005'te bu oran %48,7 iken; tam 10 puan artıp 2022'de %58,7'ye çıkmıştır. 2022 yılı itibariyle emekli/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylığı alan 10,5 milyon ferdin, yaklaşık 3,5 milyonunu yaşlılar oluşturmaktadır (Grafik 43, Tablo 45). Yaşlı nüfus artışı ile sosyal güvenlik sisteminden aylık alan sayısının ve oranının artışı beklendiği gibidir. Ancak 2005'ten 2022'ye aylık alan yaşlı nüfustaki dramatik artışın, 2023 yılında yürürlüğe giren 7438 s. yasa ile emeklilikte yaşa takılanların emekliliğe hak kazanması ile iyice artacağı tahmin edilebilir.



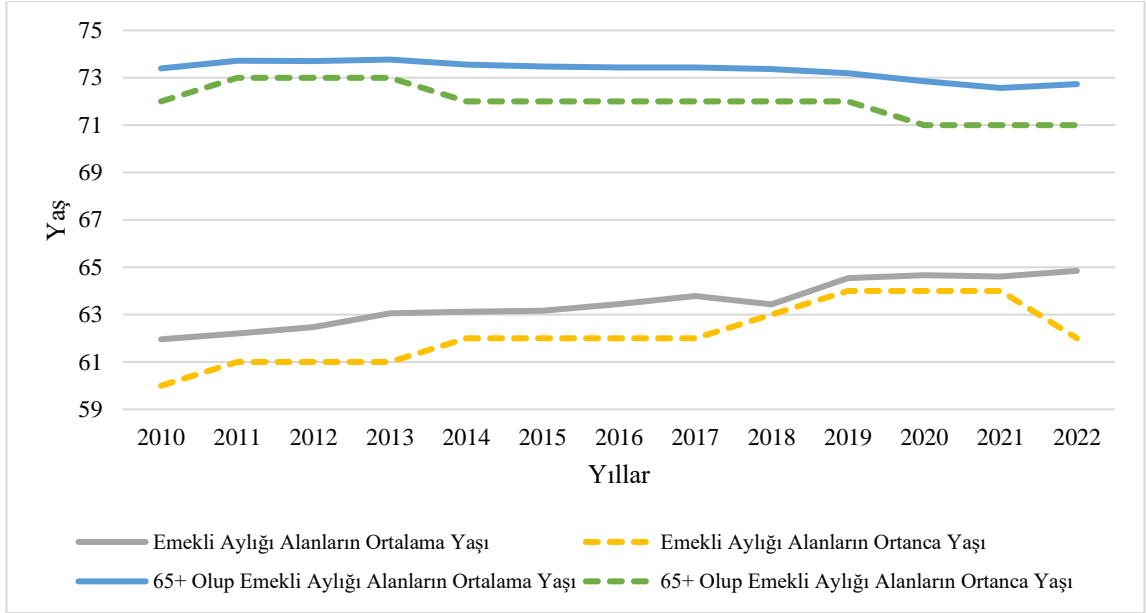
**Grafik 43.** Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alanların Oranı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alanlarla ilgili diğer bir analiz konusu bu aylığı alanların ortalama ve ortanca yaşlarının tespit edilmesidir. Bunun için FG080 değişkenine göre iki analiz gerçekleştirilmiştir. **Birincisi** genel nüfusun içerisinde bu aylıkları alanların ortalama ve ortanca yaşlarının tespiti, **ikincisi** ise yaşlı olup bu aylığı alanların ortalama ve ortanca yaşının tespitidir. Tespitler 2010-2022 yılları arası için yapılmıştır.

Genel nüfus içerisinde emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylığı alanların ortalama ve ortanca yaşları, 2010-2022 yılları arasında bazı yıllardaki yatay seyirler dışında sürekli artış göstermiştir. Ortalamada gözle görülür en önemli düşüş 2018 yılında gerçekleşmiştir. Yaşlılar için benzer analiz yapıldığında ise genel nüfustaki kadar belirgin olmasa da ortalama ve ortanca yaşlarda düşüşler gözükmemektedir (Grafik 44). Özellikle 2020-2021 yıllarındaki düşüşlerde Covid-19 pandemisinin olumsuz sonuçları etkili olmuş olabilir.





**Grafik 44.** Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alanların Ortalama ve Ortanca Yaşı (2010-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2011-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

2010 yılında genel nüfusta emekli aylığı alanların ortalama yaşı 61,96 iken 2022'de 64,85'tir ve 12 yılda 3 yaştan daha az yükselmiştir. Yaşlılarda ise bu yaş sırasıyla 73,4 ile 72,73'tür. Aynı yıllarda ortanca yaşlar incelendiğinde genel nüfusta sırasıyla 60 ve 64; yaşlılarda 72 ve 71 yaşları tespit edilmiştir. Genel nüfusta bir artış, yaşlı nüfusta ise azalış ortanca yaşta da görülmektedir.

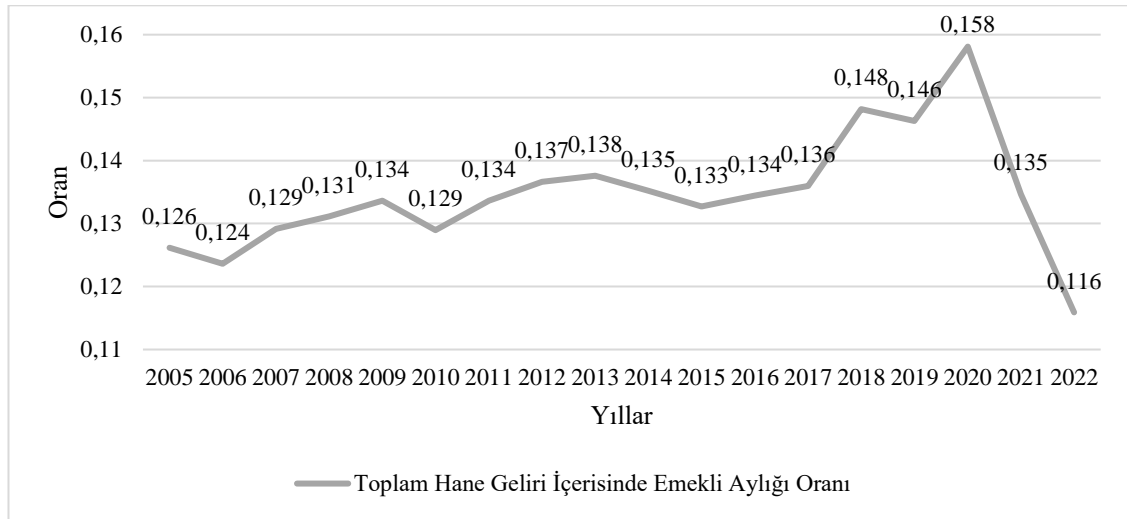
Özetle nüfus yaşlanmakta, buna bağlı olarak yaşlılık aylığı alan nüfusun ortalama ve ortanca yaşı artış göstermekte; ancak yaşlı nüfus açısından durum daha dengeli, hatta bir nebze azalış şeklinde gözlemlenmektedir. Öte yandan yaşlılık aylığı alan yaşlı oranı her geçen yıl artış göstermektedir.

#### 4.5.3.2. Yaşlılık Aylıklarının Hane Geliri İçerisindeki Payı

Çalışmanın amacı açısından önemli bir konu toplam kullanılabilir hane geliri (HG110) içerisinde yaşlılık/emeklilik/isteğe bağlı emeklilik (FG080) aylıklarının payıdır. Toplam hane gelirleri içerisindeki bu aylıkların genel nüfus içerisindeki ve yaşlı nüfus içerisindeki payının karşılaştırılmasıyla yaşlıların gelirleri içerisindeki önem düzeyinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Çünkü her geçen gün, Türkiye nüfusu yaşlanmakta ve dolayısıyla yaşlılar açısından işgücü piyasası kaynaklarından sağlanan

gelirlerin payının azalış göstermesine karşılık sosyal güvenlik sisteminden sağlanan gelirlerin payının artış göstermesi olasıdır.<sup>56</sup>

Toplam kullanılabilir hane gelirleri içerisinde, toplam emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin payı %10 dolaylarındadır. En düşük %11,6 olan bu oran; 2015'ten itibaren ufak dalgalanmalar dışında artış eğilimi içindeyken 2020 yılında ulaştığı %15,8 oranından iki yılda 4 puandan fazla değer kaybederek %11,6'ya gerilemiştir. Yani 2006 yılında toplam hane gelirlerinin 100 TL olduğu bir örnekteki bu gelirin 12,4 TL'sinin; ancak 2022 yılında ise yaklaşık 11,6 TL'sinin emekli aylığından oluştuğu görülmektedir (Grafik 45). Özetle o kadar hızlı yaşlanmaya rağmen 2005'ten 2022'ye kadar emeklilik aylıklarının payı azalmış gözükmektedir.



**Grafik 45.** Toplam Kullanılabilir Hane Geliri İçerisinde Toplam Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylıklarının Payı (Genel Nüfus, 2005-2022)

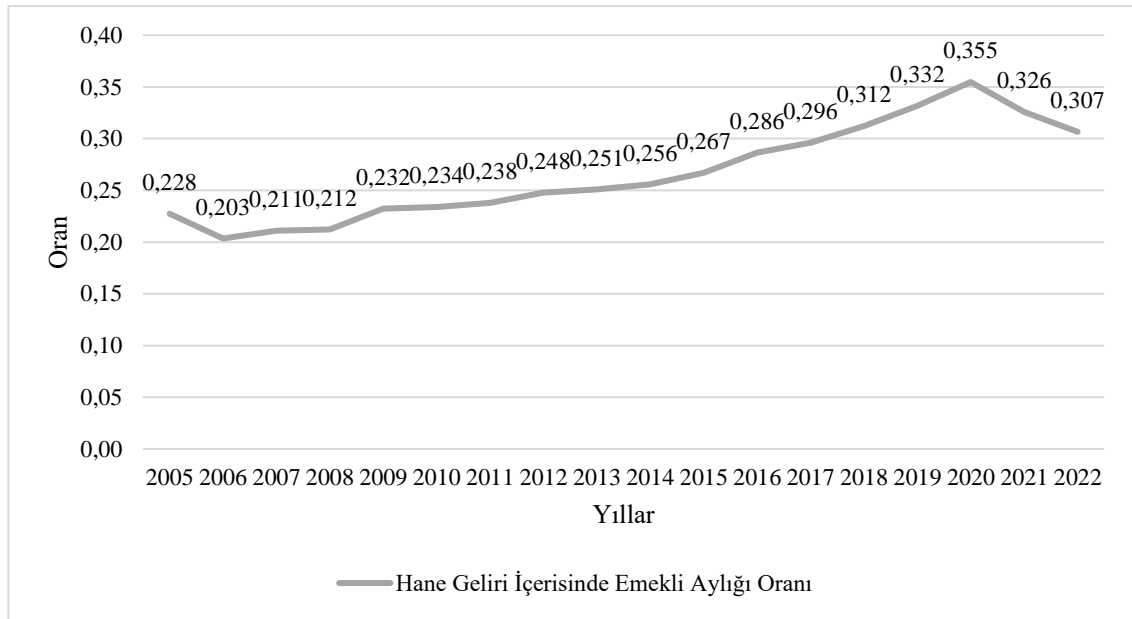
**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Genel nüfus içerisinde yaşlılara dönük transferlerin görece düşük olması, yaşlıların bulunduğu hanelere nazaran anlaşılırdır. Çünkü bu hanelerde, nüfus yaşlandıkça emekli oranının artması dolayısıyla aylıkların payı da artış gösterebilmektedir. Bunun için FK070 değişkeni kullanılarak hanesinde en az bir yaşlı fert bulunan hanelerin toplam kullanılabilir hane geliri tespit edilmiş; yine yaşlı fertlerin

<sup>56</sup> Analizin yapılması için Excel Pivot Tablolarından yararlanılmıştır. Öncelikle FERT\_ID, BULTEN, FK070, FG080 ve HG110 değişkenlerine ait veriler Excel'e aktarılmıştır. Bu veriler üzerinden her yıl için ayrı ayrı pivot tablolar oluşturulmuş ve FG080 aylıklarının hane gelirleri içerisindeki payı hesaplanmıştır. Aynı hesaplama içinde yaşlı veya yaşlıların bulunduğu haneler için de hem hane gelirleri hem de emekli aylıkları yeniden hesaplanarak benzer oranlama yapılmıştır. Bu başlıktaki analizler Excel üzerinden yapıldığı için evrene dönük bir ağırlıklandırma yapılmadan, örneklem içerisindeki verilere göre sonuçlar elde edilmiştir.

emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin toplamı bulunmuş ve çıkan gelir tutarı, toplam hane geliri tutarına bölünmüştür. Özetle burada bir önceki analizden farklı olarak 65 yaşın altındaki bireylerin emekli aylıkları ile hanesinde en az 1 yaşlı fert bulunmayan hanelerin gelirleri dikkate alınmamıştır.

Yaşlılara yapılan transferlerin miktarları, en az bir yaşlı ferdin olduğu hanelerdeki toplam gelirin en az %20'sini, yani beşte birini oluşturmuştur. Bu yüzde, 2020 yılına kadar 2006 yılı dışında her yılda istikrarlı olarak artış göstererek %35'leri aşmış, ancak ardından 2 yılda hızlı bir şekilde %30'lara gerilemiştir (Grafik 46).



**Grafik 46.** Toplam Kullanılabilir Hane Geliri İçerisinde Toplam Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylıklarının Payı (Yaşlı Fert Bulunan Haneler, 2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

2020 yılında yaşanan tepe noktada, emekli aylıklarına getirilen taban aylık düzenlemesinin etkisi söz konusu olabilir. Takip eden yıllardaki düşüşün ise asgari ücrette yaşanan ciddi artışların gelir payı bakımından emekli aylıklarını geride bıraktığı düşünülebilir. 2020 yılında net asgari ücret, 2324 TL iken 2021'de 2832,90 TL'ye çıkarılmış; 2022'de ise ilk ve ikinci altı ayda sırasıyla 4253,40 TL ve 5500,35 TL'ye yükseltilmiştir. Diğer bir deyişle 2020'den 2021'e geçişte yaklaşık %22 artırılan asgari ücret; 2022'ye geçişte de 2021'e göre %50; ardından ikinci altı ayda ilk altı aya göre %29'dan fazla artırılmıştır. 2020'den 2022/2'ye artış ise nominal olarak %136 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemlerde taban emekli aylıkları 1000-1500-2500-3500 TL olup asgari ücretin oldukça gerisinde kalmıştır.

Sonuç olarak hem yaşlıların içinde bulunduğu hanelerin gelirleri içerisinde hem de örneklemlerdeki nüfusun tamamının hanelerinin gelirleri içerisinde emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylıkları 18 yıl sonunda artış göstermiştir. Bu artış, yaşlıların olduğu hanelerde daha yüksek bir şekilde görülmekle birlikte Türkiye nüfusunun hızla yaşlanmaya başlaması emekli/erken emekli sayısının ve/veya muhtaç yaşlılara yapılan sosyal yardımların artması ile bu daha da artacağı öngörülebilir.

#### 4.5.3.3. Yaşlılık Aylığından Faydalananların ve Faydalanmayanların Yıllara Göre Yoksulluklarının Seyri

Gelişmiş sanayi ülkelerinin çoğunda istihdamdan elde edilen kazançlar çoğu hanenin ana gelir kaynağıdır ve yeterli kazançlar yoksulluktan kaçınmanın ana yoludur. Ancak yaşlı insanlar için istihdamdan elde edilen kazançlar ana gelir kaynağı değildir ve bu nedenle yaşlılıkta yoksulluk riski önemli ölçüde daha yüksektir (Alcock, 1997: 168). Bu bağlamda devletlerin politikaları gereği genellikle bireylerin belli yaş şartlarını ve prim ödeme gün sayılarını sağlamaları halinde yaşlılık dönemlerinde yaşlılık aylıkları bağlanmasını öngörmekte ve bu aylıklar yaşlıların temel gelir kaynağını oluşturmaktadır.

TÜİK mikro veri setlerinde bununla ilgili yer alan FG080 değişkenine göre aylık alan ve almayan kişilerin yoksullukları SPSS yardımıyla çapraz tablolar oluşturularak tespit edilmiştir. Yıllara göre tespit edilen sonuçlar Excel’de birleştirilerek sadeleştirilmiştir. Öte yandan bu analizi yaparken iki tanımlamaya ihtiyaç duyulmaktadır:

- (i) **Transfer Sonrası Yaşlı Yoksulluğu:** FG080 değişkenine göre gelir elde eden yaşlıların tamamı bu tanıma dahil edilerek sosyal sigorta sisteminden ve sosyal yardım sisteminden elde edilen aylıklar birlikte yer almaktadır. Sosyal yardım sisteminde özellikle 2022 s. kanuna göre verilen aylıklar bu bağlamda yoksulluğu etkileyebilecektir. Transfer sonrası yaşlı yoksulluğu iki şekilde ölçülecektir: **İlk** başta FG080 değişkenine hiçbir manipülasyon yapmadan transfer sonrası sosyal sigorta ve sosyal yardım sisteminden “aylık alan” ve “aylık almayan” yaşlıların yoksulluğu tespit edilecektir. **İkinci aşamada** ise 2022 s. kanun ile aylık alanların yıllık sosyal yardım kazançları tespit edilip ayıklanarak yalnızca sosyal sigortadan aylık alanların yoksulluğu tespit edilecektir.<sup>57</sup> Böylelikle hesaplanan yaşlı

<sup>57</sup> SPSS üzerinden FG080’in tespit edilen değerinin üstünde olanları ölçmesi amacıyla “Select Cases” komutundan faydalanılarak bu değişken içerisinde sosyal yardım ayrıştırlarak manipüle edilmiştir. Örneğin 2005 yılı için FK070=14 & FG080 > 800 sınırlaması ile 65 yaşın üstünde olan ve emekli aylığı 800 TL’nin üstünde olan yaşlıların yaşlı yoksullukları tespit edilmiştir.

yoksullukları ile sosyal sigortaların etkinliği de görülecektir. Bu aşamada yaşlıların yoksulluk oranlarında düşüş beklenmelidir. Çünkü Türk sosyal güvenlik mevzuatında yaşlılara bağlanan sosyal yardım tutarları, sosyal sigortadan edinilen aylıklardan daha düşüktür.

- (ii) **Transfer Öncesi Yaşlı Yoksulluğu:** Herhangi bir şekilde gelirin bulunması, bu gelire sahip olan kişinin diğer bireylere göre görece gelir yoksulluğunu azaltıcı bir etkiye sahiptir. Yaşlılar için yaşlılık aylıklarının önemli bir gelir kalemi olduğu düşünüldüğünde “*emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylıkları olmasaydı yaşlıların yoksulluğu bundan nasıl etkilenirdi?*” sorusuna bu tanım ile cevap aranmaktadır. Tanım en basit haliyle FG080 değişkeninin hiç olmadığı hipotetik bir ortamda; kişi başı gelirin ve ardından yoksulluk sınırının yeniden hesaplanmasıyla yaşlıların hangi oranlarda yoksul olduğunu ifade etmektedir. Eğer yaşlıların yoksulluğu bu gelirlerin çıkarılmasından olumsuz yönde etkilenmiyorsa veya beklendiği kadar olumsuz etkilenmiyorsa yoksullukla mücadele araçları açısından alternatif çözüm yolları aranabileceği veya mevcut yolun geliştirilmesi gerektiği gibi çeşitli sonuçlar elde edilebilecektir.

#### 4.5.3.3.1. Transfer Öncesinde Yaşlıların Yıllara Göre Yoksulluklarının Seyri

Literatürde belirtildiği gibi yaşlıların yoksulluklarını önlemede en önemli araçlarından birisi yaşlılık aylıklarıdır. Bu aylıkların yokluğunun toplam kullanılabilir hane gelirlerini düşüreceği gibi yaşlıların yoksulluklarını da artıracaktır tahmin edilebilir. Bu başlıkta FG080 değişkenine ilişkin verilerin hiç olmadığı varsayımıyla (i) yoksulluk sınırlarının nasıl değiştiği ve (ii) yoksulluk oranlarının bundan nasıl etkilendiği tespit edilmiştir.

##### 4.5.3.3.1.1. Transfer Sonrasında ve Öncesinde Yoksulluk Sınırlarının Seyri

Yaşlılara dönük 65 yaş aylığı ve yaşlılık aylıkları transferinin olmadığı durumda yoksulluk sınırları da değişecektir. 18 yılın tamamı incelendiğinde transfer öncesi yoksulluk sınırlarının transfer sonrası yoksulluk sınırlarına oranı %74-86 arasında olduğu görülmektedir. Yani beklendiği gibi transfer sonrası yoksulluk sınırları her dönemde transfer öncesi yoksulluk sınırlarından fazladır (Tablo 46).

**Tablo 46.** Türkiye’de Yaşlılık Aylıkları Transferi Sonrasında ve Öncesinde Yoksulluk Sınırları (2005-2022)

YIL	(A) Transfer Sonrası Yoksulluk Sınırı (TL)	(B) Transfer Öncesi Yoksulluk Sınırı (TL)	B/A	YIL	(A) Transfer Sonrası Yoksulluk Sınırı (TL)	(B) Transfer Öncesi Yoksulluk Sınırı (TL)	B/A
2005	2843	2400	0,84	2014	7495	6313	0,84
2006	3665	3150	0,85	2015	8539	7152	0,83
2007	3828	3209	0,83	2016	9532	8030	0,84
2008	4262	3171	0,74	2017	10670	9052	0,84
2009	4481	3786	0,84	2018	12950	10771	0,83
2010	4883	4118	0,84	2019	14873	12471	0,83
2011	5418	4499	0,83	2020	16841	14263	0,84
2012	6014	5057	0,84	2021	21296	17857	0,83
2013	6665	5615	0,84	2022	38530	33440	0,86

**Kaynak:** TÜİK’in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Öte yandan 2008 yılı dışında tüm yıllarda transfer sonrası yoksulluk sınırlarının transfer öncesi yoksulluk sınırlarının 0,83-0,86’sı arasında dağılmasının anlamı, yapılan transferlerin yoksulluk sınırları üzerinde %14-17 arasında etkili olmasıdır. Dolayısıyla yaşlılara dönük bu transferler hane gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olsa da yıllara göre benzer eğilim izlemektedir. Burada 1999-2006 reformlarının aylıkları azaltma yönündeki parametrik değişikliklerin etkili olduğu düşünülebilir.

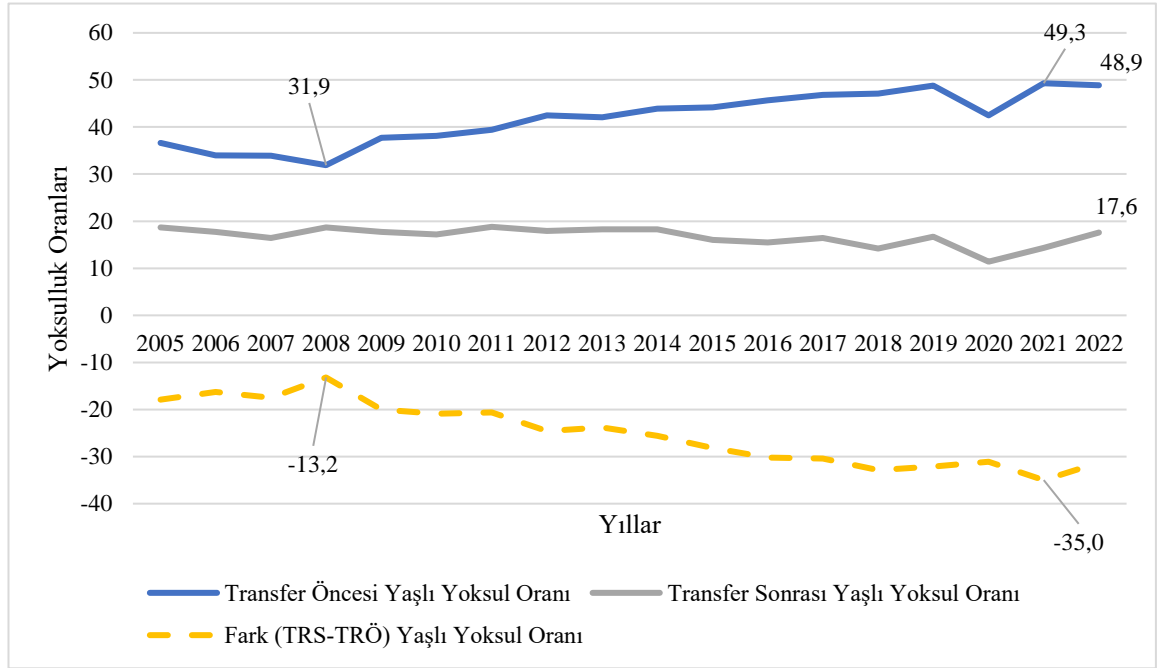
Özetle veri setlerinden FG080 değişkeni ayıklandığında üç tane beklenen sonuç ortaya çıkmaktadır. (i) Toplam kullanılabilir hane geliri düşmektedir. (ii) Toplam kullanılabilir hane gelirinin düşmesi kişi başı gelirin ve dolayısıyla kişi başı gelirin medyan değerinin düşmesine sebep olmaktadır. (iii) Medyan kişi başı gelirin düşmesi de yoksulluk sınırlarını düşürmektedir.

#### 4.5.3.3.1.2. Transfer Öncesinde Yaşlı Yoksulluğunun Seyri

Bu başlıkta hipotetik olarak “yaşlılık aylıkları ve 65 yaş aylıklarının olmadığı bir ortamda kullanılabilir hane geliri, kişi başı gelir ve yoksulluk sınırlarının Türk lirası cinsinden düşüşünün; 65 yaş ve üstü bireylerde yoksulluğu nasıl etkilemektedir?” sorusuna yanıt aranmıştır.

18 yıllık veri setinin incelenmesi sonucunda yaşlı yoksulluğunu önlemede emekli aylıklarının önemi açıkça görülmektedir. FG080 transferi öncesinde yaşlıların ortalama %42,2’sinin, transfer sonrasında 25,12 puan düşerek ortalama %16,99’unun görece gelir yoksulluğu çektiği tespit edilmiştir (Grafik 47). Bu fark, emekli aylıklarının

olmadığı bir ortamda 18 yılın ortalamasında neredeyse 2,5 kat oranında yaşlının yoksulluk çekme ihtimali olduğunu göstermektedir.



**Grafik 47.** Transfer Öncesinde ve Sonrasında Yaşlı Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

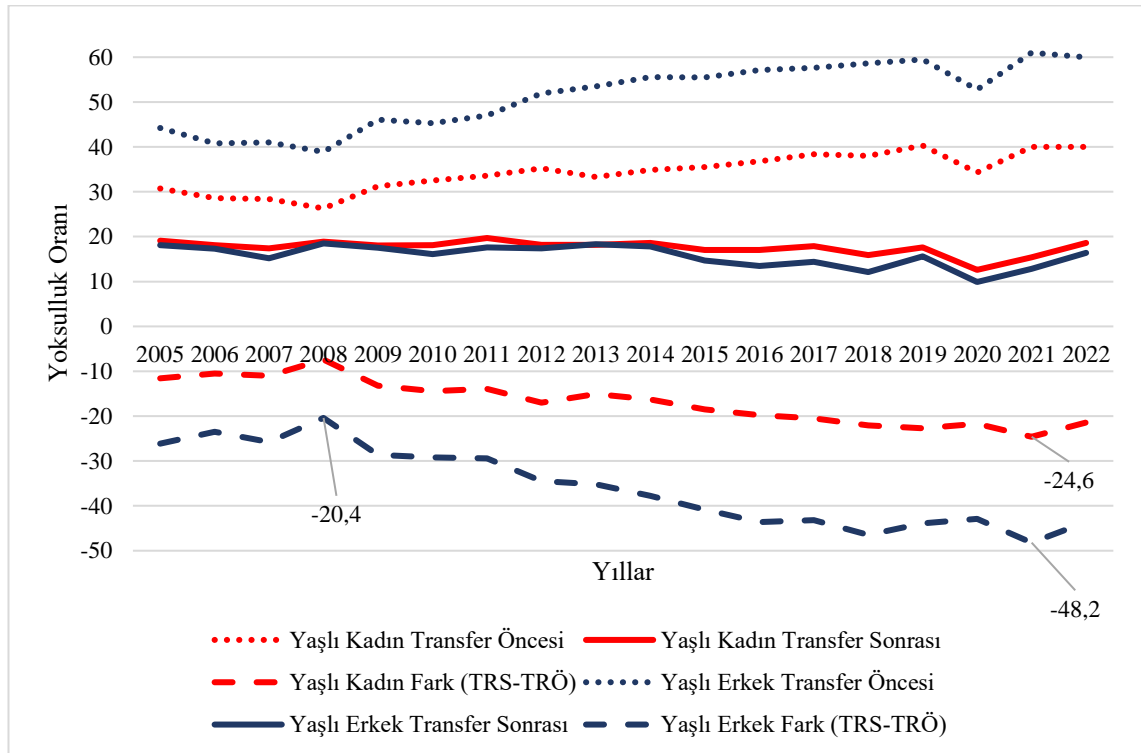
Öte yandan FG080 değişkeninin yoksulluk üzerindeki etkisini genel nüfus düzeyinde tespit ettiğimizde sonucun yaşlılar kadar büyük oranlara çıkmadığı görülmüştür. 18 yılın ortalamasında genel nüfusun yoksulluk oranlarının transfer öncesinde %24,16 olduğu, transferler yapıldıktan sonra ise %22,36 olduğu; aradaki farkın ise yalnızca %1,8 olduğu tespit edilmiştir. Bu da yaşlılık aylıklarının genel nüfus üzerinde %1,8 dolaylarında yoksulluğu azalttığı anlamına gelmektedir.

Beklendiği gibi transfer öncesi yaşlı yoksulluk oranları, 18 yılın tamamında transfer sonrası yoksulluk oranlarından yüksektir (Grafik 47). Aradaki farkın en düşük olduğu yıl 2008 (%13,2), en yüksek olduğu yıl 2021'dir (%35). 2016 yılından itibaren tüm yıllarda emekli aylıklarına ilişkin transferler %30'un üzerindedir. Yıllar geçtikçe farkın 2008 ve 2022 gibi istisna yıllar dışında arttığı açıkça görülmektedir. Emekli aylıkları özellikle yaşlıların yoksulluğunu önlemede önemli bir tampon vazifesi üstlenmektedir. 2022 yılında transferlerin yokluğunda her yüz yaşlıdan 48,9'u yoksullukla mücadele edecekken; transferlerin varlığıyla 17,6'sı yaşlı yoksulluğuyla

mücadele etmektedir. Transferlerin yokluğu, yaşlılar üzerinde en çok 2021 yılında etkili olmuştur.

Analiz cinsiyet açısından yapılırsa yaşlılık aylıklarının ve 65 yaş aylıklarının önemi ve etkisi kadın ve erkek yaşlılar açısından anlaşılabilir. Çünkü literatürde bahsedildiği gibi özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin (ev hizmetleri, bakım yükümlülüğü, ücret eşitsizlikleri, cam tavan, vb.) yoğun şekilde gözlendiği aktif yaşlarda çalışma hayatında yeterli düzeyde bulunamayan kadınlar açısından yaşlılık aylıklarının düşük olması ve transfer öncesinde yoksulluklarının da düşük çıkması muhtemeldir.

Beklendiği gibi transfer öncesi yaşlı yoksulluğu oranları, transfer sonrasında her iki cinsiyette de önemli ölçüde düşüş göstermektedir ya da diğer bir deyişle yaşlılık aylıklarının olmaması her iki cinsiyette de yaşlı yoksulluğunu artırmaktadır (Grafik 48). Ancak emekli aylığı transferleri özellikle erkeklerde çok daha etkilidir. FG080 transferinin olmadığı hipotetik bir ortamda 18 yılın tamamında yaşlı erkeklerin yoksulluk oranları, %20,4-%48,2 oranları arasında artış gösterirken; kadınlarda bu oran artışı %7,4-%24,6 arasındadır.



**Grafik 48.** Transfer Öncesinde ve Sonrasında Cinsiyete Göre Yaşlı Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.



Yaşlı kadınların yoksulluk oranları, transfer sonrasında 18 yılın ortalaması dikkate alındığında %17,78 iken FG080 transferlerinin yokluğunda %34,58'e başka bir deyişle neredeyse iki katına ulaşmaktadır. Aradaki fark, %16,8'dir. Öte yandan yaşlı erkeklere bakıldığında transfer öncesinde yoksulluk oranlarının ortalama %51,73 olduğu, transfer sonrasında bu oranın %15,97 şeklinde gerçekleştiği, aradaki farkın %35,76 olduğu tespit edilmiştir. Yaşlılık aylıklarının yokluğu, özellikle erkekler açısından çok daha yıkıcıdır. Kadınlara nazaran işgücü piyasasında daha uzun süreler bulunabilen, ücretleri ve terfi imkanları daha yüksek olan erkeklerin, sosyal sigorta sisteminden alacakları faydaların daha yüksek olması beklendiğinden bu aylıkların yokluğu özellikle erkekleri etkilemektedir. Kadınların transferlerden daha az etkilenmesi; Türkiye'deki 65 yaş ve üstü nüfus düşünüldüğünde özellikle genç yaşlarında işgücü piyasasında yer alma bakımından toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olmak üzere erkeklerin "ekmek getiren" rolleri, kadınların ise evdeki sorumlulukları ile açıklanabilir. Yaşam döngüsündeki dezavantajlar, yaşam döngüsünün son aşamasına etki etmektedir.

Öte yandan Türkiye'de sosyal sigorta sistemi, kadınlara ölüm sigortaları kanalıyla destek çıkmaktadır. Özellikle "ekmek getiren" baba veya eşin ölümü halinde kız çocuklarının veya eşlerinin aldıkları dul/yetim aylıklarının yaşlılıkta gelir güvencesi sağlayan en önemli araç olduğu düşünülebilir. 2022 yılını içeren 2023 yılı veri setine göre Türkiye'de 42 089 624 kadının 4 765 540'ı 65 yaşının üstündedir. Bu yaşlı kadınların ise 1 936 999'unun dul/yetim aylığı ve/veya ölüm tazminatı aldığı tespit edilmiştir. Bu da yaşlı kadınların %40,6'sının dul/yetim aylığından faydalandığını göstermektedir. Bunun yanında transfer sonrası yoksulluk oranlarına bakıldığında, çok büyük farklılıklar olmasa da her dönemde yaşlı kadınların yoksulluk oranlarının, erkeklere nazaran yüksek olduğu görülmektedir. Bu da Bismarkyen sosyal sigorta sistemimizin bir sonucu olabilir. Çalışma esasına dayanan aylık sisteminde toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla "evi çekip çeviren" kadın ile "eve ekmek getiren" erkeğin varlığıyla örtüşen sonuçlar vermektedir. 2022 yılında 65 yaş ve üstünde olan bir ferдин en erken 1957 doğumlu olduğu düşünüldüğünde toplumsal cinsiyet rollerinin daha güçlü hissedildiği bir dönemde aktif dönemini geçiren bir nüfustan bahsedildiği unutulmamalıdır.

Bulgu, Lesodek'in (2019) bulgusuyla örtüşmektedir. Karadeniz'in (2021) *sosyal yardımların* kadınlar üzerinde erkeklere nazaran yoksulluğu azaltıcı etkisinin daha yüksek olduğu bulgusu da yine dul/yetim aylıkları ve yaşlılık aylıkları dışında kalan

kadınların, sosyal yardım sistemi ile korunabilme imkanlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Erkekler açısından ise çalışma hayatı ve buna bağlı yaşlılık sigortası çok daha etkin rol üstlenmektedir. Rowold vd.nin (2024) bulgusunda emekli aylıkları arasında cinsiyet açığının temel sebebi olarak bakım yükümlülüğüne erkeklerin yeterince katılmaması vurgusu da yine çalışmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Çalışmanın bulguları, Değer ve Çağan'ın (2021) çalışmasının bulguları ile örtüşmemektedir. Bunun muhtemel sebebi de ilgili çalışmada ölüm aylıkları ve yaşlılık aylıklarının birlikte değerlendirilmesi olabilir. Çalışmamızda, yaşlılık aylıklarının erkekler için, ölüm aylıklarınınnsa kadınlar için daha etkili olduğu bulgulanmıştır.

#### **4.5.3.3.2. Transfer Sonrasında Yaşlıların Yıllara Göre Yoksulluklarının Seyri**

Yaşlılara dönük sosyal güvenlik transferleri, yaşlı yoksulluğunu azaltmada oldukça etkindir. Literatürde değinildiği gibi birçok çalışma (Kidd ve Whitehouse, 2009; Jiang, 2017; Kuitto vd., 2019; Sarıca, 2019; Van Vliet vd., 2019; Agblobi vd., 2020; Jacques vd., 2021; Barardehi vd., 2024; Romig, 2024; Rowold vd., 2024) bu sonucu desteklemektedir. Yine bu transferler yaşlılar için temel geçim kaynağını oluşturmakta (Ak ve Közleme, 2017; Caminada vd., 2024) ve yaş ilerledikçe daha da önemli hale gelmektedir (Ak ve Közleme, 2017).

Bu başlıkta sosyal sigorta ve sosyal yardım sistemlerinden aylık alan yaşlıların yoksulluk seyri izlendikten sonra; yalnızca sosyal sigorta sisteminden aylık alan yaşlılar değerlendirilecek ve son olarak ekonomik göstergeler karşısında bu aylıkların değişimi (ya da alım gücü) aktarılacaktır.

Genel olarak “yaşlılık aylığı” ifadesi, hem sosyal sigortalardan sağlanan emekli aylıklarını hem de sosyal yardımlardan sağlanan 65 yaş aylıklarını ifade etmektedir. Bu ifade, yer yer ayrıştırmalar yapılarak yalnızca emekli aylıkları için de kullanılacaktır.

#### **4.5.3.3.2.1. Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardım Sistemlerinden Yaşlılık Aylığı Alan veya Almayan Yaşlıların Yoksulluklarının Seyri**

FG080 değişkenine ilişkin veriler değiştirilmeden incelendiğinde yaşlıların yaşlılık aylığı alıp almama durumlarına göre yoksul olanlara ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır (Tablo 47). Tablonun ikinci sütunu emekli aylığı alan yaşlı sayısını; üçüncü sütunu bu yaşlılar içerisinde yoksul olanların sayısını; dördüncü sütunu emekli aylığı almayan yaşlı sayısını; son sütun ise aylık almayan yaşlıların yoksul olanlarının sayısını göstermektedir. Yıllara göre ufak istisnalar dışında nüfus artışına ve beklenen yaşam

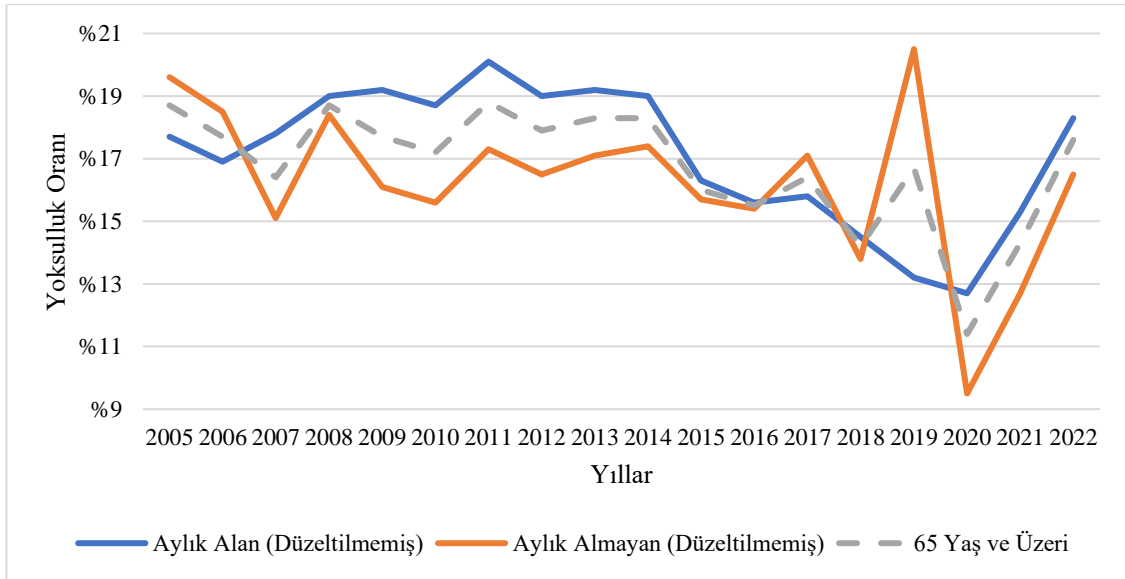
süresinin artışına bağlı olarak yaşlıların sayısının arttığı ifade edilebilir. Öte yandan yoksul sayılarında özellikle 2021-2022 yıllarındaki nicel artış dikkate değerdir.

**Tablo 47.** Yaşlılık Aylığı Durumuna Göre Yoksul Yaşlıların Sayısı (2005-2022)

Yıl	Yaşlılık Aylığı Alanların Sayısı	Yaşlılık Aylığı Alan ve Yoksul Olanların Sayısı	Yaşlılık Aylığı Almayanların Sayısı	Yaşlılık Aylığı Almayan ve Yoksul Olanların Sayısı
2005	2111125	373678	2219465	434621
2006	2274810	384716	2424155	448588
2007	2522899	448245	2450202	369495
2008	2755117	523284	2458916	451666
2009	2649759	509346	2357383	378982
2010	2677174	500002	2427300	378333
2011	2775080	557609	2514916	434760
2012	2894346	550783	2513199	414847
2013	3169719	610031	2838443	486581
2014	3307835	628875	2965266	517427
2015	3373619	549837	3097955	485576
2016	3600203	560948	3146740	483774
2017	3821129	601999	3179821	544517
2018	3989300	579324	3325671	460111
2019	4049830	536468	3699037	758265
2020	4788150	610292	3343945	318334
2021	4955359	760475	3400707	430265
2022	5118900	937923	3452184	570372

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Yaşlılık aylığı alan kimselerin yoksulluk oranları yaşlılık aylığı almayan kimselere göre 2006-2016 ve 2021-2022 yılları arasında daha yüksektir. Aylık almayanların aylık alanlara göre yoksulluğunun daha yüksek olduğu yıl sayısıysa daha azdır: 2005-2006; 2017 ve 2019 yılları. 2019'dan önce, aylık alanların yoksulluk oranları ufak dalgalanmalar olsa da azalış eğilimindeyken; 2021 yılında %12,7'den 2022'de %18,3'e (diğer bir deyişle %50) artış göstermiştir. Aylık almayan yaşlılarda son 4 yılda, aylık alanlarla benzer veya farklı yönlerde olmak üzere önemli kırılmalar yaşanmıştır. 2022 yılı itibariyle aylık alan yaşlılar daha yoksul görülmektedir. Bu oran, 65 yaş yoksulluk çizgisinin üstündedir (Grafik 49).



**Grafik 49.** Emekli Aylığı Alan veya Almayan Yaşlıların Yıllara Göre Yoksulluk Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Aylık alanların 2005 ve 2022 yıllarındaki yoksulluk oranları sırasıyla 17,7 ve 18,3 iken aylık almayanlar için bu oranlar sırasıyla 19,6 ve 16,5'tir. Aylık alanların yoksulluk oranı 0,6 puan artmış; aylık almayanların ise 3,1 puan azalış göstermiştir.

Aylık almayanların yoksulluk oranlarının; aylık alanlarınkinden genel olarak daha düşük çıkması, beklenenin aksine görünebilir. Ancak bu sonuç; muhtemelen FG080 değişkeninin hem sosyal sigorta hem de sosyal yardım tutarlarını içermesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü özellikle sosyal yardım sisteminden sağlanan aylıkların tutarlarının düşüklüğü (örneğin 2024/1'de 3504 TL) yoksulluk sınırları karşısında oldukça düşük olabilir. Benzer şekilde neoliberal politikalarından dolayı sosyal sigorta sisteminde yaşanan 1999 ve 2006 reformlarının sigortalılar aleyhine aylık bağlama parametrelerinin değişmesi de bu duruma katkı yapmış olabilir.

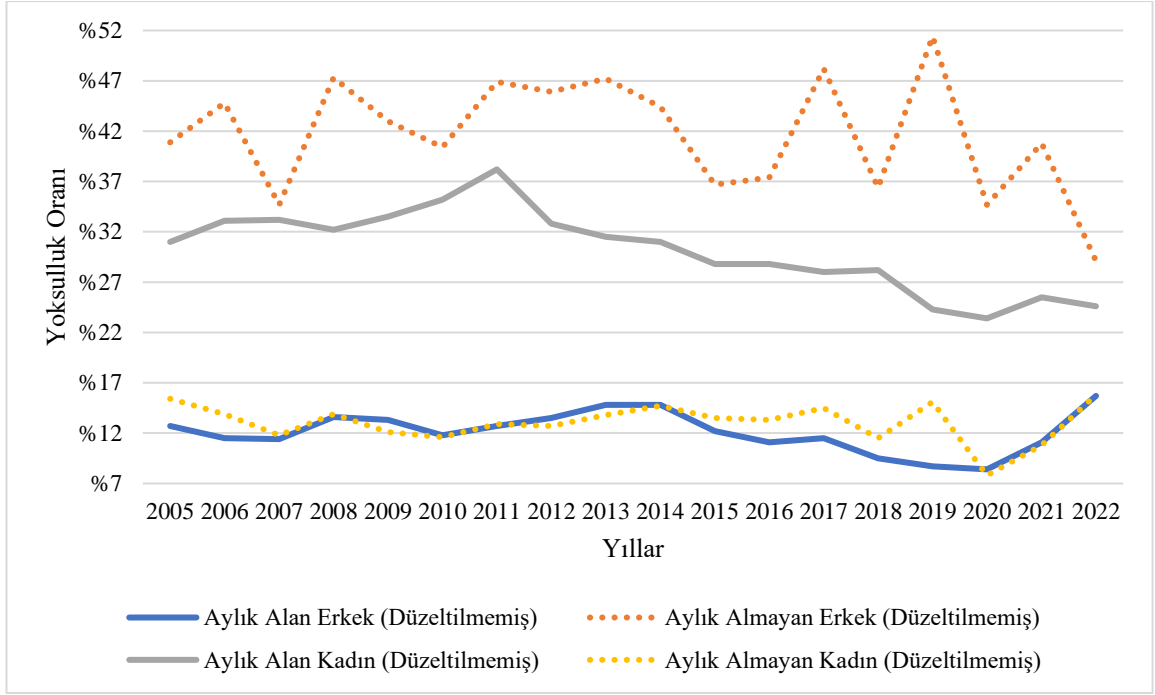
Analiz, cinsiyete göre yapıldığında sonuçlar önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin bir yıl öncesine göre 2022 yılında aylık alan yaşlı erkek sayısı nicel olarak ciddi bir şekilde artış göstermişken; aylık almayan yaşlı kadınlarda küçük bir artış gözlemlenirken diğer iki grupta (aylık almayan erkek ve aylık alan kadın) yoksul sayısı azalış göstermiştir (Tablo 48).

**Tablo 48.** Cinsiyete ve Yaşlılık Aylığı Durumuna Göre Yoksul Yaşlıların Sayısı (2005-2022)

Yıl	Yaşlılık Aylığı Alan ve Yoksul Olan Erkeklerin Sayısı	Yaşlılık Aylığı Almayan ve Yoksul Olan Erkeklerin Sayısı	Yaşlılık Aylığı Alan ve Yoksul Olan Kadınların Sayısı	Yaşlılık Aylığı Almayan ve Yoksul Olan Kadınların Sayısı
2005	196078	147440	177600	287181
2006	196155	160796	188561	287793
2007	204436	120944	243808	248551
2008	266115	156106	257170	295560
2009	250032	130759	259315	248223
2010	222174	135003	277827	243330
2011	251251	152193	306358	282567
2012	277571	132384	273212	282463
2013	343293	135577	266738	351004
2014	364444	122560	264431	394868
2015	308269	105553	241569	380023
2016	299192	101209	261756	382565
2017	326225	117670	275774	426847
2018	276069	113691	303255	346419
2019	251755	281697	284714	476568
2020	283139	74530	327153	243804
2021	387936	86880	372540	343385
2022	727500	55611	370723	514761

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmiştir.

Yoksul sayılarına göre oluşturulan yoksulluk oranları grafiğine bakıldığında sonuçlar çok açık bir şekilde görülmektedir. Grafikte düz çizgiler cinsiyete göre aylık alanların yoksulluk oranlarını gösterirken; kesikli çizgiler aylık almayanların yoksulluk oranlarını göstermektedir. Grafikte aylık alanların yoksulluk oranlarının seyrinin, aylık almayanlara nazaran daha düz bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Örneğin aylık alan kadınlarda yoksulluk oranları 2011'den, erkeklerde ise 2014'ten itibaren 2021 yılına kadar aşağı yönlü bir eğilim göstermiştir. 2022 yılında 4 grubun da yoksulluk oranlarının %20 sınırına doğru birbirine yaklaştığı görülmektedir (Grafik 50).



**Grafik 50.** Türkiye’de Cinsiyete ve Emekli Aylığı Durumuna Göre Yoksul Yaşlıların Sayısı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK’in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. 65 yaş ve üstü yaşı olarak kabul edilmiştir.

Grafiğe göre en yüksek yoksulluk oranları aylık almayan erkeklerde görülmektedir. Tüm yıllara bakıldığında en düşük 2022 yılında görülen %29,1 yoksulluk oranı iken bu oran 2019’da %51,4 ile tepe noktasına ulaşmış olup diğer grupların yoksulluk oranlarının toplamından da fazla bir oran burada görülmektedir. Aylık alan erkeklerde ise yoksulluk oranları diğer gruplara göre genellikle en düşük yoksulluk oranlarına sahip kesimi göstermektedir. Ancak 2020’de aylık almayan kadınlar en az yoksul olan grup olmuştur.

Kadınlara bakıldığında ise erkeklerdekinin tam tersi bir durum söz konusudur. Buna göre aylık almayanlar, aylık alanlardan daha az yoksuldur. Örneğin 2020 yılında aylık almayan yaşlı kadınların yoksulluk oranı %7,8 iken aylık alan yaşlı kadınlarda bu oran %23,4’tür. Neredeyse üç kate ulaşan bir fark söz konusudur.

Yukarıda bahsedildiği gibi cinsiyete göre özellikle kadınlardaki farklı eğilimin sebebi, yaşlı fert gelirleri içerisinde dul aylıklarının (FG090) fazla olması olabilir. Çünkü veri setlerinin kapsama aldığı yaş grubu, daha çok eşleri vefat etmiş ve onlardan ölüm aylığı alan kadınlardan oluşmaktadır. Öte yandan kadınların daha uzun süreler yaşadıkları, yaşlı nüfus içerisinde emekli olmaya hak kazananların genellikle erkek olması gibi gerekçeler bu ihtimali güçlendirmektedir.

Sonuç olarak; işgücü piyasasında yer etmiş erkekler, yaşlılık aylıkları ile gelir güvenliğine sahipken; işgücü piyasasında yeterince yer edinememiş kadınlar eşleri veya babalarından aldıkları dul/yetim aylıkları ile gelir güvenliğine sahiptir. Aktif dönemlerinde çalışmamış, çalışmamış erkekler ise sosyal güvenlik sistemi tarafından en az korunan kesim olduğu için yaşlılık dönemlerinde en düşük korumaya sahiptir. Özellikle yetim aylıkları bakımından erkek çocukların hakları yaşa sıkı sıkıya bağlıdır ve çalışması arzulanırken; kız çocuklarda yaş şartı bulunmaması ömür boyu gelir güvenliği sağlayabilmektedir.

#### 4.5.3.3.2.2. Sosyal Sigorta Sisteminden Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlıların Yoksulluklarının Seyri

FG080 değişkenine göre emeklilik, yaşlılık veya isteğe bağlı emeklilik aylığı alanların yoksulluk oranlarının tespit edilip sosyal yardım alanların ayıklanması için 2022 s. kanun kapsamındaki 65 yaş aylıklarının yıllık miktarlarının tespit edilmesi ve bu miktarların ayıklanması gerekmektedir. Burada temel amaç, bireylerin aktif dönemlerinde çalışarak sosyal güvenlik sistemine yaptıkları katkıların, yaşlılık döneminde aldıkları hak bakımından görülmesini sağlamaktır. Çünkü sosyal sigorta ilişkisi, karşılıklı bir ilişkiye dayanmaktadır.

Öte yandan 65 yaş aylığı alan muhtaç yaşlı sayısı oldukça fazladır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın raporuna göre (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 89) 2022 s. kanuna göre 2002'de 750 bine yakın yaşlılık aylığı alan varken; 2023/Nisan ayı itibariyle 760 bine yakın aylık alan yaşlı mevcuttur. 65 yaş aylıklarından faydalanan kişi sayısına ilişkin ASHB ve SGK verileri birbiriyle örtüşmektedir. Bu yardımdan faydalanan kişi sayısı en fazla 2005-2010 yılları arasındadır (Tablo 49).

**Tablo 49.** 65 Yaş Aylığı Alan Yaşlı Sayısı (2005-2022)

Yıl	Aylık Alan Sayısı	Yıl	Aylık Alan Sayısı	Yıl	Aylık Alan Sayısı
2005	938677*	2011	797426*	2017	618162
2006	927077*	2012	668351	2018	709590
2007	903283*	2013	632407	2019	805432
2008	867035*	2014	629590	2020	825573
2009	859516*	2015	608513	2021	820933
2010	848826*	2016	620019	2022	828360

**Kaynak:** SGK'nın Primsiz Ödemeler İstatistikleri (yılıködeme) (SGK, 2011) ve ASHB Raporundan (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 89) faydalanılarak oluşturulmuştur. \*2005-2011 verileri hem ASHB hem de SGK'nın verileridir.

Ayıklama işlemi yapılırken aylıkların düzeltilmesi için aylık miktarlarının tespitinde önemli güçlükler yaşanmıştır. Çünkü sosyal yardım tutarlarının aylık net miktarlarının tamamına tek bir kaynaktan erişilememiştir. Bunun için sırasıyla 5 farklı yol izlenmiştir:

- (a) İlk olarak ASHB'nin internet sayfasından bu yardımların yıllara göre aylık tutarlarına erişilmeye çalışılmıştır. Ancak ASHB'nin internet sayfasında yalnızca en güncel sosyal yardım miktarlarının aylık tutarları yer almaktadır. Örneğin 2022 s. kanuna göre verilen 65 yaş aylıkları Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'ne göre 2024 yılının ilk altı ayı için aylık 3504,84 TL'dir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Ancak önceki dönemlere ilişkin veri bulunmamaktadır.
- (b) İkinci olarak Bartın Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) ile konu hakkında görüşme yapılmıştır. SYDV'den edinilen bilgiye göre yardımların ödenmesi, araştırmanın süre bakımından kapsadığı süreçte önce Defterdarlık, sonra SYDV tarafından yapılmış olup; Mart 2007'den itibaren 65 yaş aylığının tutarları aylık olarak temin edilebilmiştir.
- (c) Üçüncü olarak SGK'nın Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü'nün 2011 yılı Aralık Ayı İstatistik Bülteninden yararlanılmıştır (SGK, 2011). Bültene göre de 2006-Temmuz 2011 tarihleri arasındaki 65 yaş aylığı tutarları temin edilmiştir.
- (d) SGK Primsiz Ödemeleri ve Bartın SYDV'den edinilen bilgilerdeki eksiklikler ve örtüşmeyen veriler dolayısıyla son olarak mikro veri setlerinden faydalanılmıştır. Bunun için 2005-2022 yıllarına ait mikro veri setlerinin tamamında ağırlıklandırma yaptıktan sonra FG080 değişkeni için histogramlar ve frekans poligonları oluşturulmuş; önceki iki kaynakla birlikte ele alınıp ayıklanacak aylık tutarlarına başta histogramlarda oluşan ve ortalamaya yakın tepe noktasının altında kalan ikinci tepe noktasındaki gelir tutarı olmak üzere karar verilmiştir (Tablo 50).



**Tablo 50.** Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığından Ayrıştırılacak Olan Yıllık Gelir Tutarları (2005-2022, TL)

Veri Seti	Ait Olduğu Yıl	Bartın SYDV	SGK Primsiz Veri İstatistikleri	Histogramlardaki Tepe Noktalar	FG080'den Ayıklanan Miktar (>)
2006	2005			800	800
2007	2006	812,76	853,44	800 ile 840	840
2008	2007	900,96	946,02	960 ile 1000	960
2009	2008	1021,58	1022,34	1000	1000
2010	2009	1112,62	1113,36	1080 ile 1120	1120
2011	2010	1188,09	1187,58	1200	1200
2012	2011	1289,3	1290,18	1320	1320
2013	2012	1430,64		1400 ile 1440	1440
2014	2013	1529,64		1560	1560
2015	2014	1698,72		1680 ile 1692	1692
2016	2015	2095,5		2100	2100
2017	2016	2674,98		2610 ile 2700	2700
2018	2017	2920,20		2920	2920
2019	2018	4854,42		4854 ile 5002	5002
2020	2019	7436		7436 ile 7428	7436
2021	2020	8305		8305	8305
2022	2021	9551,28		9551	9551
2023	2022	15727,5		15720	15720

**Kaynak:** Bartın SYDV, SGK'nın Primsiz Ödemeler İstatistikleri (aylık gelişimi) ve TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Tabloya göre son sütunda yer alan yıllık gelir tutarları, FG080 içerisinde ayıklanacak olan gelirleri; diğer bir deyişle sosyal yardım transferlerinin yıllık miktarını ifade etmektedir. Veri setlerinde SGK-SYDV verileri ve histogramlardaki tepe noktaları eşleşiyorsa bu değerler ayıklanacak gelir tutarı olarak belirlenmiştir. Ancak veri setlerinin yarısında histogramların iki tepe noktası söz konusu olmuştur. 2008 yılı dışındaki diğer yılların tamamında yüksek olan tepe noktası dikkate alınmıştır. 2008'de ise SYDV ve SGK verilerine daha uygun olan düşük veri 65 yaş aylığının yıllık tutarı olarak dikkate alınmıştır (Örnek histogramlar için Ek-1'e bakınız).

Histogramlarda belirlenen tutarların (2006 yılı için 840 TL, 2020 yılı için 8305 TL) altındaki emekli aylıkları ayıklanmış ve düzeltilmiş aylıklara ulaşılmıştır. FG080 değişkeninden ayıklanmasına karar verilen yıllık gelir miktarına göre 65 yaş aylığı alan kişi sayısının tahmini ve daha düşük aylık alan kişi sayısı hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir (Tablo 51).

**Tablo 51.** Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardım Ayrıştırmasından Etkilenen Kişi Sayısı

Yıl (A)	Histogramın 2. Tepe Noktası (B)	Aylık Alan Kişi Sayısı (FG080) (C)	2. Tepe Noktasındaki Tutarla Eşit Aylık Alan Kişi Sayısı (D)	2. Tepe Noktasındaki Tutarın Altında Aylık Alan Kişi Sayısı (E)	FG080 Değişkeninden Ayıklanan Gelirden Etkilenen Toplam Kişi Sayısı (D+E)
2005	800	5 783 027	160 632	359 824	520456
2006	840	6 429 766	71 083	243 395	314478
2007	960	6 685 792	152 151	305 845	457996
2008	1000	7 318 087	273 462	318 215	591677
2009	1120	7 145 981	95 247	598 907	694154
2010	1200	7 128 643	557 469	123 446	680915
2011	1320	7 478 160	194 111	516 640	710751
2012	1440	7 699 843	123 026	559 826	682852
2013	1560	8 016 676	426 310	402 959	829269
2014	1692	8 262 436	318 733	384 044	702777
2015	2100	8 464 174	243 120	180 424	423544
2016	2700	8 728 401	77 691	604 150	681841
2017	2920	9 017 784	201 180	445 413	646593
2018	5002	9 273 507	105 975	616 149	722124
2019	7436	8 722 633	119 264	635 240	754504
2020	8305	10 018 254	762 928	212 233	975161
2021	9551	10 307 915	767 573	210 243	977816
2022	15720	10 589 090	804 188	210 848	1 015 036

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.<sup>58</sup>

Tablo 52'de ise A sütunu, FG080 değişkenine göre aylık alan yaşlı yoksul sayılarını içermektedir. B sütunu ise aylık alan yaşlı yoksul sayılarından sosyal yardım alanların çıkartılmış olanlarının sayısını ifade etmektedir. Yani bu sütunda sosyal sigortadan emekli olan yaşlı yoksul sayıları yer almaktadır. 3. sütun ise A ve B sütunları arasındaki farkı göstermektedir. Diğer bir deyişle 2022 s. kanun kapsamında aylık alan yoksul yaşlıların sayısını ifade etmektedir.<sup>59</sup>

<sup>58</sup> ASHB verileriyle mikro veri setlerine göre 65 yaş aylığı alan kişi sayısında farklılık olmasının en önemli muhtemel sebepleri şunlar olabilir: (i) TÜİK'in örnekleme, ağırlıklandırma veya veri toplama sürecindeki hata payları ile yanıtlayıcıların hatalı bilgi vermeleri ve (ii) Ayrıştırılan verilerin yalnızca 65 yaş aylığı alanları değil, aynı zamanda yıl içerisinde 65 yaş aylığının yıllık tutarından az gelir elde etmiş emekliler (örneğin bir önceki yılın kasım ayında emekli olan bir kişi için kasım ve aralık aylıklarının toplamı dikkate alınacaktır). Birincisi aylık alan kişi sayısının az olmasını, ikincisi aylık alan kişi sayısının fazla olmasına sebep verebilecektir. Bu kabullerle FG080 aylığı alan kimselerden ilgili eşiklerin üstünde olanların yoksullukları tespit edilmiş ve bir önceki başlıkta ele alınmış olan herhangi bir düzeltme yapılmadan oluşturulan yoksulluk oranları ile karşılaştırılmıştır.

<sup>59</sup> Yıl içerisinde 12 ayın tamamında yaşlılık sigortasından aylık almayan, aylığı yıl içerisinde bağlanan yaşlılar da ayıklanmış olabilir. Yoksulluk hesaplamaları yıllık kullanılabilir gelir üzerinden yapıldığı için spesifik olarak yıl içerisinde tam alınmayan yaşlılık aylıklarının en azından bir bölümünün de ayrıştırılması sağlanmış olacaktır.

**Tablo 52.** Düzeltilmemiş ve Düzeltilmiş Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlı Yoksulların Sayısı (2005-2022)

Yıl	Aylık Alan (Düzeltilmemiş) (A)	Aylık Alan (Düzeltilmiş) (B)	A-B
2005	373678	86190	287488
2006	384716	215373	169343
2007	448245	207489	240756
2008	523284	225742	297542
2009	509346	138529	370817
2010	500002	120765	379237
2011	557609	149328	408281
2012	550783	168845	381938
2013	610031	115352	494679
2014	628875	206581	422294
2015	549837	313715	236122
2016	560948	161582	399366
2017	601999	202386	399613
2018	579324	201083	378241
2019	536468	180589	355879
2020	610292	107705	502587
2021	760475	204888	555587
2022	937923	355869	582054

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Düzeltilmemiş aylık: sosyal sigorta ve sosyal yardımlar

Düzeltilmiş aylık: yalnızca sosyal sigortalar

A-B sütununda görülen sıklığın çok fazla olması yoksulluk sınırı ile 65 yaş aylıklarının karşılaştırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bunun için histogramlar yardımıyla belirlenen 65 yaş aylıkları ile bu çalışmada hesaplanan yoksulluk sınırları karşılaştırılmıştır (Tablo 53).

**Tablo 53.** Yoksulluk Sınırı ve 65 Yaş Aylıklarının Yıllık Tutarlarının Karşılaştırılması (2005-2022, TL)

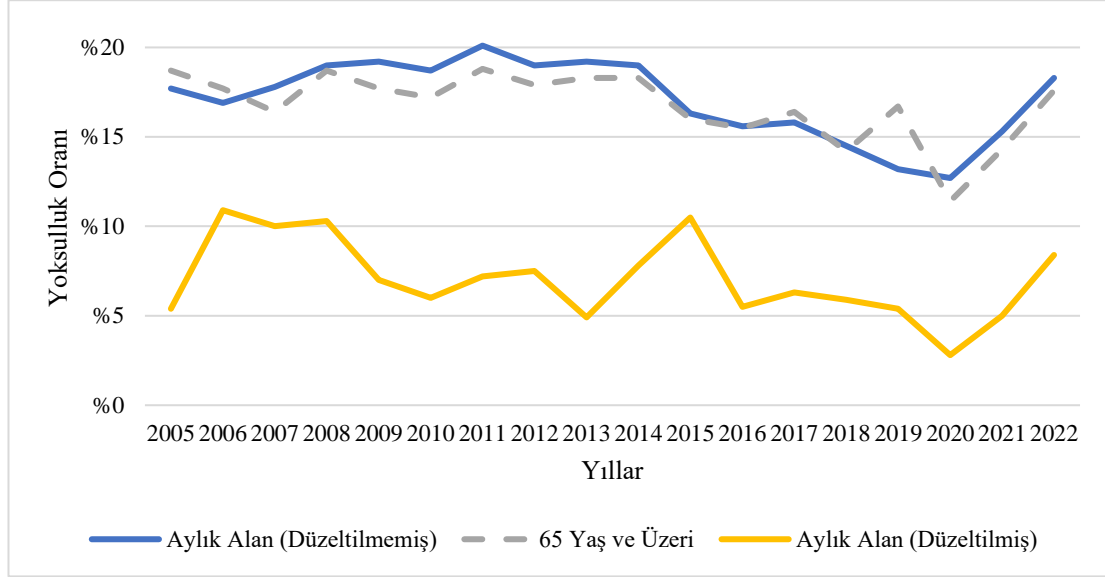
Yıl	Tespit Edilen 65 Yaş Aylığı (A)	Hesaplanan Yoksulluk Sınırı (B)	A/B
2005	800	2843	0,28
2006	840	3665	0,23
2007	960	3828	0,25
2008	1000	4262	0,23
2009	1120	4481	0,25
2010	1200	4883	0,25
2011	1320	5418	0,24
2012	1440	6014	0,24
2013	1560	6665	0,23
2014	1692	7495	0,23
2015	2100	8539	0,25
2016	2700	9532	0,28
2017	2920	10670	0,27
2018	5002	12950	0,39
2019	7436	14873	0,50
2020	8305	16841	0,49
2021	9551	21296	0,45
2022	15720	38530	0,41

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Analize göre 65 yaş aylıkları ile yoksulluk sınırları arasında 2005-2017 yılları arasında ufak değişikliklerle sürekli benzer bir eğilim görülmektedir. Bu dönemde 65 yaş aylıkları, yoksulluk sınırının %23'ü ile %28'i arasında değişmektedir. Ancak 2018-2022 yılları arasında bu oran, önemli düzeyde büyümüş ve neredeyse iki katına çıkmış, 2021-2022'den itibaren tekrar azalışa geçmiştir. 2018 yılında %39'a çıkan oran, 2019-2020 yıllarında %50'ye yaklaşmıştır. Ancak 65 yaş aylıkları yoksulluk sınırından oldukça düşüktür. Dolayısıyla hipotetik olarak tek geliri 65 yaş aylığı olan tek kişilik hanelerdeki yaşlıların tamamı yoksuldur. Hatta iki eşin de 65 yaş aylığı aldığı varsayıldığında bile başka gelirlerinin olmaması onları yoksulluktan kurtarmaya yetmeyecektir. Bu bağlamda Yılmaz vd.nin (2018) bulgusuyla bu çalışmanın bulguları örtüşmektedir. Görünen o ki Türk sosyal yardım sistemi, yoksullukla mücadeleyi sağlamak yerine yoksulluğu sürdürülebilir kılmaktadır (Ünlütürk Ulutaş, 2017: 46).

Tek geliri, gelirleri 65 yaş aylığı olan yaşlıların (ve eşlerinin) bu gelirleri, düzeltilmemiş aylıklarda yoksulluk oranlarını artırıcı bir etki yaratacaktır. Zira sosyal sigortadan (düzeltilmiş) yaşlılık aylığı alan yaşlıların yoksulluk oranları, hem düzeltilmemiş yaşlılık aylığı alanlara göre hem de genel yaşlı yoksulluğu oranından açık bir şekilde düşüktür. Tüm yıllarda en yüksek yoksulluk oranları, %10,9'ken 2020

yılında %2,8'e kadar düşmüş ve ardından tekrar yükselmiştir (Grafik 51). Bu yükselişin; ek madde 19 kapsamında bağlanan taban aylıkların yüksek artışlarının olduğu dönemlere eşlik etmesi de önemlidir. 2019'da getirilen taban aylıkların yetersizliği dolayısıyla siyasi irade bu tutarları 5 yılda 12,5 kat artırmış olsa da 2019-2022 arasındaki tek olumlu yıl, 2020'dir.

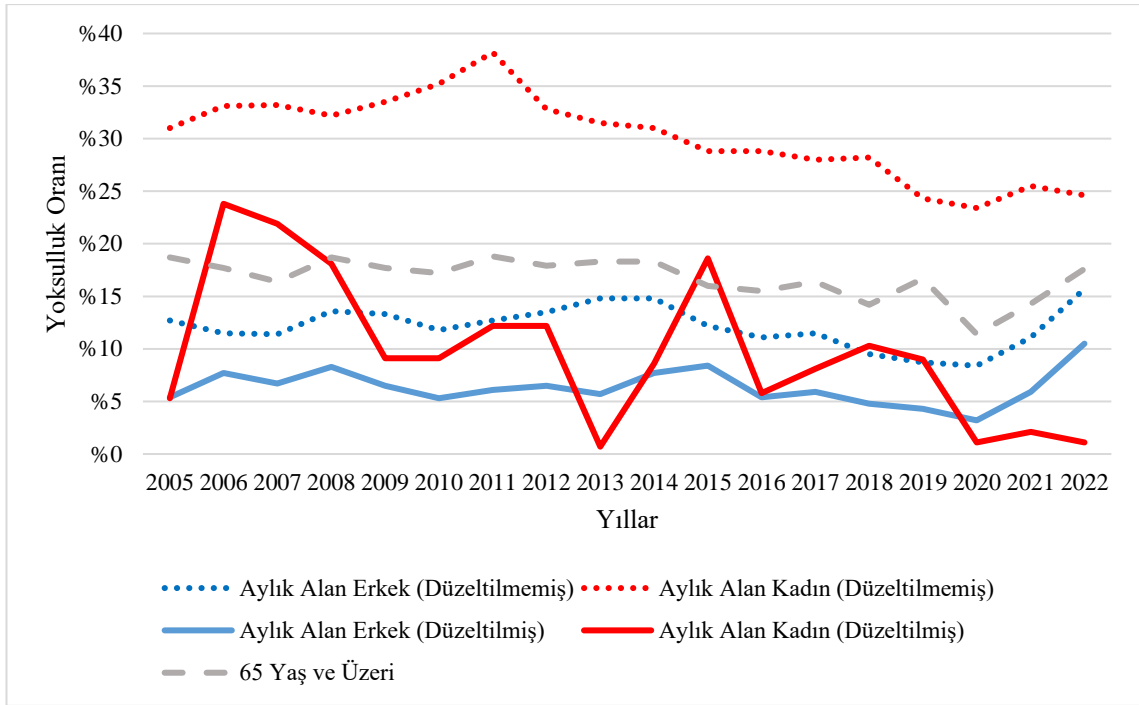


**Grafik 51.** Düzeltilmemiş ve Düzeltilmiş Aylıklara Göre Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlı Yoksulların Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Düzeltilmiş ve düzeltilmemiş aylık alanların yoksulluk oranlarına yüzde olarak bakıldığında en yüksek fark, 2013 yılında görülmüştür. FG080 değişkeninde manipülasyon yapılmadan hesaplanan yoksulluk oranları, yapılanlara göre 14,3 puan daha fazladır. Bu farkın en düşük olduğu yıl ise 2015 yılı olup fark 5,8 puandır.

Kadınların yoksullukları, 65 yaşa varmakla başlamayabilir. Kadın, yaşlılıktan önceki aile, çalışma yaşamı ve sosyal yaşama katılımında, eğitim ve sağlığa erişimde cinsiyet temelli eşitsizliklerle karşılaşabilir; bu eşitsizlikler yaşlılıkla birlikte perçinlenebilir (Çelik, 2020: 203). Düzeltilmiş aylıkların cinsiyete göre incelenmesi de özellikle sosyal sigortadan aylık alan kadınların, işgücü piyasasındaki rollerinin dezavantajlı konumlarına bağlı sonuçları gösterebilecektir. İşgücü piyasasında toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla, erkeklere nazaran daha kısa sürelerle, daha düşük ücretlerle, daha korumasız işlerde çalışmaları yaşlılık aylıklarının düşmesine sebep olabilir. Bu bağlamda hazırlanan Grafik 52'de sosyal sigorta sisteminden aylık alan kadınlar ile erkekler arasındaki fark görülebilmektedir.



**Grafik 52.** Düzeltilmemiş ve Düzeltilmiş Aylıklara ve Cinsiyete Göre Yaşlılık Aylığı Alan Yaşlı Yoksulların Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Grafiğe göre (i) Yaşlı kadınların aylıklarının değiştirilmediği durumda yoksulluk oranları en yüksektir. Hatta bu kadınların 65 yaş ve üzeri yoksulluk oranının da üstünde olduğu açıkça görülmektedir. Düzeltme yapıldığında yoksulluk oranlarının oldukça düştüğü görülmektedir. Bu halde düzeltme yapılmaması durumunda yoksulluk oranlarının bu denli yüksek çıkmasının muhtemel sebebi 2022 s. kanuna göre alınan 65 yaş aylıklarının baskınlığıdır.

(ii) Yaşlı kadınlar, düzeltilmiş aylıklar açısından değerlendirildiğinde ise yoksulluk oranları en dalgalı seyre sahip olan grubu temsil etmektedir. 2006, 2007, 2015 yılları dışında bu kadınlar, 65 yaş genel yoksulluk oranının altında yoksulluğa sahiptir. Bu grupta yoksulluk oranı 2013, 2020 ve 2022 yıllarında neredeyse sıfırlanmıştır.

(iii) Erkeklerle bakıldığında düzeltilmiş olsun veya olmasın yoksulluk oranları birbirine genellikle paralel bir eğilim ve 2017-2021 arasında her yıl ortalama 1 puan azalış göstermektedir. Ancak 2021-2022 yıllarında yoksulluk oranları önemli oranlarda artış göstermiştir. Birkaç istisna yıl dışında en düşük yoksulluk oranlarına ayıklanmış aylıklarla erkeklerde rastlanmaktadır.

Sonuç olarak (i) yalnızca sosyal yardım kanalıyla yaşlılık aylıkları alanların tamamı yoksuldur. (ii) sosyal sigorta kanalıyla (düzeltilmiş) yaşlılık aylıkları alanların

yoksulluk oranları, sosyal yardım ve sosyal sigorta sisteminden (düzeltilmemiş) yaşlılık aylıkları alanların toplamından çok daha düşük oranlarda yoksuldur. (iii) Sosyal yardım kanalıyla ödenen yaşlılık aylıkları ile yoksulluk sınırları son üç yılda önemli düzeyde birbirine yaklaşmıştır. Ancak hala 65 yaş aylıkları yoksulluk sınırının yarısı kadardır. (iv) Düzeltilmemiş aylıklara bakıldığında erkeklerde en düşük yoksulluk oranı aylık alan erkeklerde, kadınlarda ise aylık almayan kadınlarda görülmüştür. (v) Düzeltilmiş aylıklara bakıldığında genellikle erkeklerin yoksulluk oranları, kadınlarınkine göre düşüktür, ancak 2020-2021-2022 yıllarında kadınlarda önemli düzeyde düşüşler olmuştur. Bu bağlamda son yıllar dışında kadınların işgücü piyasasındaki rollerinin yaşlılık aylıklarının düşüşünde önemli bir aktör olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye refah rejiminin kadınları; ebeveynleri -daha çok babaları ve eşleri üzerinden sigortalayan; erkekleri ise çalışması halinde koruyan sosyal sigortacılık sistemi; yaşlılık döneminde de toplumsal cinsiyet rollerinin bir çeşit yansımasıdır. Kadın, çalışmayan, eşinin ve babasının çalışması ve onların ölümü halinde dul/yetim aylıkları ile korunurken; erkek eve ekmek getiren rolü sağladığı takdirde kendisine gelir güvencesi yaratabilmektedir.

#### **4.5.3.3.3. Bayram İkramiyeleri ve Taban Aylıkların Medyan Emekli Aylıkları ve Yoksulluk Sınırlarıyla Karşılaştırılması**

5510 s. kanuna, 2018 yılında eklenen ek madde 18 ve 2019 yılında eklenen ek madde 19 uyarınca dini bayramlarda gelir ve aylık alanlara bayram ikramiyesi, belirlenen alt sınırın altında malullük veya yaşlılık aylığı alanlara ise taban aylık verilmeye başlandığı 3. Bölümde belirtilmişti. Bu uygulamalar, sosyal destek niteliği taşıyan sosyal sigorta sisteminden sağlanan yaşlılık aylıklarının yetersizliğiyle doğrudan ilişkilidir ve “geçim sıkıntısı” vurgusu kamuoyunda dile getirilmektedir. DİSK-AR’IN (2024) çalışmasında da belirtildiği üzere emekli aylıkları diğer ekonomik göstergelere kıyasla düşmekte, sürekli değer kaybetmektedir. Benzer şekilde OECD’nin (2023) raporunda görüldüğü gibi Türkiye’de emeklilere verilen aylıklarda sağlanan reel artışlara rağmen yine OECD’nin (2021, 2023) raporlarında yaşlı yoksulluğu derinliği bakımından en olumsuz göstergelere sahip ülkeler arasında Türkiye yer almaktadır.

Bu bağlamda 5510 s. kanunun ek 18 ve 19. maddesi kapsamında yıl boyu aylık alan yaşlıların; yoksulluk sınırları ve medyan yaşlılık aylıkları ile karşılaştırılması, sosyal sigorta sisteminde en güvencesiz durumda olanların önemini gösterecektir.

Hipotetik olarak bir yaşlının; 2019'dan başlamak üzere 2022 yılı sonuna kadar yılın 12 ayının tamamında ek madde 19 kapsamında sosyal sigorta sisteminden taban tutarda bir aylık aldığı ve yine bu sırada uygulanan enflasyon artışına rağmen yine de kök aylıklarının taban aylığın altında kaldığı varsayılarak en güvencesiz emeklinin durumu diğer emeklilerle (ortalama ve ortanca aylık düzeyinde yaşlılara ve genel nüfusa göre ayrıştırılarak 4 ayrı kategoride) karşılaştırılmaktadır (Tablo 54).

**Tablo 54.** Taban Aylık Alan Yaşlının Yaşlılık Aylığının Yıllık Tutarlarının Medyan ve Ortalama Emekli Aylıklarıyla Karşılaştırılması (2019-2022)

		2019	2020	2021	2022
	<b>Taban Aylık* (A)</b>	2000+12000 =14000	2000+16500 =18500	2200+18000 =20200	2200+36000 =38200
<b>Düzeltilmiş</b>	<b>Medyan Emekli Aylığı (Genel Nüfus) (B)</b>	26104	29216	33102	48460
	<b>Medyan Emekli Aylığı (Yaşlı Nüfus) (C)</b>	26820,14	30270	34538	51098
	<b>Ortalama Emekli Aylığı (Genel Nüfus) (D)</b>	31126,03	33736,26	37730,4	57129,58
	<b>Ortalama Emekli Aylığı (Yaşlı Nüfus) (E)</b>	32222,77	34931,47	38639,9	59198,87
<b>Oran</b>	A/B	0,536	0,633	0,610	0,788
	A/C	<b>0,522</b>	<b>0,611</b>	<b>0,585</b>	<b>0,748</b>
	A/D	0,450	0,548	0,535	0,669
	A/E	<b>0,434</b>	<b>0,530</b>	<b>0,523</b>	<b>0,645</b>

**Kaynak:** Yazar tarafından ilgili mevzuata ve GYKA (2020-2023) veri setlerine göre hesaplanarak tabloleştirilmiştir.

\*Emeklinin her iki bayramda da ikramiye aldığı varsayılmıştır. Aynı zamanda kök aylıklarda Ocak ve Temmuz aylarında uygulanan aylık artış katsayıları hesaba katılmamıştır.

Tabandan aylık alan bir yaşlı, 2019'dan 2022'ye yıllık olarak 14 bin TL'den 38200 TL'ye çıkan aylıklar almıştır. 4 yılda 2 kattan fazla artan taban aylık ve bayram ikramiyeleri, olumlu gibi gözükse de diğer emeklilere bakılması gerekmektedir.

2019 yılında, taban aylık alan emeklinin karşısında ortalama diğer yaşlılar 32222 TL; ortancada 26820 TL aylık almaktadır. Aradaki fark ortalama değerde 2 kattan fazladır; ortanca değerde de 2 kata yakındır.

2022 yılı geldiğinde ciddi düzeyde artırılan taban aylık, ortalama ve ortanca bakımdan yaşlı aylıklarına yaklaşmıştır. Özellikle ortanca yaşlı aylığının %74,8'ine yaklaşan taban aylık, emeklilerin önemli bölümünün taban tutardan aylık aldığını göstermektedir. Ortalama değer açısından bu oran %64,5'tir.

Ortalama ve ortanca değerlere birlikte bakılarak; genel nüfusun yaşlılık aylıkları ile karşılaştırıldığında genel nüfusun yaşlılık aylıkları, yaşlıların yaşlılık aylıklarından görece daha düşüktür ve taban aylık, genel nüfusun yaşlılık aylıklarına daha yakındır.



Özetle, yaşlıların önemli bir bölümü taban tutardan aylık almaktadır. Sosyal sigorta sisteminin sağladığı karşılıklılık ilişkisinden sağlanan haklar yetersiz geldiği için karşılıksız şekilde verilen destekler ile bu aylıklar artırılmaya çalışılmaktadır. Ancak 4 yıllık tecrübeye, tabandan aylık alan yaşlı (ve daha genç) nüfus sayısı ve oranı artmaktadır.

Bu aşamada bulgular, (bir önceki başlıkta 2022 s. kanunun yetersizliğinin açıkça belirtildiği gibi) taban aylıklar ile yoksulluk sınırlarının karşılaştırılmasını da zorunlu kılmaktadır. Çünkü taban tutardan aylık alan yaşlı sayısı her geçen yıl artmakta; buna rağmen yoksulluk oranları olumlu gelişmeler göstermemektedir.

Yukarıdaki hipotetik örnek olayda elde edilen taban aylık ile TÜİK mikro veri setlerinden edinilen 2019-2022 yıllarına ait yoksulluk sınırları aşağıdaki gibidir (Tablo 55).

**Tablo 55.** Yoksulluk Sınırı ve Taban Aylıkların Yıllık Tutarlarının Karşılaştırılması (2019-2022, TL)

Gösterge	2019	2020	2021	2022
Taban Aylık* (A)	14000	18500	20200	38200
Hesaplanan Yoksulluk Sınırı (B)	14873	16841	21296	38530
A/B	0,941	1,098	0,948	0,991

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

\*Emeklinin her iki bayramda da ikramiye aldığı varsayılmıştır. Aynı zamanda kök aylıklarda Ocak ve Temmuz aylarında uygulanan aylık artış katsayıları hesaba katılmamıştır.

Analize göre taban aylık alan bir yaşlının aldığı bu kazancın yıllık değeri, yoksulluk sınırına çok yakın düzeydedir. Yalnızca 2020 yılında yoksulluk sınırının çok küçük oranda üstüne çıkmıştır. Bu dönemde yaşlı yoksulluğu oranlarının düşüşüne yaşlılık aylıklarındaki bu görece artış kısmen katkıda bulunmuş olabilir. Ancak sonuçlar, taban aylık alan bir emeklinin yoksulluk sınırının altında gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu sonucun sosyal yardım sistemi değil, sosyal sigorta sisteminden edinilen taban aylık ve eklerinden oluştuğu önemlidir. Karşılıklılık ilkesiyle çalışma hayatına girmiş ve emekli olana kadar prim ödemiş olan bireylere düşük emekli aylıkları bağlanmaktadır.

Sonuç olarak Türk sosyal güvenlik sistemi yaşlıların korunması bakımından ciddi sorunlar taşımaktadır: (i) Türk sosyal sigortalar sistemi son yıllarda emeklilerin taban aylıkta buluşmasına sebep olmakta ve (ii) taban aylık alanlar, yoksulluk sınırının civarında gelir elde etmektedir; (iii) Türk sosyal yardım sistemi ise sosyal yardım alan

yaşlıların tamamının yoksulluğunu sürdürmesine neden olan aylıklar almasına yol açmaktadır.

#### 4.5.3.4. Emekli Aylıklarının Çeşitli Ekonomik Göstergelere Göre Değişimi

Bir (net) gelirin, “yeterli” düzeyde olup olmadığına karar vermek açısından asgari ücret, döviz kuru gibi kimi ekonomik göstergelere göre değişiminden faydalanılmaktadır. Tek kutuplu dünyada, döviz kuru bireylerin alım gücüne doğrudan etki eden unsurlardandır. Türk lirasının (ve dolayısıyla emekli aylıklarının) değer kaybetmesi bu alım gücünü düşürebilecektir. Benzer şekilde döviz kurunda yaşanan küçük artışlara karşılık yaşlılık aylıklarında olumlu yönde gelişmeyen seyirler, yine aylıkların alım gücünü düşürebilecektir. Kişi başına düşen GSYİH ve TÜFE gibi göstergeler de karşılaştırma yapmak için önemli göstergelerdendir. GSYİH ile karşılaştırıldığında yaşanan değişim, yaşlılık aylıklarının GSYİH’den aldığı refah payını yansıtabilecekken; TÜFE’deki artışın fazlalığı yaşlılık aylıklarının reel değerlerinin düşmesine sebep olabilir.

Yine asgari ücret, aktif çalışanlar ile yaşlılık aylığı alanlar bakımından alım gücünün karşılaştırılmasına imkan sağlayabilecektir. Örneğin asgari ücretin çok yüksek, yaşlılık aylıklarının çok düşük olduğu bir ortamda hükümetin politikasının daha üretim odaklı olduğu, sosyal devlet ilkesinin zedelendiği düşünülebilir. Benzer yorum tam tersi durum için de söz konusudur. Sosyal devletin görevi, bu bağlamda toplumsal faydayı en üst düzeye çıkararak büyümeyi sağlamaktır. Dengesiz politikalar toplumun çeşitli kesimlerini geride bırakabilir.

Döviz kuru ve asgari ücretin, yaşlılık aylıklarıyla karşılaştırılması için bir önceki başlıkta ele alınan şekliyle tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Mikro veri setine göre sosyal yardım ve sosyal sigorta edimleri iki değişkene (yaş ve aylık türü) göre ayrıştırılmadan ve ayrıştırılarak yapılan dört tanım (a, b, c, d) üzerinden ekonomik göstergelerle tespitler gerçekleştirilmiştir (Tablo 56).<sup>60</sup>

<sup>60</sup> (i) **Düzeltilmemiş Medyan Yaşlılık Aylığı:** FG080 değişkenine göre elde edilen gelirler üzerinden medyan yaşlılık aylığı tespit edilmiştir. Burada sosyal sigorta sisteminden ve sosyal yardım sisteminden elde edilen aylıklar birlikte yer almaktadır. Sosyal yardım sisteminde özellikle 2022 s. kanuna göre verilen aylıklar bu bağlamda medyan yaşlılık aylıklarını aşağı yönlü etkileyebilir.

(ii) **Düzeltilmiş Medyan Yaşlılık Aylığı:** Bir önceki tanıma göre, FG080 değişkeni içerisinde yer alan (ve daha önce Tablo 49-Grafik 51’de aktarılan) sosyal yardım miktarları ayıklanarak; yalnızca sosyal sigorta sisteminden aylık alanların medyan yaşlılık aylıkları tespit edilmiştir. Böylelikle sosyal sigorta sisteminden elde edilen aylıkların ekonomik göstergeler karşısındaki konumu, gücü belirlenmeye çalışılmıştır. Bu

**Tablo 56.** Yaşlılık Aylıklarının Ortanca ve Ortalama Değerlerinin Tespitinde Kullanılan Tanımlamalar

Tanım	Aylık Türü Değişkeni	Yaş Değişkeni
1. Tanım (a)	Sosyal yardım ve sosyal sigorta toplamı	Genel nüfus
2. Tanım (b)	Sosyal sigorta toplamı	Genel nüfus
3. Tanım (c)	Sosyal yardım ve sosyal sigorta toplamı	Yaşlı nüfus
4. Tanım (d)	Sosyal sigorta toplamı	Yaşlı nüfus

**Not:** Yazar tarafından tanımlanmıştır.

(a) ve (b) tanımları yaşlılık aylıklarının genel nüfus içerisindeki medyan değerlerinin; (c) ve (d) tanımları ise yaşlılık aylıklarının yaşlı nüfus içerisindeki medyan değerlerinin diğer ekonomik göstergelerle karşılaştırılmasını sağlamaktadır.<sup>61</sup>

Yapılan medyan yaşlılık aylığı analizlerine göre tüm tanımlarda her yıl artış görülmektedir. Özellikle son 3-4 yıl içinde artış nicel anlamda oldukça yüksektir. Sosyal yardım ayıklamalarının yapıldığı tanımlar (b ve d), beklendiği gibi genel aylık tanımlarından (a, c) yüksektir (Tablo 57). Çünkü Türk sosyal yardım sisteminde sosyal yardımların tutarları düşük olduğu için medyan yaşlılık aylıklarını aşağı çekmektedir.

---

ayıklamayla ilgili yıllarda sosyal sigorta sisteminden aylık almaya yeni başlamış olan ve sosyal yardım tutarından az kalan aylıkların da ayıklanması sağlanmış olacaktır. Özellikle 2022 s. kanuna göre aylık alan kimselerin medyan geliri aşağı çeken tutarları ayıklanmış olacağından, bir önceki tanımın aksine daha yüksek medyan gelirlerin çıkması beklenmektedir.

**(iii) Yaşlıların Düzeltilmemiş Medyan Yaşlılık Aylığı:** FG080 değişkeninde manipülasyon yapmadan, yalnızca 65 yaş ve üzerinde olanların aldıkları emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin medyanı tespit edilmiştir. Birinci tanımdan farkı genel nüfusun değil, yaşlı nüfusun aylıkları üzerinden hesaplama yapılması, ikinci tanımdan farkı ise sosyal yardım harcamalarının yine bu tanıma giriyor olmasıdır.

**(iv) Yaşlıların Düzeltilmiş Medyan Yaşlılık Aylığı:** Bir önceki tanımla benzer olarak yalnızca yaşlı nüfusun elde ettiği yaşlılık transferlerine odaklanan bu tanıma göre, ikinci tanımdakine uygun şekilde FG080 değişkeninden sosyal yardım tutarları ayıklanmıştır. Böylelikle 65 yaşın üstünde olup sosyal sigortadan emekli aylığı alan yaşlıların medyan değerleri tespit edilmiş olacaktır.

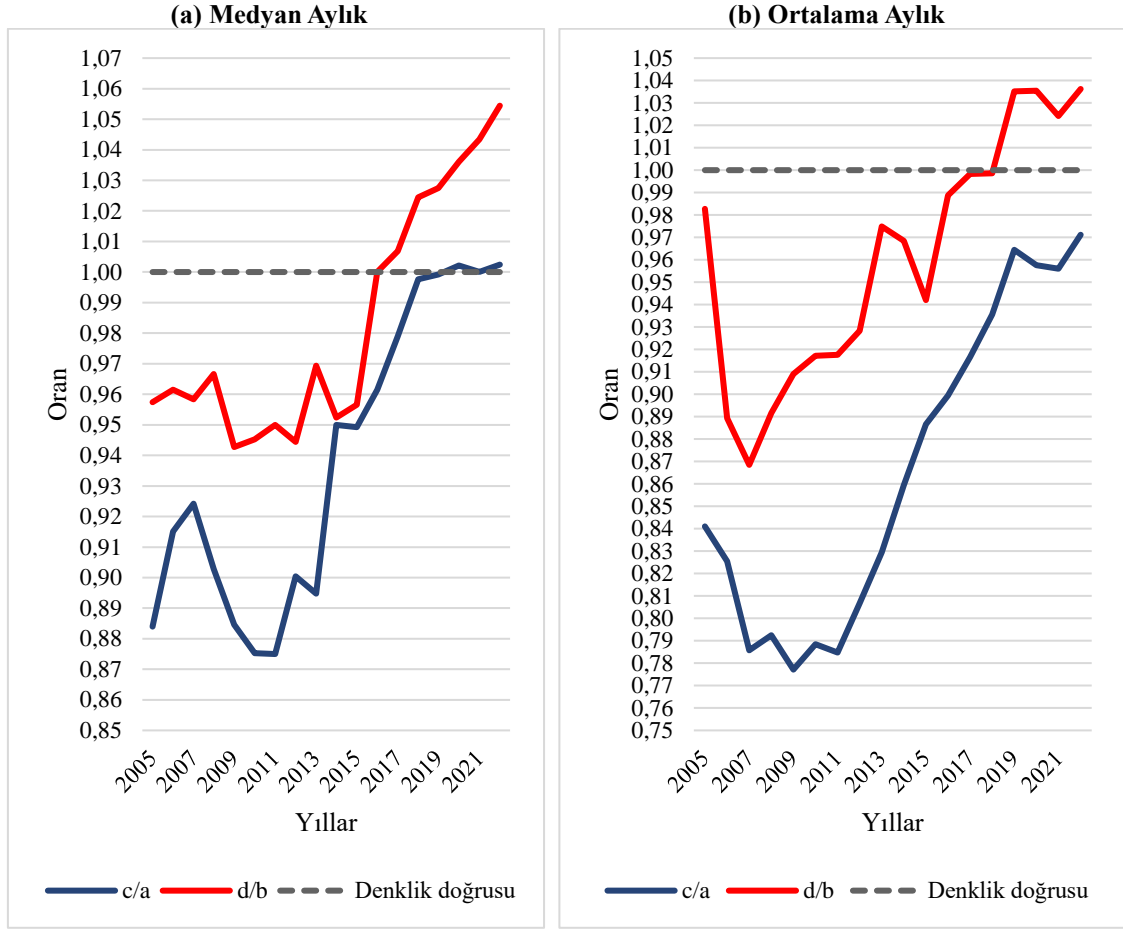
<sup>61</sup> Dört tanımın ortak noktası, hesaplanacak olan FG080 değerlerinin yıllık toplamı üzerinden ağırlıklandırma katsayısı da dikkate alınarak medyan (bazen de ortalama) değerlerinin bulunmasına dayanmasıdır. Tespit edilen medyan değerler ile diğer ekonomik göstergeler karşılaştırılacaktır.

**Tablo 57.** Yıllara Göre Yaşlılık Aylıklarının Yıllık Tutarlarının Medyan Değerleri (2005-2022)

Yıl	Ortanca Yaşlılık Aylığı				Oran Hesaplamaları			
	1. Tanım (a)	2. Tanım (b)	3. Tanım (c)	4. Tanım (d)	a/b	c/d	c/a	d/b
2005	5430	5640	4800	5400	0,963	0,889	0,884	0,957
2006	6120	6240	5600	6000	0,981	0,933	0,915	0,962
2007	6600	6720	6100	6440	0,982	0,947	0,924	0,958
2008	7200	7200	6500	6960	1,000	0,934	0,903	0,967
2009	7800	7980	6900	7523	0,977	0,917	0,885	0,943
2010	8500	8760	7440	8280	0,970	0,899	0,875	0,945
2011	9600	9600	8400	9120	1,000	0,921	0,875	0,950
2012	10440	10800	9400	10200	0,967	0,922	0,900	0,944
2013	11400	11760	10200	11400	0,969	0,895	0,895	0,969
2014	12000	12600	11400	12000	0,952	0,950	0,950	0,952
2015	13800	13800	13100	13200	1,000	0,992	0,949	0,957
2016	15600	15600	15000	15600	1,000	0,962	0,962	1,000
2017	17160	17640	16800	17760	0,973	0,946	0,979	1,007
2018	21955,10	22386	21903,86	22933	0,981	0,955	0,998	1,024
2019	25487,36	26104	25467,02	26820,14	0,976	0,950	0,999	1,027
2020	28937	29216	28999	30270	0,990	0,958	1,002	1,036
2021	32464	33102	32464	34538	0,981	0,940	1,000	1,043
2022	47878	48460	47994	51098	0,988	0,939	1,002	1,054

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

18 yıllık veriye ilişkin oluşturulan tablonun daha anlaşılır olması için özellikle oran analizlerinin grafikte gösterilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Buna göre tablonun hesaplamalara ilişkin oranlarını gösteren grafikte denklik doğrusu ile medyan gelirlerin birbirleri karşısındaki konumları anlaşılmaya çalışılmıştır (Grafik 53).



**Grafik 53.** Düzeltilmiş ve Düzeltilmemiş Yaşlılık Aylıklarının Birbirine Göre Oranları (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK'in 2006-2023 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

**a:** Genel nüfus içerisindeki emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin medyan (ortalama) değeri

**b:** Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin medyan (ortalama) değeri

**c:** Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin medyan (ortalama) değeri

**d:** Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin medyan (ortalama) değeri

**Denklik doğrusu:**  $X=Y$  doğrusu

Tabloya ve grafiklere göre şu bulgulara işaret edilebilir:

(i) c/a eğrilerine göre yaşlı nüfusun emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylıklarının medyan ve ortalama değerlerinin; genel nüfusun emeklilik/yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik aylıklarının medyan ve ortalama değerlerinden genel olarak az olduğu ve yapılan oranlama sonucunda medyan değer bakımından 2013 yılına kadar azalma ve artma yönünde dalgalı bir değer seyreden bu eğrinin 2013 yılından itibaren artışa geçerek 2018-2022 yıllarında denklik eğrisine ulaştığı görülmektedir. Buna göre yaşlıların elde ettiği medyan gelir, genel nüfusunkine yetişmiş ve denkleştirilmiştir. Ortalama değer bakımından da 2011 yılından itibaren düzenli olarak benzer artış gerçekleşmiş ve 2022

yılında denklik doğrusuna en yakın değere ulaşmıştır. Kısaca 2011 yılından itibaren, sosyal yardım ve sosyal sigortalar bakımından aylık alan yaşlıların ortalama ve medyan aylıkları, genel nüfusunkine yakınsamıştır. Bunun sebebi aylıklardaki artış olabileceği gibi, genel nüfusta yaşlı nüfusa nazaran daha fazla sayıda taban aylık alan fert olması da olabilir.

(ii) c/a'daki yargıyı doğrulamak için d/b eğrilerine bakmak faydalı olacaktır. Buna göre yaşlı nüfusun emeklilik aylıklarının medyan değerlerinin; genel nüfusun emeklilik aylıklarının medyan değerinden 2014 yılına kadar bazen azalış bazen artış şeklinde olsa da daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak 2014'ten itibaren artışa geçen bu oran, 2016 yılından itibaren 1 değerini, yani denklik doğrusunu geçmiştir. Bunun anlamı, yaşlıların emekli aylıklarının medyan değerinin, genel nüfusunkini geçmiş olmasıdır. Benzer yorum ortalama aylıklar için de yapılabilir. 2017 yılından itibaren yaşlıların ortalama emekli aylıkları genel nüfusunkine eşit veya fazladır.

Ortalama değerlerin ortanca değerlerden daha düşük çıkmasının nedeni, ortalamanın düşük yöndeki uç değerlerden etkilenmesidir. Bu bağlamda ortanca, uç değerlerden etkilenmemektedir. Sonuç olarak düşük emekli aylığı alan genel nüfusun payı fazla olduğu için ortalama farklar, ortanca farklara nazaran daha düşük çıkmaktadır.

#### **4.5.3.4.1. Düzeltilmiş Emekli Aylıklarının Döviz Kuruna, GSYİH ve TÜFE'ye Göre Değişimi**

DİSK-AR'ın çalışmasında 2012 ve 2021 yılları arasında emekliler için yapılan toplam ödemelerin; toplam yararlanıcı sayısına bölünmesi suretiyle ortalama emekli aylıkları bulunmuş ve AB ülkeleri ile Türkiye karşılaştırılmıştır. EUROSTAT ve SGK verilerinden faydalanılarak oluşturulan çalışmada Euro cinsinden ortalama emekli aylıkları Türkiye'de 2012 yılına göre 2021 yılında %37,2 oranında düşmüş ve Bulgaristan ve Sırbistan'ın ardından en düşük üçüncü ortalama aylık miktarları söz konusu olmuştur (DİSK-AR, 2024: 21).

Bu başlıkta, genel nüfus ve yaşlı nüfusa göre düzeltilmiş emekli aylıklarının (2. ve 4. tanım) ortanca ve ortalama değerlerinin, döviz karşısındaki değerine bakılarak ortalama (veya ortanca) bir emekli aylığı ile ne kadar dolar veya euro alınabileceği sorusuna yanıt aranmıştır. Küreselleşen, ihracat-ithalat süreçlerinin ekonomilere ve dolayısıyla bireylere doğrudan etki ettiği bir dünyada en sık kullanılan döviz kalemleri ile emeklinin alım gücünün değişimi gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda TCMB'den

satış yönlü ilgili kurlara ilişkin yıllık ortalama veriler temin edilmiş ve emekli aylıkları tutarları ile ne kadar döviz alınabildiği ölçülmüştür (Tablo 58).

**Tablo 58.** Düzeltilmiş Medyan ve Ortalama Yaşlılık Aylıkları ile Ortalama Döviz Kurlarının Karşılaştırılması (2005-2022)

Yıl	Ortanca Emekli Aylığı		Ortalama Emekli Aylığı		Döviz Kuru (Yıllık Ortalama)	
	2. Tanım	4. Tanım	2. Tanım	4. Tanım	Dolar (\$) Ortalama	Euro (\$) Ortalama
2005	5640	5400	6186,18	6079,55	1,35	1,68
2006	6240	6000	6737,14	5991,65	1,44	1,81
2007	6720	6440	7251,34	6297,8	1,31	1,79
2008	7200	6960	7894,85	7039,24	1,30	1,90
2009	7980	7523	8720,5	7926,64	1,55	2,16
2010	8760	8280	9450,97	8668,445	1,51	2,00
2011	9600	9120	10481,53	9618,05	1,68	2,33
2012	10800	10200	11708,57	10869,16	1,80	2,32
2013	11760	11400	12925,54	12601,45	1,91	2,53
2014	12600	12000	13932,47	13493,91	2,19	2,91
2015	13800	13200	15147,19	14269,32	2,72	3,02
2016	15600	15600	17587,68	17389,79	3,03	3,35
2017	17640	17760	19473,12	19439,38	3,65	4,12
2018	22386	22933	24798,39	24764,5	4,82	5,67
2019	26104	26820,14	31126,04	32222,77	5,68	6,36
2020	29216	30270	33736,26	34931,47	7,02	8,04
2021	33102	34538	37730,4	38639,9	8,90	10,49
2022	48460	51098	57129,58	59198,87	16,59	17,41

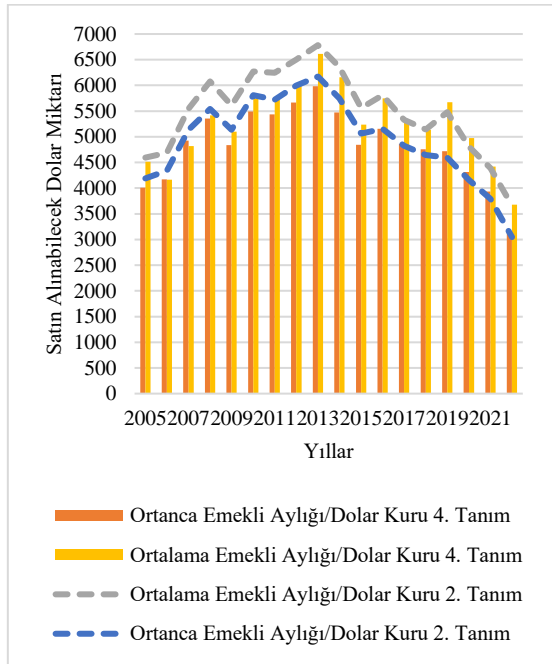
**Kaynak:** TÜİK 2006-2023 GYKA mikro veri setleri ile TCMB (2024) EVDS'den temin edilen yıllık ortalama döviz satış kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

2. Tanım: Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin ortanca (ve ortalama) değerleri  
4. tanım: Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin ortanca (ve ortalama) değerleri

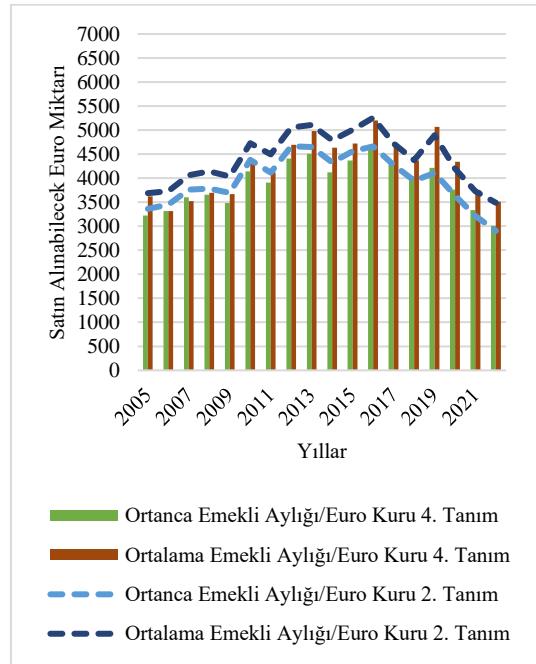
Döviz kuru hem dolar hem de euro bakımından her geçen yıl değer kazanmakta, Türk Lirası ise değer kaybetmektedir. 2005'teki kura göre 2022'ye kadar dolar 12 kattan fazla; euro ise yaklaşık 10 kat artmıştır. 2010 yılından itibaren artışa geçen kur, özellikle 2017-2018 yıllarından itibaren çok daha hızlı şekilde yükselmiştir. Medyan ve ortalama emekli aylıkları da ilgili mevzuat gereği her geçen yıl artış göstermiş; özellikle 2019 ve sonrası yıllardaki artışlar, önceki yıllara nazaran daha yüksek görülmektedir.

Ortalama ve medyan emekli aylıklarının yıllara göre döviz kurunun ortalama satış fiyatına oranlanması suretiyle ortalama bir emekli aylığı ile ne kadar dolar veya euro alabileceği hesaplanmıştır. Bu hesaplamada medyan ve ortalama emekli aylıkları yaşa göre iki şekilde oranlanmıştır: genel nüfus ve yaşlı nüfus. Bu nüfusun yıl içerisinde elde ettiği emekli aylıklarının toplamı alınıp ortalama ve medyan değerlerinin ortalama döviz

kuruna bölünmesi suretiyle bu gelirle ne kadar döviz satın alınabileceği bulunmuştur. 1 numaralı grafikte dolar, 2 numaralı grafikte euro üzerinden satın alınabilecek döviz miktarının yıllara göre değişimi gösterilmiştir. Ayrıca grafiklerde ortalama ve medyan emekli aylıkları birlikte ele alınmış olup kümelenmiş sütunlarda 4. tanımda yer alan ortalama ve ortanca emekli aylıklarına göre; kesikli çizgilerde ise 2. tanımda yer alan ortalama ve ortanca emekli aylıklarına göre satın alınabilecek toplam döviz miktarının değişimi gösterilmiştir (Grafik 54).



Grafik 1



Grafik 2

**Grafik 54.** Düzeltilmiş Medyan ve Ortalama Yaşlılık aylıklarına Göre Satın Alınabilecek Ortalama Döviz Miktarı (2005-2022)

**Kaynak:** TÜİK 2006-2023 GYKA mikro veri setleri ile TCMB (2024) EVDS'den temin edilen yıllık ortalama döviz satış kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

2. Tanım: Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin ortanca (ve ortalama) değerleri

4. tanım: Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin ortanca (ve ortalama) değerleri

Grafikler birlikte incelendiğinde emekli aylıkları ile satın alınabilecek döviz miktarı hem genel nüfus hem yaşlı nüfus açısından yıllara göre bazen artış bazen azalış göstermiştir. Son 5 yılda ise 2019 yılı hariç genel olarak bir düşüş söz konusudur. Grafiklere ve değişkenlere tek tek bakıldığında tespit edilen temel bulgular iki maddede özetlenebilir:

- (i) 2019 yılındaki yükselme dışında, 2016 yılından itibaren emekli aylıkları euro bazında; 2013 yılından itibaren de dolar bazında önemli bir değer kaybetmiştir. 2013 yılında ortalama bir yaşlı aylığıyla yaşlı fert, 6613 dolar veya 4979 euro satın



alabilirken; bu miktar, 2022 yılında sırasıyla 3567 dolara ve 3399 euro'ya düşmüştür.<sup>62</sup> 2022'de 18 yılın gerisine düşülmüştür.

- (ii) Genel nüfusun elde ettiği **ortalama** emekli aylıkları ile satın alınabilen dolar miktarı, yaşlı nüfusun elde ettiği ortalama emekli aylıklarından 2013 yılına kadar her yılda yüksektir. Ancak 2013 yılından sonra bu miktarlar birbirine yaklaşmıştır. 2019-2020 yıllarında ise yaşlıların emekli aylıkları ile alabildiği ortalama döviz miktarı genel nüfusa göre artmıştır. **Ortanca aylıklar** açısından değerlendirildiğinde ise farkın ortalama değerdeki kadar yüksek olmadığı ve yine 2019-2020 yıllarında yaşlıların ortanca emekli aylıkları ile alınabilecek döviz miktarı, genel nüfusunkini geçmiştir.
- (iii) **Ortalama** emekli aylıkları ile satın alınabilen döviz miktarları, **ortanca** emekli aylıkları ile satın alınabilen döviz miktarından genellikle fazladır. Bunun anlamı, yüksek uç değerlerde yaşlılık aylığı alanların ortalamayı yükseltmesi, buna karşılık ortanca değerlerin düşük kalmasıdır.

Nominal artışlar, reel artış anlamı taşımamaktadır. Yani basitçe en düşük yaşlılık aylıklarının 10 000 TL'den 12 500 TL'ye çıkarılması bu artışın satın alma gücüne yansımadağı sürece pek bir anlamı yoktur. TÜFE'nin artışı, bu aylık artışlarını eritebilir ve reel anlamda alım gücünü düşürebilir. Dolayısıyla döviz karşısındaki olumsuz seyir, satın alma gücüyle ilişkili olan GSYİH ve TÜFE ile birlikte ele alınarak emekli aylıklarının konumunu daha gerçekçi bir şekilde gösterebilir. Bunun için 2005, 2020 ve 2022 yıllarında ortanca bir emekli aylığı ile satın alınabilecek dolar miktarı ile kişi başı GSYİH ve 2003=100 iken gerçekleşen TÜFE değerlerini karşılaştırarak alım gücü ve milli gelirin gelişimine göre alınan paylara da aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (Tablo 59).

<sup>62</sup> 2013 yılındaki alım gücü 19/11/2024 tarihinde söz konusu olsaydı Türk lirası cinsinden karşılığı oldukça yüksek olacaktı. 19 Kasım 2024 itibarıyla dolar satış kuru 34,5784 TL iken 6613 dolar 228666 TL yapmaktadır. Bu da aylık ortalama 19055 TL yapmaktadır.

**Tablo 59.** Düzeltilmiş Ortanca Yaşlılık Aylıklarına Göre Satın Alınabilecek Ortalama Dolar Miktarının Değişimi, Cari Fiyatlarla Kişi başı GSYİH ve TÜFE Değişimi (2005, 2020, 2022, %)

Yıl	Ortanca Emekli Aylığı		Satın Alınabilen Toplam Dolar Miktarı		Kişi başı GSYİH (TL)*	TÜFE Rakamları (TL) (2003=100)
	2. Tanım	4. Tanım	2. Tanım	4. Tanım		
2005 (A)	5640	5400	4186,28	4008,14	9940	122,65
2020 (B)	29216	30270	4160,83	4310,94	60545	504,81
2022 (C)	48460	51098	2920,40	3079,37	176651	1128,45
<b>1. Değişim Oranı</b> (B-A)/A*100	<b>+%418,01</b>	<b>+%460,55</b>	<b>-%0,60</b>	<b>+%7,55</b>	<b>+%509,10</b>	<b>+%311,59</b>
<b>2. Değişim Oranı</b> (C-A)/A*100	<b>+%759,21</b>	<b>+%846,25</b>	<b>-%30,23</b>	<b>-%23,17</b>	<b>+%1.677,17</b>	<b>+%820,06</b>
<b>3. Değişim Oranı</b> (C-B)/B*100	<b>+%65,86</b>	<b>+%68,80</b>	<b>-%29,81</b>	<b>-%28,56</b>	<b>+%191,76</b>	<b>+%123,53</b>

**Kaynak:** TÜİK 2006-2023 GYKA mikro veri setleri, TCMB (2024) EVDS'den temin edilen yıllık ortalama döviz satış kurları, TÜİK Ulusal Hesaplar İstatistikleri (TÜİK, 2024d) ve TÜİK Enflasyon ve Fiyat İstatistikleri (TÜİK, 2024e) dikkate alınarak hesaplanmıştır.

2. Tanım: Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin ortalama değerleri

4. tanım: Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin ortalama değerleri

\*Gelire dayalı GSYH verileri 2009 yılından başladığı için üretim yöntemiyle GSYH verileri dikkate alınmıştır.

Ortanca emekli aylıkları 2005 yılından 2020 yılına kadarki geçen 15 yıllık süreçte genel nüfusta %418 (diğer bir deyişle 4 kattan fazla), yaşlılar ise %460 oranında artmışken; aynı dönemlerde satın alınabilen dolar miktarı genel nüfusta düşüş gösterirken; yaşlılar açısından %7 artmıştır. Benzer şekilde 2005'ten 2020'ye kişi başı GSYİH %509; TÜFE ise %311 artmıştır. Görüldüğü gibi kişi başı GSYİH ortanca yaşlılık aylıklarından çok daha fazla artmış, TÜFE de bu aylıkları önemli ölçüde eritmiştir. Benzer şekilde döviz alım gücü de 15 yılda çok değişmemiştir. Öte yandan 2005-2020 arasında hesaplanan değişim oranları 2005-2022 arasında yapıldığında kişi başı GSYİH'deki değişim oranı çok yüksek oranlara çıkmakta; döviz alım gücü iyice düşmektedir. TÜFE de emekli aylıkları artış oranlarının üstüne çıkmaktadır.

Ortanca aylıklar, 15 veya 17 yıllık karşılaştırmalar yerine 2020 yılına göre 2022 yılıyla karşılaştırılırsa son yıllardaki mevzuat değişiklikleri dönemlerinin sonuçları da görülebilir. Bu bağlamda 3. değişim oranı formülüne göre; 2022 yılında ortanca aylıklar, 2020 yılına göre %60'dan fazla artmışken; döviz alım gücü %30'a yakın oranlarda düşmüş, kişi başı GSYİH %191 ve TÜFE %123 artmıştır. Değişikliklerin tamamı ortanca yaşlılık aylıklarının alım gücünü ve refahtan aldıkları payı olumsuz yönde etkilemektedir.

Yayınlanan ekonomik büyüme rakamları büyümenin nüfusa nasıl dağıldığını, yani ekonomik politikalardan kimin kazandığını ve kimin kaybettiğini anlatmamaktadır

(Chancel vd., 2022: 2). Bu çalışmada ortanca yaşlılık aylığının artışı, kişi başı GSYİH'nin artışının oldukça gerisinde kaldığı tespit edilmiştir. Yaşlılar, kaybetmektedir.

#### 4.5.3.4.2. Düzeltilmiş Emekli Aylıklarının Asgari Ücrete Göre Değişimi

DİSK-AR'ın çalışmasında Türkiye'de ortalama emekli aylıkları 2002'de asgari ücretin %22 üzerinde iken; 2023'te bu aylıkların asgari ücretin %23 altına düştüğü bulgulanmıştır. 2002'de ortalama emekli aylıklarının, asgari ücrete oranı %122 iken; 2023'te bu oran %74'e gerilemiştir (DİSK-AR, 2024: 26). Toplamda 50 puana yakın bir olumsuz gelişme söz konusudur.

Üvedi'nin (2024: 207-209) çalışmasında da asgari, ortalama ve azami emekli aylıklarının asgari ücret karşısında 2013 yılından itibaren sürekli eridiği, hatta 2024 yılında ortalama emekli aylıklarının asgari ücretin altında kaldığı bulgulanmıştır. Öte yandan çalışmada 2013 yılı öncesinde asgari ücret karşısında emekli aylıkları dalgalı bir seyir izlemekte olup ortalama emekli aylıklarının en lehine olan yılın 2003 olduğu tespit edilmiştir.

Genel nüfus ve yaşlı nüfusa göre düzeltilmiş emekli aylıklarının (2. ve 4. tanım) asgari ücrete göre değişimi; emeklilerin alım güçlerinin, 4857 sayılı İş Kanununa göre en düşük işçi ücret tutarı olarak belirlenen ücret karşısındaki değerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Öte yandan asgari ücretin sosyal güvenlik mevzuatı açısından başka bir anlamı daha vardır. 3. bölümde aktarıldığı gibi sigortalı olan bir kişinin SPEK'inin tabanı, ilgili dönemdeki asgari ücret tutarına denktir. Bu da çalışma hayatı boyunca asgari ücretle çalışıp hakkında bu tutar üzerinden SPEK bildirimini yapılması halinde alacağı aylığı da doğrudan etkileyecektir.

Bu başlıkta karşılaştırma yapmak için asgari ücretin net tutarının yıllık toplamı hesaplanmış ve bulunan tutar ile düzeltilmiş emekli aylık tutarlarının ortanca değerleri ile oranlanmıştır.<sup>63</sup>

Yıllık ortanca emekli aylıkları, genel nüfusta ve yaşlı nüfusta 2016, 2021 ve 2022'de her dönemde asgari ücretin yıllık net tutarından fazladır. 2021-2022 yıllarında ise asgari ücretin altında kalmıştır (Tablo 60).

<sup>63</sup> Ortalama değer kullanılmamasının sebebi, yöntem kısmında aktarıldığı gibi normal dağılmayan verilerde ortalama ve ortanca değerler farklılaşmakta ve dağılımda çarpıklıklar söz konusu olabilmektedir. Bu durumda düşük uç değerlerin fazla olması ortalamayı düşürürken; yüksek uç değerlerin fazla olması ise yükseltmektedir. Bu bağlamda aylık alan nüfusun uç değerlerinin daha önemsiz olduğu ortanca değer kullanılması daha doğru sonuçlar vereceği için merkezi eğilim ölçülerinden ortalama değer yerine ortanca değer kullanılmıştır.

**Tablo 60.** Ortanca Düzeltilmiş Yaşlılık Aylıklarının Net Asgari Ücret Karşısındaki Değişimi (2005-2022)

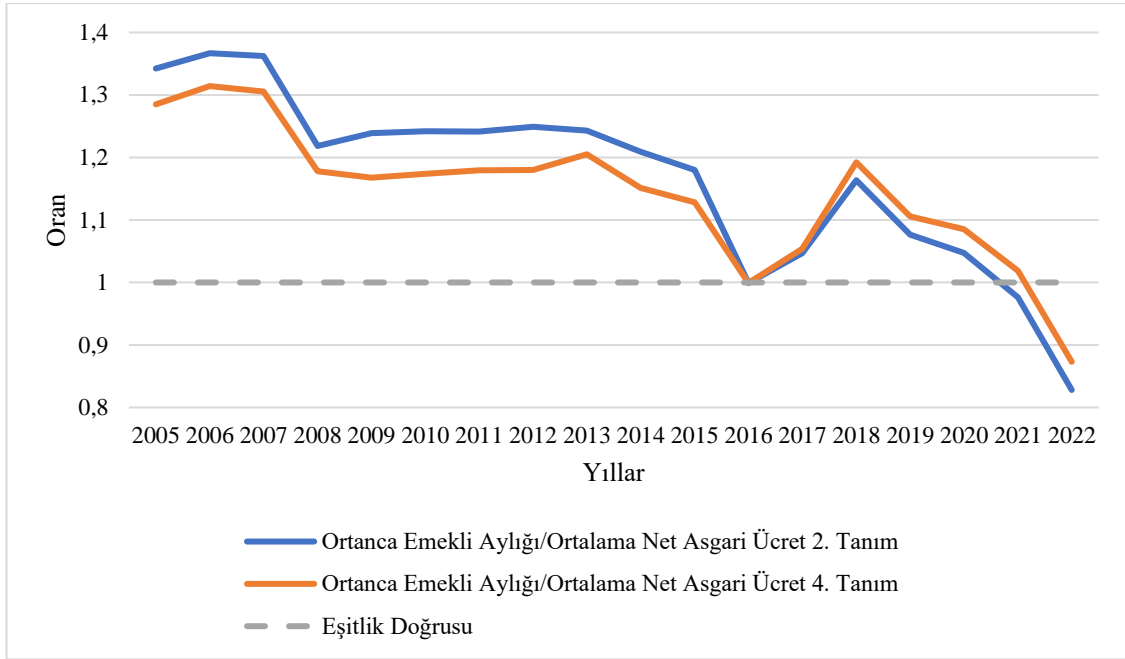
Yıl	Ortanca Emekli Aylığı		Ortalama Net Asgari Ücret (Yıllık)	Ortanca Emekli Aylığı/Ortalama Net Asgari Ücret	
	2. Tanım	4. Tanım		2. Tanım	4. Tanım
2005	5640	5400	4.201,80	1,34	1,29
2006	6240	6000	4.565,52	1,37	1,31
2007	6720	6440	4.933,08	1,36	1,31
2008	7200	6960	5.908,86	1,22	1,18
2009	7980	7523	6.441,66	1,24	1,17
2010	8760	8280	7.054,14	1,24	1,17
2011	9600	9120	7.733,46	1,24	1,18
2012	10800	10200	8.645,52	1,25	1,18
2013	11760	11400	9.460,14	1,24	1,21
2014	12600	12000	10.422,18	1,21	1,15
2015	13800	13200	11.697,66	1,18	1,13
2016	15600	15600	15.611,88	1,00	1,00
2017	17640	17760	16.848,72	1,05	1,05
2018	22386	22933	19.237,44	1,16	1,19
2019	26104	26820,14	24.250,80	1,08	1,11
2020	29216	30270	27.896,52	1,05	1,09
2021	33102	34538	33.910,80	0,98	1,02
2022	48460	51098	58.522,50	0,83	0,87
			<b>Ortalama</b>	1,17	1,14

**Kaynak:** TÜİK 2006-2023 GYKA mikro veri setlerinden hesaplanmıştır.

2. Tanım: Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin yıllık ortalama değerleri

4. tanım: Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin yıllık ortalama değerleri

Tablodaki verilerin daha iyi anlaşılması için ayrıca grafikte gösterim yapılmıştır. Ortanca yaşlılık aylıklarının asgari ücretle karşılaştırılması sonucunda 2 eğilim görülmektedir. İlki 2005-2016 arasında genellikle azalış eğilimi göstermesi; ikincisi ise 2 yıllık artışın ardından tekrar düşüş eğilimi göstermesidir (Grafik 55).



**Grafik 55.** Düzeltilmiş Ortanca Yaşlılık Aylıklarının Net Asgari Ücret Karşısındaki Seyri (2005-2022, TL, Yıllık)

**Kaynak:** TÜİK 2006-2023 GYKA mikro veri setlerinden hesaplanmıştır.

2. Tanım: Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin yıllık ortalama değerleri

4. tanım: Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin yıllık ortalama değerleri

18 yılın tamamına bakıldığında ortanca yaşlılık aylıklarının asgari ücrete oranı, 1,3-1,4'lerden 0,8'lere kadar gerilemiştir. 2021-2022 yıllarında asgari ücret, ortanca yaşlılık aylığından daha yüksek hale gelmiştir. Kısaca yaşlılık aylıkları, asgari ücret karşısında da değer kaybetmektedir.

Ortanca yaşlılık aylıkları dışında hipotetik olarak taban aylık alan bir yaşlının asgari ücret karşısındaki kazancı da önem arz etmektedir. 6 yıllık deneyime bakıldığında asgari ücretle çalışan bir işçinin kazancı, yıllık düzeyde taban aylığın en düşük 1,35, en yüksek 4,87 katına ulaştığı görülmektedir (Tablo 61).

**Tablo 61.** 5510 Sayılı Kanuna Göre En Düşük Yaşlılık Aylıkları ile Net Asgari Ücretin Yıllık Tutarları (2019-2024)

Yıl	Ortalama Net Asgari Ücret	En Düşük Yaşlılık Aylığı Tahmini*	Fark (TL)	Oran
2019	24250,8	2000+12000=14000	10250,8	1,73
2020	27896,4	2000+16500=18500	9396,4	1,50
2021	33910,8	2200+18000=20200	13710,8	1,67
2022	186124,5	2200+36000=38200	147924,5	4,87
2023	119454,18	4000+84000=88000	31454,18	1,35
2024	204024	6000+135000=141000	63024	1,44

**Kaynak:** Yazar tarafından ilgili mevzuata göre hesaplanarak tablolandırılmıştır.

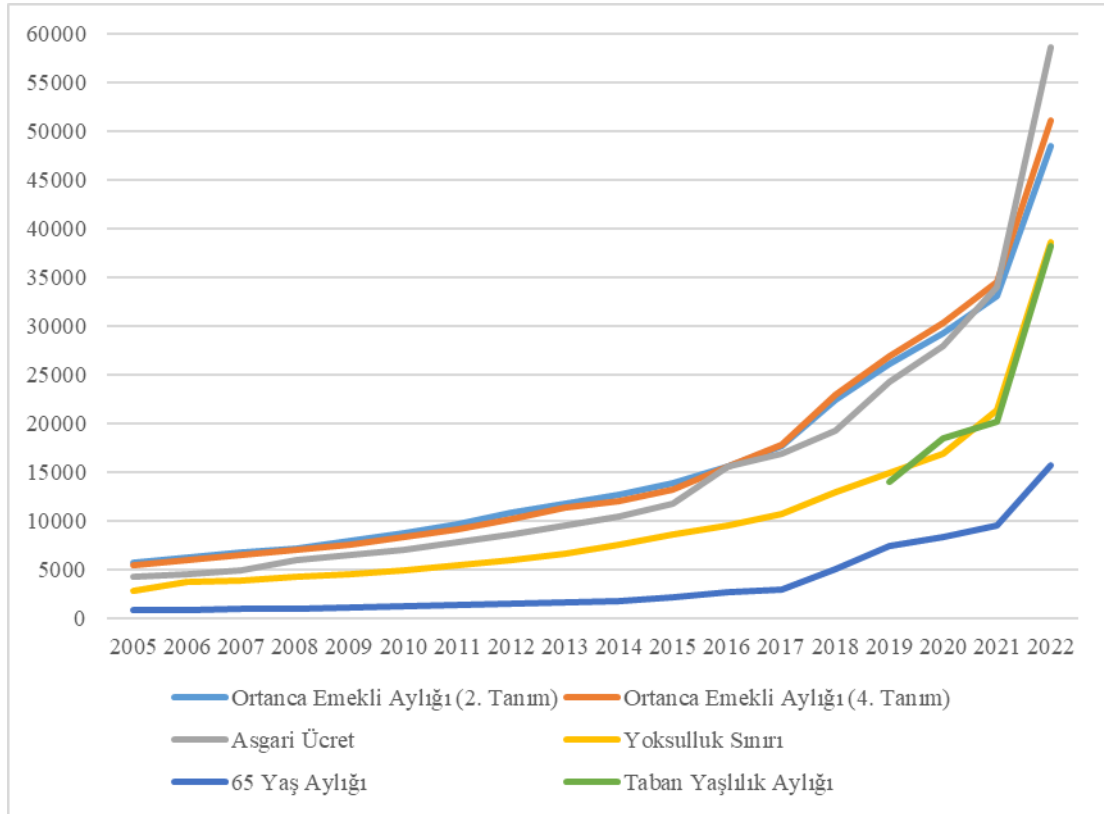
\*Yaşlılık aylıklarında Ocak ve Temmuz aylarında uygulanan güncelleme katsayısı hesaba katılmamıştır. Emeklinin her iki bayramda da ikramiye aldığı varsayılmıştır.

2022 yılında yaşlıların yoksulluk oranlarındaki dramatik artış, taban aylıkların asgari ücret karşısındaki değer kaybıyla da açıkça görülmektedir. Yaşlılar taban aylık alanlar düzeyinde her dönemde asgari ücretin altında aylığa sahiptir.

#### 4.5.3.4.3. Düzeltilmiş Emekli Aylıklarının Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücrete Göre Değişimi

Genel nüfus ve yaşlı nüfusa göre düzeltilmiş emekli aylıklarının, 65 yaş aylığı, asgari ücret ve yoksulluk sınırına göre değişiminin bir bütün olarak incelenmesi ile pasif dönemlere ait sosyal sigorta ve sosyal yardım aylıkları ile aktif dönemlere ait ücretlerin eğilimi tespit edilebilecektir.

Beklendiği gibi nicel olarak tüm değerlerde artış gözlemlenmektedir. Ancak bazen özellikle ortanca yaşlılık aylıkları ile asgari ücret arasında yıllara göre bir değiş tokuş olduğu görülmektedir (Grafik 56).



**Grafik 56.** Yaşlılık Aylıkları, Net Asgari Ücret ve Yoksulluk Sınırının Seyri Yıllara Göre Seyri (2005-2022, Yıllık, TL)

**Kaynak:** TÜİK 2006-2023 GYKA mikro veri setlerinden hesaplanmıştır.

2. Tanım: Genel nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin yıllık ortanca değerleri

4. tanım: Yaşlı nüfus içerisindeki emeklilik gelirlerinin yıllık ortanca değerleri

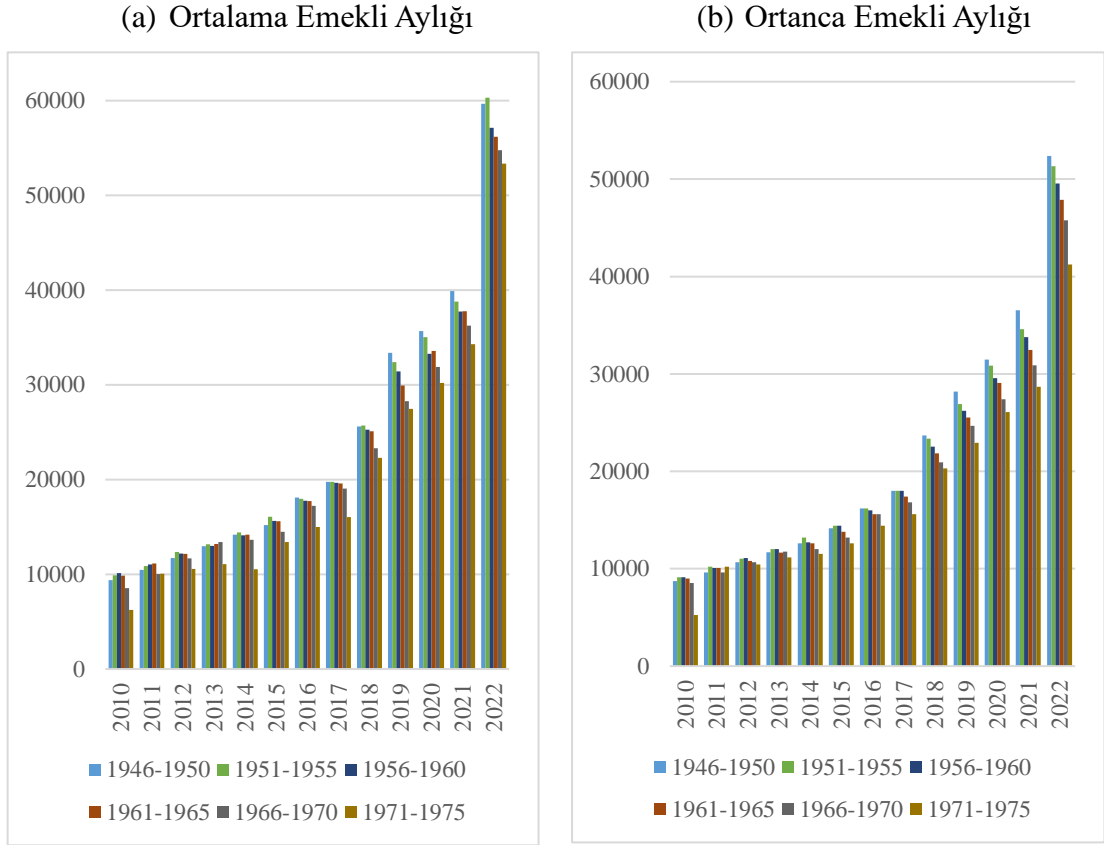
65 yaş aylığı sınırlarının yoksulluk sınırlarının çok uzağında olduğu; sosyal sigorta aylıklarının ise son 2-3 yılda yoksulluk sınırlarına oldukça yaklaştığı görülmektedir. Taban yaşlılık aylıkları ise yoksulluk sınırıyla eşanlı gitmektedir.

Ek madde 19 uygulamasına ilişkin Demirbilek'in (2024: 624-625) "emekli aylıklarının sınırda eşitleme riski" barındırdığı yönündeki ifadesi yoksulluk çizgisiyle eşleşen bir aylık miktarının varlığıyla örtüşmektedir.

#### **4.5.3.5. Emekli Aylıklarının Kohortlara Göre Değişiminin Seyri**

Neoklasik düşünce, ikinci bölümde aktarıldığı gibi Türkiye'de de emekli aylıklarının hesaplanmasında parametrik değişimler yapılmasına sebep olmuştur. 1999 ve 2006 reformlarıyla aylık bağlama oranlarının düşürülmesi başta olmak üzere gösterge sisteminden vazgeçilmesi, güncelleme katsayısının hesabında değişiklik yapılması gibi düzenlemeler buna örnektir. 2019 yılında uygulamaya konan taban aylık uygulamasının ardından bahsi geçen politikalarla çelişen bir şekilde 2023 yılında emeklilikte yaşa takılanlara yaş şartsız emekli aylığı hakkı tanınması da bireylerin erken yaşlarda emekli olmalarına olanak sağlamış olup hem 1999 hem de 2006 reformlarının etkisiyle birleşerek bireyler açısından dezavantaj yaratmıştır. Çünkü bir yandan parametrelerin değiştirilmesi düşük aylık hesaplanmasına sebep olurken diğer yandan erken emeklilik uygulaması bireyin sistemde daha az kalınması dolayısıyla aylık miktarını daha da olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu çalışmada 2023 verisi olmasa da 1999 ve 2006 reformlarının etkisini görebilmek adına; bu başlıkta doğum kohortlarına göre analiz yaparak sosyal güvenlik sisteminin Neoliberal dönüşümünün bireylerin kümülatif dezavantajlarına katkısı tespit etmeye çalışılmıştır. Bu amaçla beşer yıllık kohortlara göre ortanca ve ortalama emekli aylıkları (2. Tanıma göre) tespit edilmiştir (Grafik 57).



**Grafik 57.** Kohortlara Göre Ortalama ve Ortanca Emekli Aylıkları (2010-2022, Yıllık, TL)

**Kaynak:** TÜİK 2011-2023 GYKA mikro veri setlerinden hesaplanmıştır.

Analize göre istisna durumlar dışında kohortların emekli aylıkları, hem ortalama hem de ortanca düzeyde kohortlara göre düşüş göstermektedir. En yaşlı kohort olan 1946-1950 kohortunun en genç kohort olan 1971-1975 kohortuna göre açık bir şekilde yüksek emekli aylığı almaktadır. 2022 yılında 47-51 yaş aralığında olan bu kohortun önemli bir kısmı muhtemelen hem 1999 hem de 2006 reformundan etkilenmiş olmalıdır.

Yaşlı kohortlara nazaran genç kuşakların ortalama ve ortanca emekli aylıkları arasındaki farklarda nominal olarak görülen artış, yıllara göre gittikçe açılma eğilimi göstermektedir. Bu farklar, eğer yasal düzenlemeler söz konusu olmazsa ilk defa 5510 s. kanuna göre sigortalı olan bireylerin yaşlılık dönemlerinde daha da açılacaktır. Üçüncü bölümde hipotetik olarak gösterildiği gibi aylık bağlama oranlarının sağlayacağı gelir ikamesi garantisi, 4447 s. kanuna nazaran 5510 s. kanunda daha da zorlaştırılmıştır. Bu durumda yeni kuşaklar açısından 2000 ve sonrasında doğan kuşaklar ile daha büyük yaşta olup ilk sigortalılığı 30/04/2008'den sonra gerçekleşen muhtemelen 1990'lı yıllar kuşağının 5510 s. kanundan en net şekilde etkilenecek kuşaklar olduğu öngörülebilir. Ek madde 19'da yer alan taban aylık düzenlemesinin sürdürülemez ve siyasi iradenin



kararına bağı yapısı, bu kuşaklar açısından da birikmiş dezavantajlarına olumsuz katkılar yapacaktır. Başka gelirlerin yokluğunda yaşlılık sigortası, işlevini yitirmektedir. Yitirilen bu işleve dönüşen aile yapıları da eklendiğinde durum daha da ciddi bir boyuta ulaşmaktadır.

Kohortlara göre ortanca emekli aylıklarının (2. Tanım) diğer ekonomik göstergelere kıyasla değişiminin incelenmesi, genç kohortlarda aylık azalışını daha net göstermektedir. Bu bağlamda; (a) medyan gelir, (b) net asgari ücret ve (c) döviz kuru üzerinden ilgili değişimler yıllara göre tespit edilmiştir. 3 analizde de kohortlar küçüldükçe emekli aylıklarının azalış eğilimi görülmektedir (Grafik 58).

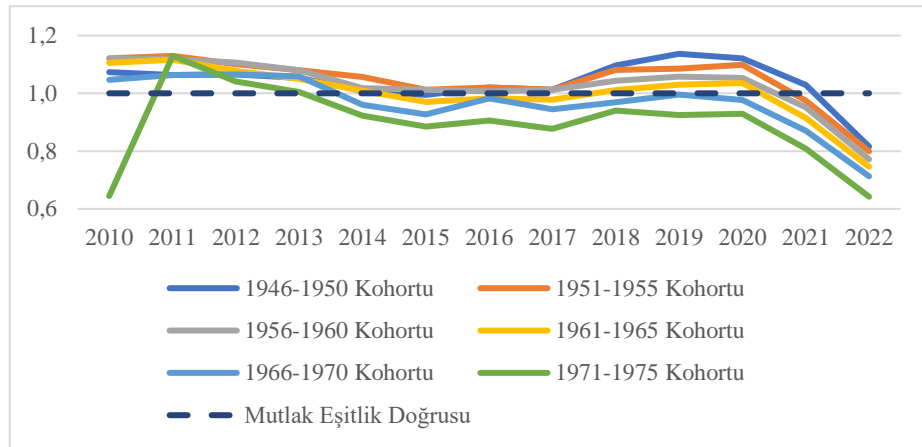
Kohortlar bağlamında ortanca emekli aylıklarının yıllara göre medyan gelirle karşılaştırılmasında özellikle 2013-2017 yılları arasında azalış, 2017-2020 yılları arasında artış ve ardından tekrar azalış söz konusudur. Bu durum, kişi başına medyan gelir içerisinde emekli aylıklarının payının da son iki yılda düştüğünü göstermektedir. Bu düşüş, muhtemelen diğer gelirlerdeki artışın emekli aylıklarındaki artışlardan daha hızlı artmasıyla ilgilidir. Öte yandan 2014 yılından itibaren en genç kohortun aldığı aylıklar, medyan gelirin hep altında iken diğer kohortlar da 2021-2022 yıllarında bu değer altında aylık almaya başlamıştır. 2015-2017 yılları arasında en yaşlı üç kohortun yaşlılık aylıkları, medyan gelire denktir (Grafik 58/a).

Kohortlar bağlamında ortanca emekli aylıklarının yıllara göre asgari ücretle karşılaştırılmasında benzer bir eğilim görülmektedir. Bu eğilim, en genç kohort için 2016-2017 yılları ve tüm kuşaklar için 2019-2022 yılları arasında asgari ücretin altında kalma şeklinde gözlemlenmektedir. 2019-2022 yılları arasında; sırasıyla 2019'da en genç kohort, 2020'de en genç ikinci kohort, 2021'de en genç üçüncü kohort ve 2022'te daha yaşlı üç kohortun da aldıkları emekli aylıklarının ortanca değeri, asgari ücretin altında kalmıştır (Grafik 58/b). Bu durumun muhtemel sebebi, asgari ücrette yapılan artışların nominal olarak yaşlılık aylıklarından yüksek olmasıyla ilişkilidir.

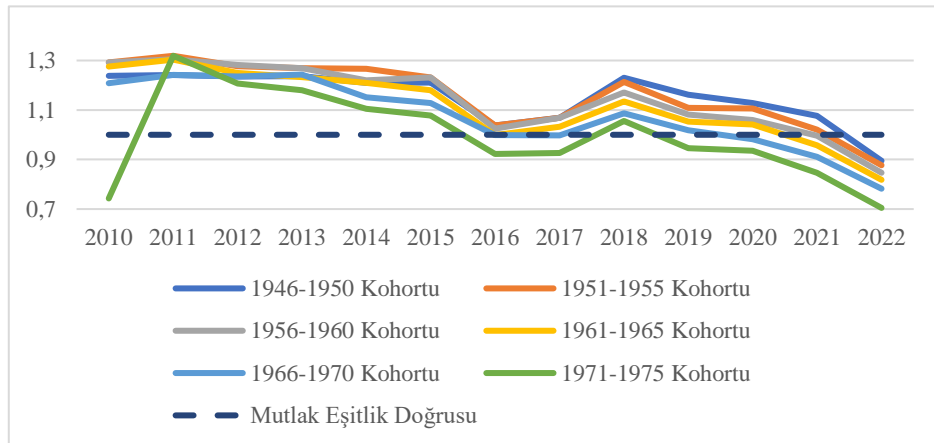
Son olarak, kohortlara göre ortanca emekli aylıklarıyla satın alınabilecek dolar miktarının azalışı, çok daha nettir. 2010-2012 ve 2016 yılı dışında emekli aylıkları her geçen yıl değer kaybetmiştir (Grafik 58/c). En yaşlı kohortun ortanca emekli aylığı ile 2010 yılında 5790 dolar satın alınabilirken; 2022 yılında bu miktar 3156 dolara

gerilemiştir. Bu da 12 yılda %45 düzeyinde bir alım gücü kaybını temsil etmektedir. en genç kohort hariç olmak üzere diğer kohortlarda bu kayıp oranı %49-52 düzeyindedir.

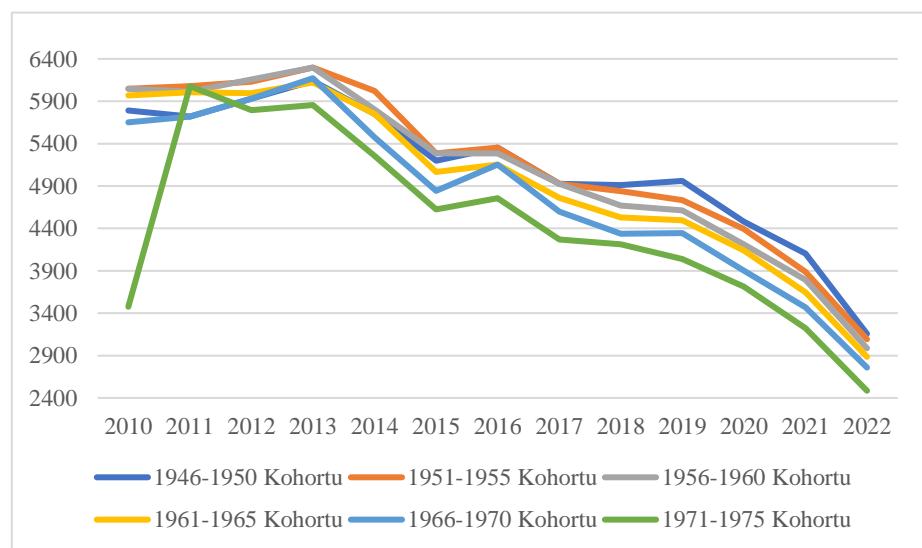
(a) Kohortlara Göre Ortanca Emekli Aylıklarının Kişi Başı Medyan Gelire Oranı



(b) Kohortlara Göre Ortanca Emekli Aylıklarının Ortalama Net Asgari Ücrete Oranı



(c) Kohortlara Göre Ortanca Emekli Aylığı İle Satın Alınabilecek Dolar Miktarı



**Grafik 58.** Kohortlara Göre Emekli Aylıklarının Diğer Ekonomik Göstergelere Kıyasla Değişimi (2010-2022)

**Kaynak:** TÜİK 2011-2023 GYKA mikro veri setlerinden ve TCMB'den (2024) faydalanılarak hesaplanmıştır.

Emekli aylıklarının tüm kohortlarda nispeten iyi olduğu yıllar (2018-2020) incelendiğinde üçüncü bölümde aktarıldığı gibi ilgili dönemlerde 5510 s. kanuna eklenen ek madde 18 ve ek madde 19 uygulamalarının düşük yaşlılık aylık düzeylerini iyileştirme yönünde etki yarattığı, ancak bu etkinin nominal olarak ciddi artışlar sağlayan yeni yasal düzenlemelere rağmen 2020-2022 yılları arasında etkisiz kaldığı görülmektedir. Taban aylık ve bayram ikramiyesi uygulamalarından önce yapılan düzenlemelerde de yine üçüncü bölümde aktarıldığı gibi 2010-2013 yılları arasındaki çeşitli ayarlamaların (nispi ve maktu) (2010 ve 2011'deki 60ar TL'lik, 2013'teki intibak düzenlemesi ile 1-342 TL arasında yapılan ayarlamaların) emekli aylıklarını görece olarak iyileştirdiği söylenebilir. Ancak 2014-2015 yıllarında alım gücü düşen emekli aylıklarına benzer bir artırım 2015 ve 2016 yıllarında aylıkları tekrar artırsa da bu artışlar, emekli aylıklarında yalnızca ilgili dönemlerde etki yaratmıştır. Dolayısıyla aylıklara sürekli müdahale yapılması gerekmiştir.

#### **4.6. Tartışma ve Bir Model Önerisi**

Çalışmanın bulguları, uluslararası ve ulusal literatürle genel olarak örtüşmekle birlikte Türkiye'ye özgü kimi sorunları da açıkça göstermiştir. Buna göre Türkiye'de yaşlı yoksulluğunun önündeki en önemli araçların başında sosyal sigorta sisteminden sağlanan yaşlılık aylıkları gelmektedir. Öte yandan yaşlılık döneminden önce işgücü piyasasından kaynaklanan sorunlar (kadınlar açısından toplumsal cinsiyet rolleri; genel piyasa açısından ise kayıt dışılık, düşük ücretler, bölgesel eşitsizlikler, vb.) yaşlılık döneminde de yoksullukla mücadelenin görünümüne etki etmektedir. Çalışmaya göre Türkiye'de erkekler genellikle yaşlılık sigortası çatısında korunurken; kadınlar dul/yetim aylıklarıyla korunmaktadır. Bu bağlamda koruma mekanizması, toplumsal cinsiyet rollerini de yansıtmaktadır. Düzenlemelerden anlaşıldığı üzere “dul/yetim” aylıklarında kadınlara fayda sağlanırken; fiilen işgücü piyasasında daha çok yer edinen ve “eve ekmek getiren” erkeğeysel yaşlılık sigortasıyla fayda sağlanmaktadır. Bu sistemin üzerine 1999 ve 2006 reformları ile aylıkların hesaplanmasında sigortalılar aleyhine getirilen düzenlemelerin yakın gelecekte yaşlılar açısından fayda düzeyini açıkça azaltacağı, dolayısıyla yoksulluk riskiyle karşılaşma olasılığını artıracığı öngörülebilmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında 5510 s. kanuna getirilen ek madde 18 ve 19 uygulamalarının nominal olarak önemli artışlar sağlasa da yoksulluğu azaltmada yalnızca 2020 yılında olumlu eğilim göstermiştir.

Sosyal sigortaların şemsiyesi dışındaki yaşlıları korumayı amaçlayan sosyal yardım sistemiyse yoksulluğu önlemede oldukça yetersizdir. Aksine yoksulluğun kronikliğine sebebiyet veren, enformel desteğe muhtaç bırakan tutarlarda destek sağlamaktadır. İşgücü piyasası dışında kalan veya yeterince katkı sunamadığı için emekliliğe hak kazanamayan kimselerin; (küçülen aile yapılarıyla birlikte) refah devletinin desteği olmaksızın yoksulluktan kurtulabilmeleri mümkün gözükmemektedir.

Sistemin sorunlarına bakıldığında Türkiye’de yaşlıların yoksulluğa karşı korunması açısından yeni bir politika oluşturulması gereği açıktır. Konuyla ilgili dünya ülkeleri incelendiğinde yaşlı yoksulluğunu sosyal koruma yoluyla gidermeye yönelik yaklaşımların farklılaştığı görülmektedir. Schwarz’ın (2003: 11) aktardığı dört temel yaklaşım şu şekildedir:

- Mevcut katkıya dayalı programlar kapsamında kapsamın artırılmasına yönelik önemli çabalar sarf edilmesi,

- Hazırlanan primsiz veya sosyal emekli aylığının mevcut bir primli emeklilik çerçevesine dahil edilmesi,

- Gelir düzeyi ne olursa olsun tüm yaşlılara evrensel bir emekli aylığı sunulması,

- İhtiyaç ölçüsünün ya diğer sosyal yardım programlarıyla aynı şekilde ölçüldüğü ya da tüm yoksul yaşlılara gelir testi yapılmış emekli aylıkları (means-tested pension) sunulması.

Schwarz’ın saydığı politikalar; ya tek ve evrensel bir sosyal yardım sistemine ya da sosyal sigorta sisteminin kapsamının genişletilmesi veya sosyal yardım sistemi ile desteklenmesine dayanmaktadır. Yine ülke uygulamalarına kısaca bakıldığında hemen her refah rejimi ülkesinde de farklı yaklaşımlar benimsendiği görülmektedir. 1990 yılında AB üye devletleri arasında sosyal koruma konusunda bilgi alışverişinde kullanılmak üzere kurulan MISSOC (Mutual Information System on Social Protection) veri tabanına göre kimi ülke uygulamaları (İtalya, İsviçre, İsveç, Almanya, Portekiz, İspanya) şöyledir (MISSOC, 2024):

Güney Avrupa Refah Rejiminin temsilcisi İtalya’da hem sosyal sigorta hem de sosyal yardım sistemi birlikte kullanılmaktadır. Ülkede yaşlılık aylığı, genel emeklilik (old-age pension, pensione di vecchiaia) ve erken emeklilik (early retirement pension,

pensione anticipata) uygulamaları bulunmaktadır. Emeklilik için 20 yıl prim ödemek, 67 yaşı doldurmak ve çalışmayı bırakmak temel şartlardır. Erken emeklilik seçeneği ise yaş şartı olmadan ancak erkeklerde 42 yıl 10 ay, kadınlarda 41 yıl 10 ay prim ödemek şartıyla gerçekleşmektedir. Sosyal yardım temelli emeklilik aylığı ise erken emeklilik ödeneği (early retirement allowance, A.PE Sociale - Anticipo Pensionistico) adıyla da çeşitli şartlarla (örneğin uzun süre işsiz olan ve iş bulma şansı düşük olan, emekli aylığı olmayan, engelli bireye bakan, vb.) daha erken emeklilik seçeneği de mevcuttur. Bununla birlikte yine sosyal yardım sistemi üzerinden sosyal ödenek (social allowance, assegno sociale) sağlanabilmektedir. Bu ödenek için 67 yaşını dolduran, İtalyan veya AB vatandaşı olan veya diğer ülke vatandaşı olup yasal ikamet ile 10 yıldır İtalya'da ikamet eden ve kişisel (ve eşi) geliri belirlenen sınırın altında olan yaşlılara sosyal ödenek verilmektedir.

İsviçre'deki sistem iki katmandan oluşmaktadır. İlki iki düzeyli (yaşlılık ve geride kalanların emekli aylığı ve ek faydalar) birinci katman; ikincisi ise gönüllü olan ve teşvik edilen katmandır. Birinci katmanda emekli aylığına hak kazanmak için erkeklerde 65, kadınlarda 64 yaşın doldurulması ve 1 yıl prim ödemek gerekmektedir. Ancak tam aylığa hak kazanmak için kadınların 43, erkeklerin 44 yıl katkı payı ödemesi gerekir. Eksik her yıl için eksiltmeler yapılarak kısmi aylık verilir. Taban ve tavan sınırı bulunan emekli aylıklarının miktarı prim ödenen yıllar ve ortalama yıllık gelire göre belirlenir. Bu sınırlar eş varsa ve çocuk varsa artırılır. Emekli aylığının bir bölümü veya tamamı 63 yaşından itibaren toplu ödeme şeklinde alınabilir. Ek faydalar ise kişinin gelirinin (emekli aylığı ve diğer gelirleri) temel ihtiyaçları karşılamaması durumunda sağlanmaktadır. İsviçre'de ikamet eden (eğer yabancı ise 10 yıl, vatansız veya mülteci ise 5 yıl ikamet eden); oturlan konut dışında sahibi olunan varlıkların belirlenen değerinin altında olması halinde bu yardımdan faydalanılır. İkinci katmanda birinci katman kapsamında ve aynı işveren emrinde çalışan kişinin yıllık gelirinin belli bir değeri aşması halinde zorunlu olarak dahil edildiği mesleki planlar yer almaktadır. Bu kapsamda bulunmayan kişiler de gönüllü olarak sisteme dahil olabilirler. Aylığa hak kazanma şartları birinci katman ile aynıdır. İsviçre'de sosyal yardımlar genellikle gelir testine tabi olan tek seferlik ödemeler, konut masraflarına destek olmak ve özel durumlarda koruma sağlama şeklinde gerçekleşmektedir. Yardımlar bu bağlamda kişiselleştirilmiştir.

İskandinav refah rejiminin tipik örneklerinden olan İsveç'te yaşlılık aylıklarında kamu emeklilik sistemi (public pension, allmän pension), mesleki emeklilik sistemi

(occupational pension, tjänstepension) ve özel emeklilik (private pension, privat pension) söz konusudur. Özel emeklilik sistemleri gönüllüdür. Kamu emeklilik sistemi ise üç gruba ayrılmaktadır: (a) gelir emekliliği (income pension), (b) prim (katkı) emekliliği (premium pension) ve bazı durumlarda (c) garanti emeklilik (guarantee pension). İsveç'te çalışmış ve yaşamış olan herkes kamu emeklilik sisteminden aylık alır. Gelir ve katkı emekliliği, emekliliğe esas gelire doğrudan ilişkilidir. Emekliliğe esas gelirin %16'sı gelir emekliliği, %2,5'i katkı emekliliğine ayrılmaktadır. İsveç'te uzun süre çalışmış, ancak düşük bir aylığı olanlara 66 yaşını doldurmuş olmaları şartıyla katkı emekliliğinin bir tamamlayıcısı olan tamamlayıcı ödenek verilir. Emekliliğe tabi gelir çok düşükse bu durumda devlet tarafından finanse edilerek garanti edilen en düşük yaşlılık aylığı alınmaktadır. Garanti emeklilik için yaş şartının doldurulması (65-66 yaş), ikamet süresinin uzunluğu ve gelire dayalı emekliliğin büyüklüğü dikkate alınır. Garanti emekli aylığının tamamını almak için 16 yaşın doldurulmasının ardından en az 40 yıl İsveç'te yaşamış olması gerekmektedir. Aksi takdirde her eksik yıl için aylığın tutarı 1/40 oranında azaltılır. En az 3 yıl ikamet şarttır. Garanti emeklilikte bekarlık veya evli olma durumuna göre aylığın tutarı değişmektedir. Genel emeklilik yaşı 63, en yüksek emeklilik yaşı 69 olsa da işverenle yapılan anlaşma kapsamında 69 yaşından sonra da çalışmaya devam edilebilir. Garantili emeklilik için doldurulması gereken yaş ise 65'tir. Mesleki emeklilik sistemi ise İsveç'te çalışanların yaklaşık %90'ını kapsamına alan ve dört emeklilik sözleşmesine dayanan bir sistemdir. Sözleşmeler uyarınca genellikle 65 yaşında mesleki emeklilik sisteminden emekli olunmaktadır. Mesleki emeklilik kısmen garantili sosyal yardım kısmen de fon sistemine dayanmaktadır.

Korporatist modelin temsilcisi Almanya'da ise emeklilik sistemi temel yaşlılık aylığı ve erken emeklilik aylığı olmak üzere Bismarkyen bir temele sahiptir. Bu bağlamda temel emeklilikte 65 olan emeklilik yaşı, doğum kohortlarına göre artırılmaya başlanmış ve 1964'ten sonra doğanlar için 67 olarak belirlenmiştir. Emekli olan kişinin çalışmaya devam etmesi halinde aylığı kesilmemektedir. Erken emeklilik sisteminde ise 35 yıl katkıda bulunmak ve 63 yaşını doldurmuş olmak şartıyla başvuru yapılabilir. Ne kadar erken emekli olunursa emekli aylığı da buna göre düşmektedir. 45 yıl katkısı olan birisi için aylıkta kesinti yapılmamaktadır. Aylığın miktarı, kazanç ve sigortalı olunan yılların sayısına bağlıdır. 33 yıl sistemde kalıp düşük aylık alanlar için temel emeklilik eklentisi de verilmektedir. Sosyal yardım sisteminde ise vatandaşlık ödeneği veren Almanya'da kişilerin onurlu bir şekilde yaşamaları ve topluma katılmaları amaçlanmaktadır.

Vatandaşlık ödeneği, Almanya’da ikamet eden, kendilerini kendi imkanlarıyla veya çabalarıyla veya üçüncü kişilerin desteğiyle geçindiremeyen kişilere verilir.

Yine Portekiz’de 40 yıllık prim tavanı süresinin aşılması halinde emeklilik yaş haddi, her artık prim yılı için 4er ay azaltılarak uzun süre sigortalılık teşvik edilmektedir. Emeklilik yaş hadleri artırılan Portekiz’de bu artışın yolu, 65 yaş ve sonrasında beklenen yaşam süresidir. 2024 yılında 66 yıl 4 aydır. Emeklilik aylığının artırılması ise Türkiye’nin aksine yalnızca TÜFE’ye değil, GSYH’ye de endekslenmiştir.

İspanya’da olağan emeklilik dışında, kısmi emeklilik seçeneği bulunmakta olup bireyin hem yaşlılık aylığı alması hem de kısmi zamanlı çalışması desteklenmektedir. Emekli aylığının taban (garantili minimum) ve tavan miktarı bulunmaktadır. 10 yıldan uzun süren yoksulluk, İspanya’da ikamet ve düşük gelir şartlarının sağlanması halinde primsiz emekli aylığı söz konusudur. Primsiz emekli aylığı alanlar için kira ödemede kolaylaştırıcı yardımlar da bulunmaktadır.

Her ülkenin kendine özgü sosyal sorunları ve siyasi eğilimleri söz konusu olsa da örnek ülke politikaları incelendiğinde sosyal sigortalara ilişkin iki eğilimin birlikte izlendiği görülmektedir. İlki emeklilik yaşının yükseltilmesi, ikincisi ise sistemde bulunma süresinin tam aylığa hak kazanmada etki etmesidir. Sistemde ne kadar uzun süre kalınırsa buna göre aylık alınması sosyal sigortacılık tekniğinin karşılıklılık ilkesine uygun düşmektedir. Yaş şartının artırılması da beklenen yaşam süresinin artırılması ile daha uzun yaşama durumuyla ilişkilidir. Öte yandan sosyal sigorta sisteminden alınan aylıkların yetersizliği durumunda asgari koruma sağlayan modeller ile taban bir koruma sağlanabilmekte; yine İspanya’da olduğu gibi aylıklarda tavan miktarı ile en düşük ve en yüksek yaşlılık aylıkları arasında denge kurulması da sağlanabilmektedir. Esping-Andersen’e göre de refah rejimlerinin yapı taşlarını oluşturan sosyal risklerden ('sınıf riskleri', 'yaşam boyu riskler' ve '*kuşaklar arası riskler*') sınıf ve *kuşaklar arası risklerin* bir refah devleti çözümü gerektirdiği kolayca anlaşılabilir (Esping-Andersen, 1999: 40). Yaşlılık da kuşaklar arası bir risk olarak değerlendirildiğinde yaşlıların bu dönemlerinde korunmaları refah devletinin çözümüne dönük ihtiyacı göstermektedir. Hem sosyal sigorta sistemi hem de sosyal yardım sisteminin bu bağlamda düzgün işlerliği önem arz etmektedir.

Yaşlılık aylığının yeterli yaşam koşulları sağlamadaki rolü, yaşlanan toplumlarda önem kazanmaktadır (Kuivalainen vd., 2020: 126). Nüfusu yaşlanan Türkiye’nin refah

rejiminin yaşlıların korunmasına dönük rolü düşünülüyöndeyse sigortalıları erken emekli eden ancak yetersiz aylıklar veren bir sistem göze çarpmaktadır. Birbiriyle örtüşmeyen iki farklı yol, diğör ölkö örnekleriyle örtüşmemektedir. Bu bağlamda politika önerisi, bu iki uygulamanın birlikte uygulandığı bir ölkö dikkate alınarak yapılmalıdır.

Yaşlı yoksulluğunun acil bir sorun olarak devam etmesi, yaşlılık aylıklarının yeterliliği bakımından önem kazandırmaktadır (Kuitto vd., 2023). Projeksiyonlar ve istatistikler Türkiye'nin de hızla yaşlandığını göstermektedir. Bununla birlikte tezimizin üçüncü bölümünde değinildiği üzere yaşlılık aylıklarının yetersiz kalması dolayısıyla düzenli veya düzensiz şekilde yapılan çok sayıda seyyanen zammın, maktu ödemenin, alt sınır aylıklarının sıklıkla sosyal sigorta mevzuatında yer aldığı görölmektedir. Bu durum, emekli aylığı alıp çalışma hayatından çekilmeyen, kayıtlı veya kayıt dışı olarak çalışmaya devam eden kimselerin gelir yetersizliğiyle açıklanabilir. 1999 ve 2006 Sosyal Güvenlik Reformlarının amaçlarının aksine; Türkiye Cumhuriyetinin sosyal sigorta tarihinde ilgili mevzuat, bireylerin emekli olabilmeleri yönünde klientalist amaçlarla önemli kolaylıklar sağlasa da (süper emeklilik yasası, EYT yasası, vb.) bu haklar geçim sağlama yönünde yeterli gözükmemektedir. Kısaca, Türk Sosyal Güvenlik Sistemi bireylerin emekli olabilmesi yönünde cüretkar, ancak emekli aylıklarının geçim sağlama yeterliliği bakımından kısırdır. Bu kısırlık, yıllardan beri süregelen bir sosyal sigortacılık anlayışının mirası gibi gözükmemektedir.

Yukarıda sayılan eksikliklere rağmen çalışmanın bulguları literatür ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Yaşlılık, beraberinde daha düşük bir çalışma kapasitesi getirir ve bu da yaşlıların yoksul olma ve yoksul kalma olasılığını artırır (UNFPA ve HelpAge International, 2012: 41). Refah devleti ise buna karşılık sosyal güvenlik araçlarını devreye sokar. Bu bağlamda literatürde ele alınan ampirik çalışmaların birçoğu yaşlılık aylıkları ile yaşlı yoksulluğu arasında doğrudan ve negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Kangas ve Palme, 2000, Kidd ve Whitehouse, 2009, Been vd. 2017, Jiang, 2017, Van Vliet, 2019, Agblobi vd., 2020; Jacques vd., 2021). Bu çalışmanın bulguları da yaşlılık aylıkları bakımından benzer sonuçlar vermiştir.

Elde edilen sonuçlar, günümüze ve var olan veya yeniden oluşturulacak nüfus projeksiyonları ile geleceğe dönük politikalar yaratılması gerektiğini göstermektedir. Literatürde ve ampirik sonuçlarda altı çizilen önemli bir politika önerisi, evrensel yaşlılık aylığı veya kapsayıcı yaşlılık aylığı (Korpi ve Palme, 1998, Kildal ve Kuhnle, 2008, Dethier vd., 2011, Knox-Vydmanov vd., 2017, Teerawichitchainan ve Pothisiri, 2021)



düzenlemeleridir. Özellikle gelişmekte olan ve yaşlılık oranları yüksek olan ülkelerde bu politikaların uygulanması yoksulluğu kısa sürede ciddi düzeylerde azaltmaktadır. Çeşitli yoksul veya gelişmekte olan ülke örnekleri bu politikanın maddi külfetinin kaldırılabilirliğini göstermiştir (örn. Kildal ve Kuhnle, 2008). Ancak refah devletinin bu görevine ilişkin öneriler çeşitli yönlerden eleştirilebilir:

- (i) Öncelikle aktif dönemlerinde çalışmış fertlerin, çalışmamış fertlerle yaşlılık dönemlerindeki aylıklarının denk olması yıllarca çalışma geçmişi olması açısından cezalandırıcı olabilir mi?
- (ii) Uzun yıllardır süren ve hızla devam eden demografik dönüşümün geri döndürülemez doğası, bugünün yaşlıları açısından evrensel aylıkları kaldırabilse de örneğin bundan iki kuşak sonrası için de sürdürülebilir olmaya devam edebilecek midir?
- (iii) Nüfusu kalabalık bir ülke olan Türkiye’de evrensel yaşlılık aylıklarının miktarları mali sürdürülebilirlik eleştirilerini daha da perçinlemeyecek midir?
- (iv) Bugünün 65 yaşındaki fertleri ile yarının 65 yaşındaki fertleri açısından beklenen yaşam süresi denk olacak mıdır?

Eleştiriler çoğaltılabilir. Bu eleştirilere rağmen refah devleti, sosyal sigorta sisteminin üzerine inşa edilebilecek bir evrensel sosyal yardım sistemiyle desteklenebilirse yaşlı yoksulluğunun azaltılması sağlanabilir. Bu bağlamda ILO’nun 202 nolu tavsiye kararı ve Dünya Bankasının 0. Katmanı; sosyal sigorta sisteminden sağlanan hakların güçlendirilmesiyle birlikte uygulama alanı bulabilir. Bu aşamada “*Ne kadar aylık bağlanmalıdır?*” sorusu önem kazanacaktır.

İlk olarak 65 yaş aylığı düşünüldüğünde; bu aylığın miktarı ve artırılması “memur aylık katsayısına” bağlanmış olup ampirik bulgular, insan onuruna yaraşır bir geliri sağlamadığını açıkça göstermektedir. Bu uygulama muhtaç durumda olan her yaşlıya aynı miktarda uygulanan objektif bir parametre gibi gözükse de aylığın miktarı yetersizdir. Yine 65 yaşına gelmiş birisini “çalışmaya” sevk etme, fizyolojik ve bilişsel bakımdan her zaman doğru olmayacaktır. Bu durumda tasarımı sağlanacak olan yaşlılık aylığı, şeffaf bir veri toplama süreci sonucunda *bağımsız* bir şekilde hesaplanacak “*yoksulluk sınırları*” referans alınarak belirlenmelidir. Öte yandan belirlenen yoksulluk sınırlarına yıl sonunda gerçekleşen TÜFE ve GSYİH gibi ekonomik göstergeler de dikkate alınarak çeşitli iyileştirmeler sağlanabilir.

İkinci olarak sosyal sigorta sisteminden yaşlılık aylığı alan yaşlıların nominal aylık artışlarına rağmen reel anlamda yetersiz kalması ele alınmalıdır. Araştırmanın bulguları, bu yaşlıların emekli aylıklarının her geçen yıl eridiğini göstermektedir. Göreli şekilde zayıflayan yaşlılık aylıkları, kamuoyunda da “emeklilerin geçim sıkıntısı” şeklinde sıkça yer edinmektedir. Anayasada yer alan “çalışma hakkı ve ödevi”nin (m.49) “ödev” yükümlülüğünü yerine getiren bir vatandaşın yine Anayasanın 60. maddesi uyarınca korunması şarttır. 1999 ve 2006 reformlarının getirdiği aylık hesaplama parametrelerinin sigortalıların aleyhine yarattığı durumlar daha kendisini tam olarak göstermemiş olsa da ilerleyen yıllarda “yaşlı yoksullardan” daha fazla söz edileceği beklenmelidir. Çünkü bu reformlar ile hem aylığa hak kazanma şartları ağırlaştırılmış hem de aylık hesaplama yöntemleri sigortalıların aleyhine bir şekilde düzenlenmiştir. Bunun anlamı, sigortalıların çalışma hayatında çok daha uzun süreler kalması ve aynı zamanda düşük ABO’lar ile düşük güncelleme katsayıları ile eski mevzuata göre daha düşük aylık bağlanması anlamını taşır. Özellikle 2006 reformunun etkilerinin görülmediği bu yıllarda yaşlılık aylıklarına müdahaleler edilmesi zorunluluğu, 2006 reformunda durumun yaşlılar açısından daha ağır olacağını göstermektedir. Dolayısıyla parametrelerde hali hazırda aylık alan yaşlılar da dikkate alınarak toplumsal adaleti bozmadan ve sosyal sigortacılık ilkesinden sapmadan yaşlılık aylıkları yenilenmelidir. Bununla birlikte aylıkların artırılmasında da yalnızca TÜFE değil, GSYİH de dikkate alınmalıdır. Böylelikle emekliler refah artışından da paylarını alacaklardır. Bu çalışma ödevini yerine getiren bir vatandaşa, bu ödevin bir karşılığı olarak devlet tarafından sağlanmalıdır.

Sonuçta yaşlılık aylıkları ve 65 yaş aylıklarının birlikte uygulanması aşamasına geçilebilir. Bu aşamada, sosyal sigortadan yaşlılık aylığı almayan bir yaşlıya ve varsa eşine yoksulluk sınırları referans alınmış 65 yaş aylıkları bağlanmasında sorun bulunmamaktadır. Ancak bu aşamada ek madde 19 uygulamasında sıkça tartışılan bir konunun da ele alınması gerekmektedir. Ek madde 19 uygulamasına göre; kök aylığın düzeyi ne olursa olsun ek madde 19 tutarının altında bir aylık söz konusu ise devlet, Hazine yardımıyla aradaki farkı taban aylığa tamamlamaktadır. Örneğin 2024 yılında kök aylığı 5000 TL olan A, 10000 TL B ve 12000 TL olan C olmak üzere üç emekliyi düşündüğümüzde; ek madde 19 aylığının da 12500 TL olduğunu varsaydığımızda bu üç yaşlıya sırasıyla Hazedden 7500, 2500 ve 500 TL aktarım yapılarak üçünün aylığı 12500 TL’de denkleştirilmektedir. Bu aylıklar, Ocak ve Temmuz artış dönemlerinde kök

aylıklara uygulanacak TÜFE oranı ile artırıldığında da yine taban aylık düzeyinde kalabilmektedir.

Önerinin böyle bir sorun yaratmaması açısından daha objektif ve adil; çalışanın cezalandırılmadığı bir uyumlaştırmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Zira Alonso-Garcia'nın belirttiği gibi emeklilik reformları sürdürülebilirlik ile yeterlilik arasında kaçınılmaz bir denge gerektirir (Alonso-García vd., 2024: 3). Bunun için de tabanda sosyal sigorta; onun üstünde sosyal yardımı uyumlaştıran kapsamlı, adil ve yüksek fayda düzeyi sağlayan modelin ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir:

**1. Sosyal sigorta ve sosyal yardımın birlikte sağlayacağı en düşük koruma tutarı, bir önceki yılın hesaplanan yoksulluk sınırı (ve/veya TÜFE ve GSYİH dikkate alınarak bu miktarın artırılmış tutarı) kadar olmalıdır.** Burada temel amaç, çok düşük düzeylerde kalan yaşlılık aylıkları ve 65 yaş aylıklarını asgari düzeye çıkarmaktır. Bu sınırın önceden belirlenmesi ve değiştirilmemesi önemlidir. Aksi takdirde kurulan politika, popülist ve klientalist uygulamalardan etkilenebilecektir.

**2. Sosyal sigortadan yaşlılık aylığı alan yaşlıların hesaplanan (kök) aylıkları, yoksulluk sınırının altında ise aşağıdaki kurallara uygun olarak 65 yaş aylığı verilir.** Buradaki temel amaç ise çalışan bireylerin yaşlılıklarında cezalandırılmalarını önlemek ve gelir dağılımı adaletsizliğine sebep olmamaktır.

**2.1. Kök aylık yoksulluk sınırının %60'ının altındaysa aylık, yoksulluk sınırına tamamlanır.** Bu kuralın uygulaması ek madde 19 pratiğine benzemektedir. Ancak %60 yoksulluk eşiği dikkate alınarak bu sınırın altında yaşlılık aylığı alanların aylıkları, evrensel aylık düzeyine tamamlanmaktadır. Bu fertler, engelli veya malul değillerse, çalışma hayatında diğerlerine göre kısa sürelerle kalarak ve/veya düşük oranlarla bildirerek prim ödemiştir. Çalışma hayatının önemli bölümünde kayıt dışı çalışmak zorunda kalanlar da bu gruba dahil edilebilirler.

Yoksullara yardım etmek devletin görevidir. Yuvalı'nın (2018) belirttiği gibi modern anlamda sosyal yardım; acıma, yardımseverlik veya hayırseverlik değerlerini içermez. Bunun aksine sosyal yardım, hak temelli bir düzlemde ele alınmalıdır, çünkü yardımlar fertlerin hakkı iken devletin yükümlülüğüdür.

**2.2. Kök aylık yoksulluk sınırının %61-%300'ü arasında ise 65 yaş aylığı her tam fazla yüzde değeri (puan) için 65 yaş aylığının tam tutarından 1 puan**

**(100/240=%0,4166) azaltılarak ödenir.** Buradaki temel amaç ise yoksulluk sınırı üzerinde ancak yoksulluk sınırınının 3 katı tutarına kadar yaşlılık aylığı olan yaşlıların aylıklarına yapılacak 65 yaş aylığı desteğinin tam olarak sunulmamasını sağlamaktır. Böylelikle iki amaca ulaşılmış olacaktır. Birincisi yaşlılık aylığı alan yaşlıların 65 yaş aylığı desteği almasıdır, böylelikle gençlik dönemlerinde çalışmalarının cezalandırılmaması sağlanacaktır. İkincisi ise 65 yaş aylıklarını, artan yaşlılık aylıklarına bağlı olarak azaltma yoluna gidilmesiyle gelir dağılımı eşitsizliğinin derinleşmemesi ve iyileşmesine katkıda bulunması sağlanacaktır. Burada %300 oranı, toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliğinin durumuna bakılarak değiştirilebilir. Ancak aradaki farkın yüksek olması, gelir eşitsizliğini devam ettirebilecektir.

**2.3. Kök aylık yoksulluk sınırınının %300'ün üzerindeyse 65 yaş aylığı ödenmez.** Her ne kadar evrensel bir yaşlılık aylığından bahsedilse de bu aylıklara ilişkin temel eleştirilerden birisi, bunun maliyetli oluşudur. Bununla birlikte Türkiye nüfusunun hızla yaşlandığı tahminlerinden hareketle tüm yaşlılara karşılıksız aylık verilmesi her geçen yıl bu eleştirileri artırabilir. Hem bu maliyeti azaltmak hem de gelir dağılımındaki eşitsizliği gidermek amacıyla yüksek yaşlılık aylığı alanlara 65 yaş aylığı verilmeyecektir. Her geçen yıl yoksulluk sınırları ve dolayısıyla 65 yaş aylığı sınırları belirleneceği için durum değişikliği hallerinde bu grupta yer alan yaşlılara 65 yaş aylığı desteği verilmesi de söz konusu olabilir. Tavan sınır uygulaması, aynı zamanda gelir eşitsizliğini de giderme yönünde etki sağlayacaktır.

**3. Konut sahipliğinden puan kesilecektir.** Konut sahipliği, yaşlı yoksulluğunu azaltmada oldukça etkilidir. Bundan dolayı konut sahipliği de bağlanacak olan 65 yaş aylığında dikkate alınmalıdır. Kendilerine miras kalmış mülkü olan yaşlılardan 10 puan, kendilerinin satın almış olduğu mülkü olan yaşlılardan ayrıca 7 puan kesilir. Kendilerine ait fazladan her mülk için ayrıca 10'ar puan; lojmanda kalıyorlarsa ayrıca 5 puan kesilir. Burada da tezin bulgularında ve literatür çalışması bölümlerinde belirtildiği gibi konaklama maliyeti oldukça yüksektir. Ancak 2022 yılı verilerine göre yaşlıların %77'den fazlası kendi konutunda kalmaktadır. Konut sahipliğinin sağlayacağı izafi kira geliri, yaşlının önemli bir maliyetten kurtulmasını sağlamaktadır. Marcinkiewicz ve Chybalski'nin (2023) çalışmalarındaki bulgu da izafi kira değerlerinin yaşlı yoksulluğu ile doğrudan ilişkili olduğu yönündedir.

**4. Yaşlı, malullük aylığı almıyorsa; %40-60 oranında engelli olması halinde 10 puan artırılır; %61-80 oranı için 20 puan; %81 ve üzeri için 30 puan artırılır.**

Engellilik hali, zaten yaşlandıkça artan temel ihtiyaçların perçinlenmesine sebep olabileceğinden bu durumda engeli olan yaşlılara olası harcamalarını karşılamak üzere 65 yaş aylığı puanları artırılabacaktır.

**5. Hane yapısındaki farklılıklar, dezavantajları ve avantajları içerebileceği için puan değişiklikleri yapılacaktır.** Yaşının yalnız yaşıyor olması halinde 5 puan artırılır; hanede iki yaşlı varsa yaşlıların hisselerinden 1'er puan azaltılır.

Bahsi geçen kuralları dikkate alarak oluşturulan gelir koruması mekanizması ile bireylerin yaşam döngüleri boyunca kırılmamış olan dezavantajlı konumları kırılarak asgari bir koruma sağlanmış olacaktır. Ancak elbette bunun bir maliyeti bulunmaktadır. Refah devletinden ve hızla yaşlanan bir toplumdaki bahsediliyorsa bu korumanın devletin de desteklenmesiyle sağlanmalıdır. Öte yandan sistemde tüm sorumluluk devlete yüklenmemiştir. Çünkü fertlerin çalışma hayatlarındaki kayıtlı kazançları bildirmeleri, bildirmeyenlere veya eksik bildirenlere nazaran belirli bir sınıra kadar daha yüksek olacaktır. Belirli bir sınırın aşılması halinde de varsıl ferdin kendi gelir korumasını sağladığı varsayımıyla devlet desteği kesilerek hem maliyet etkin hem de gelirin yeniden dağıtım rolü birlikte işlevselleştirilmiş olmaktadır.

Temel çerçevesi yukarıdaki kurullarla oluşturulan bir modele başka değişkenler de eklenebilir veya bahsi geçen puanlar ve taban-tavan destek sınırları hem yaşlıların hem de ülkenin ihtiyaçlarına göre değiştirilebilir. Öte yandan bu çalışmanın veri seti panel verilere dayanmadığı için hangi ferde ne kadar etki edeceğini tespit etmek güçtür. Ancak yine de kümülatif olarak ne kadar maliyetin oluşacağı tahmin etmeye çalışılabilir. 2021 yılına ait verileri içeren 2022 veri seti üzerinden yapılan analizde; yıllık 21295,99 TL ve altının yoksulluk sınırı olduğu belirlenmişti. Buna göre yukarıda sayılan 1 ve 2 numaralı kurulların dikkate alındığı (3, 4 ve 5 numaralı kurulların ve yıl geçişinde sağlanan TÜFE ve GSYİH artışlarının dikkate alınmadığı) düşünüldüğünde; **(i)** 65 yaş ve üzerindeki bir yaşlının emekli aylığı olsun veya olmasın en düşük düzeyde 21295,99 TL aylık alması sağlanacaktır; **(ii)** Emekli aylığı alan yaşlıların, bu aylıklarının tutarlarına göre 65 yaş aylığı desteği verilecektir.<sup>64</sup> Bu iki kurala göre hesaplanan FG080, orijinal dosyadakine

<sup>64</sup> Bunun için FG080 değişkeninin ayıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü FG080 hem sosyal sigorta aylığını hem de sosyal yardım aylığını kapsamaktadır. Öncelikle yazılan formül ile 65 yaş ve üstünde olanlardan; bu çalışmada tespit edilen yoksulluk sınırının (yıllık 21296 TL) altında yaşlılık aylığı alanların bu gelirleri ayıklanmıştır. Bu miktar, modele göre en düşük yaşlı aylığını oluşturmaktadır. Ardından 21296 TL ve üzerinde aylığı olan yaşlıların bu aradaki farkları tespit edilmiş ve sosyal sigorta aylıkları

nazaran 150,419,453,602 TL artmaktadır. Bu artış da orijinal dosyadaki %41,7 artırılması anlamını taşımaktadır.<sup>65</sup> Bununla birlikte taban tutar olan 21295,99 TL aylık alan yaşlı sayısı, 3,4 milyon olup 65 yaş üstü olan ve aylık alan yaşlıların %40,7'sine denktir. Yapılan artışın FG080 dahil tüm sosyal transferler<sup>66</sup> içerisindeki değişimi dikkate alınırsa harcamanın payı daha iyi anlaşılacaktır. 2022 yılı dosyasına göre toplam sosyal transferlerde de %30,7 artışa denk düşmektedir.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022) istatistiklerine göre genel ekonomik dengede 2021 GSYİH'si 7,256,141,737,216 TL'dir. Bu bağlamda 1. ve 2. varsayımla oluşturulan transfer artışından kaynaklanan maliyetin (150,419,453,602 TL) 2021 GSYİH'sine oranı %2,1'dir. Öte yandan konut sahipliği durumunu içeren 3. varsayımın uygulanması halinde bu oranın düşeceği tahmin edilebilir. Bu bağlamda model ekonomik olarak uygulanabilir bir modeldir.

Son olarak modelin uygulanmasında yoksulluk sınırlarının kullanılması dolayısıyla yoksulluğun hesabı ile yardım miktarının eş anlı belirlenmesi söz konusu olmayabilir. Bundan dolayı yoksulluk sınırına endeksli yardım miktarının birbirine en yakın sürede yapılması için tespitlerin hızlı gerçekleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak bu ihtiyaç, hak temelli bir koruma mekanizması oluşturulması için kabul edilebilir bir kaygıyı içerir.

---

belirlenmiştir. Son olarak bu aylığın miktarına göre de yaşlıya verilecek olan 65 yaş aylığı desteğinin miktarı tespit edilmiştir.

<sup>65</sup> Sonuç, en büyük artışı yansıtır olabilir. Çünkü 3, 4 ve 5. Kuralların uygulanmadığı belirtilmişti. Bu durumda örneğin 2022 dosyasında yaşlıların %77'si kendi konutunda ikamet ediyordu. Bu da yaşlıların %77'sine sağlanacak en fazla aylık desteğinin toplamda 10ar puan indirimini açıkça yansıtabilecektir. Benzer şekilde birden fazla mülkiyeti bulunanlar açısından da puan azalışları söz konusu olabilecektir.

<sup>66</sup> FG070 ferdin 2021 yılında elde etmiş olduğu (kıdem tazminatı dahil) işsizlik yardımlarının değeri, FG085 elde ettiği emeklilik ikramiyesi, FG090 dul ve yetim maaşlarının (ölüm tazminatı dahil) değeri, FG100 ücretli hastalık izninden dolayı elde etmiş olduğu sosyal yardım niteliğindeki gelirin (rapor parası) değeri, FG110 sakatlık, gazilik, malulen emeklilik gelirlerinin değeri, eğitim ile ilgili elde etmiş olduğu karşılıksız burs, bağış, vb. gelirlerin değeri.

## SONUÇ

Yaşlılık dönemi, bireyin fizyolojik ve bilişsel bakımdan en güçsüz olduğu dönemlerden birisidir. Diğer dönemlerinden farklı olarak genellikle bu güçsüzlüğü her geçen yıl artış göstermektedir. Bu bağlamda yaşlanan bireylerin yaşlılık dönemlerinde sağlık ve gelir güvenliği gibi temel konularda kimi ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu çalışmada gelir güvenliği hakkında elde edilen bulgular, yaşlı yoksulluğunun genel yoksulluk oranlarından daha düşük olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum sosyal devletin yaşlılara insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı sağladığını ifade etmemektedir.

Çalışmada kadın yaşlıların, kırsalda yaşayan yaşlıların, düşük eğitim düzeyine sahip yaşlıların, daha ileri yaşlarda bulunan yaşlıların daha yoksul olduğu bulgulanmıştır. Bununla birlikte yoksul yaşlıların iş aradıkları (ya da işsiz olan yaşlıların yoksulluğa düştüğünü), çalışan yaşlılarınsa yoksulluk oranları düşse de kayıt dışı çalışmayı tercih ettikleri, hatta genel nüfusünün azalışının aksine çalışan yaşlıların genel olarak daha uzun saatlerle çalışmaya başladıkları ve genç yaşta işe başlayan yaşlıların yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine başkasının konutunda kira ödemedi oturan yaşlıların konut durumuna göre en yoksul yaşlı grubunu oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan yoksulluk nedenleri kesişimsellik ve kümülatif dezavantajlar sepetini içerebilmektedir. Örneğin 2023 mikro veri setine göre örneğin 65 yaş ve üstü olan eşi ölmüş kadınların; hane yapısı tek kişilik olan ve aynı zamanda kirada yaşayanlarının sayısı 122 629 olup bunların yoksulluk oranı %20,8'dir. Normalde yaşlı yoksulluğu oranı %17,6; eşi vefat eden yaşlıların yoksulluk oranı %13,1; kiracı yaşlıların yoksulluk oranı %20; kadın yaşlıların yoksulluk oranı %18,6 iken bu değişkenlerin tamamını taşıyan yaşlıların yoksulluk oranı hepsinin üstüne çıkıp %20,8'e çıkmaktadır.

Yaşlı yoksulluğunu önlemedeyse sosyal güvenlik sisteminin sağladığı faydalar (özellikle de sosyal sigorta faydaları) çok etkindir. Yaşlılık aylıkları, yaşlı yoksulluğunu açık şekilde azaltmaktadır. Bu aylıkların olmaması halinde yaşlıların yoksulluk oranları ciddi düzeyde artmaktadır. Öte yandan yaşlılık sigortası özellikle yaşlı erkekleri daha fazla korumaktadır. Bu anlaşılırdır, çünkü kadınların emekli olmadan önceki aktif dönemlerinde karşılaştıkları toplumsal cinsiyet rolleri onları çalışmaktan alıkoyabilmektedir. Bununla birlikte kadınların gelir güvenliğini yaşlılık aylıklarından ziyade dul/yetim aylıkları sağlamaktadır. Kısaca, sosyal sigorta sistemi yaşlılara

cinsiyetlerine göre *tabakalı* bir şekilde fayda sağlamaktadır. Türkiye refah rejimi, yaşlılık sigortası açısından kadınlara dezavantaj, ölüm sigortası açısından avantajlar sağlamaktadır. Tam tersi erkekler açısından söz konusudur.

Yaşlılık aylıkları yoksullukla mücadelede çok etkin olsa da bu aylıklar diğer ekonomik göstergelerle karşılaştırıldığında uzun yıllardır genel olarak değer kaybetmektedir. Ortanca yaşlılık aylıkları, özellikle son yıllarda artan TÜFE oranlarıyla erimekte, döviz kuru ve asgari ücret karşısında alım gücü düşmekte, kişi başı GSYİH'nin büyüme oranlarının yanında çok daha düşük düzeylerde artmakta ve dolayısıyla refah artışından pay alamamaktadır. Son 20 yılda nispi ve/veya maktu şekilde belirli emekli gruplarını veya tüm emeklileri kapsayan ödemeler, 2019 yılında artık taban aylık ihtiyacını doğurmuş ve taban aylık 5 yılda 12,5 katına çıkarılmıştır. Önemli nominal artışlara rağmen yoksulluk oranları 2020 yılı dışında yaşlıların aleyhine şekilde gelişmektedir. Hatta taban aylıklar, yoksulluk sınırlarına denktir. Son olarak Neoliberal ideolojinin bir yansıması olan 1999 ve 2006 reformlarının emekli aylıklarının miktarını düşürücü etkisi de açık bir şekilde kohort analizi görülmektedir. Bireylerin birikmiş dezavantajlarına neoliberal düşüncenin getirdiği “aylığı düşüren” parametre değişiklikleri de genç kuşaklar açısından olumsuz yönde katkı sağlamaktadır.

Sosyal yardım sistemiyse yoksulluğu önleme bakımından tamamen yetersiz olup alan yazında belirtildiği gibi yoksulluğu sürekli kılma potansiyeline sahiptir. Ödenen sosyal yardımlar, yoksulluk sınırlarının oldukça altındadır. 65 yaş aylıkları, insan onuruna yaraşır bir gelir düzeyi sağlamaktan uzaktır. Dördüncü bölümün sonunda aktarıldığı gibi oluşturulan bir sistem ile sosyal sigorta ve sosyal yardım sistemi, toplumsal adaleti bozmadan ve asgari bir koruma sağlayarak yaşlılıkta gelir güvenliği sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Bahsi geçen model, orta vadede uygulamaya sokulabilecek bir model olarak değerlendirilebilir. Birikmiş dezavantajları hak temelli olarak kırmaya dönük uygulanabilecek bu model ile yaşlılara gelir koruması sağlanmış olacaktır.

Öte yandan adil, kapsayıcı ve asgari koruma sağlayan bir model, yaşlıların yalnızca “cari” durumlarına dönük bir korumayı sağlayacaktır. Ancak sorun, yalnızca “yaşlılık” sorunu değildir. Çünkü yaşlıların yoksulluğu, bütünüyle yaşlılık dönemi geldiğinde gerçekleşen fiziksel ve bilişsel gerilemelerle açıklanamaz. Yaşlıların yoksulluğu, aslında yaşlılık dönemi öncesindeki kimi unsurlara dayanmaktadır. Bundan dolayı özellikle yaşlılıktan önce yaşanan “eşitsizlikler”in giderilmesi çok daha büyük



önem arz etmektedir. Bu eşitsizlikler, genellikle yaşam döngüsü içerisinde birikmiş avantaj ve dezavantajların birer sonucudur:

Esping-Andersen'e göre bazı grupların yaşam şansları sistematik olarak daha düşüktür. Bu tür eşitsizlikler normalde 'sınıf riskleri' olarak görünür, ancak bunlar da miras alınmışsa, sorun kuşaklar arası risk aktarımıdır. Alınan miras ve piyasalar genellikle birbirini karşılıklı olarak güçlendirir. Öte yandan yoksulluk da kolayca miras alınabilir. Miras alınan dezavantajlar, '*sosyal sermaye*' eşitsizlikleri haline gelir. Bu tür eşitsizlikler ailede üretilip daha sonra piyasada birleştiğinden, refah devleti yaşam şanslarını aktif olarak yeniden dağıtmadığı sürece kuşaklar arası risklerin azalması pek olası değildir. (Esping-Andersen, 1999: 42). Örneğin ailesi yoksul olan çocuğun; kendisine varlıklar kalan bir çocuğa nazaran, ilerleyen yaşlarında, hatta yaşlılığında da yoksul olması çok daha muhtemeldir. *Miras alınan dezavantajın* giderilmesi, devletin müdahalesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de yaşlılara dönük olarak sosyal güvenlik sisteminde yapılan düzenlemeler, yalnızca yaşlılık dönemlerini hedefleyen politiklardır. Yaşlılık, bireyin kendi çabasıyla yoksulluktan kurtulabilme gücünü kısıtlayan bir dönemdir. Dolayısıyla müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak modern yaklaşımlar, bu sorunun yaşlılık ile ilgisi olmayan "*yaşam döngüsü*" perspektifine kaymıştır. ILO'nun tavsiye kararı, Avrupa Birliğinin yaklaşımı da aslında bu yöndedir. Yaşlı bireyin yoksul olmasının sebebi onun yaşlılığı dolayısıyla güçsüz olması değildir. Bu bir neden değil, doğal bir sonuçtur. Dolayısıyla yaşlılıkta gelir desteği vermek, riskle karşılaştıktan sonra reaktif bir önlemi ifade ederken; yaşlılıktan önceki dönemlerde yaşanan kimi eşitsizliklerin giderilmesi için çabalamak bu bağlamda proaktif bir önlem olacaktır. Dolayısıyla kısa vadede olmasa da uzun vadede sonuçlar verebilecek olan; yaşam döngüsü perspektifine dayanan politikaların acilen uygulamaya geçirilmesi önemlidir. Örneğin;

- (a) Bireyin yaşlılığındaki yoksulluğu, kökenini çocukluk döneminde, yoksulluk veya başka bir sebeple eğitime erişememe (fırsat eşitsizliği) durumundan alabilir. Bireyler, yaşamlarının ilk evrelerinde yoksullukla karşılaştıklarında; ailelerinin desteğiyle veya kendi başlarına bundan kurtulmaları mümkün olmayabilir. Bu bağlamda çocuklar açısından, fırsat eşitliği yaratacak politikaların ilk katmana yerleştirilmesi önem arz etmektedir. Fırsat eşitliği yaratılması için gelir güvencesini sağlayacak politikalar da burada etkili olabilir.

Türkiye’de bu politikalar çok yetersizdir. Örneğin Berkman (2022) çalışmasında Türkiye’de çocuklara dönük sosyal koruma harcamalarının, çocuk yoksulluğunu azaltmadaki etkisinin oldukça sınırlı olduğunu; 2006-2020 yılları arasını kapsayan çalışmasında 15 yılın ortalamasında sosyal harcamaların çocuk yoksulluğunu yalnızca %0,7 azalttığını tespit etmiştir. ILO’nun 202 nolu tavsiye kararında yer alan çocuklar için asgari gelir güvencesi (2. Katman) ve temel sağlık hizmetlerine erişim (1. Katman) çocuğun gelecekte yoksulluk yaşamamasının önünde önemli işlevler üstlenebilir.

(b) Benzer şekilde *yaşlılığın ve yoksulluğun kadınlaşmasından* bahsediliyorsa bunun bütünüyle biyolojik farklarla açıklanması mümkün değildir. Bu bağlamda kadınlar için izlenecek politikalar, erkeklerden farklı olmalıdır. Beşpınar’ın da (2020: 165-166) belirttiği gibi kadınların yaşadığı yoksulluk çok boyutlu olup toplumsal, kültürel ve ekonomik nedenler dolayısıyla sağlık, eğitim, kimi temel yaşam standartlarından yoksun kalmalarına eşlik etmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin de yaşam döngüsü içerisinde ele alınması şarttır. Literatürde görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği evi çekip çevirme, ücretsiz bakım işini yürütme rolü, işgücü piyasasında da ücret eşitsizlikleri, cam tavan, işe alımda ayrımcılık gibi olgularla mücadele eden bir rolü beraberinde getirmektedir. Kadınlar, işgücü piyasasına girdikten (ve özellikle çocuk sahibi olduktan) sonra erkeklere nazaran işlerine daha fazla ara vermek zorunda kalmakta; iş dönüşlerinde de sorunlar yaşamaktadır. Bu süreçlerden geçen kadın, yaşlandığı zaman “sosyal sigorta” sistemine de bir erkeğe nazaran çok daha az sürelerle ve çok daha düşük ücretlerle katkıda bulunacağından ya emekli olma hakkına sahip olamayacak ya da sahip olsa bile alacağı aylığın miktarı erkeğe nazaran oldukça düşük olacaktır. Kadınların, sosyal sigorta sisteminin içerisinde bulunabilmeleri açısından istihdam olanaklarının artırılması ve ücret açıklarının giderilmesi, erkeğe bağlı olarak sigorta haklarından faydalanması yerine kendi haklarını kullanabilmesine yönelik politikalar artırılmalıdır. Çünkü bu çalışmada dul/yetim aylığı alan kadınların, yaşlılık aylığı alan kadınlardan çok daha fazla olduğu bulgusu, kadınların eşleri veya babaları üzerinden sigorta haklarından faydalandığını göstermektedir. Öte yandan Karadeniz ve Durusoy Öztepe’nin (2013: 99) belirttiği gibi kadınların istihdamdan önce beşeri yatırımlarının en önemli basamaklarından biri olan eğitime erişimlerinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca Lesodek’in (2019), bakım hizmetlerine yönelik önerisi bu çalışmada da

desteklenmektedir. Kadınların daha yüksek sosyal güvenceye sahip olması için işgücü piyasasında aktif olarak yer almaları gereğinden hareketle özellikle çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinde gelişmeler sağlanmalı, kreşli işyerlerinin sayısı artırılmalıdır. Yine Bardakçı ve Oğlak'ın (2022) da tespit ettiği gibi Türkiye, cinsiyet eşitsizliği endeksinde diğer ülkelere nazaran oldukça düşük puanlara ve sıralamalara sahip iken; 2006'dan 2021'e kadar geçen yıllarda 105. Sıradan 133. sıraya gerilemiştir. Ekonomik katılım ve fırsatlarda ise bu sıralama (156 ülkede) 140'a gerileyip en yüksek eşitsizliğe işaret etmektedir. Kadınların erkeklerden yüksek göstergelere sahip olduğu tek değişken sağlıklı yaşam beklentisi iken; işgücüne katılım oranı, üst düzey yöneticilik, tahmini gelir, siyasi temsil, okur-yazarlık oranı değişkenleri kadınların aleyhinedir. Bu sonuçlarla kadınların emeklilik dönemlerinde erkeklere denk yaşlılık aylıkları alabilmeleri mümkün gözükmemektedir.

(c) Yaşam döngüsü perspektifinden bakış, yoksulluğun yaşamın yaşlılıktan önceki eşitsizliklerinin giderilmesini ve Türkiye işgücü piyasasının iyileştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Örneğin çalışma çağında kayıt dışı çalışan bir ferdin, yaşlılık döneminde yaşlılık aylığı alması, ya da yeterli miktarda yaşlılık aylığı alması söz konusu olamayacaktır. Benzer şekilde çalışma yaşamında çeşitli sebeplerle işe alımda, iş ilişkisi devam ederken veya iş ilişkisi sona ererken ayrımcılık yapılması hallerinde veya yine sosyal dışlanmaya maruz kalmış kimselerin işgücü piyasasına erişimlerinde yaşayacakları sorunlar, onları yoksulluğa itebilecektir. Yine “çalışan yoksulların” bu durumu, gelecekte de yoksulluklarının bir mesajı olabilecektir.

Gökbayrak'ın ifade ettiği gibi Türkiye'de, sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı sorunlar, refah devleti uygulamalarının sınırlarına ulaşmasından değil; tam tersine, sosyal güvenlik sisteminin çalışma eksenli koruma sağlaması nedeniyle, işgücü piyasalarının yapısal sorunları, istihdam biçimlerinde yaşanan değişimler ve sistemin yönetim anlayışındaki zaafardan kaynaklanmaktadır (Gökbayrak, 2010b).

Öte yandan Türkiye'de yükselen işsizlik, enformelleşme ve güvencesizleşme, önemli bir nüfusun sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmasına neden olmaktadır. 2000'li yıllara kadar sosyal sigorta sisteminin dışında kalan yoksul nüfusu içermeye dönük kapsamlı politikalar geliştirilmemiş; güvencesiz nüfusun korunmasında önemli bir

işlev gören aile, akrabalık ve hemşeri dayanışmasıysa artan kentleşme ve ekonomik krizlerle zayıflamış; 2000’li yıllarda giderek önem kazanan sosyal yardım sistemi ise hak temelli bir yapıya kavuşturulamamıştır; yoksulluk sürdürülebilir kılınmıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2017: 46). Bireysel çabaların ve sosyal destek mekanizmalarının yetersiz kalması halinde bireyin yaşlılık döneminde yoksul kalması muhtemeldir.

Yine güvencesiz çalışmalar dışında çalışma hayatının içinde bulunup yasal olarak sosyal sigorta sistemine dahil edilmeyen kişiler de yaşlılıklarında yoksullukla mücadele edebilirler. Bu bağlamda sosyal sigortaların yasal kapsamının da genişletilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

(d)Çocukluk ve çalışma çağı döneminde kendisine sağlanan haklara rağmen bireyin yaşlılık döneminde yoksulluğa düşmesi de muhtemeldir. Bu bazen öngörülemez bir ekonomik krizle, bir sağlık kriziyle yaşanabileceği gibi tamamen fizyolojik ve bilişsel gerilemelere dayalı olarak harcamaların artmasına da dayanabilir.

Görüldüğü gibi yaşlılığa bağlı eşitsizliklerin üstesinden gelebilmek için yaşam döngüsü perspektifinin anlaşılması şarttır. Yaşlı yoksulluğu; yaşlılık dönemi ve daha önemlisi öncesindeki toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, eğitim, yaşanan yer gibi toplumsal ve bireysel değişkenlerle birlikte ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle yaşlı yoksulluğu yalnızca yaşlı sorunu değil, yaşam döngüsü sorunudur ve yaşlılıkta katlanan yoksullukla baş etmek için çok yönlü, kapsayıcı ve bütüncül politikalara ihtiyaç bulunmaktadır (Çelik, 2020: 203-204). Bu bağlamda günümüzde refah devleti dönüşüme uğramaya başlamıştır. Refah devletini reforme eden yeni yaklaşımlar, ortaya çıkmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği’nde (AB) 2017 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Haklar Katmanı (Boyutu); 21. Yüzyılda adil ve iyi işleyen işgücü piyasaları ve refah sistemleri için temel hak ve ilkeler benimsenmiştir: (i) eşit fırsatlar ve işgücü piyasasına katılım (ii) adil çalışma koşulları ve (iii) sosyal koruma ve içerme. Yine AB’de benimsenen “sosyal yatırım” (sosyal yatırımcı devlet) yaklaşımı, telafi edici sosyal güvenlik politikaları yerine yaşam döngüsünün erken noktalarına, erken dönemlerine odaklanan güçlendirici politikalara dayanmaktadır. Bu politikaların ilkeleri: “onarmayı” değil, “hazırlamayı” amaçlamak; yaşam döngüsü perspektifinden yaklaşmak; insana yatırım yapmak; niteliksel sosyal hizmetler sunmak ve bütüncül yaklaşım izlemektir. Burada özellikle yaşam döngüsü perspektifi, yaşamın erken dönemlerinden itibaren hatta doğumdan öncesine giden bir perspektifle bireylerin

güçlendirilmesi vurgusunu taşımaktadır (Aybars, 2020). Yine sosyal yatırım devleti, toplumsal ve ekonomik alanı entegre etmeye çalışmakta, fırsat eşitliği sağlamak için yatırımlara öncelik vermekte ve ekonomik faaliyetlere katılımı teşvik etmektedir (Öztürk, 2011: 119-122).<sup>67</sup>

Yaşam döngüsü içerisinde biriken dezavantajların azaltılması amacıyla yaşlılık döneminden önceki sorunların çözülmesi uzun vadeyi kapsayacağından mevcut durumda yoksullukla mücadele etmek zorunda kalan yaşlılara dördüncü bölümde aktarıldığı gibi kısa veya orta vadeli bir program olarak kapsayıcı bir modele ihtiyaç duyulmaktadır. Model ile kümülatif dezavantajları giderilememiş bireyler, yaşlandıkları dönemde devletin müdahalesiyle sonlandırılabilir. Bu süreç, toplumun tamamının ekonomik refahı sağlanana kadar sürdürmelidir. Ancak her halükarda engellilik veya devrevi geçişler (krizler, savaşlar, vb.) gibi dışsal faktörler dolayısıyla yoksulluk riski her zaman söz konusudur. Refah devletinin asıl mücadele odağı toplumdaki eşitsizliklerin giderilmesidir.

Sonuç olarak Türkiye’de yaşlılara dönük uygulanacak politikalarda *geçici* bir çözüm olarak şu anın yaşlılarına odaklanması gerekse de *kalıcı* bir çözüm için çocuklara ve çalışma çağındaki nüfusa odaklanmanın önemini kavramak gerekmektedir. Bu dönemlerde yaşanan eşitsizlikler, bölüşüm sorununun temelini oluşturmaktadır ve elbette bu sorunların da çözülmesine ihtiyaç vardır. Rigney’in (2010: 8) belirttiği gibi toplum içinde yoksuldan varsıla doğru (ya da tam tersi) bazı sosyal hareketlilikler meydana gelse de, hayata önemli avantajlarla başlayanlar, ortalama olarak, olmayanlardan çok daha iyi durumdadır.

Bu bağlamda başlangıç koşullarının ve sürecin iyileştirilmesine gerek vardır. TÜİK’in (2024f) gelir dağılımına ilişkin bülteni incelendiğinde Türkiye’de hala gelir dağılımında adaletsizliğin yüksek boyutlarda olduğu görülmektedir. Buna göre 2013-2022 yılları arasında:

---

<sup>67</sup> Sosyal yatırım görüşünün de kimi eksikleri bulunmaktadır. Cantillon ve Van Lancker (2013) çalışmaya dayalı içerme, bireysel sorumluluk ve beşeri sermaye yatırımı yönlerinden sosyal yatırım görüşünü eleştirmişlerdir. Buna göre sosyal yatırım perspektifinin, toplumdaki savunmasız grupların sosyal korunması söz konusu olduğunda, hem doğası gereği hem de uygulamada engelliler (ve bakıcıları) ve yoksul ailelerde yaşayan çocuklar gibi kimi kesimler açısından sorunludur ve sosyal politikanın geleceği için adil ve sürdürülebilir bir rehber ilke olabilmesi için bu eksikliklerin ele alınması gerekir.

(i) 2022 yılında en yüksek gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay son 3 yılda 2 puan artmıştır. İlgili yılda en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay 2021 yılına göre 0,7 puan artarak %48,7'ye çıkmıştır. 2013-2022 yılları arasında en zengin %20'lik dilimin geliri, %45,9-%48,7 arasında; en düşük gelire sahip %20'lik dilimin geliri ise %5,9-%6,2 arasında dağılmaktadır. Aradaki üç sınıfta da 2022 yılında en yüksek ikinci gelir grubunun payı, %20,6, üçüncü gelir grubunun payı %14,3, dördüncü gelir grubunun payı ise %10,2'dir. Önceki yıllarda da herhangi bir anlamlı değişiklik görülmemektedir.

(ii) Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade eden Gini katsayısı ise daha olumsuz bir seyir izlemektedir. Katsayı, 2013-2022 yılları arasında 0,391'den 0,42'ye yükselerek en yüksek oranına ulaşmıştır. Sosyal transferler olmadan önce hesaplanan gini katsayısı ise 0,488'dir. Sosyal transferler, 2022 yılında gini üzerinde 0,068 azalış sağlamıştır.

(iii) Toplumun en yüksek gelir elde eden %20'sinin elde ettiği payın en düşük gelir elde eden %20'sinin elde ettiği paya oranı şeklinde hesaplanan P80/P20 oranı ise 7,9 ile 2021'dekiyle aynı düzeyde kalmışken; gelirden en fazla pay alan %10'unun elde ettiği gelirin en az pay alan %10'unun elde ettiği gelire oranı şeklinde hesaplanan P90/P10 oranı ise 14,2'den 13,8'e düşmüştür. Ancak 14,2 oranı son 10 yıldaki en yüksek değerdir.

Yine sosyal devletin varsıldan yoksula transfer sağlayacağı gelirlerin temelini oluşturan merkezi bütçe vergi gelirlerinin bileşeni de gelir eşitsizliği bakımından önem arz etmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı'nın (2024) vergi gelirlerinin ana başlıklar itibariyle toplam vergi gelirleri içindeki payı (tablo 18, 19) verilerine bakıldığında Türkiye'de merkezi bütçe vergi gelirlerinin yaklaşık %60'ı mal ve hizmet (dolaylı) tüketiminden; %37'si ise gelir ve karlardan (doğrudan) sağlanmaktadır. Çeşitli ülke örneklerine bakıldığında Türkiye'deki uygulamanın tersi politikalar izlendiği görülmektedir. Yine Türkiye'nin aksine mülkiyete dönük vergiler ise yerel yönetimlerin en önemli gelir kalemidir.

Mal ve hizmetlerden alınan vergiler, nihai tüketiciye, yani genel nüfusa yansıdığı için gelir eşitsizliğini giderme bakımından spesifik düzenlemeler yapılmadığı takdirde yetersiz olacaktır. Dolaysız vergiler, özellikle de kurum kazançlarından alınan kurumlar

vergisi toplandığı kesim dolayısıyla gelir eşitsizliğini azaltmada rol üstlenebilir. Ancak ücretler üzerinden alınan gelir vergileri ve mal ve hizmet tüketiminden alınan KDV gibi vergilerin etkisi olumsuz yönde olacaktır. Şenses'in (2020: 275) belirttiği gibi dolaylı vergi ağırlıklı bir vergi sistemi, yoksullukla doğrudan ilintilidir.

Yoksulluğun vergiler yoluyla azaltılmasının bir diğer yolu da 2022 Dünya Eşitsizlik Raporunda ele alınmaktadır. Rapora göre eşitsizliklerin giderilmesinde, aşırı servet yoğunlaşmasının sınırlandırılması ve ihtiyaç duyulan hükümet gelirlerini üretmek amacıyla servet vergilerinin kullanılması bir araç olarak önerilmektedir (Chancel vd., 2022). Raporun temel vurgusu küresel eşitsizliklerin giderilmesi olsa da Türk vergi sisteminde de sosyal harcamalara kaynak yaratmanın bir aracı olarak servet vergileri kullanılabilir. Örneğin 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun 16. maddesi uyarınca 01.01.2024 tarihi itibarıyla 1.7 milyon TL matrahıyla veraset yoluyla intikalde %1, ivazsız intikalde %10 vergi alınmaktadır. İkinci dilim, sonraki 4 milyon TL, sonraki dilim 8,7 milyon TL, son iki dilim ise sırasıyla 17 milyon ve 31,4 milyon TL matrahla veraset yoluyla intikalde nispet 3, 5, 7 ve 10 olarak ivazsız intikaller ise 15, 20, 25, 30 şeklinde uygulanmaktadır.

Türk vergi sistemi ve Türk sosyal güvenlik sisteminin en önemli finansman sorunlarından birisini kamuoyunda "af" kanunu olarak bilinen yapılandırma kanunları oluşturmaktadır. Bu kanunlar, Çetin'in (2007) ifadesiyle kısa vadede devlet için gelir kaynağı sağlasa da uzun vadede mükelleflerin gönüllü uyumunu bozmaktadır. Siyasi, idari ve ekonomik sebeplerle çıkarılan bu yasaların özellikle sık sık çıkarılması devlete olan güveni sarsar ve gelirleri de azaltır. Diğer bir deyişle vergi veya prim borçlusu, zaten tekrar çıkarılacağı düşüncesiyle "bir sonraki" yasada borcunu taksitlendirmeyi düşünebilir. Af kanunları, içerikleri itibarıyla özellikle tarhiyat aşamasındaki vergi ve faizi ile usulsüzlük, özel usulsüzlük ve vergi ziyayı cezalarını; yine sigorta prim ve prime bağlı borçlarının yapılandırılması aşamasında alacağın önemli bölümünden vazgeçilmesini de sağladığından idare açısından önemli bir gelir kaybına sebep olabilir. Af kanunlarının azaltılması, genel bütçe gelirlerinde artış sağlayarak sosyal transferler için bazı kaynaklardan vazgeçilmemiş olacaktır.

Af kanunlarındakine benzer bir öneri, sosyal güvenlik ve vergi bilincinin geliştirilmesi hakkındadır. Fertlerin hangi amaçla sigorta primine (veya vergiye)

katlandıklarını bilmelerinin sağlanması çok önemlidir. Kayıt dışı çalışmaya dönük gelişmeler yaşansa da bu oranlar hala çok yüksektir. Bununla birlikte özellikle uzun vadeli riskler açısından sosyal güvenliğin anlamının toplum nezdinde, ancak özellikle hükümetler nezdinde benimsenmesi sağlanmalıdır. Seçim zamanlarında toplumun genelini etkileyen sosyal güvenlik politikalarına müdahale etmeyen siyasi süreçlerin tahsisi sağlanmalıdır. Çünkü sosyal güvenlik bilincinin oturabilmesi için bunun devleti yönetenler tarafından siyasete konu edilmemesi önceliklidir. Zira hükümetlerin sosyal güvenliğe müdahalesi ile toplumdaki sosyal güvenlik bilincinin zedelenmesi oldukça ilişkilidir. Hükümetlerin politikaları toplumda “*Daha önce onları emekli yaptılar. Şimdi de bizi emekli yaparlar*” gibi taleplerin yaratılmasına sebebiyet verebilir. Burada dayanışma ilkesinin değil, politikacılar aracılığıyla çıkarıcılık ilişkisinin güçlendirildiği sonucu çıkarılabilir. Bir sosyal güvenlik sistemi, toplumun dayanışmasını merkezine almıyorsa bu sistem sürekli olarak krizler geçirmeye açık olur.

Siyasetin dışında bırakılması ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumunun organizasyonunda toplumun çeşitli kesimlerine farklı yollarla sosyal güvenlik bilincinin aşılması sağlanmalıdır. Örneğin ilkokullardan itibaren sosyal güvenlik (ve vergi) bilincini içeren dersler veya ders içerikleri ilgili yaş gruplarına aktarılmalı; üniversitelerde bu faaliyetlere devam edilmelidir. Konunun gerektirdiği uzmanlık dolayısıyla SGK, İŞKUR ve ÇASGEM gibi kurumlardan destek alınmalıdır.

Hükümetler ancak ve ancak tüm politikalarını, sosyal sigortacılık prensibine uygun olarak yapmaya başladıktan sonra “bireysel” sorumluluğu düşünebilir. Kayıtlı çalışılması gereken işlerde kayıt dışı çalışılması, eksik bildirimler yapılması; olmayan çalışmalarda sahte sigortalılık yapılması gibi yasalara aykırı faaliyetler söz konusu olduğundan idari yaptırımlar, devletin tüm sorumluluklarını yerine getirdiğini taahhüt ettikten sonra aktif bir şekilde uygulanmalıdır. Sürekli af yasalarının çıktığı, sosyal güvenlik bilincinin yok edildiği politikaların sürdürüldüğü durumda toplumun da doğru ve ilkeli davranması beklenmemelidir. Yine de son aşamada idari yaptırımlar ve denetimlerin güçlendirilmesi yoluyla cezalar kesilmesi nihai amaç olmamalı, sosyal güvenlik bilincinin oturtulması asıl hedef olmalıdır.



İdareye dönük diğer bir politika önerisi TÜİK ve SGK başta olmak üzere daha şeffaf ve karşılaştırılabilir verilerin sağlanmasıdır. Örneğin GYKA mikro veri setlerinde yaşlılık aylığından sağlanan fert gelirini gösteren FG080 değişkeni emekli aylığı alınan sigortalılık türünü yansıtmamaktadır. Bu bağlamda hem sosyal yardım hem de sosyal sigorta sisteminin çeşitli ayakları (SSK, BAĞKUR, TCES) ile ilgili aylıkları bütün olarak içermesidir. Bu veriler, aylık alınan kuruma göre ayrıştırılabilseydi sosyal sigortacılık bakımından da politika önerileri yapılması sağlanabilirdi. Yine SGK verilerinde özellikle ek madde 19 kapsamında alınan aylıkların tutarları bilirse de kök aylıkların verilerine erişilememektedir. Bu veriler de emeklilik sisteminin geliştirilebilmesi için önem arz etmektedir.

Diğer bir politika önerisi bu tezin sınırlılıkları içerisinde yer almakla birlikte “bakım ihtiyacı” hakkındadır. Türkiye’nin yaşlanma hızı pratiğinin ve demografik dönüşümünün yakın gelecekte gelişmiş ülkelerde olduğu gibi yaşlıların bakım ihtiyacının da hızla artmasına sebep olacağı öngörülebilir. Bahsi geçen ihtiyaç, bakım harcamalarını bireyin kendisinin karşılaması halinde gelir azalması ve hatta yoksulluk riskiyle karşılaşmasını beraberinde getirebilecektir. Bu yaşa gelmiş ve bakım ihtiyacı duyan bireylerin tamamının bakım masraflarına katlanabilecek gelirlerinin olmayacağı da açıktır. Bu bağlamda çözülen geleneksel aile yapısıyla birlikte hızla yaşlanan bir devlette, yaşlıların bakım ihtiyacına devletin müdahalesi söz konusu olmalıdır. Sonuç olarak primli ve primsiz rejimin entegre edildiği bir bakım politikasının da kurumsallaştırılması ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek şekilde kanunlaştırılması önem arz etmektedir.

Son olarak yaşlıların çalışarak gelir güvenliğini sağlaması, sosyal güvenlik araçlarına nazaran öncelenmemelidir. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre herkes daha uzun ve daha sağlıklı bir yaşam sürüyorsa, sosyal koruma sistemlerinin mali sürdürülebilirliğini sağlamanın bir yolu, birinin emekli maaşı gibi bir yardıma erişebileceği yaşı artırmak olabilir. Bununla birlikte, eklenen yıllar sağlıklı bir şekilde yaşanıyorsa, bu o kadar uygun olmayabilir. Çünkü bu durum, içsel kapasitede önemli kısıtlamalara sahip kişilerin işgücünde kalmasını gerektirebilir. Yüksek sosyoekonomik statüdeki insanlar daha uzun ve daha sağlıklı yaşarken, düşük sosyoekonomik statüdeki insanlar daha uzun ama sağlıklı yaşarlarsa, emeklilik yaşını artırmak gibi genel bir politika tepkisinin olumsuz sonuçları adaletsiz bir şekilde paylaşılacaktır (World Health Organization, 2015: 49). Bu durumda özellikle refah sağlamadan emeklilik yaşının yükseltilecek yaşlılık aylığına hak

kazanmanın zorlaştırılması, adaletsizlikleri perçinleyebilecektir. Bugün emeklilik yaşının 65'e çıkarılması sadece semboliktir. Çünkü işgücü piyasasında yaşanan sorunlar çözülmeyen (uzun çalışma süreleri, düşük ücretler, düzgün işlerin yokluğu, yüksek iş kazası oranları, vb.) bugünün gençlerine 65 yaşında emeklilik hakkı verilmesi kamuoyundaki tabirle "mezarda emeklilik" olarak düşünülebilir. Bireyin 65 yaşına kadar çalışması isteniyorsa insan onuruna yaraşır bir iş yaşamı geçirmesinin önündeki tüm engellerin devlet tarafından kaldırılması gerekmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da kimi eksik yanlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi çalışmanın nicel araştırma deseniyle tasarlanması, nedenler üzerine detaylı açıklamalar yapamamasıdır. Gürbüz ve Şahin'e (2018: 103) göre nicel araştırmalar insan davranışı ve sosyal gerçekliğin arkasındaki nedenleri ortaya çıkarmak için yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın bulgularının nitel ve karma yöntemlerle tekrar ele alınarak sonuçların karşılaştırılması faydalı olacaktır.

İkincisi çalışmanın göreceli yoksulluk üzerine odaklanmasıyla ilgilidir. Alan yazında birçok yoksulluk tanımı ve ölçümü söz konusudur. Bu çalışmada ele alınmayan farklı yoksulluk ölçümleri ile bu çalışmanın bulguları karşılaştırılarak test edilmelidir. Zira MacPherson ve Silburn'ün (1998: 15-16) belirttiği gibi yoksul olmak karmaşık ve geniş kapsamlı bir durumdur. Bu bağlamda yoksulluk gelir, sağlık, eğitim, mal ve hizmetlere erişim, konum, cinsiyet, ırk ve aile koşulları gibi birçok faktörden etkilenir. Ancak yoksulluk genellikle gelir ve/veya harcama unsurlarıyla ölçülür, ancak hayat kalitesinin diğer birçok göstergesini de dikkate almak önemlidir. Bunların en temel olanları yaşam beklentisi, bebek ölümleri ve okullaşma oranlarıdır.

Üçüncüsü çalışmanın kesit verilere dayanmasıyla alakalıdır. Kesit verinin en önemli kısıtı aynı örneklem içerisindeki araştırma birimlerinin yıllar itibarıyla yoksulluk ölçümünün takibinin yapılamamasıdır. Her ne kadar TÜİK mikro veri setleri ağırlıklandırma yoluyla evren verisini incelemeye imkan tanısa da *aynı* birey veya hanenin yoksulluk seyrini ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda izleyen çalışmalarda aynı araştırma birimleri hakkında panel verilere dayanan boylamsal araştırmalar yapılarak yoksulluğun kroniklik boyutunu inceleyen araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü yoksulluk seyrindeki değişimler ve bunun nedenleri, yoksullukla mücadelede kullanılacak yöntemler açısından da fikir verebilecektir.

İlerleyen çalışmalarda incelenmesi gereken bir diğer konu ise bu araştırmada ele alınamayan emekli olunan sigorta koluyla yoksulluk arasındaki ilişkilerin karşılaştırılmasıdır. Özellikle 5510 s. kanun öncesindeki yasalara göre emekli olan kişilerin emekli aylıklarının hesaplanmasında parametrelerdeki yasal farklılıklar, kayıt dışı çalışma, eksik bildirim gibi fiili farklılıklardan dolayı hizmet akdiyle çalışmış olanlar, bağımsız çalışmış olanlar ve kamu görevlilerinin yoksullukları arasında da farklılıklar olabilir. GYKA mikro veri setinde emekli olunan sigorta kolu hakkında bir değişken olmaması bu konu hakkında araştırma yapmayı engellemiştir.

## KAYNAKLAR

- Absor, M. U., McDonald, P. ve Utomo, A. (2023). Economic Disadvantage Among Older People in Rural Indonesia: Risk and Protective Factors. *Journal of Population Ageing*, 16, 919–937.
- Abu, S. I. (2023). Socioeconomic Wellbeing of Older Women and Men in Nigeria : A General Household Survey (GHS) Analysis. *Fuoye Journal of Sociology*, 1(1), 114–131.
- Addae-Korankye, A. (2019). Theories of Poverty : A Critical Review. *Journal of Poverty, Investment and Development*, 48(2019), 55–62.
- Agblobi, A. D., Osei-Fosu, A. K. ve Yusif, H. (2020). Poverty Response to the Household Type of Elderly and Old-Age Pension. *Business and Management Research*, 9(4), 20.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*, Ankara.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). "Sosyal Yardım Programlarımız", *ASHB*, <https://aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yaritim-programlarimiz/> (11.05.2024).
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). "Gelir Dağılımı , İstihdam ve Yoksulluk : 2015-2040", *ASPB (Faaliyet 1.4, Rapor R3)*, [https://aile.gov.tr/media/100406/1-4\\_2015-2040tr\\_reportr3.pdf](https://aile.gov.tr/media/100406/1-4_2015-2040tr_reportr3.pdf) (15.05.2024).
- Ak, M. ve Közleme, O. (2017). Yaşlı Yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(2), 197–208.
- Akçomak, İ. ve Belli, A. N. (1982). *En Son Değişiklikleri İle Açıklamalı-Uygulamalı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ve İlgili Kanunlar*. Olgaç Matbaası, Ankara.
- Alcock, P. (1997). *Understanding Poverty*. (J. Campling, Ed.) (Second Edi.). Palgrave, London.
- Alonso-García, J., Boado-Penas, M. C. ve Eisenberg, J. (2024). *Assessing Public Pensions Using Ruin Probability: Pay-As-You-Go versus Mixed Schemes* (No: 2024/12).
- Alper, Y. (2020). *Sosyal Sigortalar Hukuku* (11. bs.). Dora, Bursa.

- Alper, Y., Arıcı, K., Özşuca, Ş. T., Aydın, U. ve Gökbayrak, Ş. (2015). *Tamamlayıcı Emeklilikte Bir Başarı Öyküsü OYAK*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alper, Y. ve Yüksel Arabacı, R. (2010). Yoksullukla Mücadele, Vatandaşlık Geliri ve Aile Ödenekleri Sigortası. *Türk-İş*, 389, 44–51.
- Alston, P. (2017). *Universal Basic Income as a Social Rights–Based Antidote to Growing Economic Insecurity*. NYU School of Law & Public Law Research Paper Series Working Paper No. 17-51.
- Altan, Ö. Z. ve Şişman, Y. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. *Kamu-İş*, 7(2), 2–36.
- An, J. ve Ahn, T. (2024). Influence Of Social Pension On Well-being And Health Of The Rural Elderly: The Case Of South Korea. *Asian-Pacific Economic Literature*, 38(1), 57–74.
- Arıcı, K. (2000). 4447 sayılı Kanunla Sosyal Sigortalar Kanununda Yapılan Değişiklikler. *Kamu-İş*, 5, 17–27.
- Arıcı, K. (2006). Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanunu Tasarısı'nın Genel İlkeleri, İşleyişi, Yeterliliği Sorunu. *MESS Mercek*, 11(43), 112–120.
- Artan, T. ve Irmak, H. S. (2018). Feminist Gerontoloji Bağlamında Yaşlılığın Kadınsallaşması. *HSP*, 5(2), 236–243.
- Arun, Ö. (2014). 'Que Vadis' Türkiye? 2050'ye Doğru Yaşlanan Türkiye'yi Bekleyen Riskler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 1–12.
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye'de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 29–48.
- Arun, Ö. (2018). Türkiye'de Yaşlanma Çalışmaları Dün, Bugün, Yarın. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 41–61.
- Aslan, H. (2020). Covid-19 Pandemisine Yönelik Hazırlanan Erken Dönem Sosyal Koruma Tedbirlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 4(1), 266–291.
- Avila-parra, C., Escamilla-Guerrero, D. ve Gálvez-Soriano, O. (2022). *Can Social Pensions Reduce Poverty? Evidence from Mexico*.

- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2011). *2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu*. Ankara. [https://www.ab.gov.tr/files/SBYYPB/Sosyal Politika ve İstihdam/aktif\\_yaslanma\\_bilgi\\_notu.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/SBYYPB/Sosyal_Politika_ve_Istihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf) (10.10.2023).
- Ayata, S. (2020). Yoksulluk ve Eşitsizlik: Genel Bakış. S. Ayata (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlik Nedenler, Süreçler, Çözümler*, SODAR, Ankara, s. 7-40
- Aybars, A. İ. (2020). Avrupa’da Yeni Sosyal Politika Yaklaşımları. S. Ayata (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlik Nedenler, Süreçler, Çözümler*, SODAR, Ankara, s. 257–264.
- Aydın, A. (2022). Yaşlıların Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yaşadıkları Sağlık, Sosyal ve Ekonomik Yönlü Zorluklar. *Sağlık ve Toplum*, 32(3), 34–47.
- Baikady, R., Gal, J. ve Jianguo, G. (2024). Introduction: Producing Poor and Naming Them – Globalization and Neoliberalism in the Global South. R. Baikady, J. Gal, V. Nadesan, S. S.M. ve G. Jianguo (Ed.), *The Routledge Handbook Of Poverty In the Global South*, Routledge, New York, s. 1-8.
- Bambeni, N. (2022). Perspective Chapter: Social Ageing Challenges Faced by Older Adults Exposed to Conditions of Underdevelopment and Extreme Poverty. A. Klimczuk (Ed.), *Social Aspects of Ageing - Selected Challenges, Analyses, and Solutions*, IntechOpen.
- Barardehi, I. H., Milani, M. A. ve Soltani, S. (2024). Economic Sanctions and the Material Well-being of Iranian Older Adults: Do Pensions Make a Difference? *Social Policy and Society*, 1–17.
- Bardakçı, Ş. ve Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 71–90.
- Barnes, M. (2022). *Longer-term pensioner poverty and poverty transitions: A quantitative analysis of the Understanding Society survey (USoc)*. London.
- Barrientos, A. (2015). Is there a role for social pensions in Asia? *Asia and the Pacific Policy Studies*, 2(1), 8–20.
- Baştaymaz, T. (2016). *Sosyal Politikanın Fikri Temelleri Yeni Toplum İyi Toplum* (1. bs.). Dora, Bursa.

- Başterzi, F. (2006a). Türk Emeklilik Sisteminde Reform, *MESS MERCEK, Özel Sayı*, 183–197.
- Başterzi, F. (2006b). *Yaşlılık Sigortası*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.
- Beaudoin, S. M. (2007). *Poverty In World History* (1. bs.). Routledge.
- Been, J., Caminada, K., Goudswaard, K. ve van Vliet, O. (2017). Public/Private Pension Mix, Income Inequality and Poverty among the Elderly in Europe: An Empirical Analysis Using New and Revised OECD Data. *Social Policy and Administration*, 51(7), 1079–1100.
- Berry, C. (2016). Austerity, Ageing and the Financialisation of Pensions Policy in the UK. *British Politics*, 11(1), 2–25.
- Berry, C. (2022). The Substitutive State? Neoliberal State Interventionism Across Industrial, Housing and Private Pensions Policy in the UK. *Competition and Change*, 26(2), 242–265.
- Biçerli, K. (2010). Yoksullukla Mücadelenin Ana Güzergahı İşsizlikle Mücadeleden Geçer. *Türk-İş*, 389, 42–44.
- Bonoli, G. (2000). *The Politics of Pension Reform Institutions and Policy Change in Western Europe*. Cambridge University Press.
- Bonoli, G. (2003). Two Worlds of Pension Reform in Western Europe. *Comparative Politics*, 35(4), 399–416.
- Bossert, W., Chakravarty, S. R. ve D’ambrosio, C. (2009). *Multidimensional poverty and material deprivation*.
- Bradshaw, T. K. (2006). *Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development* (No: RPRC Working Paper No. 06-05).
- Brenes Camacho, G. (2005). Left Behind in the Economic Crisis: Poverty Among the Elderly in Costa Rica (Translation of Spanish Version). *The Population of the Central American Isthmus in 2003 Conference Papers*, California Center for Population Research.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika. Sustainability (Switzerland)* (C. 11). İletişim Yayınları, İstanbul.

- Buğra, A. (2024). *Social Policy in Capitalist History Perspectives on Poverty, Work and Society*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham & Northampton.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu*. Ankara.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211–228.
- Caminada, K., Goudswaard, K., Liu, Q., Wang, C. ve Wang, J. (2024). *Determinants of Elderly Poverty in 21 European Countries, 1995-2022* ( No: 882). *LIS Working Paper Series*.
- Can, Y. (2017). Yoksulluk, Yerel ve Küresel Eşitsizlikler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1111–1126.
- Cantillon, B. ve Van Lancker, W. (2013). Three Shortcomings of the Social Investment Perspective. *Social Policy & Society*, 12(4), 553–564.
- Cardozo, N. D. ve Bulcourf, P. A. (2024). Poverty and Social Protection for Old Age in the 21st Century: Reversing Pension Privatization in Latin America. R. Baikady, J. Gal, V. Nadesan, S. S.M. ve G. Jianguo (Ed.), *The Routledge Handbook Of Poverty In the Global South*, Routledge, New York, s. 200–227.
- Carr, D., Wang, L. ve Smock, P. J. (2024). Gender Differences In The Economic Consequences Of Life-long Singlehood Among Older White U.S. Adults. *Journal of Marriage and Family*, 86(4), 1053–1074.
- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve Refah Devleti* (1. bs.). Açılımkitap, İstanbul.
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E. ve Zucman, G. (2022). *World Inequality Report*.
- Chomik, R., O'Keefe, P. ve Piggott, J. (2024). *Pensions In Ageing Asia: Policy Insights and Priorities*.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (S. B. Çev. Ed. Demir, Ed.) (2. bs.). Eğiten Kitap, Ankara.
- Crettaz, E. ve Bonoli, G. (2010). *Worlds of Working Poverty. Cross-National Variation in the Mechanisms that Lead Poverty among Workers* ( No: 539). Working Paper Series.
- Cribb, J., Henry, A. ve Karjalainen, H. (2024). *How Have Pensioner Incomes and Poverty*



*Changed In Recent Years?*

- Cruz-Martínez, G. (2019). Older-Age Social Pensions and Poverty: Revisiting Assumptions on Targeting and Universalism. *Poverty and Public Policy*, 11(1–2), 31–56.
- Crystal, S., Shea, D. ve Reyes, A. M. (2016). Cumulative Advantage, Cumulative Disadvantage, and Evolving Patterns of Late-Life Inequality. *The Gerontologist*, 57(5), 910–920.
- Cui, J., Yin, X. ve Zhou, R. (2024). Family Endowments and Multidimensional Poverty Among Urban Older Adults Living Alone.
- Çalışkan, Ş. ve Meçik, O. (2011). Sosyal ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi Üzerine Uygulamalı Bir Analiz: “Eskişehir İli Örneği”. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7(2), 7–26.
- Çarıkcı, E. E. (2020). Kesişimsellik Politikaları. S. Ayata (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlik Nedenler, Süreçler, Çözümler*, SODAR, Ankara, s. 127–129.
- Çelik, K. (2020). Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu ve Belirleyici Dinamikler. S. Ayata (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlik Nedenler, Süreçler, Çözümler*, SODAR, Ankara, s. 191–206.
- Çetin, G. (2007). Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 171–187.
- ÇSGB. (2012). *Emeklilerimiz İçin Yaptıklarımız ve İntibak*. Ankara.
- Dannefer, D. (2003). Cumulative Advantage/Disadvantage and the Life Course: Cross-Fertilizing Age and Social Science Theory. *Journal of Gerontology*, 58B(6), 327–337.
- de Vaus, D. A. (2002). *Surveys In Social Research* (5. bs.). Allen&Unwin.
- Değer, Ç. ve Çağan, S. (2021). Pensions and elderly poverty in Turkey. F. Chybalski ve E. Marcinkiewicz (Ed.), *Pensions today: Economic, managerial, and social issues*, Lodz University of Technology Press, Lodz, s. 132-146.
- Demirbilek, İ. (2024). Sosyal Güvenlik Aylıklarında Alt Sınır Uygulaması. *Çalışma ve Toplum*, 2(81), 589–636.

- Demirbilek, T. ve Özgür Öktem, A. (2017). Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaşlı İstihdamı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(1), 14–28.
- Dethier, J. (2007). *What Can Developing Countries Learn from Developed Countries?*
- Dethier, J. J., Pestieau, P. ve Ali, R. (2011). The impact of a minimum pension on old age poverty and its budgetary cost. Evidence from Latin America. *Revista de Economía del Rosario*, 14(2), 135–163.
- Deutsch, J., Guio, A. C., Pomati, M. ve Silber, J. (2015). Material Deprivation in Europe: Which Expenditures are Curtailed First? *Social Indicators Research*, 120(3), 723–740.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Dewilde, C. (2003). A Lyfe-course Perspective On Social Exclusion and Poverty. *British Journal of Sociology*, 54(1), 109–128.
- Dilik, S. (1972). *Türkiye’de Sosyal Sigortalar: İktisadi Açından Bir Tahlil Denemesi* (2. Baskı.), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü (Yayın No: 99), Ankara.
- Dilik, S. (1992). *Sosyal Güvenlik*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Dingemans, E. ve Möhring, K. (2019). A Life Course Perspective On Working After Retirement: What Role Does The Work History Play? *Advances in Life Course Research*, 39, 23–33.
- Dirven, H.-J., Fouarge, D. ve Muffels, R. (1998). Netherlands. J. Dixon ve D. Macarov (Ed.), *Poverty A Persistent Global Reality*, Routledge, London and New York, s. 136-170.
- DİSK-AR. (2024). *Avrupa’da ve Türkiye’de Emeklilerin Durumu: Emekli Aylıkları, Emekli Sayıları ve Emeklilere Ayrılan Kaynaklar*. İstanbul.
- Dobarrio-Sanz, I., Chica-Pérez, A., Martínez-Linares, J. M., López-Entrambasaguas, O. M., Fernández-Sola, C. ve Hernández-Padilla, J. M. (2023). Experiences Of Poverty Amongst Low-income Older Adults Living In A High-income Country: A Qualitative Study. *Journal of Advanced Nursing*, 79(11), 4304–4317.

- Dumanlı, R. (2010). Yoksullukla Mücadelede “Vatandaşlık Ücreti” veya “Asgari Gelir Desteği” Konusunda Bir Öneri. *Türk-İş*, (389), 35–37.
- Dur, V. (2014). Dünya Bankasının Ulusal Sosyal Güvenlik Reformlarına Etkisi. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 6, 5–27.
- Durmaz Bodur, N. (2019). *Refah Rejimlerinin Kadının İşgücü Arzı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Durmaz Bodur, N. (2022). Sosyal Yardımların Yaşlı Refahı Üzerindeki Etkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 15(2), 57–73.
- Durmaz Bodur, N. ve Kumaş, H. (2021). Türkiye’de Emekli Bireylerin İşgücü Piyasasına Katılımını Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Bir Analiz. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 12(19), 155–190.
- Durmaz, S. H. ve Canatan, A. (2024). Emekli Subayların Emeklilik ve Yaşlılık Dönemine İlişkin Algıları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 17(1), 21–32.
- Durusoy Öztepe, N. (2018). *Çalışma Yaşamında Emekliler*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- EIGE. (2015). *Gender Gap in Pensions in the EU: Research Note to the Latvian Presidency*. Vilnius.
- EIGE. (2021). *Gender Equality Index 2021 Health*. Vilnius.
- Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018). 2018/38 Sayılı Genelge. <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/183611> (05.05.2023).
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Ekim 2020). [https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/60415/istatistik\\_bulteni\\_ekim20.pdf](https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/60415/istatistik_bulteni_ekim20.pdf) adresinden erişildi.
- Erdoğan, F. (2024). *Türkiye’de Popülizm ve Emeklilik Sistemi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. *Social Forces* (C. 70). Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies. Sustainability (Switzerland)* (C. 11). Oxford University Press, New York.

- Estivill, J. (2003). *Concepts And Strategies: An overview*. Geneva: ILO.
- European Parliament. (2016). *The gender pension gap: Differences between mothers and women without children*.
- EUROSTAT. (2010). *Combating poverty and social exclusion: A statistical portrait of the European Union 2010. Combating poverty and social exclusion: A statistical portrait of the European Union 2010* (10. bs.). Publications Office of the European Union, Belgium.
- EUROSTAT. (2023). Glossary: Material deprivation. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Material\\_deprivation](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Material_deprivation) (21.06.2023)
- EUROSTAT. (2024a). Persons at risk of poverty or social exclusion by age and sex. [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc\\_peps01n\\$dv\\_1944/default/table?lang=en&category=eq.eq\\_ilc.eq\\_pe](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps01n$dv_1944/default/table?lang=en&category=eq.eq_ilc.eq_pe) (03.06.2024).
- EUROSTAT. (2024b). Expenditure on pensions. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00103/default/table?lang=en> (03.06.2023).
- Evcim, N., Güneş, S. ve Karaalp-Orhan, H. S. (2020). Factors Influencing the Household Relative Poverty in Turkey: Logistic Regression Analysis. *Sosyoekonomi*, 28(43), 11–32.
- Fallon, M. (2016). *Writing up Quantitative Research in the Social and Behavioral Science*. (P. Leavy, Ed.) *Sustainability (Switzerland)* (C. 11). Sense Publishers, Rotterdam.
- Ferragina, E. ve Arrigoni, A. (2021). Selective Neoliberalism: How Italy Went from Dualization to Liberalisation in Labour Market and Pension Reforms. *New Political Economy*, 26(6), 964–984.
- Fodor, É. ve Vicsek, L. (2006). A different type of gender gap: How women and men experience poverty. *East European Politics and Societies*, 20(1), 14–39.
- Frericks, P. R. H. ve Maier, R. M. (2008). Pension norms and pension reforms in Europe - The effects on gender pension gaps. *Community, Work and Family*, 11(3), 253–271.

- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2024). OECD Üyesi Ülkelere İlişkin Çeşitli Vergi İstatistikleri. *İstatistikler*. <https://gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/istatistikler> (20.11.2024).
- Gençtürk, Z. (2021a). Değişen Statü ve Roller Bağlamında Yaşlılıkta Sosyal Uyum. G. Korkut (Ed.), *Sağlık, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Yaşlılık*, Ekin Basım Yayın, Bursa, s. 79-104.
- Gençtürk, Z. (2021b). Yaşlılık Dönemi Sosyal Gereksinimleri Bağlamında Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık. G. Korkut (Ed.), *Sağlık, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Yaşlılık*, Ekin Basım Yayın, Bursa, s. 105-130.
- George, D. ve Mallery, P. (2022). *IBM SPSS Statistics 27 Step by Step*. IBM SPSS Statistics 27 Step by Step (Seventeenth). Routledge, New York and Oxon.
- Gerek, N. (1988). Süper Emeklilik ve Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 409–420.
- Ghilarducci, T. (2022). *Older Workers' Loss of Bargaining Power Hurts the Economy*.
- Ghosh, D. (2023). Social Support System and Old Age Vulnerability: An Investigation in India. *Studies in Microeconomics*, 1–23.
- Ginn, J. ve Foster, L. (2023). The Gender Gap in Pensions: How Policies Continue to Fail Women. *Journal of the British Academy*, 11(S2), 223–242.
- Gong, J., Wang, G., Wang, Y. ve Zhao, Y. (2022). Consumption And Poverty Of Older Chinese: 2011-2020. *The Journal of the Economics of Ageing*, 23.
- Goodin, R. E., Headey, B., Muffels, R. ve Dirven, H.-J. (1999). The Real Worlds of Welfare Capitalism. *The Real Worlds of Welfare Capitalism*.
- Gökbayrak, Ş. (2010a). *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları* (1. bs.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Gökbayrak, Ş. (2010b). Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü. *Çalışma ve Toplum*, 2(25), 141–162.
- Gökbayrak, Ş. (2017). Değişen Refah Devletleri ve Sosyal Yardımlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 71–90.
- Gökçe Kutsal, Y. (2016). Sağlık ve Yaşlılık. H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi*, Nobel, Ankara, s. 61-76.

- Görgün-Baran, A. (2016). Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık. H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi*, Ankara: Nobel, Ankara, s. 76-97.
- Grady, J. (2016). Retirement and the Pension Crisis. S. Manfredi ve L. Vickers (Ed.), *Challenges of Active Ageing*, Palgrave Macmillan, London, s. 49-70.
- Grages, C., Och, R. ve Papenhagen, M. (2023). *Strategies For Coping With Old-age Poverty: Evidence From Life-course Interviews In Seven European Welfare States* (No: 25).
- Grech, A. (2015). Evaluating the Possible Impact of Pension Reforms on Elderly Poverty in Europe. *Social Policy and Administration*, 49(1), 68–87.
- Gülmez, M. (2018). *Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti: Politika, Hukuk, Uygulama (1919-2018)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz* (5. bs.). Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Güzel, A. (2005). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform. *Çalışma ve Toplum*, (4), 61–76.
- Güzel, A., Okur, A. R. ve Caniklioğlu, N. (2012). *Sosyal Güvenlik Hukuku* (14. bs.). Beta Basım, İstanbul.
- Ha, T. (2023). Identifying Income Heterogeneity Determinants Using The Method Of Moments Quantile Regression. *Asian-Pacific Economic Literature*, 37(1), 39–66.
- Ha, T. (2024). The Efficacy And Efficiency Of Public Transfer Programmes On The Poverty Of The Older Population in South Korea. *International Journal of Social Welfare*, 33(1), 61–74.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis* (Pearson Ne.). Pearson Education Limited.
- Hardin, C. (2014). Neoliberal Temporality: Time-Sense and the Shift from Pensions to 401(k)s. *American Quarterly*, 66(1), 95–118.
- Haron, S. A., Foh, F. H., Hamid, T. A., Abdullah, S. F. Z. ve Tyng, C. Sen. (2022). Old-Age Poverty in the ASEAN Member States: A Scoping Review of the Literature. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 12(12), 2032–2060.

- Härtull, C. ve Nygård, M. (2024). A Problem Of Gendered Injustice? Objective and Subjective Poverty Among Older Women and Men Across European Welfare Regimes. *European Journal of Ageing*, 21(3), 1–13.
- HelpAge International. (2020). *Why social pensions? Achieving income security for all in older age*.
- Hick, R. (2009). The Social Welfare Pensions In Ireland : Pensioner Poverty And Gender. *UCD Geary Institute Discussion Paper Series*, (August).
- Holden, K. C. ve Smock, P. J. (1991). The Economic Costs of Marital Dissolution: Why Do Women Bear a Disproportionate Cost? *Annual Review of Sociology*, 17, 51–78.
- Holzmann, R. ve Hinz, R. (2005). *Old-Age Income Support in the 21st Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform*. World Bank, Washington.
- Holzmann, R., Paul, R. ve Dorfman, M. (2008). *Pension Systems and Reform Conceptual Framework* (No: 0824). SP Discussion Paper.
- Hu, A. (2012). The Global Spread of Neoliberalism and China' s Pension Reform Since 1978. *Journal of World History*, 23(3), 609–638.
- Hu, Y., Han, H. ve Liu, P. (2022). Reducing Multidimensional Poverty of Elderly: The Role of the New Rural Pension Scheme in China. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2022.
- Hujo, K. (1999). Paradigmatic Change in Old-Age Security - Latin American Cases. K. Müller, A. Ryll ve H.-J. Wagener (Ed.), *Transformation of Social Security: Pensions in Central-Eastern Europe*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg GmbH, Frankfurt, s. 121–139.
- Hwang, H. ve Nam, S. J. (2022). Multidimensional Poverty Among Different Age Cohorts In South Korea. *International Journal of Social Welfare*, 31(4), 433–448.
- Iams, H. M., Phillips, J. W. R., Robinson, K., Deang, L. ve Dushi, I. (2008). Cohort Changes in the Retirement Resources of Older Women. *The Social Security Bulletin*, 68(4), 1–13.
- ILO. (2012). *Social Protection Floors Recommendation*, (No. 202) (2012).
- ILO. (2017). *World Social Protection Report 2017–19. Universal social protection to*

*achieve the Sustainable Development Goals. World Social Protection Report 2017-19: International Labour Organization, Geneva.*

İncedal, S. (2013). *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Jacques, P., Leroux, M. L. ve Stevanovic, D. (2021). *Poverty among the elderly: the role of public pension systems. International Tax and Public Finance* (C. 28). Springer US.

Jiang, N. (2017). Depending On Whom? Income And Poverty Of Older Adults In China. *Innovation In Aging*, 1(S1), 1089.

Jolliffe, D. ve Prydz, E. B. (2017). *Societal Poverty: A Relative and Relevant Measure* (No: 8073). World Bank.

Kalaycıoğlu, H. S. (2020). Yoksulluk ve Eşitsizlik Üzerine Yeni Paradigmalar. S. Ayata (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlik Nedenler, Süreçler, Çözümler*, SODAR, Ankara, s. 85-96.

Kalınkara, V. (2016). Nüfus Yaşlanması ve Toplumsal Boyutları. H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi*, Nobel, Ankara, s. 21-40.

Kalkınma Bakanlığı. (2014a). *Onuncu Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2014-2018)*. Ankara.

Kalkınma Bakanlığı. (2014b). *Onuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2014-2018)*. Ankara.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2019-2023)*.

Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (2023). 2023 Yılı Temmuz Ayına Ait Mali ve Sosyal Haklara İlişkin Genelge (Sıra No: 10) TC Hazine ve Maliye Bakanlığı. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/07/2023-Yili-Temmuz-Ayina-Ait-Mali-ve-Sosyal-Haklara-Iliskin-Genelge.pdf> (01.08.2023)

Kang, J., Park, J. ve Cho, J. (2022). Inclusive Aging in Korea: Eradicating Senior Poverty. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4).

Kangas, O. ve Palme, J. (2000). Does Social Policy Matter? Poverty Cycles In OECD Countries. *International Journal of Health Services*, 30(2), 335–352.



- Kapar, R. (2006). Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma. *II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi*, s. 102–140.
- Karadeniz, O. (2007). Dünya'da ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İhtiyat Fonu Uygulamaları. *Çimento İşveren*, 2(1), 4–16.
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum*, (2), 83–127.
- Karadeniz, O. (2021). Türkiye'de Sosyal Transferlerin Kadın Yoksulluğu Üzerine Etkisi. S. Güneş ve N. Durusoy Öztepe (Ed.), *Kadın ve Yoksulluk: Nedenleri, Görünüm Biçimleri ve Mücadele Yöntemleri Bağlamında Bütüncül Bir Yaklaşım*, Ekin Basım Yayın, Ankara, s. 501-521.
- Karadeniz, O. ve Durusoy Öztepe, N. (2013). Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, (3), 77–102.
- Kayırgan, H. (2014). *Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Yaşlılık Sigortası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Khan, M. N., Ferrer, I., Lee, Y., Deloria, R., Kusari, K., Migrino, L., ... Yen, J. (2023). “We’re Always Looking At The Dollars And Cents”: The Financial Well-being of Racialized Older Immigrants in Canada Through The Lens Of Service Providers. *Journal of Family and Economic Issues*, 44(4), 1023–1035.
- Kidd, S. ve Whitehouse, E. (2009). Pensions and Old-Age Poverty. R. Holzmann, D. A. Robalino ve N. Takayama (Ed.), *Closing the Coverage Gap: The Role Of Social Pensions And Other Retirement Income Transfers*, The World Bank, Washington, s. 41-56.
- Kildal, N. ve Kuhnle, S. (2008). *Old age pensions, poverty and dignity: Historical arguments for universal pensions. Global Social Policy* (C. 8).
- Kim, C., Dusing, G. J., Jin, H. ve Chum, A. (2024). Examining The Effects Of Social Assistance On Suicide-related Behaviour Among Impoverished Older Adults In Korea Using A Nationwide Cohort Study From 2010–2019. *Scientific Reports*, 14(1), 1–9.
- Kim, M. ve Kim, J. (2024). Policy Effectiveness Analysis Of The Korean Senior Employment and Social Activity Support Program (SESAP): Focusing On The

- Senior Internship Program. *Asian Journal of Human Services*, 26, 198–213.
- Kinsella, K. (2000). Demographic Dimensions of Global Aging. *Journal of Family Issues*, 21(5), 541–548.
- Kinsella, K. ve Gist, Y. J. (1995). *Older Workers, Retirement, and Pensions: A Comparative International Chartbook*.
- Kitiashvili, A. ve Makharadze, T. (2021). Financial And Social Challanges Facing Pensioners Living Alone Below The Poverty Line During The Covid-19 Period: The Case Of Georgia. *Problems Of Psychology In The 21st Century*, 15(2), 61–72.
- Knox-Vydmanov, C., Horn, D. ve Sevilla, A. (2017). *The Feasibility of a Universal Social Pension in the Philippines*. <https://www.helppage.org/silo/files/the-feasibility-of-a-universal-social-pension-in-the-philippines.pdf> (10.07.2023).
- Kocabaş, D. (2021). Yaşlılık ve Yoksulluk Kapsamında Sağlık Hizmetleri ve Sosyal Hizmetler. C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve Yoksulluk*, Nobel, Ankara, s. 77-85.
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler, 1968-2008*, Ankara.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika* (3. Baskı.), İmge Kitabevi, Ankara.
- Korpi, W. ve Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687.
- Kuitto, K., Madia, J. E. ve Podestà, F. (2023). Public Pension Generosity and Old-Age Poverty in OECD countries. *Journal of Social Policy*, 52(2), 256–275.
- Kuitto, K., Salonen, J. ve Helmdag, J. (2019). Gender Inequalities in Early Career Trajectories and Parental Leaves : Evidence from a Nordic Welfare State. *Social Sciences*, 8(253), 1–16.
- Kuivalainen, S., Nivalainen, S., Jarnefelt, N. ve Kuitto, K. (2020). Length of working life and pension income: empirical evidence on gender and socioeconomic differences from Finland. *Journal of Pension Economics and Finance*, 19(1), 126–146.
- Kurtkapan, H. (2019). Türkiye'de Demografik Dönüşümün Sosyal Yansımaları ve Yaşlılık. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 15, 27–46.

- Lee, S., Ku, I. ve Shon, B. (2019). The Effects of Old-Age Public Transfer on the Well-Being of Older Adults: The Case of Social Pension in South Korea. *Journals of Gerontology - Series B Psychological Sciences and Social Sciences*, 74(3), 506–515.
- Lewin, A. C. ve Stier, H. (2023). When Marriage Ends: Differences in Affluence and Poverty Among Older Adults in Israel. *European Journal of Population*, 39(28), 1–20.
- Li, N. ve He, M. (2024). Feminization Of Poverty: An Analysis Of Multidimensional Poverty Among Rural Women In China. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11.
- Li, W., Ke, J. ve Sun, F. (2023). Long-term Care Insurance and Multidimensional Poverty of Middle-aged and Elderly: Evidence From China. *Public Health*, 11: 1100146.
- Lok-Dessallien, R. (1999). Review of Poverty Concepts and Indicators. *SEPED Series on Poverty Reduction. New York, Social Development and Poverty Elimination Division, UNDP*, 21.
- Long, G. T. ve Pfau, W. D. (2008). *The Vulnerability Of The Elderly Households To Poverty: Determinants And Policy Implications For Vietnam* (No: 087).
- Loumrhari, G. (2024). Eradicating Poverty Among The Elderly In Morocco: A Simulation Of A Social Pension Policy. *International Journal of Trade and Management*, 1(3), 129–141.
- Mac Innes, H. (2022). *Older people in Sweden - Age at migration, poverty and utilization of long-term care services*, University of Gothenburg.
- MacPherson, S. ve Silburn, R. (1998). The meaning and measurement of poverty. J. Dixon ve D. Macarov (Ed.), *Poverty A Persistent Global Reality*, Routledge, London and New York, s. 1-19.
- Madenoglu, K. (2010). Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Desteği: Türkiye'deki Uygulama. *Türk-İş*, 389, 37–40.
- Makal, A. (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri. *Journal of Social Policy Conferences*, (47), 123–172.
- Marcinkiewicz, E. ve Chybalski, F. (2023). *The Impact of Imputed Rent on Old-Aged Poverty: The Evidence for the Luxembourg Income Study* ( No: 857). *LIS Working*

*Paper Series.*

- Marx, I. ve Nolan, B. (2012). *In-Work Poverty* (No: 51). GINI Discussion Paper Series. Amsterdam.
- Merton, R. K. (1968). The Matthew Effect in Science: The Reward and Communication Systems of Science Are Considered. *Science*, 159, 56–63.
- Merton, R. K. (1988). The Matthew Effect in Science, II: Cumulative Advantage and The Symbolism of Intellectual Property. *ISIS*, 79, 606–623.
- MISSOC. (2024). Your rights country by country. *Employment, Social Affairs and Inclusion (European Commission)*, EC, [https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination/your-rights-country-country\\_en](https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination/your-rights-country-country_en) (09.12.2024).
- Mohd, S., Senadjki, A. ve Latiff, A. R. A. (2024). Poverty and Elderly's Health. R. Baikady, J. Gal, V. Nadesan, S. S.M. ve G. Jianguo (Ed.), *The Routledge Handbook Of Poverty In the Global South*, Routledge, New York, s. 159-181.
- Möhring, K. (2018). Is there a motherhood penalty in retirement income in Europe? The role of lifecourse and institutional characteristics. *Ageing & Society*, 38, 2560–2589.
- Morley, S. (2017). Changes in rural poverty in Perú 2004–2012. *Latin American Economic Review*, 26(1), 2–20.
- Morsy, H., Balma, L. ve Mukasa, A. N. (2020). *'Not a Good Time': Economic Impact of COVID-19 in Africa* (No: 338).
- Müller, K. (2002). Old-age Security in the Baltics: Legacy, Early Reforms and Recent Trends. *Europe-Asia Studies*, 54(5), 725–748.
- Mustać, N., Mačkić, V. ve Dumančić, L. R. (2022). No Country For Old Men? Microsimulation Effects Of Activating Pensioners On The Labour Market. *Croatian Operational Research Review*, 13(2), 217–225.
- Nazlier Keser, E. N. (2019). Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu Sorununa Yönelik Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 739–764.
- Nedeljković, Đ. ve Nedeljković, N. (2023). Social Pensions As A Possible Model For Reducins Elderly Poverty, Discrimination, And Social Exclusion In The Republic Of Serbia. *Facta Universitatis, Series: Philosophy, Sociology, Psychology and*

*History*, 22(3), 167–187.

Neuman, W. L. (2014a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2*. (Ö. Çev. Sedef, Ed.) (7. bs.). Siyasal Kitabevi, Ankara.

Neuman, W. L. (2014b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*. (S. Çev. Özge, Ed.) (7. bs.). Siyasal Kitabevi, Ankara.

OECD. (2008). *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty In OECD Countries*. Paris.

OECD. (2021). *Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing, Paris.

OECD. (2023). *Pensions at a Glance 2023*. OECD Publishing.

Oğlak, S. (2019). Yaşlı Sosyal Refahının Küresel Yaşlanma İzlem Endeksi Yönünden Değerlendirilmesi ve Türkiye Yaşlı Sosyal Refahının Görünümü. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(2), 84–96.

Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar. N. Oktik (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (1. bs.), Yakın Kitabevi, İzmir, s. 21-56.

Okumuş, B. ve Durmaz, Ş. (2021). Yaşlı Yoksulluğunda Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkisi. C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve Yoksulluk* (1. bs.), Nobel, Ankara, s. 87-108.

Okumuş, B. ve Öztürk, M. (2020). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşlılık Sigortasının Yeniden Gelir Dağılımı Açısından Analizi. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 61–82.

Oliveira Hashiguchi, T., C. ve Llena-Nozal, A. (2020). *The Effectiveness Of Social Protection For Long-term Care In Old Age: Is Social Protection Reducing The Risk Of Poverty Associated With Care Needs?* (No: 117). OECD Health Working Papers.

Orenstein, M. A. (2011). Pension Privatization in Crisis: Death or Rebirth of a Global Policy Trend? *International Social Security Review*, 64(3), 65–80.

Osmani, S. R. (2007). *When endowments and opportunities don ’ t match : Understanding chronic poverty CPRC Working Paper 78*. Antrim.

Önder, K. (2022). Emekli Bireylerin Emek Arzını Etkileyen Unsurların Nested Logit Model İle Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 57–69.

- Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, S. (2005). Refah Devletinin Gelişme ve Bunalım Dönemlerinde İş Piyasaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 695–733.
- Özdemir, S. (2010). Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (57), 55–86.
- Özşuca, Ş. T. (2003). Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 133–152.
- Öztürk, Ş. (2011). Kapitalist Devlet İçin Post Modern Bir Orta Yol Önerisi: Sosyal Yatırım Devleti. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (61), 81–131.
- Palmore, E. B. (1999). *Ageism: Negative and Positive* (Second Edi.). Springer Publishing Company, New York.
- Pan American Health Organization. (2023). *The Sociodemographic And Economic Context of Aging In Latin America. The Sociodemographic and Economic Context of Aging in Latin America*. Pan American Health Organization and United Nations, Washington.
- Parlak, N. K. (2016). *Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş-Yaşam Dengesi*. Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi (TAEM), Ankara.
- Parvaei, S., Mazinani, A. A. T. ve Zanjari, N. (2023). Poverty and Social Policy of Aging: Investigating the Determinants of Income Poverty Among Older Adults in the Organization for Economic Co-operation and Development Countries. *Iranian Rehabilitation Journal*, 21(2), 355–364.
- Petriçli, F. (1995). Sosyal Yardım Zammı Nedeniyle Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği*, 2, 225–259.
- Plange, N.-K. (2024). Perspective Chapter: Crisis of Aging, Livelihood and Intergenerational Relations – The Political Economy of Ageing in Fiji. A. Klimczuc (Ed.), *Crisis of Aging, Livelihood and Intergenerational Relations - Contemporary Theories, Studies and Policies*, IntechOpen.
- Plange, N.-K. ve Alam, M. (2024). Averting the Old Age Crisis in Fiji: Policy, Providence, and the Crisis of Livelihood. *SAGE Open*, 14(2), 1–13.

- Platts, L. G. ve Glaser, K. (2024). Returns To Work Following Retirement In Germany, Russia, and the United Kingdom. *Work, Aging and Retirement*, XX.
- Polivka, L. (2020). Neoliberalism and the Future of Retirement Security. J. A. Kelley (Ed.), *Annual Review of Gerontology and Geriatrics* içinde (C. 40), Springer Publishing, New York, s. 23-42.
- Price, D. (2006). The poverty of older people in the UK. *Journal of Social Work Practice*, 20(3), 251–266.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Çev. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Ed.) (2. bs.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Raffer, K. (2003). Social Expenditure, Pension Systems, and Neoliberalism. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 2(3–4).
- Ravallion, M. (1992). *Poverty Comparisons, A Guide To Concepts And Methods: The Living Standards Measurement Study*. Washington: The World Bank.
- Riekhoff, A. J., Kuitto, K. ve Palomaki, L.-M. (2024). *What It Means To Be Poor: Dimensions Of Economic Hardship Among Older People Living In Poverty Across Europe*.
- Riekhoff, A., Kuitto, K., Möhring, K. ve Palomaki, L.-M. (2024). A Long Arm Of Adversity? Financial Hardship During The Life Course And Income In Retirement.
- Rigney, D. (2010). *The Matthew Effect: How Advantage Begets Further Advantage*. Columbia University Press, New York.
- Roman, H. A. (2024). *A Guide To Universal Social Protection In The Arab Region: Challenges and Opportunities*. Social Protection Series.
- Romig, K. (2024). *Social Security Lifts More People Above the Poverty Line Than Any Other Program*. Washington.
- Rood-Wilson, C. (2010). Aging Michiganders: Demographic Changes and Cumulative Inequality. *Michigan Sociological Review*, 24, 74–96.
- Rowold, C., Struffolino, E. ve Fasang, A. E. (2024). Life-Course-Sensitive Analysis of Group Inequalities: Combining Sequence Analysis With the Kitagawa–Oaxaca–Blinder Decomposition. *Sociological Methods and Research*, 1–60.

- Rubin, A. ve Babbie, E. (2017). *Research Methods For Social Work*. Cengage Learning, Boston.
- Şakar, M. (1987). *Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Yaşlıların Korunması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şakar, M. (1993). *Sosyal Sigortalarda Emekli Aylığı Miktarının Belirlenmesi ve Değişen Geçim Koşullarına Göre Ayarlanması*. Kazancı Kitap Ticaret AŞ, İstanbul.
- Samorodov, A. (1999). *Ageing and labour markets for older workers* (No: 33). Employment And Training Papers. Geneva.
- Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma* (1. bs.). Dokuz Eylül Yayıncılık, İzmir.
- Sarıca, A. O. (2019). Türkiye’ de Emeklilik Sistemlerinin Yaşlı ve Emekli Yoksulluğu Üzerine Etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 477–498.
- Sarıpek, D. B. (2017). “İhtiyaç” Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 4(12), 43–65.
- Sass, S. A. (2015). Will Social Security Keep Fewer of Tomorrow’s Elderly Out of Poverty. *Center for Retirement Research at Boston College*, (15–19).
- Saunders, P. ve Naidoo, Y. (2020). The overlap between income poverty and material deprivation: Sensitivity evidence for Australia. *Journal of Poverty and Social Justice*, 28(2), 187–206.
- Schwarz, A. M. (2003). *Old Age Security and Social Pensions*. Washington.
- Septa, D., Acarya, R., Dhanora, M. ve Suryawanshi, A. K. (2022). Impact of Social Security Schemes on Multidimensional Poverty: A Study from Rural Tribes of Madhya Pradesh (India). *Journal of Humanities, Arts and Social Science*, 6(4), 500–508.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı* (10. bs.). Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seyyar, A. (2010). Yoksullukla Mücadelede Vatandaşlık Geliri Modelleri Tartışmaları: Tarihi Perspektiften Günümüze Bir Yolculuk. *Türk-İş*, 389, 52–60.
- Seyyar, A. ve Oğlak, S. (2005). Almanya ve Japonya’da Bakım Sigortası Uygulamaları (Mukayeseli Bir Değerlendirme). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 735–757.



- SGK. (2011). Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü-İstatistik Bülteni. <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Aylik/42919466-593f-4600-937d-1f95c9e252e6> (10.05.2024)
- Shepherd, A. (2013). An Evolving Framework for Understanding and Explaining Chronic Poverty. A. Shepherd ve J. Brunt (Ed.), *Chronic Poverty Concepts, Causes And Policy*, Palgrave Macmillan, Londra, s. 7-37.
- Skogen, J. C., Hensing, G., Overland, S., Knudsen, A. K., Sivertsen, B., Vahtera, J., Tell, G. S. ve Haukenes, I. (2018). The Gender Gap In Accrued Pension Rights – An Indicator Of Women’s Accumulated Disadvantage Over The Course Of Working Life. The Hordaland Health Study (HUSK). *Scandinavian Journal of Public Health*, 46, 417–424.
- Sönmez, B. (2020). *Emekli Aylıkları ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Yardımların Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Çalışma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. (2024). Sosyal Yardım Programlarımız. <https://aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> (30.06.2024)
- Sözer, A. N. (2019). *Türk Sosyal Sigortalar Hukuku* (4. bs.). Beta Basım, İstanbul.
- Sözer, A. N. (2020). *Türk Sosyal Hukuku* (Güncellenm.). Beta Basım, İstanbul.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). Ekonominin Genel Dengesi (Resmi İstatistik Programına Katkılarımız. <https://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz/> (20.11.2024).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Ankara.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Orta Vadeli Program (2025-2027)*. Ankara.
- Sukamdi, T. M., Lestari, F. ve Anwar, D. F. (2024). The Effect Of Household Poverty On The Economic Activity Of The Elderly In Indonesia. *Working with Older People*, 28(1), 20–30.
- Suwanrada, W. ve Sukontamarn, P. (2023). Should Social Pensions be Universal or Targeted? Older Persons’ Preferences over the Old-Age Allowance System in

- Thailand. *Journal of Aging and Social Policy*, 35(1), 52–69.
- Szymańska, A. (2024). How Do OECD Countries Differ In Population Ageing And The Situation Of People Aged 65 And Older? Evidence Using Cluster Analysis. *Social Policy and Administration*, 1–28.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk* (4. bs.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tai, T. (2008). *Poverty Gaps among Age Groups: Taiwan's Case in an International Perspective (Unpublished PhD Thesis)*. University of California Irvine.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tardieu, B. (1999). Poverty. J. R. Lewis ve C. Skutsch (Ed.), *The Human Rights Encyclopedia*, Sharpe Reference, New York, s. 834-837.
- Taşçı, F. (2010). *Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım*. Nobel, Ankara.
- TCMB. (2024). EVDS. [https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse\\_2%0A](https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2%0A) (06.08.2024).
- Teerawichitchainan, B. ve Pothisiri, W. (2021). Expansion of Thailand's Social Pension Policy and Its Implications for Family Support For Older Persons. *International Journal of Social Welfare*, 30(4), 428–442.
- Tran, N. H. (2023). Recommendations on Promoting Employment for Older People and Building a Multi-Pillar Pension System, Aiming to Ensure Income Security for Older People in Vietnam. *International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies*, 3(6), 114–120.
- Tuncay, A. C. (1986). *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri* (3. bs.). Beta Basım, İstanbul.
- TÜİK. (2000). Genel Nüfus Sayımı (Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (25.05.2024).
- TÜİK. (2018a). Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri (Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (25.05.2024).
- TÜİK. (2018b). Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri (Yıllara ve Cinsiyete Göre Ortanca

- Yaş, 2018-2080). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (04.01.2022)
- TÜİK. (2018c). Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri (Demografik Göstergeler, 2000-2025). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (04.01.2022).
- TÜİK. (2020a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri (Yaş Bağımlılık Oranı, 2007-2019).  
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=k3RsYcRMXY2z3U2P3wcyERBIIpoXJEvC7aGuvZiAUMRRMCSmxmOfIcXQtwNJdqmf>  
(01.11.2020).
- TÜİK. (2020b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri Metaverisi.  
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>  
(01.11.2020).
- TÜİK. (2021a). Haber Bülteni: İstatistiklerle Yaşlılar, 2020.  
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227>  
(29.12.2021).
- TÜİK. (2021b). Haber Bülteni: İstatistiklerle Çocuk, 2020.  
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228>  
(29.12.2021).
- TÜİK. (2021c). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Metaverisi.  
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1> (01.11.2021).
- TÜİK. (2022a). *Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri Mikro Veri Setleri (2006-2021)*.
- TÜİK. (2022b). Doğum İstatistikleri Metaverisi.  
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>  
(05.01.2022).
- TÜİK. (2022c). Ölüm İstatistikleri Metaverisi.  
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>  
(05.01.2022).
- TÜİK. (2022d). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Metaverisi.

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>  
(05.01.2022).

TÜİK. (2022e). *2021 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Mikro Veri Seti (Kesit) Kılavuzu*. Ankara.

TÜİK. (2023a). Nüfus Projeksiyonları 2023-2100 (Senaryolara Göre Seçilmiş Yaş Grupları Nüfusları). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2023-2100-53699> (13.12.2024).

TÜİK. (2023b). İl ve Cinsiyete Göre Ortalama İlk Evlenme Yaşı, 2010-2023. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=evlenme> (13.12.2024).

TÜİK. (2023c). Doğum İstatistikleri, 2023. *Haber Bülteni*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708> (23.12.2024).

TÜİK. (2023d). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2023. *Haber Bülteni*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2023-53709> (24.12.2024).

TÜİK. (2024a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları Veritabanı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (25.05.2024).

TÜİK. (2024b). Ölüm İstatistikleri. *Seçilmiş Ölüm Nedeni, Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Ölümler*. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ölüm> (03.11.2024).

TÜİK. (2024c). Hanehalkı Tüketim Harcaması İstatistikleri (Türkiye). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Gelir,-Yasam,-Tuketim-ve-Yoksulluk-107> (10.05.2024).

TÜİK. (2024d). Üretim Yöntemi ile Yıllık GSYH- Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998-2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113> (03.07.2024).

TÜİK. (2024e). Enflasyon ve Fiyat-Tüketici Fiyat Endeksi ve Değişim Oranları (2003=100), Tüketici Fiyat Endeksi Rakamları (2003=100). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Enflasyon-ve-Fiyat-106> (20.08.2024).

TÜİK. (2024f). Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2023 (Düzeltilmiştir). *Haber Bülteni*.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840>  
(20.11.2024).

Türk Dil Kurumu. (2024). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (20.12.2024).

TÜSİAD. (1999). *Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*.  
Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul.

TÜSİAD. (2004). *Türk Emeklilik Sisteminde Reform: Mevcut Durum ve Alternatif Stratejiler* (C. TÜSİAD-T/2). İstanbul.

UNFPA ve HelpAge International. (2012). *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*. United Nations Population Fund (UNFPA) and HelpAge International. New York and London.

United Nations. (2000) United Nations Millennium Declaration. Pub. L. No. A/RES/55/2.

United Nations. (2007). *World Economic And Social Survey 2007: Development In An Ageing World* (C. 45). New York.

United Nations. (2015). *Transforming Our World: 2030 Agenda for Sustainable Development*.

United Nations. (2019). *World Population Ageing 2019: Highlights*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). United Nations, New York.

United Nations. (2020). *Secretary-General: Impact of the coronavirus disease (COVID-19) on the enjoyment of all human rights by older persons* (No: A/75/205).

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2015). *Sosyal Yardımlara Yerelden Bakmak*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2017). Türkiye Refah Rejiminin Dönüşüm Sürecinde Sosyal Yardım Sistemi. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 8(12), 27–48.

Üvedi, E. (2024). Emekli Aylığı Hesaplama Sisteminde Reform Zamanı. *İş ve Hayat*, 19, 165–264.

Van Parijs, P. ve Vanderborght, Y. (2017). *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*, Harvard University Press, Cambridge, MA and London.

Van Vliet, O., Caminada, K., Goudswaard, K. ve Wang, J. (2019). Poverty reduction

- among older people through pensions: A comparative analysis. *Routledge International Handbook of Poverty*, (January), 363–375.
- Vong, A. (2024). *The Hidden Struggle: Challenges Older Women Face in Nevada*.
- Wagana, P. (2024). Strengthening Family Bonds And Promoting Rural Development: The Impact Of Universal Social Pensions In Tanzania. *Baileo: Jurnal Sosial Humaniora*, 1(3), 302–316.
- Whelan, C. T. ve Maître, B. (2012). Understanding material deprivation: A comparative European analysis. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30, 489–503.
- Wilensky, H. L. (2002). *Rich Democracies Political Economy, Public Policy, and Performance*. *Rich Democracies*. University Of California Press.
- Winkle, Z. Van, Riekhoff, A. J. ve Turek, K. (2024). *The Economic Consequences of Widowhood during Retirement: A Comparative Study on Survivor Benefits* ( No: DP 07/2024-024). NETSPAR Academic Series.
- Wolfson, M. H. (2006). Neoliberalism and social security. *Review of Radical Political Economics*, 38(3), 319–326.
- World Bank. (1994). *Averting The Old Age Crisis*. Oxford University Press.
- World Bank. (2018). The Poverty Puzzle Overview. Poverty and Shared Prosperity 2018. *The World Bank Group*, 1–31.
- World Bank. (2020). *Poverty And Shared Prosperity 2020: Reversals Of Fortune*. World Bank Publications. Washington.
- World Health Organization. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. World Health Organization. Madrid.
- World Health Organization. (2015). *World Report On Ageing And Health*. WHO Press.
- World Health Organization. (2021a). GHE: Life expectancy and healthy life expectancy: Situations and trends. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates/gho-life-expectancy-and-healthy-life-expectancy> (08.11.2021).
- World Health Organization. (2021b). Ageing: Ageism. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/ageing-ageism> (15.06.2022).
- World Health Organization. (2021c). *Assessing The Impact Of Covid-19 On Older People*

*In The African Region.*

- Xu, X., Young, M., Zou, L. ve Fang, J. (2023). Retirement Income Sufficiency: A Comparison Study in Australia and New Zealand. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(2).
- Yalçın, B. ve Özdemir Ocaklı, B. (2021). Gelir, Satın Alma ve Ödeme Gücü Ekseninde Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu. C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve Yoksulluk*, Nobel, Ankara, s. 177-194.
- Yang, Y. ve Land, K. C. (2013). *Age-Period-Cohort Analysis New Models, Methods, and Empirical Applications (Chapman & Hall/CRC Interdisciplinary Statistics Series)*. CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton.
- Yeldan, E. (2010). “Vatandaşlık Geliri” Kavramı Üzerine. *Türk-İş*, 389, 51–52.
- Yılmaz, A., Aksanyar, Y. ve Güler, T. (2018). Sosyal Yardım Olgusu ve Türkiye’de Şartlı Sosyal Yardım Uygulamaları. *Ekev Akademi Dergisi*, 22(73), 595–612.
- Yılmaz, F., Çelik, C. ve Numanoğlu Tekin, R. (2014). Investigating The Effects of Poverty On Health and Quality of Life In Poor People Aged 65 and Over In Etimesgut District, Ankara. *Türk Geriatri Dergisi*, 17(4), 397–403.
- Yorulmaz, Ç. (2024). Kamu Görevlilerinin Prime Esas Kazançlarının Emekli Aylığına Etkisinin Anayasa’nın Eşitlik İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 1(80), 67–92.
- Yüksel Arabacı, R. (2019a). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. A. Tokol ve Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika* (10. bs.), Dora, Bursa, s. 175-204.
- Yüksel Arabacı, R. (2019b). Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Türkiye’de Toplu İş Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sisteminin Etkinliği Üzerine Bir Analiz Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 123–140.
- Yüksel Arabacı, R. (2021). *Yoksulluk Kavramı, Ölçüm, Mücadele* (1. bs.). Dora, Bursa.
- Yüksel Arabacı, R. ve Alper, Y. (2010). Sosyal Güvenlik Reformunun Yaşlılık Aylıklarına Etkisi. *Amme İdaresi*, 43(2), 101–117.
- Yuvalı, E. (2017). *Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Merkezi (Kamusal) Sosyal Yardımlar*. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

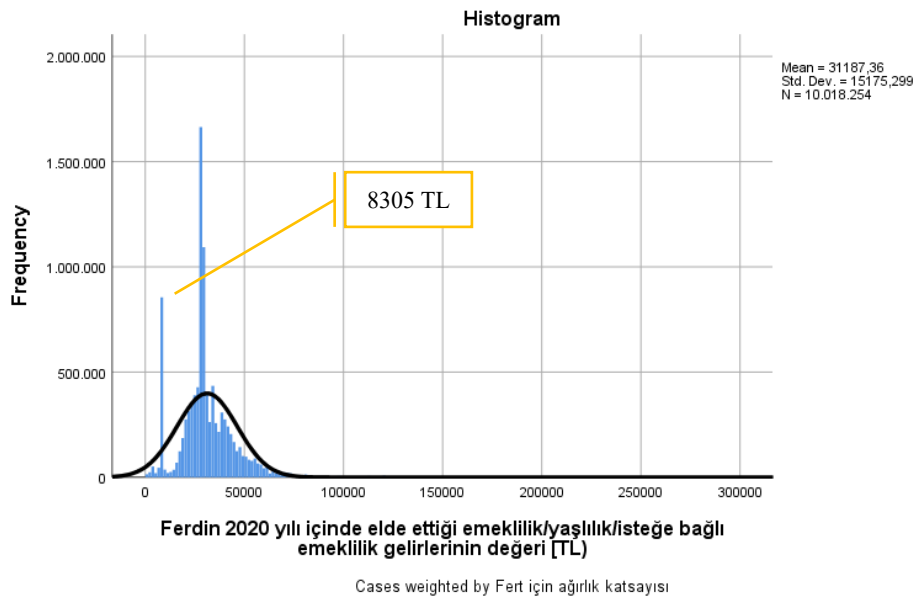
- Yuvalı, E. (2018). Hak Temelli Sosyal Yardım ve Klientalizm. *TBB Dergisi*, (135), 383–404.
- Zaidi, A. (2010). Poverty risks for older people in EU countries - an update. Policy Brief January (1) 2010, (January 2010).
- Zararsız, M. E. (2010). Vatandaşlık Ücreti. *Türk-İş*, 389, 41–42.
- Zencirkıran, M. (2020). Türkiye'nin Toplumsal Sorunları. M. Zencirkıran (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (7. bs.), Dora, Bursa, s. 455-476.
- Zencirkıran, M. ve Baştürk, Ş. (2021). *Çalışma ve Endüstri Sosyolojisi* (2. bs.), Dora, Bursa.
- Zhu, A. Y. F. ve Chou, K. L. (2023). The Effects of Multidimensional Poverty on Life Satisfaction Among Older Adults in Hong Kong. *Journal of Applied Gerontology*, 42(5), 1022–1034.
- Zhu, A. Y. F., Ku, I., Chan, W. S. ve Chou, K. L. (2023). Social Pension Reform And Poverty Among Older People In Hong Kong: Triple Difference Estimations. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 105, 102026.



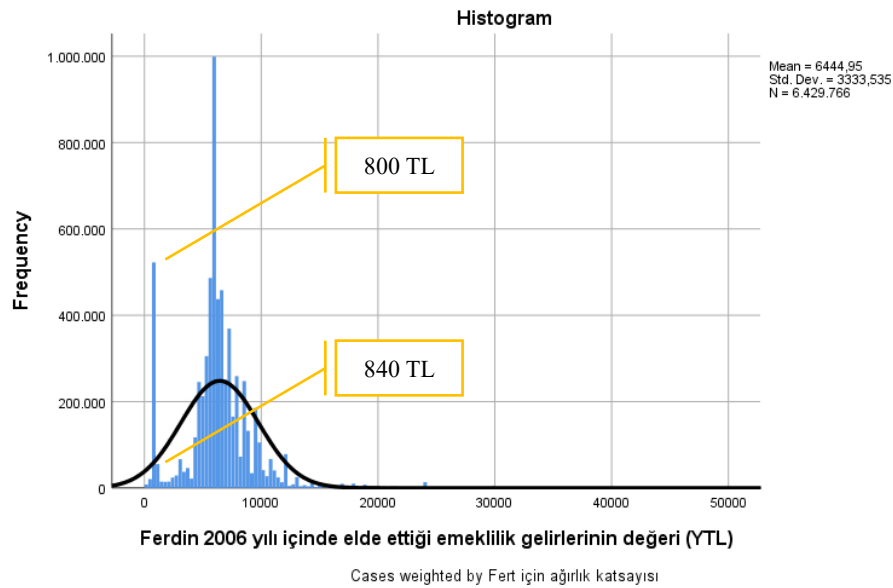
## **EKLER**

## Ek-1: Emeklilik/Yaşlılık/İsteğe Bağlı Emeklilik Aylığı Alanlara İlişkin Histogram Örnekleri

### Tek Tepeli Histogram Örneği, 2020 Yılı



### Çift Tepeli Histogram Örneği, 2006 Yılı



**Kaynak:** TÜİK'in 2007 ve 2021 yıllarına ait GYKA mikro veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

## ÖZ GEÇMİŞ

